

OPTIMI NOSTRI

Díjnyertes Tudományos Diákköri Dolgozatok

Széchenyi István Egyetem Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Kar

Libri Collegii de Batthyány

SZERKESZTŐK:

**CSITEI BÉLA – GÁLICZ BOGLÁRKA – KÁLMÁN JÁNOS –
KESERŰ BARNA ARNOLD**

OPTIMI NOSTRI

DÍJNYERTES TUDOMÁNYOS DIÁKKÖRI DOLGOZATOK

SZÉCHENYI ISTVÁN EGYETEM

DEÁK FERENC ÁLLAM- ÉS JOGTUDOMÁNYI KAR

**UNIVERSITAS–GYŐR NONPROFIT KFT. ♦ GYŐR,
2015.**

A szerzők:

Csitéi Béla	Molnár Dóra
Csudai Tünde	Nyerges Éva
Hegedűs Laura	Szentgyörgyvári Tamás
Kelemen Roland	Ujvári Petra
Kobl Tamás	Unger Nikolett

A tanulmányokat lektorálták

Dr. Barna Attila PhD, egyetemi docens
Dr. Erdős Csaba PhD, egyetemi adjunktus
Dr. Ferencz Jácint PhD, egyetemi adjunktus
Dr. Kőhídi Ákos PhD, egyetemi adjunktus
Dr. Lapsánszky András PhD, egyetemi docens
Dr. Révész T. Mihály CSc, egyetemi docens
Dr. Smuk Péter PhD, egyetemi docens
Dr. Szegedi András PhD, egyetemi docens

Minden jog fenntartva. Bármilyen másolás, sokszorosítás, illetve adatfeldolgozó rendszerben való tárolás a kiadó előzetes írásbeli hozzájárulásához van kötve.

Megjelent B/5-ös formátumban, 100 példányban.

ISSN 1789-7203

Kiadja az UNIVERSITAS-GYŐR Nonprofit Kft. Felelős kiadó a kft. mindenkori ügyvezetője. Műszaki szerkesztő: Nagy Zoltán.

Készült a Palatia Nyomda és Kiadó Kft. nyomdájában. Felelős vezető: Radek József.

©UNIVERSITAS-GYŐR NONPROFIT KFT., 2015.

©BATTHYÁNY LAJOS SZAKKOLLÉGIUM, 2015.

©A SZERZŐK, 2015.

**E kötet az Emberi Erőforrások Minisztériuma megbízásából az
Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet és az Emberi Erőforrás
Támogatáskezelő által meghirdetett NTP-SZKOLL-14-0015 kódszámú
pályázati támogatásból valósult meg.**

Kérjük személyi jövedelemadója 1 %-nak felajánlásával támogassa a Batthyány
Lajos Szakkollégiumért Alapítvány működését!

ADÓSZÁM: 18983034-1-08

**OKTATÁSKUTATÓ
ÉS FEJLESZTŐ
— — INTÉZET**

TARTALOMJEGYZÉK

Tartalomjegyzék	9
Előszó.....	19
Csítei Béla: A kitagadási okok tartalma, avagy észrevételek az új Ptk. öröklési jogi könyvéhez.....	23
1. Bevezetés.....	23
2. A kitagadás intézményének története.....	24
3. Végreelkező szabadság vs. kötelesrész	31
4. A kitagadási okok tartalma	33
4.1. Érdemtelenység	33
4.2. Az örökhagyó sérelmére elkövetett bűncselekmény	37
4.3. Az örökhagyó egyenesági rokonának, házastársának vagy élettársának sérelmére elkövetett súlyos bűncselekmény	39
4.4. Az örökhagyó irányában fennálló törvényes tartási kötelezettség súlyos megsértése.....	41
4.5. Erkölcstelenség.....	43
4.6. A végrehajtandó szabadságvesztésre ítélet	46
4.7. Az elvárható segítségnyújtás elmulasztása	47
4.8. A durva hálátlanság	49
4.9. A szülői felügyeleti jog megszüntetésére alapot adó magatartás ...	50
4.10. A házastársi kötelezettség durva megsértése.....	51
5. Befejezés (de lege ferenda).....	53
Felhasznált irodalom.....	59
Csudai Tünde: Pluralizmus a tömegtájékoztatásban	67
1. Bevezető – A sokszínűség követelményéig vezető út	67
2. A tartalompia szabályozásának bástyái: az alapjogok.....	70
2.1. A kommunikációs jogok	71
2.2. A szólás- és sajtószabadság.....	72
2.3. Az információszabadság és a tájékozódáshoz való jog	74
2.4. A tulajdonhoz való jog.....	76
2.5. A médiarendszer kialakítása	77
3. A médiapluralizmus	79
3.1. Külső pluralizmus.....	82
3.1.1. Magánérdek, magántulajdon	82
3.1.2. Versenyjogi vonatkozások	86
3.1.3. A Gazdasági Versenyhivatal és a Médiatanács funkciói.....	89
3.1.4. A választék bővülése – Internet.....	91

3.2. Belső pluralizmus	92
3.2.1. Tartalomszabályozás és hozzáférés	93
3.2.2. Kiegyensúlyozott tájékoztatás	95
3.2.3. A közszolgálati média kötelezettségei	98
4. Felelősségi kérdések – Egymásrautaltság.....	100
5. Összegzés	103
Felhasznált irodalom	104

Hegedűs Laura: A társszabályozás vizsgálata a magyarországi és a külföldi médiaigazgatás tükrében 107

Előszó.....	107
1. Ön és/vagy társszabályozás?.....	109
2. Önszabályozó szervezetek a média területén.....	112
2.1. Magyar Elektronikus Műsorszolgáltatók Egyesülete (MEME) ...	112
2.2. Magyar Lapkiadók Egyesülete (MLE)	113
2.3. Magyarországi Tartalomszolgáltatók Egyesülete (MTE)	114
2.4. Önszabályozó Reklám Testület (ÖRT).....	114
3. Az Európai Unió álláspontja az ön- és társszabályozással kapcsolatban	115
4. A társszabályozás koncepciója és működése Magyarországon	116
4.1. Társszabályozási szerződések és hatáskörök megosztása.....	119
4.1.1. Közigazgatási szerződésekről általában	119
4.1.2. A megkötött közigazgatási szerződések és a feladatok elosztása.....	120
4.2. A magatartási kódexek és közös jellemzőik	123
4.2.1. A társszabályozási eljárás menete és eredménye.....	124
4.3. A törvényességi felügyelet speciális esete	126
5. Ön- és társszabályozás működése az Európai Unió egyes országaiban	128
5.1. Egyesült Királyság.....	128
5.2. Franciaország	132
5.3. Németország	134
5.4. Hollandia.....	136
6. Következtetések, de lege ferenda javaslatok	138
Zárszó.....	140
Felhasznált irodalom.....	141
Felhasznált jogforrások és egyéb források	144
Internetes források	145

Kelemen Roland: Az elkülönült magyar katonai igazságszolgáltatás szervezetének közel fél évszázada.....147

Előszó.....	147
1. Katonai igazságszolgáltatás szervezetrendszere 1912-1939 között ...	149
1.1. Katonai bünvádi igazságszolgáltatás általános rendszere (békebeli rendszer)	149
1.1.1. Az 1912:33. tc. által felállított igazságszolgáltatási rendszer	152
1.1.2. Változások a két világháború közötti évtizedekben.....	157
1.2. Rendkívüli igazságszolgáltatási szervek 1912-1939 között.....	160
1.2.1. 1912-1939 közötti honvéd bünvádi eljárás rendkívüli szervei.....	160
1.2.2. A Tanácsköztársaság katonai igazságszolgáltatási szervezetrendszere és eljárásai.....	164
2. A háborús jogalkotás hatásai a katonai igazságszolgáltatás szervezetére és eljárása (1939-1944)	170
2.1. A hadrakelt seregekre vonatkozó szabályok módosításai.....	171
2.2. A Honvéd Vezérkar Főnökének Különbíróháza.....	174
Összegző gondolatok	177
Felhasznált irodalom.....	179
Jogforrások.....	180
Országgyűlési dokumentumok	182
Levéltári források.....	182

Kobl Tamás: A vezető tisztségviselők polgári jogi felelőssége 185

Bevezetés.....	185
1. A vezető tisztségviselő intézménye	186
1.1. A gazdasági társaságok szervezeti modelljei	186
1.1.1. A drei Eck modell	187
1.1.2. A board rendszer	187
1.1.3. A társasági szervezeti modellek hazai megoldása	188
1.2. A vezető tisztségviselő fogalmának meghatározása	189
1.2.1. Az ügyvezetés definiálása	189
1.2.2. A gazdasági társaság érdekeinek elsődlegessége.....	189
1.3. A vezető tisztségviselő felelősségére vonatkozó szabályok a Ptk.-ban.....	191
1.4. Az alkalmazandó jog kérdésköre.....	192
1.4.1. Az időbeli hatály vizsgálata.....	192
1.4.2. A tárgyi hatály vizsgálata	194
2. A vezető tisztségviselő felelősségének irányai	195
2.1. A vezető tisztségviselő felelősségének elméleti alapjai.....	195
2.2. A vezető tisztségviselői felelősség irányai.....	196

3. A vezető tisztségviselő felelőssége a gazdasági társasággal szemben.....	196
3.1. A vezető tisztségviselő gazdasági társasággal szembeni felelősségének szabályozása a Gt.-ben	196
3.1.1. A vezető tisztségviselőktől elvárható magatartás a Gt.-ben ..	196
3.1.2. A vezető tisztségviselők általános polgári jogi felelőssége a Gt.-ben	197
3.1.3. A kár meghatározása	198
3.1.4. Az okozati összefüggés a régi Ptk.-ban.....	199
3.1.5. A jogellenes magatartás feltétele a régi Ptk.-ban.....	199
3.1.6. A felróhatóság és a kimentési lehetőség a régi Ptk.-ban	200
3.2. A vezető tisztségviselő gazdasági társasággal szembeni felelősségének hatályos szabályai	201
3.2.1. A kontraktuális felelősség megújult szabályozása.....	201
3.2.2. A szerződésszegés.....	202
3.2.3. Az okozati összefüggés a Ptk.-ban.....	203
3.2.4. A kár fogalma a Ptk.-ban.....	203
3.2.5. Az ellenőrzési körön kívül eső tevékenység.....	204
3.2.6. Az előreláthatóság klauzulája	204
3.2.7. A szerződésszegő körülmény elkerülésének, illetve a kár elhárításának el nem várhatósága	206
3.3. A vezető tisztségviselő gazdasági társasággal szembeni felelősségének speciális szabályai.....	206
3.3.1. Több vezető tisztségviselő felelőssége.....	206
3.3.2. A felmentvény intézménye.....	207
3.3.3. A kárigény érvényesítése a vezető tisztségviselővel szemben a gazdasági társaság jogutód nélküli megszűnése esetén	207
4. A vezető tisztségviselő felelőssége harmadik személyekkel szemben.....	208
4.1. A vezető tisztségviselő által e jogkörében eljárva és e jogviszonyával összefüggésben harmadik személynek okozott károkért való felelősség.....	209
4.2. A vezető tisztségviselő által e minőségétől függetlenül harmadik személynek okozott károkért való felelősség.....	210
4.3. A vezető tisztségviselő felelőssége harmadik személyekkel szemben a gazdasági társaság jogutód nélküli megszűnése esetén	211
4.3.1. A wrongful trading intézményének szerepe a gazdasági társaságok jogában	211
4.3.2. A vezető tisztségviselő felelősségének feltételei a gazdasági társaság jogutód nélküli megszűnésekor a Ptk.-ban	212
4.3.3. A fizetéseképtelenséggel fenyegető helyzet és a hitelezők érdekeinek figyelmen kívül hagyása a Cstv.-ben	214

4.4. A vezető tisztségviselők felelőssége a gazdasági társaság nyilvántartásba vételének jogerős elutasítása esetén	216
Záró gondolatok.....	218
Felhasznált szakirodalom	219
Felhasznált Jogforrások.....	221
Molnár Dóra: A népszavazás és a népszavazási eljárás az új törvény tükrében - különös tekintettel az alkotmányjogi panasz jogorvoslati eljárásban betöltött szerepére.....	223
Bevezetés.....	223
1. A népszavazás fogalma és jelentősége	224
1.1 A közvetlen és képviselői demokrácia	224
1.2. A népszavazás és a közvetlen demokrácia	226
1.3. A hatályos hazai szabályozás	227
2. A népszavazás fajtái és tárgykörei	229
2.1. A népszavazás fajtái	229
2.1.1. Kötelező és fakultatív népszavazás	229
2.1.2. Ügydöntő és véleménynyilvánító népszavazás.....	230
2.2. A népszavazási tárgykörök	230
2.2.1. Tartalmi követelmények.....	231
2.2.2. Formai követelmények.....	235
3. Jogorvoslatok.....	237
3.1. Hitelesítési eljárás.....	238
3.1.1. A régi szabályozás szerint	239
3.1.2. Új szabályozás szerint	240
3.1.3. Alkotmányjogi panasz jogorvoslati rendszerbe ültetésének lehetőségei és ezzel kapcsolatos eljárási problémák feloldása.....	245
3.2. Aláírásgyűjtéssel kapcsolatos kifogás	248
3.3. Az Országgyűlés népszavazást elrendelő határozatával kapcsolatos alkotmánybírósági hatáskör	250
3.4. A népszavazás lebonyolítása során igénybe vehető jogorvoslatok	253
Összegzés	256
Felhasznált irodalom.....	257
Felhasznált jogforrások	258
Nyerges Éva: A munkáltató kárfelelőssége az új Ptk. tükrében.....	261
Bevezetés.....	261
1. A kárfelelősségi szabályok sajátosságai és rendszertana.....	262
1.1. A felelősségtanról általában	262
1.2. A munkajogi kártérítési felelősséget átható elvek és alapvető fogalmak	264

1.3. A kártérítési felelősség helye és jellege a munkajogban.....	266
1.4. A munkáltatói és a munkavállalói kárfelelősség viszonya.....	267
1.5. A munkajogi kártérítési felelősség jogszabályi környezete	269
2. A munkáltató kárfelelősségének megállapítása	272
2.1. A munkáltató fogalma	272
2.2. A munkáltató kártérítési felelősségének megállapítása	272
2.3. A felelősség feltételei	274
2.3.1. A kár keletkezése	274
2.3.2. A munkajogviszony fennállása.....	275
2.3.3. Ok-okozati összefüggés a munkaviszony és a kár között	277
3. Exculpatio – A munkáltató kárfelelősség alóli mentesülése.....	279
3.1. Mentesülés az objektív felelősség alól.....	279
3.1.1. Mentesülés a munkavállaló kizárólagos és elháríthatatlan magatartására való hivatkozással	279
3.1.2. Hivatkozás a munkáltató ellenőrzési körén kívül eső körülményre	280
3.2. A felelősség alóli részbeni mentesülés, kármegosztás.....	284
3.2.1. Előreláthatósági klauzula	284
3.2.2. Kármegosztás a munkavállaló vétkes közrehatására tekintettel	288
3.2.3. Kármegosztás a kárenyhítési kötelezettség elmulasztására tekintettel	289
3.2.4. A kár mérséklése a munkáltató méltányolható helyzetére tekintettel	290
3.3. Felelősség a munkavállaló munkahelyre bevitt dolgaiban bekövetkezett kárért	291
Összegzés	292
Felhasznált irodalom	294
Jogforrások és bírói döntések	296

Szentgyörgyvári Tamás: Az idegenrendészet önálló jogi szabályozásának kezdetei és centralizációja hazánkban 297

Bevezetés.....	297
1. Az idegenek Magyarországon való lakhatásának szabályozása az 1903. évi V. törvénycikk megszületése előtt.....	298
1.1. Migrációs folyamatok a századfordulón - a bevándorlás szabályozásának szükségessége	298
1.2. 1886. évi XXII. törvénycikk 15. §-a.....	299
2. Az 1903. V. törvény - különös tekintettel a rendészeti hatóságok vizsgálatára.....	301
2.1. A rendészeti hatóságok	304
2.1.1. A fővárosi és városi rendőrség	306

2.1.2. Magyar Királyi Határrendőrség.....	306
2.1.3. A községek rendészeti feladatai.....	307
3. Az első világháborút követő helyzet	309
3.1. Az idegenrendészet centralizációjához vezető út	309
3.2. A menekültek kérdése.....	312
4. A Külföldieket Ellenőrző Országos Központi Hatóság.....	313
4.1. A Külföldieket Ellenőrző Országos Központi Hatóság létrehozásának szükségessége.....	313
4.1.1. Érvek és ellenérvek a módosító javaslattal kapcsolatban.....	314
4.2. A Külföldieket Ellenőrző Országos Központi Hatóság működése a kirendeltségek létrehozásáig	318
4.3. A Külföldieket Ellenőrző Országos Központi Hatóság kirendeltségeinek szervezete és a hatáskörükbe tartozó feladatok	324
Záró gondolatok.....	330
Felhasznált irodalom	331
Törvények, rendeletek.....	332
Országgyűlési iratok	333
Levéltári források.....	333

Ujvári Petra: „Divatjog a kifutón” – A divatipar oltalmazhatóságának lehetőségei a szellemi tulajdonjogok tükrében.....335

Bevezetés.....	335
1. A divatipar jogi védelmének történeti áttekintése.....	338
2. A divatipar napjainkban. Lehetőségek és veszélyek	341
2.1. A szellemi tulajdon-intenzív iparágak jelentősége a gazdaságban	341
2.2. A divatkalózkodás formái: inspiráció vagy utánzás?.....	344
2.3. Hogyan működik a divatipar?	347
3. Előnyök és hátrányok. Oltalmi lehetőségek a divatipar számára.....	349
3.1. Szerzői jog	349
3.1.1. Szerzői jog az USA-ban: védhetők-e a divatcikkek?	349
3.1.2. A szerzői jogi védelem lehetőségei az EU-ban	353
3.2. Védjegy és trade dress	354
3.2.1. Védjegy: sikerek és kudarcok.....	354
3.2.2. Trade dress, avagy a bíróság által szabott oltalom.....	358
3.3. Dizájn szabadalom	360
3.4. Megoldás az EU-ban: a sui generis formatervezésiminta-oltalom	362
3.4.1. A szabályozás háttere.....	362
3.4.2. A lajstromozott és lajstromozás nélküli közösségi formatervezésiminta-oltalom	363
3.4.3. A közösségi formatervezésiminta-oltalom jellegzetességei ..	365
Összegzés	368
Felhasznált irodalom.....	369

Unger Nikolett: A tisztességes eljáráshoz való jog az ügyáthelyezés tükrében.....375

Bevezetés.....	375
1. Tisztességes eljáráshoz való jog elemei	376
1.1. Az Alkotmány szabályozása	376
1.2. Az Alaptörvény szabályozása	377
1.2.1. A törvény által felállított bírósághoz való jog	377
1.2.2. A független és pártatlan bírósághoz való jog	378
1.2.3. A tárgyalás nyilvánosságának elve	379
1.2.4. Az ésszerű időn belüli tárgyaláshoz való jog	380
1.2.5. Az ártatlanság védelme	381
1.2.6. A védelemhez való jog.....	382
1.2.7. A fegyverek egyenlőségének elve	383
1.2.8. A jogorvoslathoz való jog	383
1.2.9. Nullum crimen sine lege, Nulla poena sine lege.....	384
2. A bíróságok igazgatása.....	385
2.1. Rendszerváltás reformja	385
2.2. Országos Igazságszolgáltatási Tanács	386
2.3. Országos Bírói Tanács.....	387
2.4. Az Országos Bírósági Hivatal elnöke.....	388
3. Az Országos Bírósági Hivatal elnökének ügyáthelyezési jogköre.....	389
3.1. Az ügyáthelyezés megjelenése a hazai jogi szabályozásban.....	389
3.2. Változások 2012-ben	391
3.2.1. Az ügyáthelyezések számára vonatkozó 2012. évi adatok....	393
3.3. Alaptörvény negyedik módosítása.....	394
3.4. Az Alkotmánybíróság határozata az Alaptörvény negyedik módosításáról.....	396
3.5. Velencei Bizottság nyilatkozata	397
3.5.1. Az Országos Bírósági Hivatal elnökének szerepe	397
3.5.2. Az Országos Bírósági Hivatal elnökének ügyáthelyezése	397
3.6. Az alaptörvény ötödik módosítása	399
Összegzés és záró gondolatok	401
Felhasznált irodalom.....	403

A díjazott pályamunkák 407

Kötetünk szerzői 409

ELŐSZÓ

A Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Kar 2007-ben *Optimi Nostri* címmel kiadványsorozatot indított hallgatóink tudományos kutatásainak és eredményeinek megismertetése céljából. A kiadványsorozat jelen kötete a 2015. március 31. és április 2. között, a Nemzeti Közszerződési Egyetemen megrendezett XXXII. Országos Diákköri Konferencia Állam- és Jogtudományi szekciójában díjat nyert hallgatóink tanulmányait tartalmazza. Az OTDK-ra benevezett 25 dolgozatot az egyetemi diákköri konferencián eredményt elért dolgozatok közül választottuk ki, azok közül, amelyeket a zsűri az országos megmérettetésre érdemesnek találtak. Örömteli tény, hogy az állam- és jogtudományok valamennyi jelentősebb tudományágában volt versenyző hallgatónk. Összességében elmondható, hogy az országos tudományos seregszemplén eredményesen szerepeltünk. Összesen 14 díjat szereztek hallgatóink: egy első, négy második, hét különdíjat, valamint egy legjobb opponensi elismerést.

Első díjat nyert Csítei Béla „A kitagadási okok tartalma, avagy észrevételek az új Ptk. öröklési jogi könyvéhez” című pályamunkája, amelynek konzulense dr. Keserű Barna Arnold volt.

Második helyezést ért el Kobl Tamás szintén polgári jogi tárgyú dolgozata „A vezető tisztségviselők polgári jogi felelőssége” címmel, konzulense Dr. Szegedi András volt.

Második díjat nyert Hegedűs Laura „A társszabályozás vizsgálata a magyarországi és a külföldi médiaigazgatás tükrében” című munkája, melynek konzulensei Dr. Lapsánszky András és dr. Kálmán János voltak.

Második helyezést ért el Molnár Dóra „A népszavazás és a népszavazási eljárás az új törvény tükrében” című tanulmánya, konzulense Dr. Erdős Csaba volt.

Ugyancsak második lett Nyerges Éva „A munkáltató kárfelelőssége az új Ptk. tükrében” címmel írt pályaműve, amelynek konzulense Dr. Ferencz Jácint volt.

A kiemelkedő első és második helyezéseken túl hallgatóink számos *küöldíjat* is elnyertek. *Csítei Béla* és *Kobl Tamás* díjazott dolgozati különdíjban is részesültek, továbbá különdíjat kapott *Csudai Tünde* „Pluralizmus a tömegtájékoztatóban” című dolgozata, témavezetője Dr. Smuk Péter; *Kelemen Roland* „Az elkülönült magyar katonai igazságszolgáltatás szervezetének közel fél évszázada” című tanulmánya, konzulensek Dr. Révész Tamás Mihály és dr.

Farkas Ádám; *Szentgyörgyvári Tamás* „Az idegenrendészet önálló jogi szabályozásának kezdetei és centralizációja hazánkban” című munkája, konzulensei Dr. Barna Attila és dr. Farkas Ádám; *Ujvári Petra* „Divatjog a kifutón – a divatipar oltalmazhatóságának lehetőségei a szellemi tulajdonjogok tükrében” címmel írt pályaműve konzulens dr. Keserű Barna Arnold; valamint *Unger Nikolett* „A tisztességes eljáráshoz való jog az ügyáthelyezés tükrében” című pályamunkája, konzulense Dr. Erdős Csaba, tudományos teljesítményét jutalmazták rangos elismerésekkel.

Szombathelyi Krisztina opponensi véleményét pedig a Polgári jog II. tagozat zsűrije a legjobb opponensi díjjal jutalmazta.

Örvendetes, hogy a szoros versenyben nem díjazott dolgozatok közül több is szép méltatást kapott. Ezek között kell megemlíteni *Király Péter Bálint* „Gondolatok a devizahiteles perek margójára” című pályamunkáját, amelyet az Ars Boni jogi folyóirat szerkesztője, megjelenésre érdemesnek ítélt és felajánlotta a publikálását.

A tudományos tevékenység iránt érdeklődő diákok a tehetséggondozás terén kiemelkedő eredményeket felmutató Batthyány Szakkollégiumban, valamint a tanszékek által gondozott tudományos diákkörökben bontogathatják szárnyaikat, illetőleg kapnak szakmai és módszertani segítséget. Az utóbbi években mindkét oldalról érzékelhetően felértékelődött a diákköri munka jelentősége. A tanszékek alapvető érdeke a tehetséges hallgatók tudományos törekvéseinek támogatása, a diákok számára pedig a doktori képzésre való jelentkezésnél és az elhelyezkedésnél is hangsúlyt kapnak a különböző hazai és nemzetközi versenyeken elért eredmények.

Az Országos Tudományos Diákköri Konferencián való részvételért és a figyelemre méltó eredményekért elismerés illeti hallgatóinkat, konzulens tanáraikat, a Batthyány Szakkollégium vezetőit, valamint diákköri tevékenység kari és tanszéki felelőseit, kinek-kinek a maga területén kifejtett áldozatos munkájáért. A kötetben megjelenő tanulmányok hallgatóink kiválóságát példázzák, és egyben rámutatnak arra, hogy a tehetséggondozás az egyetemi oktatói pálya egyik legnemesebb feladata.

Győr, 2015. május

Fazekas Judit
dékán

CSITEI BÉLA

A KITAGADÁSI OKOK TARTALMA, AVAGY ÉSZREVÉTELEK AZ ÚJ PTK. ÖRÖKLÉSI JOGI KÖNYVÉHEZ

„Én sokkal többre tartom ezt a régi felfogást a végrendelkezési szabadság modern eszméjénél. A vagyónátruházás alapeszméje a társadalmi rendnek is alapja. S ez esetben a történelem minden időszakában van oly szabály, mely jobb minden másnál s ez az, a melyik legjobban megfelel az igazságnak s legjobban biztosítja mindenkinek boldogulását. E szabályt a tudomány fedezheti föl s a törvényhozó juttathatja érvényre s nem szabad az egyesek akaratának megengedni, hogy esztelenül megsértsek.”

Émile de Laveleye

1. BEVEZETÉS

2014. március 15-én hatályba lépett a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény (a továbbiakban: Ptk.). A magánjog legfontosabb hazai kódexeként számon tartott törvényt nemcsak a magánjog egészének átfogó szabályozására tesz kísérletet; egyben számos területen újít elődjéhez képest. E változások közül – a vagyoni viszonyokra gyakorolt jelentőségüknél fogva – kétség kívül kiemelkedő fontossággal bírnak az öröklési jog kötelesrészi normáiban bekövetkezett módosulások.

Az új Ptk. vitán felül az örökhagyó végintézkedési szabadságának kiterjesztése mellett foglal állást: a törvényes és a végintézkedési öröklési fejezetek sorrendjét megfordítja, a kötelesrész mértékét lecsökkenti, s az eddigiekben relatíve könnyen körülhatárolható kitagadási okok listáját újabb, viszonylagos okokkal bővíti tovább. Az újonnan kodifikált kitagadási okok valódi tartalma pusztán a törvény szövegéből nem állapítható meg, így minden bizonnyal a bírósági jogalkalmazásra hárul majd a feladat, hogy esetről esetre történő jogértelmezéssel alakítsa ki azok tényleges, körülhatárolható jelentéstartományát.

A dolgozat célja részben a régi – ámde még hatályos –, valamint az új – s még esetjogi gyakorlattal nem rendelkező – kitagadási okok valóságos értelmezési területének a meghatározása, részben pedig annak a kérdésnek a megválaszolása, hogy a tárgyalt változások nem teremtenek-e aránytalanul hátrányos, egyben méltánytalan helyzetet a kötelesrészre jogosultak számára, s ha igen, milyen módon lehetséges az ebből fakadó problémák orvoslása.

2. A KITAGADÁS INTÉZMÉNYÉNEK TÖRTÉNETE

A kitagadás, mint öröklési jogi intézmény megjelenése könnyen párhuzamba hozható a végintézkedéshez való jog hol teljes, hol egyfajta kezdetleges, csökevényes elismerésével. Minthogy az érvényes kitagadás a kitagadott személy törvényes örökrészét érinti, a kitagadó örökhagyó – még ha hagyatéka egészéről sokszor nem is rendelkezhetett – akaratának érvényre juttatásával képessé vált a törvényes öröklés rendjének bizonyos mértékű befolyásolására, ezáltal jelenítve meg a törvény generális rendelkezései ellenében saját szándékát.

A Kr. e. 18. században készült Hammurabi-kódex már lehetőséget biztosított az *awlum* (szabad ember) számára fiúgyermek kitagadására, ha az olyan súlyos tettet követett el, mely bíróság mérlegelése alapján a kitagadás alapjául szolgálhatott (168. §).¹ Az elkövetett bűnt az örökhagyó először köteles volt megbocsátani, második alkalommal azonban már akaratára szerint élhetett a kitagadás eszközével, de erre nem volt köteles (169. §).² E korban tehát az örökhagyó vagyonáról halála esetére még nem rendelkezhetett, bizonyos körülmények között azonban – a törvény által számára biztosított jogoknak köszönhetően – törvényes örökösei sorsának maga is alakítójává válhatott, kirekesztve valamely utódját az öröklésre jogosultak köréből.

A római jog – a végrendekezési szabadság biztosítása mellett – a végrendelet ellenére való öröklés (*successio contra tabulas*) keretein belül, az anyagi mellőzhetetlenség formájában már elismerte a törvényes örökösök kötelesrészre (*debita portio*) való jogosultságát.³ A kitagadás (*exhereditatio*) e viszonyok között a kötelesrészre jogosultat fosztotta meg kötelesrészi igényétől. A kötelesrész intézménye feltehetőleg az örökhagyó közeli hozzátartozóinak megélhetését volt hivatott biztosítani, hiszen annak hiányában az örökhagyó végintézkedési szabadságával élve – napjainkhoz hasonlóan – könnyedén kisémmizhette volna törvényes örököseit. A kitagadás a civiljogban szigorú formásokhoz volt kötve: az örökhagyó fiúgyermekait (*filius familias*) a „*filius meus exheres esto*” formulával tagadhatta ki, méghozzá valamennyit külön-külön és név szerint.⁴ Egyetlen fiúgyermek esetén ugyanakkor nem volt szükséges annak név szerinti említése, elégnek bizonyult az illető személyre történő utalás, a kitagadott kárhóztatása.⁵ A leánygyermek (*filia familias*), valamint a

¹ KMOŠKÓ MIHÁLY: *Hammurabi törvényei*, 1911, Erdélyi Múzeum-Egyesület Jog- és Társadalomtudományi Szakosztály, Kolozsvár, 49. o.

² Uo. 49. o.

³ FÖLDI ANDRÁS – HAMZA GÁBOR: *A római jog története és intézményei*, 2012, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 643. o.

⁴ Ulp. D. 28, 2, 2.

⁵ Sab. D. 28, 2, 3.

fiúgyermekek kiesése esetén azok gyermekei – azaz az örökhagyó unokái – név szerint és együttesen is kitagadhatóak voltak.⁶

A iustinianusi jog a 6. században jelentős mértékben módosította a fennálló szabályozást. Míg a civiljogban a kitagadással kapcsolatban felmerülő kérdések a bírói mérlegelés körébe tartoztak, addig a korabeli viszonyok között nemcsak, hogy taxatíve rögzítették az egyes kitagadási okokat, hanem szabályozták a bizonyítási eljárás menetét is. A végrendeletben feltüntetett kitagadási ok valódiságát – a jelenlegi hatályos magyar szabályozással ellentétben – a végrendeleti örökösnek kellett bizonyítania.⁷ A római jog érdemeit tekintve jócskán túllépte a Hammurabi-kódexet. A törvényes örökösök kitagadása mellett biztosította az örökhagyó végrendelkezési szabadságát, mindemellett a kitagadás eszközének alkalmazását is szabályozott keretek közé helyezte, meghatározva a kitagadás alapjául szolgáló okok összességét és koordinálva azok hagyatéki per során történő bizonyításának mikéntjét.

A római jogi előzményektől elszakadva eltérő modellt állított fel a 19. század eleji francia szabályozás. A Code Civil az örökhagyó vagyonának meghatározott részét a vagyon egészén belül leválasztotta, elkülönítette, s arra nézve kizárta az örökhagyó mind élők közötti, mind halál esetére vonatkozó „adakozási” jogát.⁸ Kivételt képezett ez alól, ha az örökhagyónak nem voltak sem lemenői sem felmenői,⁹ minthogy e vagyonrészt a törvény az örökhagyó közeli hozzátartozói számára volt hivatott fenntartani. A Code Civil rendelkezései nyilvánvalóvá tették azt is, hogy ha az örökhagyó a törvényben rögzítettektől eltérően jár el, akkor halálát követően a kötelesrészre jogosultak utólag is követelhetik a hagyaték őket megillető hányadát.¹⁰ A francia polgári törvénykönyv ilyen módon biztosította a törvényes örökösök kötelesrészre való jogosultságát, külön szabályozás hiányában azonban nem tette lehetővé az örökhagyó számára leszármazói vagy felmenői kitagadását. E megoldás látható módon sokkal erősebb korlátját teremtette meg a végrendelkezési szabadságnak, mint amely a iustinianusi kor idején volt tapasztalható.

A kitagadás kizárásának számos különböző oka volt. A korabeli kodifikáció az öröklési jog szabályozásával egyszerre szándékozott az állam hatalmát és befolyását növelni állampolgárai felett, s biztosítani a családi vagyonnak az örökhagyó halálát követően a gyermekek közötti igazságos elosztását.¹¹ Az örökhagyó kezének túlzott mértékű megkötése ugyanakkor – kitagadás hiányában – az ellene vagy hozzátartozói ellen intézett súlyos bűncselekmények

⁶ FÖLDI – HAMZA: i. m. 642. o.

⁷ Uo. 644. o.

⁸ Code Civil (1804) 913. §.

⁹ Code Civil (1804) 916. §.

¹⁰ Code Civil (1804) 920. §.

¹¹ MÁZI ANDRÁS: *A kötelesrész megjelenése a magyar magánjog rendszerében – Doktori értekezés*, 2009, Pécs, 20-21. o.

esetén sem tette lehetővé a törvényes örökösök öröklési igényüktől történő megfosztását, ezáltal engedve teret a hagyaték igazságtalan felosztásának.

A Code Civil létrejöttét követően nem sokkal később keletkezett, három részre osztott Osztrák Polgári Törvénykönyv (a továbbiakban: ABGB) a dologbani jogok között tárgyalta az öröklési jogi szabályozást. Hasonlóan a francia törvénykönyvhez, az osztrák kódex is biztosította a törvényes örökösök kötelesrészi igényének kielégítését: a gyermekek kötelesrészét a törvényes örökrészük felében,¹² míg a szülőket megillető kötelesrészt annak harmadában határozta meg.¹³ A két törvénymű közötti jelentős különbség azonban, hogy az osztrák törvénykönyv – erősebben kötődve a római jogi hagyományokhoz – nemcsak, hogy lehetőséget teremtett a törvényes örökösök kitagadására, hanem a jogszerű kitagadáshoz szükséges kellékekről külön is rendelkezett.

Az ABGB biztosította az örökhagyó számára gyermeke kitagadását, ha az a keresztény vallástól elszakad, ha az örökhagyó számára – annak szükségében – nem nyújtotta a szükséges segítséget, ha súlyos büntetése miatt huszonöt évi vagy azt meghaladó tartamú szabadságvesztésre ítélték, valamint ha annak életvitele a közérkölcset sértette.¹⁴ A gyermekekre vonatkozó kitagadási okokat rendelte a törvény alkalmazni a szülők kitagadására is azzal, hogy a szülő kitagadását gyermeke nevelésének elhanyagolása esetére is lehetővé tette.¹⁵ Könnyen jelentős párhuzamok fedezhetők fel az ABGB szabályai és a jelenleg hatályos magyar öröklési jog kitagadási okokat megfogalmazó normái között. A Ptk. is kitagadási okként rögzíti mind a végrehajtandó szabadságvesztésre ítélelét, mind az erkölcstelen életmód folytatását, sőt, azonos formában jelenik meg benne a már említett segítségnyújtás elmulasztása is.¹⁶ A hasonlóságokból kitűnik, milyen jelentős hatást is gyakorolt valójában az ABGB a magyar polgári jog fejlődésére. Az osztrák kódex római joghoz való szoros kötődését tanúsítja többek között az is, hogy a kitagadási ok valóságát az osztrák jog szerint is a kitagadott személlyel szemben álló örökösnek kellett bizonyítania.¹⁷ A kitagadás visszavonása csak a törvényben meghatározottak szerint volt lehetséges.¹⁸

Az öt könyvre osztott német Bürgerliches Gesetzbuch (a továbbiakban: BGB) utolsó könyvének keretei között, a kötelesrészi fejezet végén taglalta a kitagadás szabályait. A megnevezett öt kitagadási ok között – melyek közül az erkölcstelen életmód már az osztrák polgári törvénykönyv alapján is a kitagadás alapjául szolgálhatott – megjelentek olyanok is, mint az örökhagyó, ill. annak házastársa sérelmére elkövetett szándékos testi sértés, vagy az örökhagyóval

¹² ABGB (1811) 765. §.

¹³ ABGB (1811) 766. §.

¹⁴ ABGB (1811) 768. §.

¹⁵ ABGB (1811) 769. §.

¹⁶ Ptk. 7:78. § (1) bek.

¹⁷ ABGB (1811) 771. §.

¹⁸ ABGB (1811) 772. §.

szembeni tartási kötelezettség megsértése.¹⁹ Külön szakasz alatt tartalmazta a német törvénykönyv a házastárs kitagadásának lehetőségét: ha a házastárs olyan vétséget követett el, mely alapján az örökhagyó valóper indítására volt jogosult, házastársát kitagadhatta.²⁰ A kitagadás okát – hasonlóan az ABGB-hez – a kitagadás folytán öröklő félnek kellett bizonyítania, azt az örökhagyónak végakaratóban kifejezetten meg kellett jelölnie.²¹ Az örökhagyó a kitagadást lehetővé tevő cselekményt megbocsáthatta; a megbocsátás hatására a kitagadás utólag vált hatálytalanná.²² Még ha kitagadási ok nem is forgott fenn, a végrendelkező a kötelesrésre jogosultat annak tékozló életmódjára, eladósodottságára hivatkozva megfoszthatta kötelesrésze fölötti rendelkezési joga egészétől, korlátozva a végrendelkezés jogát a kötelesrészi vagyon fölött, szükség esetén annak kezelését végrendeleti végrehajtó kezébe utalva.²³

A kontinentális jogrendszerek világából kiszakadva hasonló – hol a törvényes öröklésnek, hol a végintézkedési szabadságnak kedvező – megoldásokkal találkozhatunk a tengeren túli berendezkedések jogirodalmának tanulmányozása során. Az angol jogfejlődés a középkor derekán még csak szűk körben adott teret a szabad végrendelkezési jog gyakorlásának, annak kiteljesedésére csak a 17. század folyamán került sor.²⁴ Az örökhagyó jogosultsága ugyanakkor idővel újfent korlátozottá kellett, hogy váljon. A századfordulón a brit birodalom részét képező területek közül elsőként Új-Zéland tette lehetővé az elhunyt gyermekei és özvegye számára, hogy a tartásukról nem kielégítően gondoskodó végintézkedéseket megtámadhassák.²⁵ Érthető okokból hasonló képet mutat az Amerikai Egyesült Államok vizsgálata. Minthogy az amerikai berendezkedés mindenkoron a tulajdon feltétlen szabadságán alapult,²⁶ így érthető módon – az angolok hasonlóan – a végintézkedési szabadság eszméjét helyezte privilegizált pozícióba. A túlélő özvegy azonban már ekkor is nagyfokú, a többi családtagét meghaladó védelmet kapott az örökhagyó akaratának ellenében.²⁷

¹⁹ BGB (1896) 2333. §.

²⁰ BGB (1896) 2335. §.

²¹ BGB (1896) 2336. §.

²² BGB (1896) 2337. §.

²³ BGB (1896) 2338. §.

²⁴ DAINOW, JOSEPH: Limitations on Testamentary Freedom in England, in *Cornell Law Review*, Vol. 25. Issue 3. (1940), 339-344. o., elérhető: <http://scholarship.law.cornell.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2306&context=clr> (2014.10.04.).

²⁵ Uo. 345. o.

²⁶ KENT, JAMES: *Commentaries on American Law – Volume IV*, 1830., O.Halsted, New York, 489-490. o., <https://archive.org/details/commentariesonam04kent> (2014.10.04.).

²⁷ BRASHIER, RALPH C.: Disinheritance and the Modern Family, in *Case Western Reserve Law Review*, Vol. 45. Issue 84. (1994), 10-11. o., elérhető: <http://www.scribd.com/doc/235585684/Disinheritance-and-the-Modern-Family-by-Ralph-C-Brashier> (2014.10.04.).

A Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. törvény (a továbbiakban: régi Ptk.) hasonló szabályokat tartalmazott, mint a már említett kódexek. A régi Ptk. – a jelenleg hatályos 2013. évi V. törvényhez hasonlóan – a kitagadást kiesési okként fogalmazta meg,²⁸ melynek hatására a kiesett személy nemcsak törvényes örökösként, hanem kötelesrésztre jogosultként sem válhatott az örökhagyó jogutódjává. A kitagadás érvényességének feltétele volt az annak alapjául szolgáló ok pontos megjelölése.²⁹ A kitagadási okok a már a korábbiakban említett okokkal egyeztek meg: kitagadást tett lehetővé az érdemtelenység, bűncselekmény elkövetése, a tartási kötelezettség megszegése, de az erkölcsstelen életmód és a kiszabott börtönbüntetés is.³⁰ A kitagadást biztosító okot az örökhagyó mind a végrendelet előtt, mind azt követően megbocsáthatta: előbbi esetben a végrendelet kitagadást tartalmazó rendelkezése érvénytelenné, míg utóbbi esetben hatálytalanná vált.³¹ Az érvénytelenné vált kitagadás a kitagadott személyt kötelesrésztre tette jogosulttá, tehát kizárásként továbbra is megállta a helyét. A hatálytalan kitagadás ezzel szemben a törvényes örökös jogállását biztosította a kitagadott számára,³² aki – mellőzés hiányában – a kötelesrészt meghaladó törvényes örökrésze iránt is igényt támaszthatott a régi Ptk. vonatkozó rendelkezései alapján.

Napjaink különböző jogrendszerei ma már szinte kivétel nélkül lehetőséget teremtenek az örökhagyó számára törvényes örökösei kitagadására. Az eltérések főként abban mutatkoznak meg, hogy az adott országon belül elfogadott szabályozás milyen körülmények fennállása esetén teszi lehetővé a kitagadás alkalmazását, tehát milyen mértékben lehetséges a törvényes öröklési rend szabályainak háttérbe szorítása a végrendeleti öröklés által. A Svájci Polgári Törvénykönyv (a továbbiakban: ZGB) jelenleg is relatíve szűk körben teszi csak lehetővé a törvényes örökös kitagadását, annak igénybe vételére csak az örökösnek az örökhagyó vagy annak hozzátartozói ellen elkövetett bűncselekménye,³³ valamint családi kötelezettségének súlyos megsértése esetén van helye.³⁴ Speciális szabályzást tartalmaz a japán polgári törvénykönyv: taxatív rögzíti azokat az okokat, melyek fennállása esetén egy adott jogalany nem tarthat igényt az örökségre,³⁵ mindemellett azonban lehetővé teszi az örökhagyó számára, hogy az őt durván megsértő, tiszteletlen örökösének a kitagadását kérje az ún. Családi Biróságtól.³⁶ A törvény rendelkezéseiből

²⁸ Régi Ptk. 600. § e) pont.

²⁹ Régi Ptk. 662. §.

³⁰ Régi Ptk. 663. § (1) bek.

³¹ Régi Ptk. 664. § (1) bek.

³² Régi Ptk. 664. § (2) bek.

³³ Schweizerisches Zivilgesetzbuch (1907) Art. 477 1. Punkt.

³⁴ Uo. Art. 477 2. Punkt.

³⁵ Civil Code of Japan (1896) Art. 891.

³⁶ Civil Code of Japan (1896) Art. 892.

következően a Családi Bíróság lesz majd az, ami az örökhagyó kitagadási akaratát annak halálát, azaz a végrendelet hatályosulását követően érvényesíti.

A hatályos Ptk. a régi Ptk. által már tartalmazott kitagadási okokat – a jogerősen kiszabott ötévi, vagy azt meghaladó tartamú börtönbüntetésre ítélest kivéve –³⁷ fenntartja, mindezek mellett új kitagadási okként fogalmazza meg az örökhagyó számára elvárható segítségnyújtás elmulasztását,³⁸ a durva hálátlanságot,³⁹ ill. rögzíti a szülői kitagadás körülményeit.⁴⁰

Míthogy a kitagadás, mint kiesési ok a törvényes örökösök kötelesrészét érinti, a kitagadást lehetővé tevő tények tartalma, azok határainak helyzete az, ami meghatározza az örökhagyó végintézkedési szabadságának terjedelmét, határait, vagy éppen korlátlanlanságát. Nagy szerephez jut az egyes kitagadási okok tartalmának meghatározása során maga a bírói gyakorlat, mely a polgári törvénykönyv normáinak esetről esetre történő értelmezésével azok lényegi ismérveinek valódi rögzítőjévé, alakítójá válik. Várhatóan különösen nagy jelentőséget nyer majd a bírósági jogértelmezés a polgári törvénykönyvben megnevezett új kitagadási okok tekintetében, melyek terjedelme – mint ahogyan az többek között a durva hálátlanság esetén is látható – a törvény szabályaiból kiindulva ténylegesen még nem határozható meg.

³⁷ Régi Ptk. 663. § (1) bek. f) pont.

³⁸ Ptk. 7:78. § (1) bek. f) pont.

³⁹ Ptk. 7:78. § (1) bek. g) pont.

⁴⁰ Ptk. 7:78. § (2) bek.

	Kötelesrész	Kötelesrész mértéke	Kitagadás	Kitagadási okok tartalma
Code Civil	Van	Minimálisan a hagyaték 1/2-e.	-	-
ABGB	Van	1/2	Van	- Kereszténységtől történő elszakadás. - Segítségnyújtás elmulasztása. - Szabadságvesztésre ítélet (életfogytig vagy 20 év). - Közérkölcstől sértő életvitel. - Nevelési kötelezettség megszegése (szülő esetén). - Öröklésre való méltatlanság. - Eladósodott, pazarló életvitel.
BGB	Van	1/2	Van	- Élet elleni magatartás (örökhagyó, annak házastársának vagy leszármazóinak sérelmére). - Szándékos testi sértés (örökhagyó, vagy annak házastársa sérelmére). - Büntett vagy szándékos súlyos vétség elkövetése (örökhagyó, vagy annak házastársa sérelmére). - Tartási kötelezettség megsértése. - Erkölcstelen életmód. - Házastársi kötelezettség megsértése.
ZGB	Van	Leszármazók esetén a törvényes örökrész 3/4-e, szülők, hitves vagy bejegyzett élettárs esetén annak 1/2-e.	Van	- Súlyos bűncselekmény elkövetése (örökhagyó, vagy annak közeli hozzátartozója sérelmére). - Családi kötelezettségek súlyos megsértése.
Japán Ptk.	-	-	Van	- Örökhagyóval szembeni kegyetlen bánásmód. - Örökhagyó durva megsértése. - Helytelen magaviseletben való bűnösség.

1. ábra. A kötelesrészi szabályozás az egyes polgári jogi kódexekben (a szerző saját szerkesztése).

3. VÉGRENDELKEZÉSI SZABADSÁG VS. KÖTELESRÉSZ

Mínt hogy a kitagadás, mint az öröklésből történő kiesési ok elsősorban a törvényes örökös kötelesrészét érinti, indokolt lehet egy pillantást vetni az azt érintő leggyakoribb kérdésekre. A kötelesrész szabályozásának két fő formája alakult ki a nagy európai jogrendszerekben: az ún. római modell, valamint a francia modell, azaz a Code Civil megoldása. Mint ahogyan az már az előző fejezetben is említésre került, a római jog az örökhagyó közeli hozzátartozóit anyagilag is mellőzhetetlennek tekintette, így azokat a végrendelezőnek nem pusztán csak örökösnek kellett neveznie (*institutio heredis*), ill. ki kellett tagadnia (*exhereditatio*) végrendeletében; a hagyaték egy meghatározott részét – kitagadás hiányában – kötelesrész (*debita portio*) címen a törvényes örökösök szerezték meg.⁴¹ A kötelesrész kiadása iránti kereset, azaz a *querela inofficiosi testamenti* a kötelesrészre jogosult által volt megindítható, öt éven belül pedig elévült.⁴² Mindezek jól bizonyítják azt, hogy a római jogi kötelesrészi igény kötelmi jogi követelés formájában érvényesült, azaz a kötelesrészre jogosult – akárcsak a hatályos magyar jogban – nem volt a hagyatéki vagyon örököse.

Ezzel ellentétes képet vázol fel a francia polgári törvénykönyv. A Code Civil egyrészt kizárja az örökhagyó végrendelezési jogát a törvényes örökösöket megillető hagyatéki hányad felett,⁴³ másrészt nem tartalmaz a kitagadást lehetővé tevő szabályozást, ezáltal téve tényleges örökösökké a kötelesrészre jogosultakat. Az öröklés megnyílását követően a kötelesrészre igényt tartó örökösök saját hagyatéki hányadukat szükség esetén a végrendeleti örökösöktől is követelheték.⁴⁴ A hagyatéki terhek kielégítését követően a fennmaradó hagyatéki vagyonból kellett a kötelesrészre jogosultak hagyatéki hányadát meghatározni.⁴⁵ A kötelmi jogi követelésekkel szemben az öröklési igények nem évülnek el.

Az örökhagyó akaratával szemben a kötelesrészre jogosult személy igénye tehát – akár kötelmi, akár öröklési jogi igényről legyen is szó – elsőbbséget élvez. A végrendelezési szabadság korlátozása több oldalról is megindokolható. Egyes nézetek szerint – melyek a hazai szabályozás bevezetésének alapjául is szolgáltak – az örökhagyó végakarataának tiszteletben tartása mellett hasonló módon védendő értéket képez a család méltányolható öröklési igényének biztosítása.⁴⁶ Ezen álláspontból kiindulva – hasonló módon a Code Civilben foglaltakhoz – a hagyatéki vagyon egy előre meghatározott, a törvény által rögzített hányadának valójában az elhunyt családjának további boldogulását kell szolgálnia, így az nem

⁴¹ FÖLDI – HAMZA: i. m. 642. o.

⁴² Uo. 644. o.

⁴³ Code Civil (1804) 913. §.

⁴⁴ Code Civil (1804) 920. §.

⁴⁵ Code Civil (1804) 922. §.

⁴⁶ MÁZI: i. m. 108. o.

lehet a végintézkedés tárgya. A kötelesrész intézményének hiányában ugyanis az örökhagyó kénye-kedve szerint „kisemmizhetné” törvényes örököseit, vagyonának egészét gyermekei helyett – példának okáért – újdonsült házastársára hagyva. Sokak szerint ezért jut nélkülözhetetlen szerephez a kötelesrész a családi vagyon összetartásában.⁴⁷

A leírtak alapján tehát bizonyos érdekek, értékek védelme érdekében indokoltan korlátozhatja az állam a hagyatékot hátrahagyó személy végakaratainak érvényesülését. Másik oldalról ugyanakkor az örökhagyó okkal várhatja el a jogrendszerrel azt, hogy az életében saját munkájával megszerzett javak egészének sorsáról maga dönthesse, s e szabadságában ne korlátozzák, törvényes örököseit a hagyatékra jogosultak köréből kellő ok nélkül is ténylegesen kizárhassa. E tekintetben nem sokban különbözik egymástól a római és a francia kötelesrészi modell, habár a kötelesrészi igényt kötelmi igényként kezelő római megoldással szemben a Code Civilben fellelhető szabályozás még csak a kitagadás lehetőségét sem tartalmazza, ezzel párhuzamosan azonos öröklési helyzetbe hozva a kötelesrészre jogosultakat a többi örökösrel.

A hatályos magyar Polgári Törvénykönyv – akárcsak elődje – az öröklés két lehetséges jogcímét ismeri el: a végintézkedés alapján bekövetkező öröklést és a törvényes öröklést.⁴⁸ A törvény egyértelműen rögzíti azt is, hogy ha az örökhagyó végakarata végintézkedés formájában rögzítette, az öröklés rendjét az határozza meg.⁴⁹ Ennek megfelelően a törvényes öröklés szabályai főszabály szerint csak abban az esetben érvényesülnek, ha az örökhagyó nem hagyott hátra maga után végintézkedést, vagy az a hagyatékra csupán egy részét merítette ki. Az örökhagyó a végintézkedési szabadságnak köszönhetően halála esetére vagyona egészéről vagy annak egy meghatározott részéről szabadon rendelkezhet,⁵⁰ személyes akarata elsőbbséget élvez a törvényi szabályozással szemben.

Létezik azonban egy további jogcím, mely alapján a Ptk. lehetővé teszi az örökhagyó legközelebbi hozzátartozói – leszármazói, házastársa és szülei – számára a hagyatékra történő részesedést: s ez pedig a magyar jogban sem más, mint a kötelesrész.⁵¹ A kötelesrészre jogosultat kötelesrész címen törvényes örökrésze harmada illeti meg.⁵² Ha a kötelesrész tárgya haszonélvezet, a kötelesrészre jogosult a haszonélvezetet olyan korlátozott mértékben gyakorolhatja, amilyen mértékben az szükségletei kielégítéséhez – az általa örökölt vagyontárgyakat figyelembe véve – indokolt.⁵³ A kötelesrészi igény örökhagyó által történő kizárásának egyetlen lehetséges módja a kitagadás,

⁴⁷ Code Civil (1804) 109. o.

⁴⁸ Ptk. 7:3. § (1) bek.

⁴⁹ Ptk. 7:3. § (2) bek.

⁵⁰ Ptk. 7:10. §.

⁵¹ Ptk. 7:75. §.

⁵² Ptk. 7:82. § (1) bek.

⁵³ Ptk. 7:82. § (2) bek.

mely a törvényben taxatív felsorolt kitagadási okok valamelyikének végintézkedésben történő kifejezett megjelölésével történik.⁵⁴ A kötelesrész intézménye tehát az örökhagyó végintézkedési szabadságának legfőbb korlátja, egyszersmind a törvényes öröklési rend érvényesülésének legfőbb garanciája. Mindemellett erőteljesen vitatható a kötelesrész létjogosultsága, szükségességének indokai.

Az említett viszonyok között a kitagadást lehetővé tevő körülmények bírói értelmezése, az egyes kitagadási okok által érintett terület határainak kijelölése dönti el a végintézkedési szabadság valódi korlátait. Az Ptk. a kitagadási okok további bővítésével a végintézkedési szabadság megerősítése mellett foglal állást.⁵⁵

4. A KITAGADÁSI OKOK TARTALMA

A következőkben a Ptk.-ban szereplő egyes kitagadási okok mibenlétének kifejtésére kerül sor. Mindenekelőtt – a jogbiztonság követelményének érvényesülését szem előtt tartva –, megpróbálom a törvényi szabályozásból adódó általános kereteket meghatározni, majd ebből kiindulva a gyakorlati élet tükrén keresztül megvilágítani az egyes kitagadási okok valódi, pusztán a törvény szövegéből nem megfogható mivoltát. Mindeközben olyan kérdéseket érintve, minthogy kit terhel a bizonyítási kötelezettség, vagy hogy miből is áll az örökhagyó általi megbocsátás.

A legfőbb kérdés továbbra is az, hogy a törvényi kitagadási okok esetről esetre történő értelmezésével a bírói gyakorlat a végrendelkezési szabadság kiterjesztése vagy korlátozása mellett foglal-e állást. Minthogy a jogalkotó látható módon az előbbi lehetőség mellett teszi le voksát, kérdéses, hogy miként fog a bírósági esetjog alkalmazkodni a kodifikációnak a jogban talán tételesen meg nem jelenő, de a kitagadási okok bővítésével félre csak nehezen érthető szándékához.

4.1. Érdemtelenség

Minthogy az érdemtelenség egyben az öröklésből történő kiesést a törvény erejénél fogva lehetővé tevő körülmény, annak kizárólagos eseteit a Ptk. taxatív felsorolja.

Ez alapján az alábbi személyek érdemtelenek az öröklésre:

- Aki az örökhagyó életére tör.

⁵⁴ Ptk. 7:77. §.

⁵⁵ Ptk. 7:78. §.

- Aki szándékos eljárásával az örökhagyó végakaratainak szabad nyilvánítását megakadályozza, a végakarát érvényesítését megghiúsítja, vagy ezek valamelyikét megkísérel.
- Aki a hagyatékban való részesülés céljából az örökhagyó után törvényes öröklésre jogosult vagy az örökhagyó végintézkedésében részesített személy életére tör.⁵⁶

Mint ahogyan az látható, az érdemtelenégi okok részben olyan helyzeteket ölelnek fel, ahol az örökhagyó nincs abban a helyzetben, hogy az öröklésre jogosultat kitagadja. Erre kerülhet sor például akkor, amikor a törvényes örökös leszármazó a hagyaték mihamarabbi megszerzése érdekében meggyilkolja felmenőjét, vagy annak tudatzavarát kihasználva azt számára kedvező végrendelet tételére sarkallja. A jogalkotó az ilyen esetek elkerülése érdekében nyújt védelmet az örökhagyó számára. Az érdemtelenégi okok másik csoportját azon körülmények teszik ki, melyek fennforgása esetén a végrendelező maga is élhet a kitagadás eszközével. Az érdemtelenég külön kiesési okként történő szabályozása e helyzetekben az érdemtelen személlyel szemben elhelyezkedő örökösöknek kedvez, hiszen külön végrendeleti kitagadás hiányában maguk is rámutathatnak az érdemtelen magatartásra a később felmerülő jogviták során. Az érdemteleneségre csak az a személy hivatkozhat, aki az érdemtelenég sikeres bizonyítását követően maga örökölné, vagy valamely végintézkedési kötelezettségtől vagy teherrel mentesülne.⁵⁷

Míg tehát kitagadás esetén a törvény az örökhagyó szabad belátására bízta, hogy az kitagadja-e törvényes örökösét vagy sem, addig érdemtelenég fennforgása során büntetésül maga helyezkedik szembe az érdemtelenéget megalapozó magatartást tanúsító személlyel.⁵⁸ Ennek oka egyrészt az örökhagyó adott helyzetben fennálló végintézkedési képességének hiánya, másrészt az érdemtelenégi magatartások olyan súlyos mivolta, amely megalapozza a magasabb szintű törvényi védelmet. Az érdemtelenéget ugyanakkor az örökhagyó – valamint az a személy, aki ellen az adott magatartás irányult – ugyanúgy megbocsáthatja, akár a kitagadást megalapozó cselekményt; ebben az esetben az érdemtelenég a későbbiekben nem vehető figyelembe.⁵⁹ Mint a kitagadást megalapozó magatartás, mint az érdemtelenég megbocsátására vonatkozóan a törvény nem tartalmaz alaki követelményeket. Korábban volt olyan magánjogi tervezet, mellyel szemben még kritikaként fogalmazták meg a

⁵⁶ Ptk. 7:6. § (1) bek.

⁵⁷ Ptk. 7:6. § (3) bek.

⁵⁸ DERNBURG HENRIK: Vélemény a magyar örökjogi törvényjavaslatról, in *Jogtudományi Közöny*, 1888/6. szám, 50. o.

⁵⁹ Ptk. 7:78. § (2) bek.

kifejezett nyilatkozat helyett az egyszerű megbocsátás igényét.⁶⁰ Habár a mindennapi élet követelményeinek az egyszerű megbocsátás lehetősége kedvez, a kifejezett formában megjelenő akaratnyilatkozatok jelentős mértékben megkönnyíthetnék a helyzetüket tisztázni kívánó kitagadottak helyzetét.

A leírtakból következik az is, hogy míg a kitagadás alkalmazásának során a kitagadó saját erkölcsi mércéje, személyes értékrendje során dönt a potenciális örökösök kiesésének kérdéséről, addig érdemtelenység esetén – minthogy az érdemtelen személy kieséséről a törvény gondoskodik – a valódi fokmérő a társadalmi norma, a közösség értékítélete.⁶¹ Nem véletlen tehát, hogy az érdemtelenégi okok kiesési okként az örökhagyó külön rendelkezése hiányában is hatnak, ugyanakkor mégsem képzik a végintézkedési szabadság korlátját, hiszen az érdemteleniséget eredményező magatartásokat az örökhagyó, ill. a sérelmet szenvedett személy is megbocsáthatja. Mindazonáltal az örökhagyónak – ha szándékával megegyezik – célszerű kitagadnia érdemtelen örökösét, hiszen kitagadás hiányában az érdemtelen személlyel szembenálló örökösöket terhelné az érdemteleniséget eredményező magatartás bizonyítása.

Az érdemtelenégi okok a már említetten kívül még egy további szempont szerint is csoportosíthatóak: vagy az örökhagyó, vagy a hagyatékból részesülő személyeket sértő magatartásokat szankcionálják. Az egyes érdemtelenégi okok közös vonása azonban, hogy csak a más személyekkel szembeni cselekményekre hivatottak bizonyos módon reflektálni; a potenciális örökös önromboló, becsstelen életvitele csak kitagadást tesz lehetővé. Minthogy a jövőbeli örökös erkölcstelen életvezetésével ugyanakkor az örökhagyóra is rossz fényt vet, valamint – többek között alkoholizmus, vagy akár kábítószer-függőség esetén – a hagyaték későbbi sorsát is veszélyezteti,⁶² a társadalom morális értékítéletéhez mérten indokolt lehetne az érdemtelenégi okok bővítése. A jogalkotó vélelmezhetően az ezekben az esetekben amúgy is fennálló kitagadási lehetőséget szem előtt tartva tekint el ettől a megoldástól. Az érdemtelenégi okok ilyen módon továbbra is főként azokban az esetekben biztosítják a törvényes örökösök kiesését, mikor a végintézkedés formájában érvényesíthető kitagadás megtételére nincs lehetőség.

Minthogy az érdemteleniséget eredményező cselekmények összességét a törvény kizárólagos formában sorolja fel, a kitagadási okként érdemteleniséget megjelölő végintézkedések érvényességének megállapítása – a kitagadási okok többségéhez viszonyítva – könnyebb feladat a jogalkalmazás számára. A régi Ptk.-hoz kapcsolódó bírói gyakorlat alapján érdemteleniséget csak a lehetséges

⁶⁰ WEINMANN FÜLÖP: Észrevételek az általános magánjogi törvénykönyv tervezetének az „öröklési jogot” tárgyzó részére, in *Jogtudományi Közlöny*, 1882/43. szám, 344. o.

⁶¹ WEINMANN FÜLÖP: Észrevételek az általános magánjogi törvénykönyv tervezetének az „öröklési jogot” tárgyzó részére, in *Jogtudományi Közlöny*, 1882/39. szám, 306. o.

⁶² BOZÓKY ALAJOS: Adalék a köteles rész kérdéséhez, in *Jogtudományi Közlöny*, 1878/20. szám, 162. o.

örökös olyan magatartása eredményezhetett, melyet az öröklés megnyílása előtt valósított meg.⁶³ Habár a vonatkozó kollégiumi állásfoglalást a Kúria a Ptk. hatályba lépése óta már nem tartja irányadónak,⁶⁴ annak egyes szabályai a jövőben is minden bizonnyal érvényesülni fognak. A kitagadás érvényességéhez szükséges, hogy az örökhagyó annak okát végintézkedésében pontosan megjelölje.⁶⁵ Nem érvényes tehát a kitagadás, ha a végintézkedésben megjelenik az örökhagyó kitagadásra irányuló szándéka, de a törvényi kitagadási okok közül a végrendelkező egyiket sem jelöli meg, mint a kitagadás alapjául szolgáló körülményt. Így érvénytelen volt a kitagadás abban az esetben, mikor az örökhagyó leányainak kitagadására irányuló szándékát megjelenítette végrendeletében, de a törvényi kitagadási okok helyett az általa kitagadni szándékozott törvényes örököseivel szemben folytatott bírósági végrehajtást jelölte meg.⁶⁶ Ha a kitagadás okát az örökhagyó megjelölte, annak valóságát a jogvitában álló feleknek bizonyítaniuk kell. Főszabályként a bizonyítás azt terheli, akinek a per során érdekében áll, hogy a bizonyítandó tényeket a bíróság igaznak ismerje el.⁶⁷ Ennek megfelelően kitagadás esetén – főszabály szerint – a kitagadott köteles igazolni, hogy a megjelölt kitagadási ok valótlan. Ha az érdemteleniséget nem kitagadás formájában jelölik meg, hanem arra a hagyaték megnyílását követően hivatkoznak, annak fennállását az arra hivatkozó örökösnek kell bizonyítania.

Mindenekelőtt az a személy lesz érdemtelen az öröklésre, aki az örökhagyó életére tör.⁶⁸ A Ptk. megfogalmazása alapján a támadásnak olyannak kell lennie, mely az élet kioltására alkalmas. Ennélfogva nem tekinthető az örökhagyó élete elleni támadásnak, ha a vele szembeni védekezés érdekében örököse gázfegyvert ragad magához, ill. annak használatával fenyeget.⁶⁹ A törvényi szabályozás alapján már az élet elleni támadás kísérlete is elégséges az érdemteleniség létrejöttéhez. Hasonló módon érdemtelené válik az örökös, ha az örökhagyót végakaratának szabad kinyilvánításában szándékos magatartásával megakadályozza, ill. a végakarat érvényesítését megghiúsítja vagy ezek közül bármelyiket megkísérli.⁷⁰ Ebbe a csoportba tehát kétféle cselekmények sorolhatóak: azok, melyek a végintézkedés szabad létrejöttét célozzák befolyásolni vagy megakadályozni, valamint azok, melyek a végintézkedés létrejöttét követően igyekeznek annak érvényesülését meggátolni. A cselekmény kísérlete – a befejezett cselekménnyel azonos módon – már önmagában is

⁶³ PK 83. számú állásfoglalás.

⁶⁴ 1/2014. számú PJE határozat.

⁶⁵ Ptk. 7:77. §.

⁶⁶ P.20.834/2008/23. sz. (Győri Tsz.).

⁶⁷ A polgári perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvény 164. § (1) bek.

⁶⁸ Ptk. 7:6. § (1) bek. a) pont.

⁶⁹ Pfv.V.23.991/1997. sz. (Leg. Bír.).

⁷⁰ Ptk. 7:6. § (1) bek. b) pont.

alkalmas az érdemtelenység kiváltására. A végakarat elleni támadást – az élet elleni támadáshoz hasonlóan – az örökös csak szándékosan követheti el; szándéka ki kell, hogy terjedjen a végintézkedés magakadályozására.⁷¹ Végül érdemteleniséget eredményez az is, ha a törvényes örökös saját öröklési igényének előmozdítása érdekében bármely törvényes vagy végrendeleti örökös életére tör.⁷² Akárcsak az előző két esetben, jelen helyzetben is csak a szándékos, egyben az élet kioltására alkalmas magatartás tekinthető az érdemtelenység kiváltására alkalmas magatartásnak. A kísérlet és a befejezett cselekmény azonos elbírálás alá esik. Külön feltétel, hogy a további örökösök sérelmére elkövetett cselekménynek meghatározott célzattal kell bekövetkeznie: a támadást megvalósító személy szándéka saját örökösi pozíciójának biztosítására kell, hogy irányuljon.⁷³

4.2. Az örökhagyó sérelmére elkövetett bűncselekmény

A kitagadási ok szabályozása jelentős változásokon esett át az új Ptk. keretei között. Míg az 1959. évi IV. törvény az örökhagyó sérelmére elkövetett súlyos bűncselekmények vonatkozásában tette lehetővé a kitagadás alkalmazását,⁷⁴ addig a hatályos kódex elhagyja a „súlyos” jelzőt, ezáltal konkretizálva a kitagadást biztosító cselekmények pontos körét, egyszersmind növelve a kitagadást megalapozó magatartások halmazát. A korábbiakban tehát a bírói gyakorlat volt köteles meghatározni a kitagadási ok tényleges terjedelmét. Azt, hogy mi számított súlyos bűncselekménynek, a bíró esetről esetre, a tényállásnak megfelelően mérlegelte; súlyos bűncselekmény lehetett akár büntett és akár vétség is.⁷⁵ Habár az új Ptk. tükrében – jelen esetben – a „súlyos” megjelölés mélyrehatóbb vizsgálata értelmét veszti, a későbbiekben az nagy szerephez fog jutni az örökhagyó rokonainak, házastársának vagy élettársának sérelmére elkövetett bűncselekmények tekintetében. Mint az látható, a jogalkotó elsősorban a tényállások pontos és bizonytalan megjelölésével, azok halmazának szűkítésével és bővítésével tudja az örökhagyó rendelkezési szabadságát befolyásolni. A végintézkedés terjedelmének másik fő paraméterét majd az határozza meg, hogy a jogalkotó a kinek a sérelmére megvalósított bűncselekmények elkövetőivel szemben teszi majd lehetővé a kitagadás eszközének alkalmazását.

⁷¹ Pfv.V.21.842/1996. sz. (Leg. Bír.).

⁷² Ptk. 7:6. § (1) bek. c) pont.

⁷³ VILÁGHY MIKLÓS: *Öröklési jog*, 1987, Tankönyvkiadó, Budapest, 18. o.

⁷⁴ Régi Ptk. 663. § (1) bek. b) pont.

⁷⁵ TELLER MIKSA: A kitagadási okok lényeges kiterjesztése a Mjttj.-ban, in *Jogtudományi Közlöny*, 1929/2. szám, 15. o.

A Büntető Törvénykönyv szabályainak megfelelően a bűncselekményeket ma is büntettekre és vétségekre oszthatjuk fel;⁷⁶ mint az örökhagyó ellen irányuló büntettek, mint az azt sértő vétségek alkalmasak arra, hogy az örökhagyó törvényes örökösét kitagadhassa. Szintén a büntető kódex normáihoz igazodóan akár szándékos, akár gondatlan cselekmények kitagadási okot képezhetnek.⁷⁷ Vannak olyan bűncselekmények, melyek az elkövetésüket követően egyszerre több kitagadási okra történő hivatkozást is lehetővé tesznek. Többek között ide tartoznak a már említett – egyben érdemtelenséget eredményező –, az örökhagyó élete ellen intézett bűncselekmények. A törvényes tartási kötelezettség elmulasztása egyben az örökhagyó sérelmére elkövetett bűncselekménynek is minősül.⁷⁸

A továbbiakban érdemes egy pillantást vetni a kitagadási ok bizonyításának menetére. A bírósági gyakorlat természetesen jelen helyzetben is az általános bizonyítási teher klauzuláját veszi alapul,⁷⁹ a bűncselekmény valódiságának bizonyítását azonban a kitagadni kívánttal szemben örökölni kívánó örökös feladatává teszi.⁸⁰ Az említett bekezdés ilyen módon történő értelmezése valójában indokolt, hiszen egy bűncselekmény megtörténte jóval könnyebben bizonyítható, mint annak az ellenkezője. Persze mindemellett nem lehetetlen, hogy maguk a kitagadott felperesek igyekezzenek minél gyorsabban tisztázni helyzetüket, saját érdekükből is gyorsítva az amúgy is elhúzódó hagyatéki tárgyalások menetét. Az örökhagyó által hivatkozott bűncselekmény megtörténtét valakinek azonban feltétlen bizonyítania kell. Pusztán a végrendeleti kijelentés bizonyítékul nem fogadható el, annak valódiságát egyéb bizonyítékok felhasználásával kell megállapítani.⁸¹ A bíróság – büntetőeljárásban hozott jogerős bírósági határozat hiányában – gyakran vizsgálja meg az említett sérülésekről készült látleteket;⁸² emellett kimondottan jelentős szerep juthat az egyes tanúvallomásoknak a bizonyítás menetében.⁸³ Habár az eljáró polgári bíróság a büntetőjogi felelősségről természetesen nem dönthet, a kitagadási ok valódiságának kérdésében – a rendelkezésére álló bizonyítékok értékelését követően – szemmel láthatóan határozhat. A kitagadási ok alkalmazását érintő egyik legnagyobb problémát feltehetőleg az jelenti, hogy az örökhagyó az esetek jelentős hányadában nincs tisztában a Büntető Törvénykönyv normáinak még számára releváns részével sem. Ebből következően a végrendelkező – bűncselekmény elkövetésére hivatkozva – sokszor úgy igyekszik kitagadni

⁷⁶ A Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény (a továbbiakban: Btk.) 5. §.

⁷⁷ Btk. 4. § (1) bek.

⁷⁸ Pf.III.20.258/2009/21. sz. (Győri Ít.).

⁷⁹ Pp. 164. § (1) bek.

⁸⁰ 1.P.20.441/2010/45. sz. (Szeg. Tsz.).

⁸¹ Pf.II.20.530/2011/7. sz. (Szeg. Ít.).

⁸² 1.P.20.441/2010/45. sz. (Szeg. Tsz.).

⁸³ Pf.II.20.530/2011/7. sz. (Szeg. Ít.).

törvényes örökösait, hogy tényleges, a Büntető Törvénykönyv által büntetendő bűncselekmény nem valósult meg.

4.3. Az örökhagyó egyenesági rokonának, házastársának vagy élettársának sérelmére elkövetett súlyos bűncselekmény

Bár a korábbiakban már kifejtésre került, itt sem hagyható figyelmen kívül a jogalkotó szemmel látható szándéka, melynek megfelelően az örökhagyó számára minél nagyobb tartományon belül törekszik lehetővé tenni a nemkívánatos örökösök kitagadását. A végintézkedési szabadságnak a kitagadás szempontjából releváns keresztmetszetét a kitagadható személyi kör és a kitagadás alapjául szolgáló tényállások halmaza adja. A törvényhozó az előbbi mutató tekintetében nem változtatott a megelőző Ptk.-ban szereplő rendelkezéseken, a tényállások körét azonban mind az örökhagyó sérelmére elkövetett bűncselekmények vonatkozásában, mind az annak hozzátartozói sérelmére megvalósított cselekmények kapcsán bővítette. Ezt az előbbi esetben a „súlyos” jelző elhagyása, míg utóbbiban az addig rögzítésre került büntettek vétségekkel történő kiegészítése eredményezi. Jelen helyzetben a tényállások értékelését tovább nehezíti, hogy az örökhagyó törvényes örökösét csak súlyos bűncselekmény elkövetése esetén tagadhatja ki. Minthogy a hatályos Ptk. eltérő rendelkezést nem tartalmaz, akár szándékos, akár gondatlan magatartással is megvalósítható súlyos bűncselekmény.

Akkor viszont mi számít súlyos bűncselekménynek? Hiszen az örökhagyót a kitagadni szándékozott örökös által tanúsított, objektíve csekély súlyú vétségnek köszönhetően is érheti olyan magas fokú sérelem, érzelmi kár, melynek hatására kellő okkal kívánhatja az arra jogosultat megfosztani törvényes örökrésztől.⁸⁴ Jellemző módon a személyiségi jogok megsértése esetén sem a szubjektív sérelem nagysága az okozott kár megtérítésének alapja, hanem pusztán a kár bekövetkezése,⁸⁵ vagyis a károkozó magatartásának az adott személyiségi jog megsértésére való alkalmassága. Vélelmezhetően maga a Ptk. sem kívánja a Btk.-ban foglaltakkal azonos módon értelmezni a súlyos bűncselekmény fogalmát, hiszen ebben az esetben a súlyos bűncselekmények helyett továbbra is csak a súlyos büntettek elkövetőivel szemben tenné lehetővé a kitagadás használatát. Helyesen ismerte fel a leírtakat a bírói gyakorlat is, amely a cselekmények elbírálása során nem a büntetőjogi gyakorlatból indul ki,⁸⁶ hanem azok súlyosságát esetről esetre értékeli.

A kitagadási ok mindenekelőtt a megnevezett személyek élete elleni támadásokat igyekszik kitagadhatóság formájában szankcionálni. Akárcsak az

⁸⁴ MANGOLD ÁRMIN: A kötelekrész elvonása és korlátozása a magyar polgári törvénykönyv tervezetében, in *Jogtudományi Közlöny*, 1903/19. szám, 159. o.

⁸⁵ Ptk. 2:51. § (1) bek.

⁸⁶ 8.P.21.656/2008/39. sz. (Haj. Me. Bír.).

érdemtelenység kapcsán, jelen esetben is elsősorban azt köteles megvizsgálni az eljáró bíróság, hogy a hozzátartozó ellen intézett támadás alkalmas-e az élet kioltására vagy sem. Ha a támadás alkalmatlan, az legfeljebb egyéb súlyos bűncselekmény formájában alapozhatja meg a kitagadást. A Ptk.-ban foglaltaknak megfelelően akár már az élet elleni támadás kísérlete is kitagadást tehet lehetővé. Nehezebb a jogvitát eldöntő bíróság helyzete, ha az örökhagyó által megjelölt kitagadási ok az egyéb súlyos bűncselekmény kategóriáját hivatott lefedni. A bírói gyakorlat ezekben az esetekben az elkövetett cselekmény súlyosságát nem a Btk. szabályaihoz igazodóan, hanem a családi kapcsolatokhoz mérten értékeli.⁸⁷ Minden bizonnyal könnyebb volt az eljáró bíróságok dolga addig, míg a kitagadási ok csak az egyéb súlyos bűntettek esetén tette lehetővé a törvényes örökösök kötelesrészről történő megfosztását. Többek között egyszerűen meg lehetett állapítani annak a tényét, hogy a tartási kötelezettség megsértése – főszabály szerint – nem teszi lehetővé az örökhagyó számára törvényes örököse kitagadását.⁸⁸ A tartással terhelt örökös ugyanis kötelezettségének gondatlanul nem tett eleget, ezáltal – a Btk. normáinak megfelelően – csak vétséget valósított meg.⁸⁹ A vétség nem tette lehetővé az örökös kitagadását, így a végintézkedés arra vonatkozó rendelkezése érvénytelennek volt tekinthető. Fontos, hogy a felvázolt esetben a tartási kötelezettség megsértésére az örökhagyó hozzátartozójával szemben került sor. A törvényes tartási kötelezettség örökhagyóval szembeni megsértése önálló kitagadási okot képez.⁹⁰

A bírósági határozatokból egyértelműen kiolvasható, hogy mit tekint a gyakorlat súlyos bűncselekménynek:

- Minden szeretetet nélkülöző kegyetlen viselkedést (jó hírnév megsértése).
- Tettlegességet (élet, testi épség, személy szabadság, vagyon ellen elkövetett bűncselekmények).⁹¹

Nehezen érthető meg a hatályos Ptk. megváltozott normája mögötti szigor. Nem kétséges, hogy a hozzátartozók ellen intézett egyes vétségek is könnyen kiválthatják az örökhagyó indokolt haragját. Annak gondolata azonban, hogy pusztán a testvérek közötti gyakori, hevesebb viták is az öröklésből történő kiesést eredményezzék,⁹² felveti a normaszöveg újragondolásának lehetőségét.

⁸⁷ SÓTH LÁSZLÓNÉ: *Öröklés a családban*, 2005, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 272. o.

⁸⁸ Pf.II.21 006/1988. sz. (Leg. Bír.).

⁸⁹ Btk. 212. § (1) bek.

⁹⁰ Ptk. 7:78. § (1) bek. d) pont.

⁹¹ 1.P.20.441/2010/45. sz. (Szeg. Tsz.).

⁹² TELLER: *i. m.* 15. o.

4.4. Az örökhagyó irányában fennálló törvényes tartási kötelezettség súlyos megsértése

Szinte pontosan azonos formában megjelenő kitagadási okot tartalmazott a megelőző polgári jogi kódex is.⁹³ Míg napjainkban azonban már a 2013. évi V. törvény foglalja magába a tartási kötelezettségre vonatkozó legfontosabb szabályokat,⁹⁴ addig 2014. március 15-ét megelőzően az ide tartozó joganyag a Családjogi törvény részét képezte.⁹⁵ Mind a Ptk., mind a Csjt. a tárgyalta terület nagyjából azonos szabályozását tartalmazza, így jelen helyzetben feleslegesnek tekinthető azok együttes bemutatása.

A hatályos Ptk. szabályainak köszönhetően világosan körülhatárolható a rokонтartásra jogosult személyek köre. A törvény négy konjunktív feltétel együttes meglétét követeli meg a tartáshoz való jog érvényesítéséhez:

- Az adott személy önhibáján kívül önmaga eltartására képtelen.
- A tartásra rászoruló egyén nem rendelkezik tartásra kötelezhető házastárssal, volt házastárssal vagy volt élettárssal.
- A tartásra rászoruló nagykorú személy a tartásra nem érdemtelen.⁹⁶
- A tartásra kötelezhető személy a tartás teljesítésére képes.⁹⁷

A négy feltétel közül az utóbbi három nem igényel részletesebb bemutatást, hiszen azok tartalma a Ptk. szabályaiból pontosan megállapítható. Az első kikötés azonban – miszerint csak az jogosult tartásra, aki önmagát eltartani önhibáján kívül képtelenné válik – megkíván némi magyarázatot. A Ptk.-ban leírtak alapján ugyanis még nem állapítható meg, mit is ölel fel valójában az eltartás fogalma; azaz mi az, amire az eltartásra jogosult képtelenné válik, s mely magatartások azok, amelyek elmulasztása utólag majd a törvényes örökös kitagadásával járhatnak. A bírósági határozatokból kitűnik, hogy a tartás, s az arra köteles személy kötelezettsége kétrétű. A tartás részben az anyagi ellátást és segítségnyújtást – az örökhagyó élelmezését, ruhával és lakással történő ellátást – foglalja magába, másrészt részét képezik bizonyos szolgáltatás jellegű tevékenységeket – mint a megbetegedett személy gondozása, ápolása, gyógyítása – is.⁹⁸ A tartási kötelezettség szolgáltatás jellegére a Ptk. is utal.⁹⁹ Ennek megfelelően nem csak az sértheti meg az őt terhelő tartási kötelezettséget, aki az örökhagyó számára nem juttat megfelelő anyagi támogatást, hanem az is, aki a hozzátartozói hiányában magára maradt, leépült rokona felépüléséről nem gondoskodik. Persze a tartási kötelezettség megsértéséhez nem elégséges pusztán

⁹³ Régi Ptk. 663. § (1) bek. d) pont.

⁹⁴ Ptk. XX-XXII. fejezet.

⁹⁵ A házasságról, a családról és a gyámságról szóló 1952. évi IV. törvény VII. fejezet.

⁹⁶ Ptk. 4:194. §.

⁹⁷ Ptk. 4:195. §.

⁹⁸ 23.P.20.779/2010/10. sz. (Bor. Me. Bír.).

⁹⁹ Ptk. 4:205. § (4) bek.

a tartás szükségének idején történő köteleességszegés. Csak akkor állapítható meg a tartásra kötelezhető személy jogsértése – s ezáltal csak akkor tagadható ki a köteleességének eleget nem tevő rokon –, ha a hozzátartozó maga is igényli az őt megillető tartást,¹⁰⁰ melyet a kötelezettől ennek ellenére sem kap meg.

Maga a tartási jogosultság nemcsak jogi, hanem erkölcsi kötelezettségből is fakad. A tartás, mint a családon belüli erkölcsi köteleesség terjedelme azonban a közösségek eltérő gondolkodásmódjának és hagyományainak megfelelően csak erőteljesen szubjektíve határozható meg. A jog ezekben a helyzetekben gyakran lép közbe, s a nehezebben megfogható, bizonytalan határu erkölcsi kötelezettségek sokaságából azokat, melyek szabályozását maga is szükségesnek véli pontosabb keretek közé szorítva követendő normákká teszi. Azt viszont, hogy a mindenkor szabályozás mely erkölcsi normákat erősíti majd meg saját erejével, mindig az aktuális jogpolitika dönti el. Volt, amikor még vita tárgyát képezte, hogy vajon kötelezhető-e jogilag a szülő arra, hogy gyermekei számára halála esetére legalább a tartásnak megfelelő összeget hátrahagyja.¹⁰¹ Mára már egyértelmű, hogy ha a szülő az általános erkölcsi normáknak nem tesz eleget, kitagadás hiányában a jogrend biztosítja majd a leszármazó számára a hagyatékból történő részesedést.

A tartási kötelezettség megsértésére csak abban az esetben kerülhet sor, ha a tartást igénylő személy a lehetséges tartásra kötelezettel szemben nem tartozik maga is tartással. Nem kötelezhető tehát tartásra a még középiskolai tanulmányait folytató kiskorú, amennyiben vele szemben a tartásra rászoruló felmenőjét még tartási kötelezettség terheli.¹⁰² Külön említést érdemel, hogy a többi kitagadási okhoz hasonlóan pusztán a tartási kötelezettség elmulasztása nem elegendő a törvényes örökös kieséséhez. Az örökhagyó – ahogy a kitagadás alkalmazása során minden esetben – köteles a kitagadási szándékon túlmenően a kitagadás pontos okát is megjelölni.¹⁰³ Fontos, hogy csak magával az örökhagyóval szembeni tartási kötelezettség megsértése eredményezhet érvényes kitagadást; az annak hozzátartozóival szembeni tartási köteleesség megsértése nem.¹⁰⁴

A releváns kérdés a továbbiakban már csak az, mi is tekinthető a tartási kötelezettség olyan súlyú megsértésének, mely lehetővé teszi az annak eleget nem tevő örökös kitagadását. A bírói gyakorlat alapján a köteleességszegés súlyosságát is – akár csak a többi kitagadási ok kapcsán – mindig az adott eset körülményei alapján kell elbírálni. Míg azonban a súlyos bűncselekmények esetén a gyakorlat viszonylag egyértelmű mércét alkalmaz, addig az eltartási kötelezettség elmulasztása kapcsán az egyes tényállások elbírálása ennél jóval

¹⁰⁰ P.20.936/2006/167. sz. (Föv. Bír.).

¹⁰¹ KATONA MÓR: A köteles részről, in *Jogtudományi Közöny*, 1873/52. szám, 414. o.

¹⁰² 8.ÚP. 20.455/2006/18. sz. (Föv. Bír.).

¹⁰³ P.20.834/2008/23. sz. (Győr. Me. Bír.).

¹⁰⁴ Pf.III.20.258/2009/21. sz. (Győri Ít.).

összetettebb. Mint arról már röviden szó volt, a tartási kötelezettség teljesítése nemcsak jogi, hanem a családon belüli erkölcsi kötelezettség is; a családi értékek közül kevés olyan van, melynek a lehetőségek szerinti megóvása ennél nagyobb jelentőséggel bírna.¹⁰⁵ A törvényes örökös kitagadását pedig mindig csak az olyan súlyú cselekmények hatására szabad a törvénynek lehetővé tennie, melyek a törvényes öröklés rendjét átszövé, jellemzően a szülő-gyermek közötti szereteti kötelékek széttépésére alkalmasak.¹⁰⁶ Ennélfogva a tartási kötelezettség súlyos megsértését elsősorban azok a magatartások eredményezhetik, melyek tanúsításával a tartásra kötelezett nemcsak az örökhagyóval szemben fennálló jogi kötelezettségét sérti meg, hanem egyszersmind az örökhagyóval őt összekötő erkölcsi kötelékből következő normáknak sem tesz eleget.¹⁰⁷ Minthogy a tartás elsősorban a létfenntartáshoz kapcsolódó körülmények biztosítását jelenti,¹⁰⁸ akár az azt igénylő örökhagyóról történő gondoskodás megszakítása, akár az ápolási kötelezettségnek történő meg nem felelés súlyos kötelességszegésnek minősülhet.

A kitagadási ok valódiságának bizonyítása továbbra is a jogvitában álló felek közül annak a kötelessége, aki az eredményes bizonyítás következtében maga örökölné, vagy valamely hagyatéki tehertől mentesülne.¹⁰⁹ Ennek megfelelően a kitagadott, azaz a tartást nem teljesítő örökössel szemben álló személyt terheli annak bizonyítása, hogy a kitagadott örökös törvényes tartási kötelezettségét súlyosan megsértette.

4.5. Erkölcstelenség

Sem a Ptk., sem egyéb keretszabályozás nem határozza meg, mit is értünk valójában erkölcstelenség alatt. Maga az erkölcs elsősorban morális, etikai kategória, melynek területe, határai csak erősen szubjektíve határozhatóak meg. Azáltal tehát, hogy a törvény pont egy, a jog normativitása által nehezen körülhatárolható fogalomra hivatkozva biztosít jogot a végrendelkező számára, tulajdonképpen parttalanná teszi a szabályozást, önmagában véve kikaput biztosítva az akaratát felszínre juttatni kívánó örökhagyó számára. Jelen esetben még az eddigieknél is nagyobb feladat jut a bírói gyakorlat számára: meghatározni azon erkölcstelen magatartások tömegét, melyek az örökhagyó akaratának megfelelően valóban a kitagadás eszközével sújthatóak.

¹⁰⁵ SZLADITS KÁROLY: A hitelezők joga a kötelesrészhez, in *Jogtudományi Közlöny*, 1917/23. szám, 216. o.

¹⁰⁶ MENYHÁRTH GÁSPÁR: Észrevételek a polgári törvénykönyv törvényjavaslatára, in *Jogtudományi Közlöny*, 1915/20. szám, 245. o.

¹⁰⁷ P.20.834/2008/23. sz. (Győr. Me. Bír.).

¹⁰⁸ 23.P.20.779/2010/10. sz. (Bor. Me. Bír.).

¹⁰⁹ Pp. 164. § (1) bek.

Ahogy egykor Szladits Károly mondta, valójában „minden jog gyakorlásának határt szab az erkölcs”.¹¹⁰ Az erkölcsiség tehát egy általános fokmérő, mely a leírt pozitív jogi szabályokkal párhuzamosan végső soron meghatározza az alanyi jogok tényleges terjedelmét, azaz az egyéni joggyakorlás korlátait. Ezen az alapon különbözteti meg a jog a jóerkölcsbe ütköző szerződéseket, s állapítja meg azok semmisségét.¹¹¹ A jogbiztonság követelménye ugyanakkor igényli a stabil, lehetőségek szerint minél kevesebb joghézagot garantáló szabályozás meglétét, ennek megfelelően az egzaktan nem tekinthető fogalmak pontosítását. Az erkölcsitelenség kategóriája tehát konkretizálást kíván, s minthogy a jogalkotó erre – vélhetően okkal – nem kerített sort, a bíróságok feladata a túlságosan is rugalmas jogot a mindennapok élethelyzeiteihez igazodó tartalommal kitölteni. A szabályozás e formája természetesen előnyökkel is jár. Az ítélkező bírák nagyobb mozgástérrel rendelkeznek, könnyebben tudnak egyéniesíteni az egyes esetek között, nagyobb valószínűséggel juttatva érvényre az igazságosság követelményét.

Minthogy az erkölcsitelenség – mint az már említésre került – általánosságban véve csak szubjektíve értékelhető, a gyakorlat számára első lépésben mindenképpen ezen szubjektív, ezáltal túlságosan is tág halmaz szűkítése a cél. Ennek legegyszerűbb eszköze a szubjektív fogalom objektívizációja, azaz a mindenki által másképpen értékelhető kategória egy másik fogalomhoz kötése. Jelen esetben mindez azt jelenti, hogy az emberek számára másként értelmezhető törvényi szabályozást egy olyan objektív nézőponthoz igazítjuk, melynek segítségével az adott érték határai könnyebben megállapíthatóvá válnak. Ezen objektív pont pedig nem más, mint a közfelfogás.¹¹² A bírói gyakorlat tehát elsősorban nem azt vizsgálja, hogy a törvényes örökös magatartása mennyire sérti az örökhagyó egyéni erkölcsi felfogását, hanem azt, hogy az adott személy életvitele a közfelfogásnak megfelelően tekinthető-e olyannak, mely erkölcsitelensége folytán akár kitagadás formájában is szankcionálható. Ennek megfelelően erkölcsitelen cselekménynek a „kötelesrészre jogosultnak az alapvető társadalmi elvárásokkal, erkölcsi normákkal szembehelyezkedő, azt sértő” magatartása tekinthető.¹¹³

Mivel egyes nézetek szerint a kötelesrésztől történő megfosztásnak elsősorban csak a családon belüli érzelmi kötelékeket ténylegesen sértő, azokat megszakító cselekedetek esetén van helye, egykor még vita tárgyát képezte, hogy a pusztán közmegbotránkoztató, de az örökhagyó ellen nem irányuló magatartások lehetővé tehetik-e a kitagadást.¹¹⁴ Végső soron természetesen e

¹¹⁰ SZLADITS: *i. m.* 216. o.

¹¹¹ Ptk. 6:96. §.

¹¹² 8.P.20.451/2011/50. sz. (Deb. Tsz.).

¹¹³ Pf.I.20.445/2010/4. sz. (Pécsi Ít.).

¹¹⁴ BOZÓKY: *i. m.* 162. o.

magatartások is sérthetik az örökhagyó tekintélyét, jó hírét; a kitagadás tehát ezekben az esetekben is lehet indokolt. A tékozló, vagyont elherdáló utódokkal rendelkező örökhagyó irányába egyébként sem lenne tisztességes a törvény, ha a törvényes örökösökkel szemben nem tenné lehetővé a kötelesrész elvonását. A vagyont meg nem érdemlő örökösök ugyanis örökségüket várhatóan a későbbiekben is erkölcstelen célra fordítanák.¹¹⁵ A kitagadhatóság feltétele tehát nem lehet az örökhagyó ellen intézett cselekmény; a közfelfogásnak megfelelő erkölcstelen életmódnak már önmagában is lehetővé kell tennie az öröklésre érdemtelenek kitagadását.

Habár az erkölcstelenség valódi jelentéstartalma pusztán jogszabályból nem állapítható meg, a Ptk. segítségével még tovább szűkíthető a lehetséges kitagadást eredményező erkölcstelen magatartások összessége. A Ptk. alapján ugyanis a törvényes örökös kitagadásának csak annak erkölcstelen életmódja esetén van helye.¹¹⁶ Ennek megfelelően nem tagadható ki az örökös, ha annak erkölcstelen magatartása eseti jellegű. A kitagadás fegyver, mégpedig az örökhagyó kezében; lehetővé teszi, hogy a végrendelkező maga is vagyoniilag szankcionálja a törvényes örökösök egyes cselekedeteit.¹¹⁷ Érthető módon a pusztán csekély súlyú, gátlástalan, ámde eseti jellegű cselekedetek nem eredményezhetnek érvényes kitagadást.

Az erkölcstelennek tekinthető, s egyben kitagadást is eredményező magatartások köre mindezek ellenére rendkívül tág. A törvényes örökös kitagadhatóvá válik többek között akkor, ha elzüllött, alkoholista életmódot folytat; ha szüleit nem látogatja, azokat betegségükben nem gondozza, gyermekeit súlyosan elhanyagolja; ha léha életével vagyontárgyait eltékozza.¹¹⁸ Jellemzően kitagadásra adhat okot, ha az örökös nem folytatott tanulmányokat, s mesterséget sem szerzett; mindemellett erkölcstelenséget alapozhat meg a gyakori, különösen botrányos viselkedés, valamint az örökhagyó, ill. annak családtagjai irányába tanúsított különös érzéketlenség.¹¹⁹ Gyakori, hogy az erkölcstelen magatartások önmagukban nem elég nagy súlyúak ahhoz, hogy a bíróság az erkölcstelen életvitel folytatását megállapíthassa. Nem tagadható ki erkölcstelenségre hivatkozva az örökös, ha az csak és kizárólag valamilyen szenvedélybetegséggel küzd: kizárólag italozó életmódot folytat,¹²⁰ vagy kábítószer-függőségben szenved. Az erkölcstelen életmód kimerítéséhez tehát egyszerre szükséges az erkölcstelen életvitel hosszú távú tanúsítása, valamint az erkölcstelen magatartásoknak egy olyan, csak relatíve meghatározott tömege,

¹¹⁵ MENYHÁRTH: i. m. 245. o.

¹¹⁶ Ptk. 7:78. § (1) bek. e) pont.

¹¹⁷ KATONA MÓR: Az érdemtenség viszonya a kitagadáshoz, in *Jogtudományi Közlöny*, 1906/14. szám, 116. o.

¹¹⁸ Pf.III.20.032/2008/3. sz. (Pécsi Ít.).

¹¹⁹ Pf.I.20.445/2010/4. sz. (Pécsi Ít.).

¹²⁰ P.26.024/2005/52. sz. (Föv. Bír.).

melyeket értékelve az adott személy még a közfelfogáshoz mérten is erkölcstelennek tekinthető.

Magának az erkölcstelen életmódnak a kitagadás időpontjában kell fennállni; közömbös tehát, hogy a hagyaték megnyílásának időpontjában a kitagadott személy felhagyott-e már erkölcstelen életvitelével, vagy sem.¹²¹ A kitagadás mindemellett jelen esetben is a szándék és az ok pontos megjelölését igényli; önmagában sem a kitagadási szándék, sem a kitagadási ok nem eredményezhet érvényes kitagadást. Ennek megfelelően a törvényes örökös erkölcstelen életvitelére történő hivatkozás még nem jelenti annak kitagadását. Nem ritkán az örökhagyó a végrendelet helyes értelmezését, akaratának kiinduló okait igyekszik nyilvánvalóvá tenni végintézkedése szövegezésében.¹²² Minthogy a kötelesrészt jogosult ugyanakkor a törvény által meghatározott forma hiányában is kitagadható, az örökhagyó valódi szándékának megállapítása sokszor ütközhet nehézségekbe.

Az erkölcstelenséget vitató törvényes örökös – akárcsak a többi kitagadott – a végintézkedés vonatkozó részét természetesen megtámadhatja. A megtámadási jogosultságtól történő elállás egyszersmind a kitagadási ok valódiságának elismerésével jár.¹²³

4.6. A végrehajtandó szabadságvesztésre ítélet

Az örökhagyó kitagadhatja törvényes örökösét, ha azt végrehajtandó szabadságvesztésre ítélték, de büntetését még nem töltötte ki.¹²⁴ A korábbi Ptk. eltérő szabályt alkalmazott, melynek megfelelően az a kötelesrészt jogosult volt a kötelesrészi igényétől megfosztható, akit jogerősen ötévi vagy azt meghaladó tartamú szabadságvesztésre ítélték.¹²⁵ Mint az új, mint a régi szabályozás pontosan megállapítható, törvény által meghatározható feltételek fennállását kívánja meg a kitagadás érvényességéhez. Ennek megfelelően a jogalkalmazás számára nem jelent nehéz feladatot a kitagadási ok mibenlétének értelmezése.

Érdemes ugyanakkor egy pillantást vetni a kétféle szabályozás közötti különbségekre is. A régi Polgári Törvénykönyv által alkalmazott megoldás elsősorban szembevetendő jellegzetessége, hogy a törvényes örökös vonatkozásában bekövetkező, a kitagadást lehetővé tevő esemény – jelen esetben a szabadságvesztésre ítélet – bekövetkeztét követően folyamatosan fennálló lehetőséget biztosít a kitagadás megtételére az örökhagyó számára. Ezzel szemben a hatályos Ptk. által megjelölt kitagadási ok csak egy meghatározott ideig jogosítja fel a végakaratát kinyilvánító örökhagyót, hogy a még

¹²¹ 8.P.20.451/2011/50. sz. (Deb. Tsz.).

¹²² P.20.661/2008/71. sz. (Győr. Me. Bír.).

¹²³ Pf.III.20.032/2008/3. sz. (Pécsi Ít.).

¹²⁴ Ptk. 7:78. § (1) bek. f) pont.

¹²⁵ Régi Ptk. 663. § (1) bek. f) pont.

végrehajtandó szabadságvesztését töltő örökösét az öröklésre jogosultak köréből kitagadhassa. A jelenlegi norma a törvényes örökösök irányában részben engedékenyebb, mint elődje volt. Súlyosabb bűncselekmények elkövetése esetén is látszólag hisz a büntetés preventív erejében.¹²⁶ Az örökhagyó ugyanakkor az ötévi szabadságvesztésnél rövidebb tartamú szabadságvesztő büntetéssel sújtott örökösét is kitagadhatja, ha a büntetés végrehajtandó. Ez egyértelmű szigorítás, hiszen a határozott ideig tartó szabadságvesztés büntetés legrövidebb tartama három hónap.¹²⁷

Nem teljesen érthető meg az új Ptk. által – ismételten ok nélkül – alkalmazott szigor. Az ugyanis, hogy az örökhagyó – jobb indok hiányában – akár a kevesebb, mint félévi végrehajtandó szabadságvesztésre ítélt örökösét is ilyen könnyedén elszakíthatja kötelezési jogosultságától, erősen átgondolatlan, sőt, egyenesen kapkodó kodifikációs folyamatra enged következtetni. A törvényes öröklési rend kötelezési normái látszólag nemcsak, hogy nem tudják megőrizni erejüket a végintézkedési szabadság fokozatos kiszélesedése mellett, hanem egyenesen kisegítő, pusztán jelképes jelentőségű intézménnyé degradálódnak.

4.7. Az elvárható segítségnyújtás elmulasztása

Az elvárható segítségnyújtás elmulasztása, mint kitagadási ok a korábbi polgári kódexben még nem szerepelt, egyértelműen a hatályos polgári jog egyik újításának tekinthető. Mint az első pillantásra is látható, a kitagadási ok szintén azok közé tartozik, melyek a tartalmilag konkrétan behatárolható okokkal szemben csak szubjektíve, viszonylagosan határozhatóak meg. Az adott személytől elvárható segítség terjedelme eleve nem definiálható az írott jog által, mint ahogy az sem rögzített, hogy az örökhagyó mely gesztusait, megmozdulásait kell a segítség iránti igény kifejezésének tekintenünk. A kitagadási ok határai tehát meglehetősen bizonytalanok, ami könnyen gyakorlati problémákhoz vezethet. Mindenekelőtt jogbizonytalanságot eredményez, ha a jogalkalmazó bíróságok nem tudják megállapítani a „tőle elvárható segítség” határait. Különösen igaz ez úgy, hogy sem iránymutatói bírósági esetjog, sem jogegységi határozat nem született még az egységes értelmezés elősegítése érdekében. A nagyobb kellemetlenséget ugyanakkor az válthatja ki, hogy maga a végrendelkező sem tudhatja biztosan azt, hogy meddig is terjed az elvárható segítség területe. A jogban egyébként is kevésbé jártas örökhagyók így könnyen hivatkozhatnak végakarataukban pusztán a kitagadni szándékozottól vélelmezhetően elvárt segítségnyújtás elmaradására, holott a tőle elvárhatóság nem áll fenn. S bár lehet, hogy egyéb kitagadási ok is fennállna, a megjelölt okban bízva másik már nem kerül megjelölésre, ezáltal érvényes kitagadás sem jön létre.

¹²⁶ Btk. 79. §.

¹²⁷ Btk. 36. §.

A két nehezen behatárolható feltétel közül mégis a „tőle elvárhatóság” az, amelynek a jelölni kívánt tárgya legalább elméleti síkon meghatározható. A jogi dogmatika felelősségi rendszere az egyéni felelősség négy fő formáját különbözteti meg: a szubjektív, az általában elvárhatóságon alapuló, az objektív, valamint az abszolút felelősséget. A szubjektív, tőle elvárhatóságra alapozó felelősség a büntetőjogi szabályozás jellegzetes vonása. A Btk. alapján bűncselekmény az a szándékosan vagy – ha a törvény a gondatlan elkövetést is büntetni rendeli – gondatlanságból elkövetett cselekmény, amely veszélyes a társadalomra, és amelyre a törvény büntetés kiszabását rendeli.¹²⁸ Az egyes cselekmények tehát csak abban az esetben valósíthatnak meg bűncselekményt, ha azokat szándékosan vagy gondatlanul követik el. Mind a szándékosság, mind a gondatlanság mozzanata az elkövető személyéhez kötődik, azaz a felelősség megalapozója a felelős személy saját tudati mikéntje. Más a helyzet az általában elvárhatóságot mérceként alkalmazó felelősségi viszonyokkal. A polgári jogi szabályozás keretei között a jogrend jellemzően nem elégszik meg a vétkességi momentum hiányával; szigorúbb felelősségi fokozatot alkalmaz, melyben a felelősség alapja már nem az egyéni vétkesség, hanem az emberek hétköznapi felfogásának megfeleltethető, objektivizált zsinórmértékként szolgáló „általában elvárhatóság”.¹²⁹ A felelősség megállapítása könnyebb, hiszen az akár gondatlanság hiányában is konstataálható. Ennek megfelelően köteles például a biztosított és a szerződő fél az adott helyzetben általában elvárható magatartást tanúsítani a kár megelőzése érdekében.¹³⁰ Ugyanígy az egyes termékek akkor tekinthetők hibásnak, ha nem nyújtják azt a biztonságot, amely általában elvárható.¹³¹

A Ptk. tehát *quasi* „beemeli” a büntetőjog által alkalmazott felelősségi normákat a kötelesrészi szabályozás területére, az egyébként objektivizált polgári jogi felelősségi rend alóli szubjektív alapon álló kivételt hozva létre. Ennek előnye, hogy a kitagadási ok lehetővé teszi az egyéniesítést, azaz figyelembe képes venni a szükséges segítség megadását elhalasztó törvényes örökös körüli személyes körülményeket, melyek sok esetben kellő indokkal nem teszik lehetővé az örökhagyó szükségleteinek kielégítését. Nem hagyható azonban figyelmen kívül, hogy a szubjektív felelősség kiszámíthatatlanná teszi az örökhagyó végakarataának későbbi sorsát. A végrendelkező ugyanis nem lehet tisztában minden olyan, az örökösét érintő, azt akadályozó tényezővel, melyek kizárhatják a vétkességi elem fennállását. Mindezek eredményeképpen a tőle elvárhatóságon alapuló kitagadás alkalmazása a kitagadás időpontjában nem eredményezheti a törvényes örökös biztos kitagadását. A leírtakon kívül csak

¹²⁸ Btk. 4. § (1) bek.

¹²⁹ Ptk. 1:4. § (1) bek.

¹³⁰ Ptk. 6:463. § (1) bek.

¹³¹ Ptk. 6:554. § (1) bek.

még tovább nehezíti a kitagadási ok érvényességének elbírálását annak megállapítása, hogy vajon az örökhagyónak ténylegesen szüksége volt-e a kívánt segítségre. További kérdés, hogy a segítség iránti igényét a végrendelkező nyilvánvalóvá tette-e, vagy sem.

A bírói gyakorlat az egyes kitagadási okok értelmezése során már a korábbiakban is gyakran találkozott olyan esetekkel, ahol az örökhagyó – kiváltképpen az érdemtelenséggel párhuzamban – a kért segítség megadásának elmulasztására is hivatkozva indokolta törvényes örököse kitagadását.¹³² Mondhatjuk tehát azt is, hogy az írott jog tulajdonképpen csak a hétköznapi élet igényeinek igyekszik megfelelni, s a társadalom „általában elvárhatósági” mércéjének oltalma helyett a szabályozás megalkotásakor az örökhagyó személyének védelmét helyezi középpontba. Ezzel magyarázható a szubjektív felelősség irányába történő elmozdulás, valamint az, hogy normák a közfelfogás általános értékítélete helyett az örökhagyót ért sérelmekre koncentrálnak.

4.8. A durva hálátlanság

Akár csak az elvárható segítségnyújtás elmulasztása, a durva hálátlanság is az új Ptk. egyik újítása. Ennek megfelelően a kitagadási ok értelmezésének még nem alakult ki egységes bírói gyakorlata, annak terjedelme pedig – a nagykorúsági kitéltet leszámítva – még csak előre sem feltételezhető. Mindössze csak bizonytalan értelmezési módozatok felvázolására van lehetőség; ezek megalkotása során is csak abból indulhatunk ki, amit a kitagadási okok szabályozásának eddig rögzítésre került folyamatából már megismerhettünk.

A durva hálátlanság minden kétséget kizáróan bizonytalan kategória. Nem vitás az sem, hogy csakis a végintézkedési szabadság további kiszélesítésének célját szolgálhatja, hiszen új, eddig ismeretlen okként jelenik meg a törvény szövegében. Éppen ezért lehet tehát tudni azt, hogy a durva hálátlanság a már korábban is rögzítésre került, hozzá hasonló kategóriákhoz képest egy sokkal tágabb, de legalábbis jellegükben másabb magatartásokat magába foglaló egészet igyekszik lefedni. Ebből kifolyóan a durva hálátlanság túl kell, hogy mutasson a törvényes tartási kötelezettség elmulasztásán. A törvényes örökös eleve akkor is lehet durván hálátlan, ha őt az örökhagyó irányába tartási kötelezettség nem terheli; mindemellett a durva hálátlanság felmerülésére akkor is sor kerülhet, ha maga az örökhagyó tartásra nem is szorul. A durva hálátlanság tehát felölhet minden, a törvényes tartási kötelezettség megszegését még főszabály szerint nem eredményező segítségnyújtást, határai mégis messzebb terjednek, mint az elvárható segítségnyújtás elmulasztása. Minthogy jelen esetben a kitagadással érintettek köre főként az örökhagyó leszármazóival azonos, hálátlannak tekinthető minden olyan magatartás, mely akár csak tiszteletlen az örökhagyóval;

¹³² P.20.936/2006/167. sz. (Föv. Bír.).

annak a gyermekei felnevelésébe fektetett energiájára, az azok iránt tanúsított szeretetére és törődésére nincs tekintettel.

A jogalkotó tehát a bírói gyakorlatra bízta a durva hálátlanság máig még meg nem határozott területi korlátainak megvonását. Nem felejtendő el azonban az, hogy a durva hálátlanság semmi esetre sem feleltethető meg valamely már eddig is létező kitagadási ok tartalmának. Ha ugyanis a törvényes örökös az örökhagyó irányába erkölcstelen magaviseletet tanúsított, a jogrend már korábban is lehetővé tette annak kitagadását. A jogalkalmazás pedig nem értelmezheti az írott jogot úgy, hogy közben nem felel meg a jogalkotó kifejezett akaratának.

4.9. A szülői felügyeleti jog megszüntetésére alapot adó magatartás

A kitagadási ok a régi Ptk. rendszerében még nem szerepelt, többek között maga is a kötelesrészi fejezet egyik újdonságának tekinthető. Akárcsak a durva hálátlanság, a szülői felügyeleti jog megszüntetésére alapot adó magatartás is csakis a kitagadó mozgásterének kiterjesztését szolgálhatja. A megvizsgálandó kérdés kizárólag az, hogy a kitagadási ok mennyivel több, másabb a már eddig említettekénél. Szerencsére a szülői felügyeleti jog megszüntetésének eseteiről a Ptk. pontos leírást nyújt, így a kitagadhatóság lehetőségének biztos megállapítására mind a jogban kevésbé jártas végrendelkezők, mind az eljáró bíróságok számára könnyebb utat biztosít.

A szülői felügyeleti jog megszüntetését lehetővé tevő cselekmények közös jellemzője, hogy egységesen a felügyelet alá tartozó gyermek ellen irányulnak, s ezzel vagy alkalmasak sérelem kiváltása, vagy azt is okoznak. A potenciális vagy bekövetkező sérelmek azonban csak tág kategóriákkal vannak körülírva, ennek eredményeképpen meglehetősen széles skálán mozognak. A skála egyik végpontján azok a magatartások helyezkednek el, melyek csak kisebb súlyú sérelmeket eredményeznek, ill. eredményezhetnek, míg a másik végponton a durva, a jog által a szülői felügyeleti jogviszonytól függetlenül is szankcionálandó cselekedetek csoportosulnak. Ez utóbbi pontból visszafelé indulva érjük el a bűncselekmények halmazának határát. A szülői felügyeleti jog megszüntetésére alapot adó magatartások egy része tehát maga is olyan súlyú jogsértés, mely amúgy is megalapozná a felmenő kitagadását: az örökhagyó sérelmére elkövetett bűncselekményeknek tekinthetők, vagy akár érdemtelenséget is eredményezhetnek. Egyes kisebb súlyú, a gyermeket akár fizikálisan, akár mentálisan támadó cselekedeteket azonban a már a régi Ptk. által is tartalmazott kitagadási okok még nem ölelték fel. A jogalkotó tehát jelen esetben is egyértelműen szigorít a leszármazó örököseivel szemben, hiszen már a gyermek pusztá veszélyeztetését is a kitagadás alapjául szolgáló gondatlansággént jelöli meg.

Persze hiába utal a törvény a már általa szabályozott, a szülői felügyeleti jog megszüntetésére vonatkozó szabályokra, hiszen az azok által használt pontatlan

fogalom jelen esetben is a jogalkalmazó általi mérlegelést tesz szükségessé. Habár a szülői felügyeleti jog megszüntetése esetén a bíróság diszkrecionális döntést hoz, a törvényes örökös kitagadásához elégséges pusztán a felügyeleti jogtól történő megfosztás lehetőségének felmerülése. Ez csak még tovább nehezíti a jogértelmezés problematikáját, minthogy ha pusztán a felügyeleti jog megszüntetésének alternatívája adott, de azt az eljáró bíróság nem ítélné alkalmazandónak, akkor vélhetően a végrendeleteknek a felügyeleti jog megszüntetésére alapozott kitagadási rendelkezését is érvénytelennek ítélné meg, saját álláspontjára hivatkozva. A kitagadási ok tehát hiába tartalmazza az „ad alapot” kitételt; pusztán a diszkrecionális döntés meghozatalának opcióját a bíróságok nem fogják kitagadási okként kezelni.

A 2013. évi V. törvény hatályba lépését megelőzően a szülői felügyeleti jogkörre vonatkozó joganyag lényegi részét nem a Ptk., hanem a Családjogi törvény tartalmazta. A szabályozás tartalmilag nem sokban különbözött a jelenleg hatályos normáktól,¹³³ még ha tartalmazott is olyan rendelkezéseket, melyeket a hatályos Ptk. nem őrzött meg.¹³⁴ A szülői felügyeleti jog megszüntetésének terjedelmes bírói gyakorlata vélelmezhetően a jövőben is iránymutatásul fog szolgálni az eljáró jogalkalmazó szervek számára.

4.10. A házastársi kötelezettség durva megsértése

Volt, amikor a hazai jogrend még nem ismerte el a túlélő házastárs kötelesrészsre való jogosultságát, pusztán szegénység esetén biztosított illedelmes eltartást.¹³⁵ A 19. század végi nemzetközi szabályozási rendszerek is eltérő megoldásokat mutattak. A porosz Landrecht kötelesrészi jogosultságot biztosít az elhunyt örökhagyó házastársára számára; hasonló szabályozást alkalmazott a szász Polgári Törvénykönyv is, szemben többek között például az ABGB-vel, mely a házastárs számára csak tisztességes eltartást nyújtott.¹³⁶ A hatályos Ptk. mára már határozottan a kötelesrészsre jogosultak között említi az örökhagyó házastársát.¹³⁷ A régi Ptk. ezzel megegyező szabályozást rögzített, a leszármazók, házastársak és szülők mellett ugyanakkor a bejegyzett élettársakat is a kötelesrészsre jogosultak között említette.¹³⁸

Míthogy a házastárs tehát ma már maga is kötelesrészsre jogosult, a hatályos Ptk. alapján az örökhagyó a házastársat annak a házastársi köteleességét durván

¹³³ Csjt. 89. § (1) bek.

¹³⁴ Csjt. 89. § (2) bek.

¹³⁵ KATONA MÓR: A köteles részről, in *Jogtudományi Közlöny*, 1874/34. szám, 267. o.

¹³⁶ BOZÓKY ALAJOS: Adalék a köteles rész kérdéséhez, in *Jogtudományi Közlöny*, 1878/22. szám, 178. o.

¹³⁷ Ptk. 7:75. §.

¹³⁸ Régi Ptk. 661. §.

sértő magatartása miatt is kitagadhatja.¹³⁹ Nem sokban különbözött ettől a régi Ptk. szabályozása, pusztán – mivel a törvény a bejegyzett élettársakat is kötelesrészben részesítette – a házastársak mellett a bejegyzett élettársak kitagadását is rögzítette.¹⁴⁰ Mindkét kódex a „kötelességet durván sértő magatartásokat” vonja szabályozás alá, ennek köszönhetően nem állapítható meg közöttük lényegi, érdembeli különbség. Valójában még a személyi kört sem szűkíti le az új Ptk., pusztán csak alkalmazkodik a megváltozott kötelesrészi normák egészéhez. A két törvénykönyv bírói gyakorlata ennek megfelelően feltétlenül egybe fog vágni, a korábbi esetjogi döntések iránymutatásul szolgálhatnak majd a jövőben eljáró jogalkalmazó szervek számára.

A kérdés már csak – a már megszokott módon – az, hogy mit is tekinthetünk durva kötelességszegésnek, azaz hol húzható meg határ a kitagadást lehetővé tevő, valamint az azzal kapcsolatba nem hozható magatartások között. Talán vita nélkül állítható, hogy a csak relatíve meghatározható kitagadási okok állandó mércéjeként szolgáló közfelfogás folyamatos változásának hatására a kitagadási ok tartalmi mikéntje néhány év alatt is jelentős mértékben módosulhat, területe szűkülhet és bővíthet a társadalom értékítéletének függvényében. A '20-as és '30-as években a házastárs hűtlen elhagyása például még nem eredményezhette önmagában a kötelesrészi jogosultság elvonását, csak abban az esetben, ha az elhagyás alapján az örökhagyó a házasság felbontását kérhette, s ennek elérése érdekében pert is indított.¹⁴¹ Napjaink megváltozott életviszonyai között a jogalkalmazás már kevésbé védi a túlélő házastárs érdekeit, a szabályozás keretei közt maradván szabadon alakíthatja saját gyakorlatát.

A házastárs kitagadásának intézménye eredetileg a házastársi érdemtelenység formájában jelent meg a magyar öröklési jog rendszerében. A házastársnak az öröklésre jogosultak közül történő kiesését a 20. század elején még csak a házasság jogszerű felbontása eredményezhette.¹⁴² Az özvegy özvegyi jogát akkor is elvesztette, ha akár férje életében, akár annak halála után olyan magatartást tanúsított, melynél fogva tartást férjétől már nem igényelhetett volna.¹⁴³ Az első erőteljes fordulatot az 1928-as Magánjogi Törvényjavaslat már előbb említésre került rendelkezése hozta magával, melynek eredményeképpen már önmagában a házassági bontópernek a megindítása is érvényes kiesést idézhetett elő. A házastársakkal szemben alkalmazott szigor az évek múlásával csak még erőteljesebbé vált. A '80-as évek jogirodalma már szerzőképességi korlátként jelöli meg azt az állapotot, ha a hagyaték megnyílásának időpontjában a

¹³⁹ Ptk. 7:78. § (4) bek.

¹⁴⁰ Régi Ptk. 663. § (2) bek.

¹⁴¹ TELLER MIKSA: A hitvestárs érdemtlenisége, in *Jogtudományi Közlöny*, 1929/2. szám, 16. o.

¹⁴² TELLER MIKSA: A hitvestárs érdemtlenisége, in *Jogtudományi Közlöny*, 1927/17. szám, 159-160. o.

¹⁴³ Uo. 159. o.

házastársak közötti életközösség már megszűnt, s annak visszaállítására nem volt kilátás.¹⁴⁴ Míg tehát a 20. század első felében az elhunyt özvegyének öröklési jogi sorsát a házasság végkimenetele határozta meg, addig a Polgári Törvénykönyv létrejöttét követő években a házasság fennállásának ténye háttérbe szorult, s a középpontba az életközösség meglétének mozzanata került. Indokolhatta ezt a bejegyzett élettársi viszony későbbi jogi elismerése, mely mára azonban már elvesztette kötelesrészi relevanciáját.

A házastársi kötelesség durva megsértésének tartalmi kérdéseire a bírói jogértelmezés adta, s egyben adja meg a választ ma is. A jogalkalmazási gyakorlat házassági életközösség különféle tartalmi elemeit határozza meg:

- közös háztartás (együttélés),
- közös gazdálkodás,
- bensőséges, személyes viszony (érzelmi-lelki közösség, szellemi-kulturális kapcsolat, rendszeres nemi kapcsolat).

Az egyes tartalmi elemeknek együttesen kell fennállniuk; az egyes elemek hiányára a házastársak közötti tudati viszonyból lehet következtetni, mint többek között az egymás iránti szolidaritásból, vagy a házastársi összetartozás érzéséből.¹⁴⁵ Napjaink viszonyai között az egyes tényezők tartalmának merev értelmezése eleve kizárt, éppen ezért sorolja ma már a joggyakorlat többek között a házastársak együttlakásának bizonyos eseteit is a házastársi életközösség megszűnésének lehetséges módozatai közé.¹⁴⁶ A házastársi kötelesség durva megsértését bármelyik elem hiánya megalapozhatja, ám az e körbe sorolható magatartások kimerítő felsorolása minden bizonnyal lehetetlen feladatnak bizonyulna.

Fontos, hogy a kötelesrészi igényétől megfosztott özvegy nemcsak az őt eredetileg állagörökösként megillető gyermekrésze nézve veszíti el öröklési jogosultságát, hanem egyben a hagyatéki tárgyakon az özvegyet főszabály szerint megillető haszonélvezeti joga is felemésztydik.

5. BEFEJEZÉS (DE LEGE FERENDA)

Az új Ptk. öröklési jogi fejezete kétségtelenül gyökeresen szembehelyezkedik az elődje által felállított szabályozás egészével. Mind a törvényes és a végintézkedési öröklésre vonatkozó szabályanyag sorrendjének módszertani változásként értékelhető felcserélése, mind a tartalmi változások (a kötelesrész mértékének csökkentése, a kitagadási okok bővítése) egyértelműsítik, hogy a Ptk. nemcsak, hogy a végintézkedési szabadság kiterjesztése mellett foglal állást,

¹⁴⁴ LÉVAYNÉ FAZEKAS JUDIT – CSERBA LAJOS – MISKOLCZI BODNÁR PÉTER: A Polgári Törvénykönyv magyarázata III., in *Jogtudományi Közlöny*, 1984/4. szám, 227. o.

¹⁴⁵ P.20.661/2008/71. sz. (Győr. Me. Bír.).

¹⁴⁶ LÉVAYNÉ – CSERBA – MISKOLCZI: i. m. 227. o.

hanem egyszersmind háttérbe szorítja a törvényes öröklési normák összességét, felborítja a törvényes és a végrendeleti öröklési rend által hordozott értéktartalmak közötti – eddig tiszteletben tartott – egyensúlyt.

A 2014. március 15-től hatályos szabályozás változásai fokozott mértékben érintik a kötelesrész egészét, s annak leépítésével, jelentőségének fokozott mértékű csökkentésével a kodifikáció valójában a jogintézmény létalapját kérdőjelezi meg. Maga a kötelesrész, mint a törvényes örökösöknek járó hagyatéki hányad intézménye az örökhagyó végintézkedési szabadságának elismerésével párhuzamosan alakult ki, célja az örökhagyó akaratának a törvényes örökösök javára történő ellensúlyozása volt.¹⁴⁷ Kérdésként tehát az vethető fel, hogy napjaink liberális, az önrendelkezési szabadságot, mint az egyik legfontosabb, privilegizált pozícióba helyezett jogosultságot éltető jogi valóságában a végintézkedő szándékával szembeni kompenzáció továbbra is szolgálja-e valamilyenfajta „nagyobb jó” hasznát, indokolja-e az elhunyt akaratának csorbítását. Mindemellett vitatható az is, hogy a jogalkotó egyáltalán rendelkezik-e erkölcsi alappal ahhoz, hogy az örökhagyó szándékával szembehelyezkedve, a magántulajdon feletti rendelkezési szabadságot megsértve a hagyaték egy meghatározott részét a közeli hozzátartozók számára rendelje.¹⁴⁸

Habár az utóbbi kérdésre egyértelmű válasz talán nem is adható, az mégis vitathatatlan tény, hogy a kötelesrész fogalmát ismerő jogrendszerekben az intézmény megkérdőjelezésére komolyabb súllyal mindeddig nem került sor.¹⁴⁹ Az oka ennek feltehetően az, hogy a törvényes öröklési rend normái által megjelenített és védett, klasszikus családon belüli jogutódlás mindig is egy olyan közvetlen, bensőséges, a hozzátartozók közötti viszonyrendszert volt hivatott alátámasztani és megerősíteni, mely a történelem folyamán az egyes társadalmak és államok fennmaradásának elengedhetetlen feltételül szolgált. Mindez pedig igaz korunk realitására is: a társadalom fennmaradásának alapja a család intézménye, s habár annak fenntartója természetesen nem a törvényes öröklési szabályok rendszere, a vonatkozó normák bizonyos mértékben mégiscsak hozzájárulnak a család harmonikus képzetének gazdagításához, kiegészítéséhez.

E közösségi szemléletű, pusztán elméleti okfejtésen túlmenően számos olyan gyakorlati jelentőségű tényező is megemlíthető, melyek a törvényes öröklés, s egyben a kötelesrész létjogosultsága vitathatatlanságának bizonyítékaul szolgálnak. Mindenekelőtt kiemelést érdemel a nemtörődöm, s egyben felelőtlen örökhagyó végakaratának az öröklésből méltánytalanul kizárt

¹⁴⁷ VÉKÁS LAJOS: *Magyar polgári jog – Öröklési jog*, 2002, Eötvös József Könyvkiadó, Budapest, 106. o.

¹⁴⁸ Uo. 107. o.

¹⁴⁹ WEISS EMILIA: Néhány gondolat a törvényes öröklés és a kötelesrész szabályainak reformjához, in SZIGLIGETI MÁRIA (szerk.): *Liber Amicorum – Studia L. Vékás Dedicata*, 1999, ELTE ÁJK Polgári Jogi Tanszék, Budapest, 302. o.

hozzátartozók javára történő korlátozása. Sajnálatos módon napjaink egyáltalán nem szokatlan jelensége, hogy a korosodottá vált, belátási képességükben megfakult idős emberek a halálukat megelőző években új – többnyire náluk jóval fiatalabb – élettársakra tesznek szert, s vagyonuk egészét kellő megfontolás nélkül végrendeletükben a velük pusztán rövid ideig, sokszor adott oknál fogva rosszhiszeműen törődő társukra hagyják. Az örökhagyót öregségében folyamatosan gondozó, őt életében is szakadatlanul támogató és segítő gyermekei és unokái ebben az esetben – kötelesrész hiányában – a hagyatéki vagyonból nem részesülhetnek, nem támaszthatnák igényt az őket a közfelfogásnak megfelelően is megillető vagyontömegre. Hasonló helyzet állna fenn abban az esetben is, ha az örökhagyó élete bármely szakaszában új házasságot kötne, s a vele kapcsolatot tartó, családi kötelékeket ápoló – az előző házasságból származó – gyermekei helyett újdonsült családjára hagyná minden vagyonát.

Nem hagyható figyelmen kívül annak ténye sem, hogy az elhunyt vagyona – akárcsak évtizedekkel ezelőtt – napjainkban is számos család boldogulásának elengedhetetlen záloga. A törvényes örökösök számára juttatott hagyatéki hányadok többnyire nemcsak az adott örökös életét segítik; hozzájárulnak az unokák, dédunokák jövőjének biztosításához, az özvegy esetén – ha az szükséges – a gyermekek, az unokák megélhetésének lehetővé tételéhez. A családot alkotó egyének közössége a hagyaték egy meghatározott részére méltányos igényt támaszthat.¹⁵⁰ Az örökhagyónak tehát valójában nemcsak lehetősége, hanem erkölcsi kötelessége is a családjáról való gondoskodás. A kötelesrész intézménye – az örökhagyó jobb szándéka hiányában – ezt hivatott szolgálni, az öröklési jog rendszerében való jelenlétével egyszersmind az örökhagyó családjá, házastársa és gyermekei iránti felelősségét is nyomatékosítja, vagy legalábbis szimbolizálja.

Végül, de semmi esetre sem hangsúly nélküli elemként külön részletezést érdemel a közösségi, kiváltképpen a társadalmi érdekek szolgálata. A család a társadalom alapja. Ebből magától értetődik, hogy a család egységességének kérdése, intézményének helyzete, a család érdeke egyben a társadalom érdeke is. Maga az Alaptörvény deklarálja azt, hogy a család a nemzet fennmaradásának alapja.¹⁵¹ Ennek eredményeképpen az államot tevési kötelezettség terheli, azaz lehetőségeihez mérten mindent meg kell tennie a család intézményének védelme érdekében. A kötelesrész intézményének kiüresítésével a jogrend a családi kötelékek mára már amúgy is túlon túl jelentéktelenné vált viszonyrendszere alól csak egy újabb pillért döntene le, maga ejtve – ha nem is végzetes, de legalább súlyosan vérző – újabb sebet a társadalom egyik legalapvetőbb, s kétséget kizáróan legnagyobb jelentőséggel bíró tartóoszlopának törekeny felületén. A családi vagyon egyben tartása, a családnak, mint jelentéstartalmat hordozó

¹⁵⁰ MÁZI: *i. m.* 118. o.

¹⁵¹ Magyarország Alaptörvénye L) cikk (1) bek.

szimbólumnak a megerősítése mindezek mellett csak tovább táplálja a társadalom erkölcsi tudatát.

Mind a családon belüli egyéni és csoportos, mind a társadalmi érdekek, sőt, végső soron az örökhagyó saját, annulált akaratával szembeni védelme is indokolhatja tehát azt, hogy a jogrend az örökhagyó végintézkedési szabadságát korlátozza, s elsősorban az egyéni joggyakorlásnak mindig is korlátját képező közérdekre hivatkozva meghatározza a hagyaték egy, a törvény által rögzített hányadának későbbi sorsát. Az államnak a családdal szemben fennálló, alkotmányos szintű intézményvédelmi kötelezettsége amúgy is kizárja, hogy a jogalkotó a család védelméül is szolgáló normák egészét azok jelenlegi szintjénél alacsonyabb fokon szabályozza. A kötelesrész intézménye tulajdonképpen már ezért sem degradálható egy pusztán szimbolikus célból fennmaradt öröklési jogi fogalomká. Nem kérdés, hogy az örökhagyó végintézkedésében kifejtett akaratát megelőző törvényes örökösök igényét, s az elhunyt vagyona feletti rendelkezési joga elsőbbséget kell, hogy élvezzen a vérségi kötelékekkel szemben. Az viszont nem hagyható, hogy a végintézkedési szabadság fokozatos kiszélesítésével a törvényes öröklés rendje – mindenfajta jelentősebb akadály nélkül – semmi mássá, pusztán kiegészítő szabályozássá alacsonyodjon le. Nem hagyhatja ezt többek között a jogalkotó, akinek az örökhagyó akaratának éltetése mellett az alkotmány által védett értékek továbbélésének elősegítése is kötelessége.

A kitagadási okok tartományában maradva mindez azt jelenteni, hogy a kitagadási okok kibővítésével párhuzamosan a jogalkotó legalább olyan mértékben köteles a törvényes örökösök számára többletlehetőségeket biztosítani a kötelesrészi hányadok megragadására, mint amilyen arányban újabb alternatívákat teremtett azoknak a végintézkedésben megjelenő kitagadására. A kitagadási okok e vonatkozásban amúgy is két csoportra bonthatóak: míg egyes okokat már a régi Ptk. is taxatív felsorolt, másokat csak az új Ptk. nevesít. Miközben azonban a „klasszikus” kitagadási okok mindegyike vagy objektíve meghatározható körülményekre épül, vagy pedig már kiforrott, az amúgy szubjektív alapú szabályozást tartalommal kitöltő bírói gyakorlattal bír, addig az új kitagadási okok – kiváltképpen az elvárható segítségnyújtás elmulasztása, valamint a durva hálátlanság – viszonylagos fogalmakat tartalmaznak. A szabályozás ilyen formában megjelenő mivolta nemcsak, hogy a jogbiztonság követelményét sérti, s könnyen a joggal való visszaélésre ad alapot, hanem ennek eredményeképpen – s az okok tartalmi valójánál fogva – az eddig kötelesrésze jogosult személyeket is kiszolgáltatott helyzetbe sodorja, sértve azoknak a már említett okoknál fogva az állam által is védendő méltányos igényeit. A rögzítettek igazak a szülői felügyeleti jog megszüntetésére alapot adó magatartásokra is, hiszen a felügyeleti jog megszüntetésének lehetősége, mint diszkrecionális döntési jogosultság független a felügyeleti jog tényleges megszüntetésének tényétől.

A leírtak elkerülése érdekében a nevesített három új kitagadási oknak egy *quasi* önálló szabályozási szintre történő helyezése jelenthetné a megoldást, részlegesen elválasztva azokat a klasszikus kitagadási okoktól. E modell alapján az elvárható segítségnyújtás elmulasztása, a durva hálátlanság, valamint a szülői felügyeleti jog megszüntetésére alapot adó magatartás – a jogalkotó szándékának megfelelően – a továbbiakban is kitagadási okokként jelennének meg a törvény szövegében, azonban csak egyfajta kiegészítő, másodlagos okok formájában. E három ok bármelyike kitagadási okként történő megjelölésének – minthogy a kitagadási okok összességén belül egyébként is a kisebb súlyú cselekményekre reagálnak – szükségszerű tartalmi elemévé válna a jóvátétel, ezáltal a megbocsátás lehetőségének felkínálása a kötelesrészre jogosult számára.

A megválthatósági rendszer további lényeges körülményei az alábbiak lennének:

- Ha az örökhagyó az említett okokon alapuló kitagadó nyilatkozatának megtételével egyidejűleg nem jelölné meg egy *quasi* kötelező törvényi meghagyás formájában azt, hogy milyen magatartáshoz, cselekményhez köti a feltételesen kitagadott személy kitagadás alóli mentesülését, a kitagadás érvénytelenné válna.
- Az örökhagyó által kikötött tevékenységnek a kötelesrész mértékéhez kellene igazodnia; az elrugaszkodott és aránytalan kikötések mérséklése iránti igényével a kitagadott bírósághoz fordulhatna.
- Kitüntetett szerephez jutna a hagyatéki eljárás: a kötelesrészre jogosult személy a közjegyző előtt nyilatkozhatna arról, hogy igényt tart-e a kötelesrészre, s ezáltal vállalja-e a meghagyás adott határidőn belül történő teljesítését, vagy ehelyett arról lemond, ilyen módon szüntetve meg a fennálló függő jogi helyzetet.
- A határidőn belül nem teljesítő jogosult a kötelesrész iránti igényét elvesztené.

E módosítások a kitagadottak egyfajta nevelésével, jobbitásával párhuzamosan nem rontanák le a törvény hatályos normáit, pusztán kiegészítenék, kiegészítenék azokat, rendeltetészerű működésüket mozdítva ezáltal elő.

A felvázolt rendszeren belül külön önálló problémaként jelenik meg az ági örökös kötelesrészi jogosultságának kérdése. A korábban már nevesített, a három új kitagadási ok vonatkozásában fennálló megválthatósági szabály alkalmazása az ági örökös vonatkozásában ugyanis nem indokolt. Az ági öröklés intézmények valódi célja az ági vagyonnak az adott család, s annak tagjai számára történő fenntartása. Az ilyen öröklési jogi helyzetekben egyáltalán nem indokolt a végintézkedési szabadság olyan módon történő korlátozása, mely megakadályozza, hogy az örökhagyó maga jelölhesse meg a potenciális ági örökösök közül az ági vagyon jogosultját. A vázolt esetben éppen ezért mutatkozik szükségtelennek a kitagadási okok rendszere egészének fenntartása; helyette kívánatosabbnak tűnik az, hogy az örökhagyó maga választhassa ki, kire is kívánja hagyni az ági örökösei – testvérei és ági felmenői – közül a ténylegesen

mindig is a családja tulajdonát képező ági vagyona egészét, vagy részét. Mindezzel párhuzamosan a megnevezett ági örökös érdemtelenisége természetesen e tekintetben is annak az öröklésre jogosultak köréből történő kiesését vonja magával, amit követően a törvényes öröklési rend normái által kijelölt, s egyben soron következő ági örökös léphet a kieső helyére.

Végül érdemes még pár gondolatot szólni a kötelesrész mértékének csökkentésére. A kötelesrészi hányadnak a törvényes örökrész feléről a harmadára történő elmozdítása nem indokolt, a változás legfeljebb csak egy újabb, a most már klasszikusnak mondható öröklési normákkal szembeni támadásnak fogható fel. A kötelesrészi szabályokban bekövetkezett módosítások egészéhez viszonyítva persze e fordulat is beilleszthető a jogalkotó által létrehozott új öröklési rend normaanyagának egészébe. Mindazonáltal a már a fejezet elején is részletesen kifejtett okoknál fogva célszerű volna az arra nem méltatlan törvényes örökösök számára lehetőséget teremteni a törvényes örökrészük felének megragadására. E mintának megfelelően a kötelesrészre jogosult örökös – kitagadás hiányában – főszabály szerint a törvényes örökrésze harmadára lenne jogosult. A főszabály alóli kivételt képezne azonban, ha az örökhagyó – *quasi* a végintézkedési szabadságával visszaélve – kellő indok nélkül, a törvényes örökösnek az örökhagyó irányába tanúsított magatartását figyelmen kívül hagyva nem részesítené azt törvényes örökrészenek legalább a felében, s mindezt a hagyatéki eljárásban a kötelesrészre jogosult bizonyítaná. A törvényes örökös tehát mindazokban az esetekben, amikor az örökhagyóval szemben tanúsított, a közöttük lévő rokoni kapcsolatból származó etikai kötelezettségeinek teljesítése – kiváltképpen annak tartása, ill. az arról történő gondoskodása – ellenére sem kapná meg a régi Ptk. alapján őt megillető hányadot, a hagyatéki eljárásban az örökhagyó akaratával szemben ellenbizonyíthatna. A bizonyítási teher ennek megfelelően a törvényes örököst terhelné, ezáltal kerülve el azt, hogy a végrendeleti örökösöket az örökhagyó akaratának a tőlük el nem várható nehézkes és hosszadalmas bizonyítására kényszerítsük. A feltárt bizonyítékok alapján a közjegyző mérlegelési hatáskörébe tartozna annak az eldöntése, hogy a törvényes örökös kellő okkal tart-e igényt a kitagadás hiányában általa követelhető kötelesrész kibővített mértékére.

Habár a részletezett javaslatok maguk is sok esetben valamely eljáró szerv – bíróság vagy közjegyző – mérlegelését teszik szükségessé, a régi Ptk. mellett kifejlődött, a legtöbb kitagadási ok kapcsán mára már szilárdnak tekinthető bírói gyakorlat tükrében nem alaptalanul várható el a jogalkalmazási gyakorlat fokozatos egységesedése. Az új Ptk. kötelesrészi fejezetének változásai valójában kétség nélkül megfellelthetők napjaink társadalmi valóságának; a jogpolitikai célok megvalósítása érdekében ugyanakkor nem feltétlenül szükséges a régi Ptk. normáinak leépítése. A régi és az új Ptk. közötti jogfilozófiai szakadék áthidalása minimum átgondolásra szorul.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- [1] BOZÓKY ALAJOS: Adalék a köteles rész kérdéséhez, in *Jogtudományi Közlöny*, 1878/20. szám, 161-163. o.
- [2] BOZÓKY ALAJOS: Adalék a köteles rész kérdéséhez, in *Jogtudományi Közlöny*, 1878/22. szám, 177-179. o.
- [3] BRASHIER, RALPH C.: Disinheritance and the Modern Family, in *Case Western Reserve Law Review*, Vol. 45., Issue 84. (1994), 10-11. o., elérhető: <http://www.scribd.com/doc/235585684/Disinheritance-and-the-Modern-Family-by-Ralph-C-Brashier> (2014.10.04.).
- [4] DAINOW, JOSEPH: Limitations on Testamentary Freedom in England, in *Cornell Law Review*, Vol. 25. Issue 3. (1940), 339-344. o., elérhető: <http://scholarship.law.cornell.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2306&context=clr> (2014.10.04.).
- [5] DERNBURG HENRIK: Vélemény a magyar örökjogi törvényjavaslatról, in *Jogtudományi Közlöny*, 1888/6. szám, 49-51. o.
- [6] FÖLDI ANDRÁS – HAMZA GÁBOR: *A római jog története és intézményei*, 2012, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- [7] KATONA MÓR: Az érdemetlenség viszonya a kitagadáshoz, in *Jogtudományi Közlöny*, 1906/14. szám, 115-117. o.
- [8] KATONA MÓR: A köteles részről, in *Jogtudományi Közlöny*, 1873/52. szám, 412-415. o.
- [9] KATONA MÓR: A köteles részről, in *Jogtudományi Közlöny*, 1874/34. szám, 265-268. o.
- [10] KENT, JAMES: *Commentaries on American Law – Volume IV*, 1830, O.Halsted, New York, 489-490. o., elérhető: <https://archive.org/details/commentariesonam04kent> (2014.10.04.).
- [11] KMOŠKÓ MIHÁLY: *Hammurabi törvényei*, 1911, Erdélyi Múzeum-Egyesület Jog- és Társadalomtudományi Szakosztály, Kolozsvár.
- [12] LÉVAYNÉ FAZEKAS JUDIT – CSERBA LAJOS – MISKOLCZI BODNÁR PÉTER: A Polgári Törvénykönyv magyarázata III., in *Jogtudományi Közlöny*, 1984/4. szám, 223-229. o.
- [13] MANGOLD ÁRMIN: A kötelesrész elvonása és korlátozása a magyar polgári törvénykönyv tervezetében, in *Jogtudományi Közlöny*, 1903/19. szám, 159-160. o.
- [14] MÁZI ANDRÁS: *A kötelesrész megjelenése a magyar magánjog rendszerében – Doktori értekezés*, 2009, Pécs.
- [15] MENYHÁRTH GÁSPÁR: Észrevételek a polgári törvénykönyv törvényjavaslatára, in *Jogtudományi Közlöny*, 1915/20. szám, 245-247. o.
- [16] SÓTH LÁSZLÓNÉ: *Öröklés a családban*, 2005, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest.
- [17] SZLADITS KÁROLY: A hitelezők joga a kötelesrészhez, in *Jogtudományi Közlöny*, 1917/23. szám, 214-216. o.
- [18] TELLER MIKSA: A hitvestárs érdemetlensége, in *Jogtudományi Közlöny*, 1929/2. szám, 16. o.
- [19] TELLER MIKSA: A kitagadási okok lényeges kiterjesztése a Mjtj.-ban, in *Jogtudományi Közlöny*, 1929/2. szám, 15-16. o.

- [20] TELLER MIKSA: A hitvestárs érdemlensége, in *Jogtudományi Közöny*, 1927/17. szám, 159-162. o.
- [21] VÉKÁS LAJOS: *Magyar polgári jog – Öröklési jog*, 2002, Eötvös József Könyvkiadó, Budapest.
- [22] VILÁGHY MIKLÓS: *Öröklési jog*, 1987, Tankönyvkiadó, Budapest.
- [23] WEINMANN FÜLÖP: Észrevételek az általános magánjogi törvénykönyv tervezetének az „öröklési jogot” tárgyazó részére, in *Jogtudományi Közöny*, 1882/39. szám, 305-308. o.
- [24] WEINMANN FÜLÖP: Észrevételek az általános magánjogi törvénykönyv tervezetének az „öröklési jogot” tárgyazó részére, in *Jogtudományi Közöny*, 1882/43. szám, 342-346. o.
- [25] WEISS EMILIA: Néhány gondolat a törvényes öröklés és a kötelesrész szabályainak reformjához, in SZIGLIGETI MÁRIA (szerk.): *Liber Amicorum – Studia L. Vékás Dedicata*, 1999, ELTE ÁJK Polgári Jogi Tanszék, Budapest.

FELHASZNÁLT JOGFORRÁSOK

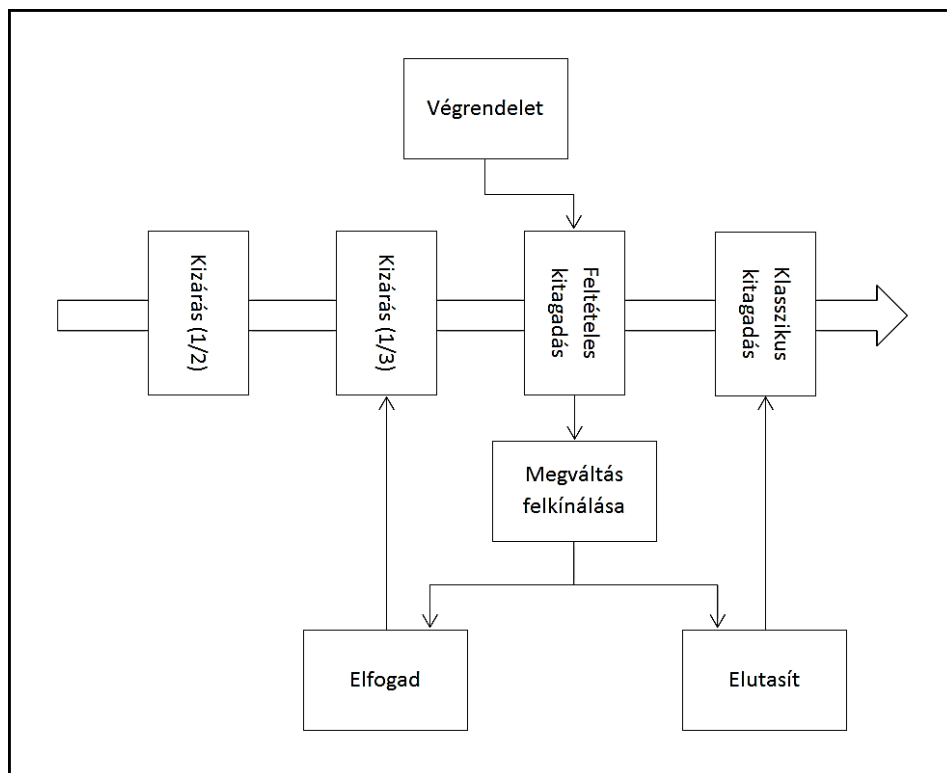
- [1] Magyarország Alaptörvénye.
- [2] A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény.
- [3] A Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény.
- [4] A Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. törvény.
- [5] A házasságról, a családról és a gyámságról szóló 1952. évi IV. törvény.
- [6] A polgári perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvény.
- [7] Schweizerisches Zivilgesetzbuch (1907).
- [8] BGB (1896).
- [9] Civil Code of Japan (1896).
- [10] ABGB (1811).
- [11] Code Civil (1804).
- [12] Sab. D. 28, 2, 3.
- [13] Ulp. D. 28, 2, 2.

BÍRÓI GYAKORLAT

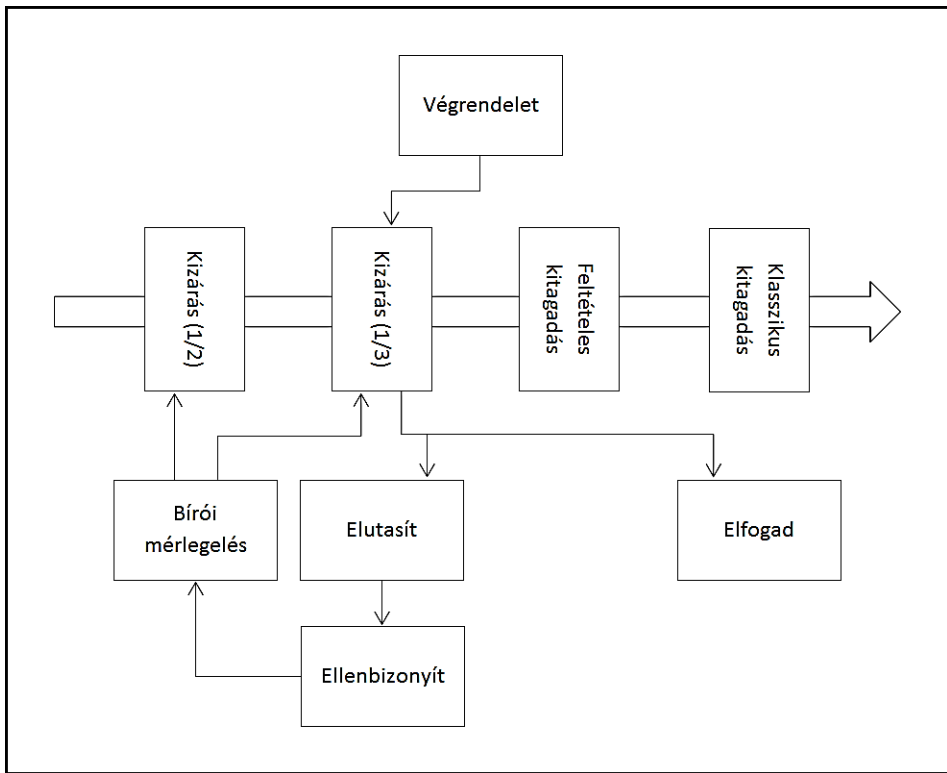
- [1] 1/2014. számú PJE határozat.
- [2] PK 83. számú állásfoglalás.
- [3] 1.P.20.441/2010/45. sz. (Szeg. Tsz.).
- [4] 8.P.20.451/2011/50. sz. (Deb. Tsz.).
- [5] 8.P.21.656/2008/39. sz. (Haj. Me. Bír.).
- [6] 8.ÚP. 20.455/2006/18. sz. (Föv. Bír.).
- [7] 23.P.20.779/2010/10. sz. (Bor. Me. Bír.).
- [8] P.20.661/2008/71. sz. (Győr. Me. Bír.).
- [9] P.20.834/2008/23. sz. (Győr. Me. Bír.).
- [10] P.20.834/2008/23. sz. (Győri Tsz.).
- [11] P.20.936/2006/167. sz. (Föv. Bír.).
- [12] P.26.024/2005/52. sz. (Föv. Bír.).
- [13] Pf.I.20.445/2010/4. sz. (Pécsi Ít.).
- [14] Pf.II.20.530/2011/7. sz. (Szeg. Ít.).

- [15] Pf.II.21 006/1988. sz. (Leg. Bír.).
- [16] Pf.III.20.032/2008/3. sz. (Pécsi Ít.).
- [17] Pf.III.20.258/2009/21. sz. (Győri Ít.).
- [18] Pfv.V.21.842/1996. sz. (Leg. Bír.).
- [19] Pfv.V.23.991/1997. sz. (Leg. Bír.).

FÜGGELÉK

1. függelék: A feltételes kitagadás modellje (a szerző saját szerkesztése).

2. függelék: A törvényes örökrész 1/2-ére való jogosultság modellje (a szerző saját szerkesztése).

HATÁLYOS PTK.

7:78. § [Kitagadási okok]

(1) Kitagadásnak van helye, ha a kötelesrésztre jogosult

a) az örökhagyó után öröklésre érdemtelen lenne;

b) az örökhagyó sérelmére bűncselekményt követett el;

c) az örökhagyó egyenesági rokonának, házastársának vagy élettársának életére tört vagy sérelmükre egyéb súlyos bűncselekményt követett el;

d) az örökhagyó irányában fennálló törvényes tartási kötelezettségét súlyosan megsértette;

e) erkölcselen életmódot folytat;

f) - akit végrehajtandó szabadságvesztésre ítélték - a büntetését még nem töltötte ki;

~~g) a tőle elvárható segítséget nem nyújtotta, amikor az örökhagyónak szüksége lett volna rá;~~

~~(2) A nagykorú leszármazót az örökhagyó a vele szemben tanúsított durva hálátlanság miatt is kitagadhatja.~~

~~(3) A szülőt az örökhagyó a sérelmére elkövetett olyan magatartás miatt is kitagadhatja, amely a szülői felügyeleti jog megszüntetésére ad alapot.~~

(4) Házastársát az örökhagyó házastársi köteleességét durván sértő magatartása miatt kitagadhatja.

MÓDOSÍTÓ JAVASLAT

7:78. § [Kitagadási okok]

(1) Kitagadásnak van helye, ha a kötelesrésztre jogosult

a) az örökhagyó után öröklésre érdemtelen lenne;

b) az örökhagyó sérelmére bűncselekményt követett el;

c) az örökhagyó egyenesági rokonának, házastársának vagy élettársának életére tört vagy sérelmükre egyéb súlyos bűncselekményt követett el;

d) az örökhagyó irányában fennálló törvényes tartási kötelezettségét súlyosan megsértette;

e) erkölcselen életmódot folytat;

f) - akit végrehajtandó szabadságvesztésre ítélték - a büntetését még nem töltötte ki.

(2) Házastársát az örökhagyó házastársi köteleességét durván sértő magatartása miatt kitagadhatja.

7:79. § [A kitagadás különös esetei]

(1) A kitagadásnak a szabályait kell alkalmazni akkor is, ha a kötelesrésztre jogosult

a) a tőle elvárható segítséget nem nyújtotta, amikor az örökhagyónak szüksége lett volna rá;

b) az örökhagyóval szemben durva hálátlanságot tanúsító nagykorú leszármazó;

c) az örökhagyó sérelmére a szülői felügyeleti jog megszüntetésére alapot adó magatartást elkövető szülő.

(2) A kitagadás hatálytalan, ha az örökhagyó az (1) bekezdés alapján kitagadott személyt - a kitagadás jogkövetkezményeinek elkerülése érdekében - harmadik személy javára teljesítendő kötelezettséggel nem terheli. A kitagadás hatálytalanává válik, ha a jogosult a kötelezettséget a

	kitagadásról való tudomásszerzéstől számított hatvan napon belül teljesíti. (3) A meghagyásban megjelölt kötelezettség mértéke nem lehet magasabb, mint a jogosult kötelesrészének harmada. (4) A bíróság különös méltánylást érdemlő körülmények fennállása esetén a meghagyásban megjelölt kötelezettség mértékét a kötelezett kérelmére mérsékelheti. (5) A meghagyás teljesítésének módjára - az e §-ban nem szabályozott kérdésekben - a meghagyásra vonatkozó szabályokat kell alkalmazni.
--	--

3. függelék: A kitagadási okok módosító javaslata.

HATÁLYOS PTK.

7:82. § [A kötelesrész mértéke]

(1) Kötelesrész címén a kötelesrésze jogosultat annak harmada illeti meg, ami neki - a kötelesrész alapja szerint számítva - mint törvényes örökösnek jutna.

MÓDOSÍTÓ JAVASLAT

7:82. § [A kötelesrész mértéke]

(1) Kötelesrész címén a kötelesrésze jogosultat annak harmada illeti meg, ami neki - a kötelesrész alapja szerint számítva - mint törvényes örökösnek jutna.

(2) A kötelesrésze jogosultat a törvényes örökrésze fele illeti meg, ha az örökhagyó - végintézkedési szabadságával visszaélve - indokolatlanul zárta ki a törvényes öröklésből.

4. függelék: A kötelesrész mértékének módosító javaslata.

CSUDAI TÜNDE

PLURALIZMUS A TÖMEGTÁJÉKOZTATÁSBAN

1. BEVEZETŐ – A SOKSZÍNŰSÉG KÖVETELMÉNYÉIG Vezető út

Dolgozatomban a hazai média tartalompiacának egyes szabályozási kérdéseit vizsgálom meg abból a szempontból, hogy mennyire érvényesül a sokszínűség követelménye. A privatizáció óta rengeteg folyóirat, televíziós csatorna és más médiatermék közül választhatunk, melyekkel hozzájuthatunk információinkhoz a nagyvilágból és környezetünkéből, így az átlag állampolgár számára úgy tűnhet, a tartalompiac pluralizmusa, tehát a média tartalmának sokszínűsége teljes mértékben megvalósul. Ahhoz azonban, hogy ez ténylegesen létrejöjjön, a sokszínűség két típusának, a külső és a belső pluralizmusnak is ugyanúgy teljesülnie kell. Előbbi az egész médiarendszeren belül a vélemények és információk, tehát a tartalomkínálat sokszínűségét, utóbbi egy csatornán, terméken belül az eltérő vélemények, releváns információk elfogulatlanság nélküli közlését helyezi előtérbe.

Magyarországon a tömegtájékoztatás a rendszerváltás előtt teljes mértékben összefonódott az államapparátussal, annak eszköze volt.¹ A sajnálatos tapasztalatok alapján a közvéleményben azóta is megmaradt az a nézet, hogy az államnak bármekkora méretű intézkedése is káros lehet a média rendszerében, és ezzel veszélyezteti a véleménynyilvánítás szabadságát. Mégis lehetséges, hogy ez az utolsó menedékvárunk, amely megmenti alapjogaink érvényesülését, és biztosítani tudja az „aranyközép utat”?

Sokak követendő példaként tekintenek az Egyesült Államok piaci modellű, független médiavilága felé, és szeretnék, hogy hazánkban is hasonlóan „fejlett” legyen a tájékoztatás, valamint szabad a médiatermékeken keresztül véleménynyilvánítás. A tények azonban azt mutatják, még több is lehet a veszélyforrás az áhított rendszerben. A cenzorok szerepét ugyanis bújtatottan átvették a médiavállalatok tulajdonosai, akiket jobban inspirál az anyagi profit, mint az alapjogok érvényesítése, és a negyedik hatalmi ág „fékező” szerepkörének való megfelelés. Olyannyira naggyá vált a befolyásuk, hogy a politikai élet képviselői keresik szimpátiájukat, hiszen egy választási jelölt a média támogatásával rendkívüli eredményeket érhet el – és ezáltal pedig a közélet irányításához is hozzáférnek.

Néhány médiaóriás létezik jelenleg, együttvéve nem csak az Egyesült Államokban birtokolják a médiatulajdon 90 %-át, de Kínától egészen Németországig érdekeltségekkel rendelkeznek. Még mielőtt azt gondolnánk,

¹ SÁNDOR GYÖRGY: *Kié a Média?*, 2010, Argumentum Kiadó, Budapest, 26. o.

hogy ezek a vállalatok igazán versengnek egymással, sajnos tévedünk. Nem érdekük, hogy újabb nagyobb vállalatok jelenjenek meg mellettük a piacon és az ő „térlefedettségük” csökkenjen. Ennek érdekében nem félnek fúziókat és minél több leányvállalatot alapítani, így megnehezítve annak a vizsgálatát, hogy igazából kinek a tulajdonában is áll az adott termék. Sokszor közösek az igazgatósági tanácstagjaik, és bár a tőzsdei kimutatásokból kiolvasható, hogy épp melyik vállalat van a legelőnyösebb helyzetben, nem zárható ki, hogy ez a folyamatosan változó körforgás csupán a háttérben folyó egyezkedések eredménye.

Magyarország médiaszolgáltató gazdasági társaságait illetően hasonló a helyzet. A rendszerváltás után, a privatizációval új tulajdonosokhoz kerültek a médiatermékek, pályáztatás híján sokszor rendkívül alacsony áron kerültek megvásárlásra, nem volt ritka jelenség a felvásárlás akár külföldi befektetők által.

Külföldi tulajdonú médiavállalat hazánkban jelenleg például a német Axel Springer, vagy a svájci Ringier médiacsoport. Megjegyzendő, hogy a két csoport magyarországi érdekeltségeinek fúziója 2011-ben, hatósági döntés eredményeként a végső fázisban akadt el. Azonban újfent benyújtott kérelmükre, 2014 májusában mégis engedélyezték az egyesülést.²

A tartalompiac sokszínűségéhez elvileg hozzájárulhat nagyobb állami beavatkozáson kívül az internet, és egy megfelelően működő közszolgálati média. A piaczgazdaságban azonban a tulajdonosi érdekek nagyon könnyen szemben állhatnak a közérdekkel. Akár még jogelméleti állásfoglalást is tehetnénk amellett, hogy melyikük jelenléte fontosabb egy társadalom megfelelő működéséhez.

Vizsgáljuk meg a kialakult helyzet történeti hátterét. A 20. század technikai fejlődése teljesen átalakította a mindennapokat, a polgárokét, gazdasági társaságokét és az államét is egyaránt. Talán a legmarkánsabb jelenség a hírközlés fejlődése volt, amely egyre gyorsabbá vált. Az 1930-as évektől az állam és a magánvállalatok is mind nagyobb gazdasági szerepvállalásra törekedtek a szektorban. Egyedül az állampolgárok váltak a helyzet veszteseivé, hiszen felborult az információs-ismeretegyensúly, köztük, az állam, és a magánvállalatok között. Ez az úgynevezett információs hatalom koncentráció, és bár mértéke az Egyesült Államokban és Európában azonos volt, a felfogás a jelenségről a két kontinensen merőben eltért. Alkotmányos értékválasztásbeli különbség, hogy amíg az előbbi a szabadság értékét helyezi középpontba, addig az utóbbi az emberi méltóságot.³ Megfigyelhető ez ma is, ha megvizsgáljuk

² GVH – Vj –7/2014/46.

³ SZIGETI TAMÁS: Az információs hatalom korlátozása tengeren innen és tengeren túl, in *Infokommunikáció és Jog*, 2009/4. szám, 159. o.

például a gyűlöletbeszéd értékelését a két országban.⁴ A piacgazdaság mellett elköteleződött amerikai társadalmi berendezkedés szerint az állampolgárok szabadságjogaira az állam jelenti a legnagyobb veszélyt. Az 1791-es első alkotmánykiegészítés az alapjogi hierarchia csúcsára a szólásszabadságot helyezi, népszuverenitás esetében pedig a közhatalom korlátozása szerepel elsőként, befolyásának minimalizálása a követendő irány. A kereskedelmi érdekeknek ez sikerült is, a 20. század közepére bebiztosították hosszú távra a médiaágazatok feletti kontrolljukat.⁵

Ilyen körülmények között a szabad piacon nem volt nehéz kifejlődni egy olyan médiavilágnak, melyben pár óriásvállalat szava dönt. Az 1990-es évektől fokozatosan vált a kereskedelmi média a három leggyorsabban növekvő iparág egyikévé az Egyesült Államokban. A Forbes magazin számításai szerint 2002-ben az ötven leggazdagabb amerikai több mint egyharmada, vagyonának túlnyomó részét a médiaiparból, valamint a kapcsolódó iparágakból állította elő.⁶ A befolyás mértéke tehát nem csekély, a kitűzött üzleti cél pedig ezeknek az eredményeknek a megtartása, valamint növelése, ahogyan az egy vállalatnál teljességgel elfogadott. A Business-Insider magazin megemlíti annak a hat médiaóriásnak a nevét, amelyek a legnagyobb befolyásoló erővel rendelkeznek.⁷ Számunkra ez azért releváns, mert ez alapján könnyen megállapítható, hogy a jelenség Európáig és hazánkig is elgyűrűzik bizonyos leányvállalatokon keresztül, és a rendszerváltás utáni, pályáztatás nélküli médiatulajdonok privatizálásával növeltük az esélyt a jelenség növekedésére.

Ezen óriásvállalatoknak nem csak a média piacon vannak érdekeltségeik, de tulajdonosaik teljesen más ágazati profilú társaságokat is birtokolnak. Ez sokszor okot ad arra, hogy információt szűrjenek érdekeltségeik érdekében. A jelenségre két példát említenék:

1. Robert Hillard, egy bostoni egyetem tömegkommunikáció professzora 1987-ben engedett a bostoni Herald azon kérésének, hogy mondjon véleményt a Fox televíziós hálózat két új programjáról. A hálózat

⁴ BRUGGER, WINFRIED: A német a méltóság, az amerikai a szabadság alkotmánya (A Heidelbergi Egyetem professzorával Halmi Gábor beszélget), in *Fundamentum*, 2008/2. szám, 21-25. o.

⁵ MCCHESENEY, ROBERT W.: *Mi a baj a médiával? Az Egyesült Államok médiapolitikája a 21. században*, 2012, Complex Kiadó, Budapest, 7. o.

⁶ Uo. 19. o.

⁷ A Nagy Hatós: GE (Comcast, NBC, Universal Pictures, Focus Featurettes), News Corporation (Fox, Wall Street Journal, New York Post), Disney (ESPN, ABC, Pixar, Miramax, Marvel Studios), Viacom (MTV, Nick JR, BET, CMT, Paramount Pictures), Time Warner (CNN, HBO, Time, Warner Bros.) CBS (Showtime, NFL.com, Jeopardy), <http://www.businessinsider.com/these-6-corporations-control-90-of-the-media-in-america-2012> (2014.08.27.). Alapításuk történetéhez, tevékenységükhöz ld.: BAGDIKIAN, BEN H.: *Az új médiamonopólium*, 2012, Complex Kiadó, Budapest.

megteremtője, Rupert Murdoch volt mind a helyi napilap, mind a helyi Fox televíziós csatorna tulajdonosa. Külső szakértőként működött közre, a Herald szerkesztői azt állították, objektív értékelést szeretnének kapni. Hillard leminősítette a programokat. Sem az ő, sem pedig az összes többi külső szakértő véleménye nem jelent meg a helyi napilapban, ehelyett a lap saját jegyzetét közzétette ezzel a címmel: „A Fox hálózat új, életteli műsorkínálata”.

2. Peter Karl, tényfeltáró riporter 1989-ben írt egy tudósítást az NBC „Today” című show számára motorokban felhasznált hibás csavarokról. Megemlítette a General Electric Companyt is, amely repülőgépmotorokat épít, s egyik felhasználója volt a rossz minőségű csavaroknak. A történet ugyan adásba ment, de úgy volt megszerkesztve, hogy a General Electricre vonatkozó minden utalást kihagytak belőle. Történetesen ugyanis ez a cég az NBC tulajdonosa.⁸

A dolgozatban végigkísérem, hogy ennek a jelenségnek tudatában mi a válasza jogi szabályozás terén az Európai Uniónak és hazánknak, és milyen eszközökkel próbálják a pluralizmust, és ezzel karöltve a fogyasztói jólétet védeni a szélesebb választási lehetőség biztosításával.

2. A TARTALOMPIAC SZABÁLYOZÁSÁNAK BÁSTYÁI: AZ ALAPJOGOK

Két alapvető emberi joggal kell foglalkoznunk a témát érintően. Elsőként a véleménynyilvánítás szabadságával, másodsor pedig a tulajdonhoz való joggal. A 30/1992. (V. 26.) AB határozattal összefüggésben az alapvető jogok hierarchiájáról így nyilatkozik Sólyom László, az Alkotmánybíróság akkori elnöke: „Az Alkotmánybíróság felállított egy rangsort az alapvető jogok között, amely alapján a véleménynyilvánítás szabadsága második a sorban az élethez és emberi méltósághoz való jog mögött.”⁹ Meg kell tehát vizsgálnunk, hogy a véleménynyilvánítás szabadsága és a tulajdonhoz való szabadság hogyan viszonyul egymáshoz, a rangsorban egymáshoz viszonyítva hol foglalják el helyüket. Tényként állítható-e, hogy a véleménynyilvánítás szabadságának érvényesülését kell előbb figyelembe vennünk, vagy ez csak egy utópisztikus gondolat, és semmilyen jogi precedens vagy norma nem támasztja ezt alá. A hazai

⁸ STAROBIN, PAUL: Murdoch v. Murdoch, Congressional Quarterly Weekly Report, 1989.06.03. 1316. o.; WARREN, JAMES: Today Edited GE from News Story, Chicago Tribune, 1989.12.2. 3. o.; idézi: JANDA – BERRY – GOLDMAN: *Az amerikai demokrácia*, 1996, Gondolat Kiadó, Budapest, 141. o.

⁹ SÓLYOM LÁSZLÓ: Kölcsönhatás az Emberi Jogok Európai Bíróságának esetjoga és a szólásszabadság védelme között Magyarországon, in *Allam és Jogtudomány*, 1996-1997/3-4. szám, 151. o.

szabályozást az európai előírások fényében és ismeretében tudjuk megérteni és értékelni.

2.1. A kommunikációs jogok

A véleménynyilvánítás szabadságát – mint azok anyajogát – a kommunikációs jogok körébe soroljuk az Alkotmánybíróság gyakorlata alapján. Ezeknek az alapjogoknak a központi eleme maga az emberek közötti közvetítés, kommunikációs folyamat. Tehát a kommunikációs hatás közvetlen, míg más alapjogoknál, mint pl. a tulajdon szabadsága esetében a kommunikációs folyamat csak egyike a jog funkcióinak.¹⁰ A kommunikációs jogok az európai örökség igen fontos részét képezik, a közös európai alapjogi vívmányok közt említhetők.¹¹ Egy demokratikus társadalomnak rendelkeznie kell az alapvető kommunikációs jogok azon védelmi szintjével, melyet minimálisan szükségesnek tekintenek a civilizált nemzetek, ennek érdekében a véleménynyilvánítás intézményét megfogalmazzák a legtöbb nemzetközi jogforrásban; a Polgári és Politikai Jogok Egyezségokmányának 19. cikke, az Emberi Jogok Európai Egyezményének 10. cikke, az Alapjogi Charta 11. cikke, a Római Egyezmény X. cikke mind kiemelt helyen védi az említett alapjogot.¹²

A magyarországi médiaszabályozás számunkra releváns rendelkezései az Alaptörvény IX. cikkén alapulnak. A jogrendszer megfelelő működéséhez szükség van arra, hogy a jogalkotó az alapvető fogalmakat megfelelően kodifikálja, ezért először megvizsgáljuk, mit is jelent maga a vélemény. Koltay András rövid megfogalmazása szerint – „*Ami nem lehet bizonyítás tárgya, nem tényállítás.*”¹³ A vélemény tehát egy olyan szubjektív álláspont, amelynek ugyan nem tartalmi feltétele az igazság, de közelebb vihet annak megtalálásához. Oliver Wendell Holmes így vélekedett róla: „*A kívánt legfőbb jó a gondolatok szabad áramlása útján érhető el – az igazság leghatékonyabb próbája annak ereje, hogy elfogadtassa magát a gondolatok piacának versenyében...*” Bár az állítás kétségtelenül helyénvaló, sokszor azonban szükség van arra, hogy a véleménynyilvánításnak határokat szabjunk, a szükségesség és az arányosság követelményére is tekintettel. Halmai a véleményszabadság korlátozását legitimáló érdekeket és értékeket négy csoportba sorolta;

¹⁰ HALMAI GÁBOR: *Kommunikációs Jogok*, 2002, Új Mandátum Kiadó, Budapest, 12. o.

¹¹ KÜHLING, JÜRGEN: *Die Kommunikationsfreiheit als Europaisches Gemeinschaftsgrundrecht*, 1999, Duncker & Humblot Kiadó, Berlin, 27. o.

¹² Bár a kommunikációs jogok kategóriájába sorolják a gyülekezési és az egyesülési szabadságot is, a tájékoztatás sokszínűségének teljesülése szempontjából számunkra jelenleg ezek az alapjogok nem relevánsak.

¹³ KOLTAY ANDRÁS: A gyűlöletbeszéd, előadás a *Média Korrektúra* című konferencián, 2013. november 23.

1. *Az állam érdekében:* az alkotmányos alaprend védelme, külső és belső biztonság megtartása, közjogi méltóságok védelme, állami szimbólumok védelme.
2. *A társadalom érdekében:* a köznyugalom, a közerkölcs és a közegészség.
3. *Egyes társadalmi csoportok érdekében:* faji, etnikai, vallási, nemi megkülönböztetésre irányuló közlések, gyűlöletbeszéd elleni küzdelem.
4. *Egyén érdekében:* emberi méltósághoz való jog, magántitok, üzleti titok védelme, stb.¹⁴

Természetesen egy demokratikus jogállamban az utólagos (kivételes esetekben előzetes) korlátozásnak van hagyománya, de ha egy diktatórikus államra tekintünk, a cenzúra intézményével találjuk szembe magunkat, amely segítségével a nyilvánosságra szánt információk megjelenését az állami, külön erre a feladatra csoportosított szervek megszűrik.¹⁵ Bajomi Lázár Péter azonban felhívja a figyelmet arra, hogy ez csak egy szűkebb értelemben vett jelentése a cenzúrának, ami az úgynevezett politikai cenzúra, és az intézmény nem csak ebben a formájában létezik. A 21. század kihívása az üzleti cenzúra, amikor egy nagyvállalat gazdasági fölényével visszaélve gátolja meg a rá vagy szövetségésére nézve kellemetlen információk közlését, ennek eredményeképpen pedig a média munkatársánál megjelenhet az úgynevezett öncenzúra, amely maga az egyén által alkalmazott cenzúra, hiszen tulajdon beszédeiben, írásaiban stb. megelőz egy feltételezett cenzúrát a munkáltatója felől.¹⁶ Ezek a cenzúraformák súlyosan korlátozzák a véleménynyilvánítási szabadságot, azonban a gyakorlatban létezésüket meglehetősen körülményes és nehéz bebizonyítani, és itt már elérkezünk a véleménynyilvánítás anyajoga alá tartozó két másik fontos alapjogunkhoz.

2.2. A szólás- és sajtószabadság

Elválaszthatjuk a szólásszabadság és a sajtószabadság fogalmát, mert noha hosszú ideig alig különült el egymástól a kettő, mégis mindegyiknek jól körülhatárolható jelentése van. A szólásszabadság a véleménynyilvánítás szabadságának az a formája, amelynél a vélemény kinyilvánítása nem szervezett

¹⁴ GÁLIK MIHÁLY – POLYÁK GÁBOR: *Médiaszabályozás*, 2005, KJK-KERSZÖV Kiadó, Budapest, 65. o.

¹⁵ Magyar Virtuális Enciklopédia – Magyar Tudományos Akadémia Filozófiai Kutatóintézete gondozásában, BAJOMI LÁZÁR PÉTER összeállítása, <http://enc.phil-inst.hu/1enciklopedia/mindennapi/cenzura.htm> (2014.08.26.).

¹⁶ TAKÁCS RÓBERT: Sajtóírányítás és újságírói öncenzúra az 1980-as években, in *Médiakutató*, 2005/1. szám, http://www.mediakutato.hu/cikk/2005_01_tavas/04_sajt_oiranyitas (2014.08.26.).

keretek között (például gyűlésen), illetve nem valamely közvetítő, vagy médium (televízió, írott sajtótermék stb.) segítségével történik, hanem közvetlenül szóban, és mások társaságában.¹⁷ A kettő jog szoros összekapcsolódásának oka történelmi: hosszú évszázadokon keresztül a vélemény közvetítésének eszköze az írott sajtó volt. Így elengedhetetlenné vált annak szabályozása, hiszen az embereket alapvetően befolyásolták azok az információk, melyeket elolvastak. Az idő előrehaladásával azonban megjelentek más, az információkat sokkal nagyobb tömegek számára közvetítő eszközök is, például a rádió és a televízió, és minden médiumra megjelentek a külön – úgynevezett médiumspecifikus – szabályok. Az utóbbi eszközök ma már az audiovizuális műsorszolgáltatók csoportjába tartoznak. A sajtó fogalma azonban egyre szűkebb körben lett értelmezendő, míg a média kifejezés egyre tágabb kört ölel fel. Amikor az utóbbiról beszélünk, beleértünk minden olyan jelenséget és eszközt, ami információt közvetít.¹⁸ A mindennapos szóhasználatban ezek a fogalmak sokszor keverednek, ezért szükséges őket tisztázni.¹⁹ A továbbiakban röviden ismertetésre kerülnek az említett alapjogokat meghatározó jogforrások.

A szólás- és sajtószabadság alapvető szabályozását a nemzetközi szerződésekből olvashatjuk ki és megállapítható, hogy a *szólásszabadságról* Európában egy közös emberi jogi felfogás körvonalazódik.²⁰ A szólás szabadságát az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatának (1948) 19. cikkelye fogalmazza meg, majd később a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányának (1966) 19. cikkelye is emberi jogként ismeri el. Az Európai Unió álláspontja a *szólásszabadság* joga tekintetében a Maastrichti Szerződés (1992) 6. cikk (2) bekezdése szerint a következő volt: „Az Unió tiszteletben tartja az alapvető jogokat, amint azokat az Emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szóló, Rómában, 1950. november 4-én kelt Európai Egyezmény biztosítja, és amint azok a tagállamok közös alkotmányos hagyományaikból fakadnak.” Később az Amszterdami Szerződésben 1997-ben kiegészítették ezt a cikket a következő, (1) bekezdéssel: „Az Unió a szabadságok tiszteletben tartása és a jogállamiság elvein alapul, amelyek közősek minden tagállamban.”

A *sajtószabadságot* az Európai Gazdasági Közösséget létrehozó Római Szerződésben (1957) nem említették meg. Az európai felfogást leginkább az

¹⁷ SZAMEL LAJOS: *A véleménynyilvánítás szabadsága*. – idézi: KATONÁNÉ SOLTÉSZ MÁRTA (szerk.): *Emberi jogok hazánkban*, 1988, ELTE Kiadó, Budapest, 174-175. o.

¹⁸ KOLTAY ANDRÁS: *A szólásszabadság alapvonalai*, 2009, Századvég Kiadó, Budapest 192. o.

¹⁹ SÁRI JÁNOS – SOMODY BERNADETTE: *Alapjogok – Alkotmánytan II.*, 2008, Osiris Kiadó, Budapest, 143-150. o.

²⁰ SAJÓ ANDRÁS: *A szólásszabadság kézikönyve*, 2005, KJK-Kerszöv Kiadó, Budapest, 29. o.

Emberi Jogok Európai Bírósága (EJEB) alakította és alakítja, az intézmény gyakorlatát a részes államok követendőnek tartják. Az Európa Tanács intézményein keresztül (EJEB, Velencei Bizottság) folyamatosan őrködik a sajtószabadság tiszteletben tartása felett. Az Európai Unió az Alapjogi Charta után részletesebb szabályozást nem fogadott el, egyedül az elektronikus médiával kapcsolatban létezik az „*Audiovizuális médiaszolgáltatásokról szóló irányelv*” (AVMS – 2007/65/EK). Ez biztosítja a műsorszolgáltatás szabadságát az Unió teljes területén, és differenciált szabályozást vezet be az egyes audiovizuális szolgáltatások tekintetében.²¹ Később, hogy az egyes törvényi, rendeleti vagy közigazgatási rendelkezéseket összehangolják és kodifikálják, megfogalmazták a 2010/13/EU irányelvet, amely magába foglalja a 2007/65/EK irányelvet is. A fentebb említett szerződéseknek Magyarország részese, és az EU irányelvet is kötelező beilleszteni a jogi normáink sorába. Előző Alkotmányunk (1949. évi XX. törvény) 61. § (2) bekezdésében, Alaptörvényünk IX. cikkében a véleménynyilvánítás szabadsága mellett rendelkezett a *sajtószabadságról*. Rendszerváltás után az Rttv. (1996. évi I. törvény), valamint a hatályban maradt „1986. évi II. sajtótörvény a sajtóról” (röviden: Sajtótörvény), vállalt nagy szerepet a média szabályozásában. Az Országgyűlés azonban 2010-ben elfogadta az új médiatörvényeket, melyek immár egybefoglalják az elektronikus és írott sajtóra vonatkozó szabályokat (Smtv., Mttv.²²). A jogalkotó új közigazgatási szervet is létrehozott 2010-ben. Az 1996-ban felállított ORTT (Országos Rádió és Televízió Testület) helyett a Nemzeti Média és Hírközlési Hatóság (NMHH), mint önálló szabályozó szerv látja el a média feletti felügyeletet. Ezeken túlmenően a Ptk. és a Btk. is tartalmaz a médiaszabályozást érintő alapjogokhoz kapcsolódó, védelmi normákat.

2.3. Az információs szabadság és a tájékozódáshoz való jog

A kommunikációs alapjogok másik két képviselőjének részletezése előtt fel kell tennünk a kérdést: mit ért a jogalkotó az információ fogalma alatt. A kifejezés a Magyar Értelmező Kéziszótár szerint latin eredetű szó, amely értesülést, hírt, adatot, tájékoztatást, felvilágosítást jelent.²³ Robert M. Hayes egy előadásában így közelíti meg a fogalmat: az a kognitív struktúra, amelynek hatása változást hozhat a tudásba.²⁴ Sokszor a szavak köznapi használata nem fedí le a jogi

²¹ KOLTAY (2009): i. m. 239. o.

²² Smtv. – 2010. évi CIV. törvény, Mttv. – 2010. évi CLXXXV. törvény.

²³ GERENCSÉR FERENC (szerk.): *Magyar Értelmező Kéziszótár*, 2007, Püldo Kiadó, Debrecen, 76. o.

²⁴ M. HAYES, ROBERT: *Measurement of information c.* előadása a COLIS (Conceptions of Library and Information Science) konferencián hangzott el 1991-ben Tamperében. Az előadást összefoglalta Fülöp Géza, http://ki.oszk.hu/kf/kfarchiv/1994/3/hayes_h.html (2014.08.06.).

alkalmazásukat, esetleg teljesen más értelmet nyernek. Az alkotmányos háttérrel tekintve témánk szempontjából fontos megemlíteni a 37/1992. (VI. 10.) AB határozatot, amely felhívja a figyelmet a szabad lapalapítás lehetőségére, a cenzúra tilalmára, valamint a teljes körű, kiegyensúlyozott arányú és valóságghű, tehát elfogulatlan tájékoztatás teljesülésének követelményére. Jelenleg az Alaptörvény az információs szabadságot, mint emberi jogot nem említi, csak a személyes adatok védelméről és a közérdekű adatok megismeréséről szól a VI. cikkben. Kiemeli, hogy ezen jogok érvényesülését sarkalatos törvénnyel létrehozott, független hatóság ellenőrzi.²⁵ A 2011. évi CXII. törvény az információs önrendelkezési jogról és az információs szabadságról is alátámasztja ezt; hiába az „információ” szó megjelenése a törvény címében, magáról az információ fogalmáról semmit sem tudunk meg, csak az adatról és annak különböző fajtáiról. Az Smtv. 8. § (1) bekezdésében új fogalommal találkozunk: *közérdekű információ*. A jogalkotó azonban nem határozza meg ennek a jelentését sem, bár a szakaszból egyértelműen kiolvasható, hogy nem ugyanaz az értelme, mint a közérdekű adat fogalmának. Az Mttv.-ben egy helyen találkozunk ezzel a szóösszetétellel. Az értelmező rendelkezésekben kiderül számunkra mit jelent a közérdekű közlemény,²⁶ mely fogalmat a közérdekű információ fogalmával magyaráz meg a jogalkotó. A válasz tehát még mindig tisztázatlan arra nézve, hogy mi a különbség a közérdekű adat és a közérdekű információ között.

Érdemes tehát más irányú megközelítést alkalmaznunk. Ha elolvassuk és értelmezzük az információs szabadság és a tájékozódáshoz való jog közötti különbségeket, világosabbá válik, hogy ez a két fogalom miért különbözik, és miért lenne fontos a kettőt elhatárolni egymástól. Az *információs szabadság* az állami működés átláthatóságát szolgáló alapjog, amely azért lényeges, mert a demokratikus működését a társadalomnak csak akkor lehet megfelelően biztosítani, ha megalapozott információk birtokában tudják meghozni az állampolgárok politikai és közéleti döntéseiket.²⁷ A *tájékozódáshoz való jog* azonban szélesebb terjedelmű, hiszen magában foglalja a polgároknak azt a jogát, hogy annak alapján alakítsa ki médiarendszerét az adott állam, hogy az képes legyen megvalósítani a sokrétű tájékoztatást, így például a közérdekű adatok²⁸

²⁵ NAIH: Nemzeti Adatvédelmi és Információs szabadság Hatóság, 2012. január 1-től képviseli Magyarországot az adatvédelem területén működő uniós testületekben és munkacsoportokban.

²⁶ Mttv. 203. § 27. – *Közérdekű közlemény*.

²⁷ UDVÁRY SÁNDOR: A médiaszabályozás alkotmányos alapjai, a kommunikációs alapjogok, in KOLTAY ANDRÁS – NYAKAS LEVENTE (szerk): *Magyar és európai médiajog*, 2012, Complex Kiadó, Budapest, 134. o.

²⁸ 2011. évi CXII. törvény, 3. § 5. – *Közérdekű adat*.

megismerését. Ebből következik, hogy nemcsak az állami szervek, de maga a média is köteleztette a tájékozódáshoz való jognak.²⁹

Ezért lenne fontos meghatározni a közérdekű információ fogalmát. *A tartalmak közlésével járó befolyással, valamint azok hatásával arányossá válna a médiaszolgáltatók felelősségének mértéke.* Ennek pontos meghatározása nélkül nehezebb a felelősségre vonásuk; akár hibás tájékoztatásról beszélünk, akár a súlyosabb verzióról; a nemtájékoztatásról, vagy a tudatos félretájékoztatásról. Veszélyforrás lehet ez az állampolgárok véleményalkotására nézve is, hiszen az információk nem helyes ismeretében vagy nem ismeretében téves következtetéseket vonhatnak le.

2.4. A tulajdonhoz való jog

Egy adott társadalmi berendezkedés gazdasági alapjainak meghatározása hatással van a tulajdonosi viszonyokra, ezáltal pedig arra, hogy az adott állam alapjogként fogalmazza-e meg a tulajdonhoz való szabadságot alkotmányában. Locke szerint a tulajdon (*property*) már a természeti állapotban megillette az egyes embereket, és az államhatalom létrejöttére azért volt szükség, hogy megvédje az emberek életét, szabadságát, és vagyonát. Véleménye szerint a tulajdon természetes jog, mi több, a szabadsággal együtt, egyenlő rangon kezelendő. A „*property*” fogalma alá vonja a vagyon mellett az életet és a szabadságot is.³⁰ Mai világképünkben azonban nem természet adta, természetes dolog a tulajdonhoz való szabadság, hiszen a jog terjedelme és korlátai az államhatalom által felállított feltételeknek felelnek meg. Amíg a véleménynyilvánítás szabadsága a normaalkotó rendelkezése nélkül is gyakorolható, addig a tulajdonhoz való szabadság gyakorlása jog által meghatározott tartalmat feltételez. A sajátos szabályok együttese a különböző javakat meghatározott tartalommal egyénekhez és konkrét időpontban fennálló konkrét jogosítványhoz rendeli, hogy a tulajdonvédelem megvalósulhasson. Az alkotmányjog így tudja megítélni, hogy a fennálló jogosítványok szabályainak módosulása esetlegesen alkotmányosan vagy alkotmányellenesen korlátozza-e a tulajdont.³¹

Az 1949. évi XX. törvény, tehát a régi alkotmány megfogalmazása alapján a köz- és a magántulajdon egyenjogúsága és egyenlő védelme kapcsolódik a piacgazdasághoz, illetve a verseny és a vállalkozás szabadságához.³² Az Alaptörvény XIII. cikkében jegyzi a tulajdonhoz való jogot:

²⁹ KOLTAY (2009): i. m. 158-163. o.

³⁰ LOCKE, JOHN: *Értekezés a polgári kormányzat igazi eredetéről, hatásköréről és céljáról*, 1986, Gondolat Kiadó, Budapest, 126. o.

³¹ HALMAI GÁBOR – TÓTH GÁBOR ATTILA (szerk.): *Emberi Jogok*, 2013, Osiris Kiadó, Budapest, 644. o.

³² DRINÓCZI TÍMEA: *Gazdasági alkotmány és gazdasági alapjogok*, 2004, Osiris Kiadó, Budapest, 175. o.

„(1) Mindenkinek joga van a tulajdonhoz és az örökléshez. A tulajdon társadalmi felelősséggel jár. (2) Tulajdont kisajátítani csak kivételesen és közérdekből, törvényben meghatározott esetekben és módon, teljes, feltétlen és azonnali kártalanítás mellett lehet.”

A tulajdonjog alkotmányjogi és polgári jogi fogalma között különbség fedezhető fel, erre Sólyom László mutatott rá a német alkotmánybíróság gyakorlata alapján. A 64/1993. (XII. 22.) AB határozat is kiemeli, hogy az alkotmányos tulajdonvédelem köre nem azonosítható a polgári jogi tulajdon védelmével. Utóbbi tulajdonfogalmának lényeges tartalma a birtoklás, a használat és a rendelkezés. Ezek korlátozhatóak anélkül, hogy az Alaptörvény rendelkezésén sérelem esne. Fel kell hívni a figyelmet az Alaptörvény szövegében található új fordulatra is: „A tulajdon társadalmi felelősséggel jár.”

2.5. A médiarendszer kialakítása

A jogalkotó főként a fent említett alapjogok figyelembe vételével alakítja ki az adott állam médiaszabályozását, és ezzel együtt rendszerét. A médiajog, mint a hagyományos jogágakon átnyúló joganyag a jogszabályokat sajátos szempontok szerint csoportosítja: azokat a jogi rendelkezéseket fogja össze, amelyek relevánsak a média működése szempontjából. Egy rendelkezés médiajogi jellegét ugyanis nem a formalitás határozza meg, (például, hogy egy médiatörvény részeként jelenik-e meg), hanem az, hogy képes-e hozzájárulni a médiaszabályozás alkotmányos célkitűzéseinek eléréséhez. A nyilvános kommunikációval szemben nem csak a védendő egyéni és közösségi érdekek indokolják az ágazati szabályozás meglétét, hanem a médiapiac működésével szemben támasztott alkotmányos elvárások is, melyek a gazdasági szabályozás számára értelmezhetetlenek.³³ Az érintett szabályozások az infrastrukturális, technikai normák mellett legfőképpen a médiatartalmakat érintik, és arra irányulnak, hogy a szolgáltatók profitorientált megközelítését összhangba hozzák azokkal a közérdekű célkitűzésekkel, melyeket a piac és a gazdasági verseny nem valósít meg.³⁴ A médiarendszer kialakításának nem csak egyetlen alkotmányos megoldása létezik, a jogalkotó széles mérlegelési lehetőséggel rendelkezik a médiarendszer szerkezetének és a szabályozási eszközeinek kiválasztásában. A szabályozási megoldások alkotmányosságát a magyar Alkotmánybíróság szerint az minősíti, hogy elvileg képesek-e biztosítani az alkotmányos médiaszabályozási célok megvalósulását, valamint az alapjog gyakorlását összhangba kell hozni a megvalósításához szükséges technikai feltételekkel.³⁵

³³ POLYÁK GÁBOR: *A médiarendszer kialakítása*, 2008, HVG-Orac Kiadó, Budapest, 32. o.

³⁴ HALLIN, DANIEL C. – MANCINI, PAOLO: *Médiarendszerek*, 2010, Gondolat Kiadó, Budapest, 90. o.

³⁵ 37/1992. (VI. 10.) AB hat.

Két főbb modell kiépítése a jellemző napjainkban, a gazdasági piaci modell és a demokratikus modell. A piaci modellnél a média gazdasági tevékenységének minimális fokú korlátozása mellett maximális előnyökhöz juthat a végfogyasztó, azonban hiányzik a média nem gazdasági jellegű minőségének figyelembe vétele. A szabad piac és a szabad verseny esetén több fogyasztó jut előnyökhöz, ha kikerülnek a monopóliumokkal járó veszélyes szélsőségeket. A demokratikus modell középpontjában az alternatív, egymással versenyző vélemények ütköztetése a fő szempont. Ahhoz, hogy a lehető legtöbb érdek és csoport tudja kinyilvánítani szemléleteit, az állam a szükségesség-arányosság követelményét betartva beavatkozik a piaci folyamatokba.³⁶ Míg az előbbi modellnél a piacra bízzák az eredmények alakulását, addig a második meghatározza az irányadó célokat, és kiválasztja az elsődleges értékeket.

Hazánkban a piaci modellhez közel álló álláspontot képvisel Polyák Gábor, aki szerint függetlenség nélkül a média nem tehet eleget a hatalom ellenőrzésében betöltött funkcióinak, és a médiarendszer kialakításának kötelezettsége semmiképpen sem értelmezhető úgy, mint az állam lehetősége a tartalomkínálat befolyásolására. A médiarendszer kialakítására csakis olyan szabályozási megoldásokat alkalmazzanak, melyek egyetlen állami szervnek sem biztosítanak olyan jogot, hogy annak tartalmára meghatározó befolyást gyakorolhasson.³⁷

Koltay András álláspontja szerint a piaci gazdasági modell elmélete nem veszi figyelembe azt, hogy a piac nem teljes mértékben szabad, és a magánérdek épp úgy a piac korlátja lehet, mint az állam maga. Fikció ugyanis, hogy a tulajdonosok a tartalom előállításakor az alapjogok betartására és a sokszínűsége törekednek elsősorban.³⁸ Olyan hatékony eszközökkel egyedül az állam rendelkezik, melyek alkalmasak a piac tökéletlenségeinek kiküszöbölésére. Egészen addig nem inthetünk búcsút a sajtó társadalmi felelősségét előíró szabályoknak és az azokat megalapozó elméleti alátámasztásoknak, amíg a sajtópiac nem lesz önmagától, állami beavatkozás nélkül is képes biztosítani a plurális műsorszolgáltatást és a megfelelő tájékoztatást.³⁹

³⁶ MCQUAIL, DENIS: A sokszínűség, mint médiapolitikai célkitűzés újragondolása, in POLYÁK GÁBOR (szerk.): *Médiapolitikai szöveggyűjtemény*, 2010, Gondolat Kiadó, Budapest, 382. o., ld. m.: JOHN KEANE: Média és demokrácia, 1999, Helikon Kiadó, Budapest.

³⁷ POLYÁK (2008): i. m. 31. o.

³⁸ V.Ö. NEVER, HENNING: Sokszínűség utasításra – a médiarendszer kialakításának célszerűsége versenyjog-elméleti megközelítésben, in *Infokommunikáció és Jog*, 2011/3. szám, 85. o.

³⁹ KOLTAY (2009): i. m. 302. o.

Piaci modell	Demokratikus modell
bőséges kínálat	a kínálat a szükségleteknek megfelelő
maximális verseny	kiegyenlített védelem
folyamatos innováció	a sajtó változásainak ellenőrzése
gazdasági hatékonyság	normatív kritériumok
alacsony vagy hiányzó szabályozás	szabályozás a szükséges helyeken
nagy választék a fogyasztók számára	választás a változatosságnak megfelelően
szabadság a tulajdonosok számára	hozzáférési jogok mindenki számára

1. ábra: A piaci és a demokratikus elvű médiarendszer⁴⁰

3. A MÉDIAPLURALIZMUS

A fentebb említett információkhoz való hozzáférést biztosító tájékozódáshoz való jogot, és a közlés szabadságát is magába foglalja az úgynevezett „pluralizmus”. Az Európa Tanács Szakértői Bizottsága így fogalmaz:

„[...] olyan társadalmi, politikai és kulturális értékek, vélemények, információk és érdekek széles választékának köre értendő, mely a médián keresztül nyer kifejezést”.

Több jogforrás kiemelten fontos helyen hangsúlyozza a tömegtájékoztatás sokszínűségének és szabadságának védelmét és tiszteletben tartását, így például

⁴⁰ MCQUAIL, DENIS: A sokszínűség, mint médiapolitikai célkitűzés újragondolása, in POLYÁK (szerk.): *Médiapolitikai szöveggyűjtemény*, 2010, Gondolat Kiadó, Budapest, 382. o., 2. ábra.

a magyar szabályozás részéről az Alaptörvény IX. cikk (2) bekezdése, az Mttv. vagy az Smtv. Az uniós szabályozásban az Alapjogi Charta 11. cikk (2) bekezdése említi meg. Az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága, az EJEE 10. cikkét alapul véve két nem kötelező erejű ajánlást bocsátott ki a média pluralizmusával kapcsolatban.⁴¹ Az Európai Bizottság 1992-es Zöld Könyvében is megjelenik az intézmény autonóm pluralista elképzelése, valamint ezzel a témakörrel foglalkozik a 2013-as Freiberga-jelentés is.⁴²

A pluralizmus fogalmának több értelmezése és fajtája létezik. Fontos elkülönítenünk egymástól a két, egymással kölcsönhatásban lévő részét, a *belső és a külső pluralizmust*.⁴³ Mindkettő egyensúlyi állapotot követel meg, csak más területen. Míg az előbbi egy csatornán, terméken belül az eltérő vélemények, releváns információk elfogulatlanság nélküli közlését kívánja meg, utóbbi az egész médiarendszerre vonatkozóan helyezi előtérbe a vélemények és információk, tehát a piac által kínált tartalmak sokszínűségét. A német alkotmánybíróság határozatában⁴⁴ a belső pluralizmus követelményét a közszolgálati médiaszolgáltatókkal, a külső pluralizmus teljesítését pedig a kereskedelmi szolgáltatókkal szemben állította fel. A határozat meghozatala abból a helyzetfelismerésből következett, hogy a közszolgáltatók monopol-helyzetének fokozatos megszűnése mellett megjelentek a kereskedelmi médiaszolgáltatók és így újra kellett fogalmazni, mit is jelent egy demokratikus társadalomban a médiaszolgáltatás. A kereskedelmi szolgáltatók szerepét, kötelezettségüket és felelősségüket a témát érintően felül kellett vizsgálni.

A média sokszínűsége kétségtelenül a modern demokrácia alapköve. Egyrészt hozzájárul az állampolgárság hatékony gyakorlásához, hiszen a társadalom számára nézetek és információk lehető legszélesebb körét biztosítja, elősegítve így a demokratikus közvélemény kialakítását. Esélyt ad a társadalom kisebb csoportjai számára, hogy megjelenhessenek, és elegendő felületet kapjanak a médiában, így fenntartva identitásukat. Valamint a társadalomban előforduló véleménykülönbségek kifejtésére teret enged, akár társadalmi és kulturális különbségek esetén és így a társadalmi konfliktus megelőzésében is nagy szerepe lehet.⁴⁵ Amióta azonban megjelentek a kereskedelmi média-

⁴¹ L. Recommendation No. R (99) 1 of the Committee of Ministers to member States on measures to promote media pluralism, and Recommendation CM/Rec (2007) on media pluralism and diversity of media content.

⁴² NYAKAS LEVENTE: A médiapluralizmus nyomában, in KOLTAY ANDRÁS – TÖRÖK BERNÁT (szerk.): *Sajtószabadság és médiajog a 21. század elején*, 2014, Complex Kiadó, Budapest, 486. o.

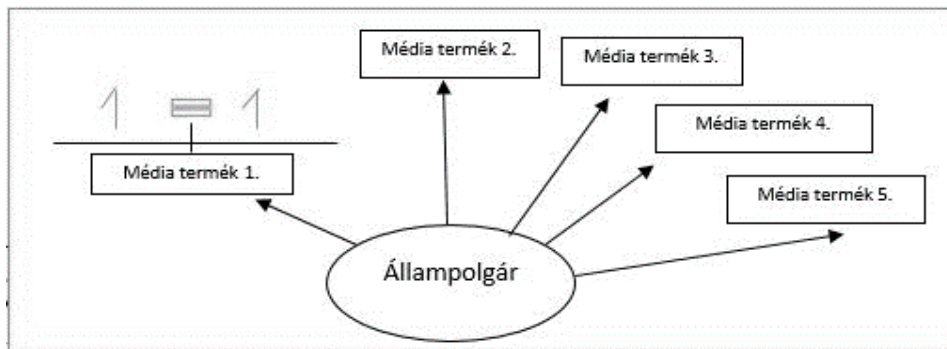
⁴³ 1/2007. (I. 18.) AB hat.

⁴⁴ BVerfGE 57, 295, 326 f. (1986).

⁴⁵ NYAKAS LEVENTE: A médiapluralizmus fogalma és szerepe a szabályozásban, in KOLTAY ANDRÁS – NYAKAS LEVENTE (szerk.): *Magyar és európai médiajog*, 2012, Complex Kiadó, Budapest, 119. o.

szolgáltatók a tömegkommunikációs piacon, az állami mellett megjelentek a magántulajdonosi, tehát magánérdekek is, melyek egyértelműen széttartóak.⁴⁶

A sokszínű tájékoztatásra önmagában nem jelent garanciát a médiapiacra megjelenő szolgáltatók magas száma, hiszen termékeikben, műsorszórásukban ugyanaz is lehet a kínálat, érvényesülhetnek ugyanazok az alapelvek. A külső pluralizmus tehát szorosan kapcsolódik a belső pluralizmushoz, és fordítva. Az állam a pluralizmus érdekében közvetett eszközöket tud használni, ahol a belső pluralizmust elősegítő szabályozói eszközök, – mint például a műsorszerkezetre – vonatkozó törvényi kötelezettségek hozzájárulnak a külső pluralizmus megvalósulásához is.

2. ábra: A belső és külső pluralizmus összefüggése, tájékoztatási egyensúly.

Többféle közvetett szabályozási eszköz jelenhet meg a jogrendszerben.

1. Első a sorban a közszolgálati média jelenléte, hiszen a médiarendszerben nem csak a belső pluralizmust segíti elő, de kiegyensúlyozhatja a kereskedelmi szolgáltatók által nyújtott tartalomkínálatot is.
2. Második a piacra lépés feltételeinek meghatározása, hiszen a médiaszolgáltató társaság által az állam számára megadott adatok alapján világossá válhat, hogy egy új szereplő a piacon mennyire kerülhet monopolhelyzetbe, vagy mennyire segítheti új szereplőként a kiegyensúlyozott tájékoztatást, mint sokadik médiapiaci szereplő.

⁴⁶ Brüsszelbe megy az RTL a reklámadó miatt, a kormány néz elébe, ld.: http://hvg.hu/gazdasag/20141016_Brusszelbe_megy_az_RTL_a_reklamado_miatt (2014.10.20.).

A magyar közéletben is érzékelhető ez a kettőség, legutóbb 2014-ben egy német médiacsoport, az RTL Group által működtetett csatorna hírközlő műsorában állítólag folyamatosan és szándékosan megborították a belső pluralizmus korábbi gyakorlatát a kormány rovására minden híradásban, mivel utóbbi reklámadóval sújtotta a szolgáltatót, ez pedig annak költségvetését terheli. A szolgáltató ezzel veszélyeztette a külső pluralizmust is, hiszen a kettő összefüggésben áll egymással.

3. Az állam ezen kívül támogatáspolitikával erősíteni tudja, és elő tudja segíteni a piacra lépését azoknak a kevesebb forrással rendelkező társaságoknak, melyek közhasznú információkat szolgáltatnak, hogy ne jöhessen létre tájékoztatási monopólium a nagyobb befolyással és több forrással rendelkező médiaszolgáltató társaságok által.
4. Strukturális korlátozásokkal, hálózatok kötelező elosztásával („must carry” és „must offer”),⁴⁷ amelyek a tulajdonjog korlátozásával megpróbálják a médiapiaci koncentrációt megelőzni, ezeket a szabályokat szokták legfőképpen „direktben” alkalmazni, és médiatörvénybe helyezni.
5. Ezen kívül a médiaszolgáltató társaságok felelősségét lehet növelni, hiszen többségük meghatározó társadalmi befolyásoló erővel bír, mely tulajdonsággal a társaságok kevese rendelkezik ennyire közvetlen módon.

Olyan kérdésköröket említettünk, amelyek versenyjogi és közigazgatási, valamint társasági jogi és polgári jogi szabályozásban jelennek meg. A pluralizmust elősegítő normák tehát főként nem direkt, hanem közvetett szabályozásban mutatkoznak meg.

3.1. Külső pluralizmus

Az Smtv. és az Mttv. hatálya a Magyarországon letelepedett médiatartalom szolgáltatók által nyújtott médiaszolgáltatásra és kiadott sajtótermékre terjed ki, további útmutatást az Alaptörvény és a hazai jogszabályokba beépített európai uniós normák adnak. Ezek értelmezhetőek a közszolgálati és kereskedelmi médiaszolgáltatókra is. Ebben a fejezetben az utóbbit vizsgáljuk meg, ugyanis eltérő a szabályozási hátterük.

3.1.1. Magánérdek, magántulajdon

A kereskedelmi médiaszolgáltatók médiatartalmaikat írott és audiovizuális szolgáltatásokon keresztül nyújtják, négy fontos jellemzővel rendelkeznek:

- gazdasági szolgáltatás jelleg;
- szerkesztői felelősség;
- tájékoztatási, oktatási vagy szórakoztatási célkitűzés;
- nyilvánossághoz történő eljuttatás.

⁴⁷ Mttv. 73-77. §, Mttv. 78-81. §.

„Must carry”: A médiaszolgáltatások továbbításának kötelezettsége, „Must offer”: A médiaszolgáltatások felajánlásának kötelezettsége.

3. ábra: Médiatartalom szolgáltatók⁴⁸

A Médiatörvény értelmező rendelkezéseiben található ezen szolgáltatásoknak pontos körülhatárolása.

Médiaszolgáltatásnak minősül „az Európai Unió működéséről szóló szerződés 56. és 57. cikkében meghatározott, önálló, üzletszerűen – rendszeresen, nyereség elérése érdekében, gazdasági kockázatvállalás mellett – végzett gazdasági szolgáltatás [...]”.⁴⁹

Sajtótermék „a napilap és más időszaki lap egyes számai, valamint az internetes újság vagy hírportál, amelyet gazdasági szolgáltatásként nyújtanak [...]”.⁵⁰

A törvény szövegében megfigyelhetjük a „gazdasági szolgáltatás” fogalmának elengedhetetlen jelenlétét, ennek a kritériumnak a teljesüléséhez több tényezőre van szükség. Ezeknek a tevékenységeknek elsősorban üzletszerűnek, másodsorban önállóknak kell lenniük.

Üzletszerűnek minősülnek, ha:

1. rendszeresen;
2. nyereség elérése érdekében;
3. gazdasági kockázatvállalás mellett végzett a szolgáltatás.⁵¹

Az első pont folyamatosságot, periodikusságot feltételez. A nyereség, mint ellenszolgáltatás nem feltétlenül a vevőtől származó bevétel, hanem azzal együtt, vagy elkülönülten harmadik személyek által fizetett összeg. A bérrel rendelkező munkatársak, alkalmazottak megléte is utalhat gazdasági jellegre. Nem akadály a szolgáltatás önmagában ingyenes volta sem, elegendő a nyereségre való törekvés.

⁴⁸ KOLTAY – NYAKAS (2012): i. m. 488. o.

⁴⁹ Mttv. 203. § (40) bek., Smtv. 1. § (1) bek.

⁵⁰ Mttv. 203. § (60) bek., Smtv. 1. § (6) bek.

⁵¹ KOLTAY ANDRÁS – MAYER ANNAMÁRIA – POGÁCSÁS ANETT: A médiatartalom-szolgáltatások meghatározása és differenciálása a szabályozásban, in KOLTAY ANDRÁS – NYAKAS LEVENTE (szerk): *Magyar és európai médiajog*, 2012, Complex Kiadó, Budapest, 489. o.

A gazdasági kockázatvállalás létfontosságú elem, hiánya esetén nem beszélhetünk gazdasági szolgáltatásról.⁵²

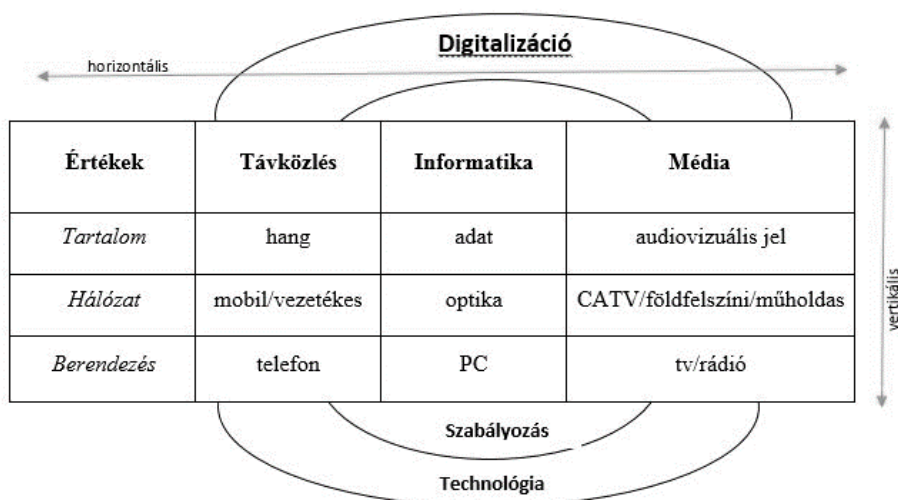
Önálló a gazdasági szolgáltatás, ha szorosan és elválaszthatatlanul nincs kapcsolódva *nem médiaszolgáltatást vagy sajtóterméket nyújtó gazdasági tevékenységhez*. Például nem tartoznak a törvény hatálya alá azok a kereskedelmi célú internetes honlapok, melyek az adott érdekcsoporton belül történő kereskedelmi információcserét használják, vagy azok a vállalkozások, amelyek reklámozásra és üzleti tevékenységükkel kapcsolatos információk, közlések megjelenítésére szolgálnak. Ezek a körülmények esetről esetre vizsgálandóak, alapos mérlegelés szükséges. Azonban egy adott honlapon sajtótermék kiadása és médiaszolgáltatás nyújtása együtt is előfordulhat, ilyenkor az eltérő szolgáltatások nyilvántartásba vétele közigazgatási aktusokon keresztül, egymástól függetlenül külön-külön kell, hogy létrejöjjön.⁵³

Az erre vonatkozó szabályok nagy része – ahogyan a 3. ábra mutatja – elkülönül a kettőre vonatkozóan. Az *audiovizuális médiánál* különösen gyorsan fejlődő és változó normákról kell beszélnünk, hiszen ez egy átlagon felüli gyorsasággal változó iparági szektor. Elnagyoltan kategorizálva, de a technikai és tartalmi részleg normáinak egymás melletti értékelését az infokommunikációs konvergencia jelensége teszi szükségessé. Magára az elektronikus hírközlési jog⁵⁴ szabályaira inkább a nemzetközi és európai uniós jogforrások irányadók, míg a tartalmi kritériumokat legfőképpen a belső jog szabja meg.

⁵² KOLTAY ANDRÁS – LAPSÁNSZKY ANDRÁS (szerk.): *A médiaszabályozás kommentárja*, 2011, Complex Kiadó, Budapest, 19. o.

⁵³ Uo. 19. o.

⁵⁴ Az elektronikus hírközlés joga az információ megosztását és az információhoz való hozzáférést biztosító különféle jelátviteli infrastruktúrák vagy platformok (kábeltevé, mobil stb.) működtetésével és az azokon nyújtott szolgáltatásokkal kapcsolatos közérdekű elvárások összességét jelenti.

4. ábra: Konvergenciamodell⁵⁵

A 4. ábra a konvergencia műszaki megközelítésű fogalmát mutatja be. Mivel az elektronikus hírközlés alapvetően technológiai gyökerű, ezt az infokommunikációs konvergenciát próbálja a piac és a szabályozás lekövetni. A konvergenciát olyan társadalmi jelenségnek írják le, amely a korábban elkülönült távközlés, informatika és média ágazatok között, a tartalom, hálózatok és végberendezések értékteremtő folyamatai mentén, technológia, piac és szabályozás szintjén, vertikális és horizontális irányban zajlik.⁵⁶ A média, a távközlés és az informatikai iparág fokozottan fonódik egybe, amely érinti a tartalmakat, a hálózatot és a végberendezéseket is. Ezzel együtt új szolgáltatások és piacok jönnek létre. A teljes konvergens folyamat leképezhető a szabályozásban⁵⁷, a technikával egymást változásra kényszerítik.⁵⁸

A kereskedelmi médiaszolgáltatók tehát gazdasági szolgáltatást nyújtanak, piaci szereplők, a hírközlés irányadó szabályai mellett a versenyjogi normák betartásával kell működniük.

⁵⁵ TÓTH ANDRÁS: *Az elektronikus hírközlés és média gazdasági szabályozásának alapjai és versenyjogi vonatkozásai*, 2008, HVG-Orac Kiadó, Budapest, 56. o.

⁵⁶ HENTEN, ANDERS – SAMARAJIVA, ROHAN – MELODY, WILLIAM H.: *Report on the WDR Dialogue Theme: Designing next generation telecom regulation: ICT convergence or multisector utility*, 2002. January 9., elérhető: http://regulationbodyofknowledge.org/wp-content/uploads/2013/03/Henten_Designing_Next_Generation.pdf (2014.10.21.).

⁵⁷ TÓTH (2008): i. m. 57. o.

⁵⁸ TÓTH ANDRÁS: A digitális televíziózás versenyjogi és elektronikus hírközlésjogi vonatkozásai, in *Infokommunikáció és Jog*, 2005/5. szám, 149. o.

3.1.2. Versenyjogi vonatkozások

A médiát lényegesen, kulturális jellege miatt a tagállami jogalkotás határozza meg az Európai Unióban, ennek ellenére fontos szempont olyan közérdekű elvárások megfogalmazása, amelyek az infrastruktúra élénkítésével, fenntartásával, a közszolgáltatások biztosításával, a fogyasztók jogainak és a személyes adatok védelmével, a fogyatékkal élők hozzáféréseinek előmozdításával, illetve a hatékony frekvenciagazdálkodással és hálózatbiztonsággal kapcsolatosak. Ezzel összefüggésben a 2002/21/EK 8. cikk (1) bekezdése a szabályozó hatóságok számára előírja a *médiapluralizmus* figyelembevételét. Hiába váltotta fel tehát a frekvenciákat a digitális műsorszórás, a televízió és rádióközpontú média-szabályozásban máig célkitűzésnek örvend a sokszínűség követelménye. Indoka napjainkra a már említett 1/2007. (I. 18.) AB határozatban is érvként használt véleményformáló hatás és meggyőző erő lett.

A média versenyjogi normáit egy négy csoportba sorolható szabályozás foglalja keretbe:

- *klasszikus versenyjogi szabályok*: versenykorlátozó megállapodások, gazdasági erőfölénnyel való visszaélés tilalma;
- *fúziókontroll* irányadó szabályrendszere;
- *általános gazdasági érdekű szolgáltatások* joganyaga;
- *állami támogatások* joganyaga.⁵⁹

Az Alapjogi Charta és az Alaptörvény kijelöli a követendő irányt ezzel kapcsolatban, specifikusabban az EUMSZ (Európai Unió Működéséről szóló Szerződés), AVMS irányelv (2010/13/EU, Az audiovizuális médiaszolgáltatásokról szóló irányelv), a Tptv. (a tisztességtelen piaci magatartás és a versenykorlátozás tilalmáról szóló 1996. évi LVII. törvény), az Mttv. és az Smtv. foglalkozik a kérdéssel.

A versenyjog, mint a *gazdasági szolgáltatásokra* érvényes szabályozás, alkalmazható a média piacán belül az elektronikus hírközlés és a sajtótermékek piacára is. Annak érdekében, hogy a közösség tájékoztatása ne váljon kevesek monopóliumává,⁶⁰ a jog korlátozza a műsorszolgáltatók és az újságok tulajdonjogának megszerzését, illetve a kereszttulajdonlás lehetőségeit, megha-tározva egy limitet, amely felett egyazon tulajdonos nem szerezhethet újabb jogszűtságot. Az állampolgárokhoz a médiatartalom elektronikus hírközlő hálózaton vagy nyomtatott sajtóterméken keresztül jut el, tehát feltételeznünk kell, hogy létezik az úgynevezett médiapiac, ahonnan hozzájuthatunk információinkhoz, bár ez a kifejezés mást takar köznap i értelemben, az Mttv. értelmében, és versenyjogi

⁵⁹ SZILÁGYI PÁL: A médiapiac versenyjogi szabályozása, in KOLTAY ANDRÁS – NYAKAS LEVENTE (szerk): *Magyar és európai médiajog*, 2012, Complex Kiadó, Budapest, i. m. 689. o.

⁶⁰ JAKAB ANDRÁS (szerk.): *Az Alkotmány kommentárja II.*, 2009, Századvég Kiadó, Budapest, 2286. o.

értelemben. Utóbbi szemszögéből egy sajátos piacot látunk, ugyanis a médiapiac nem értelmezhető érintett piacként⁶¹, mivel összetett, egymást részben helyettesítő, részben nem helyettesíthető termékekből áll. A versenyjog egy általános helyzetben arra a feltevésre, hogy vajon mely áruk és szolgáltatások tartoznak egy érintett piacra az ún. *keresleti és kínálati helyettesíthetőség* vizsgálatát veszi alapul, egyedileg vonatkoztatva minden érintett piacra. A különbség a médiát érintően az, hogy a versenyjog elsősorban a termékek és a szolgáltatások helyettesíthetőségét szemrevételezi, ami ebben az esetben nem elegendő szempont, hiszen a tartalom nyilvánosságához való eljuttatását kell főként figyelembe venni. *A média pluralizmusának mérése tehát elsősorban ott kezdődik, hogy be kell azonosítanunk azokat a piacokat, ahol annak sokszínűsége egyáltalán értelmezhető.* Vonatkozhat ez a médiaszolgáltatásokra az Mttv. 169. § alapján. Azonban a törvény egy szakasszal később kiterjesztően értelmezi a médiapiac jelentését a 170. §-ban, hiszen a médiatartalom nyilvánosságához való eljuttatását a nyomtatott sajtótermékekre ugyanúgy vonatkoztatja, mint az elektronikus hírközlő hálózatokra. Tehát a médiapiac – mint kifejezés – hétköznapijainkban visszaköszön, és tudjuk, mit értsünk alatta, azonban a versenyjogban a vizsgálatok kritériumainak szempontjai miatt nehezen értelmezhető. Valamint gyakori a piac kétoldalisága, mely alatt az értendő, hogy két elkülönült fogyasztói csoporttal találkozunk, melyeknek kereslete egymástól függ. Egy ilyen piaci termék értéke annál nagyobb, minél többen vannak a két oldalán (reklámszolgáltató – televíziós csatorna).⁶²

Az Európai Bizottság statisztikai célból különböző tevékenységi köröket jelölt meg, amelyek a médiapiachoz köthetők.⁶³ Azonban gyakran ezek a tevékenységi körök halmozódnak, ekkor beszélünk vertikálisan integrált vállalkozásokról, amelyek a gyártástól a fogyasztói vásárlásig folyamatosan aktívak. Ezért a hangsúly továbbra is a keresleti-kínálati helyettesíthetőség vizsgálatán marad.

Tehát érdekes akkor a kérdés, hogy a médiapiacon milyen szempontok alapján vizsgálódnak a versenyfelügyeleti eljárásban. Először is a piaci erőt méri fel közgazdaságtani vizsgálatokkal, majd ennek meghatározása után tudják az adott gazdasági társaság magatartását vizsgálni a versenyjogi szabályok alapján. Következtethetnek jogszerű vagy jogellenes magatartásra, utóbbi megnyilvánulhat akár versenykorlátozó tevékenységben, vagy éppen gazdasági

⁶¹ Az érintett piac egymással helyettesíthető termékek összességéből áll egy adott földrajzi területen. Három dimenziója van: termékpiac, földrajzi piac és idődimenzió.

⁶² SZILÁGYI PÁL: A kétoldalú piacok versenyjogi megítélése a médiapiacokra tekintettel, in *In Medias Res*, 2012/1. szám.

⁶³ Ilyenek például: reklámozás, kiadói tevékenység, műsor összeállítás és műsorszolgáltatás, stb.

erőfölénnyel való visszaélésben. A jelentős piaci erőt (JPE)⁶⁴ hat kritérium alapján tudják felmérni:

- az érintett piacon jelenlévő vállalkozások azonosítása és azok piaci jelentőségének meghatározása (pl.: abszolút és relatív piaci részesedések, piac koncentrációja);
- a termékdifferenciálás vizsgálata;
- piacra lépési korlátok elemzése;
- vevői erő vizsgálata;
- a piacon a hatékonyság és az innováció elemzése;
- bármilyen egyéb piacon jellemző sajátosság figyelembevétele.⁶⁵

Ezeknek az ellenőrzése mind fontos lépés a pluralizmus elősegítésének szempontjából, de talán a jelenlegi körülmények között a tulajdonkoncentráció mérése a piacon a legrelevánsabb.⁶⁶ Ennek mérésére a versenyhatóságoknak több eszközük is van.

A legkézenfekvőbb, hogy először megvizsgálják, hány versenytárs tevékenykedik az adott szektorban a piacon. Minél kevesebb, annál koncentráltabb a piac. Emellett létező módszer az úgynevezett koncentrációs indexek használata, amelyek már a piaci szereplők piaci részesedéseivel is kalkulálnak. Ilyen index például a C4 index, vagy a HHI (Herfindahl – Hirschman Index). Utóbbit sokszor használja az Európai Bizottság és a Gazdasági Versenyhivatal is. A média egyes területeinél azonban eltérő, hogy mennyire könnyen elemezhető a koncentráció, hiszen itt magán a terméken kívül annak tartalma is értékkel bír. Találhatunk jól mérhető területeket (nyomtatott napilap eladott példányszáma), valamint kevésbé pontosan (nyomtatott napilap olvasottsága) és rendkívül nehezen mérhető aspektusokat is (televíziós szolgáltatás tényleges nézettsége). Mivel a végfogyasztó csak a tartalom meglétét és annak minőségét észleli közvetlenül, az egymással függőleges formában kapcsolatban lévő gazdasági egységek (vertikumok) bármely szintjén bekövetkezhet túlzott koncentráció. Ezeknek a vertikumoknak ugyanis számtalan csatornája lehet, amelyek közül a fogyasztó választani tud, ám ha a hírügynökségek – melyek ezeknek a tartalmát szolgáltatják – koncentráltak, csorbát szenved a sokszínűség. Ez az úgynevezett

⁶⁴ Mttv. 68. §: min. 35 %-os éves átlagos közönségaránnyal rendelkező lineáris audiovizuális és rádiós médiaszolgáltató, az adott piacon, együttesen min. 40 %-os éves átlagos közönségaránnyal rendelkező médiaszolgáltató, annak bármely tulajdonosa, vagy abban befolyásoló részesedéssel rendelkező személy, vállalkozás új médiaszolgáltatást nem indíthat, médiaszolgáltatást végző vállalkozásban részesedést nem szerezhet, és többletkötelezettségek terhelik a sokszínűségnek érdekében.

⁶⁵ SZILÁGYI (2012): i. m. 696. o.

⁶⁶ FEINTUCK, MIKE – VARNEY, MIKE: Médiaszabályozás, közérdek, törvény, 2011, Gondolat Kiadó, Budapest, 82. o.

*többszatsornás paradoxon.*⁶⁷ A közgazdaságtan tehát nagyon nehezen tud operálni a szakterületén kívüli tényezőkkel, és ezeknek a faktoroknak az integrálása az elemzésekbe nem egyszerű tevékenység.

Tóth András álláspontja szerint fontos kérdés a szabályozásban, hogy hol húzódjanak meg az állami beavatkozás határai. A médiapiacokba való alkotmányos szempontból történő beavatkozás miként egyeztethető össze a versenyjog állami beavatkozástól mentes világával; másrészt a médiaszabályozásnak mely területekre kell kiterjednie a versenyjog elégtelensége okán. Szemlélet kérdése, lehet rá korlátozó beavatkozásként, vagy korszerű piacsabályozásként tekinteni.⁶⁸ A magyar alkotmányjogi gyakorlat az állami beavatkozás terjedelmének és mértékének kérdésében alig ad iránymutatást, az Európai Bíróság gyakorlatából azonban egyértelműen kiderül, hogy a szükségességi-arányossági tesztnek (alkalmasság, lehető legkisebb terhelés) akkor is meg kell felelni, mikor gazdasági okokon túlmenően indokolt az állami szabályozás által előírt beavatkozás, miként például a média világot érintően. A Bíróság 1991-ben kimondta⁶⁹: *ha az arányossági és alkalmassági feltétel is teljesül, a kultúrpolitikai megfontolásokból fakadó, például médiapluralizmus érdekében alkalmazott korlátozások közérdekűnek minősülhetnek.* Tehát a cél eléréséhez alkalmas és szükséges mértékű legitim korlátozás megengedhető.

3.1.3. A Gazdasági Versenyhivatal és a Médiatanács funkciói

A média és hírközlési ágazati szabályozást a versenyjog nem csak kiegészíti, hanem a szabályozás egésze számára módszertani mintát is ad. A gyakorlatban a Tptv. és az Mttv. összevetésével kiderül, hogy mind a Médiatanács és mind a GVH vizsgálhatja a médiapiacot, hogyha versenytorzulás vagy korlátozás gyanúja merül fel. A Médiatanács az Mttv. által biztosított hatáskörein belül tud vizsgálni, ha az ügy ezen kívül esik, a GVH eljárását kezdeményezheti, utóbbi pedig a Tptv. alapján folytathat le versenyfelügyeleti eljárást. Így hatáskörének szűkebb voltára tekintettel a Médiatanács második versenyfelügyeleti hatóságnak feleltethető meg.⁷⁰

A hatóságok szerepét megfigyelve megjegyzendő, hogy az ehhez kapcsolható versenypolitikát és a szabályok érvényesítését az Európai Bizottság közvetlen hatáskörrel alakítja vizsgálatok lefolytatásával és szankciók

⁶⁷ SZILÁGYI (2012): i. m. 700. o.

⁶⁸ TÓTH ANDRÁS: Az elektronikus média versenyjogi vonatkozásai, in *AKTI füzet*, 2007/16. szám, <http://www.andrastoht.hu/files/AKTIfuzet16.pdf> (2014.10.21.).

⁶⁹ European Communities v Kingdom of the Netherlands C-353/89. sz. ügy, [1991] ECR I-4069, http://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:985e2ff2-f8d8-445a-8bb0-4671a813ee7a.0002.06/DOC_1&format=PDF (2014.10.21.).

⁷⁰ SZILÁGYI (2012): i. m. 706. o.

alkalmazásával.⁷¹ A Fúziós Rendelet⁷² 21. cikkének (4) bekezdése lehetővé teszi, hogy a médiapluralizmus védelme érdekében egy adott tagállam megfelelő intézkedéseket hozhasson. Aktív magatartásra ösztönöz, annak ellenére, hogy az Alapjogi Chartában a „tiszteletben tartás” kifejezés csak passzív magatartást feltételez. Tehát a médiaszolgáltató társaságok versenytevékenységét vizsgálhatja nemzeti hatóság, így a Médiatanács. E rendelet alapján írja elő az Mttv., hogy a GVH köteles a Médiatanácshoz fordulni, ha egy szektorban jogellenes magatartást feltételez. Megkéri az utóbbit, hogy folytassa le az adott kérdéskörben a szakhatósági eljárást⁷³, annak tiltó határozata esetén nem engedélyezhet összefonódást.⁷⁴

A GVH ilyen szakhatósági eljárást az Axel Springier és Ringier fúziójának ügyében indított először az Mttv. deklarálása után, és kérte az ügyben a Médiatanács szakhatósági állásfoglalását. A kiadók önmagukat nem tartották veszélyesnek a sokszínűséget illetően, álláspontjuk szerint a két cég a nyomtatott sajtó területén csupán kiegészítő tartalmakat állít elő. A Ringier csoport azonban máig piacvezető az országos bulvárlapok piacán (*Blikk*), az országos minőségi napilapok piacán (*Népszabadság*) és az országos sportnapilapok piacán (*Nemzeti Sport*), míg az Axel Springer pedig piacvezető a megyei napilapok piacán. Tekintettel a tényekre, a belső és külső pluralizmus változása kapcsán a Médiatanács arra az álláspontra jutott, hogy a tervezett fúzió az eddig sem sokszereplős, kétpólusú tulajdonosi befolyást még jobban szűkítené.⁷⁵ Ebből fakadóan tehát a tervezett fúziót követően nem lenne biztosított a sokszínű forrásokból való tájékozódás jogának érvényesülése, és megtagadta a szakhatósági hozzájárulást.⁷⁶ 2014-ben a két csoport újbóli kérelmére azonban megadta a szakhatósági engedélyt a Médiatanács, a GVH pedig engedélyezte a fúziót, így az egyesülés létrejött.⁷⁷

2014. október 20-án⁷⁸ új döntés született a GVH által, ezúttal kartellezés ügyében. Versenykorlátozó megállapodás létét támasztották alá az eljárásban, mely szerint az előbbi ügyben is szereplő Axel Springer csoport, a Russmedia Kft., valamint a Pannon Lapok Társasága Kiadói Kft. és a Lapcom Kft. között létrejött szerződések kölcsönös versenytilalomra vonatkozó rendelkezéseket

⁷¹ 1/2003/EK.

⁷² 139/2004/EK.

⁷³ Mttv. 171. §.

⁷⁴ SZILÁGYI (2012): i. m. 689. o.

⁷⁵ GÁLIK MIHÁLY – ARTEMON, VOGL: Még egyszer az Axel Springer és a Ringier kiadói csoport meghiúsult összeolvadásáról, illetve az új médiakoncentráció-szabályozásról, in *In Medias Res*, 2012/2. szám.

⁷⁶ GÉCZI KINGA: Az Axel Springer – Ringier fúzió a Médiatanács előtt, in *In Medias Res*, 2012/1. szám.

⁷⁷ GVH – Vj/07/2014.

⁷⁸ GVH – Vj-23/2011/322.

tartalmaztak, melyek szerint a felek kölcsönösen nem támadhatják meg egymás megyei/regionális piacait. A hatóság a maximális bírsággal sújtotta a vállalatokat, amely az előző évi nettó árbevételük 10 %-át jelentette.⁷⁹

A „*must offer*”⁸⁰ jogintézményével szemben alárendeli a piaci hatékonyságot a jogalkotó. A kötelezett médiaszolgáltatók termékeit a sokszínűség biztosítása érdekében a műsorterjesztők számára széles körben elérhetővé teszi. A gazdasági erőfölényben lévő vállalkozás piaci magatartása során nem diszkriminálhat vevői között és nélkülözhetetlen eszközöknek számító erőforrásait akár versenytársainak rendelkezésére is kell bocsátania, valamint nem zárkozhat el bizonyos üzleti kapcsolatok megkötésétől sem. A versenyjogi gyakorlattal ellentétben a gazdasági vállalkozás akkor köteles szerződést kötni, ha terméke nélkülözhetetlen az adott piacon. Enélkül megszűnne a verseny a piacon, és nincs objektív indok a vállalkozás elzárkozására. A médiajogi szabályozás más oldalról közelíti meg a kötelezettséget, azt vizsgálja, hogy a kérdéses feltételeket a műsorterjesztési szolgáltatást nyújtók meghatározó hányada tudja-e teljesíteni, ilyen pl. a műsorterjesztés olyan műszaki feltételekhez kötése, melyeknek teljesítésére a szolgáltatásnyújtók nagy hányada nem képes. Az ajánlat csak akkor utasítható el, ha az ajánlatba foglaltak teljesítése objektív műszaki vagy gazdasági okok alapján lehetetlen, és ezekben a feltételekben a felek nem tudnak megegyezni, a bizonyítási teher pedig a kötelezett médiaszolgáltatót terheli.⁸¹

A médiaszolgáltatások továbbközvetítési kötelezettségét, a „*must carry*”⁸² intézményét a médiaszabályozás szintén előírja elektronikus hírközlőhálózatokat működtető vállalkozások számára, abban az esetben, ha az ilyen hálózatok végfelhasználóinak jelentős hányada ezeket a hálózatokat használja műsoraik vételének fő eszközeként. A jelentős hányadot az adott hálózattípus vonatkozásában kell vizsgálni.⁸³ A „*must offer*” követelményének felállításánál kritérium a JPE, a „*must carry*” követelményénél nem.

3.1.4. A választék bővülése – Internet

Az internet sok szempontból új felület volt a médiapiacra. Nem csak technikailag hozott újdonságot a nyomtatott sajtó és az elektronikus média mellett, de egy olyan platform, ahol a kereskedelmi médiavállalatok, közszolgálat tartalmait mellett magánszemélyek nagy anyagi befektetés nélkül is alakíthatják a

⁷⁹ Brutálisan megbírságoltak magyar lapkiadókat – ld. http://hvg.hu/kkv/20141020_Brutalisan_megbirsagoltak_magyar_lapkiado (2014.10.20.).

⁸⁰ Mttv. 78-81. §.

⁸¹ Mttv. 78. §.

⁸² Mttv. 73-77. §.

⁸³ TÓTH ANDRÁS: A médiaszabályozás elektronikus hírközlési jogi vonatkozásai, in KOLTAY ANDRÁS – NYAKAS LEVENTE (szerk): *Magyar és európai médiajog*, 2012, Complex Kiadó, Budapest, 664. o.

tartalompiacot, és kifejthetik véleményüket. Az állampolgárok számára jóval nagyobb mértékben válik lehetővé a szabad vélemények megismerése és ütköztetése. Az internetes médiatartalmakra a nyomtatott sajtó erre irányadó szabályai vonatkoznak, hatósági felügyelet nem ellenőrzi a tartalmakat. Az online közzétett tartalomért annak feltöltője, szolgáltatója a felelős; ha a közzétett tartalom esetleg a felhasználó személyhez fűződő jogait sérti, vagy szerzői jogokat, akkor a tartalom feltöltője felel az okozott károkért.⁸⁴ Ezen kívül bármilyen más jogsértés valósul meg e sajátos közvetítő közegben, akkor az általános érvényű jogszabályok (Alaptörvény, Btk., Ptk.) rendelkezései alapján kell megítélni a magatartást. A 19/2014. (V. 30.) AB határozat azonban új irányvonalat is kijelölt a felelősség tekintetében; a honlaptulajdonosok objektíven felelnek az internetes oldalaikon lévő hozzászólások tartalmával kapcsolatban.

Az interneten található, médiatartalom szolgáltatásnak nem minősülő „egyéb” online tartalmak igen színes csoportot alkotnak. Ide sorolhatjuk a blogokat, a felhasználók által generált tartalmakat, a közösségi oldalakat, stb. Ezek információs társadalmi szolgáltatásnak, elektronikus kereskedelmi szolgáltatásnak minősülnek, és az Ektv. (2001. évi CVIII. törvény) szabályai irányadóak a tevékenységükre.⁸⁵

Az internettel kapcsolatban a problémát egyértelműen az jelenti, hogy ha a jogsértést nem egy könnyen beazonosítható szolgáltató követi el egy médiaszolgáltatás keretein belül, akkor nehéz megállapítani a felelősséget, és az ezzel kapcsolatos bizonyítási kérdések máig vitatottak a jogirodalomban. Kétségtelen, hogy a fogyasztó választási szabadsága megnőtt, de azok a tartalmak, amelyek között választ, perdöntő részben továbbra is a nagy médiavállalatok márkás termékei, és egyelőre semmi jel nem mutat arra, hogy ez a közeljövőben változni fog.⁸⁶

3.2. Belső pluralizmus

Hasonlóan a külső pluralizmushoz, a belső pluralizmus érvényesülését is külön szabályozás segíti elő az audiovizuális műsorszolgáltatókat és a sajtótermékeket illetően. Ennek követelményét a köz- és kereskedelmi szolgáltatóknak tájékoztató műfajú műsoraira vonatkoztatták. A közösséget érintő ügyekről szóló

⁸⁴ PARTI KATALIN – MARIN, LUISA: Foltvarrással az on-line illegális tartalom ellen: a tartalomblokkolás, a közvetítő szolgáltató felelőssége és az értesítési-levélteli eljárás, in *Infokommunikáció és Jog*, 2012/2. szám, 61. o.

⁸⁵ BARTÓKI-GÖNCZY BALÁZS – POGÁCSÁS ANETT: A médiatartalom-szolgáltatásnak nem minősülő internetes tartalmak szabályozása, in KOLTAY ANDRÁS – NYAKAS LEVENTE (szerk.): *Magyar és európai médiajog*, 2012, Complex Kiadó, Budapest, 585-587. o.

⁸⁶ GÁLIK MIHÁLY: Marad vagy változik? A konvergencia és az internet hatása a médiapiac sajátosságaira, in GÁLIK MIHÁLY (szerk.): *Médiagazdaságtan*, 2002, Aula Kiadó, Budapest, 9. o.

tájékoztatásnak, híradásnak szükséges megjelenítenie a szembenálló nézeteket. Egy állampolgár egyedül így tud megalapozott döntést hozni vitatott kérdésekben, ezzel elősegítve a demokrácia intézményét. Itt azonban már sokkal nehezebb a jogalkotónak olyan, erre vonatkozó normákat formálnia, melyek nem sértenek alapjogokat, így például a szerkesztői szabadságot. Az Smtv. 10. §-a szerint:

„[...] mindenkinek joga van arra, hogy megfelelően tájékoztassák a helyi, az országos és az európai közélet ügyeiről, valamint Magyarország polgárai és a magyar nemzet tagjai számára jelentőséggel bíró eseményekről. A médiarendszer egészének feladata a hiteles, gyors, pontos tájékoztatás ezen ügyekről és eseményekről.”

3.2.1. Tartalomszabályozás és hozzáférés

A médiaszabályozás az Amerikai Egyesült Államokban a médiát illetően kimerül az infrastrukturális szabályozásban (audiovizuális műsorszolgáltatók), valamint a sajtómonopóliumok visszaszorításában és kialakulásuk korlátozásában.⁸⁷ Az Európai Unió tagállamaiban azonban ezek mellett még jellemző a tartalomszabályozás, valamint az úgynevezett hozzáférés intézménye. Előbbi nem korlátozza a magántulajdont, és választási lehetőségeket mutat fel a szerkesztési döntéseket hozó fél számára, míg a hozzáférésnél ez a lehetőség gyakorlatilag megszűnik. Gondoljunk vissza a dolgozat *1. ábrájára*, amely jellemzi a piaci és a demokratikus médiarendszer modelljét. Ezek a megoldások túlnyomó többségben az adott állam berendezkedését tükrözik. Az Egyesült Államokban nem választják ketté a szólás- és sajtószabadságot. Európában ettől eltérően az általános meggyőződés az, hogy a jognak kell biztosítania a sajtóhoz való hozzáférést a lehető legszélesebb kör számára, ugyanis ha a hozzáférési jog többet segít a közvélemény tájékoztatásában, mint amennyit esetleg árthat, akkor indokoltsága megállapítható, afféle „szükséges rossz”.⁸⁸ A hozzáférési jog elsősorban a médiában érvényesülő pluralizmust célozza,⁸⁹ míg a tartalomszabályozás inkább az infrastrukturális szabályozási kérdéseket.

Az írott sajtó és az audiovizuális médiaszolgáltatók tartalomszabályozása elsősorban természetükből fakadóan különböző. A köz érdekét tekintve egy a céljuk: az, hogy a sajtószabadságot elősegítsék, ennek ellenére kettős szabályozás jellemző rájuk. Magyarországon az írott sajtóra nem jellemzőek olyan mértékben a tartalmat befolyásoló előírások⁹⁰, mint az audiovizuális tartalmakra. Az Smtv.

⁸⁷ DOYLE, GILLIAN: *Understanding Media Economics*, 2014, SAGE Kiadó, London, 178. o.

⁸⁸ KOLTAY (2009): i. m. 199. o.

⁸⁹ Hozzáférés intézményére példák – Közvetett: közszolgálati kötelezettségek, kötelező hírszolgáltatás (pl. JPE szolgáltató esetében), reklámidő szabad megvásárlása. Közvetlen: választás joga, helyreigazítási jog.

⁹⁰ Ezek az „előírások”: utólagos korlátozási típusok, a sajtó-helyreigazítás intézménye.

követelményként írja elő a hiteles, pontos és gyors tájékoztatás feladatát, valamint a köz érdekét sértő magatartásokra is felhívja a figyelmet (Smtv. VI. cikk). Ezeket az esetköröket illetően a Médiatanács jogosult eljárni.⁹¹ Az előírások nem alkotmányellenesek, nem képezik a sajtószabadság olyan korlátját, amely nem a sajtó demokratikus feladatainak teljesítését segítené elő.⁹² A Nemzeti Média és Hírközlési Hatóság azonban nem gyakorol hatósági felügyeletet az írott sajtó felett, az Alkotmánybíróság erre az intézményre vonatkozó relevánsabb rendelkezéseket az írott sajtóra tekintve alkotmányellenesnek ítélte meg a 165/2011. (XII. 20.) AB határozatában.⁹³ Természetesen a versenykorlátozó tevékenységeknél, vagy esetleg összefonódásoknál a Gazdasági Versenyhivatal ugyanúgy kikérheti a Fúziós rendelet értelmében a Médiatanács szakhatósági eljárását a pluralizmus védelme érdekében, de ez a külső pluralizmust érinti és nem pedig a belsőt, amely a tartalomszabályozáshoz illeszthető.⁹⁴

Jellemző azonban az írott sajtó intézményére Európában, hogy önszabályozó szervezetekbe (magánjogi jogalany szervezetek) tömörültek a szolgáltatásokat nyújtó társaságok, és ottani belső szankciókkal próbálták a saját maguk által felállított követelményrendszert és a köz érdekében felállítottakat betartani. Mivel azonban ennek a tevékenységnek sincsen ellenőrzése, működésük semmire sem ad garanciát. Magyarországon így az AVMS irányelv által is rögzített társszabályozás működik,⁹⁵ amely Európában bár ritka intézmény, mégis hatékony megoldás a problémákörre. Az önszabályozó szervezet a Médiatanács által közigazgatási szerződésben adott felhatalmazás alapján végzett tevékenységével közfeladatot lát el. Az Mttv. pedig előírja azokat a szabályokat, amelyek ennek okán indokolják és meghatározzák a szervezet eljárását, a felhatalmazás körébe eső tevékenységének felügyeletét, esetleg a közigazgatási szerződés felmondását. A társszabályozás rendszerébe tartozó önszabályozó

⁹¹ Első alkalommal kiszabott pénzbíráóság nyomtatott lappal szemben: Bayer Zsolt: „Ki ne legyen?” című cikkét érintően (Magyar Hírlap). (Médiatanács 802/2013. (V. 8.) számú határozata.)

⁹² SMUK PÉTER: *Magyar Közjog és Politika*, 2011, Osiris Kiadó, Budapest, 199-200. o.

⁹³ CSUDAI TÜNDE: Az írott sajtó magyarországi szabályozása: Állami kontroll vagy terjeszkedő médiatulajdon? in KÁLMÁN JÁNOS (szerk.): *Quot capita, tot sententiae – A Batthyány Lajos Szakkollégium Tanulmánykötete II.*, 2013, Batthyány Lajos Szakkollégium, Győr.

⁹⁴ Fontos megjegyeznünk, hogy az írott sajtóra irányadó normák vonatkoznak a médiaszabályozás alatt álló internetes tartalmakra.

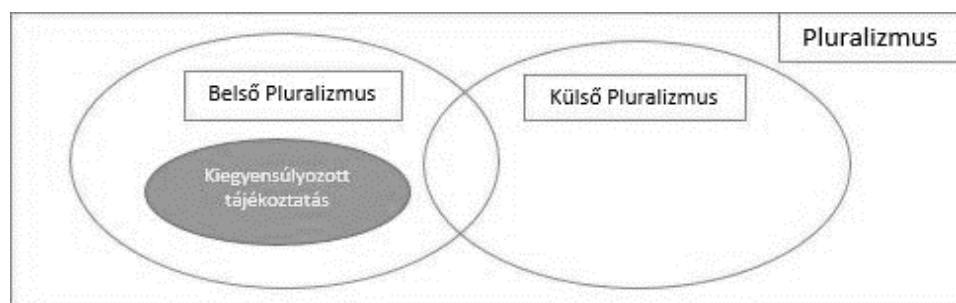
⁹⁵ LAPSÁNSZKY ANDRÁS: Társszabályozás a médiaigazgatásban, in KOLTAY ANDRÁS – NYAKAS LEVENTE (szerk.): *Magyar és európai médiajog*, 2012, Complex Kiadó, Budapest, 835. o.

szervezetek,⁹⁶ a társszabályozás körébe vont sajtótermék- és médiaszolgáltatás típusok és annak keretében felügyelhető Mttv. és Smtv. által meghatározott rendelkezések, valamint a felügyelet szabályainak kialakítása az Országgyűlés hatáskörébe tartozik. Tehát a szakmai szervezetek és a hatóság együttműködéséről van szó a törvényi szabályozás betartásának érdekében.⁹⁷

Az audiovizuális médiaszolgáltatások körét azonban érinti a hatósági felügyelet, amely a negatív és pozitív tartalmi követelményeket előíró normák betartását ellenőrzi.

3.2.2. Kiegyensúlyozott tájékoztatás

A belső pluralizmus halmazán belül létező tartalmi követelmény a kiegyensúlyozott tájékoztatás, amely konkrét kötelezettségként hárul a médiatartalom-szolgáltatókra. A kiegyensúlyozottság követelményének előírása specifikus a pluralizmusra közvetlenül ható normák között, mert csak az audiovizuális és rádiós tartalmakat érinti, azokon belül is csak a lineáris műsorszolgáltatást.⁹⁸

5. ábra: A kiegyensúlyozott tájékoztatás követelménye a pluralizmus rendszerében.

Ez nem az Mttv. által bevezetett követelmény, hiszen az Rttv.⁹⁹ már megfogalmazta, és mind a bíróságoknak, mind az ORTT-nek¹⁰⁰, mint médiahatóságnak volt tapasztalata jogalkalmazásában. Legfelsőbb bírósági eseti döntés (BH2007.253.) is született ezzel kapcsolatban, melyben determinálták, hogy a kiegyensúlyozott tájékoztatás fogalmába a sokoldalúság, a tényyszerűség,

⁹⁶ GÁLIK MIHÁLY – URBÁN ÁGNES: *Bevezetés a Média gazdaságtanba*, 2008, Aula Kiadó, Budapest, 235. o.

⁹⁷ Társszabályozási rendszer a mediaszabályozásban, elérhető: <http://mediatorveny.hu/tarsszabalyozas/> (2014.11.01.).

⁹⁸ Smtv. 13. §.

⁹⁹ A rádiózásról és a televíziózásról szóló 1996. évi I. törvény (Rttv.).

¹⁰⁰ A Nemzeti Média és Hírközlési Hatóság (NMHH) előtt 2010. december 31-ig lehetett az Országos Rádió és Televízió Testület Panaszbizottságához fordulni a követelmény megsértésével kapcsolatban.

az időszerűség és a tárgyilagosság követelménye is beleértendő. Ezek a részelemek nem önálló tényállások, hanem részkövetelmények, amelyek önmagukban nem adhatnak alapot hatósági eljárás megindítására.

Az Alkotmánybíróság az 1/2007. (I. 18.) AB határozatában kijelentette, hogy még az egyre szélesebb műsorkínálat korában sem ellentétes a kiegyensúlyozottság követelménye a sajtószabadsággal. Kifejtette:

„[...] a külső pluralizmus a rádió- és televízió programok teljes kínálatát figyelembe véve, a sokszereplős piac létrejöttével megvalósult. Ez a sokszínű műsorkínálat azonban önmagában nem teszi szükségtelemmé a kiegyensúlyozottsági követelmény (belső pluralizmus) előírását.”¹⁰¹

Ezek után megállapította, hogy ennek ellenére nem elégséges a felszabaduló médiapiac a kiegyensúlyozottság elérésére, és a *jelentős befolyásoló erejű* (JBE)¹⁰² közszolgálati és kereskedelmi műsorszolgáltatóknál vizsgálendő annak meglelte. Tehát miközben a testület kijelentette, hogy *szerinte* megvalósult a külső pluralizmus, továbbra is fenntarthatónak találta a kiegyensúlyozottság követelményét. E határozat és a médiaetikai és szakmai előírások figyelembe-vételével kell alkalmazni az Smtv. 10. és 13. §-át.

A sajtótermékeket és a lekérhető médiaszolgáltatásokat mentesítik e szabály alól. A jogalkotó, akárcsak a hatósági felügyelet alól való kivonásukat¹⁰³, ezt azzal magyarázza, hogy a lineáris szolgáltatások nagyobb befolyásoló képességgel rendelkeznek, valamint a szabályozást akkor hozták, amikor még analóg szolgáltatás volt a jellemző a jelenlegi nagyobb kapacitású digitális helyett, és kevesebb frekvenciasáv volt elérhető (frekvenciaszűkösség). Ezeknél a lineáris szolgáltatóknál nem feltétlenül egy műsorszámon belül kell teljesülnie a kiegyensúlyozottság követelményének, elég, ha az csak a műsorszámok sorozatában valósul meg (BH2006.270.).¹⁰⁴ Külön vizsgálendő a kiegyensúlyozott tájékoztatást illetően, hogy a tájékoztató műsorban elhangzott híryanag befolyásoló erővel rendelkezik-e, és ennek fényében elhangzottak-e olyan szubjektív, értékítéletet tartalmazó kérdések, kijelentések, melyek a nézőt döntéseiben befolyásolhatják. Kizárólagosan pedig azért csak tájékoztató műsorokra vonatkozik az előírás, mert más sajátos műfajoknál egyértelműen nem elvárható a kiegyensúlyozottság követelményének teljesülése (például: politikai kabaré).

¹⁰¹ A testület a „pluralizmus” és a „kiegyensúlyozottság” fogalmát egybemosta, számos értelmezési probléma adódik így a határozat értelmezésében.

¹⁰² Mttv. 69. §: JBE-vel rendelkező médiaszolgáltatónak minősül a legalább 15 %-os éves közönségaránnyal rendelkező lineáris audiovizuális és rádiós médiaszolgáltató, feltéve, hogy legalább egy médiaszolgáltatásának éves átlagos közönségaránya eléri a 3 %-ot.

¹⁰³ 165/2011. (XII. 20.) AB hat.

¹⁰⁴ KOLTAY ANDRÁS – NAGY DÓRA: A médiaszolgáltatások speciális tartalmi szabályozása, in KOLTAY ANDRÁS – NYAKAS LEVENTE (szerk): *Magyar és európai médijog*, 2012, Complex Kiadó, Budapest, 534. o.

A kiegyensúlyozott tájékoztatás követelményét közvetlenül az Mttv. 12. §-a, és az Smtv. 13. §-a jelzi. Ezek alapján a közösséget érintő ügyekről szóló tájékoztatásnak, híradásnak a szembenálló nézeteket meg kell jelenítenie. A Médiatanács gyakorlatából kivehető, hogy csak a bemutatott kérdéshez kapcsolódó és a témával közvetlenül összefüggő, releváns nézőpontok megjelenítésére van szükség. A bírói gyakorlatból is kiolvasható, hogy a kötelezettség csak a szerkesztéskor már ismert, nyilvánosságra került információkat érintően áll fent (BH2005.80.).

Amennyiben sérül a kiegyensúlyozott tájékoztatás követelménye a jelentős befolyásoló erejű médiaszolgáltatók és a közszolgáltatók esetében, kérelemre a Médiatanács folytat le hatósági eljárást. Más médiaszolgáltatók tekintetében a Nemzeti Média és Hírközlési Hatóság Hivatala jár el, fellebbezni a Médiatanácshoz lehet. A szerv első és másodfokú döntéseit illetően a bírósághoz lehet fordulni felülvizsgálati kérelemmel. A kérelmező kifogásával először a médiaszolgáltatóhoz kell, hogy forduljon, utána van lehetősége a hatóságot megkeresni.¹⁰⁵

Az AVMS irányelvben meghatározott tagállami kötelezettségek alapján a magyar szabályozásban is megjelent a *műsorkvóta követelménye*. Annak érdekében állította fel az Európai Unió, hogy az európai audiovizuális műsorkészítés és -terjesztés tevékenységének és fejlesztésének ösztönzése, a televíziós produkciók számára a tagállamokban megfelelő méretű piacok kialakulásának előmozdítása, továbbá a médiaszolgáltatóktól független producerek által készített független alkotások készítését ösztönözzék. Ennek alapján a tagállamokban a műsorszolgáltatók adásidejének legalább 10 %-ban európai műveket kell sugározni, és a műsorkészítési költségvetésük legalább 10 %-át kell, hogy olyan európai produkciókra fordítsák, melyeket a médiaszolgáltatóktól független producerek állítanak elő. A tagállamoknak minden második évben jelentést kell tenniük a kötelezettségük felügyeletének eredményeiről az Európai Bizottság felé, mely komoly kihívást jelent. Jelenleg nincs olyan technológia, mely képes lenne folyamatosan és pontosan monitorozni a médiaszolgáltatások kínálatát. Az Mttv. 20-22. §-a deklarálja ezeket a kötelezettségeket.¹⁰⁶

A kiegyensúlyozott tájékoztatáson túl, de a belső pluralizmus érdekében a közszolgálati (lásd: III. fejezet, 2.3.) és a JBE műsorszolgáltatóknak is külön vannak közérdekű kötelezettségei.¹⁰⁷ Az Mttv. 38-39. §-a értelmében három típusú ilyen kötelezettség létezik.

¹⁰⁵ Mttv. 181. §.

¹⁰⁶ KOLTAY – NAGY (2012): i. m. 542-549. o.

¹⁰⁷ A frekvenciahasználati jogot pályázaton elnyert médiaszolgáltatók is kötelesek tájékoztatási tevékenységet végezni.

- Köteles hírműsort szolgáltatni, meghatározott időszakokban minimum 15 perces adás keretében. A hírműsor időtartalmának átlagosan legfeljebb 20 %-a lehet bűnügyi tematikájú.
- Köteles a műsorszámok egynegyedét a 19 és 23 óra közötti időtartalomban eredeti nyelvükön bemutatni, magyar felirattal.
- Köteles 2015. évtől teljes körűen – a hallássérültekre tekintettel – törvényben meghatározott műsorszámokat illetően magyar nyelvi feliratot, vagy jelnyelvi tolmácsolást biztosítani.¹⁰⁸

Egyes vélemények szerint mindezeknek a követelménynek az előírása inkább károkat okoz a médiarendszerben, mert aránytalanul korlátozza a szerkesztői szabadságot, valamint az öntudatos állampolgártól általánosan elvárható már a 21. században, hogy több forrásból is tájékozódjon. Kritikaként és a követelmények hibájaként fogalmazódik meg, hogy a szolgáltatók ennek alapján csak csökkentik tájékoztató műsoraik számát, mert a követelmények betartása és folytonos figyelemmel kísérése sok fáradtsággal jár.¹⁰⁹

3.2.3. A közszolgálati média kötelezettségei

A közszolgálati média érdekessége, hogy nemzeti szinten eltérő közszolgálati média-modelleket ismerhetünk meg, melyekben a közszolgálati értékrendjét sajátos nemzeti értékekkel színesítik.¹¹⁰ Hazánkban kezdetben a közmédia érthető történelmi okokból kifolyólag állami monopóliumként működött a rendszerváltásig, 2011 után pedig egész rendszere teljes átalakuláson esett keresztül. Jelenleg az állam gondoskodásával a médiapiac integráns része, feladata, hogy az alapvető értékek képviselését fogyasztható formában megjelenítse, és próbáljon egyensúlyozó tényező lenni a kereskedelmi műsorszolgáltatók mellett, melyek a hangsúlyt szinte kizárólag a szórakoztatásra helyezik. Tevékenysége nem is irányulhat elsősorban nyereségszerzésre. A magyar hírszolgáltatásért az MTI (Magyar Távirati Iroda) Hírcentrum felelős és eközben végzi az összes közmédia hírelállítását. Így például az MTV és a Duna TV Híradóját vagy a Magyar Rádió Krónikáját is az MTI látja el hírekkel, ebből következtethető, hogy magán a közmédián belüli tartalmak egysíkúak, külső pluralizmusuk vizsgálata nem érdemes. Magyarország polgárai számára azonban

¹⁰⁸ CSINK LÓRÁNT: A közszolgálati médiaszolgáltatás rendszere, in KOLTAY ANDRÁS – NYAKAS LEVENTE (szerk): *Magyar és európai médiajog*, 2012, Complex Kiadó, Budapest, 657. o.

¹⁰⁹ KERTÉSZ KRISZTINA: Kiegyensúlyozottság és pártatlanság az elektronikus médiában a Panaszbizottság 2004-es döntéseinek tükrében, in *Médiakutató*, 2006/3. szám, elérhető: http://www.mediakutato.hu/cikk/2006_03_osz/05_kiegyensulyozottsag_partatlansag/?q=kert%C3%A9sz+krisztina#kert%C3%A9sz+krisztina (2014.11.01.).

¹¹⁰ SMUK PÉTER: *Politikai diskurzusok alkotmányjogi szerkezete*, 2014, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Kiadója, Budapest, 102. o.

ez a legelérhetőbb médiaszolgáltatás, hiszen csak a lineáris audiovizuális előfizetés nélküli szolgáltatása a lakosság több mint 80 %-ához eljut.

A közmédiával szemben felállított elvárások, mint a belső pluralizmus és a sokszínű, alapvető értékeket közvetítő műsorkínálat csak akkor valósulhat meg, ha annak függetlensége biztosított. Az Alkotmánybíróság alapvető elvárásként fogalmazta meg ezt a követelményt,¹¹¹ de azt a jogalkotóra bízta, hogy milyen szervezeti megoldásokat választ ennek elérése érdekében.¹¹² Veszélyforrásként szokták értékelni, ha az állam, bár nem is szervezeti úton, de a közmédia finanszírozásával közvetetten beavatkozhat annak működésébe. Az Alkotmánybíróság az 1/2005 (II. 4.) AB határozatában azonban nem találta alkotmányellenesnek az állam azon tevékenységeit (a közszolgálati médiaszolgáltatók költségvetésének az általános költségvetési törvényben való meghatározását, sem pénzeszközeinek kincstári számlán való tartását, sem pedig a médiaszolgáltatók finanszírozását szolgáló – üzemben tartási díj – központi költségvetés általi átvállalását), melyek esetleg beavatkozást jelenthetnek.¹¹³

Az Mttv. 83. §-a jelzi a közösségi és közszolgálati médiaszolgáltatók számára kötelezően kitűzött célokat. Három csoportjuk: demokratikus nyilvánosságot szolgáló kötelezettségek, kulturális kötelezettségek, közösségi, társadalmi kohézió megerősítését szolgáló kötelezettségek. Ezeknek teljesülése érdekében tájékoztatási kötelezettség terheli a szolgáltatót. A műsorkvótát érintően a közszolgálati audiovizuális műsorszolgáltatók évi teljes műsoridejük több mint 60 %-át európai művek, több mint felét magyar művek, több mint harmadát tőle független műsorkészítővel készítettett, vagy független műsorkészítőtől beszerzett, öt évnél nem régebben készült művek bemutatása kell, hogy kitegye.¹¹⁴

A közszolgálati rádiókkal szemben nem követel a törvény az általánosnál szigorúbb kvótákat. A közszolgálat és a kereskedelmi műsorszolgáltatók mellett van még egy médium, amely hazánkban ritkán és szétszórta, de megtalálható: a *kisközösségi médiaszolgáltatók*. Jellemzőik, hogy nem profitorientáltak, az állam tulajdonában sincsenek, és önkéntes részvétellel működnek kisebb adott térségekben. Ahhoz, hogy egy médiaszolgáltató közösségi típusúvá válhasson, pályáznia kell a Nemzeti Média és Hírközlési Hatóságnál az engedélyt illetően. A Médiatanács dönt a kérdésben, a szükséges kritériumok meglétének vizsgálata után az adott helyi vagy körzeti médiaszolgáltatást közösségi médiaszolgáltatásként elismerheti. A lehetőség azonban alig van kihasználva, mert

¹¹¹ 37/1992. (VI. 10.) AB hat.

¹¹² A jelenlegi kialakítást a szervezeti függetlenség garanciáinak hiánya miatt sok támadás éri.

¹¹³ BAYER JUDIT – KOPPÁNYI SZABOLCS – NYAKAS LEVENTE – TÉNYI GÉZA: *A közszolgálati média és az európai versenyjog – Közszolgáltatóság a változó világban*, 2010, L'Harmattan Kiadó, Budapest, 72. o.

¹¹⁴ Mttv. 20. §.

biztosítani kell a működéséhez elegendő anyagi háttérrel, amely nem kis tehervállalás, valamint a feladat folyamatos ellátásához szükséges önkéntesek toborzása is nehézséget okoz.¹¹⁵

4. FELELŐSSÉGI KÉRDÉSEK – EGYMÁSRAUTALTSÁG

Miután elemeztük a hazai jogalkotás kérdésköreit a pluralizmust illetően, nem maradt más hátra, mint hogy utánajárjunk, nem teljesülése esetén a hatóságok kit vonhatnak felelősségre. A médiajogi felelősségről elsősorban meg kell állapítanunk, hogy a közigazgatási felelősség egy sajátos formája, amely alapján az vizsgálható, hogy az egyes médiatartalmakért ki tartozik helytállni, és kivel szemben alkalmazandók a jogkövetkezmények. Más megfogalmazásban ez a típusú felelősség a médiatartalmakért viselt felelősséget jelöli.

A Médiatörvényben a médiaszolgáltatás és a sajtótermék fogalmában jelzi a jogalkotó a szolgáltatók felelősségét. Az előbbiben ekként: „(...) gazdasági szolgáltatás, amelyért egy médiaszolgáltató szerkesztői felelősséget¹¹⁶ visel.” Az utóbbiban: „(...) természetes vagy jogi személy, illetve jogi személyiséggel nem rendelkező gazdasági társaság szerkesztői felelősséget visel. (...) A szerkesztői felelősség a tartalom kiválasztása és összeállítása során megvalósuló tényleges ellenőrzésért való felelősséget jelenti, és nem eredményez szükségszerűen jogi felelősséget a sajtótermék tekintetében.”¹¹⁷ Az Mttv. 3. §-a viszont így fogalmaz: „a médiaszolgáltató és a sajtótermék kiadója felelősséggel tartozik e törvényben foglaltak betartásáért.”

A törvény mind a szerkesztőt, mind a kiadót megjelöli a felelősség alanyaként.¹¹⁸ Emellett rögzíti, hogy miután a közigazgatási jogviszony alanya a médiatartalom szolgáltató (médiaszolgáltatók és sajtótermékek kiadói), objektív felelősséggel ő felel a tartalmakat érintően. Nem számít tehát sem a felróhatóság, sem a szándékosság vagy gondatlanság, sem pedig a törvénysértés indoka, vagy

¹¹⁵ GOSZTONYI GERGELY: A közösségi médiaszolgáltatók a hatályos magyar jogi szabályozásban, in *Médiakutató*, 2011/4. szám, elérhető: http://mediakutato.hu/cikk/2011_04_tel/02_kozossegi_mediaszolgáltatok (2014.11.04.).

¹¹⁶ A szerkesztői felelősség az audiovizuális tartalmaknál a hatékony kontroll gyakorlását jelenti, a műsorszámok kiválasztásával és a műsorszámok összeállításával.

¹¹⁷ Az új Ptk. értelmében már nem létezik jogi személyiséggel nem rendelkező gazdasági társaság.

¹¹⁸ Mint a gyakorlatból kiderül, a kiadó pedig nem mindig egyezik meg az alapító személyével. Ilyenkor a kérdés, hogy melyikük rendelkezik a névhasználati joggal. Az Mttv. 46. §-a szerint jogviszonyuk tartalmát a felek határozzák meg, az általuk megkötött szerződés keretein belül. Ilyen jellemző például egy franchise rendszerben működtetett lap esetén.

körülményei.¹¹⁹ Ezen kívül a médiatartalom előállításában résztvevők felelősségre vonásának elvi lehetőségét is megemlíti az Smtv. 21. §, valamint az Mttv. 187. §-a alapján a médiajogi felelősség alanya a jogsértő szervezet vezető tisztségviselője is lehet. A jogalkotó számos alanyt említ tehát, akiknek felelősségre vonása a kötelezettség nem teljesítése esetén felmerülhet. A konkrét felelős egyedi esetenként változó lehet.

Bonyolítja a kérdést, hogy a szolgáltatók felelőssége kizárólag az általuk közzétett tartalom tekintetében áll fent, viszont a pluralizmus teljesülése szempontjából az egyik kritikus pont a nemtájékoztatás, tehát, ha a tartalom meg sem jelenik. A törvénysértés tényének bizonyítása a média felügyeletét ellátó hatóságot, a Médiatanácsot terheli.

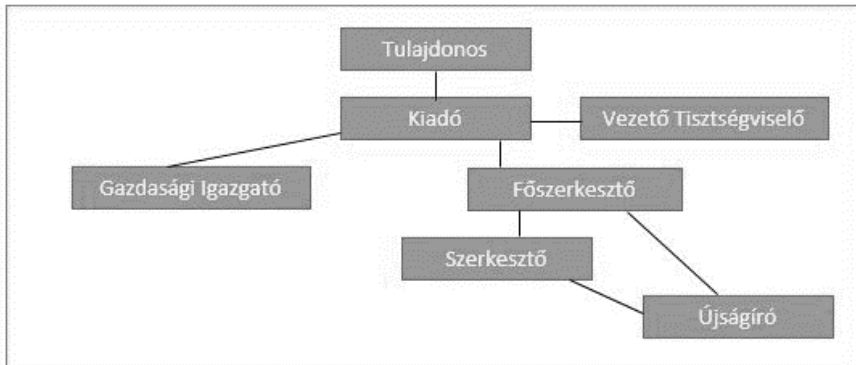
A tartalom-előállító és a médiafogyasztó között technikailag változatos kapcsolatokon keresztül jut el egy többszereplős piacon maga az előállított termék,¹²⁰ akik pedig ezt a láncolatot életben tartják – a médiaszolgáltatást nyújtó gazdasági társaságok. Felépítésüket nem csak szervezeti szempontok alapján, hanem a szakmára irányadó jellemzők figyelembevételével kell kialakítaniuk, hazánkban a leggyakrabban választott társasági formájuk a Kft. és a Zrt. A tulajdonos az, aki meghatározhatja a tulajdonában álló médium alapvető irányultságát, jellegét, de közvetlen, a függetlenséget sértő utasítást a szerkesztőinek nem adhat, és a szerkesztő sem adhat ilyen utasításokat a tartalom előállító újságíróknak. A polgári jogi vagy munkajogi jogviszonyból eredő joghátrány egyiküket sem érheti amiatt, mert megtagadták a szabadságukat csorbító utasítás végrehajtását. Megilleti őket ugyanis a „belső sajtószabadság” a társaság tulajdonosával szemben is.¹²¹

Azonban ezeknek a vállalatoknak a felépítése lépcsőzetes. Az újságíró általában véve a szerkesztőnek tartozik elszámolással tevékenységét illetően, a szerkesztő pedig – ha ilyen pozíció létezik az adott társaságban – a főszerkesztőnek, utóbbi pedig a kiadónak és a tulajdonosnak.

¹¹⁹ UDVÁRY SÁNDOR – KOLTAY ANDRÁS – SZIKORA TAMÁS: Felelősség és szankciók a médiajogban, in KOLTAY ANDRÁS – NYAKAS LEVENTE (szerk): *Magyar és európai médiajog*, 2012, Complex Kiadó, Budapest, 864-866. o.

¹²⁰ SARKADY ILDIKÓ – GRAD-GYENGE ANIKÓ: *A média-értéklánc szerzői jogi vonatkozásai*, Médiatudományi Könyvtár, <http://mek.oszk.hu/13000/13068/13068.pdf> (2014.10.20.).

¹²¹ Smtv. 7. §.

6. ábra: Egy Kft. típusú médiaszolgáltató vállalat felépítése – Utasítási utak.

Láthatjuk, hogy bár a médiajog előírásai szerint az újságírókat nem érheti hátrány azért, mert megtagadta a szerkesztői, kiadói, esetleg tulajdonosi utasítást, ennek ellenére az ő sajtón keresztüli szólásszabadságát számos belső tényező, intézményi mechanizmus korlátozza. Ők ugyanis legfőképpen egy profitorientált társaság munkavállalói, akik nem annak profilját alakítják, hanem inkább azzal kell, hogy azonosuljanak. Ugyanezek a jellemzők a kiadó és a főszerkesztő, valamint a hierarchia más alá-fölérendeltségi kapcsolataiban is. Amennyiben a médiaszolgáltatás sok esetben immunitást és érzéketlenséget mutat fajsúlyos, össztársadalmi szempontból meghatározó témák iránt, egyre jobban teret fog hódítani a bulvársajtó, amely jelenség már napjainkban könnyen megfigyelhető.¹²²

Megoldás lehet a vállalatok szerkezetén belül egy olyan fórum, ahol a pluralizmus követelményének teljesülése érdekében az újságírók a szolgáltatás tartalmát a vállalat, vagy az állam által meghatározott hányadban tudnák alakítani, közös megegyezéssel, a szerkesztőkkel mellérendelten. Egy ilyen fórum kötelező jelenléte ugyan korlátozná a tulajdonosi jogokat, de elősegítené a sokszínűség és a vélemény kinyilvánításának szabadságát. Hasonló megoldást szeretett volna az angol Royal Commission of the Press, bár ott a testület a szerkesztő és a tulajdonos közti viszonyt elemezte. A szerkesztők alapvető jogaként fogalmazták meg, hogy visszautasíthassák a tulajdonostól érkező bármely anyag közlését, a lap tartalmát szabadon meghatározhatták volna, és a költségvetésben rendelkezésre álló összeg felhasználásáról megkötés nélkül dönthettek volna – a jogi szabályozás azonban végül nem született meg.¹²³

¹²² ANTAL ZSOLT: Immunis témák a hazai hírszerkesztésben, in BAJOMI LÁZÁR PÉTER – KOTROCZÓ RÓBERT – SÜKÖSD MIKLÓS (szerk.): *Kiegyensúlyozottság és kampány a médiában*, 2007, L'Harmattan Kiadó, Budapest, 29. o.

¹²³ KOLTAY – LAPSÁNSZKY (2011): i. m. 35. o.

5. ÖSSZEGZÉS

A szabályozások elemzése után bátran megállapíthatjuk: a jogalkotó a magyarországi médiarendszer működési szabályainak kialakításakor a demokratikus elméleti modell megvalósítását tűzte ki célul, és – bár még pár fogalmat tisztázatlanul hagyott – jók az elképzelései, megoldási kísérletei a problémaköröket érintően. A sokszínűség követelményét figyelembe vette az alapok letételekor, valamint tisztában van azzal, hogy a médiajogi normák általi közvetlen szabályozás nem elég, közvetetten más jogágak normáival is meg kell az intézményt támasztani. Az audiovizuális médiaszolgáltatók tekintetében azok az új törvényhelyek, melyeket a Médiatörvény a jelentős piaci erő és jelentős befolyásoló erő témakörében a szolgáltatókra telepített bizonyítják, hogy a szabályozás kialakítását nem délibábokra építette, hanem a gyakorlatban tapasztalt körülményeket megfigyelve alakította. Azonban sajnálatos, hogy a nyomtatott sajtónál ezt nem vették figyelembe szabályozási faktorként. Ennek ellenére nagy eredménynek tartom a társszabályozás intézményének kialakítását a nyomtatott sajtóval kapcsolatban, mely talán még alkotmányosabb keretek között is érvényesíti a felügyeletet, mintha a hatóságnak kellett volna egyedül ellátnia ezt a feladatkört. A mediaszabályozás által érintett internetes tartalmakra még mindig az írott sajtóra vonatkozó normák irányadóak, a befolyás mértéke és az eltérő technikai háttér is releváns érvnek minősülne az eltérő szabályozást illetően.

Egyre nagyobb figyelmet fordítanak napjainkban a hatóságok a jogellenes fúziók és a versenykorlátozó tevékenységek kiszűrésére. Azonban a szórakoztató jelleg és profitra való törekvés miatti bulvárosodás jelensége még mindig kényes kérdés, az állam esetleg támogathatná azokat a szolgáltatókat, melyek alig vagy kevésbé közölnek ilyen tartalmakat. Valamint a nyomtatott sajtó világát érintő, nemrég létrejött Axel Springer - Ringier csoport fúziója az érintett piac sokszínű tájékoztatását véleményem szerint veszélyezteti.

Lényegesen több kritika azonban az állampolgárok részéről inkább a közszolgáltatók tájékoztató műsorainak kiegyensúlyozott tájékoztatását érinti. Tény, hogy a külső pluralizmus védelme érdekében a közszolgálati műsorszolgáltatók jelenléte nem elég a médiapiacon, szükséges a belső pluralizmus megfelelő fenntartása, és a közérdekű információk széles körű, etikus közlése, a velük kapcsolatos vélemények ütköztetése, továbbá ennek valódi tartalmi és intézményi garanciáinak megteremtése.

Kiemelten fontosnak tartom, hogy a közérdekű információ jelentését a jogalkotó fogalmazza meg és emelje be a 2011. évi CXII. törvénybe. A fogalom kialakításához az Smtv. 10. §-a támpontot jelenthet. Véleményem szerint e fogalom segítségével könnyebben lehetne ellenőrizni a tájékoztató műsorok minőségét a pluralizmust és a közérdeket illetően, és a felelősségre vonásban is segítő kezet nyújthat a jogsértések behatárolásában.

Ezzel kapcsolatosan jöghézag, hogy a hatóságok csak a közzétett tartalmakat értékelhetik, a sokszínűség követelményének teljesülésében ennek ellenére kritikus kérdéskör a nemtájékoztatás. Bizonyíthatósága természetesen nehézségekbe ütközik, ez mégsem jelenti azt, hogy a jogalkalmazó e tevékenységet figyelmen kívül hagyhatja, és nem szab ki szankciókat.

A tulajdonosokkal szemben a szerkesztőknek és az újságíróknak az Smtv. által megfogalmazott „belső sajtószabadságát” egy, a jelentős piaci, valamint befolyásoló erejű társaságok szervezetében kötelezően megalakítandó fórummal biztosítanám, melyben a felek mellérendelten, közös megegyezéssel tárgyalhatnának a médiatermék közölt tartalmáról. A tartalom egészét érintően ez a tulajdonosi jogok túlzott mértékű korlátozása lenne, így a jogalkotó meghatározatná, annak mekkora részére terjedhet ki a fórum hatásköre.

A fentebb felsorolt *de lege ferenda* javaslatok a belső pluralizmust segítenék elő, azonban a külső pluralizmust érintően meg kell említenünk a kisközösségi médiaszolgáltatókat, melyek a kereskedelmi és közszolgálati műsorszolgáltatók megfelelő működése mellett nagyobb szerepet is kaphatnának. Népszerűsítése és nagyobb elterjedése esetén az intézmény megtámaszthatná, és nagyobb mértékben garantálná a pluralizmus megvalósulását.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- [1] ARINO, MONICA: *Versenyjog és sokszínűség az európai digitális műsorszolgáltatásban: az úr kitöltése*, 2008/7. szám, 280-290. o.
- [2] BAGDIKIAN, BEN H.: *Az új médiamonopólium*, 2012, Complex Kiadó, Budapest.
- [3] BAJOMI-LÁZÁR PÉTER – KOTROCZÓ RÓBERT – SÜKÖSD MIKLÓS (szerk.): *Kiegyensúlyozottság és kampány a médiában*, 2007, L'Harmattan Kiadó, Budapest.
- [4] BAYER JUDIT – KOPPÁNYI SZABOLCS – NYAKAS LEVENTE – TÓTH GÉZA: *A közszolgálati média és az európai versenyjog*, 2010, L'Harmattan Kiadó, Budapest.
- [5] BRUGGER, WINFRIED: A német méltóság, az amerikai szabadság alkotmánya. (A Heidelbergi Egyetem professzorával Halmai Gábor beszélget), in *Fundamentum*, 2008/2. szám, 21-24. o.
- [6] CSUDAI TÜNDE: Az írott sajtó magyarországi szabályozása: Állami kontroll vagy terjeszkedő médiatulajdon? in KÁLMÁN JÁNOS (szerk.): *Quot capita, tot sententiae – A Batthyány Lajos Szakkollégium Tanulmánykötete II.*, 2013, Batthyány Lajos Szakkollégium, Győr.
- [7] DOYLE, GILLIAN: *Understanding Media Economics*, 2013, SAGE Kiadó, London.
- [8] DRINÓCZI TÍMEA: *Gazdasági alkotmány és gazdasági alapjogok*, 2004, Osiris Kiadó, Budapest.
- [9] FEINTUCK. MIKE – VARNEY, MIKE: *Médiaszabályozás, közérdek, törvény*, 2011, Gondolat Kiadó, Budapest.

- [10] GÁLIK MIHÁLY – ARTEMANN, VOGL: Még egyszer az Axel Springer és a Ringier kiadói csoport meghiúsult összeolvadásáról, illetve az új médiakoncentráció szabályozásról, in *In Media Res*, 2012/2. szám, 273-287. o.
- [11] GÁLIK MIHÁLY – POLYÁK GÁBOR: *Médiaszabályozás*, 2005, KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó Kft., Budapest.
- [12] GÁLIK MIHÁLY – URBÁN ÁGNES: *Bevezetés a Médiagazdaságtanba*, 2008, Aula Kiadó, Budapest.
- [13] GÁLIK MIHÁLY (szerk.): *Médiagazdaságtan, Médiaszabályozás*, 2002, Aula Kiadó, Budapest.
- [14] GÉCZI KINGA: Az Axel Springer - Ringier fúzió a Médiatanács előtt, in *In Media Res*, 2012/1. szám, 122-133. o.
- [15] GOSZTONYI GERGELY: A közösségi médiaszolgáltatók a hatályos magyar jogi szabályozásban, in *Médiakutató*, 2011/4. szám, 37-48. o.
- [16] HALLIN, DANIEL C. – MANCINI, PAOLO: *Médiarendszerek*, 2010, Gondolat Kiadó, Budapest.
- [17] HALMAI GÁBOR – TÓTH GÁBOR ATTILA (szerk.): *Emberi Jogok*, 2013, Osiris Kiadó, Budapest.
- [18] HALMAI GÁBOR: *Kommunikációs Jogok*, 2002, Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest.
- [19] HENTEN, ANDERS – SAMARAJIVA, ROHAN – MELODY, WILLIAM H.: *Report on the WDR Dialogue Theme: Designing next generation telecom regulation: ICT convergence or multisector utility*, 2002, Koppenhága.
- [20] JAKAB ANDRÁS: *Az Alkotmány kommentárja II.*, 2009, Századvég Kiadó, Budapest.
- [21] JANDA, KENNETH – BERRY, JEFFREY M. – GOLDMAN, JERRY: *Az Amerikai Demokrácia*, 1996, Osiris Kiadó, Budapest.
- [22] JOHN LOCKE: *Értekezés a polgári kormányzat igazi eredetéről, hatásköréről és céljáról*, 1986, Gondolat Kiadó, Budapest.
- [23] KATONÁNÉ SOLTÉSZ MÁRTA (szerk.): *Emberi jogok hazánkban*, 1988, ELTE Kiadó, Budapest.
- [24] KEANE, JOHN: *Média és demokrácia*, 1999, Helikon Kiadó, Budapest.
- [25] KERTÉSZ KRISZTINA: Kiegyensúlyozottság és pártatlanság az elektronikus médiában a Panaszbizottság 2004-es döntéseinek tükrében, in *Médiakutató*, 2006/1. szám, 91-108. o.
- [26] KOLTAY ANDRÁS – LAPSÁNSZKY ANDRÁS (szerk.): *A médiaszabályozás kommentárja*, 2011, Complex Kiadó, Budapest.
- [27] KOLTAY ANDRÁS – NYAKAS LEVENTE (szerk.): *Magyar és európai médiajog*, 2011, Complex Kiadó, Budapest.
- [28] KOLTAY ANDRÁS – TÖRÖK BERNÁT (szerk.): *Sajtószabadság és médiajog a 21. század elején*, 2014, Complex Kiadó, Budapest.
- [29] KOLTAY ANDRÁS: *A szólásszabadság alapvonalai*, 2009, Századvég Kiadó, Budapest.
- [30] KÜHLING, JÜRGEN: *Die Kommunikationsfreiheit als Europaisches Gemeinschaftsgrundrecht*, 1999, Duncker & Humblot Kiadó, Berlin.
- [31] MCCHESENEY, ROBERT W.: *Mi a baj a médiával? Az Egyesült Államok médiapolitikája a 21. században*, 2012, Complex Kiadó, Budapest.

- [32] NEVER, HENNING: Sokszínűség utasításra – a médiarendszer kialakításának célszerűsége versenyjog elméleti megközelítésben, in *Infokommunikáció és Jog*, 2011/3. szám, 81-87. o.
- [33] PARTI KATALIN – LUISA MARIN: Foltvarrással az online illegális tartalom ellen: a tartalomblokkolás, a közvetítő szolgáltató felelőssége és az értesítési-levélteli eljárás, in *Infokommunikáció és Jog*, 2012/2. szám, 58-65. o.
- [34] POLYÁK GÁBOR (szerk.): *Médiapolitikai szöveggyűjtemény*, 2010, Gondolat Kiadó, Budapest.
- [35] POLYÁK GÁBOR: *A médiarendszer kialakítása*, 2008, HVG Orac Kiadó, Budapest.
- [36] SAJÓ ANDRÁS: *A szólásszabadság kézikönyve*, 2005, KJK-Kerszöv Jogi és Üzleti Kiadó, Budapest.
- [37] SÁNDOR GYÖRGY: *Kié a Média?*, 2010, Argumentum Kiadó, Budapest.
- [38] SARKADY ILDIKÓ – GRAD-GYENGE ANIKÓ: *A média-értéklánc szerzői jogi vonatkozásai*, 2014, Médiatudományi Könyvtár, Budapest.
- [39] SMUK PÉTER: *Magyar Közjog és Politika*, 2011, Osiris Kiadó, Budapest.
- [40] SMUK PÉTER: *Politikai diskurzusok alkotmányjogi szerkezete*, 2014, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Kiadója, Budapest.
- [41] SÓLYOM LÁSZLÓ: Kölcsönhatás az Emberi Jogok Európai Bíróságának esetjoga és a szólásszabadság védelme között Magyarországon, in *Állam és Jogtudomány*, 1996-1997/3-4. szám, 149-172. o.
- [42] SPRÁNITZ GERGELY: A médiajog, mint a közösségi versenyjog sektorspecifikus szabályozási ága, in *Infokommunikáció és Jog*, 2009/4. szám, 152-159. o.
- [43] SZÉKELY LÁSZLÓ: *Magyar sajtó és médiajog*, 2007, Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs.
- [44] SZIGETI TAMÁS: Az információs hatalom korlátozása tengeren innen és tengeren túl, in *Infokommunikáció és Jog*, 2009/4. szám, 159-165. o.
- [45] SZILÁGYI PÁL: A kétoldalú piacok versenyjogi megítélése a médiapiacokra tekintettel, in *In Medias Res*, 2012/1. szám, 80-90. o.
- [46] TAKÁCS RÓBERT: Sajtóirányítás és újságírói öncenzúra az 1980-as években, in *Médiakutató*, 2005/1. szám, 55-70. o.
- [47] TÓTH ANDRÁS: A digitális televíziózás versenyjogi és elektronikus hírközlésjogi vonatkozásai, in *Infokommunikáció és Jog*, 2005/5. szám, 149-158. o.
- [48] TÓTH ANDRÁS: *Az elektronikus hírközlés és média gazdasági szabályozásának alapjai és versenyjogi vonatkozásai*, 2008, HVG-Orac Kiadó, Budapest.

HEGEDŰS LAURA

A TÁRSSZABÁLYOZÁS VIZSGÁLATA A MAGYARORSZÁGI ÉS A KÜLFÖLDI MÉDIAIGAZGATÁS TÜKRÉBEN¹

*„A társszabályozási megállapodás az
ördöggel kötött paktum.”²*

(Aidan White)

ELŐSZÓ

A média a XXI. századra jelentős változáson ment keresztül és vált az emberi élet meghatározó, elengedhetetlen részévé. A kommunikáció folyamatában elhelyezve a fogalom leginkább a tömegkommunikációhoz kapcsolható. Tömegkommunikáció alatt azt a folyamatot értjük, melynek során „*az üzenet, az információ a forrástól az erre szakosodott intézményekben tevékenykedő szakemberek által feldolgozva, technikai közvetítők, úgynevezett médiumok révén jut el az emberek kisebb-nagyobb csoportjaihoz, összefoglalóan a nagyközönséghez*”.³

Manapság a média szó használata alatt minden olyan közlési módot, információáradatot értünk, melynek közvetítő szerepe van, mivel a technológia fejlődésének hatására a média túlnötte a sajtó, a rádió és a televízió fogalmait. Egységesítve egyaránt jelenheti a tömegkommunikációs eszközöket és az ezeket működtető intézményeket, ám tökéletes fogalom meghatározása csupán a fejlődés volumene miatt sem lehetséges.

Közhelynek minősül, azonban a média által közvetített üzenet ténylegesen formálja világképünket, véleményünket. Kimondva vagy kimondatlanul is a mai társadalom egyik befolyásos szereplője, amely alapján nem hiába próbálják a hatalmi ágak közé is beilleszteni. Fontos szerepet játszik a sokszínű tájékoztatásban, a nemzeti kapcsolatok fenntartásában, a globalizációban és az államhatalom ellenőrzésében is.

¹ A tanulmány egy átdolgozott része – első kiadásban – megjelent Infokommunikáció és Jog 62, 2015/2. szám, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft. Első megjelenés rovatában.

² Aidan White, a médiatörvény hatályba lépése nyomán kialakult helyzetet vizsgáló nemzetközi küldöttség vezetője, az Ethnic Journalism Network igazgatója, a londoni székhelyű Media Diversity Institute munkatársa nyilatkozott így 2011-ben. Elérhető: <http://atlatszo.hu/2011/11/17/mediatorveny-a-tarsszabalyozasi-megallapodas-az-ordog-gel-kotott-paktum/> (2014.09.14.).

³ GÁLIK MIHÁLY – POLYÁK GÁBOR: *Médiaszabályozás*, 2005, KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó, Budapest, 18. o.

Ahogy a társadalom működésének legtöbb területén is látható, a szabályozás itt is elengedhetetlen. A reguláció döntő tényezője pedig a jog. Arra a kérdésre, hogy a médiajog önálló jogág-e nehéz tökéletes választ adni. A jogrendszer tagozódása három tényező mentén megy végbe: a szabályozás tárgya, módszere és a hasonló életviszonyokat kifejező területek jogdogmatikai megoldásai, fogalmi konstrukciói szerint. Azonban „*a relatíve egyértelmű, elkülönült magatartásokra vonatkozó normacsoportok nem mindig képeznek önálló jogágot. Jogág csak ott lesz, ha a relatíve egynemű magatartásokra vonatkozó szabályok mennyiségi felhalmozódása és minőségi elkülönülése végbemegy. Akkor, amikor különös tartalmúvá és szabályozási módszerűvé válik a joganyag azon keresztül, hogy kialakítja saját dogmatikáját, felelősségi alakzatait, elveit, kategóriáit, jogtechnikáit.*”⁴ A médiajog tehát nem jogág, hanem jogterület. A jogterület olyan többé-kevésbé összekapcsolódó és elkülöníthető jogi normák összessége, amely egy jogintézménynél szélesebb, de a jogág kritériumaival nem rendelkezik. Megkülönböztethetünk jogágon belüli jogterületet, amikor a normákat a más jogág normáihoz viszonyítva erősebb kapcsolódás és hasonlóság jellemzi (pl. szabálysértési jog a közigazgatási jogon belül) és a jogágak közötti jogterületet, amikor a jogterület több jogágot átfedve fogja össze az azonos vagy hasonló társadalmi viszonyokra vonatkozó jogi normákat.⁵ A médiajogról, mint hagyományos értelemben vett jogágról ez alapján nem beszélhetünk. A sajtó- és médiajog mégis ún. keresztülfekvő vagy kvázi-jogág, mert jogilag heterogén, komplex jogterület, amely több jogág szabályait foglalja magában. A szabályozást végző szervezetek közül igaz, hogy az állam fő szerepet lát el, mind a jogszabályok, mind az általa létrehozott központi szervezetek tekintetében, azonban a szakmai szervezetek és különböző érdekek nyomása sem elhanyagolható, mivel saját maguk találhatnak megoldásokat a működésük során felmerült problémákra, nincs szükség közvetlen irányításra.

Dolgozatomban éppen ezt a területet, illetve az állami és szakmai szektor közötti kapcsolatot vizsgálom, nevezetesen a társszabályozás intézményét és sikerét. Köztudott, hogy az állami szabályozás monumentalitása és ereje vitathatatlan – hiszen az általa megalkotott szabályokat ki is kényszeríti – azonban nem feltétlenül az egyedüli célszerű szabályozási mód a mai társadalmakban. A szakmai önszabályozás pedig erkölcsi fölényvel bír és világszerte elterjedt gyakorlat a médiaigazgatás területén.

Magyarországon 2010-ben – az uniós szabályozási folyamatokra tekintettel – átfogó jogalkotási reform zajlott le a média területén, melynek hatására a sajtószabadságról és a médiatartalmak alapvető szabályairól szóló 2010. évi CIV. törvény (a továbbiakban: Smtv.) és a médiaszolgáltatásokról és a

⁴ SZIGETI PÉTER: *Jogtani és államtani alapvonalak*, 2005, Rejtjel Kiadó, Budapest, 132. o.

⁵ SZILÁGYI PÉTER: *Jogi alaptan*, 2011, ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 367. o.

tömegkommunikációról szóló 2010. évi CLXXXV. törvény (a továbbiakban: Mttv.) vált a médiaszabályozás alapjává, felváltva ezzel a korábbi szabályozást. Elfogadásukat heves viták övezték, mind hazai, mind nemzetközi viszonylatban, melynek egyik sarokpontja a társszabályozás bevezetése volt. Ahogy később majd részletesen kifejtem ez az intézmény az Európai Unió irányelveiben is megjelenik, kiemelve jelentőségét és támogatásra érdemességét. Tanulmányom megírását – ahogy a dolgozat elején is megjelenik – Aidan White véleménye ösztönözte, aki a társszabályozási szerződéseket egyszerűen az ördöggel kötött paktumoknak titulálta. Ez alapján felvetődött bennem a kérdés, hogy milyen szabályozás állhat az intézmény mögött, ha ennyire megosztottak a vélemények. Hatékony-e ez az általam első benyomásként innovatívnak tartott ötlet? Merültek-e fel panaszok, szabályozási nehézségek? Érdemes lenne-e szabadabb kezdet adni a társszabályozásban részt vevő szervezeteknek? Továbbá érdekelt, hogy más országokban mennyire hatékony és elterjedt a szabályozásnak e formája, tudna-e Magyarország ebből hasznosítani valamit?

Dolgozatom első részében meghatározom a társszabályozás és az önszabályozás fogalmait, majd röviden az önszabályozást és a magyarországi szervezeteket mutatom be, mivel hazánkban a társszabályozás rendszere az önszabályozás intézményein alapul. Ezt követően az együttes szabályozás koncepcióját és működését mutatom be mind magyarországi, mind külföldi viszonylatban. Végezetül a következtetések, *de lege ferenda* javaslatok pont alatt az intézménnyel szemben felmerült kétségeket tisztázom, valamint a jogi szabályozásra vonatkozó saját nézőpontjaimat, javaslataimat ismertetem.

1. ÖN ÉS/VAGY TÁRSSZABÁLYOZÁS?

A két fogalmat úgy gondolom, fontos elkülönítenünk, mivel sok esetben használják szinonimaként, illetve cserélik fel a két kifejezést. Természetesen a két intézmény összefügg, egymás mellett léteznek, de nem teljesen átfedésben. Azért könnyű azonosítani, mivel a társszabályozásban résztvevő szervezetek az öngazgatás létezésének alapjai.

A lehetséges szabályozási módok négy típusa különíthető el. Az első az önszabályozás (*self-regulation*), amely egy szakértőkből álló szerveződés, amely az általa alkotott szabályokhoz tartja magát. Ide tartozik leggyakrabban a reklámok szabályozása vagy a műsorbesorolás szempontjainak megalkotása és alkalmazása. A második független szabályozás (*independent regulation*), mely mind a médiától, mind a kormánytól való függetlenedést megkívánja. Írországban például a Sajtótanács (*Press Council*) és a Sajtóombudsman (*Press Ombudsman*) működése független a kormánytól. A társszabályozás (*co-regulation*), mint harmadik opció, az állam és a médiaipar együttműködésén alapszik. Az állam ez esetben jogi háttérrel, elismerést biztosít, amely megkönnyíti a társszabályozó szervezet szabályainak végrehajtását. Végezetül

pedig megkülönböztethetjük a törvényi szabályozást (*statutory-regulation / direct government regulation*), amikor az állam alkot szabályokat és a szabályozó szerv egy teljesen általa működtetett intézmény.⁶ Egyes szerzők szerint nem különíthető el élesen a határ a fent említett szabályozási módok között, mivel egyes esetben a szabályozási intézmények nem sorolhatók egyetlen kategória alá sem vagy többnek is megfelelnek, vegyes csoportok alakíthatóak.⁷

De mi is az önszabályozás? Egyre elterjedtebb a tendencia, miszerint egyes ágazatokban „alulról építkezve” hoznak létre szervezeteket, amelyek kialakítják és betartatják a saját magatartásszabályaikat. A technológia és a gazdasági élet rapid változásával az önszabályozás egyszerűbben tart lépést, mint a jogi szabályozás. A jogszabályoknak a stabilitást, a jogbiztonságot kell(ene) sugallnia, ezzel szemben az önszabályozás „*úgy érvényesíti a demokratikus alapelveket, hogy közben az általa megalkotott norma rugalmas marad*”.⁸ Az állami monopóliumnak ez esetben nincs kötelező ereje, segítséget azonban nyújthat az érvényesítéshez.

Az önszabályozás főbb jellemzői több pontban ragadhatóak meg. Először is az önszabályozó szervezet valamely *közös érdek* előmozdítása céljából alkot a tagjaira nézve kötelező szabályokat. Ez azonban csak akkor működőképes, ha a tagok betartják és meggyőződésük, hogy számukra pozitív többletet ad. Második lényegi elem az *önkéntség*. Csak azzal szemben válik egy etikai, magatartási szabály kötelezővé, aki részt kíván venni az önszabályozásban. Ezért lehet

⁶ MTIMDE, LUMKO: *Concepts of media regulation – a case for statutory media regulation*, Highway Africa Conference 2012, Rhodes University, Rhini, Makana Municipality, elérhető: <http://www.mdda.org.za/MDDA%20-%20speech%20at%20Highway%20Africa,%202009%20Sept%202012..pdf> (2014.10.09.); Az Australian Law Reform Commission *Codes and Co-Regulation* témájú kutatása https://www.alrc.gov.au/sites/default/files/pdfs/publications/11_codes_and_co-regulation.pdf (2014.10.17.), 189-191. o.; CISHECKI, MELANIE: *Co-Regulation: A New Model Of Media Regulation*, United Nations Division for the Advancement of Women (DAW) Expert Group Meeting in Beirut, Lebanon, 2002. 3. o., elérhető: http://www.un.org/womenwatch/daw/egm/media_2002/reports/EP3Cishcki.PDF (2014.10.14.).

⁷ WINN, JANE K.: *Electronic Commerce Law: Direct Regulation, Co-Regulation and Self-Regulation* (July 14, 2010). Cahiers du CRID Conference, September 2010.; SENDEN, LINDA A. J.: Soft Law, Self-regulation and Co-regulation in European Law: Where do they Meet? in *Electronic Journal of Comparative Law*, Vol. 9. No. 1. (2005), 11-12. o. Elérhető: <http://www.ejcl.org/91/art91-3.PDF> (2014.11.01.); EIJLANDER, PHILIP: Possibilities and Constraints in the Use of Self-Regulation and Co-Regulation in Legislative Policy: Experiences in the Netherlands – Lessons to Be Learned for the EU? in *European Journal of Comparative Law*, Vol. 9. No. 1. (2005), elérhető: <http://www.ejcl.org/91/art91-1.PDF> (2014.11.03.).

⁸ BAYER JUDIT: Az internet tartalomszabályozása Magyarországon (Önszabályozás versus állami szabályozás), in ENYEDI NAGY MIHÁLY (et al.): *Magyarország médiakönyve 2.*, 2002, Enamiké Kiadó, 451. o.

sikeres, mivel a médiaszolgáltatók saját döntésük szerint lépnek be a mechanizmusba, nincs az a rideg kötelező erő, melyet a jogszabályoknak tulajdonítanak. Végül, de nem utolsó sorban a *rugalmasságot* emelem ki. Mivel ezek a szervezetek feladatkörüknél fogva belülről is ismerik a felmerülő hibákat és nehézségeket, ezért könnyebben találnak megoldást a problémákra. „*Az önszabályozás tehát valamennyi meghatározott ágazat működésének (illetve az adott ágazatban működő szereplők magatartásának) önkéntes, alávetésen alapuló, rugalmas meghatározása, amelynek alapja nem a közjogi kényszer, hanem az alanyok érdekezésszerűsége.*”⁹

Magyarországon a 2010-es médiareform előtt nem volt egységes, kialakulóban lévő önszabályozás, pedig adott volt a lehetőség. A rendszerváltáskor a magyar média egészét még nem szabályozta külön médiatörvény, ezt csupán a sajtóról szóló 1986. évi II. törvény és a rádiózásról és a televíziózásról szóló 1996. évi I. törvény vezette be. A jogi környezet tehát 1996-ig nyitott volt arra nézve, hogy az iparági szereplők előálljanak egy önszabályozási tervvel, megelőzve ezzel az állami szabályozás kialakítását.¹⁰ A meghiúsulás okai között emlegetik az iparág túlzott profitorientáltságát és a magyar médiapiac, illetve az azt szabályozni hivatott jogi háttér kialakítása feletti politikai kontrollért való harcot, az úgynevezett médiaháborút.¹¹ Az első jelentős munkálatok 2007-ben kezdődtek egy átfogó önszabályozási rendszer kialakítása érdekében, mely az új médiatörvény hatására kapott nagyobb lendületet. Weyer Balázs az origo.hu egykori főszerkesztője is úgy nyilatkozott, hogy ez a rendszer gyorsabb és olcsóbb vitarendezésre ad lehetőséget, növeli a szakma tekintélyét és hitelét.¹² Továbbá az állami szabályozás nagymértékben „tolakodó” jellege miatt nem olyan kedvelt a szabályozottak körében¹³ és a társadalmi változások is egyre inkább az állami befolyás csökkenő jelentőségét mutatják az élet több területén is, utat engedve ezzel az alternatív vitarendező intézmények terjedésének.

Egyes nézőpontok az önszabályozás sikertelenségét abban látják, hogy nem képes átfogni annyi alanyt, amelyre az állami szabályalkotás képes. Mivel önkéntes, meghatározó tényezővel bír a csatlakozás terén, hogy milyen az adott

⁹ KOLTAY ANDRÁS – NYAKAS LEVENTE (szerk.): *Magyar és európai médiajog*, 2012, Complex Kiadó, Budapest, 150. o.

¹⁰ TÓFALVY TAMÁS: Média a törvényen túl? Önszabályozás a magyar írott médiában: előzmények, kontextus, lehetőségek, in *Médiakutató*, 2013/4. szám, 91. o.

¹¹ A sajtó és médiajog történetéről bővebben ld: BAJOMI-LÁZÁR PÉTER (szerk.): *Magyar médiatörténet a késő Kádár-kortól az ezredfordulóig*, 2005, Budapest, Akadémiai Kiadó, 159-198. o.

¹² N. N: Önszabályozás a médiában, in *Média, kábel, műhold*, 2011/7-8. szám, 38. o.

¹³ VALCKE, PEGGY – STEVENS, DAVID: Graduated regulation of 'regulatable' content and the European Audiovisual Media Services Directive – One small step for the industry and a giant leap for the legislator? in *Telematics and Informatics* Vol. 24. Issue 4. (2007), 289-290. o.

médiaszolgáltató vagy piaci szereplő milyen befolyással bír az adott ágazatra. A „kisebb halak” hajlandóbbak együttműködésre annak érdekében, hogy fel tudják venni a versenyt a nagyobb társaikkal. Tehát hiába lenne sikeres az önszabályozás hatékonyabb és gyorsabb, ha nem hajlandó mindenki közreműködni.¹⁴

A társszabályozás annyiban különbözik az önszabályozástól, hogy az állam és a privát szektor megosztják a felelősséget, felosztják a feladatokat. Egyes szerzőknél a társszabályozást szerződéses szabályozásnak (*contractual regulation*) vagy együttműködéses kormányzásnak is nevezik (*collaborative governance*).¹⁵ Lényege, hogy speciális kapcsolatot teremtsen a jogi szabályozás, a nemzeti jogalkotó és az önszabályozás között, amelyet a negyedik fejezetben részletesen is kifejtünk.

A hatékony szabályozási modell nem csupán az állami szabályozás fellépésével valósul meg. A médiapiac esetleges kudarcaira nem az állam által adott válasz az egyetlen, hanem megelőzi még egyéb társadalmi kontroll, mint például az ön- vagy társszabályozás. Ezek a módszerek segítenek egységesíteni a szabályozást, hogy egyaránt tükrözze az általánosan elfogadott társadalmi és piaci elvárásokat.¹⁶

2. ÖNSZABÁLYOZÓ SZERVEZETEK A MÉDIA TERÜLETÉN

Jelen fejezetben négy önszabályozó szervezetet mutatok be röviden, amelyek jelentős szerepet játszanak a társszabályozás területén is.

2.1. Magyar Elektronikus Műsorszolgáltatók Egyesülete (MEME)

Az egyesület az önszabályozás kiemelkedő szerve és főbb céljai között szerepel a médiakultúra emelése, az audiovizuális kereskedelmi tevékenység fejlesztése, a tagok szakmai munkájának emelése, és az ehhez szükséges szakmai környezet megteremtésének, fenntartásának és javításának elősegítése. A MEME konzultál, ajánlásokat tesz, állást foglal a szakmát és a tagokat érintő jogszabályok és gazdasági döntések előkészítése, felülvizsgálata és módosítása érdekében. Emellett együttműködik mind a szakmai társszervezetekkel, mind az állami

¹⁴ Ld. bővebben: ROTFELD, HERBERT J.: Power and Limitations of Media Clearance Practises and Advertising Self-Regulation, in *Journal of Public Policy & Marketing*, Vol. 11. No. 1. (1992), 92. o.

¹⁵ HIRSCH, DENNIS D.: The Law and Policy of Online Privacy: Regulation, Self-Regulation, or Co-Regulation? in *Seattle University Law Review*, Vol. 34. No. 2. (2011), 465. o.

¹⁶ BODDEWYN, JEAN J.: Advertising Self-Regulation: True Purpose and Limits, in *Journal of Advertising*, Vol. 18. No. 2. (1989), 20. o.; CAMERON, GLEN T. – HALEY, JOHN ERIC: Feature Advertising: Policies and Attitudes in Print Media, in *Journal of Advertising*, Vol. 21. No. 3. (1992), 48. o.

döntéshozókkal is. A 2012-ben megkötött közigazgatási szerződés alapján – amellyel később részletesen foglalkozom – részt vesz a társszabályozásban is. A MEME céljának tekinti továbbá tagjai kereskedelmi tevékenységéhez kapcsolódó közös és valamennyi tag érdekeit szolgáló szakmai munkát. 2005 óta a tagok megbízása és beszolgáltatott adatai alapján közzéteszi a "Reklámtorta" adatokat, melyet az Ernst & Young készít a MEME megbízása alapján minden évben. A 2013-as szám a televíziós reklámbevételek összegének csökkenéséről szól.¹⁷

Az egyesület teljes jogú tagjai között szerepel például a Discovery Hungary Kft., az ATV Zrt., az M-RTL Zrt., a TV2 Média Csoport Kft., a Médiaszolgáltatás-támogató és Vagyonkezelő Alap, a VIASAT Hungária Zrt. és az ORIGO Zrt. is.

2.2. Magyar Lapkiadók Egyesülete (MLE)

A Magyar Lapkiadók Egyesülete 1989-ben alakult a lapkiadást folytató vállalkozások érdekegyesületeként.

Az MLE a lapkiadást folytató vállalkozások közös gazdasági érdekeit egyezteti a kormánnyal, a politikai intézményekkel, a pártokkal, a gazdálkodó üzletfelekkel szemben. A nyomtatott sajtó érdekeit és előnyeit képviseli a médiapiacra és a tulajdonosi érdekek védelmének érdekében együttműködik minden olyan szervezettel, amely a lapkiadáshoz kapcsolódik. Emellett a lapkiadói érdekek érvényesítését biztosító jogszabályok kiadását kezdeményezi és véleményezi a szakmára vonatkozó jogszabályok tervezetét.

Az MLE állásfoglalásokat és javaslatokat alakít ki, elfogadja a nyomtatott és online sajtótermékekre, valamint a médiatartalom-szolgáltatóra vonatkozó önszabályozás alapelveit, a társszabályozás működéséhez elengedhetetlen szabályokat, illetve a kapcsolódó szerződést.

Az MLE feladatai között szerepel a tagok szakembereinek speciális szakmai képzése, továbbképzése, rendezvények szervezése. Külföldi partnerszervezeteivel kapcsolatokat szervez és tart fenn, a külföldi tapasztalatokat megismer-teti, és azok hazai hasznosításában közreműködik.

Az Egyesület egy felnőtt-képző intézetet is alapított és tart fenn az olvasásra nevelési program fejlesztése érdekében, amely pedagógus továbbképzéssel és egyéb, a kiadók, a tagok számára fontos szakmai képzéssel foglalkozik akkreditált formában. A tagok számára emellett olyan költségcsökkentő szolgáltatásokat nyújt, amivel támogatja, segíti a hatékonyabb munkát.

Tagjainak táborát gyarapítja a Centrál Média-csoport Zrt., a Heti Válasz Lap- és Könyvkiadó Kft., a HVG Kiadó Zrt., az Index.hu Zrt., a Kossuth Kiadó Zrt., a Magyar Napló Kiadó Kft., és a Népszabadság Zrt. is.

¹⁷ Ld. <http://memeinfo.hu/reklam torta/2013-evi-reklam torta> (2014.10.10.).

2.3. Magyarországi Tartalomszolgáltatók Egyesülete (MTE)

A Magyarországi Tartalomszolgáltatók Egyesülete (MTE) 2001-ben alakult önszabályozó testület, amelyet a hazai internetes tartalomszolgáltatók hoztak létre annak érdekében, hogy egyeztetett és szakmailag megalapozott állásfoglalásokkal, és az önszabályozás eszközeivel járuljanak hozzá a hazai internetes piac fejlődéséhez. Fő céljuk, hogy a lehető legkisebb állami beavatkozás mellett történjen az internet szabályozása és főbb szerepet kapjon az önszabályozás. E cél előmozdítása érdekében, az etikai normák egységesítése céljából alkották meg az etikai kódexüket és a vitás kérdések eldöntése érdekében pedig szakmai döntőbizottságot állítottak fel. Saját maga által meghatározott céljai közé tartozik, hogy intézményes keretet biztosítson az internetes tartalomszolgáltatás szabályozásáról szóló szakmai vitáknak, egységes normarendszert alakítson ki az internetes tartalomszolgáltatásra nézve, hozzájáruljon az internetes kultúra fejlődéséhez, az internet biztonságosabbá és barátságosabbá tételéhez, továbbá hogy közreműködjön a tartalomfogyasztók előtt is ismert, világos és követhető szabályok kialakításában.

Tagjai többek között az Index.hu Zrt., az Origo Zrt., a Sanoma Media Budapest Zrt., és a Magyar Telekom Nyrt. is.

2.4. Önszabályozó Reklám Testület (ÖRT)

A reklám önszabályozás érvényesítése érdekében a hazai reklámpiar – európai mintára – 1996-ban hozta létre az Önszabályozó Reklám Testületet (ÖRT). Az ÖRT fő célja, hogy önszabályozás és törvényi szabályozás megfelelő összhangjának kialakítását és fenntartását biztosítsa. Az ÖRT-t az elért eredményei alapján, annak elismeréseként 2000-ben az Európai Önszabályozó Szervezetek Egyesületének (EASA – European Advertising Standards Alliance) teljes jogú tagjává választották. Főbb feladatai között nevesíti, a hazai reklámgyakorlat önszabályozó elveinek kialakítását, a nemzetközi kapcsolatok kiépítését más önszabályozó szervezetekkel, valamint a különböző önszabályozó fórumokon való részvételt. Az önszabályozás vonatkozásában véleményezi a reklámgyakorlattal összefüggő jogszabályokat és kezeli a beérkezett panaszokat. Feladatainak nagy részét az előzetes véleményadás teszi ki, azonban monitoring tevékenységet is végez és jelentős szerepet játszik a reklámszakma oktatásában és a reklámkódex megszegésének a megelőzésében is.

Tagjai között képviselteti magát a média, a reklámozók, az ügynökségek, valamint egyéb szervezetek is. A média oldaláról közreműködik például a HírTV Műsorszolgáltató és Hirdetésszervező Zrt., a HVG Kiadó Zrt., a Médiaszolgáltatás-támogató és Vagyonkezelő Alap, az M-RTL Zrt., a Népszabadság Zrt. és az Origo Zrt. is. A reklámozók oldala rendkívül terjedelmes, a teljesség igénye nélkül ide tartozik az AVON Cosmetics Hungary Kft., a BOLS Hungary Kft., a Coca-Cola HBC Magyarország Kft., a Dreher

Sörgyárak Zrt., az E.ON Hungária Zrt., Danone Kft., a McDonald's Promotion Reklámszervezési Kft., a MOL Nyrt., OTP Bank Nyrt., a TESCO-GLOBAL Áruházak Zrt., a Törley Kft., a Vodafone Magyarország Zrt. és a Zwack Unicum Nyrt. is. Az ügynökségek oldalán reklámügynökségeket és ügyvédi irodákat, míg az egyéb szervezetek között például a fentebb említett önszabályozó szervezeteket is megtalálhatjuk.

3. AZ EURÓPAI UNIÓ ÁLLÁSPONTJA AZ ÖN- ÉS TÁRSSZABÁLYOZÁSSAL KAPCSOLATBAN

Az Európai Bizottság már 2001 nyarán nyilvánosságra hozta az „európai kormányzásról” szóló Fehér Könyvet, melyben a hagyományostól eltérő szabályozással szemben hatékonyabb javaslatokat tett. Ilyen volt például a társszabályozási megoldás, mely biztosítja, hogy a szabályozásba és érvényesítésbe bevontak jobban azonosuljanak a célokkal és elősegítsék a végrehajtást.¹⁸ A szintén 2001-es *Final Report of the Mandelkern Group*¹⁹ on *Better Regulation* is egy alternatív szabályozási eszköznek nevezi a társszabályozást, mely egyesíti a hatóság célkitűzéseit és magánszféra által vállalt felelősséget, mely mögött állami garancia áll.²⁰ Az Európai Bizottság 2002-ben nyilvánosságra hozott Akcióterve²¹ szerint a társszabályozás a jogi szabályozás alapja, keretet szolgáltat és végső esetben az is elegendő lehet, ha a jogi szabályozás csak a lényeges kérdésekre fókuszál. Másfelől pedig előfordulhat az is, hogy az önszabályozó kódexek hívják fel a figyelmet egy megoldásra váró problémára, így a jogi szabályozás innen ered majd. A „Jobb jogalkotásról” szóló intézményközi megállapodás és későbbi felülvizsgálatai szerint a társszabályozás alatt azokat a mechanizmusokat kell érteni, amely során a jogalkotó a célok érvényesítését más, elismert partnerekre ruházza át.²²

¹⁸ COM/2001/0428 European governance – A white paper, elérhető: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:52001DC0428:EN:NOT> (2014.02.24.).

¹⁹ A *Mandelkern-munkacsoport* egy magas szintű tanácsadó csoport, amely a tagállamok és az Európai Bizottság szabályozási szakértőiből állt. A munkacsoportot 2000 novemberében hozták létre a tagállamok közigazgatási miniszterei, és elnöke a francia Dieudonné Mandelkern, a Conseil d'Etat korábbi tagja volt.

²⁰ *Mandelkern Group on Better Regulation*, Final Report, 2011. november 13. Elérhető: http://ec.europa.eu/smart-regulation/better_regulation/documents/mandelkern_report.pdf (2014.02.27.).

²¹ COM(2002) 278 Communication from the Commission of 5 June 2002, Action Plan “Simplifying and improving the regulatory environment”. http://europa.eu/legislation_summaries/institutional_affairs/decisionmaking_process/110108_en.htm (2014.10.10.).

²² KOVÁCS ANDRÁS – POLYÁK GÁBOR: Alternatív piacsabályozási eszközök. A hatósági szerződések, valamint az ön- és társszabályozás térnyerése, in *Infokommunikáció és Jog*, 2012/50. szám, 124. o.

Az Európai Parlament és Tanács 2010-ben fogadta el a tagállamok audiovizuális médiaszolgáltatások nyújtására vonatkozó egyes törvényi, rendeleti vagy közigazgatási rendelkezéseinek összehangolásáról szóló 2010/13/EU irányelvet (a továbbiakban: AMSZ irányelv), amely hatályon kívül helyezte a korábbi 2007/65/EK irányelvet és a „határok nélküli televíziózásról” szóló 89/552/EGK tanácsi irányelvet. E jogforrás a digitális korszak kihívásainak megfelelően korszerűsítette a korábbi szabályokat és kiterjesztette ezeket az egyéni igényen alapuló (*on-demand*) szolgáltatásokra is.

A mediaszabályozás reformjának eredményeként a hazai szabályozás mind fogalomrendszerében, mind intézményeiben megfelel az uniós rendelkezéseknek. Az AMSZ irányelv ösztönzi a társszabályozás és az önszabályozás igénybevételét, azonban nem kötelezi a tagállamokat társszabályozási és/vagy önszabályozási rendszerek kialakítására, továbbá nem zavarja meg, vagy nem veszélyezteti a tagállamokban jelenleg már létező, hatékonyan működő társszabályozási vagy önszabályozási kezdeményezéseket.²³

Az európai gyakorlat azt mutatja, hogy az államok az alapvető emberi jogok védelmét nem ruházhatják át ön- és társszabályozó szervekre. Ez egyrészt alkotmányos hagyományokon alapul, másrészt a nemzetközi jog azon értelmezésén is, hogy az emberi jogok védelmének kötelezettsége tagállami hatáskörbe tartozik. Ez azonban nem jelenti azt, hogy az állam nem engedheti át a szabályozás meghatározott részeit ön-/társszabályozó szervezeteknek. Annyi a feladata csupán, hogy a közös felügyelet hatására kialakult gyorsabb, hatékonyabb, dinamikusabb megoldások mögött megtartja a végső felelősséget.²⁴

4. A TÁRSSZABÁLYOZÁS KONCEPCIÓJA ÉS MŰKÖDÉSE MAGYARORSZÁGON

Ahogy a fentiekben is említettem, a társszabályozás egy speciális intézmény az önszabályozás mellett. Ennek során az önszabályozás rendszeréhez hozzákapsolódik az állam „megerősítő” funkciója, így az önszabályozás és az állami kontroll mechanizmusok kölcsönhatásának eredményeképpen kialakul az ún. koreguláció.

A társszabályozásnak két formája ismert. Az egyik esetében az állam egy létező mechanizmust emel be a hatósági szabályozás rendszerébe, a másik formája pedig az, amikor az állam jogi alapokat fektet le az önszabályozás folyamatának elindítása érdekében. Az első esetben tehát a társszabályozás „alulról felfelé” irányuló folyamat, amelyben a közösség által megfogalmazott

²³ NYAKAS LEVENTE: A magyar mediaszabályozás lehetőségei az európai audiovizuális politika fényében in *Médiakutató*, 2008/2. szám, 35-45. o.

²⁴ CSINK LÓRÁNT – MAYER ANNAMÁRIA: *Variációk a szabályozásra*, 2012, Médiatudományi Intézet, 62-63. o. Elérhető: <http://mtmi.hu/dokumentum/310/MK3.pdf> (2014.02.27.).

igényekre a rendszer felsőbb szintjein születik meg a kötelező érvényű döntés. Ezzel szemben a második forma esetén lehetővé válik a törvényhozó által meghatározott célok megvalósítása azáltal, hogy az érintett területen elismert érdekképviselerekre ruházzák át a feladat elvégzését („szabályozott önszabályozás”).²⁵

A társszabályozás minimális formájában a tagállamok hagyományaival összhangban jogi kapcsolatot teremt az önszabályozás és a nemzeti jogalkotó között. Arra az esetre, ha céljai nem teljesülnek, a társszabályozásnak meg kell engednie az állami beavatkozás lehetőségét. A társszabályozási rendszer alapvetően funkcionális decentralizációt valósít meg. *„A decentralizáció a közigazgatási feladatok megszervezésének, ellátásának világszinten alkalmazott közigazgatási szervezeti jogi módszere, amelynek lényege, hogy az adott közfeladatot nem a Kormány vagy az alárendelt közigazgatási szervek látják el, hanem autonóm, önkormányzatisággal rendelkező szervek.”*²⁶

A médiaszabályozásban létrejött társszabályozási modell jelentősen különbözik a többi szakigazgatási ágazatban fellelhető önszabályozási rendszertől. Mára rendkívül sok területre tört be az öngazgatás, azonban ezek szakterülettől függően több ponton eltérnek egymástól.

A közvetítői vagy mediációs eljárás sokak számára ismert, azonban a médiaszabályozás terén adott felhatalmazás kvintesszenciáját a hatósági hatáskört érintő, azt megelőző feladatellátás és az ezt elősegítő közjogi szabályrendszer adják, amelynek sajátosságai,²⁷ hogy:

- nem csupán vitarendező eljárás, amely két vagy több fél egymás közötti vitáit képes rendezni;
- nem köztestületekkel osztja meg a hatáskört, hanem tipikusan a „civil szférával”, egyesületekkel, önszabályozó szervezetekkel;
- a felhatalmazás tartalma egyedi: a Médiatanács hatósági hatáskör tekintetében ad felhatalmazást, de az önszabályozó szervezet nem közhatalmi jogkörrel jár el;
- a felhatalmazás alapja a közigazgatási szerződés;
- az átadott feladatellátás megelőzi, de nem helyettesíti a Médiatanács hatósági hatáskörgyakorlását;
- törvénybe épített garanciális elemek védik az eljáró szervezet függetlenségét és az eljárás tisztaságát;
- a Médiatanács törvényességi felügyeletet gyakorol az önszabályozó szervezettel szemben.

²⁵ CSINK – MAYER: i. m. 64. o.

²⁶ KOLTAY – NYAKAS: i. m. 835. o.

²⁷ KOLTAY ANDRÁS – LAPSÁNSZKY ANDRÁS (szerk.): *A médiaszabályozás kommentárja*, 2011, Complex Kiadó, Budapest, 378. o.

Az együttműködés a hatóság és az önszabályozó szervezetek között három fő célkitűzés mellett valósul meg:

- Mttv. és Smtv. céljának, alapelveinek megvalósítása;
- önkéntes jogkövetés előmozdítása;
- közhatalmi jogérvényesítés rugalmasabbá tétele.

A Médiatanács, ahogy a sajátosságoknál említettem közgazgatási szerződésben hatalmazhatja fel az önszabályozó szervezetet, hogy panasz esetén a Médiatanácsot megelőzően eljárjon azokkal szemben, akik önkéntesen alávetik magukat ennek az eljárási formának. A felhatalmazás hatósági jogkört érint, a szervezet azonban nem hatóságként jár el. Közfeladat ellátása valósul meg, közhatalmi jogkör nélkül.

Az Mttv. egyértelműen rendezi azoknak az eseteknek a körét, amelyet társszabályozási körbe lehet utalni. Fontos megemlíteni, hogy nem a szabályozás egészét engedi át a törvény ezek az esetek kizárólag a nyomtatott, valamint internetes sajtótermékek,²⁸ illetve a lekérhető médiaszolgáltatások²⁹ esetében valósulhatnak meg. Így a lineáris médiaszolgáltatások³⁰ kívül esnek ezen az alternatív opción. Az ügýtípusok az Smtv. 14-20. §-ainak körét és ezek felügyeletét fogják át. Ide tartozik például az emberi méltóság, jó hírnév, becsület védelme, alkotmányos rend tiszteletben tartása, közösség és kiskorúak fokozott oltalma, valamint a kereskedelmi közlemények főbb szabályai. A felhatalmazás kiterjed a kérelmekkel, panaszokkal kapcsolatos eljárásokra, a szervezetek tevékenységének, magatartásának ellenőrzésére és az egymás között felmerült vitákra is. A szerződésben meghatározható feladatokra a törvény nem ad taxatív felsorolást, így nem köti meg a megegyezők kezét. Úgy gondolom, hogy ez jó hozzáállás, hiszen a társszabályozás egyik vitatott kérdése, hogy milyen módon lehet elősegíteni az önkéntes jogkövetést, illetve az együttműködést, ha minden

²⁸ Smtv. 1. § 3. pont: a napilap és más időszaki lap egyes számai, valamint az internetes újság vagy hírportál, amelyet gazdasági szolgáltatásként nyújtanak, amelynek tartalmáért valamely természetes vagy jogi személy, illetve jogi személyiséggel nem rendelkező gazdasági társaság szerkesztői felelősséget visel, és amelynek elsődleges célja szövegből, illetve képekből álló tartalmaknak a nyilvánossághoz való eljuttatása tájékoztatás, szórakoztatás vagy oktatás céljából, nyomtatott formátumban vagy valamely elektronikus hírközlő hálózaton keresztül. A szerkesztői felelősség a médiatartalom kiválasztása és összeállítása során megvalósuló tényleges ellenőrzésért való felelősséget jelenti, és nem eredményez szükségszerűen jogi felelősséget a sajtótermék tekintetében. Gazdasági szolgáltatás az önálló, üzletszerűen – rendszeresen, nyereség elérése érdekében, gazdasági kockázatvállalás mellett – végzett szolgáltatás.

²⁹ Smtv. 1. § 4. pont: olyan médiaszolgáltatás, amelyben a médiaszolgáltató által összeállított műsorkínálat alapján a felhasználó egyéni kérés alapján, az általa kiválasztott időpontban tekintheti, illetve hallgathatja meg a műsorszámokat.

³⁰ Smtv. 1. § 5. pont: a médiaszolgáltató által nyújtott, műsorszámok műsorrend alapján történő egyidejű megtekintését, illetve meghallgatását lehetővé tevő médiaszolgáltatás.

lehetőség szabályozott. Ez nem elősegítés, hanem előírás lenne, amellyel a fő cél, tehát a rugalmas jogalkalmazás nem valósul meg.

4.1. Társszabályozási szerződések és hatáskörök megosztása

A törvény által bevezetett társszabályozásban a korábban már bemutatásra került négy önszabályozó szervezet – Önszabályozó Reklámtestület (a továbbiakban: ÖRT), Magyarországi Elektronikus Műsorszolgáltatók Egyesülete (a továbbiakban: MEME), Magyar Lapkiadók Egyesülete (a továbbiakban: MLE) és a Magyar Tartalomszolgáltatók Egyesülete (a továbbiakban: MTE) – vesz részt.

4.1.1. Közigazgatási szerződésekről általában

A következő alfejezetben először a közigazgatási szerződések alapvető sajátosságait mutatom be – mivel ebben a formában jött létre az együttműködés a Médiahatóság és a szakmai szervezetek között –, majd a konkrét szerződésekre térek rá.

A fent említett közigazgatási szerződés részben a közigazgatási együttműködés, részben a hatékonyság elősegítése érdekében jön létre. Ez a kooperáció általában a szolgáltatási feltételeket megteremtő közigazgatási működés esetén jelentős.³¹

Amellett, hogy a posztmodernitás alapvető jellemzője a szerződésesedés, a közigazgatással szemben fennálló követelmények – együttműködés, hatékonyság fokozása – is alátámasztják a közigazgatási szerződések létrejöttének, elterjedésének okát. Ezt erősíti továbbá az a tendencia, hogy az Európai Unióban is növekszik a civil szféra jelentősége, a Bizottság kormánytechnikai eszközként tartja számon a szerződéseket.³²

Először a közjogi, a közigazgatási és a hatósági szerződés között kell különbséget tenni. A közjogi szerződés a legtágabb kategória, melynek egyik típusa a közigazgatási szerződés. A közjog a közhatalom gyakorlásával kapcsolatos viszonyokat szabályozza, így a közjogi szerződések azok a megállapodások, amelyek közjogi jogviszonyt keletkeztetnek a felek között. Jellemzői ezeknek a kontraktusoknak, hogy az alanyok körét, tartalmukat, a felek jogait és kötelezettségeit, a megkötés folyamatát és a jogviták elbírálásának fő szabályait közjogi rendelkezések határozzák meg, funkciójuk pedig közcélok elérése, közfeladatok ellátása. Az közigazgatási szerződés sajátossága, hogy a kontraktusok egytől egyik a közigazgatás működéséhez kapcsolódnak. A jogviszony tartalmát

³¹ MOLNÁR MIKLÓS – TABLER, MARGARET M.: Gondolatok a közigazgatási szerződésekről, in *Magyar Közigazgatás*, 2000/10. szám, 597. o.

³² Vö. TÖRÖK GÁBOR: A közigazgatási szerződés, in IMRE MIKLÓS – LAMM VANDA – MÁTHÉ GÁBOR (szerk.): *Közjogi tanulmányok Lőrincz Lajos 70. születésnapja tiszteletére*, 2006, Aula Kiadó, Budapest, 427. o.

közigazgatási jogok és kötelezettségek alkotják, annak érdekében, hogy közfeladat ellátása valósuljon meg. Magyarországon egészen 1945-ig nem volt jelentősége a közigazgatási szerződéseknek, csak a háború után kezdtek egyre jobban elszaporodni, kezdetben még jogszabályi háttér nélkül. A hatósági szerződés pedig a legszűkebb kategória, melyet a közigazgatási hatósági eljárás és szolgáltatás általános szabályairól szóló 2004. évi CXL. törvény (a továbbiakban: Ket.) intézményesített a jogrendszerbe és ezért csak a tárgyi hatálya alá tartozó hatósági ügyekben alkalmazható,³³ egyfajta alternatív hatósági döntésnek tekinthető, hiszen a közigazgatási hatósági határozat „helyettesítésére” szolgál. A hatósági szerződés jogintézményében a közhatalom és a mellérendeltségi viszony elemei sajátosan keverednek.

A közigazgatási szerződés összefoglalva a közcél, közérdek szolgálatára létrejövő, mellérendeltségi viszonyon alapuló, együttműködési jogviszony, melyben legalább az egyik fél közigazgatási szerv, aki bizonyos esetekben többletjogosítványokkal is rendelkezhet.³⁴ Alanyai között tehát nincs egyenjogúság – ahogy az a polgári jogban megvalósul a szerződések terén – azonban nem érvényesül a hierarchikus viszony sem.

4.1.2. A megkötött közigazgatási szerződések és a feladatok elosztása

A törvényben meghatározottak szerint a Médiahatóság és az önszabályozó szervezetek közigazgatási szerződést kötnek a részletszabályok tisztázása érdekében. A felhatalmazást tartalmazó szerződés közjogi elemeket tartalmaz, de alapvetően magánjogi szerződés.³⁵

A négy önszabályozó szervezettel megkötött szerződés a törvényi előírásokra épül, ezeket fejtik ki részletesebben. Az eredeti megállapodásokat 2011 júliusában kötötték meg, melyeket aztán 2012 szeptemberében módosítottak. Tíz pont foglalja magában a legfontosabb kérdéseket, amelyről szükséges volt rendelkezni. A szerződés célja tekintetében a korábban már említett hármas cél (törvények hatékony betartása, önkéntes jogkövetés,

³³ BENCSIK ANDRÁS: A közigazgatási szerződésekről, különös tekintettel a hatósági szerződésekre, in *Jura*, 2009/2. szám, 192. o.; SZILÁGYI ANDRÁS: Hatósági szerződések Magyarországon, in *Jura*, 2005/2. szám, 135. o.

³⁴ A közigazgatási szerződésekről ld. bővebben HORVÁTH M. TAMÁS: A közigazgatási szerződések szabályozási koncepciója, in *Magyar Közigazgatás*, 2005/3. szám, 142-147. o.; ÁDÁM ANTAL: A közjogi szerződésekről, in *Jura*, 2004/1. szám, 5-17. o.; OLAJOS ISTVÁN: A közjogi szerződés, mint a támogatásokkal kapcsolatos jogalkalmazás egy útja, in *Publicationes Universitatis Miskolcensis. Sectio Juridica et Politica*, Tomus 29/2. (2011) 503-514. o.; NAGY ZOLTÁN: A közpénzügyi támogatási jogviszony a közjogi és magánjogi szabályozás metszetében, in *Publicationes Universitatis Miskolcensis Sectio Juridica et Politica*, Tomus XXX/2. (2012), 343. o.

³⁵ KOLTAY ANDRÁS – LAPSÁNSZKY ANDRÁS: Az új magyar médiaszabályozás alkotmányossági kérdései, in *Iustum Aequum Salutare*, 2011/2. szám, 138. o.

rugalmasság) itt is feltüntetésre kerül. A szakmai szervezetek rendelkeznek a szükséges tapasztalatokkal és szaktudással, eljárásuk gyors és hatékony és nem utolsó sorban tehermentesíti a hatóságokat.

Az ügýtípusok elosztása tekintetében jelenik meg kisebb különbség a szerződésekben. Az alábbi táblázatokban különítem el, hogy melyik szervezet, mely törvényi rendelkezések esetében jogosult eljárni:

SMTV.		MTE	MEME	MLE	ÖRT
INTERNETES SAJTÓTERMÉKEK	14. § (2) 16. §, 17. §, 19. § (3) (4a)	✓	✓	✓	-
	20. § (1)- (3)	✓	✓	✓	-
	20. § (4)- (10)	-	✓ csak a (8)	-	✓
NYOMTATOTT SAJTÓTERMÉKEK	14. § (2) 16. §, 17. §, 19. § (3) (4a)	-	-	✓	-
	20. § (1)- (3)	-	-	✓	-
	20. § (4)- (10)	-	-	-	✓
LEKÉRHETŐ MÉDIASZOLGÁLTATÁS	14. §, 16. §, 17. §, 19. § (2) (4a)	✓	✓	✓	-
	20. § (1)- (3)	✓	✓	-	-
	20. § (4)- (10)	✓ csak a (8)-(10)	✓ csak a (8)	-	✓

1. táblázat: a szakmai szervezetek eljárási jogosultsága az Smtv. szakaszainak megsértése esetén

MTTV. ³⁶		MTE	MEME	MLE	ÖRT
LEKÉRHETŐ MÉDIASZOLGÁLTATÁS	10. § (7) internetes honlaponál	✓	-	✓	-
	11. §	✓	✓	✓	-
	14. §	-	✓	-	-
	20. § (2)	✓	✓	-	-
	23. §	-	✓	-	-
	26-27. §, 28. §. 30-31. §	(28. § (1))	✓	-	✓*
	24. §, 25. §, 29. §	-	✓	-	✓* (32. § is)

2. táblázat: a szakmai szervezetek eljárási jogosultsága az Mttv. szakaszainak megsértése esetén

A fenti táblázatok alapján egyértelműen láthatóak a szabályozásban rejlő logikai hiányosságok és a rendszertelenség. Rendkívül nehéz összefoglalni, hogy melyik szervezet, milyen esetekben, mely rendelkezések betartását felügyeli. *A társszabályozás egyik nagy problémáját ebben látom.* A hatáskör-elosztás bonyolultsága, kuszasága csak még több problémát szül. Jól látható, anélkül is, hogy tisztában lennénk a törvényi szakaszok tartalmával, hogy egyes területeket három szakmai szerv is felügyel, míg másokat csak egy. Ez megnehezíti mind a szakmai szervezetek, mind a Médiatanács és végső soron a panaszt benyújtók dolgát is. Az átláthatóság hiánya a legfőbb probléma ezekben az esetekben. Úgy gondolom, hogy egy hatáskör- újraelosztás megoldaná a fennálló kaotikus helyzetet, megkönnyítve ezzel az eljárást. Kevesebb esetben szembesülne a szakmai szervezet hatásköri hiánnyal és rövidebb idő alatt befejeződnenek az eljárások, ha a panaszok jó része már a kezdetektől fogva a megfelelő helyre kerülne. Ez persze azt is jelentené, hogy a szolgáltatókat is értesíteni kellene, hogy melyik szerv melyet esetekben jár el. A jelenlegi szabályok szerint, ha több szakmai szervezet is érintett az eljárásban, akkor a szolgáltató dönthet abban, hogy ki jár el. Ennek hiányában a szervezetek közötti megállapodás az irányadó.

A szerződés rendezi még a Médiatanács kötelezettségeit, az általa biztosított anyagi támogatás feltételeit. Utóbbi a szabályozás másik rendkívül

³⁶ Ezeken lehetőségeken felül még az MTE és az MLE a Magatartási Kódex I. rész IV. fejezetében megfogalmazott eseteket is felügyeli.

* Kivéve a termékmegjelenítésre, műsorszámmal egyidejűleg történő támogatás közzétételére és a politikai reklámra vonatkozó rendelkezéseket.

* Ua.

vitatott része, amely annak érdekében került a törvénybe, hogy az önszabályozó szervezetek számára a társszabályozás kialakítása miatt megnövekedett feladatok költségei biztosítottak legyenek. Ettől is egyedi a magyarországi modell, mivel ellentétben az európai példákkal a finanszírozást nem a médiaipar, a kiadók vagy a reklámozók, hanem az állami hatóság biztosítja. Ezzel kapcsolatban két garanciális szabály kiemelendő. A támogatás nem vezethet a szervezet döntésének befolyásolásához, másrészt ellenőrzését az éves, részletes beszámoló benyújtásával kívánják megvalósítani. A hatóság működését az Országgyűlés, gazdálkodását az Állami Számvevőszék ellenőrzi örködve a támogatás jogszerűsége és indokoltsága felett. „*Aki elfogadja a pénzt a Médiatanáctól, az abban a pillanatban elveszíti a függetlenségét*” – fogalmaz Polyák Gábor, aki szerint az, hogy a hatóság anyagilag függővé teszi az önszabályozó szervezeteket, tovább szűkíti a mozgásterüket. A társszabályozási rendszer teljes kiüresítésének nevezi a helyzetet, mivel véleménye szerint az önszabályozó szervezetek szükségszerűen alkalmazkodni próbálnak majd a „*pénzügyi pórázt tartó hatóság elvárásaihoz*”.³⁷ Úgy gondolom azonban, hogy az anyagi kompenzációra szükség van, hiszen az új feladat új költségeket generál. Nem hiszem, hogy a társszabályozásra fordított támogatásból befolyt összeg olyan mértékű lenne, hogy az egész önszabályozó testület létfenntartásának alapját jelentené. Ez esetben pedig nem beszélhetünk arról, hogy a hatóság által biztosított összeg befolyásoló jelentőséggel bírna.

A megállapodások határozatlan időtartamra jöttek létre, mely közös megegyezéssel, rendes és rendkívüli felmondással szüntethető meg. Utóbbi esetre akkor kerülhet sor, ha a szakmai szervezet súlyosan vagy ismételten szabályt szeg, vagy feladatát nem az előírások szerint látja el,³⁸ illetve, ha a Médiatanács magatartása lehetetlenné teszi a feladatellátást, illetőleg a támogatást nem, vagy az előírt időponttól számított legalább 60 napos késéssel teszi meg. Garanciális szempontból ez a rendelkezés elengedhetetlen.

4.2. A magatartási kódexek és közös jellemzőik

Az Mttv. előírása alapján a közigazgatási szerződés kötelező eleme a szervezetek által alkotott magatartási kódex. Ezt a Médiatanács csupán a jogszabályi előírásoknak való megfelelés körében vizsgálja. A kódex magában foglalja többek közt az feladatellátással, a tagok jogaival, kötelezettségeivel, a szervezet döntéseivel kapcsolatos rendelkezéseket.³⁹ A kódexek két fő részből, anyagi és eljárási jogi részből állnak. *Úgy gondolom azonban, hogy a társszabályozási*

³⁷ MAJTÉNYI LÁSZLÓ – POLYÁK GÁBOR: A szabadság hazai hagyományának megtagadása – új médiatörvények Magyarországon, in *Közjogi Szemle*, 2011/1. szám, 12. o.

³⁸ Mttv. 196. § (1) bek. és 201. § (4) bek.

³⁹ Mttv. 194. §.

rendszer pont ott nem engedett teret ezeknek a szervezeteknek, ahol rendkívül hasznos lenne: az anyagi jogi jogszabályok kialakításában.

A kódexek nagyjából megismétlik a törvény anyagi jogi rendelkezéseit, de nem mutatnak önálló szabályozást. Érdemes lett volna a törvény absztrakt fogalmait kifejteni, a fogalmakat körülírni.⁴⁰ Úgy gondolom, hogy a jövőben az együttműködést szükséges lenne kiterjeszteni a jogszabályok előkészítésére és véleményezésére is. Igaz, hogy az önszabályozó szervezetek céljai és feladatai között szerepel a jogszabályok véleményezése, azonban például Olaszországban a kiskorúak védelmében működő szervezet, a *Comitato di applicazione del Codice di autoregolamentazione TV e Minori* által kialakított kódexet a *Codice di Autoregolamentazione TV e Minori* (A gyermekekről és a TV-ről) jogszabályba emelték (112/2004). A törvénybefoglalással így jogi kötőereje lett egy nem állami szervezet szabályainak.⁴¹

4.2.1. A társszabályozási eljárás menete és eredménye

A kódexek II. része tartalmazza az eljárási szabályokat, melyekre részletesen kitérek. A kódex szabályainak megsértése esetén három tagú (melyből egy jogi végzettségű személy) állandó vagy eseti bizottság jár el. Az eljárást, ahogy már korábban is említettem, kérelemre vagy a kódexben meghatározott tárgykörökben és ütemezés szerinti átfogó ellenőrzés eredménye alapján hivatalból indulhat, és nem nyilvános. Az ügyintézési határidő 30 nap, mely indokolt esetben további 15 nappal meghosszabbítható. További jellemzője, hogy díjköteles és ez megegyezik a közigazgatási eljárás megindításakor fizetendő általános mértékű illetékkel.

A törvény egyik jelentős újítása, hogy panaszos bárki lehet, ha a közérdek sérelmére hivatkozik. Ez a quasi közigazgatási eljárás alapvetően akkor indul, amikor a médiatartalom közönségét kell védeni. Két eljárástípus különíthető el:

Egyéni sérelem esetén a panaszos feljelentést tesz, mely alapján büntető-eljárás indul vagy keresetet nyújt be egy polgári jogi bíróságnál, a tartalom-szolgáltatóhoz pedig helyreigazítási kérelemmel fordul.⁴² Ez az út nem a társszabályozás színtere, itt egyénre szabott döntés, ítélet születik.

A *közérdek sérelme* esetén azonban az eljárás sokrétűbb, kissé komplikáltabb, azonban véleményem szerint kevésbé radikális.

⁴⁰ Vö. LAMPÉ ÁGNES interjúi: Médiaszabályozás pró és kontra. Simon Éva, Széky János, Hanák András, Polyák Gábor, Koltay András, Nyakas Levente és Lapsánszky András a 2010-es médiatörvény-csomagról, in *Médiakutató*, 2011/4. szám, 7-36. o.

⁴¹ FINAL REPORT STUDY ON CO-REGULATION MEASURES IN THE MEDIA SECTOR, 2006 Hans-Bredow Institut (a továbbiakban: Final Report), 63. o. http://ec.europa.eu/avpol icy/docs/library/studies/coregul/final_rep_en.pdf (2014.02.19.).

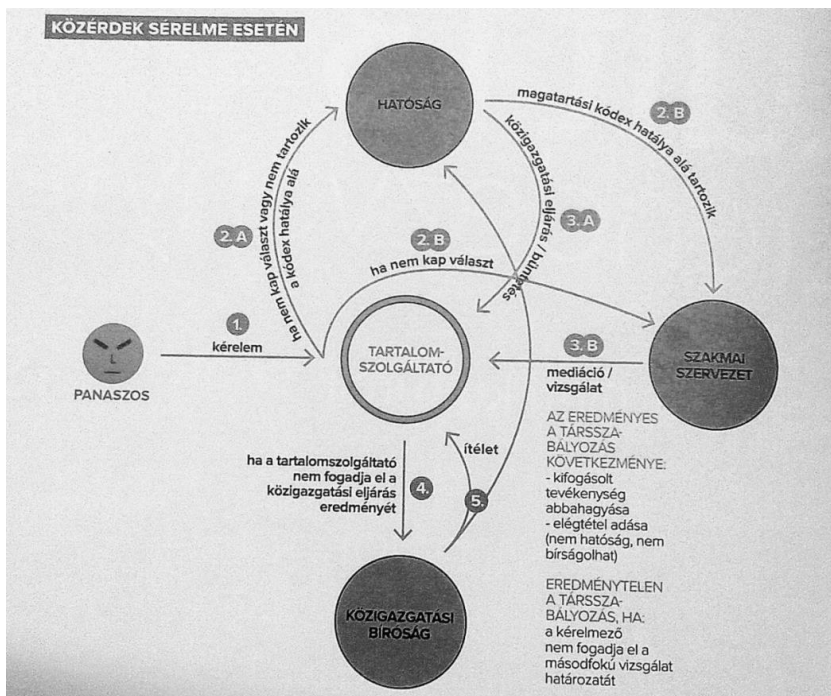
⁴² Ld. bővebben CSUDAY GÁBOR: Társszabályozási eljárás, avagy mit tegyünk, ha felháborodtunk?: hogyan működik a média társszabályozás, in *Kreatív: marketingkommunikációs szaklap*, 2011/7-8. szám, 20. o.

Az eljárás megindítása két pontban foglalható össze:

- a kérelmező köteles megkeresni a médiaszolgáltatót a kifogásolt tartalommal kapcsolatban;
- ha nem kap választ, vagy elutasítják, akkor fordulhat csak a szakmai szervezethez és kérheti a társszabályozási eljárás megindítását.

Ha a sérelmezett kérdés nem tartozik a társszabályozási eljárás körébe, akkor a médiahatóság jár el közigazgatási hatósági eljárásban, melynek következményeként szankciót alkalmazhat, azonban ez a kérdés és eljárás részletezése nem tartozik a dolgozat tárgykörébe.

Az elsőfokú eljárás során hiánytalan kérelem esetében a szakmai szervezet felhívhatja a kérelmezett felet, hogy kössön egyezséget a kérelmezővel 3 napon belül. Ha ez nem jön létre a kérelmezettnek 3 napja van javaslatát és esetleges ellenkérelmét megtenni, és a bizonyítékokat benyújtani. Az alábbi ábra szemlélteti az előbbieken felvázolt folyamatot:

1. ábra: A társszabályozási eljárás menete közérdek sérelme esetén⁴³

Az eljárás a következő eredményekkel zárulhat le:

⁴³ CSUDAY: i. m. 20. o.

1. Ha a kifogásolt közlést a médiaszolgáltató az eljárás során megváltoztatja vagy megszünteti, továbbá kötelezettséget vállal arra, hogy a jövőben sem folytatja, akkor az eljárást a Bizottság minden további jogkövetkezmény nélkül megszünteti.
2. A határozatban megállapított jogkövetkezmény lehet:
 - a. szükség esetén kötelezi az eljárás alá vontat a magatartás megváltoztatására, abbahagyására és az eredeti állapot helyreállítására;
 - b. kötelezheti a normasértéssel azonos súlyú elégtétel adására, akár oly módon is, hogy az elégtétel nyilvánosságot kap;
 - c. kötelezheti egyéb nem vagyoni elégtétel adására, eljárási díjak és egyéb költségek megtérítésére;
 - d. meghatározott időre megtilthatja azt a jogot, hogy a Szakmai Szervezet járjon el, így a kizárt szolgáltató ezalatt az Mttv. szerinti hatósági eljárás alanyává válik.

A Bizottság a fentiek közül egyidejűleg több jogkövetkezményt is alkalmazhat. Jogorvoslatra a döntés átvételétől számított 15 napon belül van lehetőség, a Médiatanács felülvizsgálata kérhető. Úgy gondolom, hogy a legszigorúbb szankció a legutolsó pontban található, miszerint az Mttv. hatálya alá kerül vissza az adott szolgáltató. Ez azért nagy változás, hiszen a Szakmai Szervezet nem jogosult bírság kiszabására, nem hatóságként jár el, míg a Médiatanács eljárása végén könnyedén pénzbírsággal szembesülhet a szolgáltató.

Ezzel ellentétben – ahogy később majd bővebben kifejtem – például Hollandiában a társszabályozásba bevont nem állami szervezet a *Nederlands Instituut voor de Classificatie van Audiovisual Media* (NICAM) jogosult bírság kiszabására. A kiskorúak érdekeit védő szervezet szankciói között szerepel a bírságolás és a tagság visszavonása is.⁴⁴

4.3. A törvényességi felügyelet speciális esete

A társszabályozási eljárás egyik garanciája, hogy a Médiatanács törvényességi felügyeletet gyakorol az önszabályozó szervezetek felett. Ez azonban egy speciális eset.

A közigazgatási szervezetrendszeren belül megvalósuló igazgatási viszonyok tekintetében megkülönböztethetünk belső igazgatást (vezetést), irányítást, felügyeletet és ellenőrzést. Míg az irányítás két önálló (közigazgatási) szerv között fennálló hatalmi viszony, melyben az irányító befolyást gyakorol az irányítottra, addig a felügyelet a jogérvényesítés egyik módja, amely során a felügyelő a felügyelt működését vizsgálja, és ha kell, intézkedik. A felügyelet és irányítás elhatárolása mindezek alapján azon az alapon lehetséges, hogy milyen a két tevékenység tartalma. Az irányításban általában megtalálhatók a legerősebb

⁴⁴ FINAL REPORT, 75. o.

irányítási jogosítványok (rendelkezési jog): a szabályozási jog, döntési jog és az utasítási jog. A felügyelet ezeket általában nem tartalmazza, ezzel szemben minden típusú felügyelet tartalmazza az ellenőrzési jogot, a fogyatékoság megszüntetésére való felhívás jogát és a felelősségre vonás kezdeményezésének jogát. Ha az ellenőrzés tiszta formájában jelenik meg, tehát nem a felügyelet részeként, akkor az ellenőrzést végző szervnek pusztán javaslatlételi lehetősége van a fogyatékoság megszüntetése, a hatékonyság fokozása vagy a tevékenység továbbfejlesztése érdekében. A felügyelet annyiban több az ellenőrzésnél, hogy magában foglalja az ellenőrzési jogosítványokon túl, annak eredményként alkalmazható jogi és nem jogi eszközöket.⁴⁵ A felügyelet tartalmilag sokkal inkább figyelemmel kíséresi jogot és lehetőséget jelent.⁴⁶

A felügyelet egyik fő formája a törvényességi felügyelet. Ilyen tevékenységet lát el általában az önkormányzatok tekintetében a megyei/fővárosi kormányhivatal, illetőleg a köztisztviselők tekintetében az ágazati miniszterek. Sajátossága, hogy a jogérvényesítés nem a Ket. szerinti hatósági eljárás alapján történik, hanem azon törvény alapján, amely meghatározza a törvényességi felügyeleti jogkört.

Jelen esetkőre a törvényességi felügyeletnek rendkívül speciális, mivel a közigazgatási szerv – jelen esetben a médiahatóság – civil szervezet felett lát el törvényességi felügyeletet. Az itt érvényesülő felügyelet rendkívül behatárolt tartalmú és hatókörű. Legfontosabb korlátai között megemlíthető, hogy a törvényességi felügyelet nem terjed ki a társszabályozó szervezet felépítésére, működésére csak és kizárólag a társszabályozói tevékenységére. Ebből kifolyóan csak a közigazgatási szerződésben meghatározott feladatok ellátásával kapcsolatban jogosult a Médiatanács adatszerzésre, betekintésre. A döntéstípusok és lehetőségek is szűkre szabottak. A Médiatanács ugyanis nem jogosult a jogszabálysértő döntésnek sem a megsemmisítésére, sem a megváltoztatására. A törvény alapján akkor minősül a döntés vagy az eljárás jogszabálysértőnek, ha például az eljárást a jogszabályok vagy a kódex előírásaival ellentétes módon folytatják le, a beadványokat nem az előbbi kritériumok szerint bírálják el, a szervezet a döntéseit nem a jogszabályok és a kódex alapján hozza, valamint nem

⁴⁵ Ld. bővebben PATYI ANDRÁS (szerk.): *Hatósági eljárásjog a közigazgatásban*, 2012, Dialóg Campus, Budapest-Pécs, 409-415. o.; KILÉNYI GÉZA: *A közigazgatási jog nagy kézikönyve*, 2008, Complex, Budapest, 18-24. o.; ZSUFFA ISTVÁN: A közigazgatási szervek irányítása és felügyelete, in *Magyar Közigazgatás*, 2004/7. szám, 408-417. o.; BALLA ZOLTÁN: Az irányítás és a felügyelet jogintézményeinek egyes kérdései, különös tekintettel a felsőoktatásra, in *Magyar Közigazgatás*, 1998/3. szám, 168-171. o.; BÉRCESI FERENC – IVANICS IMRE: A felügyeleti ellenőrzés, in *Magyar Közigazgatás*, 2003/2. szám, 65-83. o.

⁴⁶ PATYI ANDRÁS – VARGA ZS. ANDRÁS: *Általános közigazgatási jog (az Alaptörvény rendszerében)*, 2012, Dialóg Campus, Budapest-Pécs, 184. o.

ellenőrzi az érvényesülésüket.⁴⁷ Azonban az előbbi esetkörök bekövetkezése esetén is a Médiatanács először kizárólag felhívhatja a társszabályozó szervezetet a helyes, megfelelő magatartás tanúsítására. Amennyiben ez nem valósul meg, egyes esetekben mérlegelhet, hogy a közigazgatási szerződést azonnali hatállyal vagy a meghatározott felmondási időre felmondja vagy mérlegelés nélkül – ha a döntés vagy eljárás a jogszabályokkal ellentétes, vagy a közigazgatási szerződésbe ütközik – kötelező hatósági eljárást indít. Ez a sajátos jogorvoslati jogkör azokra az esetekre terjed ki, ha az eljárást kezdeményező vagy a döntéssel kötelezett kéri. Ahogy korábban említettem a társszabályozó szervezet döntését nem semmisítheti meg a hatóság, saját döntése és a korábbi döntés párhuzamosan érvényes, míg azonban csak a hatóság döntéséhez fűződik közjogi joghatás.⁴⁸

5. ÖN- ÉS TÁRSSZABÁLYOZÁS MŰKÖDÉSE AZ EURÓPAI UNIÓ EGYES ORSZÁGAIBAN

A médiaszabályozás deregulatív megoldásai nem csak hazánkban jelentősek. A következő alfejezetekben különböző külföldi példákat mutatok be a szabályozás terén. A dolgozat terjedelmi korlátaira tekintettel az ön- és társszabályozás egyes elemeit emelem ki csupán, a kimerítő felsorolás nem célom a nemzetközi viszonyok területén. A legjobban érintett területek között megtalálhatjuk a gyermekek védelmét különböző fórumok terén, illetve a reklámok közzétételének szabályaival is több országban foglalkoznak különböző, nem állami szervezetek, így ezekről a területekről hozok két-két példát. Az alfejezetek elején ábrákkal is szemléltetem a működést, a szervezetek közötti kapcsolatot.

5.1. Egyesült Királyság⁴⁹

Az Egyesült Királyságban a médiát és a kommunikációt szabályozó szervezet az *Office for Communications* (a továbbiakban: Ofcom), mely szabályozza többek között a televíziós és rádiós szektort, a vezetékes távközlést is. A parlament által alkotott számos törvény alapján működik, melyek meghatározzák főbb feladatait és hatásköreit. A 2003. évi *Communications Act* (hírközlési törvény) alapján fő feladata a polgárok és a fogyasztók érdekeinek védelme, valamint a verseny elősegítése és támogatása.⁵⁰ Anyagi támogatása egyfelől az ipar támogatásán másfelől pedig a kormányon alapul.

⁴⁷ Ld. Mttv. 201. §.

⁴⁸ KOLTAY – NYAKAS: *i. m.* 848-850. o.

⁴⁹ Self- and Co- Regulation: The Advertising Standards Authority, elérhető https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/31632/10-1279-self-co-regulation-advertising-standards-authority.pdf (2014. 10.10.); FINAL REPORT: 90-92. o.

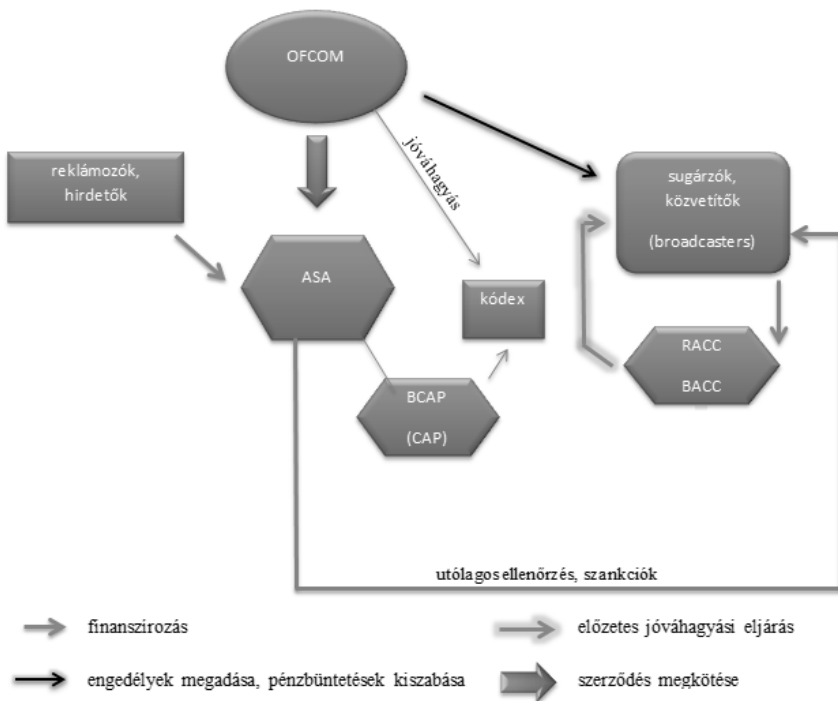
⁵⁰ Ld. bővebben *Communications Act 2003*. http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2003/21/pdfs/ukpga_20030021_en.pdf (2014.10.09.).

Jelen fejezetben a társszabályozás egyik színterét, a reklámok szabályozását mutatom be, mely a fogyasztók védelme érdekében történik.

Az önszabályozás a reklámpiac területén már korán kialakult a non-broadcast⁵¹ média esetében. Az első lépések során 1961-ben az ipar szereplői összegyűltek és megalapították a *Committee of Advertising Practise*-t (CAP) és létrejött az első brit kódex a reklámozási gyakorlat szabályairól (*British Code of Advertising Practise* – CAP Code) 1962-ben pedig megalakult az ASA (*Advertising Standards Authority*), mely a mai napig az ön- és a társszabályozás egyik résztvevője a hirdetések, reklámok viszonylatában.

A társszabályozás intézményének bevezetése 2004-ig váratott magára. A 2000-es évekre már négy különböző szabályozó szerv – ideértve az ASA-t is – működött, amely rendkívül zavaró volt mind a médiafogyasztók, mind a reklámpiac számára. Ennek hatására kitűzték a célt, hogy a reklámokkal kapcsolatos panaszok elbírálására egyablakos (*one stop shop*) rendszert alakítsanak ki. A *Communications Act* az Ofcom feladatának tűzte ki, hogy felmérje a lehetőségét a hatékony szabályozás bevezetésének. A folyamat végeredményeként 2004-ben társszabályozási rendszer jött létre az ASA közreműködésével és az Ofcom, mint a végső korlát állt a háttérben, megtartva a törvényes funkcióit. A kapcsolat 2010-ben tovább bővült, kiterjesztették az együttműködést a lekérhető médiaszolgáltatásokat kísérő reklámok körére is.

⁵¹ A non-broadcast média nagyjából annyit jelent, hogy ide tartozik minden olyan adás, amelyet nem közvetlenül, élőben sugároznak.

2. ábra: Társ szabályozás az Egyesült Királyságban a reklámok esetében (saját szerkesztés).

A kötelezően alkalmazandó kódexeket⁵² két iparági testület alkotja meg: a non-broadcast média területére a korábban már említett *Committee of Advertising Practise* (CAP), míg a televízió és a rádió részére a *The Broadcast Committee of Advertising Practise* (BCAP). A kódexek átfogják az egész kommunikáció területét, kiterjednek a nyomtatott és írott sajtóra, internetre, TV és rádió promóciókra, lekérhető médiaszolgáltatásokra (*video on demand*), email és SMS üzenetekre egyaránt. Az irányítást az ASA végzi, mely a kódexek alapján a következő szabályozó tevékenységet látja el: tanácsadó szolgálat, ingyenes panaszelbíráló szolgálat, folyamatos ellenőrzés (monitoring), képzések szervezése, előzetes jóváhagyási eljárás, melyet a BACC (*Broadcast Advertising Clearance Centre*) és a RACC (*Radio Advertising Clearance Centre*) végez.

A nyilak alapján jól látható az egyes intézmények közötti kapcsolat. Az Ofcom és az ASA köti meg az együttműködési szerződést, ezen alapszik a társ szabályozó rendszer lényege. Ahogy korábban már említettem a BCAP és a

⁵² The UK Code of Non-Broadcast Advertising, Sales Promotion and Direct Marketing (CAP Code) és The UK Code of Broadcast Advertising (BCAP Code).

CAP alkotja meg a kódexeket az Ofcom-mal egyetértésben. A kódexben történő változtatáshoz az állami szerv hozzájárulása szükséges. Az ábrán az egyszerűbb átláthatóság érdekében nem tüntettem fel, de 2005-ben létrehozta egy tanácsadó bizottságot az AAC-t, mely szakértő és laikus tagjai révén feladatának ellátásában segíti a BCAP-ot.

A kódexek kikényszerítése és az ezzel kapcsolatos panaszok megoldása és kezelése már az ASA feladatkörébe tartozik. Fontos tisztázni, hogy se az Ofcom se az ASA nem jogosult arra, hogy előzetesen, a közvetítés előtt felülvizsgálja a reklámokat, bármely panasz, vagy ellenőrzési eljárás csak utólagosan történhet. Azonban előzetes ellenőrzésre is van lehetőség, ahogy korábban is említettem, csak az a BACC és a RACC feladatkörébe tartozik. Az ASA és az utóbbi két szervezet pedig gyakran egyeztet annak érdekében, hogy elkerüljék a későbbi panaszokat. Ha azonban mégis erre kerül sor, akkor az ASA 15 főből⁵³ álló tanácsa (ASA Council) határoz, és véső döntőbíróként jár el abban a kérdésben, hogy a kódex rendelkezéseit megsértették-e. A szankciók tekintetében hasonló a helyzet, mint hazánkban. Mivel az ASA sem hatósági szerv, ezért pénzbírságot nem szabhat ki. A szankciók a következők lehetnek:

- az ASA határozatait nyilvánosságra hozzák, melynek a média tagjai jelentős figyelmet szentelnek;
- kérheti a szervezet a reklám, hirdetés eltávolítását, megváltoztatását;
- azzal a kéréssel fordulhat a CAP-hoz, hogy vonja vissza a reklám gyártójának kereskedelmi kiváltságait;
- előzetes átvilágítás – a folyamatos jogsértők anyagai, megjelenésük előtt előzetes vizsgálaton mennek keresztül;
- lehetőség van arra is, hogy megtagadják az társszabályozáson belüli eljárást, ilyenkor (ahogy hazánkban is) visszakerül az eredeti hatósághoz az ügy, ahol olyan súlyosabb szankciókkal kell szembe nézniük, mint a pénzbírság vagy a sugárzási jog megvonása.

Az Ofcom-nál marad természetesen a pénzbírság kiszabásának joga, a sugárzási engedély megrövidítésének vagy esetleges visszavonásának a szankciói.

Az ASA működésének finanszírozása a reklámaparból származik, azonban garanciát építettek a rendszerbe a függetlenség megtartása érdekében. Két szerv az *Advertising Standard Board of Finance* (Asbof) és a *Broadcast Advertising Standards Board of Finance* (Basbof) szed be minimális díjat a reklámbevételek után, melyen keresztül eljut az befolyt összeg az ASA-hoz. Ez a díjkifizetés azonban teljesen önkéntes, a hirdető választhatnak, hogy befizetik-e az összeget, de nincs beleszólásuk a kódexek megalkotásába vagy az ASA szabályainak alkalmazásába.

Az Ofcom által 2004-ben kialakított társszabályozás az ASA-val együttműködésben 2014-ben jár le. Az eddigi sikerek nyomán az Ofcom szeretné

⁵³ A tanács kétharmadát laikus tagok, míg az egyharmadát iparági szakértők adják.

kisebb változtatásokkal megújítani az együttműködést a következő tíz évre. 2014. május elején egy hónapig tartó konzultációt hirdettek az érdekelt felek számára, hogy véleményezzék a tervet. A szerződést megújító előzetes egyeztetés témái között a delegált feladatok bővítése vagy szűkítése pl. a reklámozás új területeinek bevonása, a monitoring tevékenység fejlesztése és fenntartása és a szervezet felépítése is szerepel.⁵⁴ Az együttműködés alapja a *Memorandum of Understanding*, melynek kibővítésével indulna a következő tíz éves ciklus. Több válasz is érkezett a nyitva álló határidő alatt, melyben többek között az ASA és az AAC is elfogadta az Ofcom javaslatait és kifejezésre juttatta, hogy várja a döntést az társszabályozás folytatásával kapcsolatban. A társszabályozás megújításáról 2014 októberéig folytak az egyeztetések, melynek eredményeként 2014. november 4-én a műsorszórások tekintetében újabb tíz éves ciklusra kötöttek megállapodást.⁵⁵

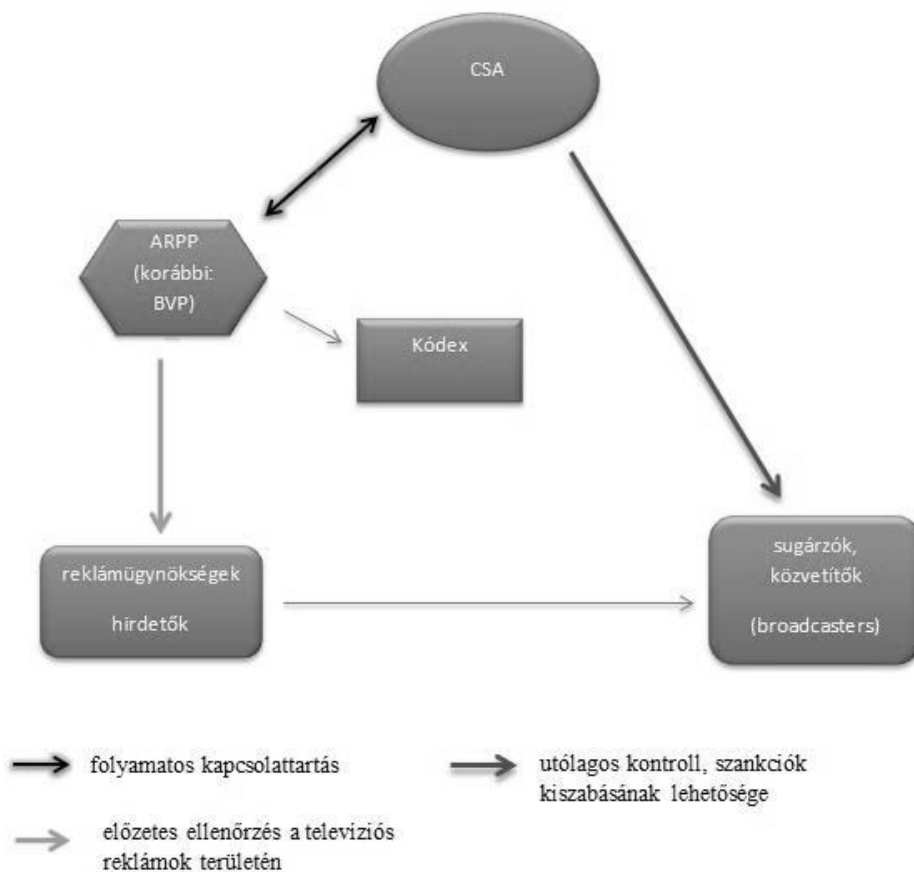
5.2. Franciaország⁵⁶

Franciaország területén szintén a reklámokkal kapcsolatos társszabályozást mutatom be, mely kiterjed a média minden típusára és területére. Azért ezt a példát hozom, mivel itt különleges a kapcsolat és a munkamegosztás a résztvevők között.

⁵⁴ Broadcast advertising regulation: a summary of issues considered in relation to renewal of ASA contracting out, elérhető: http://stakeholders.ofcom.org.uk/binaries/consultation_s/asa-re-authorisation/summary/MoU-issues-and-proposals-summary.pdf (2014.10.24.).

⁵⁵ *Renewal of the co-regulatory arrangements for broadcast advertising* Elérhető: stakeholders.ofcom.org.uk/binaries/consultations/asa-re-authorisation/statement/Statement.pdf (2014.11.04.).

⁵⁶ LIEVENS, EVA – DUMORTIER, JOS – RYAN, PATRICK S.: The Co-Protection of Minors in New Media: A European Approach to Co-Regulation, in *U.C. Davis Journal of Juvenile Law & Policy*, Vol. 10. No. 1. (2006), 127-128. o.; FINAL REPORT, 46-47. o.

3. ábra: Társszabályozás Franciaországban a reklámok esetében (szerző saját szerkesztése).

Az állami szerv, aki részt vesz a szabályozásban a *Conseil supérieur de l'audiovisuel* (a továbbiakban: CSA), az audiovizuális média felsőbb tanácsa, amely együttműködik a nem állami szervvel, az *L'Autorité de Régulation Professionnelle de la Publicité*-vel (a továbbiakban: ARPP). A testület korábbi neve *Bureau de vérification de la publicité* (BVP).⁵⁷ A ARPP egy reklám ellenőrzési iroda, melynek feladata a reklámok, hirdetések előzetes ellenőrzése. 1992 előtt ez még az állam, azaz a CSA hatáskörébe tartozott, azonban ezután csupán az utólagos ellenőrzést hagyták meg. Az ARPP megalkotja a szabályait és saját alapszabályában teszi közzé, továbbá előzetes tanácsokkal, véleménnyel látja el a reklámpiar képviselőit.

⁵⁷ 2008-ban változtatott nevet és lett ARPP a korábbi BVP-ből, mely 1953-tól viselte ezt a nevet. Ld.: <http://www.arpp-pub.org/Historique.html> (2014.11.02.).

Elvileg a reklámozóknak nem szükséges előzetes ellenőrzési eljárásban együttműködni az ARPP-vel. Azonban 1992-ben a televíziós reklámozás terén kivételt vezettek be, ahol az előzetes eljárás az akkori BVP, míg az utólagos kontroll a CSA feladata. Ezen a téren kötelező az együttműködés, az általa alkotott szabályok keretei között. A reklámügynökségeknek és a hirdetőknak a végső verzióból egy példányt kell küldeniük az ARPP-nek, ahol egy munkacsoport megvizsgálja és véleményezi. Ha nem megfelelő a reklám, akkor jelzi az okot és kibocsáthat egy formális figyelmeztetést és felszólíthatja arra, hogy ne közölje, azonban egyéb kikényszerítési lehetőség és szankció nem áll rendelkezésére, ez csupán az utólagos ellenőrzés során az állami szerv hatáskörének a része.

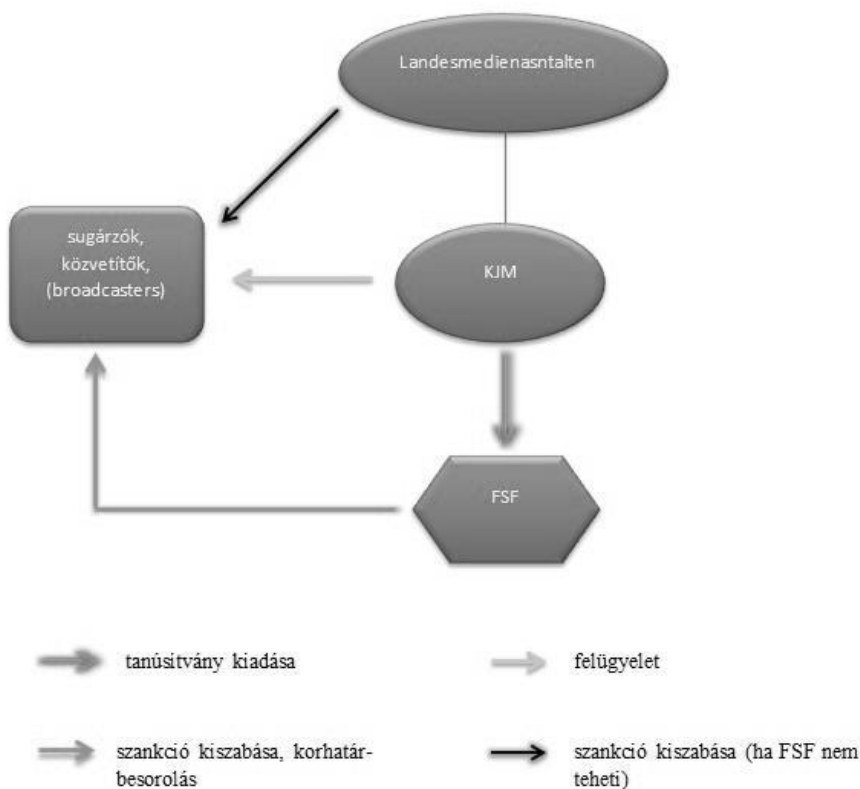
Különlegesség, hogy a CSA és a BVP között nem jött létre szerződés vagy egyéb jogi kötelék. Ennek ellenére azonban a két szerv folyamatosan tartotta a kapcsolatot, az ARPP tanácsot kér a CSA-tól mielőtt szabályokat, állásfoglalásokat fogad el, míg a CSA tájékoztatja az ARPP-t olyan szabálysértésekről, melyek a tudomására jutottak.

A rendszer saját maga építette ki az együttműködést, mely Magyarországon nem indult el magától. Jelen esetben nem is feltétlenül beszélhetünk tiszta társszabályozásról, mivel itt hiányzik a jogi kapcsolat a két szerv között.

5.3. Németország⁵⁸

Németország területéről a kiskorúak védelmére kiépült társszabályozási rendszer egyik szegmensét mutatom be, mely a közvetített adások azon területét öleli fel, ahol nem csak egy tartományba irányul a sugározás az országon belül.

⁵⁸ MARSDEN, CHRISTOPHER – SIMMONS, STEVE – KLAUTZER, LISA (et. al.): *Options for and Effectiveness of Internet Self- and Co-Regulation Phase 2: Case Study Report*, 2008, Prepared for European Commission DG Information Society & Media, 116-137. o.; FINAL REPORT, 48-50. o.; LIEVENS – DUMORTIER – RYAN: i. m. 123-125. o.

4. ábra: Társszabályozás Németországban a kiskorúak védelme érdekében (a szerző saját szerkesztése).

A részt vevő állami szervek közé tartoznak a *Landesmedienanstalten* szervei (állami médiahatóságok) és a *Kommission für Jugendmedienschutz* (a továbbiakban: KJM). A bizottságot 2003-ban hozták létre a gyermekek védelmének érdekében. Az önszabályozó szerv, aki bekapcsolódott a szabályozásba pedig a *Freiwillige Selbstkontrolle Fernsehen* (a továbbiakban: FSF), amely feladata főleg az *ex ante* ellenőrzés, részben a szabályok kikényszerítése.

A szervezetek közötti kapcsolatot szabályozza egyrészt egy állami jogforrás a *Jugendmedienschutzstaatsvertrag* (azaz egy tartományok közötti megegyezés a gyermekek védelme érdekében), melyben 2003 óta kapnak helyet a nem állami szabályozó szervek, másrészt pedig a tanúsítvány, melyben a két szerv kapcsolatát, feladatait fektették le. Ezt a tanúsítványt a KJM négy évre adja, azonban megújítható.

Amíg tanúsítvánnyal rendelkező önszabályozó szervezet működik, addig az állami szervek szankcionálási lehetőségei korlátozottak. Mindaddig, amíg a

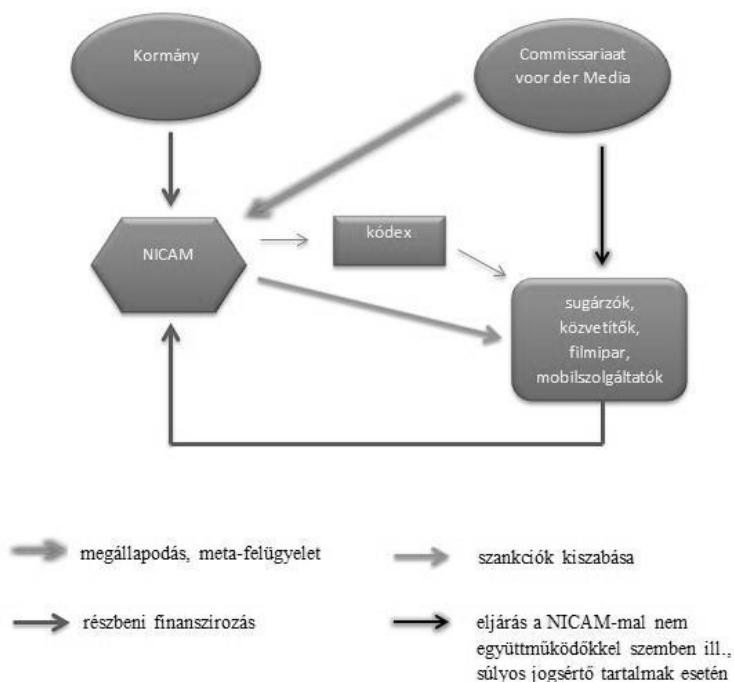
szolgáltató követi a társszabályozó szerv előírásait és ez a szerv nem lépi át diszkrecionális jogkörét, addig a médiahatóság és a KJM nem alkalmazhat retorziót. Ez a „védelem” azonban csak azokra terjed ki, akik tagjai ennek a tanúsítvánnyal rendelkező szervezetnek, vagy előzetesen benyújtják a közölni kívánt tartalmat.

5.4. Hollandia⁵⁹

Hollandia médiaszabályozási rendszeréből is a kiskorúak védelmét emelném ki, mely a sugárzott adások, filmek, videó játékok és mobil szolgáltatások területére terjed ki. Azért ezt a területet választottam, mert a társszabályozó szervnek itt különleges jogosultsága van.

Az állami szerv a holland médiahatóság, a *Commissariaat voor de Media* (a továbbiakban: CvdM), míg a nem-állami szerv a *Nederlands Instituut voor de Classificatie van Audiovisuele Media* (a továbbiakban: NICAM), amelynek feladata a besorolási szabályok kódexbe foglalása és a szabályok kikényszerítése. A jogi kapcsolat a holland médiatörvényen, a *Mediawet-en* alapszik, amelyben akkreditálták a szabályozásnak ezt a formáját.

⁵⁹ FINAL REPORT, 75-77. o.; PALZER, CARMEN – SCHEUER, ALEXANDER: *Self-Regulation, Co-Regulation, Public Regulation*, 2002, IRIS Plus, Starsbourg, 4. o.; MARSDEN – SIMMONS – KLAUTZER (et. al.): *i. m.* 159-170. o.; LIEVENS – DUMORTIER – RYAN: *i. m.* 125-126. o.

5. ábra: Társszabályozás Hollandiában a kiskorúak védelme érdekében (a szerző saját szerkesztése).

A NICAM-ot 1999-ben alapították – abból a célból, hogy megvédje a fiatalokat a rájuk nézve káros tartalmaktól –, miután a kormány bejelentette, hogy hajlandó viselni egy ilyen szervezet felállításának költségeit, ha az összes jelentős szervezet részt vesz a létrehozásban. Finanszírozása két pilléren nyugszik, mind az állam, mind a médiaipar egyaránt támogatja. CvdM, azaz a holland médiahatóság, mint független állami szabályozó hatóság azokkal szemben jár el, akik nem működnek együtt a NICAM-mal, továbbá ha rendkívül súlyos jogsértést tapasztal. Egyfajta felügyeleti szerepet (*meta supervision*) is ellát a NICAM-mal szemben. Ennek a tartalma többek között, hogy a NICAM minden évben jelentést tesz a besorolásra vonatkozó szabályok állapotáról, a beérkezett panaszokról és a belső minőségi ellenőrzésekről. Fontos megemlíteni, hogy a NICAM csupán megalkotja a szabályokat, azonban a tartalmat már az adások sugárzói vagy a filmipar kategorizálja a NICAM-mal egyeztetésben.

Az érdekesség azonban a végrehajtás és a szankciók tekintetében nyilvánul meg. A NICAM azon kívül, hogy figyelmeztet, pénzbírság kiszabására is jogosult, valamint számos és ismételt jogsértés esetén megvonja a tagságot az adott szervezettől. Ez rendkívül különleges az eljárás során, mivel

Magyarországon, ahogy már említettem, a társszabályozó szervezetek szankció között nem szerepel a bírság, arra kizárólag az állami szerv, hatósági jogkörben eljárva jogosult.

6. KÖVETKEZTETÉSEK, DE LEGE FERENDA JAVASLATOK

Véleményem szerint a társszabályozás kifejezetten jó jogintézmény, azonban egyelőre nem működik olajozottan. Kisarkítva mondhatnánk azt is, hogy nem működik.

Az önszabályozó szervezetek nyilatkozata alapján – sajnos vagy szerencsére – nem vagy alig érkezik hozzájuk panasz, ha érkezik is néhány, azok többnyire nem tartoznak a hatáskörükbe. Az MTE által biztosított beszámoló⁶⁰ alapján az elmúlt évben három panaszuk érkezett be, melyből az első kettőben hoztak határozatot, a harmadik esetben a panaszos kérelmét visszavonta. Az első két ügyben az MTE Bizottsága megalapozatlannak találta a panaszt és elutasította. A kérelem alaki feltételei nem teljesültek, továbbá a panaszosok nem fordultak megelőzően a tartalomszolgáltatóhoz, mely automatikus elutasítást vonna maga után. Mindezen hibák ellenére a Bizottság úgy gondolta, hogy az alternatív szabályozás népszerűsítése és elősegítése érdekében érdemben elbírálja a kérelmeket, habár mindegyiket elutasították.

Véleményem szerint ez alapján is látható, hogy az eljárás még nem sikeres, melynek okai több pontban fogalmazhatóak meg. Úgy gondolom, hogy a legfőbb az alulinformáltság. A leendő panaszosok nem tudják, hogy mikor, kihez fordulhatnak, ha jogukat, jogos érdeküket sérti a médiatartalom. Nagy valószínűséggel azt sem tudják, hogy van ilyen lehetőség. Az pedig, hogy befizetik az eljárási illetéket, majd kiderül, hogy ilyen panasszal nem foglalkoznak (mert például magán vetületű, nem pedig a közrendet sérti), az azt eredményezi, hogy többet meg sem próbálják.

A jelenségnek viszont több összetevője van, nem csupán az alulinformáltság ténye. A médiajogi tudatosság kiemelkedően fontos lenne ezen a területen, hiszen a médiára vonatkozó törvények hosszúak, több része nem is vonatkozik a fogyasztókra. Elvárhatatlan, hogy az átlag fogyasztó tisztában legyen a törvények tartalmával, a számukra biztosított lehetőségek, eljárások menetével és eredményével. Másrészt a magyar médiafogyasztási kultúra sem tartalmazza ezt a mentalitást. Az emberek nem mernek élni a jogaikkal, bizonytalanok. Ennek a kialakítása nem működhet jogszabályok bevezetésével, a tudat, a hozzáállás átformálása kicsit hosszabb idő. Végezetül valószínűleg a szakma óvatossága is

⁶⁰ Tófalvy Tamás, az MTE főtíkára bocsátotta rendelkezésemre az elmúlt évben felmerült panaszokról szóló beszámolót, melyből – tekintettel a panaszosok anonimitására – részletesebben megismerhettem a kérelmek elbírállása eredményeképpen született határozatot.

köze játszik a panaszok alacsony számában. Fazekas Ildikó az Önszabályozó Reklám Testület főtitkára elismerően nyilatkozott a társszabályozásról. A panaszok hiányát a szakma és a szervezet együttműködésének, egyeztetésének tulajdonítja. Az előzetes továbbképzések, szűrések nagyban segítik a jogkövető magatartás elősegítését és úgy gondolom, hogy a társszabályozó szervezet törvényben előírt feladata – miszerint a törvény szabályaival összhangban álló, médiaigazgatáshoz, médiapolitikához kapcsolódó feladatok ellátásában is részt vesz – ezt is magában foglalja. Így a problémát igyekeznek kialakulása előtt elfojtani és megakadályozni az esetleges jogsértések kialakulását. Ez alapján mondhatnánk, hogy sikeres a rendszer, csak így felesleges volt felállítani egy alternatív eljárást.

Ahogy korábban megfogalmaztam problémának látom a hatáskörök átláthatatlanságát. Ha maguk a szervezetek sincsenek teljesen tisztában feladatukkal, miként várhatjuk el a panaszosoktól, hogy pontos, helyes kérelmet nyújtsanak be? Elsődleges feladatként erre kellene megoldást keresni, a hatáskörök újbóli elosztásával vagy egyszerűsítésével. Az Ofcom ezt a problémát úgy küszöbölte ki, hogy egy átfogó online panaszkezelő rendszert épített ki, ahol a sérelmet elsenvedett egyszerűen tájékoztathatja a szervet a problémájáról. A fogyasztónak nem saját magának kell megtalálnia az utat, hogy milyen esetben kihez forduljon, hanem egy világos felületen megválaszolva az Ofcom kérdéseit elindul az eljárás. Ha az Ofcom nem jogosult eljárni, akkor tájékoztatja a panaszost, hogy hova forduljon.⁶¹ Úgy gondolom, hogy hasonló internetes panaszkezelő rendszer bevezetése hazánkban is rendkívül hasznos lenne.

Álláspontom szerint megfontolandó lenne egy önálló társszabályozó szervezet létrehozása, hogy elkülönülten működjön és az összes felhatalmazott esetet egy intézmény lássa el. Ez jelentősen leegyszerűsítene a hatáskörök kuszaságát. Problémaként merülhet fel azonban a jogbiztonság sérelme. Az önszabályozó szervezet ugyanis a szakmával együttműködve, a problémákat közről vizsgálva tud eljárni. Ha a szakma az önszabályozás kérdéskörébe tartozó üggyel fordul a szervezethez (és kap is választ), fontos, hogy később ne alakuljon ki egy másik, eltérő vélemény a feltételezett önálló társszabályozó szervezet részéről. Ez kiküszöbölhető lenne, ha az önszabályozó szervezetek delegálnának tagokat, így szakmailag is hatékony, a média ágazatait, problémás területeit lefedő, ám külön intézmény működne a társszabályozás esetén. Véleményem szerint közjogi jogalanyként, köztestületi szinten helyezkedhetne el. Törvény hozná létre és ezek alapján szélesebb felhatalmazást kaphatna, hatósági jogköröket delegálhatnának rá. Mindezen keresztül sikeresen lehetne tehermentesíteni a Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság Médiatanácsát. Az pedig már a jogalkotó feladatkörébe tartozna, hogy milyen jogorvoslati rendszert építene ki a társszabályozó szervezet döntéseivel szemben. A lehetőségek alapján

⁶¹ Ld. <http://consumers.ofcom.org.uk/complain/tv-and-radio-complaints/> (2014.11.04.).

vagy rögtön a bírósági út lenne a járható vagy ezt megelőzően kiépíthetnek egy első jogorvoslati lépcsőt, melyben először a Médiatanácshoz lehetne fordulni. Véleményem szerint ez a megoldás lenne hatékonyabb, hiszen gyorsabb és olcsóbb elbírálási eljárást tenne lehetővé. Ezt követően természetesen nyitva állna a bírói felülvizsgálat lehetősége is.

ZÁRSZÓ

A társszabályozás intézménye véleményem szerint nem az ördöggel való lepaktálás. Ez az alternatív szabályozási módszer jó lehetőség arra, hogy a központi szabályozó hatóság munkáját megkönnyítse, és a szakma számára is kedvezőbb, elfogadhatóbb szabályozási rendszer alakuljon ki.

A legtöbb vitát kiváltó, magas bírságösszegek bevezetése a médiában dolgozók számára rendkívül negatív képet festett a törvények megalkotása idején. Viszont a társszabályozás bevezetésével „kihúzták a médiatörvény méregfogát” az említett esetekben, mivel az együttes szabályozás során nincs pénzbírság, és ha megoldhatóak így a problémák, nem kerül sor hatósági eljárásra és anyagi jogi szankció kiszabására. Az éremnek nyilvánvalóan két oldala van. Egyesek legfőbb hibájának azt látják, hogy mindössze megduplázzák az intézményrendszereket, így felesleges az ön- és társszabályozás együttes létezése, hiszen ez nem hogy csökkentené, hosszútávon megnöveli a költségeket. A hitelesség hiánya, az átláthatatlanság és a szankciók kikényszeríthetetlensége teszik a rendszert támadhatóvá.⁶² A szabályozásban résztvevő szervezetek nagy száma pedig nem csupán a fogyasztókat, hanem az iparág képviselőit is megzavarják.

Egy sikeres és kiegyensúlyozott társszabályozási mechanizmusnak több követelménye van. Szükséges a kormányzat, a médiaipar és a fogyasztók egységes és arányos részvétele, a társszabályozó szervezetek felelősségének megerősítése és kiépítése, világos érthető jogi alap megteremtése. Elengedhetetlen továbbá a társszabályozási szervezetek működését érintő szabályok alapossága és könnyű hozzáférhetősége, valamint a feladatok és a hatáskörök egyértelmű elosztása.⁶³

A fent említett követelmények tekintetében a rendszer még tökéletesítésre szorul, azonban ha a részt vevő szereplők karöltve próbálnak megoldást találni a problémákra csiszolható a működése. Erre kitűnő példa, hogy a Médiatanács és az Európa Tanács szakmai együttműködésben állapodtak meg 2013 elején. Az éves program záróeseménye volt a 2013 decemberében Budapesten megrendezett nemzetközi konferencia, amely az európai médiaszabályozás aktuális kihívásai

⁶² LIEVENS – DUMORTIER – RYAN: *i. m.* 146. o.

⁶³ Uo.

címet viselte és szó volt többek közt az ön- és társszabályozás jelentőségéről, alkalmazhatóságáról.⁶⁴

De hol a határ, amikor az állam átengedheti vagy érdemes átengednie a szabályozást? A kérdés megválaszolása rendkívül nehéz, több szempontot kell ilyenkor szem előtt tartani. Az első a szubszidiaritás, tehát ha több lehetséges jó megoldás is van, akkor érdemes az egyszerűbbet választani. Jogi szabályozás esetén mindig van esély a „túlszabályozottság” kialakulására, ha azonban teret engedhetünk az önszabályozásnak, akkor érdemes ezzel a lehetőséggel élni. A második alkalmasság. Képes az önszabályozás az adott helyzetet, társadalmi viszonyt kezelni? Ezt általánosan meghatározni lehetetlen. Függ az érintettek számától és eltökéltségétől, a szabályozni kívánt terület fejlettségétől és médiajogi kultúrájától egyaránt. Végezetül pedig az alkotmányos állami érdek szempontja sem elhanyagolható. Amikor valamely alkotmányos, alapjog- vagy intézményvédelmi kötelezettség köti az államot, nem mondhat le a szabályozásról.⁶⁵

Ezen szempontok elsődleges vizsgálata során kaphatunk választ arra, hogy mennyiben lehetséges az ön- és társszabályozás térnyerése. Több külföldi országban is bevezették már, és a magyarországi típust a tengeren túlról is tanulmányozták már. Egy kiegyensúlyozott jogrendszerben elengedhetetlenek az ilyen szabályozási formák, így az ön- és társszabályozás szerepvállalása is indokolt. Ez a rendszer összességében hatékonyabb, gyorsabb és olcsóbb módja a problémák kezelésének, a panasz eljárás előnyösebb a hagyományos jogorvoslattal szemben, és ahogy többször is említettem szakma is nyitottabb olyan szervezet felé, mely az ő érdeküket is képviseli.

Összességében tehát kijelenthető, hogy e szabályozási módszer jelentősége napról napra nő. Fejlődése az abban részt vevő feleken múlik és az együttműködés csiszolása, újabb, pontosabb, a jogrendszerbe illeszkedő szabályok megalkotása tökéletesíti.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- [1] ÁDÁM ANTAL: A közjogi szerződésekről, in *Jura*, 2004/1. szám, 5-17. o.
- [2] BAJOMI-LÁZÁR PÉTER (szerk.): *Magyar médiatörténet a késő Kádár-kortól az ezredfordulóig*, 2005, Budapest, Akadémiai Kiadó.
- [3] BALLA ZOLTÁN: Az irányítás és a felügyelet jogintézményeinek egyes kérdései, különös tekintettel a felsőoktatásra, in *Magyar Közigazgatás*, 1998/3. szám, 168-171. o.

⁶⁴ A konferenciáról készült beszámolót ld.: http://mediatorveny.hu/dokumentum/743/NMHET_rendezvenyek_2013dec_HONLAPRA.pdf (2014.10.26.).

⁶⁵ CSINK – MAYER: i. m. 73. o.

- [4] BAYER JUDIT: Az internet tartalomszabályozása Magyarországon (Önszabályozás versus állami szabályozás), in ENYEDI NAGY MIHÁLY (et al.): *Magyarország médiakönyve* 2., 2002, Enamiké Kiadó.
- [5] BENCSIK ANDRÁS: A közigazgatási szerződésekről, különös tekintettel a hatósági szerződésekre, in *Jura*, 2009/2. szám, 191-199. o.
- [6] BÉRCESI FERENC – IVANICS IMRE: A felügyeleti ellenőrzés, in *Magyar Közigazgatás*, 2003/2. szám, 65-83. o.
- [7] Beszámoló az Európa Tanács és a Médiatanács konferenciájáról, elérhető: http://mediatorveny.hu/dokumentum/743/NMHHET_rendezyenyek_2013dec_H_ONLAPRA.pdf (2014.10.26.)
- [8] BODDEWYN, JEAN J.: Advertising Self-Regulation: True Purpose and Limits, in *Journal of Advertising*, Vol. 18. No. 2. (1989), 19-27.o.
- [9] Broadcast advertising regulation: a summary of issues considered in relation to renewal of ASA contracting out, elérhető: <http://stakeholders.ofcom.org.uk/binaries/consultation/sasa-re-authorisation/summary/MoU-issues-and-proposals-summary.pdf> (2014.10.24.).
- [10] CAMERON, GLEN T. – HALEY, JOHN ERIC: Feature Advertising: Policies and Attitudes in Print Media, in *Journal of Advertising*, Vol. 21. No. 3. (1992), 47-55. o.
- [11] CISHECKI, MELANIE: *Co-Regulation: A New Model Of Media Regulation*, United Nations Division for the Advancement of Women (DAW) Expert Group Meeting in Beirut, Lebanon, 2002. Elérhető: [http://www.un.org/womenwatch/daw/egm/media 2002/reports/EP3Cish ecki.PDF](http://www.un.org/womenwatch/daw/egm/media%2002/reports/EP3Cish%20eck%20i.PDF) (2014.10.14.).
- [12] CSINK LÓRÁNT – MAYER ANNAMÁRIA: *Variációk a szabályozásra*, 2012, Média tudományi Intézet, elérhető: <http://mtmi.hu/dokumentum/310/MK3.pdf> (2014.02.27.).
- [13] CSUDAY GÁBOR: Társszabályozási eljárás, avagy mit tegyünk, ha felháborodtunk?: hogyan működik a média társszabályozás, in *Kreatív: marketingkommunikációs szaklap*, 2011/7-8. szám, 20. o.
- [14] EIJLANDER, PHILIP: Possibilities and Constraints in the Use of Self-Regulation and Co-Regulation in Legislative Policy: Experiences in the Netherlands - Lessons to Be Learned for the EU? in *European Journal of Comparative Law*, Vol. 9. No. 1. (2005), elérhető: [http:// www.ejcl.org/91/art91-1.PDF](http://www.ejcl.org/91/art91-1.PDF) (2014.11.03.).
- [15] FINAL REPORT STUDY ON CO-REGULATION MEASURES IN THE MEDIA SECTOR, 2006 Hans-Bredow Institut, elérhető: http://ec.europa.eu/avpol icy/docs/library/studies/coregul/final_rep_en.pdf (2014.02.19.).
- [16] GÁLIK MIHÁLY – POLYÁK GÁBOR: *Médiaszabályozás*, 2005, KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó, Budapest.
- [17] HIRSCH, DENNIS D.: The Law and Policy of Online Privacy: Regulation, Self-Regulation, or Co-Regulation? in *Seattle University Law Review*, Vol. 34. No. 2. (2011), 439-480. o.
- [18] HORVÁTH M. TAMÁS: A közigazgatási szerződések szabályozási koncepciója, in *Magyar Közigazgatás*, 2005/3. szám, 142-147. o.
- [19] KILÉNYI GÉZA: *A közigazgatási jog nagy kézikönyve*, 2008, Complex, Budapest, 18-24. o.

- [20] KOLTAY ANDRÁS – LAPSÁNSZKY ANDRÁS (szerk.): *A médiaszabályozás kommentárja*, 2011, Complex Kiadó, Budapest.
- [21] KOLTAY ANDRÁS – LAPSÁNSZKY ANDRÁS: Az új magyar médiaszabályozás alkotmányossági kérdései, in *Iustum Aequum Salutare*, 2011/2. szám, 31-142. o.
- [22] KOLTAY ANDRÁS – NYAKAS LEVENTE (szerk.): *Magyar és európai médiajog*, 2012, Complex Kiadó, Budapest.
- [23] KOVÁCS ANDRÁS – POLYÁK GÁBOR: Alternatív piacsabályozási eszközök. A hatósági szerződések, valamint az ön- és társszabályozás térnyerése, in *Infokommunikáció és Jog*, 2012/50. szám, 123-126. o.
- [24] LAMPÉ ÁGNES interjúi: Médiaszabályozás pró és kontra. Simon Éva, Széky János, Hanák András, Polyák Gábor, Koltay András, Nyakas Levente és Lapsánszky András a 2010-es médiatörvény-csomagról, in *Médiakutató*, 2011/4. szám, 7-36. o.
- [25] LIEVENS, EVA – DUMORTIER, JOS – RYAN, PATRICK S.: The Co-Protection of Minors in New Media: A European Approach to Co-Regulation, in *U.C. Davis Journal of Juvenile Law & Policy*, Vol. 10. No. 1. (2006), 97-181. o
- [26] Magyar Elektronikus Műsorszolgáltatók Egyesületének Magatartási Kódexe.
- [27] Magyar Lapkiadók Egyesületének Magatartási Kódexe.
- [28] Magyar Tartalomszolgáltatók Egyesületének Magatartási Kódexe..
- [29] MAJTÉNYI LÁSZLÓ – POLYÁK GÁBOR: A szabadság hazai hagyományának megtagadása – új médiatörvények Magyarországon, in *Közjogi Szemle*, 2011/1. szám, 1-13.o.
- [30] *Mandelkern Group on Better Regulation*, Final Report, 2011. november 13. Elérhető: http://ec.europa.eu/smart-regulation/better_regulation/documents/mandelkern_report.pdf (2014.02.27.).
- [31] MARSDEN, CHRISTOPHER – SIMMONS, STEVE – KLAUTZER, LISA (et. al.): *Options for and Effectiveness of Internet Self- and Co-Regulation Phase 2: Case Study Report* (January 15, 2008). Prepared for European Commission DG Information Society & Media, 1-362. o.
- [32] MOLNÁR MIKLÓS – TABLER, MARGARET M.: Gondolatok a közigazgatási szerződésekről, in *Magyar Közigazgatás*, 2000/10. szám, 597-610. o.
- [33] MTIMDE, LUMKO: *Concepts of media regulation – a case for statutory media regulation*, Highway Africa Conference 2012, Rhodes University, Rhini, Makana Municipality, elérhető: <http://www.mdda.org.za/MDDA%20%20speech%20at%20Highway%20Africa,%2009%20Sept%202012..pdf> (2014.10.09.).
- [34] N. N: Önszabályozás a médiában, in *Média, kábel, műhold*, 2011/7-8. szám, 38. o.
- [35] NAGY ZOLTÁN: A közpénzügyi támogatási jogviszony a közjogi és magánjogi szabályozás metszetében, in *Publicationes Universitatis Miskolcensis Sectio Juridica et Politica*, Tomus XXX/2. (2012), 339–350. o.
- [36] NYAKAS LEVENTE: A magyar médiaszabályozás lehetőségei az európai audiovizuális politika fényében in *Médiakutató*, 2008/2. szám, 35-45. o.
- [37] OLAJOS ISTVÁN: A közjogi szerződés, mint a támogatásokkal kapcsolatos jogalkalmazás egy útja, in *Publicationes Universitatis Miskolcensis. Sectio Juridica et Politica*, Tomus 29/2. (2011), 503-514. o.
- [38] Önszabályozó Reklámtesztület Magatartási Kódexe.

- [39] PALZER, CARMEN – SCHEUER, ALEXANDER: *Self-Regulation, Co-Regulation, Public Regulation*, 2002, IRIS Plus, Starsbourg.
- [40] PATYI ANDRÁS – VARGA ZS. ANDRÁS: *Általános közigazgatási jog (az Alaptörvény rendszerében)*, 2012, Dialóg Campus, Budapest-Pécs.
- [41] PATYI ANDRÁS (szerk.): *Hatósági eljárásjog a közigazgatásban*, 2012, Dialóg Campus, Budapest-Pécs.
- [42] *Renewal of the co-regulatory arrangements for broadcast advertising*. Elérhető: stakeholders.ofcom.org.uk/binaries/consultations/asa-re-authorisation/statement/Statement.pdf (2014.11.04.).
- [43] ROTFELD, HERBERT J: Power and Limitations of Media Clearance Practises and Advertising Self-Regulation, in *Journal of Public Policy & Marketing*, Vol. 11. No. 1. (1992), 87-95. o.
- [44] Self- and Co- Regulation: The Advertising Standards Authority, elérhető https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/31632/10-1279-self-co-regulation-advertising-standards-authority.pdf (2014.10.10.).
- [45] SENDEN, LINDA A. J.: Soft Law, Self-regulation and Co-regulation in European Law: Where do they Meet? in *Electronic Journal of Comparative Law*, Vol. 9. No. 1. (2005), 1-27. o. Elérhető: <http://www.ejcl.org/91/art91-3.PDF> (2014.11.01.).
- [46] SZIGETI PÉTER: *Jogtani és államtani alapvonalak*, 2005, Rejtjel Kiadó, Budapest.
- [47] SZILÁGYI ANDRÁS: Hatósági szerződések Magyarországon, in *Jura*, 2005/2. szám, 135-145. o.
- [48] SZILÁGYI PÉTER: *Jogi alaptan*, 2011, ELTE Eötvös Kiadó, Budapest.
- [49] TÓFALVY TAMÁS: Média a törvényen túl? Önszabályozás a magyar írott médiában: előzmények, kontextus, lehetőségek, in *Médiakutató*, 2013/4. szám, 91. o.
- [50] TÖRÖK GÁBOR: A közigazgatási szerződés, in IMRE MIKLÓS – LAMM VANDA – MÁTHÉ GÁBOR (szerk.): *Közjogi tanulmányok Lőrincz Lajos 70. születésnapja tiszteletére*, 2006, Aula Kiadó, Budapest.
- [51] VALCKE, PEGGY – STEVENS, DAVID: Graduated regulation of 'regulatable' content and the European Audiovisual Media Services Directive – One small step for the industry and a giant leap for the legislator? in *Telematics and Informatics* Vol. 24. Issue 4. (2007), 285-302. o.
- [52] WINN, JANE K.: *Electronic Commerce Law: Direct Regulation, Co-Regulation and Self-Regulation* (July 14, 2010), Cahiers du CRID Conference, September 2010.
- [53] ZSUFFA ISTVÁN: A közigazgatási szervek irányítása és felügyelete, in *Magyar Közigazgatás*, 2004/7. szám, 408-417. o.

FELHASZNÁLT JOGFORRÁSOK ÉS EGYÉB FORRÁSOK

- [1] A sajtószabadságról és a médiatartalmak alapvető szabályairól szóló 2010. évi CIV. törvény.
- [2] A médiaszolgáltatásokról és a tömegkommunikációról szóló 2010. évi CLXXXV. törvény.

- [3] Communications Act 2003., United Kingdom.
- [4] Az Európai Parlament és Tanács 2010/13/EU irányelve a tagállamok audiovizuális médiaszolgáltatások nyújtására vonatkozó egyes törvényi, rendeleti vagy közigazgatási rendelkezéseinek összehangolásáról (Audiovizuális médiaszolgáltatásokról szóló irányelv).
- [5] COM(2002) 278 Communication from the Commission of 5 June 2002, Action Plan “Simplifying and improving the regulatory environment”.
- [6] COM/2001/0428 European governance - A white paper.
- [7] (2003/C 321/01) Interinstitutional agreement on better law-making of European Parliament, Council and Commission.

INTERNETES FORRÁSOK

- [1] http://mediatorveny.hu/dokumentum/743/NMHET_rendezyenyek_2013dec_HONLAPRA.pdf (2014.10.26.).
- [2] <http://consumers.ofcom.org.uk/complain/tv-and-radio-complaints/> (2014.11.04.).
- [3] <http://www.arpp-pub.org/Historique.html> (2014.11.02.).
- [4] <http://memeinfo.hu/reklam torta/2013-evi-reklam torta> (2014.10.10.).
- [5] <http://atlatszo.hu/2011/11/17/mediatorveny-a-tarsszabalyozasi-megallapodas-az-ordog-gel-kotott-paktum/> (2014.09.14.).

KELEMEN ROLAND

AZ ELKÜLÖNÜLT MAGYAR KATONAI IGAZSÁGSZOLGÁLTATÁS SZERVEZETÉNEK KÖZEL FÉL ÉVSZÁZADA

ELŐSZÓ

„A katonaság különös természete, mely a szigorú fegyelemben nyilvánul egyrészt, a katonai rend külön szelleme, mely a becsületnek a polgári becsülettől eltérő felfogására vezet másrészt, külön katonai büntető-törvénykönyv, külön katonai büntető hatóságok felállítását teszi szükségessé.”¹

A katonákra vonatkozó joganyagokkal, a katonai igazságszolgáltatással kapcsolatos kutatások a második világháborút követően – az államszocializmus évei alatt – mindössze a gyakorlati értelmezésekre szorítkoztak, valamint a rendszer által felállított téziseket kívánták igazolni. A civil tudományos élet a közel ötven évig tartó népköztársaság ideje alatt – a társadalom tagjainak véleményét osztva – a rendszer rettegett végrehajtóinak tekintette a katonai személyeket, a katonai ügyészségeket és bíróságokat. Ezek okán a 20. század első felében létrejött első magyar katonai bünvádi eljárási törvény és az általa felállított szervek, továbbá ezen eljárásban és szervezetrendszerben 1945-ig bekövetkezett változások történelmét a magyar jogtörténet csupán részlegesen vagy egyáltalán nem dolgozta fel.

A 20. század elején azonban a katona még a társadalom egyik legmegbecsültebb tagjának számított, a rá vonatkozó jogalkotás pedig a politikai közbeszéd része volt. 1911-ben, amikor Hazai Samu honvédelmi miniszter a „haderő-törvénycsomagot”² benyújtotta a törvényhozásban az egész társadalom felbolydult. Mind az Országgyűlésben, mind pedig a közéletben óriási vitákat kavartak a törvénytervezetek, amelyeket főként a véderőtörvény generált, amelynek első szakasza³ kimondta, hogy a hadkötelezettség általános és személyesen teljesítendő kötelezettség. E passzusba kapaszkodva a javaslat ellenzői kiemelték, hogy míg a honvédelmi kötelezettséget általánossá tette volna (és tette is) a törvényjavaslat, addig Magyarországon a választójog erősen

¹ BALOGH ARNOLD: A francia katonai igazságszolgáltatás reformja, in *Jogtudományi Közöny*, 1902/48. szám, 408. o.

² A törvénycsomag magába foglalta a véderőtörvényt, a honvédségről szóló törvényt, a közös haderő és a honvédség katonai bünvádi perrendtartásáról szóló törvényeket.

³ 1912:30. törvénycikk a véderőről.

korlátozott volt. A vita országos méretűvé szélesedett, Budapest utcáin tüntettek ellene, a vármegyék feliratokkal⁴ fordultak a jogalkotókhoz. A kormányzó párt maga is küzdött a bécsi udvarral, hogy az eljárás nyelve minden olyan esetben a magyar lehessen, ahol az eljárás alá vont nem beszéli a német nyelvet.

A törvényjavaslatok közül a legkevésbé vitatottak a bűnvádi perrendtartásról szóló tervezetek voltak, mivel – ahogy arra a honvédségre vonatkozó tervezet indokolása is kitért – ekkor Magyarországon a katonai bűnvádi pereket a Mária Terézia korabeli perszabályok alapján folytatták le, vagyis „*az 1912:32. tc. és 1912:33. tc. megszüntette az 1700-as évek vége óta fenntartott nyomozóelvíű eljárást, és a polgári büntető eljáráshoz tette hasonlatossá a katonai büntető perrendet,*”⁵ felismerve a tényt, hogy „*(...) a XVIII. századi alapelveken (titkosságon, írásbeliségen) nyugvó inkvizitórius katonai büntető perrendtartás már nem felelt meg a kor jogi felfogásának.*”⁶ 1912:33. törvénycikk új, a hadsereg szervezetéhez igazodó, ezáltal állandónak mondható igazságszolgáltatási szervezetet hozott létre, melynek élén a Kúriával azonos szinten lévő, de attól teljesen független Legfelsőbb Honvéd Törvényszék állt.

Dolgozatomat két fő részre osztottam fel. Az első részében az 1912-ben felállított szervezetrendszer és az eljárás fő vonalait, valamint a két világháború közötti időszakban kieszközölt változásokat mutatom be. E rész első nagyobb egységében a békeidős eljárást és bíróságokat, második felében pedig a rendkívüli bírósági fórumait vázolom fel, valamint ebben a fejezetben a Tanácsköztársaság jogszolgáltatási rendszerére is kitérek. A dolgozat második felében a II. világháborús jogalkotás azon termékeit ismertetem, amelyek tovább módosították, alakították az első fejezetben bemutatott szervezetrendszer és eljárásokat, ennek okán ezen fejezet természetszerűen kisebb részét teszi ki dolgozatomnak, hiszen ebben a korszakban az eljárás egyszerűsítését és gyorsítását szolgáló módosításokon túl csak egyetlen új szerv jött létre, a vezérkar főnökének bírósága.

A kutatást nehezítette, hogy a téma tekintetében csekély mennyiségű szakirodalmi forrás maradt ránk. Ezek egy része pedig nem ad tárgyilagos, pártatlan képet a vizsgált korszakokról. Ezért tanulmányom megírásához főként a kor jogszabályait, országgyűlési dokumentumokat és levéltári iratokat használtam fel.

⁴ Győr vármegye felirata, amellyel támogatta Budapest székesfőváros és Kis-Küküllő vármegye feliratait, amikben a választójog reformját kérték (általános, titkos, egyenlő) – GyMS levéltár, Győr vármegye Törvényhatósági Bizottság Közgyűlési jegyzőkönyve, 1912 IVB 402a/35 203. bejegyzés.

⁵ FARKAS ÁDÁM: Az első önálló magyar katonai büntető törvénykönyv megalkotásának története, in SÜLYÖK GÁBOR (szerk.): *Optimi nostri – Díjnyertes tudományos diákköri dolgozatok* 2009, 2009, Universitas-Győr Nonprofit Kft., Győr, 127. o.

⁶ HAUZINGER ZOLTÁN: A magyar katonai büntető igazságszolgáltatás története, in *Jogtudományi Közöny*, 2007/6. szám, 272. o.

Dolgozatom célja, hogy bemutassa az egykor milliók életét befolyásoló katonai igazságszolgáltatás szerveinek működését. Az ismertett korszakban a jogalkotó számára e területen a legnagyobb kihívást a fejlett polgári büntető eljáráshoz közelítő, a katonai érdekek minimális sérelmével járó katonai bünvádi eljárás megalkotása jelentette.

1. KATONAI IGAZSÁGSZOLGÁLTATÁS SZERVEZETRENDSZERE 1912-1939 KÖZÖTT

1.1. Katonai bünvádi igazságszolgáltatás általános rendszere (békebeli rendszer)

A századfordulón mind a katonai büntető anyagi jogot, mind az eljárásjogot avított joganyagok szabályozták. Az anyagi jogot az 1855-ben császári nyílt parancsal hatályba léptetett, osztrák Militar-Strafgesetz, amely erősen kazuisztikus, „(...) büntetési rendszere meglehetősen idejétmúlt (lásd: felkoncolás, megtizedelés, gúzbakötés stb.) még a maga korához viszonyítva is.”⁷ Ennek ellenére a kódex 1931-ig hatályban maradt Magyarországon. Az egyes katonai büntetőeljárásokat a Mária Terézia által 1754-ben kibocsátott Militarjustiznorm és 1768-as Theresianische Peinliche Halsgerichtsordnung szerint folytatták le.⁸ E törvény alapelve a bírói felsőbbbségi jog volt, amely alapján a laikusokból álló bírói testület az ítéletet a gyakorló parancsnok nevében hozta. A vizsgálóbírói, a vádlói, a védői, és a szavazó bírói funkciók egy személy kezében összpontosultak. Perorvoslatra csak a törvényben meghatározott kivételes esetekben volt lehetőség, amelynek az ítéletre halasztó hatálya nem volt. Az eljárás titkos és írásbeli volt, védőt nem vehetett igénybe a terhelt.⁹ Hazai Samu honvédelmi miniszter a közös hadsereg bünvádi perrendtartásáról szóló törvényjavaslat indokolásában ezt úgy fogalmazta meg, hogy „kibocsátásának idején a Mária Terézia-féle büntető perrendtartás kétségkívül jelentékeny törvényalkotás volt, amely az akkori jogtudomány követelményeivel gondosan számot vetett. Időközben azonban a perjogi tudomány jelentékeny haladást tett (...) Az eljárásnak a 18. században fennállott alapelvei nem felelnek meg többé mai jogi felfogásunknak. Kétségbe nem vonható tényként kell tehát elismerni, hogy a Mária Terézia-féle büntető perrendtartáson nyugvó katonai büntető

⁷ FARKAS ÁDÁM: A katonai bűncselekmények dualizmus kori törvényi szabályozásának áttekintése, in *Diskurzus*, 2011/2. szám, 35. o.

⁸ JILLY LÁSZLÓ: A katonai igazságszolgáltatás jelentősége és szükségessége békében és háborúban, in *Magyar Katonai Szemle*, 1943/1. szám, 3. o.

⁹ SZILJ JOLÁN (szerk.): *A hadtörténeti Levéltár katonai igazságügyi szerveinek, iratainak repertóriuma 1802-1991*, 2003, Paktum Nyomdaipari Társaság, Budapest, 33-34. o.

*eljárás reformra szorul.*¹⁰ Az anakronisztikus szabályozáson túl a reformot sürgette az a tény is, hogy a katonai eljárások hosszadalmasak és körülményesek voltak, annak ellenére, hogy a katonaság mindenkor érdeke a gyors igazságszolgáltatás. Az eljárás lassú voltát igazolja Szentirmay Ödön tartalékos hadbíró írása is melyben kifejti, hogy a „(...) régi katonai büntető perrendtartás szerint minden egyes ügynek elintézése legyen az oly kicsiny ügy is, amelyekből a polgári bíróság naponta 15-20 ügyet is letárgyal és befejez, heteket és amint egy kissé bonyolultabb az ügy, hónapokat vesz igénybe.”¹¹

A reformtörekvés az 1912. évi 32. és 33. törvénycikkekben öltött testet. Az ezekben szabályozott eljárásokat a szóbeliség és a közvetlenség elvei határozták meg. A vádló, a vizsgáló és az ítélőbíró személye elkülönült. A bűnvádi üldözés joga az illetékes parancsnok kezében volt, azonban csak annyiban, hogy elrendelte-e az eljárás megindítását vagy sem. A védő részvételét meghatározott esetekben kötelezővé tették és általánosan engedték. A tárgyalások főszabály szerint nyilvánosak voltak. Az ítéleteket a király nevében hozták és lehetőség volt ellenük perorvoslattal élni. Azáltal azonban, hogy 1914-ben¹² még úgy kellett ítélnie egy akkor modern elveken nyugvó perrendtartás szerint eljáró hadbírónak, hogy a büntetés kiszabásánál egy középkorias anyagi kódexet kellett alkalmaznia – amely a büntetés lényegét még a megtorlásban látta – egy nehezen kezelhető, csak katona személy által megoldható helyzetet idézett elő. Hiszen ahhoz, hogy olyan döntést tudjon hozni, ami jogilag megalapozott és teljesíti a modern társadalom és hadsereg érdekeinek elvárásait, ismernie kellett a haderő működését, egy-egy ítéletnek várható következményeit. Ez az állapot lényegében 1931-ig, az új katonai büntető törvénykönyv (1930:2. tc.) hatályba lépéséig maradt fenn, amely „(...) esetén már legalább részben prevencióról lehet beszélni, hiszen a büntetési tételek a szükséges szigor megtartása mellett ésszerűsödtek és közeledtek a polgári büntetőjog elvárás rendszeréhez és elveihez.”¹³

A két perrendtartás lényegében megegyezett, s mint a Honvéd Katonai büntető perrendtartás (a továbbiakban: HKbp.) indokolása is rámutatott, a honvédség katonai bűnvádi perrendtartásáról szóló törvény a közös hadsereg

¹⁰ HAZAI SAMU honvédelmi miniszter indokolása a közös haderő bűnvádi perrendtartásának törvényjavaslatához, in *Képviselőházi irományok*, 1910. X. kötet, 311. o.

¹¹ SZENTIRMAY ÖDÖN: Államjogi sérelem a katonai büntető bíróságok hatáskörének megállapításánál, in *Jogtudományi Közlöny*, 1911/30. szám, 260. o.

¹² A honvédelmi miniszter, Hazai Samu 1914. július 1. léptette hatályba a közös haderő Kbp.-ét és a HKbp-t. – A m. kir. honvédelmi miniszter 1914. évi 7.871. ein. 15/a. számú rendelete; a honvédség katonai bűnvádi perrendtartásáról szóló 1912. évi XXXIII. tc. életbelépése napjának megállapításáról.

¹³ FARKAS ÁDÁM: Jogtörténeti adalékok a büntetőkodifikáció katonai büntetőjogi kérdéseire, in *Hadtudomány*, 2012/1-2. szám, 120. o.

vonatkozó szabályoktól „(...) csak annyiban tér el, amennyiben tárgyi okok, főleg szervezeti különbségek szükségessé tették.”¹⁴ Mivel a honvédség a véderőtörvény szerint „háború idejében a közös haderő támogatására”¹⁵ volt hivatva, ennek okán elképzelhetetlen lett volna, hogy rá alapjaiban eltérő katonai bünvádi eljárási szabályokat alkossanak meg. Eltérést jelentett azonban a közös haderőnél a kettős szervezet, hiszen a törvény elhatárolta a hadsereg és a haditengerészet igazságszolgáltatási szerveit.

Mindkét haderőrésznél a különálló fórumrendszerek kétfokúak voltak. Ezek a hadseregnél dandárbíróságokra és hadosztálybíróságokra, a haditengerészetnél matrózkari bíróságokra és tengernagyi bíróságokra oszlottak. A törvény mind a hadsereg bírószágai, mind pedig a haditengerészet bírószágai esetében megengedte, hogy a vele párhuzamba rendelt bírószág fórumaként eljárjon, amennyiben „(...) a haditengerészet valamelyik illetékes parancsnoka büntetőjogi tekintetben hozzájuk van utalva. Ugyanez áll viszont (...)”¹⁶ A legfelső bírói fórum viszont mindkét szervezet számára közös volt, a legfelsőbb katonai törvényszék. Különleges bírószágként említi a törvény a rögtönítélő bírószágokat és a hadrakelt seregnél felállítandó tábori haditörvényszékeket. Itt azonban rögzíteni kell, hogy a honvédség – normál jogrendszerben – ettől a szervezetrendszertől elkülönült még a legfelsőbb szinten is.¹⁷

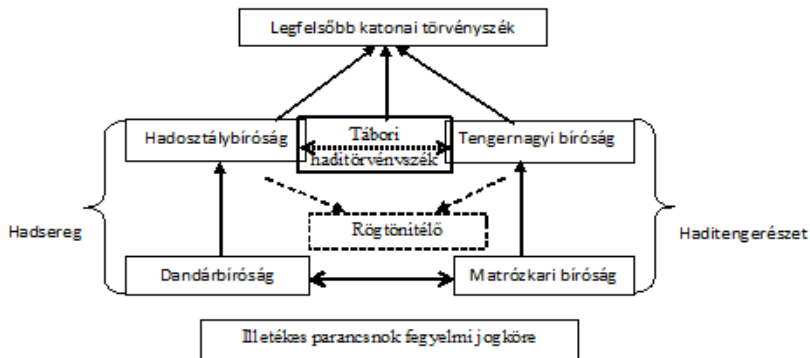
Az egyes bírószágokra vonatkozó szabályokat a honvédségre vonatkozó perrendtartás bemutatása során vázolólok fel, mivel a rájuk vonatkozó előírások a fent kifejtett okokból nem mutatnak lényegi eltéréseket, viszont a későbbi módosítások már csak arra a szervezetre vonatkoznak.

¹⁴ A HKbp. miniszteri indokolása, in *Képviselőházi irományok*, 1910. X. kötet, 588. o.

¹⁵ 1912:30. törvénycikk a véderőről 4. §.

¹⁶ 1912:32. tc. a közös haderő katonai bünvádi perrendtartásáról 50. §, 54. §.

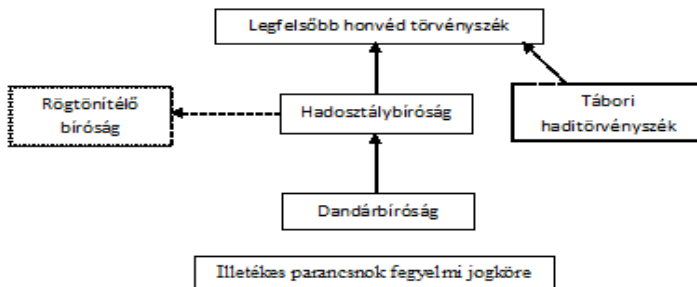
¹⁷ 1912:31. tc. a honvédségről.

1. ábra: A közös hadsereg katonai bünvádi eljárásának szervezetrendszere az 1912.32. tc. alapján (a szerző saját szerkesztése).

1.1.1. Az 1912:33. tc. által felállított igazságszolgáltatási rendszer

A HKbp. „békeidős” bírósági szervei három szinten épültek ki: a Legfelsőbb Honvéd Törvényszék, a hadosztályi bíróságok és dandárbíróságok. Az eljárás indítórúgója az illetékes parancsnok volt. A törvény, mint rendkívüli bíróságot szabályozta a hadosztály bíróságon belül működő rögtönítelő bíróságot és a hadiállapot idején hadrakelt seregnél működő tábori haditörvényszékeket, amelyek háború idején végeztek igazságszolgáltatási tevékenységet. A következőkben a „békeidős” bíróságok szervezetét és a katonai büntető eljárásban résztvevő további személyeket mutatom be (ügyészséget, védőt, hadtudományi szakértőt).

2. ábra: A honvédség katonai bünvádi eljárásának szervezetrendszere az 1912:33. tc. alapján (a szerző saját szerkesztése).

A bírósági rendszer bemutatása előtt meg kell említeni az illetékes parancsnok fegyelmi jogkörét, amely a katonai igazságszolgáltatás alapját jelentette. Olyan vétségek (kihágások) esetén mellőzhetővé tette a bírósági utat, ahol „(...) az alkalmazandó büntetési tétel csupán pénzbüntetés vagy oly szabadságvesztésbüntetés, amelynek legnagyobb mértéke hat hónapot, legkisebb mértéke pedig egy hónapot meg nem halad.”¹⁸ E jogkör gyakorlásától a katonai fegyelmi fenyítő szabályokban meghatározott esetekben tartózkodnia kellett a végrehajtási rendelet megfogalmazása szerint azért, mert „a megtorlás katonai szempontból nem mutatkozik kielégítőnek.”¹⁹ Az illetékes parancsnok jogköre volt még eldönteni azt, hogy indít-e bűnvádi eljárást vagy sem, ennek okán a törvény taxatív meghatározta, hogy kit tekint illetékes parancsnoknak. Dandárbíróóságok esetében erre a honvéd dandárparancsnok volt a jogosult, míg a hadosztálybíróóságoknál a (1) honvéd hadosztályparancsnok, (2) a honvéd kerületi parancsnok vagy (3) a honvédség főparancsnoka.²⁰

A bírósági hierarchia első fokán a dandárbíróóságok helyezkedtek el, melyeket a király rendelettel állított és oszlatott fel, rendszerint a dandárparancsnokság állomáshelyein. Határozatot hozhatott „mindazon vétségekre (kihágásokra) nézve, amelyek az alkalmazandó büntetési tételhez képest legfeljebb hathavi egyszerű vagy szigorú fogsággal, rangvesztés mellett vagy a nélkül, vagy csupán pénzbüntetéssel, avagy csupán rangvesztéssel sújtandók, ha a tettes nem tiszt vagy hasonló állású egyén.”²¹ Tehát e bíróságok akkor járhattak el, ha az illetékes parancsnok úgy ítélte meg, hogy a fegyelmi büntetés ezen, kisebb súlyú bűncselekmények esetén nem alkalmas a kívánt cél elérésére vagy a fegyelmi fenyítő szabályokba foglaltak okán nem alkalmazhatta e jogkörét. Ezen bíróságok kisebb súlyát mutatja az is, hogy tiszttel kapcsolatos ügyben nem hozhattak ítéletet. A dandárbíróóság egy vezetőjévé kinevezett honvéd igazságügyi tisztből és mellé a bíróság ügyforgalma szerint rendelt egy vagy több honvéd igazságügyi tisztből állt. Vizsgálótisztként és tárgyalásvezetőként csak igazságügyi tiszt járhatott el, vagyis maga a bíróságvezető vagy az ő általa kijelölt a bíróságra beosztott másik igazságügyi tiszt. Az ítélelbíróóság (haditörvényszék) három bíróból állt: (1) katonaállományú alezredestől vagy őrnagyból, mint elnökből; (2) katonaállományú századosból, mint ülnökből; (3) tárgyalásvezetőből.²² A haditörvényszékhez vezénylésük a

¹⁸ 1912:33. tc. a honvédség katonai bűnvádi perrendtartásáról 2. §.

¹⁹ A m. kir. honvédelmi miniszternek a cs. és kir. hadügyminiszterrel egyetértve, továbbá a m. kir. igazságügyminiszternek és a m. kir. belügyminiszternek, Horvát-Szlavonország tekintetében Horvát-Szlavón- és Dalmátországok bánjának 1914. évi 7.734. H. M. ein. szám alatt kibocsátott rendelete; a közös haderő katonai bűnvádi perrendtartásáról szóló 1912. évi XXXII. tc. végrehajtásáról 2. §-hoz.

²⁰ HKbp. 27-28. §.

²¹ HKbp. 20. §.

²² HKbp. 50-53. §.

honvéd állomásparancsnokság útján történt, amely minden évben nyilvántartójegyzéket készített azokról a csapatokról, parancsnokságokról, intézetekről, melyek rendelkeztek legalább annyi katonaállományú tiszttel, amennyi egy dandárbíróság megalakításához szükséges volt. A jegyzékbe vett csapatok, parancsnokságok és intézetek minden évben vezénylő lajstromot készítettek a dandárbíróságokhoz vezénylendő egyénéről. A vezénylés csapatonként stb. történt. A főtárgyalás félbeszakadása, elnapolása esetén az új időpontra ugyanazon csapat stb. volt kijelölendő és lehetőség szerint ugyanazon tagokkal.²³

A hadosztálybíróság a dandárbíróság fellebbviteli fóruma volt, valamint hatáskörébe tartoztak a büntettek és mindazok a vétségek (kihágások), amelyek az alkalmazandó büntetési tételnél vagy a tettes személyénél fogva a dandárbíróságok hatásköréből ki voltak véve. A király volt az, aki rendeleti úton létrehozta ezeket a hadosztályparancsnokság állomáshelyén. Az ítélőbíróság (haditörvényszék) tárgyalásvezetőből és négy katonai állományú tisztből állt, akik közül a legmagasabb rendfokozatú és rangú tiszt volt az elnök. Az ítélőbírósága a következők szerint épült fel: „(1.) ha a vádlott legénységi egyén vagy rangosztályba nem sorozott havidíjas: egy törzstiszt, két százados és egy főhadnagy; (2.) ha a vádlott tisztjelölt vagy honvéd tisztviselőjelölt, alantas tiszt vagy százados; egy ezredes vagy alezredes, egy őrnagy és két százados; (3.) ha a vádlott őrnagy: egy ezredes, egy alezredes és két őrnagy; (4.) ha a vádlott alezredes: egy vezérőrnagy, egy ezredes és két alezredes; (5.) ha a vádlott ezredes: egy vezérőrnagy és három ezredes; (6.) ha a vádlott vezérőrnagy: egy altábornagy és három vezérőrnagy; (7.) ha a vádlott altábornagy: egy gyalogsági tábornok (lovassági tábornok, tábornokszernagy) és három altábornagy.”²⁴

Ha a terhelt magasabb rendfokozatú tiszt volt, akkor a király jelölte ki azokat a katonaállományú tiszteket, akik bíróként kötelesek voltak közreműködni. A törzs- és főtiszteket a dandárbíróságoknál bemutatott módon a honvéd állomásparancsnokság vezényelte a bírósághoz. A haditörvényszék tábornok rangú tagját a honvéd főparancsnokság rendelte ki.²⁵ Ha a vádlott honvédorvos, honvéd-tisztviselő vagy csendőrszámvivő, esetükben a törvényszéket a fenti szabályok alapján kellett megalapítani, de a két legalacsonyabb rangú katonaállományú tiszt helyére „illető tisztikar két tagja vagy két, lehetőleg a vádlott szolgálati ágához tartozó oly honvédtisztviselő hívandó meg, akik azokkal a tisztekkel, a kiknek

²³ A m. kir. honvédelmi miniszternek, továbbá a m. kir. igazságügyminiszternek és a m. kir. belügyminiszternek, Horvát-Szlavonorságok tekintetében Horvát-Szlavón és Dalmátorságok bánjának 1914. évi 7.734. H. M. ein. szám alatt kibocsátott rendelete, a honvédség katonai bűnvádi perrendtartásáról szóló 1912. évi XXXIII. tc. végrehajtásáról 53. § 4-5 bekezdéséhez 1-11. pontja.

²⁴ HKbp. 55. §.

²⁵ A HKbp. végrehajtási rendelete 55. §-hoz 1-8. pontja.

helyettesítésére hivatva vannak, egyenlő rendfokozatúak.”²⁶ Honvéd lelkész vagy igazságügyi tiszt ellen folytatott eljárásban, a bíróság összetétele annyiban változott a fentiekhez képest, hogy a legalacsonyabb rangú tiszt helyére a terhelten azonos rendfokozatú igazságügyi tisztet kellett hívni.²⁷ A katonaaállományhoz nem tartozó haditörvényszéki tagokat a honvéd állomásparancsnokság vezényelte a bírósághoz, ha szükséges rendfokozatú egyének nem álltak rendelkezésre, akkor a honvédkerületi (hadosztály) parancsnokság, ha annak kötelékében sem volt megfelelő személy, akkor a honvédelmi minisztérium által történt a vezénylés.²⁸

A katonai büntetőbíráskodás legfelső szintű bírósága a Legfelsőbb Honvéd Törvényszék volt, amelynek alá volt rendelve a honvédség összes bírósága. Székhelyét a király határozta meg, elnökét és alelnökét a király nevezte ki. Elnöknek csak magasabb rendfokozatú tábornok volt kinevezhető. Hatáskörébe tartoztak a hadosztálybíróságról fellebbezett ügyek, a döntések a semmisségi panaszok ügycsoportjában, valamint a törvény által hatáskörébe utalt egyéb határozatok és ügyek.²⁹ Belső szolgálatát a vezető tanácselnök vezette. A vezető tanácselnököt, tanácselnököket, a tanácsosokat csak honvéd igazságügyi tisztek állományából nevezhette ki a király. Főszabály szerint társas tanácskozást követően tanácsban hozta határozatait a honvéd koronaügyész meghallgatása után. A tanács a következő összetételben tárgyalta és hozta határozatot: (1) ha a legfelsőbb honvéd törvényszék elnöke elnökölt, akkor mellette két katonaaállományú tábornok vagy ezredes, egy tanácselnök, három tanácsos vett részt; (2) amennyiben tanácselnök elnökölt, akkor mellette négy tanácsos vett részt az ítékezésben. A tábornokokat és a katonaaállományú ezredeseket a honvéd főparancsnokság vezényelte, mely minden évben vezénylő lajstromot készített a szolgálati alkalmazásban lévő tábornokokról és ezredesekről.³⁰ Teljes ülés összehívása akkor volt kötelező, ha valamely tanács egyes jogkérdésben az egyik tanács ítéletétől vagy egy korábbi teljes ülési határozatától el kívánt térni. A teljes ülés akkor volt határozatképes, ha a Legfelsőbb Honvéd Törvényszék valamennyi tanácselnökének és tanácsosának legalább kétharmada jelen volt és mellettük négy katonai állományú tábornok vagy ezredes részt vett az ülésen. A teljes ülés döntése kötelező volt arra a tanácsra nézve, amely kikérte az állásfoglalást.³¹

A katonai bünvádi eljárásban a vádat a polgári bünvádi eljáráshoz hasonlóan az ügyész képviselte. Dandárbíróágoknál ezt a feladatot az ügyészi tiszt látta el, akit az illetékes parancsnok jelölt ki a katonaaállományú honvédtisztek

²⁶ HKbp. 56. §.

²⁷ HKbp. 54-60. §.

²⁸ A HKbp. végrehajtási rendelete 56. §-hoz 1-4. pontja.

²⁹ HKbp. 22. §.

³⁰ A HKbp. végrehajtási rendelete 71. §-hoz 1-2. pontja.

³¹ HKbp. 61-73. §.

állománycsoportjából. Ügyészi tisztté elsősorban az volt kinevezhető, aki a tiszt tanfolyamot megfelelő eredménnyel végezte el és a feladathoz illő előképzettséggel, nyelvismerettel és szolgálati tapasztalattal rendelkezett.³² A kizárás szabályait is rögzítette a törvény, mely során kimondta, hogy ügyészi tiszt megbízatása idején nem lehetett ítéldbíró tagja vagy védő. A hadosztálybíróságoknál a honvéd ügyész volt a vádló, akit a király nevezett ki, ha az törzstiszti rendfokozatot viselt, egyéb esetben pedig a honvédelmi miniszter. Honvéd ügyészt a honvéd igazságügyi tisztek állományából lehetett csak kinevezni. Az igazságügyi tisztek megbízatásuk alatt nem lehettek vizsgálóbírók, ítéldbíróági tagok és védők. A honvéd ügyészek és ügyészi tisztek feladata volt (1) a vád képviselése, ezen túl (2) nyomozás lefolytatása, (3) bírósági nyomozásban részvétel, (4) vádirat benyújtása, valamint (5) perorvoslati eszközök használata. A Legfelsőbb Honvéd Törvényszék mellett a honvéd koronaügyész működött közre, őt és helyettesét a király nevezte ki a honvéd igazságügyi tisztek állományából.³³

A HKbp. szerint kötelező volt a védelem, ha vád olyan bűncselekményre vonatkozott, amelynek büntetési tétele öt évi szabadságvesztésnél súlyosabb büntetéssel fenyegetett. Kötelezővé tehetette a védő jelenlétét: (1) az illetékes parancsnok; (2) az előtte folyó eljárásban a legfelső honvéd törvényszék elnöke; (3) a tárgyalásvezető; (4) az ítéldbíró; vagy (5) ha azt kiskorú vádlott törvényes képviselője kérte. Minden más esetben a jogszabály lehetőséget biztosított a terhelt számára védő igénybe vételére. A törvény pontosan meghatározta, s négy csoportba osztotta azon személyek körét, akik védőként járhattak el: (1) tényleges katonállományú tisztek, más állománycsoportokhoz tartozó tényleges tisztek vagy honvéd tisztviselők (ha a vádlott más állománycsoportokhoz vagy a honvéd tisztviselőkhöz tartozott); (2) tényleges honvéd igazságügyi tisztek és igazságügyi tisztjelöltek; (3) a honvédségi védők lajstromába felvett ügyvédek és nem tényleges igazságügyi tisztek; (4) népfelkelés, csendőrség vagy közös haderő kötelékébe tartozó egyének.

A honvédségi védők lajstromába a honvédelmi miniszterhez írt kérvény útján lehetett bekerülni. A kérelmet a honvédelmi miniszter az igazságügyminiszterrel vagy Horvát-Szlavónország tekintetében a bánnal egyetértésben bírálta el. Helybenhagyott kérvény esetén a lajstromba való felvételtől a honvédelmi miniszter állított ki okmányt, amelynek birtokosa az összes honvéd bíróság előtt eljárhatott.³⁴ Törölni kellett a védői lajstromból azt, aki erről lemondott, akit tiszt vagy tisztviselői rendfokozatától megfosztottak, vagy akit az ügyvédi lajstromból töröltek vagy felfüggesztettek. Törölhető volt, aki tiszt vagy tisztviselői rendfokozatáról lemondott vagy ismételt és súlyosan

³² A HKbp. végrehajtási rendelete 46. § 1. bekezdéséhez.

³³ HKbp. 44-49. §.

³⁴ A HKbp. végrehajtási rendelete 92. §-hoz 1-4. pontja.

megzavarta az eljárás rendjét. Nem lehetett védő az ügyész, a bíró, az illetékes parancsnok, a tanú és a szakértő, akit az eljárás során meghallgattak, illetve az sem, aki még nem töltötte be a 24. életévét. Nem volt kirendelhető védőként a sértett, annak házastársa vagy jegyese; sértett, ügyész, bíró, illetékes parancsnok rokona, sógora, vagy aki velük gyámsági, gondnoksági, nevelőszülői vagy örökbefogadói viszonyban állt.³⁵

Az egyes bíróságokhoz állandó jegyzőkönyvezetőket, tolmácsokat és szakértőket osztottak be. Hadtudományi kérdésekre külön szakértő bizottságot hoztak létre, ez volt a haditudományi bizottság, amelyet hadjárat vagy más hadiesemény befejezése után kivételes esetekben – királyi engedéllyel – hadművelet ideje alatt állítottak fel. Öt tábornoki vagy törzsisztai rendfokozatban álló, kellő ismeretekkel és képességgel bíró katona személyt nevezett ki a honvédelmi miniszter hadtudományi szakértőnek – békeidőben esetről esetre a Legfelsőbb Honvéd Törvényszék javaslatára –, akik közül egyet-egyet a vádlott, az illetékes parancsnok és a vizsgálóbíró választott ki. A három tag közül a rangidős volt a bizottság elnöke. A hozzájuk intézett kérdésre a szakértőknek egyenes választ kellett adniuk, amelyet meg kellett indokolniuk. Az eltérő véleményt külön indokolásban fel kellett tüntetni.³⁶

1.1.2. Változások a két világháború közötti évtizedekben

Az első nagy világhégés előtt frissen felállított rendszernek hatalmas kihívásokkal kellett megküzdenie, amit – a fent már említett szabályozási visszasságokon túl – a háború alatt a bíróságok elé állított terheltek száma érzékeltet leghatásosabban, hiszen számuk legalább 3 millió volt.³⁷ Ezzel az ügymennyiséggel öthatszáz tényleges és nem sokkal több tartalékos hadbíró vette fel a küzdelmet.³⁸ Az éles helyzetben alkalmazott rendszer nagyon hamar rámutatott a szabályozás hibáira, így a háborús tapasztalatok és a trianoni békeszerződésbe foglalt kötelezettségek folytán a jogalkotónak a háborút követő konszolidálódás során a katonai igazságszolgáltatás szervezetét is át kellett alakítania. Minderre 1925-ben kerítettek sort. Gyakorlatban azonban a bíróságok elnevezéseit már egy 1921. február 16-án kelt rendelettel megváltoztatták. A dandárbíróság előbb a katonai alsóbíróság, majd a honvéd alsóbíróság elnevezést kapta, a hadosztálybíróság ekkor katonai törvényszék lett, később honvéd törvényszék. Ezen folyamatot a leszerelés és a béke-demilitarizációs szervezeti változások indokolták.

Az 1925:13. törvénycikk megszüntette a dandárbíróságokat, továbbá hatályon kívül helyezte az ezek személyi állományára, eljárására vonatkozó

³⁵ HKbp. 86-96. §.

³⁶ A HKbp. végrehajtási rendelete 224. §-hoz 1-6. pontja.

³⁷ LEVENTE NÁNDOR – CZIÁKY FERENC: A katonai igazságszolgáltatás jelentősége és szükségessége békében és háborúban, in *Magyar Katonai Szemle*, 1942/11. szám, 9. o.

³⁸ LEVENTE – CZIÁKY (1942): i. m. 9. o.

szabályokat, egyúttal a hadosztálybírósgot honvéd törvényszékké nevezte át.³⁹ Csáky Károly honvédelmi miniszter indoklásában⁴⁰ kitért arra, hogy a trianoni békeszerződésbe foglaltak miatt az állami szervezetet egyszerűsíteni kellett, ami létszámcsökkentéssel járt.⁴¹ Kifejtette, hogy a dandárbírósg, mint elsőfokú bírósg felállítása mellett az szólt, hogy az ítékezés ne csak a hadosztálybírósgok székhelyén legyen lehetséges, hanem a terhelt személyek állomáshelyén is, továbbá nagyobb súlyú ügyekben bizonyos eljárási cselekményeket könnyebben lehetett ezáltal fogantatosítani. Ez azonban nem valósulhatott meg a világháború miatt, mivel ekkortól javarészt a hadrakelt seregekre vonatkozó bíraskodás érvényesült, a hátszágban „*pedig az újonnan felállított dandárbírósgok közül (...) csakis a hadosztálybírósgok székhelyén levők folytatták tovább működésüket, a többiek úgyszólván még meg sem kezdett működése pedig a mozgósítással egyidejűleg megszűnt.*”⁴² Ez a helyzet nem változott a háború végeztével sem. Ezt hangsúlyozta Karafiáth Jenő, a törvény előadója, amikor kijelentette, hogy „*(...) szükséges egyszerűsíteni a katonai bírósgai szervezetet. Ez annyival inkább szükséges, mert a gyakorlatban ma ügysem érvényesülhet a két elsőfokú bírósg.*”⁴³ A honvédelmi miniszter indoklása a megszűntetés okaként kiemelte továbbá: (1) a dandárbírósg hatáskörébe tartozó vétségek jórészt HKbp. 2. §-a szerinti fegyelmi jogkörben is megtorolhatóak; (2) a dandárbírósgnál szolgáló hadbírókkal szemben nem volt feltétel a jogi végzettség és, ahogy fogalmazott, ez „*a gyakorlatban nem vált be.*”⁴⁴ Az 1925:13. törvénycikkkel módosított szervezet lényegében 1946-ig állt fenn.

³⁹ 1925:13. tc. a honvédség igazságügyi szervezetének módosításáról.

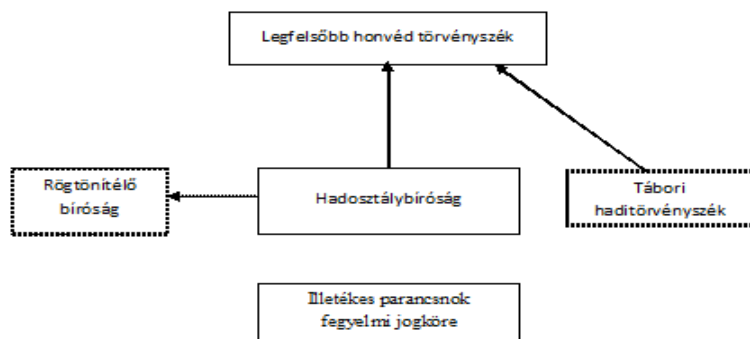
⁴⁰ CSÁKY KÁROLY honvédelmi miniszternek az 1925:13. törvénycikkhez írt indoklása, in *Nemzetgyűlési irományok*, 1922. XII. kötet 518-660., III. sz. – Irományszámok – 1922-571, 293. o.

⁴¹ A békeszerződés a honvédség maximális létszámát 35 ezer főben állapította meg. Összehasonlítás céljából, 1914-ben 25 ezer volt az újoncok létszáma. – BALLA TIBOR: A honvédség fejlődése a századforduló után, in KOLLEGA TARSOLY ISTVÁN (szerk.): *Magyarország a XX. században I. kötet – Politika és társadalom, hadtörténet, jogalkotás*, 1996, Szekszárd, Babits Kiadó, 292. o. Elérhető: <http://mek.oszk.hu/02100/02185/html/53.html> (2013.08.07.).

⁴² CSÁKY: i. m. 293. o.

⁴³ KARAFIÁTH JENŐ az 1925:13 törvénycikk Nemzetgyűlés előtti előadója (a Nemzetgyűlés 393. ülése 1925. évi március hó 18-án), in *Nemzetgyűlési napló*, 1922. XXXI. kötet, 143. o.

⁴⁴ CSÁKY: i. m. 294. o.

3. ábra: A honvédség katonai bünvádi eljárásának szervezetrendszer az 1925:13. tc. alapján (a szerző saját szerkesztése).

Az 1930-ban megalkotott első magyar katonai büntető törvénykönyv jelentős mérföldkő volt a katonai jogalkotás területén, eljárásjog terén viszont csak kisebb változásokat eredményezett, amelyek az új anyagi joghoz való igazításból eredtek. Az illetékes parancsnok jogait a honvéd vegyesdandárparancsnok és a honvédség főparancsnoka gyakorolhatta. Ha hűtlenség büntetett vagy vétségét katonai titokra követték el, akkor csak utóbbi járhatott el. A fegyelmi jogkör alkalmazhatóságának törvényi feltételeit annyiban módosították, hogy szabadságvesztés büntetésnél már csak a hat hónapot meg nem haladó szabály érvényesült.⁴⁵ A végrehajtási rendelet e jogkör gyakorlását tovább korlátozta annyiban, hogy ha „(...) a sértettnek különös érdeke fűződne ahhoz, hogy az ítélet hírlapilag közzététessék, és ennek katonai érdek sem áll útjában, az illetékes parancsnok, illetve a fegyelmi megtorlásra jogosult más parancsnok fontolja meg, hogy nem kellene-e az ügyet bünvádi útra terelni.”⁴⁶ A honvédtörvényszékeket a továbbiakban már nem a honvéd hadosztályparancsnokságok, hanem a vegyesdandárparancsnokságok állomás-helyein kellett felállítani és székhely szerint megjelölni.⁴⁷

⁴⁵ 1930:3. tc. a katonai büntetőtörvénykönyv életbeléptetéséről és a közönséges büntetőtörvények egyes rendelkezéseinek ezzel kapcsolatos módosításáról és kiegészítéséről (a továbbiakban: Élt.) 4., 9. §.

⁴⁶ A m. kir. honvédelmi miniszternek és a m. kir. igazságügyminiszternek 1930. évi 13.041. ein. H. M. 13. számú rendelete; a katonai büntetőtörvénykönyv életbeléptetéséről és a közönséges büntetőtörvények egyes rendelkezéseinek ezzel kapcsolatos módosításáról és kiegészítéséről szóló 1930:III. törvénycikk végrehajtásáról 4. §-hoz.

⁴⁷ Élt. 9. §.

1.2. Rendkívüli igazságszolgáltatási szervek 1912-1939 között

E fejezetben bemutatásra kerülő katonai igazságszolgáltatási eljárások és ítélőbíróságok eltérnek a HKbp. békeidős szerveitől. Két nagy blokkban kívánom ismertetni ezeket az intézményeket. Az első blokkba azok az eljárások, szervek kerültek, amelyeket maga a kódex szabályozott háborús vagy rendkívüli intézményként. E blokkba soroltam még az olyan intézményeket is, amelyeket e törvény szabályaihoz igazodva alkottak meg. A második blokkban a Tanácsköztársaság katonai igazság-szolgáltatási rendszerét mutatom be, amelyet Magyarország letragikusabb korszakában hívott életre a proletár államvezetés. E szervezetrendszer létrejött, ha csak időlegesen is, de teljesen felszámolta a HKbp. által létrehozott igazságszolgáltatási rendszert.

1.2.1. 1912-1939 közötti honvéd bünvádi eljárás rendkívüli szervei

A HKbp. két rendkívüli törvénykezési szervet szabályozott: (1) a rögtönítélő bíróságot, valamint (2) a hadrakelt seregek bíróságát, a tábori haditörvényszéket.⁴⁸

A rögtönítélő vagy más néven statáriális bíraskodást az adott szervezet keretein belül alkalmazták, csak az arra jellemző különleges eljárási szabályok miatt kell elkülöníteni az általános rendszertől. A tábori törvényszék mind szervezetében, mind eljárásában, mind pedig az eljárása alá tartozó személyek körében elkülönül a fentebb bemutatott szervektől.

Főszabály szerint a rögtönbíráskodást a honvédelmi miniszter rendelhette el.⁴⁹ Rögtönbíráskodás kihirdetése nélkül is elrendelhetette rögtönítélő bíróság felállítását a hadosztálybírósághoz utalt illetékes parancsnok, meghatározott

⁴⁸ A korszak fórumainak ismertetéséhez tartozik a lakbérleti bizottság rövid bemutatása, amely se katonai, se bünvádi fórum nem volt, azonban ahogy alapító rendelete fogalmazott, hatásköre kiterjedt „(...) a katonai szolgálatot teljesítő, vagy ily egyénnel egy tekintet alá eső bérlő hátralékos bértartozásának törlesztésére megszabott határidő meghosszabbítása, vagy a bérlőt a bértartozás tekintetében megillető halasztás (moratórium) megszüntetésének kérdésére” és „(...) katonai szolgálatot teljesítő, vagy ilyen egyénnel egy tekintet alá eső bérlőt megillető kedvezményeknek a hozzátartozókra kiterjesztésre (A m. kir. igazságügyminiszter és a m. kir. belügyminiszter 1917. évi 8.133. I. M. számú rendelete, a lakbérleti bizottságokról és eljárásuk szabályozásáról, 1. § 2-3. bekezdés).” A bizottságok a járásbírók mellett működtek. Eljárása során katonai személyek ügyeiben polgári személyek döntöttek. A bizottság végzéssel hozott határozatot, amely ellen nem volt helye jogorvoslatnak. A bizottságokkal kapcsolatban Liebmann Ernő ügyvéd kijelentette, hogy „a katona bírója katona legyen, az mindig jobban fogja őt megérteni.” Utalva arra a sajátos helyzetre, amiben a katonák voltak, főként háború idején (LIEBMANN ERNŐ: Beváltak-e a népbírák?, in *Jogtudományi Közöny*, 1919/4. szám, 29. o.).

⁴⁹ HKbp. 435. §.

bűncselekmények⁵⁰ esetén, amennyiben úgy ítélte meg, hogy az alárendelt katonai köteléssel vagy egyénnel szemben szükséges. Az illetékes parancsnok diszkrecionális jogkörét csekély mértékben, de csökkentette az Élt., azzal, hogy kimondta – a meghatározott bűncselekmények elkövetése esetén⁵¹ – csak akkor rendelhető el rögtönbíráskodás, ha „*megzavart fegyelem helyreállítása elrettentő példaadást tesz szükségessé.*”⁵² Rögtönítélő eljárást az illetékes parancsnok a honvéd ügyészhez intézett írásbeli parancsával kezdeményezhetett azzal szemben, akit tetten értek, vagy akinek bűnössége „*minden valószínűség szerint haladéktalanul be fog bizonyulni.*”⁵³ Az ügyekben határozatot a hadosztálybírósnál összeülő rögtönítélő bíróságok hoztak, amelyek összetétele megegyezett a hadosztálybíróágoknál ismertetett haditörvényszékek összetételével.

Az eljárását az illetékes parancsnok utasításának kézhezvételét követően a honvéd ügyész haladéktalanul kezdeményezte, hogy a bíróság fel tudjon készülni akár halálbüntetés azonnali végrehajtására is. Határozatát főszabály szerint félbeszakítás nélküli tárgyaláson hozta meg. A vádlottat csak egyhangú határozattal mondhatták ki bűnösnek; ha a bíróság egy tagja is „nem bűnösre” szavazott, abban az esetben a rögtönítélő bíróság végzésben mondta ki, hogy nincs helye további rögtönítélő eljárásnak. Ezt közölték az illetékes parancsnokkal, aki intézkedett a rendes eljárás megindításáról.

Abban az esetben, ha a bírók többsége nem bűnösre szavazott, akkor felmentő ítéletet kellett hozni. Ha egyhangúlag bűnösnek mondták ki, akkor a vádlottra csak halálbüntetés volt kiszabható, más büntetési nemek nem voltak figyelembe vehetőek. Ennek oka, hogy az ilyen eljárások célja a gyors elrettentés volt. Ettől eltérni csak abban az esetben lehetett, ha az eljárás a célját akkor is elérte, ha halálos ítéletet „*(...) a büntetésre legméltóbb egyéneknek*” hajtották végre és „*(...) fontos okokból, a többi kevésbé bűnös résztvevőkre kivételesen szabadságvesztésbüntetést*”⁵⁴ szabtak ki. Ez kötél általi halálbüntetés esetén 10-20 évig terjedő súlyos börtönt, golyó általi halál esetén 5-10 évig terjedő egyszerű vagy súlyos börtönt jelentett. Kivételt jelentett továbbá az is, ha a vádlott a

⁵⁰ Ezek a bűncselekmények a következők: a függelemsértés, a zendülés, a gyávaság, a fegyelem- és rendháborítás, a jogosulatlan toborzás és a kémkedés büntetvényben, továbbá a lázadás, a szökés, az esküvel fogadott katonai szolgálati kötelesség megszegésére csábítás vagy segélynyújtás, továbbá a lázongás és az elharapózott fosztogatás büntette.

⁵¹ A bűncselekmények körét leszűkítette a függelemsértés minősített esetére, a zendülésre, arra felhívásra, a rábírásra, a katonai őr elleni büntetvényre és a gyávaságra, valamint a gyávaságon kívül, amennyiben emberölés is megvalósul. – Élt. 42. §

⁵² Élt. 42. §.

⁵³ HKbp. 438. §.

⁵⁴ APÁTHY JENŐ: Az igazságszolgáltatásról a megszállott Szerbiában – A bünvádi eljárásról, in *Jogtudományi Közöny*, 1917/6. szám, 52. o.

bűncselekmény elkövetésekor nem töltötte be még a húszadik életévét, ebben az esetben szintén az előzőekben meghatározott börtönbüntetéssel kellett sújtani.

A bíróság határozatát megküldte az illetékes parancsnoknak, akinek megerősítése után vált jogerőssé az ítélet. A parancsnok gyakorolta – király felhatalmazása alapján – a kegyelmi jogot is. Az ítélettel szemben nem volt helye rendes jogorvoslatnak.⁵⁵

A hadrakelt seregek ítélkezése a hatályba lépés pillanatától óriási jelentőséggel bírt, hiszen a háború kitörését követően szinte a teljes haderőre ezt a törvénykezési formát alkalmazták, valamint az elfoglalt területek lakosságának bűnvádi ügyeire is, így a korábban említett jelentős ügyteher döntő részében ezen törvényszékek hoztak határozatot. Az elfoglalt területeken – ezt Szerbia példája jól mutatja – a magánjog tárgyát képező ügyekben is ítélkeztek. Apáthy Jenő hadbíró írásából kiderül, hogy *„működő bíróságok, polgári ügyekben a szerb polgári perrendtartás némileg módosult szabályai szerint járnak el. A módosításokat főként a bírósági szervezet változása vonta maga után.”*⁵⁶ Ilyen változás volt, hogy a helyi községi bíróságok, mint alsó szintű bíróságok fellebbviteli fóruma a kerületi parancsnokság és a cs. és kir. főkormányzóság lett. Büntető ügyekben – ahogy azt Kelemen Frigyes Ottó hadbíró is kifejtette – *„(...) kizárólag a tábori bíróságok ítélkeznek és ilyenképpen a montenegrói civil lakosság is úgy alakjogi, mint anyagjogi tekintetben a katonai büntető-törvényeknek van alávetve.”*⁵⁷ Ezek okán is fontos (és jelentős) volt, hogy a HKbp. tiszta és egyértelmű fogalmakkal dolgozott.

A törvény kellő pontossággal határozta meg a hadrakelt sereg fogalmát: *„a hadrakelt sereg számára szóló szabályokat kell alkalmazni: 1. mindazoknál a mozgó parancsnokságoknál, csapatoknál, osztályoknál és intézeteknél, a melyek a hadrakelt sereghez vannak beosztva, a mozgosítási állomás elhagyásának időpontjától leszerelésükig; 2. a hadifelszerelést felvett mindazokon az erődített helyeken, a melyek a működő hadsereg (hadtest) körletében vagy fenyegető ellenségeskedés miatt hadiállapotban vannak. Ily viszonyok kezdetét és végét az erődített hely parancsnokának közzé kell tennie.”*⁵⁸

A legfőbb parancsnok polgári személyeket is eljárás alá vonhatott, amennyiben a törvényben meghatározott bűncselekményeket követték el. Szintén meghatározta az illetékes parancsnokok személyét is, akiknek az eljárás megindítására vonatkozó jogkörei megegyeztek a korábban felvázoltakkal, ezen parancsnokok voltak a honvéd hadosztályparancsnok; vár (hadikikötő) kinevezett

⁵⁵ HKbp. 433-450. §.

⁵⁶ APÁTHY JENŐ: Az igazságszolgáltatásról a megszállt Szerbiában, in *Jogtudományi Közlöny*, 1917/4. szám, 34. o.

⁵⁷ KELEMEN FRIGYES OTTÓ: Montenegrói jogi viszonyok, in *Jogtudományi Közlöny*, 1917/10. szám, 94. o.

⁵⁸ HKbp. 452. §.

parancsnoka; a hadtestparancsnok; a hadseregparancsnok; a hadsereg hadtáp-parancsnokságának főnöke; valamint a hadsereg főparancsnok.

Az eljárások sikeres lefolytatása végett az illetékes parancsnok mellé megfelelő számú nyomozásvezetőt és honvéd ügyészt kellett beosztani. Vizsgálóbíróság nem működött hadrakelt sereg mellett, csak ítélő bíróság, azaz tábori haditörvényszék, amely összetételére a hadosztálybíróságokra vonatkozó szabályokat kellett alkalmazni. Ezeknek ugyanazon bűncselekményekre terjedt ki a hatásköre, mint a hadosztálybíróságoknak. Az eljárást az illetékes parancsnok kezdeményezhette, amellyel egyidejűleg kirendelte az eljáró nyomozásvezetőt, akit a vizsgálóbíró összes joga megilletett. *„Szakértői vélemény adására minden esetben egy szakértő is elég. Jegyzőkönyvet csak oly nyomozócselekményről kell szerkeszteni, mely a főtárgyaláson előreláthatólag bizonyítékul fog szolgálni és ott megismételhető nem lesz. Különben elég, ha a nyomozásvezető röviden feljegyi a kihallgatott egyének vallomásának rövid tartalmát.”*⁵⁹

Amennyiben az illetékes parancsnok a vádemelés mellett döntött, ezzel egyidőben kijelölte a vád képviselőjében eljáró honvéd ügyészt és azt a hadbíró, aki a főtárgyaláson tárgyalásvezetőként közreműködött. A vád képviselője a vádparancs alapján büntetőindítványt szerkesztett, amelyet közölt a hadbíróval, aki gondoskodott az ítélőbíróság megalakulásáról és közölte a vádat a terhelttel, továbbá kötelező védelem esetén, ha vádlott nem élt ezzel a jogával számára védőt rendelt ki.

A tárgyalások a többi bíróság tárgyalásától eltérően főszabály szerint nem voltak nyilvánosak. A tábori haditörvényszék döntésével szemben nem volt helye jogorvoslatnak, az ítélet az illetékes parancsnok megerősítésével vált jogerőssé.⁶⁰ A halálos ítéletet csak a hadsereg főparancsnoka erősíthette meg. Az illetékes parancsnok ítélethozatal után mielőtt azt megerősítette, vagy halálbüntetés esetén a legfőbb parancsnok elé terjesztette volna, a vádlottat meg kellett hallgatatnia egy igazságügyi katonaaállományú tiszttel, hogy az kíván-e panaszt emelni az ítélet ellen és milyen indokkal. Ha az illetékes parancsnok mellett olyan igazságügyi tiszt működött közre, aki a főtárgyaláson nem vett részt, az köteles volt írásbeli jogi véleményt formálni a tárgyalás jogszerűségéről.

Amennyiben az illetékes parancsnok az eljárást vagy az ítéletet törvényellenesnek vagy az ítélet indokolásában a ténybeli megállapításokat helytelennek tartotta, az ítéletet nem erősítette meg és az ügy irataival együtt felterjesztette a hadsereg főparancsnoka elé, aki vagy megerősítette, vagy megsemmisítette azt. Az illetékes parancsnok (vagy a hadsereg főparancsnoka) rendelkezett a kegyelmezési joggal – királytól nyert törvényes felhatalmazás alapján –, amely a saját diszkrecionális jogköre volt.

⁵⁹ APÁTHY (1917): i. m. 51. o.

⁶⁰ HKbp. 464-486. §.

Az Élt. rendeleti szabályozási lehetőséget biztosított az illetékes miniszternek a hadrakelt seregek ítélkezésének tekintetében „(...) az eljárás gyorsítása és egyszerűsítése érdekében.”⁶¹ Ennek során a HKbp. ez irányú rendelkezéseitől eltérő rendelkezéseket is megállapíthatott, azonban csak az ott meghatározott alapelvek figyelembevételével. A jogalkotó indokolása szerint erre azért volt szükség, mert „(...) háborús viszonyok kaleidoszkópszerű változásai folytán a legjobban átgondolt törvény alkalmazásakor is merülhetnek fel előre nem látható hiányok vagy akadályok, melyeknek gyors megszüntetése fontos katonai érdek.”⁶² E felhatalmazással csak a II. világháború során élt a kormány.

1.2.2. A Tanácsköztársaság katonai igazságszolgáltatási szervezetrendszere és eljárásai

A Forradalmi Kormányzótanács a Tanácsköztársaság központi szerve volt, amely Szovjet mintára Magyarország teljes alkotmányos berendezkedését megváltoztatta. A történeti alkotmány tagadásaként a proletár állam chartális alkotmányokat hozott létre, elsőként az ún. ideiglenes alkotmányt 1919. április 21-én, majd június 23-án megalkotta véglegesnek szánt alkotmányát. Ezek a produktumok idegen testként ékelődtek Magyarország ezeréves alkotmányos fejlődésébe. A közjogi viszonyok átalakítása mellett aktívan rombolták le az előző rendszer intézményeit és helyükbe új, sajátos intézményeket hívtak életre, s ezen átalakításokat nem kerülhette el a honvédség és annak igazságszolgáltatási szervezete sem. „A régi igazságügyi mechanizmus felszámolása lényegileg megtörtént.”⁶³

Március 29-én felállították a Vörös Hadsereget, amely elsősorban „szervezett munkásokból (...) és a fegyverben álló proletárkatonából állt,”⁶⁴ ami a proletárság osztályhadserege volt. Alapító rendelete szakítani próbált a hagyományokkal, amikor is kijelentette, „(...) nem lehetnek osztálykülönbségek, semmiféle rendfokozatot és rangjelzést nem ismer, csak parancsnokai és katonái vannak.”⁶⁵ A Vörös Hadsereg legfelső irányítója a Forradalmi Kormányzótanács volt, a közvetlen irányítást és szervezést pedig a hadügyi népbiztos végezte, azonban az április 16-i támadások során kiderült, hogy nem tudott egyedül hatékonyan működni. 1919. április 21-én felállították a Keleti

⁶¹ Élt. 50. §.

⁶² GÖMBÖS GYULA honvédelmi és ZSITVAY TIBOR igazságügy miniszter indokolása az Élt.-hez, in *Képviselőházi irományok*, 1927. XVIII. kötet, 448. o.

⁶³ NÉVAI LÁSZLÓ: Az igazságszolgáltatási rendszer átalakítása a Magyar Tanácsköztársaságban, in *Jogtudományi Közlöny*, 1969/6. szám, 289. o.

⁶⁴ A forradalmi kormányzótanács XXIII. K.T.E. számú rendelete a Vörös Hadsereg alakításáról 1.

⁶⁵ A forradalmi kormányzótanács XXIII. K.T.E. számú rendelete a Vörös Hadsereg alakításáról 4. §.

Hadseregparancsnokságot, amely a „(...) Tisza és Maros közti területen levő és oda irányított csapatok felett a parancsnokságot”⁶⁶ átvette, s a népbiztosnak alá volt rendelve. A hadsereg egységes vezetése a Vörös Hadsereg Parancsnokság felállításával valósult meg. A Vörös Hadsereg igazságszolgáltatási fóruma a forradalmi törvényszék volt.⁶⁷ „A forradalmi törvényszékek különbíróóságok, melyeknek feladata az ellenforradalmi büntettek elbírálása, továbbá azokban a bűnügyekben ítélkezés, melyeket a Forradalmi Kormányzótanács külön rendelettel oda ítél.”⁶⁸ A forradalmi törvényszékeket március 25-én állították fel, azonban csakhamar észlelték azon problémát, hogy háború idején szükséges lenne, hogy katonai ügyeket katonai bíróságok tárgyalják, ezért április 12-én felállították a forradalmi katonai törvényszékeket.

A forradalmi katonai törvényszékeket hadosztály vagy dandár székhelyén kellett létrehozni. „A Tanácsköztársaság honvédő háborújának megindulásával a harcoló alakulatoknál /zászlóaljig/ is működtek forradalmi katonai törvényszékek.”⁶⁹ Elnökből és két tagból álltak. Budapesten a bírakat a központi tanács, másutt a munkások, katonák és földművesek helyi tanácsa választotta katonák, katonaviselt munkások és földművesek közül. A bíróság tagjaival szemben nem volt tehát előfeltétel a jogi képzettség, az is előfordulhatott, hogy sem katona, sem jogász nem volt közöttük. Erre példaként szolgál Németh Attila vöröskatona pere, amely során a törvényszék összetétele a következők szerint alakult: az elnök művezető volt, az ülnökök egyike famunkás, másik pedig asztalos.⁷⁰ A törvényszékek feladata a Vörös Hadsereg fegyelmét sértő katonai büntettek szankcionálása volt. Hatásköre kifejezetten a rendeletben meghatározott katonai büntettek katona vagy parancsnok elkövetőire terjedt ki. Ennek ellenére a bírósági iratokból jól kitűnik, hogy polgári személyek felett is ítélezet olyan ügyekben, amelyek a forradalmi törvényszékek hatáskörébe tartoztak volna. A III. hadtest mellett működő Miskolci-, majd Kassai Forradalmi Katonai Törvényszék fennmaradt iratai szerint 44 esetben járt el polgári és 13 esetben katonai személy ellen. Polgári személyek ellen lefolytatott eljárások többsége ellenforradalmi büntett miatt indult. Ilyen cselekmény miatt kezdeményeztek eljárást a vármegye korábbi főispánja, szolgabírája, főjegyzője, aljegyzője ellen. A törvényszék folytatott le eljárást szesztilalom megszegése,

⁶⁶ KÚN JÓZSEF: A magyar Tanácsköztársaság történetének forrásai a Hadtörténeti Levéltárban, in *Levéltári Közlemények*, 1959/29. szám, 177. o.

⁶⁷ A forradalmi kormányzótanács XXIII. számú rendelete a Vörös Hadsereg alakításáról.

⁶⁸ SZABÓ ANDRÁS: A Tanácsköztársaság büntetőjoga, in HALÁSZ PÁL (szerk.): *A magyar Tanácsköztársaság jogalkotása*, 1959, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 206. o.

⁶⁹ SZIJJ: i. m. 51. o.

⁷⁰ HL HM IV. Katonai igazságszolgáltatás szervei 92. Forradalmi Katonai Törvényszékek 609. f. 32.cs. Szombathelyi F. K. Tsz. 1919. – Fkt. 24.öe. 1. lap, Németh Antal vöröskatona pere.

lopás, csalás, zsarolás, nemi erőszak vádja miatt is. A Budapesti Katonai Forradalmi Törvényszék fellelhető iratainak is közel felét polgári személyek elleni eljárások teszik ki, de a kecskeméti törvényszék iratai között is található ilyen személyekkel szembeni ítélet. A szombathelyi törvényszék ránk maradt iratai, között viszont egyetlen polgári személlyel szembeni ítélet sem található, pedig a miskolci után ezen bírságról maradt fent a legtöbb irat (39 db).⁷¹ A rendeletben meghatározott bűncselekményekhez a jogalkotó nem rendelt büntetési tételt, hanem úgy fogalmazott, hogy a vádlott *„(...) büntetését a cselekmény súlyához képest a forradalmi törvényszék szabja ki. Halálbüntetést is kiszabhattak, ha vádlott cselekménye »a Vörös Hadsereg forradalmi fegyelmét vagy a Tanácsköztársaság érdekét súlyosabban sérti vagy közvetlenül veszélyezteti.«*”⁷²

Ezzel a típusú szankcionálási lehetőséggel a jogalkotó teljesen szabad kezet adott a bírának, akik laikusok révén nem rendelkeztek megfelelő tapasztalatokkal és ismeretekkel ahhoz, hogy egy ilyen jogkört megfelelően tudjanak kezelni. Ennek eredményeként előfordult, hogy ugyanazon bíróság ugyanolyan összetételben az egyik vádlottra vérfertőzés kísérletéért (apa gyermekkorú lányával szemben) egy évi fegyház büntetést szabott ki, amit felfüggesztett azzal az indokkal, hogy *„(...) a vádlott az eset óta hasonló kísérletet nem tett,”* míg egy erőszakos nemi közöszlással vádolt terheltet halálra ítélte.⁷³ Országos szinten is óriási eltérések alakultak ki egy-egy cselekmény megítélésében: míg Miskolcon a szesztilalom megszegéséért 1-2 hónapos szabadságelvonást rendelt el a bíróság, addig Budapesten 15 év fegyházat vagy akár 10 év kényszermunkát⁷⁴ is kiszabott.

A katonai forradalmi törvényszékek eljárására a forradalmi törvényszék szabályait kellett alkalmazni. Ezek alapján a *„(...) hatáskörébe tartozó ügyekben sem alakszerű nyomozó eljárásnak, sem vádirat benyújtásának nincs helye.”*⁷⁵ A terheltet elfogása után azonnal a törvényszék elé kellett állítani, a nap bármely órájában és akár szabad ég alatt is. A gyakorlatban – az iratok alapján megállapíthatóan – a törvénykezés meghatározott napokon zajlott. A törvényszék zárt tanácskozás keretében döntött bűnösség kérdésében. Halálbüntetést csak egyhangú határozattal hozhatott. Rendes perorvoslatnak nem volt helye, a

⁷¹ HL HM IV. Katonai igazságszolgáltatás szervei 92. Forradalmi Katonai Törvényszékek iratai.

⁷² Forradalmi kormányzótanács LIII. számú rendelete A katonai büntettek és a forradalmi katonai törvényszékek 4. §.

⁷³ HL HM IV. Katonai igazságszolgáltatás szervei 92. Forradalmi Katonai Törvényszékek III. hadtest forradalmi katonai törvényszék iratai.

⁷⁴ HL HM IV. Katonai igazságszolgáltatás szervei 92. Forradalmi Katonai Törvényszékek 609. f. 28.cs. Budapesti F. K. Tsz. 1919. – 2257. 9. lap.

⁷⁵ Forradalmi kormányzótanács IV. számú rendelete, A forradalmi törvényszék 4. §.

kiszabott büntetést az ítélethirdetést után azonnal végrehajtották, amelyre a kegyelmi kérelemnek sem volt felfüggesztő hatálya.⁷⁶ Ez az eljárás rendkívül érdekes halálbüntetés esetén, ahol a végrehajtás okafogyottá tette magát a kegyelmi kérelmet. Ezeken a szabályokon finomított a Forradalmi Kormányzótanács május 16-án. Elrendelte, hogy a tárgyalások főszabály szerint nyilvánosak és lehetőséget biztosított az ítéletekkel szemben jogorvoslatra.⁷⁷

Katonai ügyszakban ennek szerve az Országos Forradalmi Katonai Főtörvényszék lett, ami elnökből és négy tagból állt, akiket a Forradalmi Kormányzótanács választott és bármikor visszahívhatta őket. A forradalmi katonai törvényszékek ítéletével szemben panasszal élhetett a vádbiztos, a vádlott és a védő is. A panaszt az ítélethirdetést követő nyolc napon belül kellett jegyzőkönyvbe mondani vagy írásban benyújtani. A panasznak főszabály szerint csak a halálbüntetésre volt halasztó hatálya. A Főtörvényszék bármely ítélet végrehajtását felfüggeszthette, ha a panasz sikerét valószínűsítette, a forradalmi törvényszékek pedig akkor, ha ezt a proletár állam érdeke indokolta. Panasznak akkor volt helye: *(1) az ítélet hozatalában olyan bíró vett részt, akinek elfogulatlansága ellen alapos okot lehet felhozni; (2) az ítélet rendelkező része érthetetlen vagy végrehajthatatlan; (3) a bűncselekmény tárgyában már korábban jogerős határozatot hoztak; (4) az ítélet nyilván igazságtalan.*⁷⁸ Ezek a jogorvoslati okok egyrészt erősen szubjektívek voltak (ítélet igazságtalansága, ítélet érthetlensége), másrészt pedig tükrözik a laikus bírák felkészületlenségét is (*res iudicata*, ítélet végrehajthatatlan/érthetetlen). A Főtörvényszék a panasz elintézése során eljárási szabályokhoz nem volt kötve.

A forradalmi katonai törvényszék előtt a vádat a vádbiztos képviselte. Az eredeti szabályozás szerint a vádbiztost Budapesten a központi tanács, más helyeken a munkások, katonák és földművesek tanácsa választotta katonák, katonaviselt munkások és földművesek közül később a hadügyi népbiztos nevezte ki. Így vele szemben sem volt feltétel a jogi végzettség, sőt az sem, hogy katona személy legyen. Eredetileg feladata volt a nyomozás, a bizonyítékok előteremtése, miután azonban a Vörös Őrség lett az egyedüli nyomozó szerv,⁷⁹ feladatait módosították. Feladatai a következők voltak: a (1) nyomozás irányítása, (2) tárgyalás előkészítése, (3) vád képviselése. Az eljárást csak a törvényszék elnökének hozzájárulásával szüntethette meg, a vádat nem ejthette el.

⁷⁶ Forradalmi kormányzótanács IV. számú rendelete, A forradalmi törvényszék.

⁷⁷ Forradalmi Kormányzótanács XCIV. számú rendelete, A forradalmi törvényszékek szervezete és a rögtönítélő eljárásról 9. §, 11. §.

⁷⁸ Forradalmi Kormányzótanács CXV. számú rendelete Országos Forradalmi Katonai Főtörvényszék 4. §.

⁷⁹ Forradalmi Kormányzótanács LXXXIV. számú rendelete, A Vörös Őrség az egyedüli nyomozó testület 1. §.

A Tanácsköztársaság utolsó hónapjában világossá vált a rendszer vezetői számára, hogy a Vörös Hadseregnek „(...) *komoly tiszthiányok mutatkoztak, és a román, illetve csehszlovák erők elleni harc során egyre inkább szükségesnek látszott e hiányok enyhítése*”,⁸⁰ ennek okán a hadügyi népbiztos rendeletével szabályozta a volt tisztek letartóztatásával kapcsolatos előírásokat. Ez mind a törvényszékekre, mind a vádbiztosokra nézve kötelező szabályokat tartalmazott. A jogszabályban elrendelte (ismételten⁸¹), hogy főszabály szerint katonai parancsnokokat (volt tiszteket) csak a hadügyi népbiztos előzetes írásos vagy távirati engedélyével lehetett letartóztatni. Mivel a korábbi rendeletek ellenére továbbra is foganatosítottak engedély nélküli letartóztatásokat, ezért a hadügyi népbiztos rendelete értelmében, aki ezt követően is vétett a rendelet ellen, azt a hadsereg harcászata elleni büntet elkövetése miatt forradalmi törvényszék elé állították. Elrendelte az addig engedély nélkül letartóztatott tisztek szabadon engedését. A fentiek alól kivételeként rögzített két esetkört: (1) a letartóztatás politikai okból halaszthatatlan (ekkor szigorú megfigyelés alá kell helyezni, ami szabad mozgását nem korlátozhatta); (2) tettenérés vagy határozott vád esetén, ha a szigorú megfigyelés nem volt elegendő, akkor lehetett őrizetbe venni.⁸²

E rendeletet – nem elfelejtve azt, hogy ez egy korábbi rendelet megerősítése volt – 1919. június 17-én bocsátották ki, tehát késői felismerése volt annak, hogy egy hadsereget jól felkészített és hivatásos tisztek hiányában nem lehet megfelelően működtetni. E rendelet elkészítése tovább gyengítette a hadsereg reagáló képességét és ezzel szabad utat engedett az országot megszálló román csapatoknak.

A törvényszéken eljáró védőkkel szemben sem állított fel semmilyen kritériumot a Forradalmi Kormányzótanács, hiszen ahogy a rendelet fogalmaz, „*a bíróság bárkit hivatalból kirendelhet*”⁸³ abban az esetben, ha a terhelt nem élt jogával, vagy a választott védőt azonnal meghívni nem lehetett. A későbbi szabályok annyiban szigorodtak, hogy csak az járhatott el védőként, akit a törvényszék mellett működő védők lajstromába felvettek. A lajstromba szintén végzettségre való tekintet nélkül mindenkit felvehettek. Rendelet kötelezővé tette súlyos vád esetén védő alkalmazását. A súlyos vádat nem konkretizálták, így azt szintén a laikus bírónak kellett értelmezniük.

A Tanácsköztársaság katonai igazságszolgáltatása is ismerte a rögtönítélő bíraskodást, a HKbp.-hez hasonlóan szintén különleges eljárásként kezelte. A

⁸⁰ SZAKÁLY SÁNDOR: *Honvédség és tisztikar 1919-1947*, 2002, Ister, Budapest, 10. o.

⁸¹ A hadügyi népbiztosság 1919/10972/eln. 31. számú rendelete és az igazságügyi népbiztos 32018/1919 I.N.E. számú rendelete.

⁸² HL HM IV. Katonai igazságszolgáltatás szervei 92. Forradalmi Katonai Törvényszékek 609. f. 32. cs. Szombathelyi F. K. Tsz. 1919. – Fkt. 309. öe. 7. lap.

⁸³ Forradalmi Kormányzótanács XCIV. számú rendelete, A forradalmi törvényszékek szervezete és a rögtönítélő eljárásról 10. §.

Forradalmi Kormányzótanács rendelhette el egyes bűncselekmények tekintetében az ország egészére vagy meghatározott részére. Hadművelési területeken a Hadsereg főparancsnokság volt jogosult elrendelni. A rögtönítélő bíraskodás gyakorlására külön bíróságot küldhettek ki vagy a katonai forradalmi törvényszékeket bízhatták meg ezen hatáskörrel.⁸⁴ Ilyen külön bíróságok voltak az ún. terrorkülönítmények. Ezen terrorkülönítmények minden emberi és jogi szabályon túlléptek vállalt ideológia céljaik megvalósítása érdekében. Ezt jól tükrözi Herzog Rezső ezredsegédnek, Kutassy János zászlóaljparancsnoknak, Glasner Béla zászlóaljparancsnoknak és Fehér Imre parancsnoknak a IV. hadtestparancsnoksághoz intézet folyamodványuk, amelyben, mint írták „*az igazság és emberiség nevében*” fordultak feletteseikhez, mert „*(...) tartoznak ezzel a világ előtt saját becsületes nevüknek, nehogy valaha a történelem ítélőszéke előtt, mint vérszopók, hiénák állítassanak be.*”⁸⁵ E folyamodványban vádolták Szamuelyt és csapatát a hatáskörük túllépésével, meg nem engedett terror alkalmazásával, a kihallgatások embertelenségével és az eljárások megsértésével. Szamuelyt alig pár perc kihallgatás után hozta meg ítéleteit, melyek minden esetben halálbüntetést eredményeztek. Az ilyen eljárást a hiányos szabályozás eredményezte, hiszen az erről szóló rendelet csupán annyit mondott ki, hogy a tárgyalások nem nyilvánosak és védő részvételét kötelezővé tették. A felállított szerv halálos ítéletet csak egyhangúlag hozhatott, amelyet rögtön foganatosítani is kellett, tehát nem volt helye jogorvoslatnak.⁸⁶ Ezen kevéske szabályt sem sikerült azonban maradéktalanul betartani.

A terrorkülönítményektől eltérően a törvényszékek esetében a budapesti törvényszék utasítással szabályozta⁸⁷ a többi törvényszék rögtönítélő eljárását. A törvényszékek statáriális bíróságai főszabály szerint hármas tanácsban jártak el. Kisebb súlyú ügyekben az elnök egyesbíró elé utalhatta az ügyet, aki két évnél súlyosabb fegyházat nem szabhatott ki. A vádbiztos a tárgyalás elején ismertette a vádat, a bűnügyi nyilvántartó terhelte vonatkozó adatait, továbbá ha szakszervezeti tag volt, ezt is ki kellett emelnie. A terhelthez és a tanúhoz csak a bíróság tagjai intézhettek kérdéseket, a védő és a vádbiztos csak indítványozhatta kérdés feltevését. A bizonyítás lefolytatása után a bíróság tagjai zárt tanácskozáson hozták meg ítéletüket. Halálos ítéletet csak egyhangú határozattal

⁸⁴ Forradalmi Kormányzótanács XCIV. számú rendelete, A forradalmi törvényszékek szervezete és a rögtönítélő eljárásról 20. §.

⁸⁵ HL HM IV. Katonai igazságszolgáltatás szervei 92. Forradalmi Katonai Törvényszékek 609. f. 35.cs. A Vörös Hadsereg Rögtönítélő Törvényszéke 1919, szn.l. 60. lap.

⁸⁶ Forradalmi Kormányzótanács XCIV. számú rendelete, A forradalmi törvényszékek szervezete és a rögtönítélő eljárásról 21. §.

⁸⁷ HL HM IV. Katonai igazságszolgáltatás szervei 92. Forradalmi Katonai Törvényszékek 609. f. 27.cs. III. hadtest forradalmi katonai törvényszék 1919, A rögtönítélő bíróság előtt követendő tárgyalások menete.

hozhattak. Az ítéletet rövid indokolással írásba kellett foglalni és azonnal végrehajtani.

A Tanácsköztársaság 1919. augusztus 1-én bekövetkezett bukása után az általa felállított szervezetrendszer illegitimnek nyilvánították. A jogfolytonosság elvét valló, restaurációs szándékkal fellépő kormányok a katonai igazságszolgáltatás területén ismét a HKbp. rendelkezéseit tekintették hatályosnak Magyarországon.

2. A HÁBORÚS JOGALKOTÁS HATÁSAI A KATONAI IGAZSÁGSZOLGÁLTATÁS SZERVEZETÉRE ÉS ELJÁRÁSA (1939-1944)

A II. világháborút megelőzően a kormány a katonai igazságszolgáltatás több területét is érintő jogalkotási felhatalmazást kapott, ezeket az Élt. (korábbiakban meghatározott módon) és az 1939-ben elfogadott honvédelemről szóló törvény (a továbbiakban: Htv.) kivételes hatalmat szabályozó részében rögzítették.

A Htv. kimondta, hogy a „(...) *minisztérium kivételes hatalom ideje alatt az alábbi §-okban foglalt felhatalmazások körén túlmenően is megtehet rendelettel minden olyan közigazgatási, magánjogi, eljárási és a törvényhozás hatáskörébe tartozó egyéb intézkedést, amely a rendkívüli viszonyok által előidézett helyzetben a honvédelem érdekében elkerülhetetlenül szükséges s evégből a fennálló törvényektől eltérő rendelkezéseket állapíthat meg.*”⁸⁸

Vargyai Gyula véleménye szerint „a honvédelmi törvény azonban a kivételes hatalom mélységét tekintve minden előzmény nélkül állt a magyar állam történetében,” amely abból adódott, hogy lehetővé tette, hogy „(...) a kormány magán a kivételes hatalmon is túllépjen, kivételessé tegye a kivételes hatalmat.”⁸⁹ A miniszteri indokolás szerint a korábbi törvény (1912:63. tc.) hiányossága pontosan az volt, hogy a kormány csak taxatív meghatározott esetekben élhetett ezen jogkörével, így nem tudott megfelelően reagálni a felmerülő problémákra. Ennek az orvoslására a Htv. „(...) a kivételes hatalom igénybevételét nem szorítja pusztán a részletesen felsorolt egyes különleges felhatalmazások keretei közé, hanem ezeken túlmenően általánosságban is felhatalmazást ad a minisztériumnak rendkívüli intézkedésekre, ha a késedelem veszéllyel járna.”⁹⁰ Levente Nándor, a korszak jeles honvéd koronaügyésze ezt elfogadhatónak, sőt szükségszerűnek tartotta mondván, hogy „(...) alig lehet elképzelni, hogy a mögöttes országrész az ellenséges támadásoktól teljesen mentes maradjon. Ezért mutatkozik célszerűnek arról gondoskodni, hogy azokon a területeken...

⁸⁸ 1939:2. törvénycikk a honvédelemről 141. § (2) bek.

⁸⁹ VARGYAI GYULA: *Sisak és cylinder*, 1984, Kozmosz Könyvek, Budapest, 34. o., 37. o.

⁹⁰ BARTHA Károly honvédelmi miniszter indokolása a honvédelemről szóló törvényjavaslathoz, in *Felsőházi irományok*, 1935. IX. kötet, 183. o.

egyszerűsített és gyorsított szabályok alkalmaztassanak.”⁹¹ 1939. szeptember 1-én gróf Teleki Pál miniszterelnök el is rendelte a kivételes hatalmi állapotot.⁹² Ezt megelőzően Tasnádi Nagy András igazságügy miniszter 1939. február 4-én, még a háború kirobbanása előtt a 3431/1939. számú I.M.E rendelettel – igaz még csak a bűncselekmények szűk körére – elrendelte a rögtönbíráskodás kihirdetését. Ez évben még a 18749/1939. számú IM. rendelet szűkítette ezen bűncselekmények körét, de ezt követően 1944. év végéig kiadott 8 rendelet egyre szélesebb körben rendelte el rögtönítélő bíráskodás alkalmazását.

2.1. A hadrakelt seregekre vonatkozó szabályok módosításai

Az Élt. 50. § kimondta, hogy „*a háború idejére szóló anyagi büntetőjogi rendelkezések hatályosságának tartama alatt és korlátain belül, hacsak a minisztérium kivételt nem tesz, a katonai büntetőbíráskodásban a Kbp.-nak a hadrakelt sereg számára szóló szabályait kell alkalmazni,*”⁹³ ennek okán, a háború idején megalkotott jogszabályok szinte kizárólag a hadrakelt seregekre vonatkozó igazságszolgáltatási szabályokat érintették.

Az első ilyen jogszabályt 1941-ben bocsátották ki, amely már címében⁹⁴ is megfogalmazta célját, hiszen a hadrakelt seregbeli bűnvádi eljárás gyorsításáról és egyszerűsítéséről szólt. Az illetékes parancsnok jogkörét kiterjesztette a hat hónapot meghaladó szabadságvesztéssel büntetendő vétségekre és büntetésekre is azzal a megszorítással, hogy csak abban az esetben alkalmazhatja a fenyítést, ha az adott eset körülményeiből arra következtet, hogy hat hónapnál súlyosabb büntetést nem lehetne kiszabni. Ez ténylegesen gyorsítást jelentett, de azt is látni kell, hogy az illetékes parancsnok, aki nagy valószínűség szerint nem jogvégzett személy volt – bár mellé jogász képesítésű hadbíró minden esetben volt beosztva –, *quasi* egyesbíróként járt el akár büntettek megítélésében is.

A haditörvényszékek összetételére vonatkozó szabályokat is módosította a rendelet. Ez alapján legénységi egyénnel, polgári személlyel vagy legénységi állományú hadifogollyal szembeni eljárásban, amennyiben a vád vétségre vagy kihágásra szólt egy hadbíró, mint egyesbíró járt el, aki mindazokkal a hatáskörökkel rendelkezett, mint az elnök. Amennyiben a vád tárgyát büntett képezte, akkor a haditörvényszék egy hadbíróból, mint tárgyalásvezetőből és két katonáállományú tisztből állt, akik közül a magasabb rendfokozatú volt az elnök,

⁹¹ LEVENTE NÁNDOR: Bírósági szervet és eljárás a hadrakelt seregeknél, in *Magyar Jogászegyleti Értekezések*, 1942/1-2. szám, 6-7. o.

⁹² A m. kir. minisztérium 1939. évi 8.100. M. E. számú rendelete, háború idejére, vagy az országot közvetlenül fenyegető háborús veszély esetére megállapított kivételes hatalom hatályba lépéséről.

⁹³ Élt. 50. §.

⁹⁴ A m. kir. minisztérium 1941. évi 2.750. M. E. számú rendelete, a hadrakelt seregbeli bűnvádi eljárás gyorsításáról és egyszerűsítéséről.

neki rangban a tárgyalásvezetővel minimum egy rangban kellett lennie. Tiszt, hadifogoly tiszt vagy hasonló állású személy bűnügyében a bíróság az előbbi szerint alakult meg azzal a kiemelt feltétellel, hogy a két katonaaállományú tisztnak magasabb rendfokozatúnak kellett lennie a vádlottnál. A büntető indítványnak a terhelttel való közlése és a főtárgyalás között minimum egy napot kellett hagyni, kivéve, ha a terhelt erről lemondott.

Külön eljárásként szabályozta a rendelet azt a procedúrát, amikor a nyomozó eljárás és büntető indítvány mellőzhető volt. Ennek alapvető feltétele volt, hogy a terheltet tetten érték vagy beismerő vallomást tett. További feltételként szabta meg a rendelet, hogy a terhelt nem lehetett tiszt (hasonló állású vagy hadifogoly) és a bűncselekmény, amely a vád tárgyát képezte tíz év szabadságvesztésnél többel nem fenyegethetett, valamint a „(...) gyanúsított legkésőbbben a tényvázlatnak (főjelentésnek) az illetékes parancsnok bírósághoz való beérkezését követő nyolc napon belül – nyomozó eljárás és írásbeli büntető indítvány mellőzésével – közvetlenül haditörvényszék elé állítható, feltéve, hogy bűnössége a haditörvényszék elé állításától számított nyolc nap alatt bebizonyíthatónak ígérkezik.”⁹⁵ Erről az illetékes parancsnokhoz beosztott rangidős hadbíró határozott. A vádló kötelessége volt a szükséges bizonyítékok beszerzése. Az eljárás leghosszabb időtartama maximum nyolc nap volt, amit a terhelt haditörvényszék elé állításától kellett számítani. Amennyiben nem tudták ennyi idő alatt lefolytatni az eljárást a bíróság végzéssel kimondta, hogy ezen különleges eljárást nem lehetett lefolytatni és nyomozati szakba visszahelyezte az ügyet. Nem jelentette a különleges eljárás akadályát, ha végül tíz évnél súlyosabb büntetést szabtak ki, viszont akkor nem volt lefolytatható, ha a gyanúsított ellen más – ezen eljárás feltételei alá nem eső – eljárás is folyamatban volt.

A „főtárgyalási jegyzőkönyv mellőzése és az ítélet egyszerűsítése” elnevezésű eljárás szintén külön eljárás volt. Az ilyen eljárást abban az esetben lehetett alkalmazni, ha (1) a vádlott nem tiszt, hadifogoly tiszt (hasonló állású) és a (2) főtárgyaláson beismerő vallomást tett, továbbá (3) az ügy egyéb iratai is megerősítették ezt, és (5) a haditörvényszék öt évnél nem súlyosabb büntetést állapított meg. Ekkor a főtárgyalásról nem kellett jegyzőkönyvet készíteni, az ítélet indokolásának is csupán azt kellett tartalmaznia, hogy a vádlott beismerő vallomást tett, valamint azokat az egyéb adatokat, amelyek vallomását alátámasztották.⁹⁶

1942-ben már a katonai igazságszolgáltatás területén is érzékeltette hatását a szélsőjobboldali ideológiák térnyerése. Ezen év március 23-tól ugyanis nem lehetett zsidónak tekintendő személyt felvenni a honvédségi védők lajstromába

⁹⁵ A m. kir. minisztérium 1941. évi 2.750. M. E. számú rendelete, a hadrakelt seregbeli bűnvádi eljárás gyorsításáról és egyszerűsítéséről 7. §.

⁹⁶ 2750/1941. számú M. E. rendelet.

és azon névjegyzékbe sem, amely ezen védők helyetteseit rögzítette. Azokat pedig akiket már felvettek törölni kellett.⁹⁷

Ugyanezen évben módosították mind a tábori haditörvényszéknél, mind pedig a rögtönítelő bíróságnál az ítélet kihirdetésére vonatkozó szabályokat. Mindkét bíróságnál, ha halálbüntetést mondtak ki, rövid indokolt véleményt kellett adni arról, hogy a halálraítélt méltó-e a kegyelemre. Rögtönítelő bíróságnál csak a haditörvényszék tagjai lehettek jelen, míg a tábori haditörvényszéknél a vádló is. Ezután az ítéletet meg kellett küldeni a bűnügyi iratokkal együtt az illetékes parancsnoknak, aki jogosult volt határozni a kegyelem kérdésében.⁹⁸

1944. március 29-én a háborús helyzet változásai folytán egyfelől elrendelték, hogy „(...) *a háterszáiban állomásozó mozgósított seregtesteknél – még ha nem is tartoznak a hadrakelt seregekhez – a honvéd katonai bűnvádi perrendtartásról szóló 1912. évi XXXIII. törvénycikknek a hadrakelt seregeknél követendő bűnvádi eljárására vonatkozó szabályait kell alkalmazni.*”⁹⁹ Egy másik, ugyanezen a napon kelt rendelet pedig azon polgári személyek feletti ítélezést helyezte hadrakelt sereg bíróságainak hatálya alá, akiknek cselekményei már korábban is katonai igazságszolgáltatás útjára tartoztak. Ezen rendelet újraszabályozta a hadrakelt seregekre vonatkozó HKbp.-ben rögzített szabályokat.

Az illetékes parancsnokok körét módosította a következőképpen: „*1. a fővezér, illetőleg az a katonai parancsnok, aki a fővezér rendelkezése értelmében a hadrakelt sereg főparancsnokának jogkörét gyakorolja (hadserg-főparancsnok); 2. a hadrakelt sereg seregtesteinek parancsnokai; 3. azok a katonai parancsnokok,*¹⁰⁰ *akiket a hadrakelt sereg legfőbb parancsnoka az illetékes parancsnok jogaival felruház.*”¹⁰¹

Az illetékes parancsnok fegyelmi határozatával szemben lehetőséget biztosított arra, hogy az érintett panasszal a honvédelmi miniszterhez forduljon.

⁹⁷ A m. kir. minisztérium 1942. évi 1.160. M. E. számú rendelete; a honvédség katonai bűnvádi perrendtartásának a honvédségi védőkre vonatkozó egyes rendelkezéseiről.

⁹⁸ A m. kir. minisztérium 1942. évi 6.510. M. E. számú rendelete; a honvédség katonai bűnvádi perrendtartásáról szóló 1912. XXXIII. tc. 445. §-a és 476. §-a egyes rendelkezéseinek módosításáról és kiegészítéséről.

⁹⁹ A m. kir. minisztérium 1944. évi 1.410. M. E. számú rendelete; a 4.850/1941. M. E. számú rendeletnek a hadrakelt sereg számára szóló eljárási szabályok alkalmazására vonatkozó rendelkezése módosításáról 1. §.

¹⁰⁰ Ez utóbbiak azonban nem gyakorolhatták jogaikat ezredes és magasabb rendfokozatú tisztek, hadbírák és hadibíró jelöltek felett, mivel velük szemben csak a hadrakelt sereg legfőbb parancsnoka kezdeményezhetett eljárást és erősíthetett meg ítéletet.

¹⁰¹ A m. kir. minisztérium 1944. évi 1.420. M. E. számú rendelete; a hadrakelt seregnél követendő bűnvádi eljárás szabályairól és a háború idejére szóló egyéb büntetőjogi rendelkezésekről 4. §.

Módosította a rendelet a hadrakelt seregek mellett működő bíróságok elnevezését tábori ítélőbíróságra. Egyesbíró járt el minden olyan esetben, amikor a vád tárgya vétség, kihágás vagy öt évnél nem súlyosabban büntetendő bűntett. Minden más esetben háromtagú haditörvényszék járt el. A haditörvényszékek megalakulására vonatkozó szabályok az e fejezetben korábban bemutatottakhoz képest nem változtak. A bíróságvezető jelentős jogosultságokat kapott, többek között (1) nyomozás megszüntetése; (2) nyomozásvezető és a vádló kijelölése, az önálló vádemelés; (3) a büntetőindítvány visszavonása; (4) szükség esetében új büntetőindítvány benyújtása; (5) és a vádnak a főtárgyalás megkezdése előtti elejtése tartozott hatáskörébe. A nyomozásvezető intézkedéseivel szemben a bíróságvezetőhöz, a bíróságvezető intézkedéseivel szemben 24 órán belül az illetékes parancsnokhoz lehetett előterjesztést benyújtani, ezen tárgyban hozott döntéseikkel szemben nem volt hely további jogorvoslatnak. Tettenkapás és ténybeli beismerés esetén a rövidített különleges eljárást az addigi nyolc nap helyett tizennégy napon belül kellett befejezni.

A rendeletben szabályozott egyes eljárási cselekményeket békebeli eljárásokra is alkalmazni kellett, ezen szabályok voltak: a fegyelmi eljárásokra, az ítélőbíróságra, az egyesbírószágra, a haditörvényszékre, a rövidített eljárásokra vonatkozó szabályok. A békebeli eljárások esetében is főszabály lett a tárgyalások zártsága.¹⁰²

2.2. A Honvéd Vezérkar Főnökének Különbírósága

Az Élt. és a Honvédelmi törvény által adott felhatalmazás alapján a kormány 1941. október végén felállította „(...) a vezérkari főnök ítélkező fórumát mindössze egyetlen törvényi tényállásban rögzített cselekmény elbírálására.”¹⁰³ A rendelet kizárólagos hatáskört biztosított a magyar királyi vezérkar főnökének az Élt. 59. §-a szerinti hűtlenség büntetnének bűnvádi üldözésére. Ezen illetékesség kiterjedt a vádparancs kiadására, a vádemelésre és bizonyos fokig a nyomozati szakra is, ami azért is volt jelentős, mert a „*Honvéd Vezérkar főnöke személyét illetően közvetlenül az államfő parancsai alatt állt, a honvédelmi miniszternek tárgyi tekintetben volt alárendelve.*”¹⁰⁴ Az illetékes parancsnok csekély mértékű személyi függése és az Élt. 59. §-ában meghatározott gumiszabály jellegű hűtlenségi tényállás lehetőséget biztosított a jogalkalmazó számára a visszaélésekre, ami az eljárási szabályok megsértésében is megjelent.

A bíróság eljárására a hadrakelt seregek ítélkezésére vonatkozó szabályokat kellett alkalmazni a korábban bemutatott 2750/1941. M. E. rendelet (a

¹⁰² 1420/1944. számú M. E. rendelet.

¹⁰³ VARGYAI GYULA: A vezérkari főnök bíróságának ítélkezési gyakorlata a második világháború időszakában, in *Jogtudományi Közöny*, 1981/5. szám, 365. o.

¹⁰⁴ SZAKÁLY (2002): i. m. 184. o.

továbbiakban: módosító rendelet) meghatározott szakaszaival¹⁰⁵ és az alapító rendeletbe foglalt változásokkal. A módosító rendelet szerint kellett megalapítani a bíróságokat. A rendelet különbséget tett polgári személy, legénységi személy és tiszti személy haditörvényszéke között. Egyesbíró csak vétség esetén járhatott volna el, de mivel az Élt. hűtlenségi szakasza csak büntetről szól, így eleve kizárt lett volna, ennek ellenére a gyakorlatban ez is előfordult.¹⁰⁶ Büntett esetén a bíróságnak három tagból kellett volna állnia, egy hadbíróból, mint tárgyalásvezetőből és két katonaaállományú tisztből. Utóbbiak közül a magasabb rendfokozatú elnökölt. A gyakorlatban ez sem valósult meg maradéktalanul, hiszen a fennmaradt iratokból kitűnik, hogy az esetek nagy százalékában csak két tagból álló bíróság járt el,¹⁰⁷ de az is előfordult, hogy öttagú bíróság¹⁰⁸ ítélezett. Ha a védő kifogást emelt a bíróság összetételi hiányosságai miatt, akkor ezt a panaszt ugyanazon tanács bírálta el, mint amely a főtárgyaláson eljár.¹⁰⁹

A módosító rendelet által különleges eljárásként nevesített nyomozó eljárás és büntető indítvány mellőzésével lefolytatott eljárás alkalmazásának feltételeit is rendkívül kiszélesítette az alapító rendelet azzal, hogy kimondta, hogy „(...) *arra alkalmas esetben tettenkapás vagy ténybeli elismerés esetén kívül is, továbbá az ott megjelölt büntetési tételre és a gyanúsított ellen esetleg már folyamatban lévő más bünvádi eljárásra – a 11. §-t pedig a kiszabott büntetés mértékére való tekintet nélkül kell alkalmazni.*”¹¹⁰ Lehetővé tette a főtárgyalási jegyzőkönyv mellőzését és ítélet egyszerűsítését öt évi szabadságvesztésnél súlyosabban büntetendő bűncselekmények esetében is. Ezekkel a rendelkezésekkel teremtettek lehetőséget arra, hogy a Vezérkar főnökének bíróságának eljárása főszabály szerint ezen típusú eljárás lett.

A büntető indítványról történt közlés és a főtárgyalás között egy napnak kellett lennie, kivéve, ha erről a terhelt lemondott. A terheltet a büntető indítvány közlése előtt egy egyszerűsített formanyomtatványon¹¹¹ nyilatkoztatták arról,

¹⁰⁵ 2750/1941. számú M. E. rendelet 2., 3., 5-8., 11. §.

¹⁰⁶ HL HM IV. Katonai igazságszolgáltatás szervei 82. Vezérkar főnökének bírósága 610. f. h.v.f. bírósága 1943. – H.37. 5. lap.

¹⁰⁷ HL HM IV. Katonai igazságszolgáltatás szervei 82. Vezérkar főnökének bírósága 1-2., 6., 10. dobozok iratai alapján.

¹⁰⁸ HL HM IV. Katonai igazságszolgáltatás szervei 82. Vezérkar főnökének bírósága 610. f. h.v.f. bírósága 1942. – H.152. 13. lap.

¹⁰⁹ HL HM IV. Katonai igazságszolgáltatás szervei 82. Vezérkar főnökének bírósága 610. f. h.v.f. bírósága 1941. – H.4. 13. lap.

¹¹⁰ A m. kir. minisztérium 1941. évi 7.650. M. E. számú rendelete, a honvéd büntetőbíráskodásban a hűtlenség büntettének üldözésére vonatkozó egyes jogszabályok módosításáról 2. §.

¹¹¹ HL HM IV. Katonai igazságszolgáltatás szervei 82. Vezérkar főnökének bírósága 610. f. h.v.f. bírósága 1941. – H.9. 77. lap, Büntető indítvány közlése elnevezésű formanyomtatvány.

hogy megakarja-e ismerni a büntető indítvány tartalmát, akar-e új bizonyítékokat előterjesztani és védőt maga kíván-e választani vagy számára a bíróság rendeljen ki és természetesen, hogy belegezzék-e az egy napi határidő rövidítésébe. Az eljárás ilyen formája nehezen összeegyeztethető a HKbp.-be foglalt elvekkel.

A tárgyalást a magyar királyi honvéd vezérkar főnökének ügyésze készítette elő, aki az iratok tanúsága alapján gondoskodott a bizonyítékok beszerzéséről és tájékoztatta a tárgyalás kitűzéséről a vezérkari főnökséget és a honvédelmi minisztériumot.¹¹² A tárgyalások a nyilvánosság kizárása mellett zajlottak. A tárgyaláson a hűtlenség tényállásban foglalt katonai hátrány vagy előny tényállási elemek értékelése érdekében katonai szakértőt vettek igénybe, akinek szakvéleménye főként a kommunista egyénekkal szemben lefolytatott perekben koncepciók jellegű volt.

A bíróság ítéletével szemben nem volt helye jogorvoslatnak, csak már a korábban is említett panasznak (védő, vádlott), amelyet az ítéletet hozó tanács bírált el. Volt arra is példa, hogy a bíróság elnöke kezdeményezett kegyelmi eljárást („*a büntetés mértéke tekintetében tárgyalásvezető és ülnök által elfogadott büntetés kiszabással szemben elnök aránytalanul súlyosnak tartja.*”¹¹³). Ilyen esetben is ugyanaz a tanács járt el és utasította el az elnök indítványát, megfogalmazása szerint azért „*nem ajánlja kegyelemre, mert olyan indokot nem lát fennforogni, mely kegyelemben való részesítésre méltóvá tenné.*”¹¹⁴ Érdekes tény az, hogy a bíróság a kötőerő beállta után is szabadon megváltoztathatta ítéletét az illetékes parancsnokhoz való felterjesztés előtt. A bíróság ítélete a vezérkari főnök megerősítésével vált jogerőssé. A bíróság alapító rendelete kimondta, hogy halálbüntetést „*... kötéllal végrehajtani nem lehet, azt agyonlövélssel kell végrehajtani,*”¹¹⁵ azonban ezt sem tartották be minden esetben, erre példaként szolgál Gábor Dezső esete, akit 1944. június 9-én a szolnoki reptéren akasztottak fel. Az ítéletéhez fűzött végrehajtási megjegyzés tanúbizonyságul szolgál.¹¹⁶

A nyilas uralom idején „*a bíróság kettős alárendeltségbe került. A tényleges honvédek ügyében továbbra is a Vezérkar Főnöke szerepelt, mint illetékes*

¹¹² HL HM IV. Katonai igazságszolgáltatás szervei 82. Vezérkar főnökének bírósága 610. f. h.v.f. bírósága 1941. – H.9. 77. lap, Krisztics Jezdimir és társai elleni bűnügy ügyészi iratai.

¹¹³ HL HM IV. Katonai igazságszolgáltatás szervei 82. Vezérkar főnökének bírósága 610. f. h.v.f. bírósága 1944. 167., Gábor Dezső és társai elleni bűnvádi eljárásban Telljesnyicky László alezredes kegyelmi eljárás indítására irányuló indítványa.

¹¹⁴ HL HM IV. Katonai igazságszolgáltatás szervei 82. Vezérkar főnökének bírósága 610. f. h.v.f. bírósága 1944. 167., Gábor Dezső és társai elleni bűnvádi eljárásban kegyelmi tanácskozási jegyzőkönyv.

¹¹⁵ 7650/1941. M. E. rendelet 3. §.

¹¹⁶ HL HM IV. Katonai igazságszolgáltatás szervei 82. Vezérkar főnökének bírósága 610. f. h.v.f. bírósága 1944. 167., Gábor Dezső és társai elleni bűnvádi eljárás jegyzőkönyve.

*parancsnok. A polgári egyének ügyében (ideértve a nyugdíjas honvédeket is) a nyilas Kovarcz Emil miniszter mellé beosztott tábornok, Syposs János vezérőrnagy gyakorolta az illetékes parancsnoki jogkört.”*¹¹⁷ A tényleges honvéd egyének ügyében ítélkező bíróság elnevezése a királyi honvédség főparancsnokának II. bírósága volt, ezen bíróság a 16150/1944. M. E. rendelet folytán már a terhelt távollétében is hozhatott ítéletet.¹¹⁸ A másik bíróság elnevezése pedig a Nemzet totális mozgósításával és harcba állításával megbízott magyar királyi tárca nélküli miniszter mellé beosztott tábornok bírósága volt. A háború végén Sopronköhidán működő bíróság volt az utolsó ilyen típusú bíróság a honvédség történetében.

ÖSSZEGZŐ GONDOLATOK

1912-re sürgetővé és rendkívül aktuálissá vált a katonai jogalkotás kérdése, egyfelől annak köszönhetően, hogy a „balkáni löporos hordó” felrobbanása mindenki számára kézzel fogható közelségbe került. Másrészt mivel sem a honvédség, sem pedig a véderő kérdése nem volt megfelelően szabályozva ekkor a Monarchiában, így Magyarországon sem. Harmadrészt orvosolni kellett a katonai igazságszolgáltatásnál tapasztalható áldatlan helyzetet, amelyet a középkorias szabályozás okozott mind anyagi, mind eljárásjogi területen. Ekkor esély sem volt arra, hogy új katonai büntetőtörvénykönyvet fogadjon el a törvényhozás, mivel annak az egész Monarchiában azonosnak kellett volna lennie, így ezen a téren hatályban maradt az 1855-ös, hazánkban császári nyílt parancssal – amit nem mellékesen a magyar alkotmányjog nem ismert el jogforrásként – hatályba léptett Militar-Strafgesetz. Az eljárásjog területén azonban 1912-ben sikerült egy haladó szellemű, polgári eszmékkel átitatott katonai bűnvádi perrendtartást megalkotni. Az ebben szabályozott és 1914. július 1-jével frissen felállított szervezetnek azonban rendkívül nehéz feladatot kellett megoldani, hiszen az első nagy világégés idején 3 millió terhelt állítottak hadbírószék elé. Ezek ügyét jelentős részben a tábori haditörvényszékek bírálták el, bebizonyítva, hogy a szabályozás nem csak haladó szellemű, de tökéletesen alkalmazható is volt.

E perrendtartást azonban, hacsak 133 napra is, de hatályon kívül helyezték 1919-ben. A Tanácsköztársaság fel kívánta számolni az előző rendszer minden intézményét. Eme kapkodó jogalkotás először a forradalmi törvényszékeket hozta létre, mint különbíróságokat, hatáskörükbe főként az ellenforradalmi cselekmények tartoztak. A Forradalmi Kormányzótanács látva, hogy háborús

¹¹⁷ BONHARDT ATTILA: Kisbarnaki Farkas Ferenc és a rendelkezésre álló levéltári dokumentumok, in *Hadtörténelmi Közlemények*, 2007/1. szám, 212. o.

¹¹⁸ HL HM IV. Katonai igazságszolgáltatás szervei 82. Vezérkar főnökének bírósága 610. f. h.v.f. bírósága 1944. H.679.

helyzetben nincs önálló katonai fórum, felállította a forradalmi katonai törvényszékeket. E törvényszékek ítéletével szemben kezdetben nem volt jogorvoslat, azokat azonnal végre kellett hajtani, s még a kegyelmi kérvény sem volt halasztó hatályú. Később szűk körben lehetőséget biztosítottak fellebbezésre, amelynek legalább halálbüntetés esetén halasztó hatálya volt. A bíróságok ítéletei országosan vizsgálva rendkívül következetlenek és sok esetben koncepciós jellegűek voltak. Ennek oka a helytelen szabályozás mellett az volt, hogy a bíróságok tagjai minden esetben laikus személyek voltak, sok esetben még katonai állományhoz sem tartoztak. A Tanácsköztársaság érezve azt, hogy a proletárság mégsem alkalmas arra, hogy a katonaság vezetését ellássa, 1919 tavaszán visszahívta a régi tiszteket, az utolsó hetekben – bár ezzel elkésve – már büntetőjogi védelemben is részesítette őket, letartóztatásukat pedig előzetes jóváhagyástól tette függővé. Augusztus elseje után az új kormányok a jogfolytonosság elvét vallva visszaállították az 1919. március 21. előtti jogrendszert.

A háború és az azt követő évek is világossá tették a HKbp. hiányosságait is. A dandárbíróóságok annak okán, hogy a jogszabály előírásai ellenére csak a hadosztályparancsnokságok székhelyein alapították meg őket nem voltak alkalmasak a jogalkotó által kijelölt célra, vagyis arra, hogy a kisebb súlyú bűncselekmények elkövetői ellen az eljárást ne a hadosztályparancsnokságok székhelyén folytassák le, hanem a terhelt állomáshelyén. A dandárbíróóságok a trianoni békeszerződésbe foglalt hadsereg létszám maximalizálás okán is elvesztették létjogosultságukat és 1925-ben megszüntették ezeket a fórumokat.

A háború során az is világossá vált, hogy éppen a perrendtartás modernsége miatt (is) szükséges új katonai btk. megalkotása, mivel a modern elvekre épülő eljárási szabályokat nehézkes összeegyeztetni egy elavult anyagi kódexszel. Ez a történelmi helyzet miatt csak 1930-ban valósult meg. Az Élt. az igazságszolgáltatás szabályait csak kis részben módosította, szervezetét pedig egyáltalán nem. Így a szervezte 1925-től lényegében 1946-ig változatlan maradt. Azonban az 54. §-a felhatalmazta a mindenkori kormányt, hogy háborús helyzetben az eljárás gyorsítása és egyszerűsítése végett rendeletet adjon ki, amely a törvénnyel is ellentétes lehetett. Ezen felhatalmazást erősítették a honvédelmi törvény kivételes hatalomról szóló rendelkezései. Ezen felhatalmazásokkal a kormány több esetben is élt a háború során. Az 1941-ben és 1944-ben kiadott rendeletekkel újraszabályozták a hadrakelt seregek ítélkezésére vonatkozó szabályokat, amelyek ténylegesen csak az Élt. felhatalmazása szerinti háborús viszonyokhoz való igazodást, az eljárás gyorsítását jelentették.

Magyarország kormányai az Élt. és a honvédelmi törvény által adott felhatalmazásukkal a katonai igazságszolgáltatás terén véleményem szerint két esetkörben éltek vissza. Egyfelől a honvédségi védők lajstromában való szerepeltetés nemzetiségi (faji) alapú meghatározásával és a vezérkar

főnökének különbíróságának életre hívásával, valamint az arra vonatkozó szabályok megalkotásával. A vezérkar főnökének bíróságánál sok esetben még a bíróság megalakítására vonatkozó szabályokat sem vették figyelembe. Ítéletei pedig sok esetben koncepciók jellegűek voltak.

A dolgozatban vizsgált időszak háborúiban a honvédség nagy létszámban vett részt. Ekkora hadigépezetek esetén „*fegyelem nélkül nem építhetünk biztonsággal a hadsereg ütőképességére, kellő fegyelem nélkül az előbb-utóbb elbukik és vele együtt az ország is elvész.*”¹¹⁹ Véleményem szerint ezt a fegyelmet a hadbírók, amíg emberi léptékek között lehetett – amíg az ellátmány a körülményekhez képest rendben megérkezett, amíg az államszervezet működött, és amíg az előbbieket meghiúsulása okán tízezrek nem dezertáltak – fenntartották mindkét nagy háború idején, s ebben fontos szerepet játszott az 1912:33. törvénycikk kellően modern és kellően részletes szabályozása, bizonyítva, hogy „*(...) szükség van a katonaság ügyében külön fegyelmi rendre. S ez csak olyan lehet, mely minden körülmények közt védi az államot, biztosítja a szolgálatot s érvényt szerez az államvédő rendelkezéseknek. Különösen fontos ez háborúban, de fontos békében is minden szolgálati ügyben, amely a haderőt a maga feladataira képessé teszi s azokra előkészíti.*”¹²⁰

FELHASZNÁLT IRODALOM

- [1] APÁTHY JENŐ: Az igazságszolgáltatásról a megszállt Szerbiában, in *Jogtudományi Közlöny*, 1917/4. szám, 33-34. o.
- [2] APÁTHY JENŐ: Az igazságszolgáltatásról a megszállt Szerbiában – A bűnvádi eljárásról, in *Jogtudományi Közlöny*, 1917/6. szám, 50-52. o.
- [3] BALLA TIBOR: A honvédség fejlődése a századforduló után, in KOLLEGA TARSOLY ISTVÁN (szerk.): *Magyarország a XX. században I. kötet Politika és társadalom, hadtörténet, jogalkotás*, 1996, Babits Kiadó, Szekszárd.
- [4] BALOGH ARNOLD: A francia katonai igazságszolgáltatás reformja, in *Jogtudományi Közlöny*, 1902/48. szám, 408. o.
- [5] BONHARDT ATTILA: Kisbarnaki Farkas Ferenc és a rendelkezésre álló levéltári dokumentumok, in *Hadtörténelmi Közlemények*, 2007/1. szám, 203-220. o.
- [6] FARKAS ÁDÁM: A katonai bűncselekmények dualizmus kori törvényi szabályozásának áttekintése, in *Diskurzus*, 2011/2. szám, 28-37. o.
- [7] FARKAS ÁDÁM: Az első önálló magyar katonai büntető törvénykönyv megalkotásának története, in SÜLYÖK GÁBOR (szerk.): *Optimi nostri Díjnyertes tudományos diákköri dolgozatok 2009*, 2009, Universitas-Győr Nonprofit Kft., Győr, 112-142. o.
- [8] FARKAS ÁDÁM: Jogtörténeti adalékok a büntetőkodifikáció katonai büntetőjogi kérdéseihez, in *Hadtudomány*, 2012/1-2. szám, 112-125. o.

¹¹⁹ JILLY: i. m. 10-11. o.

¹²⁰ PALÁGYI LAJOS: Úr vagy ör? in *Századunk*, 1929/4. szám, 646. o.

- [9] HAUTZINGER ZOLTÁN: A magyar katonai büntető igazságszolgáltatás története, in *Jogtudományi Közlöny*, 2007/6. szám, 263-276. o.
- [10] JILLY LÁSZLÓ: A katonai igazságszolgáltatás jelentősége és szükségessége békében és háborúban, in *Magyar Katonai Szemle*, 1943/1. szám, 1-17. o.
- [11] KELEMEN FRIGYES OTTÓ: Montenegrói jogi viszonyok, in *Jogtudományi Közlöny*, 1917/10. szám, 93-94. o.
- [12] KUN JÓZSEF: A magyar Tanácsköztársaság történetének forrásai a Hadtörténeti levéltárban, in *Levéltári Közlemények*, 1959/29. szám, 169-179. o.
- [13] LEVENTE NÁNDOR, CZIÁKY FERENC: A katonai igazságszolgáltatás jelentősége és szükségessége békében és háborúban, in *Magyar Katonai Szemle*, 1942/11. szám, 3-21. o.
- [14] LEVENTE NÁNDOR: Bírószági szervet és eljárás a hadrakelt seregeknél, in *Magyar Jogászegyleti Értekezések*, 1942/1-2. szám, 3-16. o.
- [15] LIEBMANN ERNŐ: Beváltak-e a népbírák? in *Jogtudományi Közlöny*, 1919/4. szám, 27-29. o.
- [16] NÉVAI LÁSZLÓ: Az igazságszolgáltatási rendszer átalakítása a Magyar Tanácsköztársaságban, in *Jogtudományi Közlöny*, 1969/6. szám, 286-292. o.
- [17] PALÁGYI LAJOS: Úr vagy őr? in *Századunk*, 1929/4. szám, 643-647. o.
- [18] SZABÓ ANDRÁS: A Tanácsköztársaság büntetőjoga, in HALÁSZ PÁL (szerk.): *A magyar Tanácsköztársaság jogalkotása*, 1959, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.
- [19] SZAKÁLY SÁNDOR: *Honvédség és tisztikar 1919-1947*, 2002, Ister, Budapest.
- [20] SZENTIRMAY ÖDÖN: Államjogi sérelem a katonai büntető bíróságok hatáskörének megállapításánál, in *Jogtudományi Közlöny*, 1911/30. szám, 259-261. o.
- [21] SZIJ JOLÁN (szerk.): *A hadtörténeti Levéltár katonai igazságügyi szerveinek, iratainak repertóriuma 1802-1991*, 2003, Paktum Nyomdaipari Társaság, Budapest.
- [22] VARGYAI GYULA: A vezérkari főnök bíróságának ítélkezési gyakorlata a második világháború időszakában, in *Jogtudományi Közlöny*, 1981/5. szám, 365-373. o.
- [23] VARGYAI GYULA: *Sisak és cylinder*, 1984, Kozmosz Könyvek, Budapest.

JOGFORRÁSOK

- [1] 1912:30. törvénycikk a véderőről.
- [2] 1912:31. tc. a honvédségről.
- [3] 1912:32. tc. a közös haderő katonai bűnvádi perrendtartásáról.
- [4] 1912:33. tc. a honvédség katonai bűnvádi perrendtartásáról.
- [5] 1925:13. tc. a honvédség igazságügyi szervezetének módosításáról.
- [6] 1930:3 tc. a katonai büntetőtörvénykönyv életbeléptetéséről és a közönséges büntetőtörvények egyes rendelkezéseinek ezzel kapcsolatos módosításáról és kiegészítéséről.
- [7] 1939:2. törvénycikk a honvédelemről.
- [8] A m. kir. honvédelmi miniszternek a cs. és kir. hadügyminiszterrel egyetértve, továbbá a m. kir. igazságügyminiszternek és a m. kir. belügyminiszternek, Horvát-Szlavonországok tekintetében Horvát-Szlavón- és Dalmátországok bánjának 1914

- évi 7.734. H. M. ein. szám alatt kibocsátott rendelete; a közös haderő katonai bűnvádi perrendtartásáról szóló 1912. évi XXXII. tc.
- [9] A m. kir. honvédelmi miniszternek, továbbá a m. kir. igazságügyminiszternek és a m. kir. belügyminiszternek, Horvát-Szlavonországok tekintetében Horvát-Szlavón és Dalmátországok bánjának 1914. évi 7.734. H. M. ein. szám alatt kibocsátott rendelete, a honvédség katonai bűnvádi perrendtartásáról szóló 1912. évi XXXIII. tc. végrehajtásáról.
- [10] A m. kir. honvédelmi miniszter 1914. évi 7.871. ein. 15/a. számú rendelete; a honvédség katonai bűnvádi perrendtartásáról szóló 1912. évi XXXIII. tc. életbelépése napjának megállapításáról.
- [11] A m. kir. minisztérium 1915. évi 4.272. M. E. számú rendelete; a katonai büntetőtörvény II. részében foglalt rendelkezéseknek a hadifoglyokra való alkalmazásáról.
- [12] A m. kir. igazságügyminiszter és a m. kir. belügyminiszter 1917. évi 8.133. I. M. számú rendelete, a lakbérleti bizottságokról és eljárásuk szabályozásáról.
- [13] A m. kir. honvédelmi miniszternek és a m. kir. igazságügyminiszternek 1930. évi 13.041. ein. H. M. 13. számú rendelete; a katonai büntetőtörvénykönyv életbeléptetéséről és a közönséges büntetőtörvények egyes rendelkezéseinek ezzel kapcsolatos módosításáról és kiegészítéséről szóló 1930: III. törvénycikk végrehajtásáról.
- [14] A m. kir. minisztérium 1939. évi 8.100. M. E. számú rendelete, háború idejére, vagy az országot közvetlenül fenyegető háborús veszély esetére megállapított kivételes hatalom hatályba lépéséről.
- [15] A m. kir. minisztérium 1941. évi 2.750. M. E. számú rendelete, a hadrakelt seregbeli bűnvádi eljárás gyorsításáról és egyszerűsítéséről.
- [16] A m. kir. minisztérium 1941. évi 7.650. M. E. számú rendelete, a honvéd büntetőbíráskodásban a hűtlenség büntetnének üldözésére vonatkozó egyes jogszabályok módosításáról.
- [17] A m. kir. minisztérium 1942. évi 1.160. M. E. számú rendelete; a honvédség katonai bűnvádi perrendtartásának a honvédségi védőkre vonatkozó egyes rendelkezéseiről.
- [18] A m. kir. minisztérium 1942. évi 6.510. M. E. számú rendelete; a honvédség katonai bűnvádi perrendtartásáról szóló 1912. XXXIII. tc. 445. §-a és 476. §-a egyes rendelkezéseinek módosításáról és kiegészítéséről.
- [19] A m. kir. minisztérium 1944 évi 1.420. M. E. számú rendelete; a hadrakelt seregnél követendő bűnvádi eljárás szabályairól és a háború idejére szóló egyéb büntetőjogi rendelkezésekről.
- [20] A m. kir. minisztérium 1944. évi 1.410. M.E. számú rendelete; a 4.850/1941. M. E. számú rendeletnek a hadrakelt sereg számára szóló eljárási szabályok alkalmazására vonatkozó rendelkezése módosításáról.
- [21] Tanácsköztársaság jogforrásai a HALÁSZ PÁL által szerkesztett „*A magyar Tanácsköztársaság jogalkotása*” c. könyvben jelentek meg:
- a) Forradalmi kormányzótanács IV. számú rendelete, A forradalmi törvényszék.
- b) Forradalmi Kormányzótanács XXIII. számú rendelete a Vörös Hadsereg alakításáról.

- c) Forradalmi Kormányzótanács LIII. számú rendelete A katonai büntettek és a forradalmi katonai törvényszékek.
- d) Forradalmi Kormányzótanács LXXXIV. számú rendelete, A Vörös Őrség az egyedüli nyomozó testület.
- e) Forradalmi Kormányzótanács XCIV. számú rendelete, A forradalmi törvényszékek szervezete és a rögtönítélő eljárásról.
- f) Forradalmi Kormányzótanács CXV. számú rendelete Országos Forradalmi Katonai Főtörvényszék.

ORSZÁGGYŰLÉSI DOKUMENTUMOK

- [1] BARTHA KÁROLY honvédelmi miniszter indokolása a honvédelemről szóló törvényjavaslatához, in *Felsőházi irományok*, 1935. IX. kötet.
- [2] CSÁKY KÁROLY honvédelmi miniszternek az 1925:13. törvénycikkhez írt indokolása, in *Nemzetgyűlési irományok*, 1922. XII. kötet 518-660., III. sz. – Irományszámok – 1922-571.
- [3] GÖMBÖS GYULA honvédelmi és ZSITVAY TIBOR igazságügy miniszter indokolása az Élt.-hez, in *Képviselőházi irományok*, 1927. XVIII. kötet.
- [4] HAZAI SAMU honvédelmi miniszter indokolása a közös haderő bünvádi perrendtartásának törvényjavaslatához, in *Képviselőházi irományok*, 1910. X. kötet.
- [5] KARAFIÁTH JENŐ az 1925:13 törvénycikk Nemzetgyűlés előtti előadója (a Nemzetgyűlés 393. ülése 1925. évi március hó 18-án), in *Nemzetgyűlési napló*, 1922. XXXI. kötet.

LEVÉLTÁRI FORRÁSOK

- [1] GyMS levéltár Győr vármegye Törvényhatósági Bizottság Közgyűlési jegyzőkönyve 1912 IVB 402a/35 203. bejegyzés.
- [2] HL HM IV. Katonai igazságszolgáltatás szervei 92. Forradalmi Katonai Törvényszékek 609. f. 32.cs. Szombathelyi F. K. Tsz. 1919. – Fkt. 24.őe. 1. lap, Németh Antal öröskatona pere.
- [3] HL HM IV. Katonai igazságszolgáltatás szervei 92. Forradalmi Katonai Törvényszékek III. hadtest forradalmi katonai törvényszék iratai.
- [4] HL HM IV. Katonai igazságszolgáltatás szervei 92. Forradalmi Katonai Törvényszékek 609. f. 28.cs. Budapesti F. K. Tsz. 1919. – 2257. 9. lap.
- [5] HL HM IV. Katonai igazságszolgáltatás szervei 92. Forradalmi Katonai Törvényszékek 609. f. 32.cs. Szombathelyi F. K. Tsz. 1919. – Fkt. 309. őe. 7. lap.
- [6] HL HM IV. Katonai igazságszolgáltatás szervei 92. Forradalmi Katonai Törvényszékek 609. f. 35.cs. A Vörös Hadsereg Rögtönítélő Törvényszéke 1919. szn.l. 60. lap.
- [7] HL HM IV. Katonai igazságszolgáltatás szervei 92. Forradalmi Katonai Törvényszékek 609. f. 27.cs. III. hadtest forradalmi katonai törvényszék 1919, A rögtönítélő bíróság előtt követendő tárgyalások menete.

- [8] HL HM IV. Katonai igazságszolgáltatás szervei 82. Vezérkar főnökének bírósága 610. f. h.v.f. bírósága 1943. – H.37. 5. lap.
- [9] HL HM IV. Katonai igazságszolgáltatás szervei 82. Vezérkar főnökének bírósága 610. f. h.v.f. bírósága 1942. – H.152. 13. lap.
- [10] HL HM IV. Katonai igazságszolgáltatás szervei 82. Vezérkar főnökének bírósága 610. f. h.v.f. bírósága 1941. – H.4. 13. lap.
- [11] HL HM IV. Katonai igazságszolgáltatás szervei 82. Vezérkar főnökének bírósága 610. f. h.v.f. bírósága 1941. – H.9. 77. lap, „Büntető indítvány közlése” elnevezésű formanyomtatvány.
- [12] HL HM IV. Katonai igazságszolgáltatás szervei 82. Vezérkar főnökének bírósága 610. f. h.v.f. bírósága 1941. – H.9. 77. lap., Krisztics Jezdimir és társai elleni bűnügy ügyészi iratai.
- [13] HL HM IV. Katonai igazságszolgáltatás szervei 82. Vezérkar főnökének bírósága 610. f. h.v.f. bírósága 1944. 167., Gábor Dezső és társai elleni bűnvádi eljárásban Telljesnyicky László alezredes kegyelmi eljárás indítására irányuló indítványa.
- [14] HL HM IV. Katonai igazságszolgáltatás szervei 82. Vezérkar főnökének bírósága 610. f. h.v.f. bírósága 1944. 167., Gábor Dezső és társai elleni bűnvádi eljárásban Kegyelmi tanácskozási jegyzőkönyv.
- [15] HL HM IV. Katonai igazságszolgáltatás szervei 82. Vezérkar főnökének bírósága 610. f. h.v.f. bírósága 1944. 167., Gábor Dezső és társai elleni bűnvádi eljárás jegyzőkönyve.
- [16] HL HM IV. Katonai igazságszolgáltatás szervei 82. Vezérkar főnökének bírósága 610. f. h.v.f. bírósága 1944. H.679.

KOBL TAMÁS

A VEZETŐ TISZTSÉGVISELŐK POLGÁRI JOGI FELELŐSSÉGE

BEVEZETÉS

A magyar civilisztika 2014. március 15-én mérföldkőhöz érkezett, hiszen hatályba lépett a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény (a továbbiakban: Ptk.), amely egy hosszú időre visszanyúló, megalapozott kodifikációs munka eredménye. A Ptk. azonban nem csak a Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. törvény (a továbbiakban: régi Ptk.) rendelkezéseit váltotta fel, hanem számos egyéb civiljogi jogágot is inkorporált, így különösen a gazdasági társaságok jogát. Természetesen a korábbi jogforrásokat valószínűleg még sokáig alkalmazni fogják mind a jogalanyok, mind az eljáró bíróságok, hiszen a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény hatálybalépésével összefüggő átmeneti és felhatalmazó rendelkezésekről szóló 2013. évi CLXXVII. törvény (a továbbiakban: Ptké.) értelmében az új kódexet főszabály szerint a hatálybalépését követően keletkezett tényekre és jogviszonyokra, valamint megtett jognyilatkozatokra kell alkalmazni.¹

Dolgozatom szempontjából a gazdasági társaságok jogának a Ptk.-ba illesztése releváns, hiszen a kodifikátoroknak és a jogalkotónak különösen figyelnie kellett arra, hogy megteremtse az összhangot a klasszikus polgári jogi szabályok és gazdasági társaságokra vonatkozó, nem teljesen azonos koncepción alapuló, szervezeti jellegű rendelkezések között. A hagyományos magánjogi és a lendületesebb társasági jogi szabályok között azonban lényeges eltérés, hogy míg előbbi viszonylag állandó, lassan változó része a jogrendszernek, addig utóbbi egy jóval dinamikusabb, változásban lévő jogterület. Elég önmagában azt megvizsgálni, hogy Magyarországon a rendszerváltástól napjainkig, a Ptk. már a negyedik törvény, amely átfogóan szabályozza a társasági jogot.

A korábbi gazdasági társaságokról szóló 2006. évi IV. törvény (a továbbiakban: Gt.) szabályaihoz képest a két legmarkánsabb változás a Ptk.-ban a klasszikus polgári jogi diszpozitivitás gondolatának a gazdasági társaságokra vetítése, valamint a gazdasági társaságok vezető tisztségviselőinek felelőségében bekövetkezett újítások.

A vezető tisztségviselő felelőségében bekövetkező változások miatt a gazdasági társaságok ügyvezetőinek, vezérigazgatóinak, igazgatósági, igazgatótanácsi tagjainak körében számos kérdés fogalmazódott meg, amelyek elsősorban arra irányulnak, hogy milyen irányban, milyen esetekben, milyen

¹ Ptké. 1. §.

feltételek mellett és mekkora vagyon erejéig terheli őket a polgári jogi felelősség, s az milyen mértékben objektivizálódott, szigorodott.

Jelen dolgozat témája éppen ezért a vezető tisztségviselők polgári jogi felelőssége. A dolgozat a vezető tisztségviselő intézményének, szervezeti elhelyezkedésének rövid bemutatását követően, a polgári jogi felelősség minden irányát górcső alá veszi.

Dolgozatom elsődleges célja tehát, annak megvizsgálása, hogy milyen okból és milyen mértékben objektivizálódott és szigorodott a vezető tisztségviselői felelősség, s ezen keresztül a vonatkozó szakirodalom és jogforrások feldolgozásával átfogó és koherens választ keresni a gyakorlatban és az elméletben felmerült problémákra.

1. A VEZETŐ TISZTSÉGVISELŐ INTÉZMÉNYE

Jelen dolgozat a vezető tisztségviselő polgári jogi felelősségét kívánja bemutatni. A konkrét felelősségi kérdések tényleges tárgyalása előtt, annak megértése végett szükségesnek mutatkozik a vezető tisztségviselő intézményének a társaságon belüli elhelyezése és rövid ismertetése.

1.1. A gazdasági társaságok szervezeti modelljei

A gazdasági társaságok jogszerűsége – szemben a természetes személyek jogképességével – a jogszabályok által származtatott, s azok nem képesek saját vagyonukkal közvetlenül rendelkezni, vagy akaratukat indirekt módon kifejezni, éppen ezért szükséges olyan szervezeti struktúra, ami lehetővé teszi, hogy ténylegesen aktív szereplői legyenek a polgári jogi jogviszonyoknak.

A gazdasági társaságok alapítása során az alapító tagoknak vagy részvényeseknek olyan munkaszervezetet kell tehát létrehozni, amely három alapvető funkció betöltésére alkalmasak. Ezek a feladatok a döntéshozatal, az ügyvezetés és képviselet, valamint az ellenőrzés.² Általánosságban elmondható, hogy a kisebb, személyegyesítő társaságoknál a döntéshozatal és a képviselet személyileg nem feltétlenül különül el, az ellenőrzés ellátására pedig gyakran nem jön létre külön szerv, azt közvetve maguk a tagok végzik el. Ezzel szemben a nagyobb tőkeegyesítő társaságoknál egyre inkább szakadékos képződik a passzív részvényeseket megtestesítő befektetők, és a szakértelemmel rendelkező, tényleges menedzsment feladatokat ellátó vezető tisztségviselők között. Ebben a koncepcióban szükséges, hogy akár külön szervezet, akár a vezető tisztségviselői testületben részt vevő természetes személyek ellássák a gazdasági társaság tulajdonosi ellenőrzését.

² KISFALUDI ANDRÁS: *Társasági jog*, 2007, CompLex Kiadó, Budapest, 121. o.

1.1.1. A drei Eck modell

A fent leírtakkal összhangban elmondható, hogy a gazdasági társaságok szervezetét illetően kétféle konstrukció jött létre. A kontinentális – német társasági jogon alapuló – modellben a döntéshozatali, ügyvezetési és képviseleti, illetőleg ellenőrzési funkciókat három elkülönült szervezeti egység gyakorolja.

A gazdasági társaságot érintő alapvető, stratégiai jellegű kérdésekben a döntéshozatal a legfőbb szerv hatáskörébe tartozik. A legfőbb szerv a gazdasági társasággal tagsági jogviszonyban álló tagok, illetve részvényesek összességét jelenti. A legfőbb szerv jogosítványait a vonatkozó jogszabály rögzíti, illetve azokat a tagok a létesítő okiratban határozzák meg.

Az ügyvezetési tevékenységet a vezető tisztségviselő látja el, akár önállóan, akár más vezető tisztségviselőkkel együtt vagy akár testületben. A vezető tisztségviselő – a társaság érdekei elsődlegességének figyelembevételével – általában minden olyan feladatot elláthat, és minden olyan tevékenységet gyakorolhat, amelyet jogszabály vagy a létesítő okirat nem utal a legfőbb szerv, vagy más szerv hatáskörébe. A vezető tisztségviselő emellett a gazdasági társaság törvényes képviselője is, azaz a külső jogviszonyokban a vezető tisztségviselő tényleges magatartása révén szerez jogokat és kötelezettségeket a gazdasági társaság.³

A tulajdonosi ellenőrzést pedig ebben a konstrukcióban a vezető tisztségviselőktől független személyek, a felügyelőbizottsági tagok látják el. A felügyelőbizottság fontos eleme a munkavállalói participáció, ugyanis a német társasági jogon alapuló kontinentális modellben a tagok, részvényesek érdeke mellett hatványozottan érvényesül a közérdek, valamint a munkavállalók és hitelezők érdeke. Ezt az elméleti konstrukciót a három sarokpont miatt *drei Eck* rendszernek nevezzük.⁴

1.1.2. A board rendszer

Az angolszász jogcsaládba tartozó jogrendszerek társasági joga merőben eltér a kontinentális megoldástól. Az angol jog alapvetően két fő társaságtípust különböztet meg, a *partnership*-et, és a *company*-t.⁵ Az angol *partnership* a kontinentális polgári jogi társasághoz közelítő nem jogi személy intézmény, míg

³ A gazdasági társaságok szervezeti képviseletét ugyanakkor más személyek is elláthatják, így különösen cégvezető, a gazdasági társaság képviselőre feljogosított munkavállalója, az önálló jogi személyiséggel nem rendelkező szervezet vezetője, a létesítő okirat vagy szervezeti és működési szabályzat rendelkezése által képviseleti jogot gyakorló személy stb.

⁴ SZALAY GYULA (szerk.): *Az üzleti jog alapjai*, 2006, Győr, 139. o. Elérhető: <http://jegyzet.sze.hu/index.php?fajl=jegyzett&tsz=at&intz=aji&kr=jgk&PHPSESSID=65b2a3f97987b4f206f926689a76c311> (2014.10.23.).

⁵ BERKE BARNA – FAZEKAS JUDIT – GADÓ GÁBOR (et. al.): *Európai társasági jog*, 2004, KJK-KERSZÖV, Budapest, 73-73. o.

a *company* leginkább a klasszikus kontinentális értelemben vett gazdasági társaságoknak feleltethető meg.⁶

Az angol társasági jog a tőkeegyesítő *company*-k hazája, ahol a részvényesek (*shareholder*) érdeke mindenképp felett áll. A két legkedveltebb társaságtípus a *public*, illetve *private company limited by shares*, valamint *company limited by guarantees*, amely szintén működhet *public* és *private* formációban egyaránt.⁷ Az angol-amerikai megoldásban a *company*-n belül két fő szervtípus működik, az igazgatótanács (*board of directors*), valamint a közgyűlés (*general meeting*).

A tulajdonosi érdekek omnipotenciáját hirdető angol társasági jogban tehát nem beszélhetünk felügyelőbizottságról, a tulajdonosi ellenőrzést a *board* igazgatói (*directors*) közül az ügyvezetési feladatot nem végző igazgatók (*non-executive directors*)⁸ látják el.⁹ Az angolszász jogban tehát egy szerven belül valósul meg az ügyvezetés és a tulajdonosi ellenőrzés.

1.1.3. A társasági szervezeti modellek hazai megoldása

Hazánkban a német típusú társaságvezetés honosodott meg, azaz már a gazdasági társaságokról szóló 1988. évi VI. törvény (a továbbiakban: 1988-as Gt.) is a *drei Eck* mintáját követte.¹⁰ Ez a tendencia egészen a mai napig él, bár 2006-tól már a Gt. is lehetővé tette nyilvánosan működő részvénytársaságok esetében, hogy az ügyvezetést az angol *board* mintájára igazgatótanács lássa el, amelyben a vezető tisztségviselők ügyvezetési és ellenőrzési funkciót is gyakorolhatnak.¹¹ Ezt a szabályt a Ptk. is megtartotta,¹² bár a diszpozitivitás főszabálya miatt a tagok és részvényesek szinte korlátlan lehetőséget kaptak arra, hogy a létesítő okiratban társaságuk szervezeti szabályait saját belátásuk szerint határozzák meg.¹³

A két modell bemutatását azért tartottam indokoltnak, mert a gyakorlatban markánsan kihathat a vezető tisztségviselő felelősségére, hogy a vezető tisztségviselő mellett működik-e tulajdonosi ellenőrzést végző felügyelőbizottság, vagy sem, illetve, azt az igazgatótanács maga végzi-e.

⁶ MOLNÁR GÁBOR LAJOS: *Bevezetés az angol társasági jogba*, 2002, BIP, Budapest, 110. o.

⁷ Companies Act 2006. 3-4. §§.

⁸ Az executive director mint „ügyvezető igazgató”, és a non-executive director mint „nem ügyvezető igazgató” elhatárolást a kodifikált angol társasági törvény, a 2006-os Companies Act nem ismeri, ugyanakkor a gyakorlatban bevett az elnevezése.

⁹ MOLNÁR: i. m. 177-178. o.

¹⁰ SÁRKÖZY TAMÁS: A gazdasági társaságok vezetési rendszeréről, in *Gazdaság és Jog*, 2010/7-8. szám, 3-10. o.

¹¹ Gt. 21. § (4) bek.

¹² Ptk. 3:285. §.

¹³ Ptk. 3:4. § (2)-(3) bek.

1.2. A vezető tisztségviselő fogalmának meghatározása

A vezető tisztségviselőt terhelő polgári jogi felelősség tárgyalása előtt indokolt determinálni a kárkötelem alanyát, azaz magát a vezető tisztségviselőt. A vezető tisztségviselő jogállását ugyanakkor csak a felelősségi kérdések tisztázásához szükséges mértékben tartalmazza a dolgozat.

1.2.1. Az ügyvezetés definiálása

A fentiekben felvázolt két társasági alaptípusban kirajzolódik, hogy funkcionális értelemben a vezető tisztségviselők azok a személyek, akik – ellenőrzési teendőik mellett, vagy anélkül – a gazdasági társaságon belül ügyvezetési és képviseleti tevékenységet látnak el.¹⁴ Az ügyvezetés technikailag a napi üzletviteli tevékenység ellátásával kapcsolatos feladatok összességét jelenti.¹⁵

Az ügyvezetés fogalmát a jogi személyek általános szabályai körében normatív szinten a Ptk. határozza meg, amely szerint „*a jogi személy irányításával kapcsolatos olyan döntések meghozatalára, amelyek nem tartoznak a tagok vagy az alapítók hatáskörébe, egy vagy több vezető tisztségviselő vagy a vezető tisztségviselőkől álló testület jogosult*”.¹⁶ A Ptk. ismertetett rendelkezése értelmében, valamint a diszpozitivitás főszabályával összhangban a társaság tagjai jogosultak meghatározni a létesítő okiratban, hogy a jogi személy irányítását milyen formában kívánják ellátni.¹⁷ A vezető tisztségviselők felelősségét alapjaiban determinálja, hogy a gazdasági társaságban egy vagy több vezető tisztségviselő működik, illetve az ügyvezetési tevékenységet testület gyakorolja.

A fenti társasági jogi szabály továbbá azt is jelenti, hogy a vezető tisztségviselők rendkívül széles hatáskört gyakorolnak, hisz minden olyan kérdésben dönthetnek, amelyet a Ptk. vagy a tagok a létesítő okiratban nem utalnak a legfőbb szerv – vagy adott esetben más szerv – hatáskörébe.

1.2.2. A gazdasági társaság érdekeinek elsődlegessége

A Ptk. egy több éves anomáliát igyekszik helyrehozni, amikor normatív szinten rögzíti, hogy „*a vezető tisztségviselő ügyvezetési tevékenységét a jogi személy érdekének megfelelően köteles ellátni*”.¹⁸ Ennek a jelentősége kiemelkedő felelősségtani szempontból, hiszen korábban a Gt. fizetéseképtelenséggel fenyegető helyzet esetére a hitelező érdekek elsődlegességét követelte meg,¹⁹ ezzel szemben az új szabályok értelmében a vezető tisztségviselő megbízásának

¹⁴ TÖRÖK TAMÁS: *Felelősség a társasági jogban*, 2007, HVG-ORAC, Budapest, 305. o.

¹⁵ SZALAY (szerk.): i. m. 78. o.

¹⁶ Ptk. 3:21. § (1) bek.

¹⁷ SÁRKÖZY TAMÁS (szerk.): *Polgári jog. A jogi személy. Az új Ptk. magyarázata II/VI*, 2013, HVG-ORAC, Budapest, 56. o.

¹⁸ Ptk. 3:21. § (2) bek.

¹⁹ Ld. Gt. 30. § (3) bek.

kezdetétől annak végéig a gazdasági társaság érdekeinek elsődlegességével köteles eljárni.

A gazdasági társaság közös szabályai körében a Ptk. pontosítja a fenti tételt, amely szerint a vezető tisztségviselő önállóan látja el a társaság ügyvezetését, természetesen a gazdasági társaság érdekeinek elsődlegessége alapján. Ez azt jelenti, hogy a vezető tisztségviselő a tagok, illetve részvényesek által nem utasítható, hatáskörét pedig nem vonhatja el a legfőbb szerv. A vezető tisztségviselő csak a jogszabályoknak, a létesítő okiratnak és a legfőbb szervi határozatoknak van alávetve.²⁰

A Ptk. magyarázata szerint a normaszöveg nem tartalmaz rendelkezést arra vonatkozóan, hogy a vezető tisztségviselőnek figyelembe kéne vennie fizetéseképtelenséggel fenyegető helyzet esetén a hitelezői érdekeket.²¹ Expressis verbis a Ptk. valóban nem írja elő azt, hogy fizetéseképtelenség észlelése esetén a vezető tisztségviselő köteles a hitelezői érdekeket figyelembe venni, ugyanakkor a jogi személy jogutód nélküli megszűnése esetén a vezető tisztségviselő polgári jogi felelőssége – az egyéb feltételek mellett – csak akkor állapítható meg, ha „a vezető tisztségviselő a társaság fizetéseképtelenségével fenyegető helyzet beállta után a hitelezői érdekeket nem vette figyelembe”.²² A vonatkozó rendelkezés mellett a csődeljárásról és a felszámolási eljárásról szóló 1991. évi XLIX. törvény (a továbbiakban: Cstv.) hatályos szabályai szintén említik a hitelezői érdekeket sértő vezető tisztségviselői vagyontkimentést,²³ valamint a hitelezői érdekek megsértése miatt a vezető tisztségviselői felelősség megállapítására irányuló keresetindítást.²⁴

A gazdasági társaság érdekei elsődlegességének elemzése során érdemes megvizsgálni az angolszász megoldást. A *board* rendszeren alapuló angol-amerikai jog a *company*-k vezető tisztségviselőit (*directors*) a társaság megbízottainak (*fiduciary*) tekinti. A *fiduciary* olyan tisztségviselő, aki egy más jogalany érdekeinek elsődlegességével köteles eljárni.²⁵ A *fiduciary* eljárását alapvetően három kötelezettség határozza meg: a jóhiszeműség kötelezettsége (*duty of good faith*), a gondos eljárás kötelezettsége (*duty of care*), valamint a *company* érdekeinek szem előtt tartása (*duty of loyalty*).²⁶ Összevetve a leírtakat a kontinentális jog főbb jegyeit magán hordozó magyar társasági joggal elmondható, hogy a vezető tisztségviselőnek a gazdasági társaság érdekeit

²⁰ Ptk. 3:112. § (2) bek.

²¹ SÁRKÖZY (2013): i. m. 56. o.

²² Ptk. 3:118. §.

²³ Cstv. 15. § (1) bek.

²⁴ Cstv. 33/A. §.

²⁵ CSEH TAMÁS: A vezető tisztségviselő döntési felelőssége és az üzleti kockázata, in *Gazdaság és jog*, 2012/9. szám, 4. o.

²⁶ HAMILTON, ROBERT W. – FREER, RICHARD D.: *The Law of Corporations. In a nutshell*, 2011, West, Publishing Co., St. Paul, 150-152. o.

szolgálva, megfelelő gondossággal és szakértelemmel kell eljárnia, figyelemmel kell lennie a jóhiszeműség követelményére, valamint adott helyzetben más érdekeket (pl. hitelezői érdekeket) is szolgálnia kell. Fontos különbség azonban, hogy az angol és az amerikai jogban a társaság részvényeseinek érdeke fontosabb, mint a gazdasági társaság mint elkülönült jogi személy érdeke.

Összességében megállapítható, hogy a vezető tisztségviselő ügyvezetési tevékenysége során a gazdasági társaság érdekeinek elsődlegességével köteles eljárni azzal, hogy a társaság fizetéseképtelenséggel fenyegető helyzetének beállta után figyelembe kell vennie a hitelezők érdekeit is, különben tartania kell attól, hogy a kielégítetlen hitelezői követeléseket adott esetben a magánvagyonából fogják kielégíteni.

1.3. A vezető tisztségviselő felelősségére vonatkozó szabályok a Ptk.-ban

Az 1050/1998 (IV. 24.) Kormányhatározat elrendelte egy új magánjogi kódex tervezetének megalkotását, azonban sokáig vita tárgyát képezte, hogy a gazdasági társaságok jogát be kell-e ültetni az új Ptk. tervezetébe, és ha igen, akkor milyen módszert alkalmazzanak.²⁷ *Kisfaludi András* hangsúlyozta, hogy a társasági jogi és a klasszikus polgári jogi szabályozás tárgya és módszere azonos, így előnyös lenne, ha a gazdasági társaságok jogát a Ptk.-ban helyeznék el.²⁸

A hatályos szabályok – szemben a Gt.-vel – egy háromszintes szabályozási struktúrát követnek az általánostól a különös felé haladva. A Ptk. harmadik könyve a Jogi személy címet viseli, amely elsőként a jogi személy általános szabályait tartalmazza, ezt valamennyi jogszabály által – polgári anyagi jogi – jogképességgel felruházott nem természetes személy jogalanyra alkalmazni kell, így természetesen a gazdasági társaságokra is. A Ptk. ebben a részben rögzíti a vezető tisztségviselőkre vonatkozó általános szabályokat, így különösen a vezető tisztségviselők polgári jogi felelősségét a jogi személlyel (gazdasági társasággal) szemben.

A Ptk. külön részben foglalkozik a gazdasági társaságok jogával, amelyet két szinten szabályoz. Először a gazdasági társaságok közös szabályait tartalmazza, amely valamennyi gazdasági társaságra vonatkozó általános szabályokat jelent, végül az egyes társaságtípusokra vonatkozó különös részi rendelkezéseket fekteti le. A gazdasági társaságok vezető tisztségviselőinek felelősségére vonatkozó szabályokat a gazdasági társaságok általános részében is találhatunk.

Fontos megjegyezni, hogy a kodifikátorok a felelősségi kérdések egységességét kívánták megteremteni a kódex szintjén, ezért nem hagyható

²⁷ Ld. erről bővebben: SÁRKÖZY TAMÁS: Szervezetek jogállása az új Ptk.-ban, in *Gazdaság és Jog*, 2011/3. szám, 3-8. o.

²⁸ KISFALUDI ANDRÁS: A társasági jog helye a jogrendszerben, in *Polgári Jogi Kodifikáció*, 2000/3. szám, 3-12. o.

figyelmen kívül a Ptk. hatodik könyve, amelyben a szerződésekre vonatkozó általános szabályok között találjuk a szerződésszegésért való felelősség feltételrendszerét, valamint önálló részben rendezi a Ptk. a deliktális felelősségre vonatkozó előírásokat.

Összességében elmondható, hogy a vezető tisztségviselő felelősségére vonatkozó hatályos szabályok meglehetősen szerteágazók, számos utaló normával találkozunk, amely így kihathat a jogalkalmazásra is. Az eljáró bíróságoknak ezért különösen figyelnie kell arra, hogy a megfelelő jogszabályi rendelkezést válasszák ki az ítékezés során.

1.4. Az alkalmazandó jog kérdésköre

Az alkalmazandó jog kérdésköre a vezető tisztségviselői felelősség szempontjából két kontextusban is releváns, hiszen egyrészt – az időbeli hatály szempontjából – a társaság tagjainak és vezető tisztségviselőinek, valamint értelemszerűen a jogalkalmazónak tisztában kell lennie azzal, hogy az adott jogviszonyra már a Ptk. vagy még a Gt. és a régi Ptk. rendelkezései az irányadók.

A tárgyi hatály vizsgálata pedig akkor merül fel, ha közelebbről szemléljük a vezető tisztségviselői jogviszonyt, valamint az annak tartalmát képező jogokat és kötelezettségeket.

1.4.1. Az időbeli hatály vizsgálata

A bevezetésben utaltam arra, hogy a Ptké. 1. §-a értelmében a Ptk. rendelkezéseit a hatálybalépését (2014. március 15.) követően keletkezett tényekre és jogviszonyokra, valamint megtett jognyilatkozatokra kell alkalmazni.

A Ptké. ugyanakkor a Kötelmi jogi könyvéhez is fűz bizonyos átmeneti rendelkezéseket, amelyek értelmében *„ha a Ptké. eltérően nem rendelkezik, a Ptk. hatálybalépésekor fennálló kötelmekkel kapcsolatos, a Ptk. hatálybalépését követően keletkezett tényekre, megtett jognyilatkozatokra – ideértve az e tények, illetve jognyilatkozatok által keletkeztetett újabb kötelmeket is – a Ptk. hatálybalépése előtt hatályos jogszabályok rendelkezéseit kell alkalmazni.”*²⁹ Ennek a szabálynak a legfontosabb következménye, hogy a Ptk. hatálybalépése előtt keletkezett vezető tisztségviselői jogviszonyra – az azt létesítő jognyilatkozat fennálltaig – a régi Ptk. szabályait kell alkalmazni. Ez abban az esetben is igaz, ha a vezető tisztségviselőt újráválasztják, meghosszabbítják a mandátumát vagy módosítják a szerződését, mivel a nováció nem eredményez újabb szerződést. Ennek okán még nagyon hosszú ideig alkalmazandók lesznek a régi Ptk. rendelkezései.³⁰

²⁹ Ptké. 50. § (1) bek.

³⁰ GÁL JUDIT: A vezető tisztségviselő felelősségének egyes kérdései gazdasági társaságoknál II, in *Céghírnök*, 2014/7. szám, 4. o.

Azokban az esetekben, amikor a vezető tisztségviselő felelősségét a deliktuális felelősség általános szabályai szerint kell megítélni, akkor alkalmazhatók a Ptk. rendelkezései, ha a károkozó magatartás 2014. március 15-e után történt. Amennyiben a károkozó magatartás egy tartós állapotban nyilvánul meg, akkor a nem a kár bekövetkezésének és a károkozó magatartás befejezésének időpontja releváns, hanem a károkozó magatartás tanúsításának kezdete.³¹

A fenti szabályozás azt eredményezheti, hogy egy vezető tisztségviselő társasággal szembeni felelősségére még a régi Ptk. és a Gt., de harmadik személyekkel szembeni deliktuális felelősségére már az új kódex rendelkezéseit kell alkalmazni.³²

Fontos kiemelni, hogy a gazdasági életben számos olyan társaság működik, amely létesítő okiratát hosszú ideje nem módosította, így a Gt. alkalmazását hosszú időre kitolhatná. Ezt kívánja kiküszöbölni a Ptké. azon rendelkezése, amely kifejezetten a gazdasági társaságok számára írja elő, hogy létesítő okiratukat meghatározott időpontig kötelesek összhangba hozni a Ptk. rendelkezéseivel.

Amennyiben egy gazdasági társaságot a cégjegyzékbe már 2014. március 15-e előtt bejegyezték, vagy a cégbejegyzési kérelmet eddig az időpontig benyújtották a cégbíróságnak, a Ptk. hatálybalépése után a létesítő okirat első módosításának alkalmával kötelesek a tagok a Ptk. rendelkezéseivel összhangban álló továbbműködésről dönteni, és a legfőbb szerv határozatát a cégbíróságnak benyújtani.³³ Ez tehát egy szubjektív határidő, hiszen minden egyes társaság maga jogosult dönteni arról, hogy kívánja-e módosítani létesítő okiratát, és amennyiben igen, akkor mely időpontban. Az is elképzelhető, hogy a tagok nem kívánnak a létesítő okirat módosításáról határozni,³⁴ ez önmagában parttalanná tenné a Ptké. fenti rendelkezését.

A Ptké. azonban következetesen egy objektív határidőt is megállapít: a kisebb személyegyesítő társaságok (betéti társaság és közkereseti társaság) esetén 2015. március 15-ig kell összhangba hozni a társasági szerződés rendelkezéseit a

³¹ Ptké. 54. §.

³² GÁL (2014b): i. m. 4. o.

³³ Ptké. 12. § (1) bek.

³⁴ A létesítő okirat módosításának értelmezése szintén kérdést vethet fel. Általánosan elfogadott elv, hogy a létesítő okirat módosítására a társaság alapítására vonatkozó szabályokat kell alkalmazni. Ebben a szűk értelmezésben amennyiben például változás következik be a vezető tisztségviselő személyében, az nem minősül ilyen értelemben vett módosításnak, mivel a létesítő okiratban csak az első vezető tisztségviselőt kell feltüntetni. Emiatt számos olyan változtatás eszközölhető, amely nem minősül a létesítő okirat módosításának, így nem vonja maga után azt a kötelezettséget, hogy kötelesek a tagok dönteni a Ptk. rendelkezéseivel összhangban történő továbbműködésről, és kötelesek az erről szóló legfőbb szervi határozatot a cégbíróság részére benyújtani.

Ptk.-val. Korlátolt felelősségű társaság, részvénytársaság, valamint egyesülés esetén két éves határidőt biztosít a Ptké., azaz 2016. március 15-ével kell eleget tenniük a tagoknak, részvényeseknek fenti kötelezettségüknek. Ezt követően a létesítő okirat nem tartalmazhat ellentétes rendelkezést a Ptk.-val. E kötelezettség késedelmes teljesítése esetén a cégbíróság pénzbírságot szab ki.³⁵

Hangsúlyos, hogy a fenti kérdés, azaz, hogy a gazdasági társaság létesítő okiratát harmonizálta-e már a Ptk.-val, vagy sem, alapvetően nem függ össze közvetlenül a vezető tisztségviselő kárfelelőssége esetén alkalmazandó jogi normával. Lehetséges, hogy a gazdasági társaság már eleget tett fenti kötelezettségének, de a vezető tisztségviselő felelősségére még a régi Ptk. rendelkezései irányadók, illetve ez fordítva is elképzelhető.³⁶

A vezető tisztségviselői kárfelelősség szempontjából tehát a Ptké. 1. §-a releváns, valamint figyelembe kell venni a Ptké.-nak a civiljogi kódex hatodik könyvéhez fűzött átmeneti rendelkezéseit. Ezek határozzák meg tehát, hogy a Ptk. vagy a Gt. és a régi Ptk. felelősségi szabályait kell alkalmazni. Ugyanakkor valamennyi magyarországi székhelyű gazdasági társaság létesítő okiratát legkésőbb 2016. március 16-ig harmonizálni kell az új kódex rendelkezéseivel, ami azonban nem összekeverendő a vezető tisztségviselői felelősség esetén alkalmazandó jogszabállyal.

1.4.2. A tárgyi hatály vizsgálata

A vezető tisztségviselő jogviszonya a gazdasági társasággal nem egyoldalú aktus révén jön létre, hanem szükséges a választás, kinevezés, illetőleg kijelölés elfogadása.³⁷ A vezető tisztségviselői *sui generis* társasági jogi jogviszony azonban nem képes a lefedni valamennyi jogosultságot és kötelezettséget, ezért a hagyományoknak megfelelően a gazdasági társaság vezető tisztségviselője munkaviszonyban, vagy megbízási szerződésen alapuló kötelmi jogviszonyban látja el ügyvezetési tevékenységét.³⁸

Ebben az esetben felmerülhet a kérdés a vezető tisztségviselő felelőssége szempontjából, hogy amennyiben az ügyvezetési tevékenységet megbízási jogviszonyban látja el a vezető tisztségviselő, akkor a Ptk. harmadik könyvének rendelkezéseit, illetve a kötelmi jogi és szerződési jogi szabályokat kell-e indirekt módon alkalmazni. A másik megközelítésben pedig az merülhet fel, hogy a munkaviszonyban álló vezető tisztségviselő polgári jogi felelősségére a Munka Törvénykönyvéről szóló 2012. évi I. törvény (a továbbiakban: Mt.) szabályait³⁹

³⁵ Ptké. 12. § (1)-(2) bek. és 15. §.

³⁶ GÁL (2014b): i. m. 4. o.

³⁷ Ptk. 3:21. § (3) bek.

³⁸ KISFALUDI (2007): i. m. 145. o.

³⁹ Mt. 179-191. §§, 208-211. §§.

kell alkalmazni, vagy ehelyett a Ptk. harmadik könyvében szereplő különös szabályok alkalmazandók.

Ebben az esetben – függetlenül attól, hogy a vezető tisztségviselő megbízási szerződés vagy munkaszerződés alapján látja el feladatait – a *lex specialis derogat legi generali* elv mentén a Ptk. harmadik könyvének szabályait kell alkalmazni.⁴⁰ A Ptk. tehát nem tesz különbséget vezető tisztségviselők között attól függően, hogy megbízási jogviszonyban vagy munkaviszonyban állnak-e a gazdasági társasággal, a felelősségi rendszer tehát ilyen szempontból egységes.⁴¹ Ezek a szabályok irányadók akkor is, amikor a vezető tisztségviselő e minőségével összefüggésben okoz harmadik személynek kárt, ebben az esetben a nem az alkalmazott, valamint a megbízott károkozásáért való felelősség, hanem a vezető tisztségviselő károkozásáért való felelősség szabályait kell alkalmazni.⁴²

2. A VEZETŐ TISZTSÉGVISELŐ FELELŐSSÉGÉNEK IRÁNYAI

2.1. A vezető tisztségviselő felelősségének elméleti alapjai

A társasági jog régi dilemmája, hogy a tagok, illetve részvényesek az általuk rendelkezésre bocsátott társasági vagyonnal történő rendelkezést olyan személyekre kénytelenek bízni, akik nem érdekeltek e vagyon hosszú távú megőrzésében, gyarapításában, hanem ettől eltérően az a céljuk, hogy maguk számára minél nagyobb profitot szerezzenek. Természetesen a modern piacgazdaság feltételei nem engedhetik meg, hogy tulajdonosi és irányítási funkciók újból egyesüljenek, így a kollízió e módszerrel nem oldható fel.

Az eltérő tulajdonosi és menedzsment érdekek összhangját jogi eszközökkel is garantálni kell, amelynek egyik hangsúlyos eleme a vezető tisztségviselő felelősségének intézménye.⁴³ *Kisfaludi András* szerint „a felelősség az a jogintézmény, aminek segítségével a vezető tisztségviselő döntéseinek hatását internalizálni lehet”.⁴⁴

A polgári jogi felelősség teremti meg tehát annak jogi kereteit, hogy a vezető tisztségviselő a társaság vagyonával történő rendelkezés során ténylegesen a gazdasági társaság érdekeit szolgálja.

⁴⁰ SÁRKÖZY TAMÁS: Az új Ptk. jogi személy könyvének néhány problémája, in *Ügyvédek Lapja*, 2013/5. szám, 2-7. o.

⁴¹ FAZEKAS JUDIT – HARSÁNYI GYÖNGYI – MISKOLCZI BODNÁR PÉTER – UJVÁRINÉ ANTAL EDIT: *Magyar társasági jog*, 2005, Unió Kiadó, Miskolc, 81. o.

⁴² GÁL (2014a): i. m. 4. o.

⁴³ KISFALUDI ANDRÁS – SZABÓ MARIANNA (szerk.): *A gazdasági társaságok nagy kézikönyve*, 2008, CompLex Kiadó, Budapest, 371. o.

⁴⁴ KISFALUDI (2007): i. m. 154. o.

2.2. A vezető tisztségviselői felelősség irányai

A vezető tisztségviselői felelősség két fő irányban vizsgálható. Egyrészt beszélhetünk a vezető tisztségviselőnek a gazdasági társasággal szembeni kártérítési felelősségéről, amely rendkívül fontos változásokon ment keresztül a Ptk. hatálybalépésével. Másrészt górcső alá kell venni a vezető tisztségviselő által harmadik személyeknek okozott károkért való felelősséget, amely szintén módosult az új kódex megjelenésével.

A továbbiakban e két fő irányvonal segítségével kívánom ismertetni a vezető tisztségviselői felelősség szabályait, és megválaszolni a bevezetésben felmerült kérdéseket.

3. A VEZETŐ TISZTSÉGVISELŐ FELELŐSSÉGE A GAZDASÁGI TÁRSASÁGGAL SZEMBEN

A felelősség különböző irányai közül elsőként a vezető tisztségviselő és a gazdasági társaság relációjában fennálló kárfelelősség képezi a vizsgálat tárgyát. A Ptk. a vezető tisztségviselő jogi személlyel szembeni felelősségének utaló normáját már a jogi személyek általános szabályai között lefekteti. Ehhez képest speciális rendelkezéseket találunk a gazdasági társaságok közös szabályai részben.

3.1. A vezető tisztségviselő gazdasági társasággal szembeni felelősségének szabályozása a Gt.-ben

A korábbi társasági jogi törvényhez képest ebben a vonatkozásban találjuk a legmarkánsabb változásokat, így a hatályos rendelkezések mellett a Gt. szabályozásának bemutatása is szükségesnek mutatkozik.

3.1.1. A vezető tisztségviselőktől elvárható magatartás a Gt.-ben

Ahogy az az 1.1.2. fejezetben bemutatásra került a Gt. nem teljesen azonos elvárhatóságot fogalmazott meg a vezető tisztségviselőkkel kapcsolatban, mint a Ptk. A Gt. rendelkezései szerint „*a vezető tisztségviselők a gazdasági társaság ügyvezetését az ilyen tisztséget betöltő személyektől általában elvárható gondossággal – és ha a Gt. kivételt nem tesz –, a gazdasági társaság érdekeinek elsődlegessége alapján kötelesek ellátni.*”⁴⁵

Ez a kérdés különösen akkor bírt jelentőséggel, ha a vezető tisztségviselő a gazdasági társaságnak egyúttal tagja, részvényese is volt, mivel ebben az esetben

⁴⁵ Gt. 30. § (2) bek.

a vezető tisztségviselő tulajdonosi érdekeit nem helyezhette a társaság érdekei elé.⁴⁶

Az, hogy mi minősül a vezető tisztségviselői pozíciót betöltő személyektől általában elvárható gondosságnak, mindig az adott történeti tényálláshoz igazodik, és a bíróság dönti el a polgári perben. A bíróság például egy eseti döntésében megállapította az elvárható gondosság hiányát, amikor a vezető tisztségviselő a társaság képviseletében olyan személynek nyújtott kölcsönt, aki a személyi adatai ismeretének hiányában nem azonosítható, sem ő, sem a vagyona nem lelhető fel és ezért vele szemben a követelés behajthatatlan.⁴⁷

Fontos hangsúlyozni, hogy az 1997. évi CXIV. törvény a gazdasági társaságokról (a továbbiakban: 1997-es Gt.) ettől eltérően nem az általában elvárhatóságot rögzítette, hanem csupán az ilyen tisztséget betöltő személyektől elvárható fokozott gondosságot.⁴⁸ Ez szemmel láthatóan egy szubjektív felelősségi rendszert jelentett, ami idegen test volt a magánjog világában. Ezt a problematikát az általában elvárhatósággal küszöbölte ki a 2006-tól a Gt., amely már objektívizálta ezt a felelősséget, közelítve a polgári jogi szabályokhoz.

A gazdasági társaság érdekei elsődlegességének követelménye alóli kivétel különösen, ha a gazdasági társaság fizetéseképtelenséggel fenyegető helyzetben van. Fizetéseképtelenséggel fenyegető helyzet esetében a vezető tisztségviselő nem a gazdasági társaság, hanem a hitelezői érdekek elsődlegességével köteles eljárni, ennek hiányában ugyanis megállapítható volt személyes felelőssége.⁴⁹

3.1.2. A vezető tisztségviselők általános polgári jogi felelőssége a Gt.-ben

A Gt. elvi élel rögzítette, hogy „a vezető tisztségviselők a polgári jog általános szabályai szerint felelnek a gazdasági társasággal szemben a jogszabályok, a társasági szerződés, illetve a gazdasági társaság legfőbb szerve által hozott határozatok, illetve ügyvezetési kötelezettségeik felróható megszegésével a társaságnak okozott károkért.”⁵⁰ Ahogy korábban említésre került már a Gt. hatálya alatt is a vezető tisztségviselőt akkor is a polgári jog szabályai szerint terhelte a felelősség, ha egyébként munkaviszonyban látta el ügyvezetési és képviseleti tevékenységét.⁵¹ A bírósági gyakorlat nem csak a tényleges vezető tisztségviselő felelősségre vonását teszi lehetővé, hanem a volt vezető tisztségviselő is felelősségre vonható e szabály értelmében.⁵²

⁴⁶ GÁL JUDIT: A vezető tisztségviselő felelősségének egyes kérdései gazdasági társaságoknál I, in *Céghírnök*, 2014/6. szám 3-6. o.

⁴⁷ BH 2011. 288.

⁴⁸ 1997-es Gt. 29. § (1) bek.

⁴⁹ BDT 2012. 2619.

⁵⁰ Gt. 30. § (2) bekezdés.

⁵¹ KISFALUDI (2007): i. m. 154. o.

⁵² BDT 2013. 2897.

A polgári jog általános szabályaira történő utalás mindenképp a kontraktuális felelősség rendelkezéseit jelenti, hiszen a vezető tisztségviselő és a gazdasági társaság között szerződéses viszony áll fenn.⁵³ A régi Ptk. vonatkozásában azonban nem beszélhetünk a kontraktuális és a deliktuális felelősség éles elhatárolásáról, hiszen a régi Ptk. a szerződésszegésből eredő károkozás esetén a szerződésen kívüli károkozás szabályaira utalt vissza, azzal az eltéréssel, hogy a kártérítés mérséklésének – jogszabály eltérő rendelkezése hiányában – nem volt helye.⁵⁴ A régi Ptk. tehát a kártérítési felelősség egységének elvét hirdette.⁵⁵

A fenti szabályokkal összhangban elmondható, hogy a Gt. és a régi Ptk. hatálya alatt amennyiben a vezető tisztségviselő a gazdasági társaságnak jogellenes kárt okozott, köteles volt azt megtéríteni. Mentessült a felelősség alól, ha bizonyította, hogy úgy járt el, ahogy az az adott helyzetben általában elvárható.⁵⁶

A vezető tisztségviselői felelősség megállapításának tehát az alábbi feltételei voltak: a kár, a jogellenes magatartás, az okozati összefüggés és a felróhatóság.

3.1.3. A kár meghatározása

A vezető tisztségviselői kártérítési felelősségnek – mind a Gt., mind a Ptk. hatálya alatt – immanens feltétele a kár fennállása. Megfordítva elmondható, hogy amennyiben a gazdasági társaság oldalán nem keletkezik kár a vezető tisztségviselő felelőssége nem állapítható meg.⁵⁷

A kár tehát a gazdasági társaságnál keletkezett, azaz a kárkötelem károsultja maga a társaság, a károkozó pedig a vezető tisztségviselő. A bizonyítási kötelezettség kapcsán a polgári perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvény (a továbbiakban: Pp.) rendelkezéseivel összhangban a Ptk. úgy rendelkezik, hogy a kárt és annak mértékét a károsultnak – polgári perben a felperesnek – kell bizonyítani.

A régi Ptk. a teljes kártérítés elvét vallotta, azaz a vezető tisztségviselőnek a gazdasági társaság teljes kárát kellett megtérítenie.⁵⁸ A vagyoni kár fogalma a hatályos szabályok szerint magában foglalja a gazdasági társaság vagyonában, saját tőkéjében beállott értékcsökkenést (*damnum emergens*), az elmaradt

⁵³ ROMÁN RÓBERT: A vezető tisztségviselői felelősségről, in *Publicationes Universitatis Miskolcensis. Sectio Juridica et Politica, Tomus XXXI*, 2013, 466. o.

⁵⁴ Régi Ptk. 318. § (1) bek.

⁵⁵ UJVÁRINÉ ANTAL EDIT: *Felelősségtan*, 2014, Novotni Alapítvány a Magánjog Fejlesztéséért, Miskolc, 36. o.

⁵⁶ Gt. 30. § (2) bek., Ptk. 318. § (1) bek. és 339. § (1) bek.

⁵⁷ KISFALUDI (2007): i. m. 155. o.

⁵⁸ Régi Ptk. 355. § (4) bek.

vagyoni előnyt (*lucrum cessans*), valamint a gazdasági társaságot ért vagyoni hátrányok kiküszöböléséhez szükséges költségeket.⁵⁹

A vezető tisztségviselő magatartása elvileg a Gt. hatálya alatt nem vagyoni hátrányt is okozhatott a társaságnak, azonban ezek gyakorlati jelentősége elenyésző, a vezető tisztségviselő vonatkozásában szinte kizárólag a vagyoni kár okozásáról és megtérítéséről beszélünk.⁶⁰ A Ptk. a nem vagyoni kár és a nem vagyoni kártérítés intézményét már nem ismeri, mivel azok helyébe a személyiségi jogok megsértésének jogkövetkezményeként a sérelemdíj lépett.⁶¹ Amennyiben például a vezető tisztségviselő ügyvezetési tevékenysége során megsérti a gazdasági társaság jó hírnevét, akkor a gazdasági társaság a Ptk. alapján már nem jogosult nem vagyoni kártérítés iránti pert indítani, hanem személyiségi jogai megsértése miatt indíthat pert és keresetében kérheti a bíróságot, hogy a vezető tisztségviselőt sérelemdíj megfizetésére kötelezze.

Összefoglalva elmondható tehát, hogy a kár mind a Gt. mind a Ptk. hatálya alatt feltétele a vezető tisztségviselői felelősség megállapításának azzal, hogy a Ptk. hatálya alatt nem vagyoni kárról már nem beszélhetünk, de a gazdasági társaság és a vezető tisztségviselő relációjában ez kevésbé releváns. Ebben a vonatkozásban tehát érdemi változtatásról nem beszélhetünk.

3.1.4. Az okozati összefüggés a régi Ptk.-ban

Az okozati összefüggés – hasonlóan a vagyoni kár meglétéhez – olyan feltétele a vezető tisztségviselői felelősség megállapításának, amely mind a Gt., mind a Ptk. felelősségi rendszerében azonos. A kauzalitás követelménye azt jelenti, hogy a vezető tisztségviselő magatartása és a kár bekövetkezése között okozati összefüggésnek kell fennállnia. Az okozati összefüggés esetében szintén a károsult gazdasági társaság oldalán képződik bizonyítási kötelezettség.

Rendkívül hangsúlyos, hogy a Ptk. lezárja az okozati láncolatot az előreláthatósági klauzula beültetésével.⁶² Ennek szabályait lásd a 3.2.6. fejezetben.

3.1.5. A jogellenes magatartás feltétele a régi Ptk.-ban

A jogellenes magatartás kizárólag a Gt. és a régi Ptk. hatálya alatt bekövetkezett károkért való felelősség szempontjából fontos feltétel. A felelősségre vonás szempontjából tehát hangsúlyos, hogy a gazdasági társasággal szemben tanúsított vezető tisztségviselői károkozó magatartás jogellenes legyen. A jogellenes magatartás meglétét szintén a gazdasági társaságnak kell bizonyítania.

⁵⁹ Ptk. 6:522. § (2) bek.

⁶⁰ KISFALUDI – SZABÓ: i. m. 372. o.

⁶¹ WELLMANN GYÖRGY (szerk.): *Polgári jog. Kötelmi jog. Első és második rész. Az új Ptk. magyarázata V/VII*, 2013, HVG-ORAC, Budapest, 231. o.

⁶² UJVÁRINÉ: i. m. 222. o.

A Gt. értelmében a vezető tisztségviselő magatartása akkor jogellenes, ha az jogszabályba, a társasági szerződésbe, legfőbb szervi határozatba vagy a vezető tisztségviselői jogviszony tartalmát képező ügyvezetési kötelezettségbe ütközik.⁶³

Az ügyvezetési kötelezettségbe ütköző magatartás jogellenességének normatív szintre emelése a Gt.-ben azt hivatott biztosítani, hogy a vezető tisztségviselő feladatait ténylegesen megfelelően, – főszabály szerint – gazdasági társaság érdekének elsődlegességével lássa el. Nem szükséges tehát a gyakorlatban, hogy tételes jogi normába ütközzön a vezető tisztségviselő magatartása ahhoz, hogy a jogellenes magatartás ténye megállapítható legyen.⁶⁴

Önmagában azonban a rossz vezető tisztségviselői döntés azonban – habár a vezető tisztségviselő magatartásával okozati összefüggésben kárt okoz a gazdasági társaságnak – egyéb tényállási elem hiányában nem minősül jogellenes magatartásnak.⁶⁵

3.1.6. A felróhatóság és a kimentési lehetőség a régi Ptk.-ban

A legmarkánsabb különbség a Gt. és a Ptk. felelősségi szabályai között a kimentés feltételrendszere. Ahogy arra korábban utaltam a vezető tisztségviselő a polgári jog általános szabályai szerint mentesül a felelősség alól, ha bizonyítja, hogy úgy járt el, ahogy az az adott helyzetben általában elvárható. A bizonyítás kérdése ebben a körben úgy alakul tehát, hogy a károkozó vezető tisztségviselőnek kell bizonyítania, hogy jogellenes károkozó magatartása nem volt felróható. A felróhatóság hiánya tehát a Gt. szabályai értelmében kizárták a vezető tisztségviselői felelősség megállapítását.⁶⁶

Az adott helyzetben általában elvárhatóság követelménye a vezető tisztségviselőre vonatkoztatva konkretizálva azt jelenti, hogy a vezető tisztséget betöltő személyektől általában elvárhatóságot és a gazdasági társaság érdekeinek elsődlegességének tiszteletben tartását kell bizonyítania ahhoz a károkozónak, hogy mentesülhessen a felelősség alól.⁶⁷

Ez a felelősség a régi Ptk. és a Gt. szabályrendszerét követve egy objektivizált szubjektív felelősségi forma, amelynek előnye, hogy ezt az elvárhatósági mércét a jogalkalmazók hosszú ideje alkalmazzák, és a nem túl szigorú kimentési szabályok a vezető tisztségviselő exkulpációs esélyeit növelik.

⁶³ Gt. 30. § (2) bek.

⁶⁴ KISFALUDI – SZABÓ: *i. m.* 373. o.

⁶⁵ BH 2004. 372.

⁶⁶ KISFALUDI (2007): *i. m.* 156. o.

⁶⁷ KISFALUDI – SZABÓ: *i. m.* 373-374. o.

3.2. A vezető tisztségviselő gazdasági társasággal szembeni felelősségének hatályos szabályai

A Ptk. látszólag nem változtatott a vezető tisztségviselő jogi személlyel (gazdasági társasággal) szembeni felelősségén, hiszen szintén a kontraktuális felelősség szabályait rendeli alkalmazni⁶⁸ ezekben az esetekben hasonlóan a Gt. megoldásához, azonban közelebből megvizsgálva hatalmas különbség fedezhető fel. A Ptk. ugyanis szemben a régi Ptk.-val ténylegesen elhatárolja a kontraktuális és a deliktuális felelősség szabályait.⁶⁹ A szerződésen kívül okozott károkért a károkozó továbbra is a fent ismertetett objektívizált szubjektív megoldás szerint felel, míg a szerződésszegéssel okozott károkért való felelősség egy jóval szigorúbb, objektívabb felelősségi formát valósít meg.

A Ptk. harmadik könyvének magyarázata lakonikus tömörséggel az utaló magatartás miatt a Kötelmi jog könyv magyarázatában foglaltakra hivatkozik és ebben a körben nem foglalkozik a kérdéskörrel.⁷⁰ Meglátásom szerint a vezető tisztségviselői felelősség kérdésköre olyan speciális tényállás, amely esetében az anomáliák elkerülése végett szükségesnek mutatkozik, hogy a normaszöveg magyarázata kifejezetten foglalkozzon a problémával, és a vezető tisztségviselő felelősségére vetítve vizsgálja az egyes tényállási elemeket. Ennek hiányában partikuláris jogalkalmazási gyakorlat alakulhat ki, amely sértené a jogbiztonság követelményét és ezen keresztül a jogállamiságot.

Egyetértek továbbá Gál Judittal abban a kérdésben, hogy pontosabb lenne a Ptk. utaló normája, ha „a szerződésszegéssel okozott kárért való felelősség szabályai szerint felel” fordulat helyett, a „szerződésszegéssel okozott kárért való felelősség szabályainak megfelelő alkalmazásával felel” megoldás érvényesülne.⁷¹ Ez valószínűleg következetesebb és kiszámíthatóbb jogalkalmazást vonna maga után.

3.2.1. A kontraktuális felelősség megújult szabályozása

A Ptk. tehát a szerződésszegéssel okozott kárért való felelősség szabályait rendeli alkalmazni a vezető tisztségviselő gazdasági társasággal szembeni felelősségére. A Ptk. megújult szabályai értelmében „aki a szerződés megszegésével a másik félnek kárt okoz, köteles azt megtéríteni. Mentessül a felelősség alól, ha bizonyítja, hogy a szerződésszegést ellenőrzési körén kívül eső, a szerződéskötés

⁶⁸ Ptk. 3:24. § A vezető tisztségviselő az ügyvezetési tevékenysége során a jogi személynek okozott károkért a szerződésszegéssel okozott kárért való felelősség szabályai szerint felel a jogi személlyel szemben.

⁶⁹ GÁL JUDIT: *A vezetők kártérítési felelősségének új szabályai*. Elérhető: <https://www.youtube.com/watch?v=22T1Vu7dhOE> (2014.10.26.).

⁷⁰ SÁRKÖZY TAMÁS (2013): i. m. 59. o.

⁷¹ GÁL (2014b): i. m. 3. o.

*időpontjában előre nem látható körülmény okozta, és nem volt elvárható, hogy a körülményt elkerülje vagy a kárt elhárítsa.*⁷²

Az új rendelkezés esetében szemmel látható, hogy a vezető tisztségviselő kimentési lehetőségei nagyban megváltoztak. Ez a kimentési lehetőség egy jóval objektívabb felelősségi formát eredményez, amely közelebb áll a veszélyes üzemi felelősséghez, mint a klasszikus polgári jogi deliktualis felelősséghez.⁷³

A vezető tisztségviselő társasággal szembeni felelősségének feltételei tehát: a szerződésszegés, az okozati összefüggés, valamint kár, illetőleg az, hogy a vezető tisztségviselő ne tudja kimenteni magát.

3.2.2. A szerződésszegés

A Ptk. kontraktuális felelősségi szabályrendszerének feltétele, hogy a károkozó a szerződés megszegésével okozzon kárt a károsultnak. A vezető tisztségviselő vonatkozásában társasági jogi értelemben szerződésnek minősül egyrészt a gazdasági társaság legfőbb szerve általi kijelölés, kinevezés, illetve választás, valamint annak a vezető tisztségviselő általi elfogadása. A vezető tisztségviselő ugyanakkor szélesebb értelemben munkaviszonyban, illetve kötelmi jogviszonyban áll a gazdasági társasággal, ugyanis munka-, illetve megbízási szerződés is létrejön a felek között.

A Ptk. szemben a korábbi magánjogi törvénnyel normatív szinten határozza meg a szerződésszegés fogalmát: „a szerződés megszegését jelenti bármely kötelezettség szerződésszerű teljesítésének elmaradása”.⁷⁴ A bármely kötelezettség ebben a vonatkozásban azt jelentheti, hogy a vezető tisztségviselői jogviszony tartalmát képező bármely kötelezettség megszegése szerződésszegésnek minősülhet, amely esetében megállapítható a vezető tisztségviselő felelőssége. Megítélésem szerint ezt a rendelkezést nem szabad túlságosan tágan értelmezni, hiszen a vezető tisztségviselői jogviszony tartalmát adott esetben munkaviszonyra vonatkozó szabályok⁷⁵ is befolyásolhatják. Ebben az esetben az is előfordulhat például, hogy a munkaviszonyban álló vezető tisztségviselő meghatározott esetben nem tesz eleget az Mt. és munkaszerződése szerinti rendelkezésre állási kötelezettségnek, és ebben az esetben a gazdasági társaság mint munkáltató munkaügyi per helyett kezdeményezi a vezető tisztségviselő kártérítési felelősségének megállapítását a Ptk. 3:24. §-a és 6:142. §-a alapján. Ez a megoldás a Ptk. rendelkezései szerint teljesen jogszerűnek tűnik, viszont a vezető tisztségviselőre mint munkavállalóra nézve sokkal hátrányosabb, mint ha

⁷² Ptk. 6:142. §.

⁷³ GÁL (2014a): i. m. 5. o.

⁷⁴ Ptk. 6:137. §.

⁷⁵ Mt. 13. §.

az Mt. szabályait alkalmazzák, amely esetben a bizonyítási kötelezettség teljes egészében a gazdasági társaságra mint munkáltatóra hárulna.⁷⁶

Célszerű lenne tehát olyan szabályozás kialakítása, amely esetében elkülöníthetjük a szűk értelemben vett vezető tisztségviselői kötelezettségeket, a szélesebb értelemben vett vezető tisztségviselői kötelezettségektől. Előbbiek klasszikus társasági jogi kötelezettségek lennének, így különösen a jogszabályok, a létesítő okirat és a legfőbb szerv határozatainak betartása, az ügyvezetési tevékenység gondos ellátása, valamint a gazdaság érdekei elsődlegességének tiszteletben tartása. A tág értelemben vett kötelezettség körébe pedig azon kötelezettséget értenénk, amely abból fakadnak, hogy a vezető tisztségviselő megbízási jogviszonyban, illetve munkaviszonyban áll a gazdasági társasággal.

A szerződésszegést, mint tényállási elemet egyébként a károsult gazdasági társaságnak kell bizonyítania.⁷⁷

Gárdos István és Gárdos Péter hívják fel arra a figyelmet, hogy a vezető tisztségviselői jogviszony nem eredményez eredménykötelmet, a vezető tisztségviselő elsődleges feladata tehát az, hogy a gazdasági társaság érdekében úgy járjon el, ahogy az a vezető tisztségviselőktől általában elvárható.⁷⁸

3.2.3. Az okozati összefüggés a Ptk.-ban

Mind a kontraktuális, mind a deliktuális felelősség megállapításának feltétele, hogy a károkozó magatartás és a kár bekövetkezése között okozati összefüggés álljon fenn.⁷⁹ A Ptk. megalkotása során a kodifikátorok az oksági láncolatot az előreláthatósági klauzula beiktatásával igyekeztek korlátozni. Az okozati összefüggés esetében továbbra is a károsult gazdasági társaság oldalán keletkezik bizonyítási kötelezettség.

Az okok körében azok minősülnek relevánsnak, amelyek a károkozással az általános életpaszttalok szerint szokásosan együtt járnak figyelembe véve az eset valamennyi körülményét, és amelynek bekövetkeztével a károkozó vezető tisztségviselő számolt vagy – az általános életpaszttalok szerint, az eset körülményeit figyelembe véve – számolnia kellett volna.⁸⁰

3.2.4. A kár fogalma a Ptk.-ban

A kár bekövetkezése természetesen továbbra is feltétele a vezető tisztségviselői felelősség megállapításának.

⁷⁶ Mt. 179. § (1)-(2) bek.

⁷⁷ WELLMANN: i. m. 229. o.

⁷⁸ GÁRDOS ISTVÁN – GÁRDOS PÉTER: A vezető tisztségviselők felelőssége az új Ptk.-ban, in *Ügyvédek lapja*, 2014/2. szám, 15-21. o.

⁷⁹ UJVÁRINÉ: i. m. 222. o.

⁸⁰ BÁRDOS PÉTER: Az új Ptk. kárfelelősségi fejezete, in *Polgári Jogi Kodifikáció*, 2004/5-6. szám, 4-6. o.

Az előreláthatósági klauzula beiktatása a szerződésszegéssel okozott károk megtérítésének mértékére is kihatással bírtak. A Ptk. főszabályként a szolgáltatás tárgyában keletkezett kár megtérítését írja elő. Ezeket a kártételeket ún. tapadó károknak nevezzük, szemben a következménykárokkal, amelyek a károsult vagyonában bekövetkező egyéb károk, és az elmaradt vagyoni előnyt öleli fel. Ez utóbbiakkal kapcsolatban csak akkor terheli a vezető tisztségviselőt a kártérítési kötelezettség, ha a károsult gazdasági társaság bizonyítja, hogy kár, mint a szerződésszegés lehetséges következménye, a szerződés kötésének időpontjában előre látható volt.⁸¹ Ebben az esetben tehát, az előreláthatóságot a gazdasági társaságnak kell bizonyítania, amely a gyakorlatban a vezető tisztségviselőre nézve kedvező szabály lehet, azonban csak gondatlan károkozás esetén irányadó, mivel szándékos károkozás esetén a – függetlenül az előreláthatóságtól – teljes kárt kell megtéríteni.⁸²

A kár meghatározására, és a Ptk.-ban történt esetleges változásaira egyebekben jelen dolgozat 3.1.3. fejezete irányadó.

3.2.5. Az ellenőrzési körön kívül eső tevékenység

A Ptk. esetében már nem elegendő, ha a vezető tisztségviselő bizonyítja felróhatósága hiányát, azaz, hogy úgy járt el, ahogy az az adott helyzetben általában elvárható, hanem három konjunktív feltétel megléte szükséges ahhoz, hogy a károkozó exkulpálja magát.

Az első feltétele a mentesülésnek, hogy a szerződésszegő magatartást a vezető tisztségviselő ellenőrzési körén kívül eső körülmény okozza. E körbe sorolható mindazon magatartás, amelyre a vezető tisztségviselő nem bírt befolyással. A vezető tisztségviselő vonatkozásában ilyennek minősülhetnek többek között a radikális piaci változások.⁸³ Valószínűleg befolyásolhatja az ellenőrzési kör terjedelmét a gyakorlatban nyilvánosan működő részvénytársaságok esetén, hogy a vezető tisztségviselői pozíciót csupán ügyvezetési és képviseleti jogokat gyakorló igazgatósági tagok, vagy tulajdonosi ellenőrzést is ellátó igazgatótanácsi tagok töltik be. E körben tehát fontos a *drei Eck*, illetve a *board* rendszer tudatos megválasztásának szerepe a felelősség szempontjából.

3.2.6. Az előreláthatóság klauzulája

Az exkulpálás második konjunktív feltétele, hogy a szerződésszegést a vezető tisztségviselő ellenőrzési körén kívül eső, a szerződéskötés időpontjában előre nem látható körülmény okozza. Ez a feltétel tehát megköveteli, hogy a károkozó magatartás objektíve ne legyen előrelátható.⁸⁴

⁸¹ WELLMANN: *i. m.* 239. o.

⁸² GÁL (2014a): *i. m.* 5. o.

⁸³ WELLMANN: *i. m.* 233. o.

⁸⁴ WELLMANN: *i. m.* 234. o.

Az előreláthatóság klauzulája nem új keletű intézmény, hiszen az Egyesült Nemzeteknek az áruk nemzetközi adásvételi szerződéseiről szóló, Bécsben, az 1980. évi április hó 11. napján kelt Egyezménye kihirdetéséről szóló 1987. évi 20. törvényerejű rendelet (a továbbiakban: Bécsi Vételi Egyezmény) már hosszú ideje alkalmazza, így valószínűsíthető, hogy a bírósági gyakorlat sokáig ebből fog táplálkozni.

Az előreláthatóság csak akkor állhat fenn, ha sem a szerződésszegő vezető tisztségviselő nem látta előre a szerződésszegő körülmény bekövetkezésének okát, és egy ésszerűen eljáró személy a kötelezett helyében sem láthatta volna előre azt.⁸⁵

Ujváriné Antal Edit hívja fel arra a figyelmet, hogy ez az előreláthatóság nem azonos a kár megtérítésének mértékénél nevesített előreláthatósággal, hiszen itt a szerződésszerű teljesítést akadályozó okra nézve kell görcső alá venni az előreláthatóságot.⁸⁶

A vezető tisztségviselő vonatkozásában elmondható, hogy az új szabályozás akár kedvezőnek is tekinthető, hiszen egy hosszú idő óta e tisztséget betöltő személy vonatkozásában aligha elvárható, hogy a vezető tisztségviselői jogviszonyt keletkeztető szerződéskötés időpontjában előre lássa az esetleg évekkel későbbi károkozást.

Bár az előreláthatóság beiktatása új intézménye a vezető tisztségviselői felelősségnek, ugyanakkor természetesen a korábbi bírósági gyakorlat is utalt már rá. Egy eseti döntés értelmében *„a vezető tisztségviselő felelősségének megállapításához az vezethet, ha a vezető a gazdasági társaság helyzetét, valamint a piaci környezetet teljes egészében tévesen felmérve, előre láthatóan és kirívóan ésszerűtlen kockázatot vállalt. Felróható módon jár el a vezető tisztségviselő, ha úgy köt általa nem ismert idegen nyelven szerződést, hogy annak valós jogi tartalmáról nem győződik meg, úgy utal át külföldi illetőségű off-shore cégnek, mint szerződő félnek jelentős összeget, hogy a teljesítésnek vagy a teljesítés lehetetlenné válásának esetére semmilyen biztosítékot nem köt ki, a társaság mérleg adataiból megállapítható módon, kintlévőségei behajtásának lehetősége csekély, a szerződésszegésből eredő követelésének érvényesítése céljából pedig a szükséges intézkedéseket mindezek ellenére nem teszi meg.”*⁸⁷ Az előre láthatóan kirívó ésszerűtlen kockázatvállalás tehát a vezető tisztségviselő felelősség megállapításához vezethet.

⁸⁵ Uo. 235. o.

⁸⁶ UJVÁRINÉ: i. m. 223. o.

⁸⁷ EBH 2011. 2417.

3.2.7. A szerződésszegő körülmény elkerülésének, illetve a kár elhárításának el nem várhatósága

A vezető tisztségviselő csak akkor mentesülhet továbbá a felelősség alól, ha bizonyítja, hogy nem volt elvárható, hogy a körülményt elkerülje, vagy a kárt elhárítsa. Ez a körülmény nem a szerződés megkötésének, hanem a szerződésszegésnek az időpontjában vizsgálandó.

Ez a feltétel tehát megkívánja, hogy a vezető tisztségviselő ténylegesen tegyen meg mindent azért, hogy ne keletkezzen a gazdasági társaságnál kár, azaz, hogy a társasági érdekek elsődlegességét valóban szolgálja.

3.3. A vezető tisztségviselő gazdasági társasággal szembeni felelősségének speciális szabályai

A 3.2. fejezet a vezető tisztségviselő és a gazdasági társaság relációjában vizsgálta a felelősségtani kérdéseket. Jelen fejezet szintén ebben a vonatkozásban veszi górcső alá a vezető tisztségviselő felelősségét, azzal a különbséggel, hogy itt az általános szabálytól eltérő atipikus esetek és sajátos társasági jogi intézmények képezik a vizsgálat tárgyát.

3.3.1. Több vezető tisztségviselő felelőssége

A Ptk. a jogi személy könyvében nem tartalmaz rendelkezést arra vonatkozóan, hogy hogyan alakul a felelősség, ha az ügyvezetési tevékenységet nem egy fő látja el, hanem több személy, vagy testület.

A korábbi szabályozás azonban rögzítette, hogy ha a vezető tisztségviselők együttes képviseleti jogot gyakoroltak, illetőleg, ha testület gyakorolta az ügyvezetési feladatokat, akkor felelősségük a gazdasági társasággal szemben a régi Ptk. közös károkozásra vonatkozó szabályai értelmében főszabály szerint egyetemleges.⁸⁸ Méltányos és ésszerű szabálya volt a Gt.-nek, hogy „ha a kárt a testületi ügyvezetés határozata okozta, mentesül a felelősség alól az a tag, aki a döntésben nem vett részt, vagy a határozat ellen szavazott.”⁸⁹

Figyelembe véve, hogy a Ptk. harmadik könyvében a kontraktuális felelősség szabályait rendeli alkalmazni, logikusnak tűnik, hogy a közös károkozók felelősségére is az általános felelősségtani szabályok az irányadók, figyelembe véve, hogy a közös károkozás esetén a deliktuális felelősségi szabályokat rendeli alkalmazni a Ptk.⁹⁰

Megítélésem szerint szükséges volna egy olyan szabályozás kialakítása, amely alapján mentesíteni lehet a vezető tisztségviselőt a felelősség alól, ha a többi vezető tisztségviselő tervezett vagy már megtett intézkedése ellen tiltakozott.

⁸⁸ KISFALUDI (2007): i. m. 158. o.

⁸⁹ Gt. 30. § (4) bek.

⁹⁰ Ptk. 6:144. §.

3.3.2. A felmentvény intézménye

Társasági jogunk régi-új jogintézménye a felmentvény, amely a német jogból szivárgott át a magyar jogba. A felmentvény lényege, hogy bizonyos esetben a vezető tisztségviselő mentesülhet a felelősség alól, azaz vele szemben kártérítési igény sem érvényesíthető.⁹¹ A Ptk. e jogintézményt kifejezetten a gazdasági társaságok közös szabályai körében nevesíti.

A felmentvény lényege, hogy a gazdasági társaság legfőbb szerve igazolja, hogy a vezető tisztségviselő az értékelt időszakban ügyvezetési tevékenységét megfelelően látta el, azaz a gazdasági társaság érdekeinek elsődlegességével teljesítette vezető tisztségviselői kötelezettségeit. A régi Gt. hatálya alatt csak a társasági szerződés erre vonatkozó előírása esetén határozhatott a legfőbb szerv felmentvény megadásáról.⁹² A Ptk. ezzel szemben lehetővé teszi, hogy a létesítő okirat erre vonatkozó rendelkezése hiányában a vezető tisztségviselő kérésére határozzon a legfőbb szerv a számviteli törvény szerinti beszámoló elfogadásával egyidejűleg felmentvény megadásáról.⁹³

A Ptk. másik ésszerű újítása, amely lehetővé teszi, hogy ha a vezető tisztségviselő jogviszonya két beszámoló elfogadásával foglalkozó ülés között szűnne meg, akkor a vezető tisztségviselő kérheti, hogy a legfőbb szerv következő ülésén döntsön a felmentvény megadásáról.⁹⁴ Megítélésem szerint a Ptk. diszpozitív szabályai azt is lehetővé teszik, hogy a tagok, illetve részvényesek úgy rendelkezzenek a létesítő okiratban, hogy a vezető tisztségviselői felmentvény megadására bármely legfőbb szervi ülésen sor kerülhessen.

A felmentvény jogkövetkezménye, hogy a gazdasági társaság nem jogosult kártérítési igényt érvényesíteni a vezető tisztségviselővel szemben ügyvezetési kötelezettségeinek megsértése miatt, kivéve, ha a felmentvényt megalapozó tények vagy adatok valótlanok vagy hiányosak voltak.⁹⁵ Az ilyen felmentvény – hasonlóan a Gt. rendelkezéseéhez⁹⁶ – hatálytalan.

3.3.3. A kárigény érvényesítése a vezető tisztségviselővel szemben a gazdasági társaság jogutód nélküli megszűnése esetén

A gazdasági társaság mind anyagi jogi értelemben, mind perjogi értelemben véve önálló jogalany, azaz perbeli jogképességgel is rendelkezik, így a vezető tisztségviselővel szembeni kártérítési igény érvényesítésére elsősorban nyilván

⁹¹ AUER ÁDÁM – BAKOS KITTÍ – BUZÁSI BARNABÁS (et. al.): *Társasági jog*, 2011, Lectum Kiadó, Szeged, 177. o.

⁹² NOCHTA TIBOR: *Társasági jog*, 2007, Dialóg Camus Kiadó, Budapest, 155. o.

⁹³ SÁRKÖZY (2013): i. m. 151. o.

⁹⁴ Ptk. 3:117. § (2) bek.

⁹⁵ Ptk. 3:117. § (1) bek.

⁹⁶ Gt. 30. § (5) bek.

maga a társaság jogosult.⁹⁷ A Legfelsőbb Bíróság értelmezésében a gazdasági társaság tagja közvetlenül, saját javára akkor sem érvényesíthet kártérítési igényt a vezető tisztségviselővel szemben, ha a vezető tisztségviselő által a gazdasági társaságnak okozott kár közvetve a társaság tagjának a vagyonában is csökkenést okozott. A közvetlen károsult ugyanis maga a társaság, ezért főszabály szerint a társaság saját javára érvényesítheti igényét a vezető tisztségviselővel szemben.⁹⁸

Felmerülhet azonban a kérdés, hogy mi történik, ha a gazdasági társaság jogutód nélkül megszűnik, azaz ebben az esetben ki jogosult a vezető tisztségviselővel szembeni kártérítési igény érvényesítésére. Ebben a körben a Ptk. és a Gt. is úgy rendelkezett, hogy – mivel a megszűnt társaságnak már nincs perbeli jogképessége –, ezért a cégnyilvántartásból való törlés időpontjától számított egyéves jogvesztő határidőn belül a törlés időpontjában tagsági jogviszonyban álló tagok, illetve részvényesek jogosultak a kárigény érvényesítésére. Ebben az esetben a tagot vagy részvényest a kárigény a társaság megszűnésekor felosztott vagyonból őt megillető rész arányában illeti meg.⁹⁹

A bíróság eseti döntése értelmében „a gazdasági társaság jogutód nélkül való megszűnése után a vezető tisztségviselőkkel szembeni kártérítési igényt a korlátozott felelősségű tag a társaság megszűnésekor felosztott vagyonból őt megillető rész arányában érvényesítheti feltéve, hogy a hitelezők kielégítése után létezik, vagy a kár összegét is figyelembe véve létezne felosztható vagyon.”¹⁰⁰ A gyakorlat tehát értelemszerűen a hitelezői igények kielégítése után felosztható vagyon meglétéhez köti a tag követelésének érvényesítését.

4. A VEZETŐ TISZTSÉGVISELŐ FELELŐSSÉGE HARMADIK SZEMÉLYEKSEL SZEMBEN

A vezető tisztségviselők felelősségének másik nagy iránya a harmadik személyekkel szembeni felelősség. A vezető tisztségviselő által harmadik személyeknek okozott károkért való felelősségi, helytállási kérdések négy aspektusban vizsgálhatók.

Egyrészt előfordulhat, hogy a vezető tisztségviselő e minőségében eljárva okoz kárt harmadik személynek. Ettől eltérő eset, amikor a vezető tisztségviselő nem közvetlenül e minőségében eljárva, de azzal összefüggésben okoz kárt. A harmadik esetkör, amikor egy gazdasági társaság vezető tisztségviselője e minőségétől teljesen függetlenül harmadik személynek kárt okoz. Végül az utolsó, amikor a gazdasági társaság jogutód nélküli megszűnése esetén a vezető tisztségviselő felel a harmadik személyeknek, azaz a hitelezőknek okozott

⁹⁷ KISFALUDI (2007): i. m. 159. o.

⁹⁸ BH 1999. 329.

⁹⁹ Ptk. 3:117. § (3) bek.

¹⁰⁰ BDT 2014. 3100.

károkért. Sajátos felelősségi-helytállási alakzat érvényesül abban az esetben, ha a cégbíróság az gazdasági társaság bejegyzése iránti kérelmet elutasítja, illetőleg a kérelmet a tagok visszavonják. Jelen fejezet a felelősségtani kérdéseket a vezető tisztségviselő és harmadik személyek relációjában ezen irányok segítségével vizsgálja.

4.1. A vezető tisztségviselő által e jogkörében eljárva és e jogviszonyával összefüggésben harmadik személynek okozott károkért való felelősség

A Gt. elvi élel rögzítette, hogy „a társaság felelős azért a kárért, amelyet vezető tisztségviselője e jogkörében eljárva harmadik személynek okozott”¹⁰¹ Ennek elvi magyarázata, hogy a vezető tisztségviselő nem csupán a gazdasági társaság ügyvezetője, de annak képviselője is. A képviselő pedig közvetlen, vagyis a joghatások közvetlenül a gazdasági társaságnál állnak be, azaz a jogok a társaságot illetik, és a kötelezettségek is azt terhelik. A társasági jog tehát a vezető tisztségviselőt a külső jogviszonyokban a társaság helyett, annak nevében és érdekében fellépő képviselőnek tekinti, így indokolt, hogy az e jogviszonyokból eredő károkért a gazdasági társaság legyen a felelős.¹⁰²

A vezető tisztségviselő vonatkozásában a Ptk. már nem tartalmaz a Gt.-hez hasonló szabályt, ugyanakkor a kötelmi jogi könyv deliktuális felelősségi szabályai körében úgy rendelkezik, hogy „ha a jogi személy vezető tisztségviselője e jogviszonyával összefüggésben harmadik személynek kárt okoz, a károsulttal szemben a vezető tisztségviselő a jogi személlyel egyetemlegesen felel”.¹⁰³ A Ptk. hivatkozott rendelkezése, és a Gt. fenti szabályának normatív szinten való rögzítése hiánya hasonló riadalmat keltett a gazdasági élet szereplői körében, mint a kontraktuális felelősség megváltozott, objektívabb szabályai.

Önmagában ez a felelősség két féle módon értelmezhető. A leginkább elfogadott nézet szerint a Ptk. tudatosan hagyta ki a Gt. hivatkozott rendelkezését, mivel az a célja, hogy a hitelezők mind a gazdasági társaságtól, mind a vezető tisztségviselőtől követelhessék a vezető tisztségviselő által e jogviszonyával összefüggésben okozott káruk megtérítését. Ebben a megközelítésben elmondható, hogy a vezető tisztségviselő felelőssége rendkívül szigorodott, hiszen a hitelezők követelésüket a vezető tisztségviselő magánvagyonából is kielégíthetik. Ebben az esetben – a deliktuális felelősség szabályai szerint – a vezető tisztségviselő csak akkor mentesülhet a felelősség alól, ha bizonyítja, hogy magatartása nem volt felróható, azaz úgy járt el, ahogy az az adott helyzetben

¹⁰¹ Gt. 30. § (1) bek.

¹⁰² CSEH TAMÁS: A vezető tisztségviselő és a társaság egyetemleges deliktuális felelőssége?, in *Polgári Jogi Kodifikáció*, 2008/5-6. szám, 31-36. o.

¹⁰³ Ptk. 6:541. §.

általában elvárható.¹⁰⁴ A vezető tisztségviselő és a társaság ilyen értelemben vett egyetemleges deliktuális felelősségét sokan bírálták.¹⁰⁵

Megítélésem szerint létezhet egy másik vizsgálati szempont is. E másik megközelítésben el kell határolni a vezető tisztségviselő által e minőségében, a gazdasági társaság képviselőjeként eljárva, valamint az e jogviszonyával összefüggésben, közvetve okozott károkért való felelősséget. Amennyiben ilyen megközelítésben vizsgáljuk a vezető tisztségviselő felelősségét elmondható, hogy a Ptk. hatályos rendelkezései szerint a vezető tisztségviselő által, e jogkörében eljárva okozott károkért továbbra is a gazdasági társaság lesz a felelős. Ennek oka, hogy a gazdasági társaság olyan – a jogszabályok által létrehozott – jogalany, amely közvetlenül nem képes kárt okozni senkinek. A kárt a gazdasági társaság képviselőjeként – nem jogi értelemben – *de facto* csak a vezető tisztségviselő tudja okozni, mivel közvetlenül ő köt szerződést harmadik személyekkel. *De iure* azonban a kár okozója a gazdasági társaság lesz, mivel adott esetben a gazdasági társaság teljesít hibásan, esik késedelembe, tagadja meg a teljesítést stb. Ebben a megközelítésben tehát nem alkalmazható a Ptk. vezető tisztségviselő károkozásaért való felelőssége, mivel a kárt nem a vezető tisztségviselő okozta *de iure*, hanem a gazdasági társaság okozta. Ebben az esetben a harmadik személyek a szerződésszegésért való felelősség, illetve adott esetben a szerződésen kívül okozott kárért való felelősség szabályai szerint érvényesíthetik igényüket a gazdasági társasággal szemben.

A fenti gondolatmenet alapján a vezető tisztségviselő károkozásaért való egyetemleges felelősség kedvezőnek tekinthető a vezető tisztségviselőre és különösen a hitelezőkre nézve. Ez azt jelenti ugyanis, hogy ha a vezető tisztségviselő e jogviszonyával összefüggésben kárt okoz harmadik személynek, akkor nem az általános kárfelelősségi szabályok érvényesülnek, azaz a harmadik személy kizárólag a vezető tisztségviselő ellen indíthat pert. A hitelező maga döntheti el ugyanis, hogy a vezető tisztségviselővel vagy a gazdasági társasággal szemben indít pert, de akár alperesei pertársaság is létrejöhet e két résztvevővel. Ebből a nézőpontból tehát nem a vezető tisztségviselő felel a gazdasági társaság károkozásáért, hanem a gazdasági társaság felel a vezető tisztségviselő károkozásáért. Természetesen, amennyiben a hitelező a gazdasági társasággal szemben érvényesíti igényét, a gazdasági társaság utóbb a vezető tisztségviselővel szemben érvényesítheti követelését.

4.2. A vezető tisztségviselő által e minőségétől függetlenül harmadik személynek okozott károkért való felelősség

Előfordulhat, hogy a vezető tisztségviselő nem a gazdasági társaság ügyvezetési és képviseleti tevékenysége körében eljárva, hanem attól teljesen függetlenül

¹⁰⁴ UJVÁRINÉ: *i. m.* 150. o.

¹⁰⁵ Ld. pl. CSEH (2008): *i. m.* 31-36. o.

okoz harmadik személynek kárt. Ebben az esetben nem beszélhetünk társasági jogi értelemben vett vezető tisztségviselői károkozásról, hanem a kárkötelem alanya károkozó oldalán pusztán egy olyan személy, aki egyébként ilyen tisztséget tölt be valamely gazdasági társaságnál.

A fenti gondolatmenet alapján ezt a tényállást sem a Gt., sem a Ptk. harmadik könyve nem nevesíti, hiszen ilyenkor tipikusan az általános deliktuális kárfelelősségi alakzat érvényesül, azaz kimentheti magát a károkozó, ha bizonyítani tudja, hogy magatartása nem volt felróható.¹⁰⁶

A bíróság egy eseti döntésében kimondta, hogy ha az ügyvezető bűncselekmény elkövetésével kárt okoz valakinek, akkor nem hivatkozhat arra, hogy ilyenkor a gazdasági társaságot terheli a helytállási kötelezettség, mert ügkörébe tartozó tevékenységet látott el. Az indokolás szerint ugyanis egyetlen gazdasági társaság tevékenysége sem irányulhat bűncselekmény elkövetésére, így az a vezető tisztségviselő, aki tevékenysége során bűncselekményt követett el, nem vezető tisztségviselői jogkörében járt el.¹⁰⁷ *Kisfaludi András* nem tartja feltétlenül követendő példának a fenti határozatot, ugyanis ez adott esetben azt is jelentheti, hogy a társaság akkor is mentesül a helytállási kötelezettsége alól, ha a társaság által biztosított keretek adták meg a lehetőséget a vezető tisztségviselőnek arra, hogy bűncselekményt kövessen el.¹⁰⁸

Összességében tehát elmondható, hogy a vezető tisztségviselői pozíciót betöltő személyek által, e minőségüktől teljesen függetlenül okozott károkért nem a társaság fog helytállni, ebben az esetben csak a tényleges károkozóval szemben lehet igény érvényesíteni az általános öt éves elévülési határidőn belül. Az a kérdés azonban, hogy mikor beszélhetünk a vezető tisztségviselői minőségtől teljesen független, vagy azzal összefüggésben történő károkozásról, mindig egyedi bírói mérlegelés függvénye.

4.3. A vezető tisztségviselő felelőssége harmadik személyekkel szemben a gazdasági társaság jogutód nélküli megszűnése esetén

4.3.1. A wrongful trading intézményének szerepe a gazdasági társaságok jogában

Társasági jogunkban – hasonlóan a kontinentális társasági jogi megoldáshoz – hatványozottan érvényesül a hitelezők védelme. A vezető tisztségviselők hitelezőkkel szembeni felelősségének egyik legfontosabb területét, a *wrongful trading*¹⁰⁹ esetkörét ugyanakkor az angol társasági és fizetéseképtelenségi jog is ismeri.

¹⁰⁶ Ptk. 6:519. §.

¹⁰⁷ BH 2004. 408.

¹⁰⁸ KISFALUDI (2007): i. m. 161. o.

¹⁰⁹ Insolvency Act 1986. 214. §.

A *wrongful trading* esetköre az intézményes felelősség-átvitel körébe tartozik. Intézményes felelősségről beszélhetünk a *de iure* vezető tisztségviselő, és az árnyékigazgató (*shadow director*) vonatkozásában is. A vezető tisztségviselő, árnyékigazgatók vonatkozásában az intézményes felelősség-átvitel azt jelenti, hogy bármely társasági formában a vezető tisztségviselő, árnyékigazgatók felelősségének hiánya átalakul teljes felelősségé a társaság hitelezőivel szemben.¹¹⁰

A szabályozás elsődleges indoka, hogy amennyiben egy gazdasági társaság vagyonában a passzívák meghaladják az aktívákat, akkor – különösen a korlátozott felelősségű társaságok (kft., rt.) esetén – a tagok, részvényesek gyakrabban kötnek nagyobb kockázattal járó ügyleteket, mivel ezek többnyire sokkal nagyobb hasznot is jelenthetnek a társaságnak. Amennyiben a kockázatos ügylet nem sikerül, abban az esetben pedig a gazdasági társaságot felszámolják, de ez a tag és a részvényes korlátozott felelőssége miatt nem hat ki annak magánvagyonára. Ez a magatartás ugyanakkor sérti a hitelezői érdekeket, hiszen így a követelésük gyakorlatilag behajthatatlan lesz. Ezek a hitelezővédelmi okok teszik szükségessé a *wrongful trading* intézményét.¹¹¹

Az angol *Insolvency Act* értelmében szándékos csalárd gazdálkodásnak (*fraudulent trading*), illetve vétkes (szándékos vagy gondatlan) jogszerűtlen gazdálkodásnak (*wrongful trading*) minősül minden olyan eljárás, amely a társaság hitelezőjének megkárosítását eredményezi.¹¹²

4.3.2. A vezető tisztségviselő felelősségének feltételei a gazdasági társaság jogutód nélküli megszűnésekor a Ptk.-ban

A hatályos szabályok valamennyi gazdasági társaság közös szabályai körében úgy rendelkeznek, hogy „ha a gazdasági társaság jogutód nélkül megszűnik, a hitelezők kielégítetlen követelésük erejéig kártérítési igényt érvényesíthetnek a társaság vezető tisztségviselőivel szemben a szerződésen kívül okozott károkért való felelősség szabályai szerint, ha a vezető tisztségviselő a társaság fizetéseképtelenségével fenyegető helyzet beállta után a hitelezői érdekeket nem vette figyelembe. Ez a rendelkezés a végelszámolással történő megszűnés esetén nem alkalmazható”.¹¹³ Szemben a Gt. rendelkezéseivel, a Ptk. fizetéseképtelenséggel fenyegető helyzet esetén sem követeli meg a vezető tisztségviselőtől, hogy a hitelezők érdekeinek elsődlegességével járjon el, csupán annyit, hogy azokat – a gazdasági társaság elsődlegessége mellett – vegye figyelembe.

¹¹⁰ TÖRÖK: i. m. 328. o.

¹¹¹ KISFALUDI – SZABÓ: i. m. 386-387. o.

¹¹² NOCHTA TIBOR: *A magánjogi felelősség útjai a társasági jogban*, 2005, Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 123. o.

¹¹³ Ptk. 3:118. §.

A Gt. alapján született bírósági határozat az alábbiak szerint rendelkezik a hitelezői érdekek elsődlegességéről: „*a fizetéseképtelenséggel fenyegető helyzet bekövetkeztét követően a vezető tisztségviselő ügyvezetési feladatait a társaság hitelezői érdekeinek elsődlegessége alapján köteles ellátni. A cég hitelezőinek érdeke azt kívánja meg, ha a társaság nem fizetéseképtelen, akkor megszüntetése ne felszámolási eljárás, hanem végelszámolás keretében történjen. Az ügyvezető a jogait jóhiszeműen és tisztességesen köteles gyakorolni, hatáskörét nem használhatja fel a maga hasznára, nem helyezheti személyes érdekeit a társaság céljai elé. Az ügyvezetésre alkalmas üzletember eltekint a saját vagy családja üzleti érdekeltségétől, és a tulajdonosi érdekeket szolgáló döntéseket hoz.*”¹¹⁴ Ez a rendelkezés a Ptk. hatálya alatt már nem teljesen érvényesülne, ugyanis a hitelezői érdekek elsődlegessége már nem irányadó, azonban a hitelezők érdeke továbbra is megkívánja, hogy a gazdasági társaság végelszámolással, és ne felszámolással szűnjön meg. Ebben a konstrukcióban elválik a gazdasági társaság tagjainak, részvényeseinek az érdeke, valamint a gazdasági társaság, mint önálló jogalany érdeke, s a vezető tisztségviselőnek ez utóbbi érdekeit kell szolgálnia. A vezető tisztségviselőnek elsődlegesen olyan döntéseket kell hozni, ami a gazdasági társaság fennmaradását szolgálja, azonban amennyiben ez nem lehetséges, akkor végelszámolással szűnjön meg a társaság.

A Ptk. rendelkezéseivel összhangban három konjunktív feltétel szükséges a hatályos szabályok szerint ahhoz, hogy megállapítható legyen a vezető tisztségviselő polgári jogi felelőssége a hitelezőkkel szemben: Az első feltétel, hogy az ilyen felelősségi kérdés csak a gazdasági társaság jogutód nélküli megszűnésekor értelmezhető, ide nem értve a végelszámolással való megszűnés esetét. A második tényállási elem, hogy a megszűnt gazdasági társasággal jogviszonyban lévő hitelezőknek ki nem elégített követeléseik maradtak fenn a társasággal szemben. A harmadik konjunktív feltétel pedig, hogy a vezető tisztségviselő a hitelezői érdekeket nem vette figyelembe a társaság fizetéseképtelenséggel fenyegető helyzetének beállta után.¹¹⁵

Ebben az esetben a Ptk. a deliktualis felelősség szabályait rendeli alkalmazni, vagyis a vezető tisztségviselő akkor exkulpálhatja magát, ha bizonyítja, hogy a gazdasági társaság fizetéseképtelenséggel fenyegető helyzetének beállta után a hitelezői érdekek figyelembevétele érdekében úgy járt el, ahogy az az adott helyzetben általában elvárható, azaz magatartása nem volt felróható.

Az a feltétel pedig, hogy a vezető tisztségviselő nem vette figyelembe a hitelezői érdekeket mindig az adott tényállástól függ. Az egyik bírósági határozat értelmében például „*a vezető tisztségviselő nem a hitelezők érdekeinek megfelelően jár el, ha a fizetéseképtelenséggel fenyegető helyzet bekövetkezése*

¹¹⁴ BDT 2012. 2782.

¹¹⁵ SÁRKÖZY TAMÁS (szerk.): *Gazdasági társaságok – cégtörvény*, 2014, HVG-ORAC, Budapest, 69. o.

*után igazolható módon létre nem jött szerződések, és teljesítési igazolások nélkül rendelkezik különböző nagyságú összegek kifizetése felől.*¹¹⁶

4.3.3. A fizetéseképtelenséggel fenyegető helyzet és a hitelezők érdekeinek figyelmen kívül hagyása a Cstv.-ben

A Ptk.-val összhangban a Cstv. rendelkezéseit is figyelembe kell venni, amennyiben a vezető tisztségviselő hitelezőkkel szembeni felelősségéről beszélünk. A Cstv. rendelkezései értelmében „a hitelező vagy – az adós nevében – a felszámoló a felszámolási eljárás ideje alatt keresettel kérheti a bíróságtól annak megállapítását, hogy azok, akik a gazdálkodó szervezet vezetői voltak a felszámolás kezdő időpontját megelőző három évben, a fizetéseképtelenséggel fenyegető helyzet bekövetkeztét követően ügyvezetési feladataikat nem a hitelezők érdekeinek figyelembevételével látták el, és ezáltal a gazdálkodó szervezet vagyona csökkent, vagy a hitelezők követeléseinek teljes mértékben történő kielégítését megghiúsították, vagy elmulasztották a környezeti terhek rendezését.”¹¹⁷

A Cstv. tehát a gazdasági társaság hitelezőjének és a felszámoló oldalán biztosít aktív perbeli legitimációt. A perindításra csak a felszámolási eljárás hatálya alatt kerülhet sor, és a kereseti kérelem is kötött. A keresetben kérheti a felperes a bíróságtól, hogy állapítsa meg, hogy azok a személyek, akik a felszámolás alatt álló gazdasági társaság vezető tisztségviselői voltak a felszámolás kezdetét¹¹⁸ megelőző három évben, ügyvezetési feladataikat nem a hitelezők érdekeinek figyelembevételével látták el. A felperes továbbá keresetében kérheti a bíróságtól annak megállapítását, hogy a vezető tisztségviselők magatartásával okozati összefüggésben a gazdasági társaság vagyona csökkent, vagy a hitelezők követeléseinek kielégítését teljes mértékben megghiúsította, vagy a környezeti terhek rendezését elmulasztották.

A fenti polgári per alperese főszabály szerint a vezető tisztségviselő, de alperesi pozícióban lehet árnyékigazgató (*shadow director*) is, vagyis „az a személy, aki a gazdálkodó szervezet döntéseinek meghozatalára ténylegesen meghatározó befolyást gyakorolt.”¹¹⁹ A Cstv. tehát lehetővé kívánja tenni azon személyek felelősségre vonását, akik ténylegesen közreműködtek a vagyronvesztésben.¹²⁰

A jogbiztonság követelményének megfelelően a Cstv. a fizetéseképtelenséggel fenyegető helyzet beálltának időpontját is normatív szinten definiálja.

¹¹⁶ BH 2013. 222.

¹¹⁷ Cstv. 33/A. § (1) bek.

¹¹⁸ Cstv. 27. § (1) bek.: A felszámolás kezdő időpontja a felszámolást elrendelő jogerős végzés közzétételének napja.

¹¹⁹ Cstv. 33/A. § (1) bek.

¹²⁰ JUHÁSZ LÁSZLÓ: *A magyar fizetéseképtelenségi jog kézikönyve*, 2006, Novotni Kiadó, Miskolc, 229. o.

Ennek értelmében „*a fizetéseképtelenséggel fenyegető helyzet bekövetkezte az az időpont, amelytől kezdve a gazdálkodó szervezet vezetői előre látták vagy ésszerűen előre láthatták, hogy a gazdálkodó szervezet nem lesz képes esedékességgel kielégíteni a vele szemben fennálló követeléseket.*”¹²¹ Ebben az esetben tehát a gazdasági társaság likviditása tekintetében a szerződés megkötésekor még nem feltétlenül jelentkezik probléma, ugyanakkor egy jóhiszeműen és gondosan eljáró, megfelelő szakértelemmel bíró vezető tisztségviselőtől, aki tisztában van azzal, hogy a gazdasági társaság milyen pénzügyi helyzetben van, elvárható, hogy ne kössön – a társaság nevében – olyan ügyleteket, amelyeket nem tud majd teljesíteni.

Török Tamás ugyanakkor felhívja arra a figyelmet, hogy hosszú lejáratú szerződések esetén, valamint olyan jogviszonyoknál, ahol nem prompt teljesítésről beszélünk, nehéz előre látni, hogy a gazdasági társaság akár évekkel később milyen pénzügyi helyzetben lesz,¹²² így az előreláthatósági követelmény meghiúsulása miatt fizetéseképtelenséggel fenyegető helyzetről sem beszélhetünk, ami alapján a vezető tisztségviselő felelőssége sem állapítható meg.

Hasonlóan a korábbi Gt. rendelkezéseéhez a Ptk. is megtartotta azt a szabályt, hogy korlátolt felelősségű társaság és részvénytársaság esetén az ügyvezetőnek, illetve az igazgatóságnak (vezérigazgatónak, igazgatótanácsnak) kötelező összehívnia a taggyűlést, illetve a közgyűlést, amennyiben a társaságot fizetéseképtelenség fenyegeti vagy fizetéseit megszüntette.¹²³ Ennek elmulasztása esetén a vezető tisztségviselő aligha exkulpálhatja magát.

A hitelező vagy a felszámoló által indított perben a vezető tisztségviselő (árnyékigazgató) mint alperes, csak akkor mentheti ki magát, ha bizonyítja, „*hogy a fizetéseképtelenséggel fenyegető helyzet bekövetkeztét követően az adott helyzetben az ilyen tisztséget betöltő személytől elvárható valamennyi intézkedést megtette a hitelezői veszteségek elkerülése, csökkentése, továbbá az adós gazdálkodó szervezet legfőbb szerve intézkedéseinek kezdeményezése érdekében.*”¹²⁴ A fenti feltételek konjunktívak, azaz valamennyi tényállási elem bizonyítása szükséges ahhoz, hogy a vezető tisztségviselő kimentse magát. A jog bizonyos esetben vélelmezi a hitelezői érdekek sérelmét: „*amennyiben a vezető a felszámolás kezdő időpontját megelőzően nem tett eleget az adós éves beszámolója [összevont (konszolidált) éves beszámolója] külön jogszabályban meghatározott letétbe helyezési és közzétételi kötelezettségének, vagy nem teljesíti a Cstv. szerinti beszámoló-készítési, irat- és vagyónátadási, továbbá tájékoztatási kötelezettségét, a hitelezői érdekek sérelmét vélelmezni kell.*”¹²⁵ A

¹²¹ Cstv. 33/A. § (1) bek.

¹²² TÖRÖK: i. m. 336. o.

¹²³ Ptk. 3:189. § (1) bek. c) pont és 3:270. § (1) bek. c) pont.

¹²⁴ Cstv. 33/A. § (3) bek.

¹²⁵ Cstv. 33/A. § (3) bek.

jogalkalmazói gyakorlat szerint a hitelezői érdekek sérelmének védelme esetén a vezető tisztségviselői felelősség általános feltételeinek meglétét is vélelmezni kell.¹²⁶

Elképzelhető, hogy több vezető tisztségviselő nem vette figyelembe a hitelezői érdekeket fizetéseképtelenséggel fenyegető helyzet beállta után, és ezzel összefüggésben kárt okozott. Ebben az esetben a Cstv. több vezető tisztségviselő károkozása esetén egyetemleges kötelezést ír elő.¹²⁷

A felelősséget megállapító ítélet jogerőre emelkedését követően azonban a hitelezőknek indítaniuk kell egy marasztalásra irányuló pert is, amely esetében a keresetindítás jogvesztő határidőhöz kötött. A hitelezők csupán a felszámolási eljárás jogerős lezárásáról hozott határozat Cégléletről való közzétételét követő 60 napon belül érvényesíthetik – a még ki nem elégített – követeléseiket.¹²⁸

A jogalkotó tehát azt a megoldást alkalmazta, hogy a bíróság nem egy perben bírálja el a vezető tisztségviselő felelősségének megállapítását, és marasztalja a károkozást, hanem ez két külön eljárásban zajlik le. Ennek védhető oka, hogy a vezető tisztségviselő felelősségét megállapító ítélet hatálya a megszűnt gazdasági társaság valamennyi hitelezőjére kiterjed, ellenben, ha a vezető tisztségviselő felelősségének megállapítására irányuló keresetet ítélettel elutasítja, akkor ez csak arra a konkrét hitelezőre figyelemmel eredményez *res iudicata*-t.¹²⁹ Megítélésem szerint perökonómiai szempontból célszerű lehetne, ha a vezető tisztségviselő felelősségének megállapítását és marasztalását egy eljárásban bírálnák el. Ebben az esetben a bíróság a Pp. szabályai szerint a vezető tisztségviselő felelősségét közbenső ítéletben¹³⁰ állapíthatná meg, amely ítélt dolgot eredményezne jogerőre emelkedését követően. Majd az összecszerűség vonatkozásában tovább folya a peres eljárás, amely alapján a bíróság szintén ítéletet hozna. A végeredmény azonos lenne, mint a hatályos fizetéseképtelenségi szabályok szerint, azonban pergazdaságosság szempontjából utóbbi kedvezőbb megoldás lehetne.

4.4. A vezető tisztségviselők felelőssége a gazdasági társaság nyilvántartásba vételének jogerős elutasítása esetén

A vezető tisztségviselő harmadik személyekkel szembeni felelősségének sajátos esete az előtársasági létszakaszhoz kapcsolódik.

¹²⁶ DZSULA MARIANNA: A vezető tisztségviselő felelősségével kapcsolatos jogalkalmazási problémák II, in *Céghírműk*, 2013/1. szám, 9. o.

¹²⁷ Cstv. 33/A. § (1) bek.

¹²⁸ Cstv. 33/A. § (6) bek.

¹²⁹ TÖRÖK: i. m. 337. o.

¹³⁰ Pp. 213. § (3) bek.

A Ptk. fenntartotta a gazdasági társaságok előtársasági létszakaszát, bár elismerte, hogy a gyorsuló e-cégeljárás miatt jelentőségük csökkent.¹³¹ Az előtársaság – mind a Gt., mind a Ptk. hatálya alatt – a bejegyzett gazdasági társaság egy korábbi, speciális létszakasza.¹³²

Az előtársasági létszakasszal kapcsolatban akkor merül fel a vezető tisztségviselők felelőssége, ha a cégbíróság a nyilvántartásba-vételi kérelmet jogerősen elutasítja, vagy ha a társaság a nyilvántartásba-vételi kérelmet visszavonja. Ebben az esetben tehát a társaság bejegyzésre nem kerül, azaz hiányzik az a konstitutív aktus, amely alapján *ex nunc* hatállyal a társaság jogképes jogalanyként megjelenhetne a gazdasági életben. Ennek a legfontosabb következménye, hogy a kérelem elutasításáról való tudomásszerzéstől az előtársaság késedelem nélkül köteles megszüntetni működését. Amennyiben a be nem jegyzett társaság e kötelezettségét megszegi, azaz továbbra is gazdasági tevékenységet folytat, akkor a vezető tisztségviselők a szerződésszegéssel okozott károkért korlátlanul és egyetemlegesen felelnek az ebből eredő károkért.¹³³ E szabálynak nyilvánvalóan hitelezővédelmi szerepe van. A Gt. hasonlóan rendelkezett azzal az eltéréssel, hogy közvetlenül nem utalt arra, hogy a polgári jog általános szabályai szerint felelnek a vezető tisztségviselők, de értelemszerűen ez volt az irányadó.¹³⁴

További kiegészítő szabály, hogy az előtársasági létszakaszban vállalt kötelezettségeket főszabály szerint a be nem jegyzett társaság rendelkezésére bocsátott vagyonból kell kielégíteni. Amennyiben maradtak kielégítetlen hitelezői követelések, akkor a be nem jegyzett társaság korlátlan felelősségű alapítóit korlátlanul és egyetemleges helytállási kötelezettség terhelte. Azonban, ha a be nem jegyzett társaság alapítóinak felelőssége korlátozott lett volna, akkor ők magánvagyonukkal nem kötelesek helytállni, hanem harmadik személyek irányában a vezető tisztségviselők kötelesek korlátlanul és egyetemlegesen helytállni.¹³⁵ Hangsúlyos, hogy ebben az esetben a vezető tisztségviselőket nem felelősség terheli, hanem helytállás, azaz nem beszélhetünk kimentésről.

E körben szintén felmerülhet a kérdés, hogy ha a létrehozni kívánt társaságnak több vezető tisztségviselője lett volna, vagy testületi ügyvezetés működött, és a vezető tisztségviselők, vagy a testület tagjainak egy része tiltakozott a működés további folytatása ellen, akkor őket miért terheli a helytállási kötelezettség. A jogalkotó itt bizonyára a hitelezői érdekeket helyezte előtérbe, azonban a további működés ellen tiltakozó vezető tisztségviselőkre nézve meglehetősen méltánytalan jogi helyzet valósulhat meg.

¹³¹ SÁRKÖZY (2013): *i. m.* 140. o.

¹³² SZALAY: *i. m.* 74-75. o.

¹³³ Ptk. 3:101. § (4) bek.

¹³⁴ Gt. 16. § (3) bek.

¹³⁵ Ptk. 3:101. § (5) bek.

ZÁRÓ GONDOLATOK

A dolgozatban a vezető tisztségviselők polgári jogi felelősségének két nagy iránya képezte a vizsgálat tárgyát. Egyrészt ismertetésre került a vezető tisztségviselőknek a gazdasági társasággal szembeni kontraktuális felelőssége, majd a harmadik személyekkel, azaz a hitelezőkkel szembeni deliktuális felelősséget helyeztem górcső alá.

A vezető tisztségviselő és a gazdasági társaság relációjában a Ptk. hatálybalépése alapvető változást eredményezett a felelősségi kérdések tekintetében. A Ptk. – szakítva a korábbi gyakorlattal – új alapokra helyezte a kontraktuális felelősség szabályait, amellyel egy a korábbinál jóval szigorúbb, objektívebb felelősségi formát hozott létre. E nívum kialakításának indoka, hogy a szerződéses jogviszonyok mindig a felek kölcsönös és egybehangzó akarategyezésére, azaz konszenzusára vezethető vissza, azaz a felek mindegyike egyaránt bízik a szerződés megkötésekor a majdani szerződésszerű teljesítésben. Ez a metódus a vezető tisztségviselő és a gazdasági társaság jogviszonyában is érvényesül, mivel közöttük is egy relatív szerkezetű, szerződéses kötelelem jön létre, így ésszerű, hogy a Ptk. a szerződésszegéssel okozott kárért való felelősség szabályait rendeli alkalmazni az ilyen jogvitákra.

Ugyanakkor egyetértek Gál Judit azon álláspontjával, hogy nem sikerült túl következetesre az utaló norma megszövegezése, mivel a vezető tisztségviselői jogviszony sajátosságaira tekintettel célszerűbb lenne a *„szerződésszegéssel okozott kárért való felelősség megfelelő alkalmazásával felel”* fordulat használata, amely így szélesebb mozgásteret biztosítana a jogalkalmazónak, és könnyebben lehetne igazodni e speciális jogviszonyhoz.¹³⁶

Az előreláthatósági klauzula beiktatása a Ptk.-ba valószínűleg kedvező szabály a vezető tisztségviselőkre nézve, hiszen a jogviszonyukat keletkeztető szerződés megkötése és a majdani szerződésszegő, károkozó magatartás között nagyon hosszú idő is eltelhet, így minden bizonnyal könnyen bizonyíthatóvá válik, hogy nem volt előrelátható a szerződés megkötésekor az akár évekkel későbbi károkozás.

A több vezető tisztségviselő felelőssége tekintetében megítélésem szerint szükségesnek mutatkozik olyan szabályozás kialakítása, amellyel mentesülhetne az a vezető tisztségviselő a felelősség alól, aki a tervezett vagy megtett szerződésszegő intézkedés ellen tiltakozott. Ezzel, jóval könnyebb kimentési lehetőséget biztosítanánk az ilyen vezető tisztségviselőknek, amely így jelentősen méltányosabb lenne számukra.

Összességében elmondható, hogy a vezető tisztségviselőnek a gazdasági társasággal szembeni felelőssége a normatív szabályok tükrében objektivizálódott, s ezáltal szigorodott, ugyanakkor ez nem feltétlenül jelenti azt,

¹³⁶ GÁL (2014b): i. m. 3. o.

hogy ez a gyakorlatban is szigorúbb felelősségi formát valósít meg. Ebben a körben valószínűleg kiemelt jelentősége lesz a kapcsolódó a bírósági gyakorlatnak.

A dolgozat részletesen elemzi a vezető tisztségviselő harmadik személyekkel szembeni felelősségének egyes formáit is. Megítélésem szerint tévesek azok a riadalmak, amelyek a vezető tisztségviselő és a gazdasági társaság egyetemleges, deliktualis felelőssége miatt alakultak ki. Ha a vezető tisztségviselő e jogkörében eljárva harmadik személynek kárt okoz, akkor valószínűleg továbbra is a gazdasági társaság fog felelni. Ennek oka, hogy a vezető tisztségviselő a gazdasági társaság törvényes képviselője, s így a vezető tisztségviselő a gazdasági társaságnak szerez jogokat és kötelezettségeket. Ebben az esetben tehát a károkozó *de iure* nem a vezető tisztségviselő, hanem a gazdasági társaság lesz. Ugyanakkor, ha a vezető tisztségviselő csupán e jogviszonyával összefüggésben okoz kárt harmadik személynek, akkor rá nézve kedvező, hogy a hitelező nem csak tőle követelheti kárának megtérítését, hanem a gazdasági társaságtól is, mivel a Ptk. egyetemleges kötelezést ír elő. Ez a rendelkezés a másért való felelősség szabályai körébe tartozik, s itt a gazdasági társaságnak van egy mögöttes felelőssége a vezető tisztségviselő által okozott károkért.

A gazdasági társaság jogutód nélküli megszűnése körében fontos változás, hogy fizetéseképtelenséggel fenyegető helyzet esetén is a vezető tisztségviselő a gazdasági társaság érdekeinek elsődlegességével köteles eljárni, azzal, hogy a hitelezői érdekeket figyelembe kell vennie, mert ennek hiánya megalapozhatja deliktualis felelősségét.

A dolgozat megírása során arra törekedtem, hogy részletesen bemutattassam a vezető tisztségviselő felelősségét, különös hangsúlyt helyezve a Ptk. hatálybalépésével felmerült változásokra és kérdésekre. Bízom benne, hogy a dolgozat átfogó képet ad a témával kapcsolatban, és segítséget nyújthat a jogszabályok helyes értelmezéséhez. Természetesen a továbbiakban az új kódexhez kötődő bírósági gyakorlat fogja majd nagyban alakítani e jogintézményt, és valószínűleg a jövőben számos olyan kérdésre választ kapunk, amelyek pusztán elméleti síkon nem válaszolhatók meg.

FELHASZNÁLT SZAKIRODALOM

- [1] AUER ÁDÁM – BAKOS KITTI – BUZÁSI BARNABÁS – FARKAS CSABA – NÓTÁRI TAMÁS – PAPP TEKLA: *Társasági jog*, 2011, Lectum Kiadó, Szeged.
- [2] BÁRDOS PÉTER: Az új Ptk. kárfelelősségi fejezete, in *Polgári Jogi Kodifikáció*, 2004/5-6. szám, 3-6. o.
- [3] BERKE BARNA – FAZEKAS JUDIT – GADÓ GÁBOR – GYULAI-SCHMIDT ANDREA – KIRÁLY MIKLÓS – KISFALUDI ANDRÁS – MISKOLCZI BODNÁR PÉTER: *Európai társasági jog*, 2004, KJK-KERSZÖV, Budapest.

- [4] CSEH TAMÁS: A vezető tisztségviselő döntési felelőssége és az üzleti kockázata, in *Gazdaság és jog*, 2012/9. szám, 3-8. o.
- [5] CSEH TAMÁS: A vezető tisztségviselő és a társaság egyetemleges deliktualis felelőssége?, in *Polgári Jogi Kodifikáció*, 2008/5-6. szám, 31-36. o.
- [6] DZSULA MARIANNA: A vezető tisztségviselő felelősségével kapcsolatos jogalkalmazási problémák II, in *Céghírnök*, 2013/1. szám, 7-13. o.
- [7] FAZEKAS JUDIT – HARSÁNYI GYÖNGYI – MISKOLCZI BODNÁR PÉTER – UJVÁRINÉ ANTAL EDIT: *Magyar társasági jog*, 2005, Uniós Kiadó, Miskolc.
- [8] GÁL JUDIT: A vezető tisztségviselő felelősségének egyes kérdései gazdasági társaságoknál II, in *Céghírnök*, 2014/7. szám, 3-4. o.
- [9] GÁL JUDIT: A vezető tisztségviselő felelősségének egyes kérdései gazdasági társaságoknál I, in *Céghírnök*, 2014/6. szám, 3-6. o.
- [10] GÁL JUDIT: *A vezetők kártérítési felelősségének új szabályai*. Elérhető: <https://www.youtube.com/watch?v=22T1Vu7dhOE> (2014.10.26.).
- [11] GÁRDOS ISTVÁN – GÁRDOS PÉTER: A vezető tisztségviselők felelőssége az új Ptk.-ban, in *Ügyvédek lapja*, 2014/2. szám, 15-21. o.
- [12] HAMILTON – ROBERT W. – FREER, RICHARD D.: *The Law of Corporations*. In *a nutshell*, 2011, West, Publishing Co., St. Paul.
- [13] JUHÁSZ LÁSZLÓ: *A magyar fizetésképtelenségi jog kézikönyve*, 2006, Novotni Kiadó, Miskolc.
- [14] KISFALUDI ANDRÁS: *Társasági jog*, 2007, CompLex Kiadó, Budapest.
- [15] KISFALUDI ANDRÁS: A társasági jog helye a jogrendszerben, in *Polgári Jogi Kodifikáció*, 2000/3. szám, 3-12. o.
- [16] KISFALUDI ANDRÁS – SZABÓ MARIANNA (szerk.): *A gazdasági társaságok nagy kézikönyve*, 2008, CompLex Kiadó, Budapest.
- [17] MOLNÁR GÁBOR LAJOS: *Bevezetés az angol társasági jogba*, 2002, BIP, Budapest.
- [18] NOCHTA TIBOR: *Társasági jog*, 2007, Dialóg Campus Kiadó, Budapest.
- [19] NOCHTA TIBOR: *A magánjogi felelősség útjai a társasági jogban*, 2005, Dialóg Campus Kiadó, Budapest.
- [20] ROMÁN RÓBERT: A vezető tisztségviselői felelősségről, in *Publicationes Universitatis Miskolcensis. Sectio Juridica et Politica, Tomus XXXI*, 2013.
- [21] SÁRKÖZY TAMÁS (szerk.): *Gazdasági társaságok – cégtörvény*, 2014, HVG-ORAC, Budapest.
- [22] SÁRKÖZY TAMÁS: Az új Ptk. jogi személy könyvének néhány problémája, in *Ügyvédek Lapja*, 2013/5. szám, 2-7. o.
- [23] SÁRKÖZY TAMÁS (szerk.): *Polgári jog. A jogi személy. Az új Ptk. magyarázata II/VI*, 2013, HVG-ORAC, Budapest.
- [24] SÁRKÖZY TAMÁS: Szervezetek jogállása az új Ptk.-ban, in *Gazdaság és Jog*, 2011/3. szám, 3-8. o.
- [25] SÁRKÖZY TAMÁS: A gazdasági társaságok vezetési rendszeréről, in *Gazdaság és Jog*, 2010/7-8. szám, 3-10. o.
- [26] SZALAY GYULA (szerk.): *Az üzleti jog alapjai*, 2006, Győr. Elérhető: <http://jegyzet.sze.hu/index.php?fajl=jegyzett&tsz=at&intz=aji&kr=jgk&PHPSESSID=65b2a3f97987b4f206f926689a76c311> (2014.10.23.).
- [27] TÖRÖK TAMÁS: *Felelősség a társasági jogban*, 2007, HVG-ORAC, Budapest.

- [28] UJVÁRINÉ ANTAL EDIT: *Felelősségtan*, 2014, Novotni Alapítvány a Magánjog Fejlesztéséért, Miskolc.
- [29] WELLMANN GYÖRGY (szerk.): *Polgári jog. Kötelmi jog. Első és második rész. Az új Ptk. magyarázata V/VI*, 2013, HVG-ORAC, Budapest.

FELHASZNÁLT JOGFORRÁSOK

- [1] a polgári perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvény.
- [2] a Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. törvény.
- [3] az Egyesült Nemzeteknek az áruk nemzetközi adásvételi szerződéseiről szóló, Bécsben, az 1980. évi április hó 11. napján kelt Egyezménye kihirdetéséről szóló 1987. évi 20. törvényerejű rendelet.
- [4] a gazdasági társaságokról szóló 1988. évi VI. törvény.
- [5] a csődeljárásról és a felszámolási eljárásról szóló 1991. évi XLIX. törvény.
- [6] a gazdasági társaságokról szóló 1997. évi CXLIV. törvény.
- [7] a gazdasági társaságokról szóló 2006. évi IV. törvény.
- [8] a munka törvénykönyvéről szóló 2012. évi I. törvény.
- [9] a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény.
- [10] a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény hatálybalépésével kapcsolatos átmeneti és felhatalmazó rendelkezésekről szóló 2013. évi CLXXVII. törvény.
- [11] BDT 2012. 2619.
- [12] BDT 2012. 2782.
- [13] BDT 2013. 2897.
- [14] BDT 2014. 3100.
- [15] BH 1999. 329.
- [16] BH 2004. 372.
- [17] BH 2004. 408.
- [18] BH 2011. 288.
- [19] BH 2013. 222.
- [20] EBH 2011. 2417.
- [21] Companies Act 2006.
- [22] Insolvency Act 1986.

MOLNÁR DÓRA

A NÉPSZAVAZÁS ÉS A NÉPSZAVAZÁSI ELJÁRÁS AZ ÚJ TÖRVÉNY TÜKRÉBEN - KÜLÖNÖS TEKINTETTEL AZ ALKOTMÁNYJOGI PANASZ JOGORVOSLATI ELJÁRÁSBAN BETÖLTÖTT SZEREPÉRE

BEVEZETÉS

A népszavazás a közvetlen demokrácia legfontosabb eszköze, ez az intézmény teremti meg annak a lehetőségét, hogy a nép ne csupán a képviseleti szervek megválasztásán keresztül – azaz közvetetten –, hanem közvetlenül is beleszólhasson az ország életét nagyban befolyásoló kérdésekbe. Tehát a népszavazás, azon belül is az országos népszavazás a népszuverenitás gyakorlásának kivételes módja, amelyet az Országgyűlés hatáskörébe tartozó kérdésekben lehet tartani. A népszavazással kapcsolatos rendelkezések 1997 óta részei az alkotmányi szabályoknak. Az ekkor elfogadott 1997. évi LIX. törvény meghatározta az országos népszavazásra és népi kezdeményezésre vonatkozó előírásokat, valamint tételesen felsorolta az ún. tiltott népszavazási tárgyköröket. E szabályozásból is kitűnt már, hogy az országos népszavazás a hatalom közvetlen gyakorlásának egyik formája, tárgya az Országgyűlés hatáskörébe tartozó kérdés lehet, ami által a népszavazás a parlament hatáskörét korlátozza.¹ A tekintetben, hogy a népszavazás általi közvetlen vagy a parlament általi közvetett hatalomgyakorlás tekinthető elsődlegesnek, az Alkotmánybíróság foglalt állást.

Ezzel kapcsolatban dolgozatom bevezető részében, a népszavazás intézményének, valamint a közvetlen és képviseleti demokrácia közötti viszonytal kapcsolatos alkotmánybíróági döntések bemutatására törekedem. Azonban figyelmemet a többi fejezetben a népszavazási eljárás folyamatára, azon belül is elsősorban a jogorvoslati eljárásra összpontosítom. Ezt és témaválasztásomat a közelmúltban megalkotott törvények indokolták. Ugyanis a népszavazásra vonatkozó hazai szabályozás teljes megváltozását észlelhetjük: Magyarország Alaptörvényével (a továbbiakban: Alaptörvény) kezdve, a népszavazás kezdeményezéséről, az európai polgári kezdeményezésről, valamint a népszavazási eljárásról szóló 2013. évi CCXXXVIII. törvény (a továbbiakban: Nsztv.) keresztül, egészen a választási eljárásról szóló 2013. évi XXXVI. törvényig (a továbbiakban: Ve.). Ennek köszönhetően jelentős átalakulás következett be a vonatkozó joganyagban, azon belül pedig a szinte önálló

¹ PETRÉTEI JÓZSEF: *Magyarország alkotmányjoga I. Alapvetés, alkotmányos intézmények*, 2013, Kodifikátor Alapítvány, Pécs, 287-289. o.

területként kezelhető jogorvoslati eljárásban, amelynek részletesebb bemutatására törekszem.

Ennek keretében kitérek a legfontosabb kérdésre, nevezetesen arra, hogy a jogorvoslati eljárás során valójában milyen döntések születhetnek és ezek rendes vagy éppen a jogkérdésekben való döntés következtében rendkívüli jogorvoslati eljárás indokoltabb-e. Ugyanis a korábbi szabályozás értelmében egy társadalmi típusú szerv (Országos Választási Bizottság – a továbbiakban: OVB) elsőfokú döntésével szemben az Alkotmánybírósághoz lehetett kifogással fordulni. E szerv, amelynek elsődleges feladata inkább az absztrakt normakontroll volt, nem éppen a ténykérdések felől közelítette meg a vizsgálatot, hanem az Alkotmánnyal és a törvényekkel való megfeleléség irányából.

E jogorvoslati eljáráson változtatott az Nsztv. azzal, hogy modifikálta a jogorvoslati eljárás kontrollfórumát, ami egyben a legjelentősebb novumának is tekinthető. Az Alkotmánybíróság szerepe így csökkent a jogorvoslati eljárásban, hiszen a hitelesítési eljárás során a Kúria lett az Alkotmánybíróság helyett a kontrollfórum. Emellett az Nsztv. nem tér ki az alkotmányjogi panasz indításának a lehetőségére sem, ezért dolgozatom záró fejezetében de lege ferenda javaslatimat fogalmazom meg. Felvázolom a véleményem szerint követendő szabályozási struktúrát a jogorvoslati eljáráson belül.

E nézeteimet az Alkotmánybíróság határozataira alapítom és bár az Alaptörvény negyedik módosítása értelmében az Alaptörvény hatályba lépése előtt hozott Alkotmánybírósági határozatok hatályukat veszítik, mégis alkotmányos követelményként alkalmazhatóak és hivatkozási alapul szolgálnak.

1. A NÉPSZAVAZÁS FOGALMA ÉS JELENTŐSÉGE

1.1 A közvetlen és képviseleti demokrácia

A népszavazás a népszuverenitás egyik megnyilvánulási formája, amely lehetővé teszi a nép számára az állami döntésekbe való érdemi beleszólás lehetőségét. A népszuverenitás elméletéből kiindulva az állami főhatalom forrása a nép, amely a népszuverenitásból eredő jogokat választott képviselői útján, illetve közvetlenül gyakorolja. A népszuverenitásból eredő jogok gyakorlásának e két módját nevezzük képviseleti és közvetlen demokráciának.²

A modern államokban a képviseleti demokrácia intézményrendszere a polgári államok alkotmányos fejlődése alapján a közhatalom gyakorlásának fő formája lett. Emellett azonban számos államban jelen vannak a közvetlen demokrácia különböző elemei is, amellyel egyfajta kettőséget alkotnak a közjogi berendezkedésekben. E dualista módszer azt jelenti, hogy a demokrácia

² KALLAI GÁBOR: *A magyar közjog alapjai. Alkotmány- Alaptörvény*, 2011, L'Harmattan Kiadó, Budapest, 216. o.

gyakorlásának mindkét módját, azaz a képviseleti és közvetlen demokráciát is biztosítja az adott állam alkotmánya. A képviselet jelenti a hatalom gyakorlásának folyamatosságát és szakszerűségét, míg a közvetlen demokrácia intézménye lehetővé teszi, hogy az állampolgárok az őket érintő legnagyobb jelentőségű kérdésekben kinyilváníthassák az akaratukat. E kettőséget átvéve számos állam alkotmánya a dualista és egyenrangú szabályozás felé mozdult el a képviseleti és közvetlen demokrácia tekintetében.³

A magyar alkotmányos szabályozás szintén a fenti elvhez volt hasonló, ugyanis a Magyar Köztársaság alkotmányáról szóló 1949. évi XX. törvény (a továbbiakban Alkotmány) 2. § (2) bekezdése értelmében: „*A Magyar Köztársaságban minden hatalom a népé, amely a népszuverenitást választott képviselői útján, valamint közvetlenül gyakorolja.*” E rendelkezés a népfelség elvét öntötte formába, amikor úgy fogalmazott, hogy „*minden hatalom a népé*”, valamint deklarálta a népszuverenitás két formáját, ami egyben a hatalommegosztás sajátos aspektusaként is felfogható.⁴ Az Alaptörvény 2012. január 1-ei hatálybalépése, azonban jelentős változást hozott a képviseleti és a közvetlen demokrácia közötti viszony szabályozása tekintetében. Az Alaptörvény B) cikk (3) és (4) bekezdése ugyanis úgy fogalmaz, hogy: „*A közhatalom forrása a nép. A nép a hatalmat választott képviselői útján, kivételesen közvetlenül gyakorolja.*” Ebből következik, hogy míg az Alkotmány a dualista és normák szintjén nem hierarchikus szabályozási módszerrel nyitva hagyta a két hatalomgyakorlás közötti viszony kérdését, addig az Alaptörvény expressis verbis rögzíti, hogy a közvetlen demokrácia kivételes a képviseleti demokráciához képest.

Az alkotmányozó hatalom e két intézmény közötti viszony újraszabályozásánál az alkotmánybíróági gyakorlatot vette figyelembe. Ugyanis az Alkotmánybírósnak (a továbbiakban: AB) nagy szerepe volt a hatalommegosztás e két formája közötti viszony tisztázásának és az egyensúly kialakításának meghatározásában. Számos alkotmánybíróági határozatban foglalkozott az Alkotmány 2. § (2) bekezdésének értelmezésével, ezáltal a közvetlen és a képviseleti demokrácia közötti viszony elemzésével.

Így már a 2/1993. (I.22.) AB határozatában az Alkotmánybíróóság rögzítette azon megállapítását, hogy a képviselet elsőbbséget élvez a magyar közjogi rendszerben, amelyhez képest a közvetlen demokrácia intézményei kivételesnek tekintendők. Az 52/1997. (X.14.) AB határozatában megállapította, hogy „*(...) a közvetlen hatalomgyakorlás ugyan a népszuverenitás gyakorlásának kivételes*

³ Ld.: a francia a francia alkotmány szabályozási módszerét és az ezt követő kelet- közép-európai alkotmányokat. KUKORELLI ISTVÁN: A képviseleti és a közvetlen demokrácia az Alkotmánybíróóság értelmezésében, in BITSKEY BOTOND (szerk.): *Tíz éves az Alkotmánybíróóság*, 2000, Alkotmánybíróóság, Budapest, 193-194. o.

⁴ Uo. 194-195. o.

formája, de kivételes megvalósulása eseteiben a képviseleti hatalomgyakorlás fölött áll: az Országgyűlés végrehajtói szerepbe kerül.”⁵ A 25/1999. (VII.7.) AB határozat pedig ismételten hangsúlyozta, hogy a képviseleti hatalomgyakorlás a parlamentáris kormányformának a meghatározó módja, továbbá azt, hogy „(...) az Alkotmány a közvetlen és a képviseleti demokrácia között nem osztja meg a hatásköröket úgy, hogy meghatározott kérdések csak az egyikre, vagy csak a másakra tartoznak. A képviseleti szervek hatásköre elvileg teljes és általános, ehhez képest a közvetlen demokrácia intézményei kivételesek.”⁶

Következésképpen a jogalkotó az Alkotmánybíróság határozatait figyelembe véve az Alaptörvény hatályba lépése óta alkotmányos szinten szabályozza a közvetlen demokrácia, azon belül is a népszavazás kivételességét a képviseleti demokráciához képest.

1.2. A népszavazás és a közvetlen demokrácia

Dolgozatom elsődleges célja a népszavazásra vonatkozó hazai szabályozás változásával kapcsolatban előállt helyzet bemutatása, mindenekelőtt azonban rövid kitekintést teszek a közvetlen demokrácia többi megnyilvánulási formájára. A közvetlen demokrácia ugyanis egy gyűjtőfogalom, amely alá a népszavazáson kívül több eljárást sorolhatunk. A külföldi megoldásokat is figyelembe véve megállapíthatjuk, hogy magában foglalja a népi kezdeményezést, népi vétót, petíciós jogot és a népgyűlést.⁷ A felsorolásban szereplő valamennyi eljárás részletes bemutatására a témám tág terjedelme miatt nem térek ki, egyedül a magyar jogrendszerben is érvényesült népi kezdeményezés intézményével foglalkozom, hiszen az új törvények hatályba lépésének egyik hatásaként ennek a jogintézménynek a megszűnéséről beszélhetünk.

A népi kezdeményezés (vagy más néven iniciativa⁸) tárgya, a népszavazáshoz hasonlóan, csak az Országgyűlés hatáskörébe tartozó kérdés lehetett, de a népi kezdeményezés estén nem beszélhettünk tiltott tárgykörökről. Ennek oka a népi kezdeményezésnek a népszavazástól, mint a közvetlen demokrácia legerősebb intézményétől való legjelentősebb eltéréséből adódik, hiszen ebben az esetben a nép közvetlen részvétele egyszerűen arra irányult, hogy felhívja a képviseleti szervet, hogy tárgyaljon meg egy kérdést. Tehát az országos népi kezdeményezéssel azt az eredményt lehetett elérni, hogy az Országgyűlés tüzzön napirendre valamely, a választópolgárok által kezdeményezett kérdést és

⁵ 52/1997. (X. 14.) AB hat. Indokolás IV. d., ABH 1997, 341. o.

⁶ SZÜTS KORINNA – KARSAI DÁNIEL – MÁNDI GÁBOR: *Az Alkotmánybíróság egyes határozatainak ismertetése*, 2006, Rejtjel Kiadó, Budapest, 247-253. o.

⁷ Ld. PAPP IMRE: A politikai részvételi jogok, in HALMAI GÁBOR – TÓTH GÁBOR ATTILA (szerk.): *Emberi jogok*, 2003, Osiris, Budapest, 773-787. o.

⁸ DEZSŐ MÁRTA: Népszavazás és népi kezdeményezés, in KUKORELLI ISTVÁN (szerk.): *Alkotmánytan I.*, 2007, Budapest, 173-200. o.

azt tárgyalja meg.⁹ Ugyanakkor nem határozta meg azt, hogy a képviselői pontosan milyen tartalmú döntést hozzon, ezáltal a képviselői szerv döntési jogkörét, hatáskörét nem vonta el. Az iniciatívával ellentétben a népszavazás (más szóval referendum, vagy plebiszcitum¹⁰) már jóval hatékonyabb eszköz a nép kezében, ugyanis ennek során a nép maga is döntést hozhat a képviselői szerv hatáskörébe tartozó kérdésben.

Országos népi kezdeményezés eljárásjogi feltételei között szerepelt, hogy legalább 50.000 választópolgár nyújthatott be kezdeményezést és az aláírásokat két hónapig lehetett gyűjteni.¹¹ A népi kezdeményezésről az Országgyűlésnek a bejelentést követő három hónapon belül kellett döntenie.

Az új szabályozás e jogintézmény tekintetében a következő változásokat hozta. Az Alaptörvény az Alkotmánnyal ellentétben nem tartalmaz rendelkezést a népi kezdeményezés intézményéről, amely ezáltal elvesztette alapvető politikai jog jellegét és így fenntartása a törvényhozó politikai mérlegelésétől vált függővé. Ekként történhetett meg az, hogy az országos népszavazásról és népi kezdeményezésről szóló 1998. évi III. törvényt hatályon kívül helyező, az Országgyűlés által 2013 decemberében elfogadott új Nsztv. megszüntette a népi kezdeményezés intézményét, amely negyed évszázadon keresztül egészítette ki az országos és a helyi népszavazás intézményét.

1.3. A hatályos hazai szabályozás

Az Alaptörvény hatályba lépése előtt a népszavazásra hárompilléres szabályozás vonatkozott. Ide tartozott az Alkotmány, az országos népszavazásról és népi kezdeményezésről szóló 1998. évi III. törvény (a továbbiakban: régi Nsztv.), valamint a választási eljárásról szóló 1997. évi C. törvény (a továbbiakban: régi Ve.). A helyi népszavazás és a népi kezdeményezésre vonatkozó szabályokat az önkormányzatokról szóló 1990. évi LXV. törvény IV. Fejezete tartalmazta.¹²

Ahogy már az előző pontban is kitértem, a népszavazásra vonatkozó teljes joganyag megváltozott, ami az elmúlt négy év alatt végbement, a rendszerváltás óta nem tapasztalt mérvű alkotmányozási-törvényhozási folyamatnak köszönhető. Bár a népszavazási jog pilléres szabályozása továbbra is megmaradt, azonban a már korábban említett nóvumokon kívül számos változás figyelhető meg. Az Alaptörvénynek a népi kezdeményezésre vonatkozó rendelkezések elhagyásán kívüli legnagyobb horderejű változtatása a véleménynyilvánító

⁹ Alkotmány 28/D. §.

¹⁰ A tudományban nincs egyetértés a három fogalom egyenértékűsége között ld.: MEZEY BARNÁ – SZENTE ZOLTÁN: *Európai alkotmány- és parlamentarizmustörténet*, 2003, Osiris Kiadó, Budapest, 578. o. és DEZSŐ MÁRTA: A népszavazás szabályozásához, in *Magyar Közigazgatás*, 1993/7. szám, 401. o.

¹¹ Alkotmány 28/D. § és 28/E. §.

¹² PETRÉTEI: i. m. 287.o.

népszavazási típus eltörlése, a tiltott tárgykörök pontosítása, melyek részletes tárgyalására a következő pontban térek ki.

A népszavazásra vonatkozó jogforrások közül elsősorban az új Nsztv. novumait szeretném bemutatni. A 2013 decemberében elfogadott Nsztv. hatályba lépésére fokozatosság jellemző. Az országgyűlési képviselők 2014. évi általános választása kitűzésének napján lépett hatályba, amely alól csak a helyi népszavazási eljárásra vonatkozó VI. Fejezete jelentett kivételt, ugyanis annak hatályba lépésére 2014. október 31. napján került sor.¹³ Ebből ki is derül a törvény egyik újdonsága, hogy tárgyi hatálya a korábbi törvénytől eltérően az országos népszavazás mellett a helyi népszavazás normáira is kiterjed, amivel egyidejűleg az Ötv. vonatkozó részeit hatályon kívül helyezi. Ki kell emelni továbbá azt is, hogy anyagi szabályok mellett immár eljárási kérdéseket is rendez. S bár az Alaptörvény alatti jogforrási szinten országos népszavazásra vonatkozó anyagi jogszabályokat kizárólag az Nsztv. tartalmazza, az eljárási szabályok tekintetében azonban továbbra is alkalmazni kell a Ve. általános részét az Nsztv.-ben foglalt eltérésekkel.¹⁴ Így elmondható, hogy az új Nsztv. kódex jellegű törvény, hiszen a Ve. mögöttes jogszabályi jellege továbbra is megmaradt, ami számos esetben értelmezési nehézséget is okoz. Mindezekből következően a népszavazással kapcsolatos részletes szabályokat e két törvényből ismerhetjük meg.

A népszavazásra vonatkozó jogforrások sorából nem hagyható ki a részletszabályokat taglaló rendeletek sem. A választások és népszavazások szabályozásáért felelős miniszter rendeletben szabályozhat számos eljárásjogi kérdést, mint például az eljárásban használandó nyomtatványokat, eljárási határidők naptár szerinti dátumait vagy például az országos népszavazási eredmény országosan összesített adatainak a körét.¹⁵

Dolgozatom központi témája a népszavazási eljárással kapcsolatos jogorvoslatok így ebben a körben jogforrások közül az Nsztv. és a Ve. szabályain túl az Alkotmánybíróságról szóló 2011. évi CLI. törvényt (a továbbiakban: Abtv.) is meg kell említenem. Az Alkotmánybíróság népszavazási eljárással kapcsolatos hatásköre tekintetében lényeges változás következett be, hiszen míg az 1997. évi C. törvény értelmében: „*az Országos Választási Bizottságnak (a továbbiakban: OVB) az aláírásgyűjtő íven szereplő kérdés hitelesítésével kapcsolatos döntése elleni kifogást az Alkotmánybíróság soron kívül bírálja el*”¹⁶, addig az Nsztv. értelmében Nemzeti Választási Bizottság (a továbbiakban: NVB) döntése ellen felülvizsgálati kérelmet a Kúriához címezve lehet benyújtani.¹⁷ Ezáltal a

¹³ Nsztv. 93. § (1)-(2) bek.

¹⁴ Nsztv. 1. § (1) bek.

¹⁵ Nsztv. 91. §.

¹⁶ Ve. 130. § (1) bek.

¹⁷ Nsztv. 29. § (1) bek.

jogorvoslati eljárásban az AB helyett a Kúria lett az NVB (korábbi elnevezéssel OVB) kontrollfóruma. Így az Alkotmánybíróság hatáskörében csupán az Országgyűlés népszavazás elrendelésével összefüggő határozatainak vizsgálata maradt.¹⁸ Dolgozatom során e változás részletes kifejtésére törekedem.

2. A NÉPSZAVAZÁS FAJTÁI ÉS TÁRGYKÖREI

2.1. A népszavazás fajtái

A népszavazásnak számos formája ismert mind hazánkban, mind a külföldi államokban. A hatályos Alaptörvény alapján népszavazás az Országgyűlés és a helyi önkormányzatok hatáskörébe tartozó kérdésben tartható.¹⁹ Így megkülönböztethetjük a népszavazásnak két fő formáját, az országos és helyi népszavazást. Munkámban főképpen az országos népszavazásra és az azon belüli csoportosításokra koncentrálok.

2.1.1. Kötelező és fakultatív népszavazás

Az Alaptörvény alapján az országos népszavazásnak többféle csoportosítása lehetséges. A jogi alapja szerint megkülönböztetjük a népszavazás kötelező, azaz kötelezően elrendelendő, valamint a fakultatív formáját, amelynek elrendelése az Országgyűlés mérlegelésén múlik.²⁰ Az Alaptörvény értelmében kötelező a népszavazás elrendelése, ha azt legalább kétszázezer választópolgár kezdeményezi, míg fakultatív népszavazásról van szó a köztársasági elnök, a Kormány vagy százezer választópolgár kezdeményezése esetén.²¹

E két népszavazási típus között lévő különbségre az Alkotmánybíróság mutatott rá. Ugyanis a fakultatív népszavazás esetén a kérdés megfogalmazásától kezdve a népszavazás megtartásáig minden döntés az Országgyűlés mérlegelésén múlik, s arra a kezdeményezőnek semmilyen befolyása nincs. Az ügy ura ebben az esetben tehát a népképviselői szerv egészen a népszavazás lefolytatásáig. Így az ügydöntő fakultatív népszavazásban a kikényszeríthetőség, mint a közvetlen hatalomgyakorlás egyik szükségképpen eleme, nincs meg sem a megtartás, sem pedig az eredmény tekintetében. Ez az intézmény sokkal inkább egyfajta együttműködést jelent a közvetlen és a képviselői hatalomgyakorlás között, ami a képviselői oldal igényei szerint alakítható, tipikus esetben utólagos legitimációt szolgáltatva a képviselői hatalomgyakorlás intézményein belüli döntésekhez.

Ezzel szemben a kötelező népszavazás esetében elmondható, hogy annak mindegyik eleme, a kezdeményezés, a kérdés megfogalmazása és a

¹⁸ Abtv. 33. § (1)-(3) bek.

¹⁹ Alaptörvény 8. cikk és 31. cikk (2) bek.

²⁰ BALOGH ZSOLT – HOLLÓ ANDRÁS – KUKORELLI ISTVÁN – SÁRI JÁNOS: *Az Alkotmány magyarázata*, 2003, Complex Kiadó, Budapest, 341-342. o.

²¹ Alaptörvény 8. cikk (1) bek.

kikényszeríthetőség is (azzal, hogy megfelelő számú támogató gyűlik össze) az érdekelt választópolgárok befolyása alatt áll. Ebben az esetben a nép az ügy ura a közvetlen hatalomgyakorlás mindegyik ismérvét tekintve. Az Országgyűlésnek nincs lehetősége az eljárás befolyásolására, ellenkezőleg: köteles minden kiszolgáló, megvalósító cselekményt teljesíteni a szavazás megtartására, majd pedig az eredmény végrehajtására. E kötelessége magában foglalja azt is, hogy az Országgyűlés tartózkodni köteles minden olyan döntéstől vagy mulasztástól, amely befolyásolná vagy megghiúsítaná a független és közvetlen hatalomgyakorlás megvalósítását, s köteles más szerveket is távol tartani ettől.²²

2.1.2. Ügydöntő és véleménynyilvánító népszavazás

A népszavazás csoportosítható a kötéserő szerint is. Ez alapján két csoportot különböztetünk meg: ügydöntő népszavazást, ha a választópolgárok döntése a képviseleti szervre nézve kötelező, valamint véleményező (vagy konzultatív) népszavazást, ha a népszavazás eredménye nem köti a parlamentet. Az Alkotmány 28/C. § (1) bekezdése mindkettő népszavazási típust tartalmazta, valamint az Alaptörvény hatálybalépése előtt az Alkotmány előkészítő eseti bizottság koncepciótervében is megtalálható volt az, hogy az országos népszavazás a szavazási részvétel mértékétől függően lehet véleménynyilvánító és ügydöntő.²³ Azonban a hatályos Alaptörvény szövegébe a véleménynyilvánító népszavazási típus nem került be, ezáltal ez az intézmény kikerült a magyar közjog rendszeréből.

Az országos népszavazás intézményének a fent említett két csoportosítási szempontja összefüggnek egymással, ugyanis a kötelező népszavazás egyben ügydöntő is, azonban a fakultatív népszavazás esetében az Alaptörvény hatályba lépése előtt az Országgyűlés döntésén múlt a népszavazás kötőereje, így az lehetett ügydöntő és véleménynyilvánító is.²⁴ Az Alaptörvény értelmében azonban, amely nem tartalmazza a véleménynyilvánító népszavazási típust, minden érvényes és eredményes népszavazáson hozott döntés az Országgyűlésre kötelező.²⁵

2.2. A népszavazási tárgykörök

Az országos népszavazásra bocsátandó kérdéssel szemben érvényesülnek tartalmi és formai követelmények is. A tartalmi követelmények között szerepel, hogy a kérdés az Országgyűlés feladat- és hatáskörébe tartozzon, ne ütközzön a tiltott tárgykörökbe és feleljen meg az egyértelműség- és a rendeltetésszerű

²² SZÜTS – KARSAI – MÁNDI: i. m. 249-251. o.

²³ JAKAB ANDRÁS: *Az új Alaptörvény keletkezése és gyakorlati következményei*, 2011, HVG-ORAC, Budapest, 352. o.

²⁴ 1998. évi III. törvény 8. § (3) bek.

²⁵ Alaptörvény 8. cikk (1) bek.

joggyakorlás követelmények, illetve mentes legyen a szeméremsértő- és megbotránkoztató kifejezésektől. E pontban ezek részletes kifejtésével foglalkozom. A formai követelményekről szóló részben pedig bemutatom a népszavazási eljárás elindulásának folyamatát, valamint kitérek egy, a közelmúltban felmerülő esetre is.

2.2.1. Tartalmi követelmények

Tartalmi követelmény között az elsődleges és Alaptörvényben is rögzített formula, hogy: „[a]z országos népszavazás tárgya az Országgyűlés feladat- és hatáskörébe tartozó kérdés lehet.”²⁶ E szabály indoklottsága abban rejlik, hogy a népszavazáson hozott döntés nem alkalmazható közvetlenül, azaz népszavazás nem „önvégrehajtó”, joghatása csupán annyi, hogy jogalkotási vagy más intézkedési kötelezettséget ró a parlamentre. Ahhoz tehát, hogy a népszavazás eredménye a jogalanyokat kötelezze, a döntés jogszabályi formába öntése szükségeltetik. Mivel országos népszavazásról van szó, ezért legcélszerűbb a törvényi forma, hiszen legmagasabb szintű jogszabályként ennek a szabályozási tárgyköre a legszélesebb.²⁷

Az, hogy mi tekinthető pontosan az Országgyűlés feladat- és hatáskörébe tartozó kérdésnek, számos értelmezési kérdést vet fel. Éppen ezért az Országgyűlés feladat- és hatásköre tekintetében a következő megállapításokat kell tenni. A parlament hatáskörét két irányból szükséges elhatárolni az eddig benyújtott népszavazási kezdeményezések alapján. Az egyik a szintén Országgyűlés által gyakorolt alkotmányozói hatalom, a másik a Kormány rendeletalkotási hatásköre. Az Alaptörvény, igazodva az Alkotmánybíróság e körben hozott döntéseihez²⁸, maga zárja ki az Alaptörvény módosítására irányuló kezdeményezéseket.

Az Alkotmánybíróság azonban a többszintű szabályozással összefüggésben az 53/2001. (XI.29.) AB határozatában azt állapította meg, hogy „az Országgyűlés Alkotmányban biztosított jogalkotói hatásköre teljes, és mind a Kormány, mind a Kormány tagjai irányába nyitott. Önmagában az, hogy jelenleg valamely jogviszonyt nem törvényi, hanem rendeleti szinten szabályoznak, nem zárja ki azt, hogy később az Országgyűlés törvényt alkosson abban a tárgyban.” Így a kizárólagos törvényhozási tárgyak alkotmányi megjelenítése csupán példálódzó felsorolást tartalmaz, nem tekinthető semmiképpen sem zárt alkotmányi taxációnak. Az Országgyűlés jogköre az, hogy időről időre eldöntse,

²⁶ Alaptörvény 8. cikk (2) bek.

²⁷ ERDŐS CSABA: A közvetlen demokrácia intézményei, in SMUK PÉTER (szerk.): *Alkotmányjog I. Alkotmányos fogalmak és eljárások*, 2014, Universitas-Győr Nonprofit Kft. Győr, 219. o.

²⁸ Ld. 2/1993. (I. 22) AB határozat, 25/1999. (VII. 7.) AB határozat. ABH 1993, 33. o. és ABH 1999, 251. o.

mely kérdéseket kíván – figyelemmel az alkotmányi rendelkezésekre – törvényi úton szabályozni, és melyek azok a tárgykörök, amelyekben rendeleti szintű szabályozás elegendő. A jogforrási hierarchia elvének megfelelően a magyar jogforrási rendszerben az egyszer már törvényben szabályozott jogviszonyok átalakítása, megváltoztatása azonban csak törvénnyel történhet.²⁹

Eszerint az Alkotmánybíróság az Országgyűlés feladat - és hatásköre értelmezésénél a jogforrási hierarchia mellett foglalt állást és így a jogalkotásról szóló 2010. évi CXXX. törvény 10. § (3) bekezdése értelmében lehetővé teszi a rendeletben szabályozott kérdésben való népszavazás kezdeményezését, amit az Országgyűlés hatáskörének tágan való értelmezésével valósított meg.³⁰

A Kúria azonban a fenti alkotmánybíróági gyakorlattal ellentétben nem a jogforrási hierarchia, hanem a hatalommegosztás felől közelítette meg a problémát.³¹ Ez alapján *„amikor a törvény a Kormányt (vagy kormány tagjait) jogalkotásra hatalmazza fel, akkor a törvényhozás egyben arról is dönt, hogy a kérdés rendezése nem az Országgyűlés (hanem a végrehajtó hatalom) hatáskörébe tartozik. [...] Az Alaptörvény 8. cikk (2) bekezdés értelmében népszavazásra bocsátható kérdés, csak az Országgyűlés hatáskörébe tartozó kérdés lehet, amely rendelkezés csak az Alaptörvényben tételesen is megfogalmazást nyert hatalommegosztás elvével együtt értelmezendő.”*³²

A Kúria e megfogalmazásában a Kormány hatáskörét védő álláspontot foglalt el az Országgyűlés és a Kormány közti hatalommegosztás viszonylatában. A határozatában továbbá kifejtette azt is, hogy: *„a népszavazás Alaptörvényben meghatározott funkciójával lenne ellentétes, ha nemcsak a képviselői hatalomgyakorlás vonatkozásában, hanem a végrehajtó hatalomnak adott felhatalmazás teljesítése körében is érvényesülne ez a jelleg.”* A Kúria álláspontja szerint az ilyen kitágított értelmezés a közvetlen hatalomgyakorlást az Alaptörvény B) cikk (4) bekezdésben foglalt kivételesség elvével ellentétesen tágítaná. Mivel azonban az Alaptörvény nem határolja el (nem is határolhatja el) élesen az Országgyűlés és a Kormány hatáskörébe tartozó kérdéseket, ezért az országos népszavazás aláírásgyűjtő ívének hitelesítése során az NVB-nek, illetve határozata elleni kifogás elbírálása során a Kúriának esetenként kell eldöntenie, hogy az adott kérdés az Országgyűlés hatáskörébe tartozik-e.³³ A Kúria megítélése szerint: *„Mindenképpen az Országgyűlés hatáskörébe tartozónak kell tekinteni azokat a kérdéseket, amelyekben az Alaptörvény szerint csak törvény rendelkezhet, illetve azokat amelyekben az Országgyűlés már törvényt alkotott s*

²⁹ 53/2001. (XI. 29.) AB határozat. Indokolás IV/2. pont, ABH 2001, 416-417. o.

³⁰ E lehetőség értelemszerűen az Országgyűlés szabad mérlegelése alapján alsóbb szintű jogszabályokkal szabályozható kérdésekben érvényesül.

³¹ ERDŐS: i. m. 219. o.

³² A Kúria Knk.37.807/2012/2. számú határozata III/5. pont.

³³ ERDŐS: i. m. 219-220. o.

ezáltal döntött a kérdés Országgyűlés hatáskörébe tartozásáról. Mindezek korlátja az Alaptörvény 8. cikk (3) bekezdésben meghatározott kivett tárgykörök.”³⁴

A Kúriának ezen álláspontja átvezet a tartalmi követelmények második kritériumához, az ún. tiltott népszavazási tárgykörökhöz. E körbe azok a népszavazásra szánt kérdések tartoznak, amelyek az Alaptörvény 8. cikk (3) bekezdése szerinti felsorolásba ütköznek. Az Alaptörvény ugyanis az Alkotmányhoz hasonlóan tíz pontban sorolja fel azokat a tárgyköröket, amelyekben nem lehet népszavazást tartani. Az Alaptörvény részben átveszi az Alkotmány szövegezését, részben azonban módosított azokon az Alkotmánybíróság döntéseire is figyelemmel. E tárgykörök általában illeszkednek az európai alkotmányokban megfogalmazottakhoz, és a klasszikus tiltott tárgykörökre vonatkoznak. A tárgykörök között szerepel így például a költségvetési jog gyakorlása, az Országgyűlés hatáskörébe tartozó személyi és szervezeti kérdések vagy a nemzetközi szerződéssel vállalt kötelezettségek, amelyek a *pacta sunt servanda* elvének nemzetközi jogi értelme alapján minősülnek kizártnak. A dolgozatom kereteinek túlfeszítése miatt ezek részletes taglalásába nem bocsátkozom. Kizárólag az Alkotmánytól eltérő tilalmi tárgykörökre térek ki.

Ilyen például az Alaptörvény módosítására irányuló kérdésnek a tiltott tárgykörök között való kifejezett szerepeltetése, amelyet a fentiekben már említettem. Ez újdonságot jelent a korábbi Alkotmánnyal szemben annyiban, hogy annak 1997-es módosításával megállapított szövege csupán az Alkotmány népszavazással és népi kezdeményezéssel kapcsolatos rendelkezéseit zárta ki. Ugyanakkor az Alkotmánybíróság több határozatában megállapította, hogy az Alkotmány mint alaptörvény az állami berendezkedés alapját, az állam és polgárainak viszonyát szabályozza és éppen ezért csak a saját rendszerén belül, az általa feljogosított alkotmányozó hatalom által és a benne meghatározott eljárás szerint módosítható.³⁵ Így ezen kifejezett alaptörvényi rendelkezés döntő változást nem idéz elő e tekintetben.

Jelentősebb változtatásnak minősül a kormány programjának az Alaptörvény felsorolásából való kikerülése. E tárgykör az Alaptörvény hatályba lépése előtt számos értelmezési nehézséget vetett fel, különösen a 2006-ban kezdeményezett népszavazási kérdéseknél (az ún. háromigenes népszavazás részeként³⁶). Ennek hatására az AB több határozatában fejtette ki a kormány programjának szűkebb és tágabb értelmezését, miszerint mely elemekre

³⁴ Kúria Knt.37.807/2012/2. számú határozata III/5.-6. pont.

³⁵ KUKORELLI ISTVÁN: *Tradíció és modernizáció a magyar alkotmányjogban*, 2006, Századvég Kiadó, Budapest, 124. o.

³⁶ Ld. HALMAI GÁBOR: Népszavazás és képviseleti demokrácia, in *Jura*, 2008/2. szám 31-37. o.

vonatkozó kérdések azok, amelyek már a kormány programjának szempontjából lényegesnek tekinthetők és ezáltal tiltott népszavazási tárgykörnek minősülnek és melyek azok, amelyekről még népszavazás kezdeményezhető.³⁷ Ezt a helyzetet egyértelműsítette az Alaptörvény, amikor kivette a tiltott tárgykörök közül a kormány programját, amely ennek köszönhetően nem minősül tiltott tárgykörnek többé.

A tartalmi követelmények között meg kell még említeni röviden az egyértelműség- és a rendeltetésszerű joggyakorlás követelményeit, valamint a szeméremértő és megbotrántoztató kifejezéstől való mentességet.

A népszavazás intézményének másodlagos, komplementer jellegéből adódik, hogy a népszavazási kezdeményezés folytán eldöntendő kérdések terjeszthetők a nép elé. Ebből következik, hogy nincs lehetőség az adott kérdések árnyalására, kompromisszumok kialakítására. Az egyértelműség követelménye tekintetében így az Alkotmánybíróság általános követelményként állapította meg, hogy az eldöntendő kérdés esetében arra igennel vagy nemmel egyértelműen lehessen felelni, azaz a kérdés egyértelműen megválaszolható legyen és a parlament is egyértelműen el tudja dönteni, hogy milyen jogalkotási kötelezettség terheli. Ehhez azonban az szükséges, hogy a kérdés világos és kizárólag egyféleképpen értelmezhető legyen. Önmagában azonban az, hogy az aláírásgyűjtő íven szereplő kérdés több tagmondatból áll, nem sérti az egyértelműség követelményét. Ellenben csorbul a közvetlen politika részvételi joga nemcsak az ajánlási joggal összefüggésben, hanem a szavazáskor is, ha a kérdés több olyan alkérdésből áll, amelyek ellentmondanak egymásnak, amelyek egymáshoz való viszonya nem egyértelmű, vagy amelyek nem következnek egymásból, illetve amelyek tartalmilag egymáshoz nem kapcsolódnak.³⁸

Az Alkotmánybíróság a 26/2007. (IV.25.) AB határozatában az egyértelműségi tesztet kiegészítette, amikor is kimondta, hogy „*az egyértelműség részének tekinti azt is, hogy a népszavazási kérdésben foglalt döntési kötelezettség ne legyen kivitelezhetetlen, végrehajthatatlan, következményeiben kiszámíthatatlan.*”³⁹ Ezen kiegészítés rögzítését az a népszavazás intézményét lejártni kívánó kérdés indukálta, miszerint: „*Egyetért-e ön azzal, hogy a vendéglátó üzletek vendégeinek a sörért ne kelljen fizetniük?*”⁴⁰

E népszavazási kezdeményezés átvezet a másik jelentős követelményhez, a rendeltetésszerű joggyakorláshoz. Ennek értelmében a kezdeményezés nem lehet

³⁷ HALLÓK TAMÁS: Az országos népszavazás egyes tiltott tárgyköreiről, in *Jogtudományi Közlöny*, 2009/6. szám, 271-273. o.

³⁸ 52/2001. (XI. 29.) AB határozat, ABH 2001, 399, 405. o.

³⁹ 26/2007. (IV. 25.) AB határozat Indokolás III/3. pont, ABH 2007, 337. o.

⁴⁰ Kivitelezhetetlenség okán minősítette nem egyértelműnek a kérdést az AB, ugyanis a kezdeményező nem jelölte meg, hogy milyen forrásból kellene finanszírozni ezt az ingyenességet. Ld. SMUK PÉTER: *Magyar közjog és politika 1989-2011.*, 2011, Osiris Kiadó, Budapest, 321. o.

nyilvánvalóan ellentétes az országos népszavazás jogintézményének alkotmányos céljával és rendeltetésével, ugyanis ebben az esetben az NVI elnöke a kezdeményezést indokolás nélkül elutasítja.⁴¹ A népszavazás jogintézményének alkotmányos célját és rendeltetését az Nsztv. preambuluma határozza meg, melyből következik, hogy a népszavazásnak az ország sorsát érintő legfontosabb kérdésekben van helye, figyelemmel ezen intézmény alkotmányos rendeltetésére, az állam életében betöltött szerepére és súlyára, amit az Alkotmánybíróság a 18/2008. (III.12.) AB határozatában is megfogalmazott.⁴² Ezen elvárás beépítése elsősorban a komolytalan, a népszavazás intézményét lejárató kérdések kiszűrése érdekében jött létre.⁴³

Az előbbi követelmények kiegészülnek még a szeméremsértő és megbotránkoztató kifejezéstől való mentesség követelményével, amelyet az Nsztv. 9. § (2) bekezdése határoz meg. Eszerint a „*népszavazásra javasolt kérdés nem tartalmazhat szeméremsértő vagy más módon megbotránkoztató kifejezést.*” E követelmény a rendeltetésszerű joggyakorlás kategóriájába is beolvadna, de jogalkotó a komolytalan kezdeményezések hatékony kiszűrése érdekében külön nevesíti, amellet ezen elveknek való megfelelést a népszavazási eljárás más-más szakaszában kell vizsgálni.

2.2.2. Formai követelmények

A formai követelmények esetében a népszavazás kezdeményezésére jogosultak körére kell kitérni, ugyanis ez alapján a népszavazási eljárás menetében eltérések mutathatók ki. Az Alaptörvény 8. cikke értelmében a kezdeményezésre jogosultak körébe tartozik legalább százezer választópolgár, a köztársasági elnök, valamint a Kormány.

Az Alaptörvény a korábbi Alkotmánnyal ellentétben már nem tartalmazza az országgyűlési képviselők egyharmada népszavazási eljárás-kezdeményezését, amelyből következik, hogy ha a parlamenti kisebbség népszavazást akar kezdeményezni, akkor ehhez el kell nyerni a többség támogatását, amely – parlamentarizmus logikájának megfelelően – a Kormányon keresztül kezdeményezhet népszavazást. Az ellenzékben lévő képviselők számára tehát megszűnt ez a Kormánnyal szembeni fellépés lehetősége. Ugyanakkor elmondható, hogy a korábbi szabályozás alapján is az ellenzéknek a népszavazás kezdeményezési joga csak a fakultatív népszavazás kezdeményezéséhez volt elegendő, ami természetesen szintén igényelte a Kormány támogatását a

⁴¹ Nsztv. 10. § (1) bek.

⁴² ABH 2008, 212. o.

⁴³ A rendeltetésszerű joggyakorlás követelményének és az Alkotmánybíróság fent megjelölt határozatának az értelmezésével a Kúria a dohánytermékek kiskereskedelmével kapcsolatos népszavazási kezdeményezés esetén foglalkozott. Kúria Kvk.IV.37.521/2013/2. számú határozat II/1. pont.

népszavazás elrendelése kapcsán. Így az ellenzék az esetek jelentős számában nem a saját kezdeményezi joga alapján, hanem egyből kétszázezer választópolgár segítségével kezdeményezett népszavazást, rákényszerítve akarátát a parlamentre.⁴⁴

A választópolgárok által kezdeményezett népszavazás esetében a tartalmi követelmények mellett formai követelmények is érvényesülnek. Ennek köszönhetően az eljárás a kezdeti szakaszában eltér a másik kettő kezdeményezésre jogosult szerinti eljárásától, aminek az oka intézmény méltóságának a fenntartása. Ennek az eszköze a kezdeményezés megfelelő támogatottságának igazolása, amelytől az Országgyűlés a köztársasági elnök és a Kormány által kezdeményezett népszavazások esetén eltekint. A formai követelmények részletes felsorolását az Nsztv. 4. §-a tartalmazza.

Ezeknek a választópolgári kezdeményezéssel szembeni követelményeknek az indokoltságát hűen bizonyítja a 2007-ben bekövetkezett népszavazási kezdeményezések dömpingje. Ugyanis a formai követelmények a tartalmi követelményekkel karöltve lehetőséget biztosítottak az abszurd és komolytalan népszavazási kezdeményezések érdemi vizsgálat nélküli elutasítására.⁴⁵

A formai követelmények között tehát a legjelentősebb és elsődleges kíváncsi a népszavazásra szánt kérdés választópolgárok általi támogatása. E támogatottság kétféleképpen nyilvánul meg. Egyrészt abban, hogy a kezdeményezés szervezője önállóan már nem jogosult népszavazási kérdést hitelesítés céljából az NVB-hez benyújtani, ehhez ugyanis szüksége van legalább 20, de legfeljebb 30 választópolgár támogató aláírására úgy, hogy a magányszemély szervező is a támogatók közé tartozik.⁴⁶ A támogatottság másik megnyilvánulási formája pedig az, hogy az Országgyűlésnek a hitelesített népszavazási kezdeményezéssel csak megfelelő számú, – azaz minimum 100.000 – választópolgári aláírás esetében kell foglalkoznia.

Bár a népszavazási kezdeményezést az NVB-hez kell benyújtani, azonban a Nemzeti Választási Iroda (a továbbiakban: NVI) mintegy előzetes szűrő szerepét

⁴⁴ SZALAI ANDRÁS: Manipuláció vagy korrekció? A népszavazás, mint a parlamentáris kormányzat ellensúlya, in *Pro publico bono: Magyar közigazgatás: a Nemzeti Köszolgálati Egyetem közigazgatás-tudományi folyóirata*, 2013/3. szám, 125-143. o.

⁴⁵ Abszurd vagy komolytalan felvetésre számos példa hozható fel, ilyenek például a következők: „Egyetért-e Ön azzal, hogy a tojás előbb volt, mint a tyúk? vagy azzal, hogy a popstár Madonna legyen Magyarország királynője? továbbá, hogy a Francia Köztársaság elnöke tanulja meg az arab nyelvet?” és más hasonló komolytalan kezdeményezések. Ld.: SZIGETI PÉTER: A népszavazási kezdeményezések dömpingje – 2007. Jogalkalmazói tapasztalatok, in SÁNDOR PÉTER – VASS LÁSZLÓ (szerk.): *Magyarország politikai évkönyve 2007-ről. I. kötet: Kormányzat, közpolitika, közélet*, 2008, Demokrácia Kutatások Magyarországi Központja Közhasznú Alapítvány, Budapest, 251-252. o.

⁴⁶ Nsztv. 4. § (1) és (5) bek.

ellátva megvizsgálja a kérdést, hogy a formai feltételeknek megfelel-e, így például: jogosult volt-e kérdés benyújtására annak benyújtója, megfelelő úton nyújtották-e be, valamint az aláírásgyűjtő ív megfelel-e a jogszabályi feltételeknek.⁴⁷

A formai követelmények hiányossága következtében való elutasításra példaként hozható fel a közelmúltból a paksi atomerőműről szóló népszavazási kezdeményezés: „Egyetért-e Ön azzal, hogy az államadóságot növelő hitelből ne épüljenek új atomerőművi blokkok Magyarországon”. Az NVI elnöke ugyanis a kezdeményezést az Nsztv. 4. § (1) és (2) bekezdésében foglalt követelményekre tekintettel nem tartotta megfelelőnek. Ugyanis a támogató aláírásokat a Nemzeti Adatvédelmi és Információszabadság Hatóságnál való adatvédelmi nyilvántartásba vételt megelőzően kezdték el gyűjteni, valamint a népszavazást támogató 29 személy adatait és aláírását tartalmazó dokumentumot külön csatolták az aláírásgyűjtő ív mintapéldányához.⁴⁸

A kezdeményezés ismételt benyújtását követően az NVB 91/2014. számú határozatában a kérdés hitelesítését már a tartalmi követelményekre tekintettel tagadta meg, mely hivatkozása az volt, hogy „a kérdés érvényes nemzetközi szerződésben foglalt kötelezettséget érint, ezért a kérdésben az Alaptörvény 8. cikk (3) bekezdés d) pontja értelmében nem lehet országos népszavazást tartani.”⁴⁹

A fenti példa alapján is elmondható, hogy választópolgári kezdeményezések esetén a tartalmi követelmények mellett hangsúlyos szerepe van a formai követelményeknek is, ami által az eljárás hosszadalmasabbá válik, mint a köztársasági elnök vagy a Kormány által benyújtott népszavazási kezdeményezés esetében. Utóbbi esetben ugyanis az aláírásgyűjtéssel, az aláírások ellenőrzésével kapcsolatos eljárási cselekmények értelemszerűen kimaradnak, ugyanakkor a hitelesítés és az Országgyűlés általi népszavazás-elrendelés szabályai ugyanúgy irányadóak ezekre a típusokra is.

3. JOGORVOSLATOK

Az országos népszavazással kapcsolatos eljárásnak a kezdeményezéstől egészen az eredmény megállapításáig több, jól elkülöníthető szakasza van. Értem ez alatt az eljárás első mozzanatát, azaz az aláírásgyűjtő ívek és az azon szereplő kérdések hitelesítését, amelyet a választópolgári kezdeményezés esetén az aláírásgyűjtés

⁴⁷ Nsztv. 10. § (1) bek.

⁴⁸ 1/2014. Nsz. számú határozat.

⁴⁹ 91/2014. NVB határozat. Indokolás II. pont.

és az aláírások ellenőrzése követ, végezetül pedig az Országgyűlésnek a népszavazás elrendelése tárgyában hozott határozatát.⁵⁰

Ezen eljárás mindegyik szakaszában biztosított a jogorvoslat, így a kérdés elsősorban nem a jogorvoslat lehetőségére, hanem arra irányul, hogy melyik az a fórum, amelyhez fordulni lehet.

A döntés – amellyel szemben a jogorvoslatot igénybe lehet venni – mind a régi, mind az új törvény értelmében az NVB hozza meg. Ez alól természetesen az eljárás végén az Országgyűlés által a népszavazás elrendelése tárgyában hozott határozat kivételt jelent. Az OVB/NVB jellegét tekintve ki kell emelni, hogy ezt a szervet eredetileg az országgyűlési képviselők választásáról szóló 1989. évi XXXIV. törvény hozta létre, sajátos sui generis intézménye a magyar közjognak, ugyanis tagjai megválasztásának rendje alapján társadalmi típusú szervnek tekinthető, míg egyes hatáskörei ugyanakkor kvázi közigazgatási bírósággá teszik, különösen így van ez a hitelesítési eljárásban kapott hatáskörénél.⁵¹ E társadalmi szerv határozatait általában a rendes bíróság (a Kúria) vizsgálhatja felül, ami egyebek között a népszavazási eljárás további szakaszaiban, így például az aláírások ellenőrzése során hozott határozata esetében is így történt és egyben ma is történik. A hitelesítési eljárásban azonban a régi szabályozás eltérést mutatott, ugyanis a hitelesítési hatáskörben hozott OVB határozattal szemben másodfokon az Alkotmánybíróság járt el.

E rendszert számos kritika érte már abban az időben is. *Kukorelli István* nézete alapján, egy olyan intézmény kapta meg ezzel külön törvényben a másodfokú hatáskört, amelynek alapvetően nem e politikai jellegű választási bíráskodás a fő feladata, hanem az absztrakt normakontroll.⁵²

A jogorvoslati eljárásban tehát, a ténykérdések vagy a jogkérdések alapul vételével, arra kell keresni elsősorban a választ, hogy inkább a rendes bíróságot kell-e igénybevétele céljára kijelölni, vagy inkább az Alkotmánybíróság jogértelmező tevékenységét kell-e meghagyni. E fejezet során az új szabályozás bemutatásával e kérdések megválaszolására törekszem.

3.1. Hitelesítési eljárás

A népszavazás kezdeményezésére irányuló kérdés NVI általi vizsgálatát követően az NVB elé kerül, amely dönt annak hitelesítéséről, vagy annak megtagadásáról. A népszavazási eljárás legfontosabb mozzanatának számító hitelesítési eljárás célját az Alkotmánybíróság a következőképpen határozta meg:

⁵⁰ Bár az Nsztv. V. fejezete értelmében „országos népszavazási eljárásnak” csak a népszavazás kitűzésétől a választás eredményének megállapításáig tartó szakaszt nevezi, a dolgozatom során ettől eltérően a kezdeményezés benyújtásától a népszavazási eredmény megállapításáig tartó folyamat egészét népszavazási eljárásnak nevezem.

⁵¹ KUKORELLI (2006): i. m. 117.o.

⁵² Uo. 114.o.

„...a hitelesítési eljárás az aláírásgyűjtés megkezdése előtt nyújt garanciát arra, hogy az aláírásgyűjtés kezdeményezői, illetőleg a kérdés népszavazásra bocsátását aláírásukkal támogató választópolgárok népszavazáshoz való joga ne sérüljön, a megfogalmazott kérdés eredményes aláírásgyűjtés esetén népszavazásra bocsátható és eredményes népszavazás esetén országgyűlési döntéshozatalra alkalmas legyen, valamint arra, hogy az aláírásgyűjtő ív technikailag biztosítsa a választópolgári akarat egyértelmű kifejezésének lehetőségét, az aláírások hitelességének ellenőrzését.”⁵³

A jogorvoslatok tekintetében a régi és az új szabályozás közötti eltérés legmarkánsabban ezen első mozzanatban – a hitelesítési eljárásban – mutatkozik, ezért e pontban ezek részletes bemutatására összpontosítok.

3.1.1. A régi szabályozás szerint

A hitelesítési eljárás első szakaszában nagy szerepe volt és jelenleg is van az OVB/NVB-nek, melynek határozata ellen a régi Ve. valamint Nsztv. alapján az Alkotmánybírósághoz lehetett kifogással élni. Ezáltal egy speciális eljárási rend alakult ki, ami lényegében az 52/1997. (X.14.) AB határozatban foglaltakra épült. A határozat rendelkező része ugyanis megállapította, hogy: *„az Alkotmány 2. § (1) bekezdésében megjelölt jogállamiság szerves részét képező jogbiztonság megköveteli, hogy a törvény létesítsen megfelelő jogintézményt a népszavazási kezdeményezés alapjául szánt kérdések előzetes alkotmányossági vizsgálatára. A választópolgároknak a népszavazással kapcsolatos joga az Alkotmányban biztosított politikai alapjog, ezért a népszavazás tárgyában hozott döntés ellen biztosítani kell az Alkotmánybírósághoz irányuló alkotmányossági panasz lehetőségét.”⁵⁴*

Az Alkotmánybíróság e másodfokú hatáskörét a régi Ve. 130. §-a határozta meg az Alkotmánybíróságról szóló 1989. évi XXXII. törvény (a továbbiakban: régi Abtv.) 1. § h) pontjában foglaltaknak megfelelően és az Alkotmánybíróság pedig e jogszabályban biztosított hatáskörénél fogva az OVB határozatai ellen benyújtott kifogások elbírálása során kialakította következetes gyakorlatát. Ennek során rögzítette, hogy *„az Alkotmánybíróságnak a kifogás alapján folytatott eljárása jogorvoslati eljárás. Az Alkotmánybíróság a jogorvoslati eljárásban azt vizsgálja, hogy a beérkezett kifogás megfelel-e a Ve. 78. § (2) bekezdésében foglalt feltételeknek, s az OVB az aláírásgyűjtő ív hitelesítési eljárásban az Alkotmánynak és az irányadó törvényeknek megfelelően járt-e el. Eljárása során az Alkotmánybíróság e feladatát alkotmányos jogállásával és rendeltetésével összhangban látja el.”⁵⁵*

⁵³ 18/2008. (III. 12.) AB határozat Indokolás III/2. pont, ABH 2008, 219. o.

⁵⁴ A határozat rendelkező részének II/2-3. pontja, ABH 1997, 332. o.

⁵⁵ KUKORELLI (2006): i. m. 119. o.

Az Alkotmánybíróság e hatáskörében eljárva soron kívül bírálta el az OVB-nek az aláírásgyűjtő íven szereplő kérdés hitelesítésével kapcsolatos döntése elleni kifogásokat és a következő döntéseket hozta: az OVB határozatát vagy helybenhagyta, vagy azt megsemmisítette és az OVB-t új eljárásra utasította.⁵⁶ Tehát ebből megállapítható, hogy az Alkotmánybíróságot kasszatórius jogkör illette meg és nem volt jogosult a határozat megváltoztatására.

E szabályozás hátulütőjét az jelentette, hogy a két szerv közötti jogvitának nem volt objektív határideje, hiszen az AB számára csupán soronkívüliséget írt elő a jogalkotó, azonkívül az AB határozata nyomán megindított új hitelesítési eljárásban az OVB határozata meghozatalára semmilyen határidő nem szerepelt a régi Ve.-ben. Ez egészült ki azzal, hogy korlátlan számú „fordulóra” kerülhetett sor az OVB és az AB között. Mindezen hiányosságok lehetővé tették egyes esetekben az eljárás elhúzódását, valamint az eljárás pontos vége meghatározásának kiszámíthatatlanságát. Márpedig a kiszámíthatatlanság az Alkotmány 2. § (1) bekezdésében⁵⁷ rögzített jogállamiság klauzulájával nem fér össze, amit az Alkotmánybíróság számtalanszor értelmezett.

Mivel a népszavazási kérdés hitelesítésére csak abban az esetben kerülhet sor, ha az megfelel az Alaptörvényben és az irányadó törvényben foglalt feltételeknek – vagyis a tartalmi és formai követelményeknek egyaránt – kérdésként merülhet fel, hogy e feltételek teljesülésének megvalósulását csakugyan az Alkotmánybíróság vizsgálja-e felül vagy inkább egy rendes jogorvoslati eljárásban eljáró bírói fórum. Ugyanis a formai feltételek esetén egyértelműen, míg a tartalmi kérdések esetében, pedig az Alkotmánybíróság határozatai által kialakított és széles körben követett gyakorlat alapján az Alkotmánybíróság eljárása nélkül is megadható a válasz.

Természetesen azonban elmondható, hogy ez a szabályozás a hiányosságok ellenére is elfogadható, hiszen biztosította a népszavazási eljárás során a választópolgárokat érintő döntések alkotmánybírósági felülvizsgálatának lehetőségét, amelyet az Alkotmánybíróság 52/1997. (X.14.) határozata kifejezetten alkotmányos követelményként definiált.

3.1.2. Új szabályozás szerint

A közelmúltban hatályba lépett törvények döntő változást hoztak az előbb említett jogorvoslati fórumrendszer tekintetében. E változást már az új Ve. hatályba lépését megelőzően az egyes törvények Alaptörvénnyel összefüggő módosításáról szóló 2011. évi CCI. törvény a régi Ve. 130. §-ának módosításával már létrehozta. E törvény lényegében az előbbi kérdésre és a korábbi rendszerrel kapcsolatos kritikára reflektálva megváltoztatta a jogorvoslati hatáskörrel rendelkező fórumot, amelynek köszönhetően az OVB népszavazási ügyekben

⁵⁶ Ve. 130. § (1)-(2) bek.

⁵⁷ „A Magyar Köztársaság független demokratikus jogállam.”

hozott határozataival szemben az Alkotmánybíróság helyett a Kúria lett a kontrollfórum. Ezt a megoldást mind a Ve. és az Nsztv. is átvette.⁵⁸ Bár e szabályozás örvendetesnek számít, mégis az Alkotmánybíróság szerepének a figyelmen kívül hagyása a hitelesítési eljárásban véleményem szerint nem megfelelő, ezért az ezzel kapcsolatban felmerülő aggályaimat e pontban fejtem ki.

Az Nsztv. értelmében a hitelesítési eljárásban hozható döntések és velük szemben indítható jogorvoslatok a következőképpen történnek: a népszavazásra irányuló kérdés NVI általi vizsgálatát követően, amennyiben az a törvényi feltételeknek megfelel, az NVB elé kerül. Az NVB döntése formai tekintetben kétféle lehet: az ügy érdemében – a benyújtástól számított 30 napon belül – határozattal dönt, míg az eljárás során felmerült minden egyéb kérdésben pedig jegyzőkönyvbe foglalt döntést hoz.⁵⁹

Az NVB ügy érdemében hozott határozatának tartalma háromféle lehet: érdemi vizsgálat nélkül visszautasítja a kezdeményezést, ha a kérdés szeméremsértő vagy más módon megbotránkoztató kifejezést tartalmaz. Hitelesíti a kérdést, ha az Alaptörvényben, valamint az Nsztv.-ben a kérdéssel szemben támasztott követelményeknek megfelel. A fenti feltételek hiányában a kérdés hitelesítését megtagadja.⁶⁰

Az új szabályozással kapcsolatos egyik értelmezési nehézséget a következőben látom: az Nsztv. nem szabályozza a bírósági felülvizsgálati kérelem benyújtóinak a körét. A törvény megfogalmazása szerint: „*a Nemzeti Választási Bizottságnak a kérdés hitelesítésével kapcsolatos döntése elleni felülvizsgálati kérelmet – a Kúriának címezve – úgy kell benyújtani, hogy az a határozat közzétételét követő tizenöt napon belül megérkezzen a Nemzeti Választási Bizottsághoz.*”⁶¹ A kérdés ebben az esetben arra irányul, hogy ez a megfogalmazás az Nsztv. 1. § (1) bekezdése szerint, melynek értelmében: „*[a]z e törvény hatálya alá tartozó eljárásokra a választási eljárásról szóló 2013. évi XXXVI. törvény (a továbbiakban: Ve.) Általános részét - az e törvényben foglalt eltérésekkel - alkalmazni kell*”, eltérést jelent-e a Ve.-től a felülvizsgálat benyújtására jogosult személyek tekintetében, vagy csak az irányadó határidő és benyújtás módja tekintetében tér el tőle, valamint arra, hogy annyiban nem jelent eltérést a Ve. szabályaitól, akkor ki tekinthető érintettnek az ügyben.

Az első kérdés esetében az Nsztv. egész szövegének ismerete alapján arra következtetésre kell jutni, hogy a törvény szóhasználatára – azaz az alany megkerülése – arra utal, hogy az Nsztv. a felülvizsgálat benyújtására jogosultak körét tekintve nem kíván a Ve.-től eltérni. Ekképpen e megfogalmazásából nem

⁵⁸ Nsztv. 29. § (1) bek.

⁵⁹ Ve. 44. § (1) bek.

⁶⁰ Nsztv. 11-12. §.

⁶¹ Nsztv. 29. § (1) bek.

következik egyértelműen, hogy bárki jogosult lenne felülvizsgálat benyújtására a korábbi szabályozás alkotmánybíróági felülvizsgálatot eredményező kifogásának mintájára.⁶² Így tehát az Nsztv. 29. § (1) bekezdésére a Ve. 222. § (1) bekezdése irányadó, amely szerint „a Nemzeti Választási Bizottság határozata ellen az ügyben érintett természetes és jogi személy, jogi személyiség nélküli szervezet bírósági felülvizsgálati kérelmet nyújthat be.”

Az első kérdésre adott válaszból következően második lépésként meg kell vizsgálni az érintettség kérdését. Ugyanis a népszavazás, mint Alaptörvényben biztosított politikai alapjog, az ország sorsát érintő legfontosabb ügyekben gyakorolható. Ez alapján egy országos népszavazási kezdeményezés, vagyis egy jövőbeli népszavazáson hozott döntés elméletileg minden választópolgárt, sőt a választópolgárokon kívüli jogalanyokat is érinthet, így kitágítva az érintettek és ezzel összefüggésben a felülvizsgálati kérelem benyújtóinak a körét, amely megközelíti a korábbi szabályozás „bárki” megfogalmazását. Azonban e tág felfogáshoz képest az érintettségnek meg lehet fogalmazni egy szűkebb érdemezését is, amely csupán a népszavazási résztvevőkre, vagyis a szervezőre és támogatóira redukálja az érintettek számát.⁶³

Miután az érintettség vizsgálatára a Kúriának az eddigi népszavazási ügyekkel kapcsolatos gyakorlatában még nem került sor, ezért csak a jövőben fog eldőlni, hogy a két felfogás közül melyik kerül be az állandó gyakorlatba. Véleményem szerint az érintettség tág felfogása felelne meg leginkább a népszavazás intézményének, ami azonban kétségtől nagyobb megterhelést jelentene a jogorvoslati eljárásban eljáró szervek számára.

Az új törvénynek a következő, kardinális hiányosságát az alkotmányjogi panaszról való rendelkezés hiányában látom. Ugyanis a korábbi fórumrendszer kritikáira reflektálva az Alkotmánybíróság helyett a Kúria kapta meg a másodfokú hatáskört a jogorvoslati eljárásban, ugyanakkor az új Nsztv. a határidők tekintetében nem teszi lehetővé az alkotmányjogi panasszal való Alkotmánybírósághoz fordulást. A törvénynek ezt a hiányosságát az eljárás részletes leírásán keresztül mutatom be.

A megújult jogorvoslati fórumrendszer értelmében felülvizsgálati kérelmet tehát az NVB a Kúriának küldi meg, méghozzá a beérkezést követő öt napon belül.⁶⁴ A Kúria kasszatórius illetve reformatórius jogkörben járhat el az NVB határozatának a tartalmától függően.

Kasszatórius jogkör illeti meg a Kúriát akkor, ha az NVB népszavazási kezdeményezést érdemi vizsgálat nélküli visszautasításáról szóló határozata elleni felülvizsgálati kérelemről dönt. E felülvizsgálati kérelmet 30 napon belül bírálja el: a határozatot vagy helybenhagyja, vagy az NVB-t új eljárás

⁶² Ve. 130. §.

⁶³ ERDŐS: i. m. 227-228. o.

⁶⁴ Nsztv. 29. § (2) bek.

lefolytatására utasítja. Új eljárásra utasítás esetén a törvény határidőt szab az NVB eljárásának elhúzódása elé, ugyanis a Kúria döntésétől számított 30 napon belül kell döntenie a kérdés hitelesítéséről vagy annak megtagadásáról.⁶⁵ Ez mindenképpen előrelépést jelent a korábbi szabályozással szemben, ugyanis a régi Ve.-ben az AB határozata nyomán megindított új hitelesítési eljárásban az OVB határozatának meghozatalára semmilyen határidő nem szerepelt.

Reformatórius jogkörrel rendelkezik a Kúria, amikor az NVB népszavazási kérdést hitelesítő vagy hitelesítést megtagadó határozata ellen benyújtott felülvizsgálati kérelemről rendelkezik. Ebben az esetben a Kúria 90 napon belül bírálja el a felülvizsgálati kérelmet és a határozatot vagy helybenhagyja, vagy megváltoztatja.⁶⁶

Tehát a Kúriát, szemben az Alkotmánybírósággal, az új törvény már felruházta reformatórius jogkörrel is, ami egyébként a rendes bírósági jogorvoslatok körében általánosan elfogadott. Ugyanakkor ki kell emelni azt, hogy ha a Kúria nem találja törvényesnek a Nemzeti Választási Bizottságnak a kérdés hitelesítésével kapcsolatos határozatát – reformatórius jogkör révén – azt meg kell változtatnia, s nincs lehetősége arra, hogy az NVB-t új eljárásra utasítsa.

Az új szabályozás problematikáját véleményem szerint az Nsztv. 30. § (1) bekezdése adja, amely úgy rendelkezik, hogy: „*A Kúria döntése ellen további jogorvoslatnak helye nincs.*” Ezzel látszólag elzárja az Alkotmánybírósághoz fordulás lehetőségét, viszont nem szabad megfeledkezni az alkotmányjogi panasz intézményéről. Bár az új szabályozás értelmében az Alkotmánybíróság helyett a Kúria lett az NVB határozatait felülvizsgáló fórum, ez azonban nem jelenti az alkotmányjogi panasz lehetőségének kizárását. Ugyanis azt az Alaptörvény 24. cikk (2) bekezdés c-d) pontja biztosítja, ezért törvény azt nem vonhatja el.⁶⁷ Mindazonáltal e logikát erősíti az is, hogy mivel az Nsztv. nem rendelkezik a hitelesítéssel kapcsolatos kúriai határozattal szembeni alkotmányjogi panaszról vagy annak kizárásáról, így arra a Ve. szabályai az irányadók, amely lehetővé teszi az alkotmányjogi panasz benyújtását.⁶⁸

Az ún. valódi alkotmányjogi panasz intézményének a bevezetése óta ugyanis az Alkotmánybíróság számára lehetőség nyílik az egyedi bírói döntés Alaptörvénnyel való összhangjának vizsgálatára⁶⁹, e körben tehát az Alkotmánybíróság feladatává a bírósági jogértelmezés és a jogszabályok értelmezési tartománya alkotmányos kereteinek kijelölése lép. Ezáltal biztosítja a bírói döntések jogszerűségén kívül, azok alkotmányosságát is. Ebből következik, hogy a bírói döntés elleni alkotmányjogi panasz nem tekinthető a

⁶⁵ Nsztv. 30. § (2) bek.

⁶⁶ Nsztv. 30. § (1) bek.

⁶⁷ ERDŐS: i. m. 228. o.

⁶⁸ Nsztv. 1. § (1) bek., Ve. 233. §

⁶⁹ Alaptörvény 24. cikk (2) bek. d) pont.

bíróági szervezeten belüli jogorvoslattal már nem támadható bírói határozatok által okozott valamennyi jogsérelem orvoslása eszközének. A rendes bíróság által elkövetett vélt vagy valós jogszabálysértések önmagukban nem adnak alapot alkotmányjogi panasznak.⁷⁰ Hiszen az Alkotmánybíróság, mint fórum nem része az igazságszolgáltatásnak, – mind szervezetileg, mind hatáskörileg elkülönül tőle, – eljárása nem jelenti mintegy a bírósági eljárás folytatását, a bíróság által megállapított tények felülbírálatát, hanem kizárólag a bíróság által alkalmazott megállapítások, értelmezések alkotmányosságának a vizsgálatát. Ekként nem tekinthető a jogorvoslati eljárás egy újabb fórummal való kibővítésének, amit az alkotmányjogi panasz Ve.-n belüli elhelyezkedése is mutat.

Az Alkotmánybíróság továbbra is fenntartja a gyakorlatát, melynek értelmében *„az alkotmányjogi panasz az Alkotmányban szabályozott alapvető jog védelmének eszköze, mely alapvető jogok rendeletetése az, hogy az államhatalommal szemben alkotmányos garanciát teremtsenek az állampolgár, egyén vagy egy közösség jogainak védelmére, cselekvési autonómiájának biztosítására.”*⁷¹

Miután e következtetések alapján az alkotmányjogi panasz igénybevétele lehetőségéhez az Nsztv. 1. § (1) bekezdése alapján jutottunk el, így a határidők tekintetében a Ve.-ben rögzített meglehetősen rövid három napos határidőt kell alkalmazni. Ennek értelmében a Kúria határozatával szemben alkotmányjogi panasz nyújtható be az Alkotmánybírósághoz a határozat közlésétől számított három napon belül. Az Alkotmánybíróság három munkanapon belül dönt a panasz befogadhatóságáról, a befogadott alkotmányjogi panaszról pedig további három munkanapon belül dönt.⁷² Az Alkotmánybíróság vagy elutasítja az alkotmányjogi panaszt, vagy ha azt megalapozottnak találja, megsemmisíti a Kúria határozatát.⁷³

A problémát azonban a következő szabályok okozzák: A hitelesítési eljárás lezárásaként – a kérdést hitelesítő döntés elleni jogorvoslati határidő eredménytelen elteltét vagy jogorvoslat esetén a Kúria hitelesítő határozatot helybenhagyó vagy a kérdést hitelesítő döntésének a Magyar Közlönyben való közzétételét követő öt napon belül – az NVI elnöke az aláírásgyűjtő ív mintapéldányát hitelesítési záradékkal látja el, és azt átadja a szervezőnek.

A köztársasági elnök vagy a Kormány által benyújtott kérdés hitelesítéséről az NVB elnöke, a kérdést hitelesítő döntés elleni jogorvoslati határidő eredménytelen elteltét – jogorvoslat esetén a Kúria hitelesítő határozatot

⁷⁰ 3065/2013. (II. 28) AB végzés Indokolás 11-12. pont.

⁷¹ 65/1992. (XII. 17.) AB határozat, ABH 1992, 289, 291. o.

⁷² Ve. 233. § (1)-(2) bek.

⁷³ Abtv. 43. § (1) bek.

helybenhagyó vagy a kérdést hitelesítő döntésének a Magyar Közlönyben való közzétételét – követő öt napon belül tájékoztatja az Országgyűlés elnökét.⁷⁴

Szükségesnek tartom az alkotmányjogi panasz Nsztv.-ben való szabályozást, hiszen a fenti szabályozásból kitűnik, hogy a jogalkotó nem vette figyelembe azt az esetet, ha a Kúria pozitív tartalmú határozatával szemben alkotmányjogi panaszt nyújtanak be. Ugyanis a népszavazás kezdeményezésére jogosult mindkét csoport esetében a Kúria határozatának közzétételétől számított öt napot biztosít mind az aláírásgyűjtő ív mintapéldányának hitelesítési záradékkal való ellátására, mind az Országgyűlés elnökének tájékoztatására. Azonban az Alkotmánybíróság döntése nem feltétlenül születik meg a Kúria határozatának közzétételétől számított 5 napon belül.

Másik probléma, amit a jogalkotó nem mérlegelt az Nsztv. megalkotásakor az, hogy milyen eljárást kell követni abban az esetben, ha az Alkotmánybíróság megsemmisíti a Kúria döntését. De lege ferenda javaslataimat és az alkotmányjogi panasz igénybevételének lehetőségeit a következő pontban fejtem ki.

3.1.3. Alkotmányjogi panasz jogorvoslati rendszerbe ültetésének lehetőségei és ezzel kapcsolatos eljárási problémák feloldása

Az alkotmányjogi panasznak a népszavazási eljárás jogorvoslati rendszerébe való illesztése mellett szól véleményem szerint az, hogy az 52/1997. (X.14.) AB határozat kifejezetten alkotmányos követelményként támasztotta a népszavazási eljárás tekintetében a választópolgárokat érintő döntések alkotmánybírósági felülvizsgálatának lehetőségét. „*A választópolgároknak a népszavazással kapcsolatos joga az Alkotmányban biztosított politikai alapjog, ezért a népszavazás tárgyában hozott döntés ellen biztosítani kell az Alkotmánybírósághoz irányuló alkotmányossági panasz lehetőségét.*”⁷⁵ Bár az Alaptörvény negyedik módosítása értelmében: „*Az Alaptörvény hatálybalépése előtt meghozott alkotmánybírósági határozatok hatályukat veszítik. E rendelkezés nem érinti az ezen határozatok által kifejtett joghatásokat.*”⁷⁶ Éppen ezért az 52/1997. (X.14.) AB határozat alkotmányos követelményként továbbra is irányadónak tekinthető, hiszen a népszavazáshoz való jog az Alaptörvényben is politikai alapjog⁷⁷, a közvetlen hatalomgyakorlásra vonatkozó alkotmányos jog gyakorlásának egyik megvalósulási alakzata.⁷⁸ Emellett az Alkotmánybíróság a 13/2013. (VI.17.) AB határozatában szintén kinyilvánította, hogy a 2013. április 1-jét követően hozott döntéseiben is felhasználja a korábbi határozatokban

⁷⁴ Nsztv. 14. §

⁷⁵ A határozat rendelkező részének II/2-3. pontja, ABH 1997. 332. o.

⁷⁶ Alaptörvény: Záró és egyes rendelkezések 5. pont.

⁷⁷ Alaptörvény XXIII. cikk (7) bek.

⁷⁸ PETRÉTEI: i. m. 290-291. o.

szereplő érveket, jogelveket és egyéb megállapításokat tartalmi vagy kontextuális egyezőség esetén és e döntéseket ezután forrásként jelöli majd meg. Ezen érvek felhasználása tekintetben az Alkotmánybíróságot egyedül kellő részletességű indokolási kötelezettség terheli.⁷⁹

Így az 52/1997. (X.14.) AB határozat értelmében, ami éppen azt juttatta kifejezésre, hogy a korábbi Alkotmány és így az Alaptörvény autentikus értelmezésére egyedül az Alkotmánybíróság jogosult, ez alapján meg kell, hogy illesse az Alkotmánybíróságot az a jog, hogy felülvizsgálhasson egy politikai alapjogot érintő bírói döntést. Hiszen ebben az esetben Alaptörvény-értelmezésről van szó, ugyanis a tiltott tárgykörbe ütközés csak így állapítható meg, minthogy azok az Alaptörvényben szerepelnek. Mindazonáltal a fenti érvet támasztja alá az is, hogy a rendes bíróság semmilyen más eljárásban nem értelmezheti kötelező jelleggel az Alaptörvényt. Ugyanis, amennyiben Alaptörvény-ellenességet észlel, fel kell függesztenie az eljárást, s a problémás normát az Alkotmánybíróság elé kell terjesztenie. Ebből következik, hogy jelen esetben az AB Alaptörvény-értelmezési monopóliuma megdőlni látszik, éppen ezért szükségesnek tartom az alkotmányjogi panasz lehetőségének biztosítását, így amennyiben alkotmányjogi panaszt nyújtanak be, az AB dönthet a Kúria Alaptörvény- értelmezésének helyességéről.

A korábbi szabályozás alapján a fenti kérdéskör nem merült fel, hiszen az Alkotmánybíróságot, mint másodfokú hatáskör gyakorlóját illette meg az Alkotmánnyal/ Alaptörvénnyel való összhang vizsgálata. A hatályos szabályozás értelmében, azonban az Alkotmánybíróság az Abtv. alapján számára biztosított hatáskörénél fogva csak az Országgyűlésnek a népszavazás tárgyában hozott határozatát jogosult felülvizsgálni, ami hátrányosnak számít abban, hogy e hatáskörének keretében nem vizsgálhatja érdemben azt az indítványt, amely a népszavazási kérdés tartalmát illető vagy a hitelesítéssel összefüggő alkotmányosság aggályokra hivatkozik.⁸⁰ Így ennek a hatáskörnek nincs a hitelesítési eljárásra visszaható hatása. Következésképpen utólag már nem lehetséges, a hitelesítési eljárásban pedig adott esetben a szűk határidők tekintetében kizárt az Alkotmánybírósághoz fordulás lehetősége.

Ugyanakkor nemcsak elvi kérdésként merül fel az Alkotmánybíróság eljárásának a biztosítása, hiszen a Kúria az új hatáskörének gyakorlása óta már most az Alkotmánybíróságtól eltérő megállapításokat tett, nevezetesen a dolgozatom elején, a tartalmi követelmények között említett Országgyűlés feladat- és hatásköre tekintetében, ami a jogforrási hierarchia elvével ellentétben állónak is tekinthető. Mindezek alapján szükségesnek tartom az alkotmányjogi panasznak a hitelesítési eljárásba való Nsztv. általi beillesztését.

⁷⁹ 13/2013. (VI. 17.) AB határozat III./2. pont.

⁸⁰ Abtv. 33. § (3) bek.

A fenti érvelés alapját az ún. valódi alkotmányjogi panasz képezi. Ugyanis az alkotmányjogi panasz intézménye tágult az 1997-es szabályozáshoz képest. Az Alaptörvény és az új Abtv. az alapjogi védelem új útját nyitotta meg azzal, hogy lehetővé teszi, hogy a testület bírósági döntést is felülvizsgáljon, amennyiben az eljárás során következett be az alapjogi jogsérelem.⁸¹ Így az alkotmányjogi panasz folytán már nemcsak jogszabályok, hanem – ahogy arra az előző pontban már kitértem – bírói döntések Alaptörvénybe ütközését is vizsgálhatja az Alkotmánybíróság.⁸² Tehát ez a jelentősen tágabb új szabályozás megeremti az ún. valódi alkotmányjogi panaszt, amellyel lehetőség nyílik arra, hogy alapjogi sérelem miatt támadjanak meg egy bírói döntést anélkül, hogy a bíróság az eljárásában alkotmányellenes jogszabályt alkalmazott volna.⁸³ Ugyanakkor ismételten hangsúlyozni kell, hogy az Alkotmánybíróság nem vált ténybíróssá ezen intézmény bevezetésével, mivel a bíróság által megállapított tényeket nem mérlegelheti, bírálhatja felül, kizárólag a bíróság által alkalmazott megállapítások, értelmezések alkotmányosságával foglalkozik.

A fenti érvek alapján az alkotmányjogi panasz Nsztv.-beli szabályozását a következőképpen képzelem el:

30. § (1) A Kúria a felülvizsgálati kérelmet kilencven napon belül bírálja el. A Kúria a Nemzeti Választási Bizottság határozatát helybenhagyja, vagy azt megváltoztatja.

(1a) A Kúriának a kérdés hitelesítésével kapcsolatos döntése elleni alkotmányjogi panaszt a sérelmezett döntés közlésétől számított 5 napon belül lehet benyújtani az Alkotmánybírósághoz. Az Alkotmánybíróság a panasz befogadhatóságáról a beérkezéstől számított 5 munkanapon belül dönt, a befogadott alkotmányjogi panaszról további 5 munkanapon belül dönt.

Abban az esetben, ha az Alkotmánybíróság a Kúria határozatát megsemmisíti, véleményem szerint a következő eljárást kellene követni:

30. § (1b) Az Abtv. 43. § (1) és (3) bekezdése értelmében, ha az Alkotmánybíróság a Kúriát új eljárásra utasítja, a Kúria az Alkotmánybíróság döntésétől számított harminc napon belül hozza meg a döntését.

A hitelesítési eljárás lezárásaként, pedig az előbbi szabályok érvényesülése érdekében a következő kiegészítések alkalmazása szükségeltetik:

⁸¹ CSINK LÓRÁNT – SCHANDA BALÁZS: The Constitutional Cour, in CSINK LÓRÁNT – SCHANDA BALÁZS – VARGA ZS. ANDRÁS (szerk.): *The Basic Law of Hungary. A First Commentary*, 2012, Clarus Press Ltd. Dublin – National Institute of Public Administration, Budapest, 301-304. o.

⁸² Abtv. 27. §.

⁸³ TÓTH J. ZOLTÁN: Az alkotmánybírósági egyéni alapjogvédelem eszközei és gyakorlata – egykor és most, in RIXER ÁDÁM (szerk.): *Állam és közösség. Válogatott közjogi tanulmányok Magyarország Alaptörvénye tiszteletére*, 2012, KGRE, Budapest, 344-349. o.

14. § (1a) Ha a Kúria döntése ellen alkotmányjogi panaszt nyújtottak be az Alkotmánybírósághoz, a Kúria az Alkotmánybíróság határozata alapján meghozott döntésének a Magyar Közlönyben való közzétételét követő öt napon belül a Nemzeti Választási Iroda elnöke hitelesítési záradékkal látja el az aláírásgyűjtő ív mintapéldányát, és azt átadja a szervezőnek.

(2a) Ha a Kúria döntése ellen alkotmányjogi panaszt nyújtottak be az Alkotmánybírósághoz, a Nemzeti Választási Bizottság elnöke a Kúriának az Alkotmánybíróság határozata alapján meghozott döntésének a Magyar Közlönyben való közzétételét követő öt napon belül tájékoztatja az Országgyűlés elnökét.

3.2. Aláírásgyűjtéssel kapcsolatos kifogás

Az aláírásgyűjtéssel kapcsolatos kifogásnak csak a választópolgárok által kezdeményezett népszavazás esetén van létjogosultsága, ugyanis a Kormány és a köztársasági elnök által kezdeményezett népszavazás esetén ez az eljárási cselekmény értelemszerűen kimarad. Az aláírásgyűjtés ellenőrzésével kapcsolatos jogorvoslati eljárásban a régi szabályokhoz képest döntő változás nem történt.

Az aláírásgyűjtésre vonatkozó főbb szabályok a következőképpen néznek ki: a népszavazás szervezője a hitelesítő záradékkal ellátott aláírásgyűjtő ív másolatán a népszavazási kezdeményezés támogatásához a záradékolástól számított 120 napig gyűjthet aláírásokat.⁸⁴ Az aláírásgyűjtés az országgyűlési képviselők, az Európai Parlament tagjai, a helyi önkormányzati képviselők és polgármesterek, valamint a nemzetiségi önkormányzati képviselők általános választásának napját megelőző és követő negyvenedik nap között szünetel.⁸⁵

Az aláírások érvényességével kapcsolatban fontos kiemelni, hogy egy választópolgár csak egy aláírással támogathatja a népszavazási kezdeményezést, további aláírásai érvénytelenek minősülnek. Ugyanakkor a támogató aláírást, visszavonni már nem lehet. Az aláírásgyűjtő íven a sajátkezü aláírás mellett a választópolgár nevét, személyi azonosítóját vagy magyar állampolgárságát igazoló okmány számát és anyja nevét is fel kell tüntetni.⁸⁶ Ezeknek az előírásoknak a betartása döntő fontosságú, hiszen az aláírások ellenőrzése során ettől függ az eljárás e szakaszának érvényessége.

A népszavazás kitűzésére irányuló állampolgári kezdeményezés aláírásgyűjtő íveit a rendelkezésre álló 120 napos időtartamon belül a szervező csak egyszer nyújthatja be az NVB-hez, aminek benyújtását követően a kezdeményezést már nem lehet visszavonni.⁸⁷ E szabály alapján a

⁸⁴ Nsztv. 15. § (1) bek. és 19. § (1) bek.

⁸⁵ Nsztv. 18. § (1) bek.

⁸⁶ Nsztv. 15. § (1)-(3) bek.

⁸⁷ Nsztv. 19-20. §.

választópolgárok által kezdeményezett népszavazás esetén a szerevezőnek a rendelkezési joga jóval szűkebb, mint a köztársasági elnöknek és a Kormánynak, hiszen az utóbbiak által kezdeményezett népszavazásnál egészen a népszavazás elrendeléséig lehetőségük van visszavonni az általuk benyújtott népszavazási kezdeményezést.⁸⁸

Az NVB az aláírások érvényességének ellenőrzéséről 60 napon belül gondoskodik, amely alatt megvizsgálja, hogy az aláírás többek között a fenti feltételeknek megfelel-e. Az NVB e tevékenysége során az aláírásokat tételesen ellenőrzi.⁸⁹

Az aláírásgyűjtéssel és az aláírások ellenőrzésével kapcsolatos jogorvoslati eljárásban a korábbi törvénnyel szemben változásként a következő emelhető ki. A jogorvoslati határidők három napról öt napra hosszabbodnak, amelyet a vélelmezett jogsértéstől kell számítani. Ehhez kapcsolódó szabály, hogy *„ha a határidő utolsó napja nem munkanapra esik, a határidő csak az azt követő legközelebbi munkanapon jár le.”* Ennek megfelelően az NVB-nek a kifogás elbírálására 5 nap áll rendelkezésre.⁹⁰

Az NVB-nek a kifogás elbírálásával kapcsolatos határozata ellen szintén a Kúriához lehet fordulni bírósági felülvizsgálat iránti kérelemmel⁹¹, amelynek a határozat közlésétől számított harmadik napon kell, hogy megérkezzen az NVB-hez.⁹² A felülvizsgálati kérelmet az NVI annak beérkezését követő napon 9 óráig felterjeszti a Kúriához.⁹³ Ahogy a kifogásnál, úgy ebben az esetben is azonos hosszúságú határidők vonatkoznak mind a kérelem benyújtására, mind annak elbírálására. Így a Kúria a bírósági felülvizsgálat iránti kérelemtől legkésőbb a beérkezésétől számított harmadik napon dönt.⁹⁴ A Kúria e hatáskörében reformatórius jogkörrel jár el, tehát – ha a kérelmet nem kell érdemi vizsgálat nélkül elutasítani – az NVB határozatát helybenhagyja, vagy azt megváltoztatja.⁹⁵

A Kúria határozatával szemben a Ve. mögöttes szabályainak megfelelően alkotmányjogi panasz nyújtható be az Alkotmánybírósághoz, méghozzá a sérelmezett döntés közlésétől számított 3 napon belül. A panasz befogadhatóságáról az Alkotmánybíróság a beérkezésétől számított 3 munkanapon belül, míg a befogadott alkotmányjogi panaszról további 3 munkanapon belül dönt.⁹⁶

⁸⁸ Nsztv. 26. §.

⁸⁹ Nsztv. 21. §.

⁹⁰ Nsztv. 28. §.

⁹¹ Nsztv. 28. §.

⁹² Ve. 224. § (1) és (2) bek., valamint 229. § (1) bek.

⁹³ Ve. 227. § (1) bek.

⁹⁴ Ve. 228. § (2) bek.

⁹⁵ Ve. 231. §.

⁹⁶ Ve. 233. § (1) és (2) bek.

Amennyiben az aláírások ellenőrzése során pozitív döntés születik és az érvényes aláírások száma legalább százezer, akkor az NVB elnöke az aláírások ellenőrzésének eredményéről – az azt megállapító határozat jogerőre emelkedésétől számított 8 napon belül – tájékoztatja az Országgyűlés elnökét.⁹⁷

3.3. Az Országgyűlés népszavazást elrendelő határozatával kapcsolatos alkotmánybírósági hatáskör

Az Országgyűlés elé a népszavazási kezdeményezés a köztársasági elnök, illetve a Kormány által benyújtott népszavazási kezdeményezés esetében a kérdés jogerős hitelesítését követően, a választópolgári kezdeményezés esetén pedig a népszavazási kezdeményezés kellő támogatottságának ellenőrzése után kerül. Ugyanis az Országgyűlés elnöke az NVB elnökének az erről szóló tájékoztatója kézhezvételét követően a legközelebbi ülésnapon bejelenti a népszavazási kezdeményezést. Az Országgyűlés a bejelentést követő 30 napon belül hozza meg a döntését, amely határidő számításánál az ülésszakok közötti szünetet, valamint az elnapolás időtartamát figyelmen kívül kell hagyni.⁹⁸

Az Országgyűlés döntése a kötelező és a fakultatív népszavazástól függően a következők lehetnek: köteles elrendelni a népszavazást az Országgyűlés, ha legalább 200.000 választópolgár támogatta érvényes aláírásával a népszavazási kezdeményezést. Az Országgyűlés szabadon mérlegelheti a népszavazás elrendelését, ha az érvényes aláírások száma legalább 100.000, de kevesebb, mint 200.000, illetve, ha a népszavazást a köztársasági elnök vagy a Kormány kezdeményezte. Ugyanakkor fontos kiemelni azt, hogy a népszavazás kötelező elrendelése esetén sem mellőzhető az Országgyűlés határozat-hozatala.⁹⁹

Az Országgyűlés népszavazás elrendeléséről szóló határozata tartalmazza egyrészt a népszavazásra bocsátott kérdést, másrészt a népszavazás költségvetéséről való rendelkezést. Garanciális jelentőségű az, hogy az Országgyűlés a kérdést a kezdeményezésben megfogalmazott formában bocsássa népszavazásra. Korábban ugyanis előfordult, hogy az Országgyűlés határozatában eltért a kezdeményezésben foglalt kérdés szövegétől.¹⁰⁰ Ezáltal „*olyan veszélyes precedens keletkezett, amely teljes mértékben kizárja a néprészvételt az alkotmányozás folyamatából*”.¹⁰¹

⁹⁷ Nsztv. 23. §.

⁹⁸ Nsztv. 25. § (1)-(2) bek.

⁹⁹ ERDŐS: i. m. 229-230. o.

¹⁰⁰ Ld.: 25/1989. (XI. 10.) OGY határozat és 56/1990. (VII.1) OGY határozat.

¹⁰¹ KUKORELLI ISTVÁN: *Az alkotmányozás évtizede*, 1995, Korona Kiadó, Budapest, 114. o.

Az Országgyűlésnek a népszavazás elrendeléséről szóló határozatot a Magyar Közlönyben közzé kell tenni, valamint az Országgyűlés elnöke a népszavazás elrendeléséről tájékoztatja a köztársasági elnököt.¹⁰²

Az Országgyűlés határozatával szemben is biztosított a jogorvoslat. Méghozzá az Abtv. külön hatáskört is telepített ezzel kapcsolatban az Alkotmánybíróságra, nevezetesen az *Országgyűlés népszavazás elrendelésével összefüggő határozatainak vizsgálatát*. Ennek értelmében bárki indítványozhatja azt, hogy az Alkotmánybíróság az Országgyűlés népszavazást elrendelő, valamint kötelezően elrendelendő népszavazás elrendelését elutasító határozatát felülvizsgálja az elrendelés vagy elutasítás Alaptörvénnyel való összhangja tekintetében. A törvény 15 napos határidőt állapít meg az Országgyűlés határozatának közzétételétől, amelyen belül az indítványnak az Alkotmánybírósághoz be kell érnie. Az indítványt a testület 30 napon belül bírálja el.¹⁰³ Az Alkotmánybíróság e hatáskörének gyakorlása során az Országgyűlés határozatát helybenhagyja, vagy az Országgyűlés határozatának megsemmisítése mellett az Országgyűlést új határozat meghozatalára hívja fel.¹⁰⁴

Az Alkotmánybíróság, azonban nem minden esetben folytat vizsgálatot a határozat érdemében. Erre csak akkor kerül sor, ha *„az aláírásgyűjtő ív hitelesítése és a népszavazás elrendelése között a körülményekben olyan lényeges változás következett be, amelyet a kérdés hitelesítéséről, illetve az azzal szembeni felülvizsgálati kérelemről hozott döntés során az NVB, illetve a Kúria nem vehetett figyelembe, és a döntést érdemben befolyásolhatja.”*¹⁰⁵ E rendelkezés tehát korlátokat állít az alkotmánybírósági felülvizsgálat lehetősége elé, amelynek értelmezésére a későbbiekben térek ki.

Az Abtv. fenti szabályon kívül expressis verbis rögzíti azt is, hogy: *„Az Alkotmánybíróság nem vizsgálja érdemben azt az indítványt, amelyben az indítványozó a népszavazási kérdés tartalmát illető, illetve a hitelesítéssel összefüggő alkotmányossági aggályokra hivatkozik.”*¹⁰⁶ A népszavazási eljárás ezen szakaszán tehát nem lehetséges a hitelesítéssel kapcsolatban az Alkotmánybírósághoz fordulni, az AB ezen hatásköre nem terjeszthető ki a hitelesítési eljárásra is, így megerősíti azon álláspontomat, mely szerint szükséges az alkotmányjogi panasz Nsztv.-beli szabályozása a hitelesítési eljárásban.

Visszatérve az AB-nek azon hatáskörére, mely értelmében az AB az indítványt érdemben csak a körülmények lényeges, az NVB, illetve a Kúria határozata óta bekövetkezett, e két szerv által előre nem látható megváltozása esetén vizsgálja, az alkotmánybírósági gyakorlat készítette. Ugyanis a jogalkotó

¹⁰² Nsztv. 25-27. §.

¹⁰³ Abtv. 33. § (1) bek.

¹⁰⁴ Abtv. 41. § (4) bek.

¹⁰⁵ Abtv. 33. § (2) bek.

¹⁰⁶ Abtv. 33. § (3) bek.

számolt azzal az eshetőséggel, ha az Országgyűlés mellőzi a népszavazás elrendelését olyan esetben is, amikor annak elrendelése kötelező lenne. Az AB levezette ennek a lehetőségnek az alkotmányosság követelményének megfelelő esetét is, mivel ehhez hasonló eset már kétszer is előfordult.¹⁰⁷

Ezekben az esetekben ugyan az Országgyűlés eleget tett alkotmányos kötelezettségének, azonban az Alkotmánybíróság a kötelezően elrendelendő népszavazást elrendelő OGY határozatokat megsemmisítette, mivel az elrendelő határozatok meghozatala előtt az Országgyűlés a kezdeményezésben foglaltaknak megfelelően törvényt alkotott.¹⁰⁸ Az Alkotmánybíróság ezt, a körülmények olyan lényeges megváltozásának tekintette, amely már feleslegessé tette a népszavazás megtartását. *„A népszavazás kivételes, komplementer jellegéből következően, a rendeltetését betölti akkor is, ha az Országgyűlés – a népszavazási kezdeményezésben megnyilvánuló választópolgári akaratot figyelembe véve, azzal lényegében megegyezően – törvényt alkot a népszavazás tárgyát képező kérdésben, ha a népszavazásnak az Országgyűlés döntését befolyásoló funkciója a népszavazás lebonyolítását megelőzően teljesül.”*¹⁰⁹

Az Alkotmánybíróság ezen érvelésével kapcsolatban, azonban két megállapítást ki kell emelni. Egyrészt azt, hogy az AB figyelmen kívül hagyja azt a tényt, hogy közel sem biztos, hogy a népszavazási kezdeményezésben megnyilvánuló választópolgári akarat egy jövőbeli népszavazáson is többségbe kerül (tehát előfordulhat, hogy az Országgyűlés nem is a „népakaratot” veszi figyelembe).

A másik szintén nagy jelentőségű eltérés az, hogy a népszavazáson hozott döntés három évig köti az Országgyűlést, amíg a népszavazás nélküli törvényalkotás ilyen jogkövetkezmennyel nem bír. Ezzel az Országgyűlés bár teljesíti a népszavazás útján elérni kívánt döntést, de éppen annak megkerülésével megszabadítja magát az azzal járó béklyótól, azaz a törvényalkotási moratóriumtól. Ugyanis az Nsztv. szabályai értelmében: *Az Országgyűlés – ha a népszavazás törvényalkotási kötelezettséget keletkeztet – köteles a népszavazás napjától számított 180 napon belül az érvényes és eredményes népszavazás döntésének megfelelő törvényt megalkotni. A népszavazással hozott döntés az Országgyűlésre a népszavazás napjától – ha a népszavazás törvényalkotási kötelezettséget keletkeztet, a törvény kihirdetésétől – számított 3 évig kötelező.*¹¹⁰

¹⁰⁷ A két népszavazási döntést ld.: SMUK: i. m. 321-322. o.

¹⁰⁸ Ld. 130/2008. (XI. 3.) AB határozat és 82/2009. (VII. 15.) AB határozat. ABH 2008, 1052. o. és ABH 2009, 779. o.

¹⁰⁹ 82/2009. (VII. 15.) AB határozat Indokolás III/3. pont, ABH 2009, 789.o.

¹¹⁰ Nsztv. 31. § (1) és (2) bek.

3.4. A népszavazás lebonyolítása során igénybe vehető jogorvoslatok

A népszavazás kitűzésére a köztársasági elnök rendelkezik jogosultsággal. Így a népszavazást elrendelő országgyűlési határozat elleni jogorvoslati határidő eredménytelen elteltét – jogorvoslat esetén annak elbírálását követő – tizenöt napon belül a népszavazás időpontját a köztársasági elnök tűzi ki.¹¹¹ A népszavazás kitűzése során figyelemmel kell lenni arra, hogy a magyarországi szavazás napja a kitűzés napját követő hetvenedik és kilencvenedik nap közé essen. A szavazást vasárnap kell megtartani, amely nap nem eshet a munka törvénykönyve szerinti munkaszüneti napra, továbbá húsvét- vagy pünkösdvasárnapra.¹¹²

Az Nsztv. azon szabálya, mely értelmében az országgyűlési képviselők, az Európai Parlament tagjai, valamint a helyi önkormányzati képviselők és polgármesterek általános választásának napjára, továbbá az azt megelőző és követő 41 napon belüli időpontra nem tűzhető ki országos népszavazás, a közvetlen és a képviseleti hatalomgyakorlás elkülönítését célozza. „Ha az országos népszavazást emiatt nem lehet kitűzni, az országos népszavazást a választást követő 131 napon belüli időpontra kell kitűzni.”¹¹³

A köztársasági elnöknek a népszavazás időpontjának kitűzéséről szóló határozatát a Magyar Közlönyben közzé kell tenni.¹¹⁴ Felmerülhet kérdésként ezzel kapcsolatban az, hogy mi a helyzet akkor, ha a köztársasági elnök az országos népszavazás időpontját a kitűzésre vonatkozó szabályok valamelyikének figyelmen kívül hagyásával tűzi ki. Ugyanis e jogkörének gyakorlása ellenjegyzéshez nem kötött, amiből következően döntése meghozatalához nincs szüksége a kormány tagjainak ellenjegyzésére. Helye van-e jogorvoslat benyújtásának az Nsztv. és a Ve. szabályai alkalmazásával, arra hivatkozással, hogy a köztársasági elnök mulasztása jogszabálysértő, amikor az Alaptörvény 9. cikke értelmében a köztársasági elnök Magyarország államfője, aki kifejezi a nemzet egységét és örökdik az államszervezet demokratikus működése felett. Ha az előbbiek alapján nem lehetséges, akkor vajon lehet-e más fórumhoz, például közvetlenül az Alkotmánybírósághoz fordulni?

E felvetett problémával hasonló eset fordult elő 2010-ben, amikor is az országgyűlési képviselők választása időpontjának kitűzésével kapcsolatban terjesztettek elő kifogást a kérelmezők az OVB-hez, amely az indítványt természetesen hatáskör hiányára hivatkozva elutasította. E határozatot a fellebbezés következtében a Legfelsőbb Bíróság végzésében helybenhagyta és ennek során kifejtette, hogy az Alkotmány 31/A. §-ának (2) bekezdése értelmében egyértelműen kizárt, hogy az OVB minősítse a köztársasági elnöknek

¹¹¹ Nsztv. 67. § (1) bek.

¹¹² Ve. 6. § (1)-(2) bek.

¹¹³ Nsztv. 67. § (3) bek.

¹¹⁴ Nsztv. 76. § (4) bek.

a tisztsége gyakorlása során meghozott határozatát.¹¹⁵ Bár e döntést az Alkotmány szabályai alapján hozták meg, a jövőben esetlegesen felmerülő hasonló esetben ugyanígy kell eljárni, hiszen a köztársasági elnök jogállása az Alaptörvény hatályba lépése után is változatlan maradt.

Ugyanakkor az Alkotmánybírósághoz sem lehet fordulni a köztársasági elnök döntésével szemben, hiszen az AB-nek nincs olyan hatásköre, ami alapján eljárhatna ezen ügyben, így ebben az esetben is hatáskör hiányára hivatkozva elutasításra kerülne a kérelem.

Az Alaptörvény értelmében a köztársasági elnök személye sérthetetlen, amennyiben tehát az Alaptörvényt vagy tisztsége gyakorlásával összefüggésben valamely törvényt szándékosan megsért, vele szemben az országgyűlési képviselők egyötöde indítványozhatja a tisztségétől való megfosztást, amely eljárás lefolytatása az AB hatáskörébe tartozik.¹¹⁶ Levonható konklúzió tehát az, hogy a köztársasági elnök határozata, mint *lex imperfecta* nem teszi lehetővé sem most, sem pedig a jövőben esetlegesen előforduló esetben jogorvoslat igénybevételét.

A népszavazás kitűzését követően a népszavazás lebonyolítására és az azt megelőző kampányra a Ve. szabályai alkalmazandóak. Az Nsztv. csak nagyon szűk körben fogalmaz meg eltéréseket, így például a jogorvoslati határidők tekintetében, amelynek értelmében Ve. szerinti jogorvoslati határidők – az aláírásgyűjtéssel kapcsolatos kifogásoknál említettekhez hasonlóan – megnyúlnak: 3 nap helyett 5 nap áll rendelkezésre a jogorvoslatok benyújtására és elbírálására.

A jogorvoslati eljárás ezen szakaszában is lehetőség nyílik a Ve. 233. §-ának mögöttes alkalmazásával az alkotmányjogi panasz benyújtására az Alkotmánybírósághoz. E tekintetben is meghosszabbítja a határidőt az Nsztv. így az alkotmányjogi panasz benyújtására és az Alkotmánybíróság döntésére is 5 munkanap áll rendelkezésre.¹¹⁷

Az Alaptörvény értelmében az érvényes és eredményes népszavazáson hozott döntés az Országgyűlésre kötelező. Amennyiben tehát az országos népszavazáson az összes választópolgár több, mint fele érvényesen szavazott és az érvényesen szavazó választópolgárok több, mint fele a megfogalmazott kérdésre azonos választ adott, akkor az Országgyűlés köteles a népszavazás napjától számított 180 napon belül az érvényes és eredményes népszavazás döntésének megfelelő törvényt alkotni, ami az Országgyűlésre a népszavazás napjától – ha a népszavazás törvényalkotási kötelezettséget keletkeztet, a törvény kihirdetésétől – számított 3 évig kötelező.¹¹⁸

¹¹⁵ Kvk.V.37.174/2010/4. számú végzés.

¹¹⁶ Alaptörvény 13. cikk (2) és (5) bek.

¹¹⁷ Nsztv. 79. § (1) és (3) bek.

¹¹⁸ Alaptörvény 8. cikk (1) és (4) bek. és Nsztv. 31. § (1)-(2) bek.

Ezt nevezzük a népszavazás kötőerejének, vagy más megközelítésből – a megalkotott törvény módosíthatóságának szempontjából kiindulva – a törvényalkotási moratóriumnak. Az Nsztv. a törvényalkotási moratórium mellett az ún. népszavazás-kezdeményezési moratóriumot is ismeri, amelyhez az Országgyűlés a törvényalkotói moratóriummal azonos tartamot rendelt. A népszavazás-kezdeményezési moratórium célja kettős, egyrészt a versengő kezdeményezések kizárása, másrészt a kérdésismétlésnek a korlátozása.¹¹⁹ Az előbbi jelentése lényegében az, hogy nem nyújtható be azonos tárgyú kérdés a népszavazási eljárás lezárultáig¹²⁰, a népszavazás megtartásáig, illetve a népszavazás kötőerejének megszűnéséig. A kérdésismétlés vonatkozásában az új Nsztv. előrelépést hozott, ugyanis a kérdést a tárgyük és nem formájuk felől közelíti meg, aminek következtében a népszavazási eljárás lezárulta esetén annak időpontjától számított 30 napon belül azonos tárgyú kérdést annak benyújtója vagy támogatója nem nyújthat be vagy támogathat.¹²¹

A régi Nsztv. nem tartalmazott rendelkezést a törvényalkotási moratóriumot illetően. Az Alkotmánybíróság ezért 27/2007. évi (V.17.) AB határozatában – az OVB indítványának helyt adva – megállapította, hogy *„mulasztásban megnyilvánuló alkotmányellenesség áll fenn, mert az Országgyűlés nem szabályozta törvényben, hogy az eredményes ügydöntő népszavazáson hozott döntés meddig kötelezi az Országgyűlést, így azt sem, a népszavazás alapján meghozott (népszavazással megerősített) törvényt mikortól lehet a törvényalkotásra vonatkozó általános szabályok szerint módosítani, vagy hatályon kívül helyezni. Az Országgyűlés nem szabályozta továbbá, hogy ugyanabban a kérdésben mennyi időn belül nem lehet kitűzni újabb népszavazást.”*¹²²

E hiányosság olyan szélsőséges megállapításokhoz is vezethetne, miszerint megváltoztatható-e egy korábbi eredményes népszavazás tartalma egy későbbi népszavazással. Ugyanis, ha népszavazást az Országgyűlés hatáskörében lehet tartani, de az eredményes népszavazás miatt a parlament az adott ügyben nem dönthet, akkor többé népszavazásra sem tehető fel a kérdés, így igazi „örökös klauzula” jön létre, ami burkolt alkotmánymódosítást valósítana meg.¹²³ Az Országgyűlés a jogalkotási kötelezettségének végül a 2007. évi CLXXII. törvénnyel tett eleget, mely által a moratóriumok időtartamait 3 évben határozta meg.

¹¹⁹ Nsztv. 8. § (1) bek. g) pont.

¹²⁰ Az Nsztv. 8. § (1) bek. a-e) pontjai tartalmazzák ezek eseteit.

¹²¹ Nsztv. 8. § (1)-(2) bek.

¹²² 27/2007. (V. 17.) AB határozat, Rendelkező rész 1. pont.

¹²³ CHRONOWSKI NÓRA – KOCIS MIKLÓS: Az OVB és az AB (több mint hétszer) a népszavazásról, in *Jogtudományi Közlöny* 2007/9. szám, 376-377. o.

ÖSSZEGRÖZÉS

Jelen dolgozat alapján megállapítható, hogy a népszavazás intézményére és a népszavazási eljárásra vonatkozó jogforrási rendszer gyökeresen megváltozott, kezdve az Alaptörvénytől, az új Nsztv.-n keresztül, egészen az új választási eljárásról szóló törvényig. Emellett strukturális változás is keresztülment a jogforrások tekintetében, hiszen az új Nsztv. a korábbi törvénnyel ellentétben az anyagi szabályok mellett az eljárási szabályok jelentős részét is tartalmazza. Kódexről azonban továbbra sem beszélhetünk, hiszen a Ve. mögöttes jogszabályi jellege továbbra is érvényesül.

A joganyag teljes átalakulása lehetővé tette mind az Alaptörvény mind pedig törvények szintjén rengeteg novum elemzését. A jogforrási hierarchia legfelső szintjén, azaz az Alaptörvényben a népi kezdeményezés intézménye alapjogi jellegének a megszüntetéséről, a véleménynyilvánító népszavazási típus eltörléséről és a tiltott tárgykörök újraszabályozásáról lehetett számot adni. Emellett az Alaptörvény a közvetlen és képviseleti demokrácia közötti viszony szabályozásával kapcsolatban *expressis verbis* kimondja a népszavazás kivételességét a képviseleti demokráciához képest.

A legjelentősebb változások mégis a törvényi szint elemzése során találhatók. Kiemelt figyelmet a témám központját jelentő jogorvoslati eljárás érdemelt. Hiszen a hitelesítési eljárásban az Alkotmánybíróság helyett a Kúria kapta meg a másodfokú hatáskört. Ugyanakkor ennek részletes kifejtését megelőzően – a könnyebb megértés érdekében – ismertetnem kellett a népszavazás intézményét, illetve a népszavazási kezdeményezéssel szemben kötelezően érvényesülő feltételeket. Erre a népszavazás fajtáiról és tárgyköreiről szóló fejezetet szenteltem, melyek során ismertettem a legjelentősebb eltéréseket a kötelező és fakultatív népszavazás között, valamint beszámoltam a népszavazási kezdeményezéssel szemben érvényesülő legfontosabb tartalmi és formai feltételekről. E körben elsősorban tartalmi feltételek között szereplő Országgyűlés feladat- és hatáskörébe tartozóság kérdésével foglalkoztam részletesebben. Ugyanis a Kúria az új hatásköre birtokában kifejtett tevékenysége során az Alkotmánybíróság álláspontjától eltérő megállapításokat tett, ami alátámasztja azon érvelésemet, mely szerint szükséges az alkotmányjogi panaszok Nsztv.-beli kifejezett szerepeltetése a hitelesítési eljárásban, s ami egyben át is vezet a dolgozat központi témájához, a jogorvoslati eljáráshoz.

A dolgozat sarkalatos részét tehát a jogorvoslatokról szóló fejezet képezi. Ez nem véletlen, hiszen a kardinális változások a jogorvoslatok tekintetében következtek be. Éppen ezért munkám fele részét ezen eljárási szabályok változásának elemzésével töltöttem.

Az új szabályozással kapcsolatos álláspontom az, hogy több szempontból pozitív irányba indult el a fejlődés, azonban néhány vonatkozásban hiányosságot fedeztem fel, amelyeknek a pótlását fontosnak tartom. A legjelentősebb

módosítást, nevezetesen a népszavazás jogorvoslati fórumrendszerének a megváltoztatását, amit az új Nsztv. és Ve. is átvett, öröndetesnek tartom, ugyanis azáltal, hogy az Alkotmánybíróság helyett a Kúria lett az NVB kontrollfóruma, hatékonyabbá válhat a jogvédelem biztosítása. Ezáltal csökken az Alkotmánybíróság munkaterhe is, hiszen nem kell foglalkozni olyan abszurd és komolytalan népszavazási kezdeményezésekkel, amelyek nyilvánvalóan a népszavazás intézményének a lejáratására irányulnak.

Ugyanakkor nem tartom elfogadhatónak a rendelkezésre álló szűk határidők következtében az Alkotmánybíróság szerepének csökkentését a hitelesítési eljárásban. Ugyanis, míg az eljárás többi szakaszában biztosított az Alkotmánybírósághoz fordulás, így az aláírásgyűjtéssel kapcsolatos döntések során, az Országgyűlésnek a népszavazás tárgyában hozott határozatával szemben, egészen a népszavazás megtartása során hozott döntésekig, addig a hitelesítési eljárásában pozitív döntés esetében lényegében kizárt az Alkotmánybíróságnak a felülvizsgálati lehetősége, hiszen az Alkotmánybíróság döntése nagy valószínűséggel nem születik meg a rendelkezésre álló 5 napon belül. Ugyanakkor tovább bonyolítja a helyzetet az, ha az Alkotmánybíróság a Kúria döntését megsemmisíti, és új eljárásra utasítja és ennek következtében megoldhatatlan eljárási helyzetet kreál. Éppen ezért szükséges az alkotmányjogi panasz Nsztv.-beli szabályozása a hitelesítési eljárásban, amely nézetemet számos alkotmánybírósági határozatban kifejtett jogelvekre alapozom.

Mindent számba véve indokoltnak tartom az Nsztv. vonatkozó fejezeteinek módosítását, amellyel kapcsolatos de lege ferenda javaslataimat külön pontban fogalmaztam meg. Ennek során kifejtettek értelmében, a határidők módosításával és az alkotmányjogi panasz benyújtása lehetőségének kifejezett szerepeltetésével látom elérhetőnek a népszavazás mint politikai alapjog gyakorlásának maximális védelmét és ezáltal a szabályozás hézagmentes voltát.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- [1] BALOGH ZSOLT – HOLLÓ ANDRÁS – KUKORELLI ISTVÁN – SÁRI JÁNOS: *Az Alkotmány magyarázata*, 2003, Complex Kiadó, Budapest.
- [2] CHRONOWSKI NÓRA – KOCSIS MIKLÓS: Az OVB és az AB (több mint hétszer) a népszavazásról, in *Jogtudományi Közlöny*, 2007/9. szám, 371-381. o.
- [3] CSINK LÓRÁNT – SCHANDA BALÁZS: The Constitutional Court, in CSINK LÓRÁNT – SCHANDA BALÁZS – VARGA ZS. ANDRÁS (szerk.): *The Basic Law of Hungary. A First Commentary*, 2012, Clarus Press Ltd. Dublin – National Institute of Public Administration, Budapest.
- [4] DEZSŐ MÁRTA: A népszavazás szabályozásához, in *Magyar Közigazgatás*, 1993/7. szám, 399-403. o.
- [5] DEZSŐ MÁRTA: Népszavazás és népi kezdeményezés, in KUKORELLI ISTVÁN (szerk.): *Alkotmánytan I.* 2007, Budapest, 175-197. o.

- [6] ERDŐS CSABA: A közvetlen demokrácia intézményei, in SMUK PÉTER (szerk.): *Alkotmányjog I. Alkotmányos fogalmak és eljárások*, 2014, Universitas-Győr Nonprofit Kft. Győr, 208-232. o.
- [7] HALLÓK TAMÁS: Az országos népszavazás egyes tiltott tárgyköreiről, in *Jogtudományi Közlöny*, 2009/6. szám 271-273. o.
- [8] HALMAI GÁBOR: Népszavazás és képviseleti demokrácia, in *Jura*, 2008/2. szám, 29-43. o.
- [9] JAKAB ANDRÁS: *Az új Alaptörvény keletkezése és gyakorlati következményei*, 2011, HVG-Orac, Budapest.
- [10] KÁLLAI GÁBOR: *A magyar közjog alapjai. Alkotmány- Alaptörvény*, 2011, L'Harmattan Kiadó, Budapest.
- [11] KUKORELLI ISTVÁN: A képviseleti és a közvetlen demokrácia az Alkotmánybíróság értelmezésében, in BITSKEY BOTOND (szerk.): *Tíz éves az Alkotmánybíróság*, 2001, Alkotmánybíróság, Budapest, 191-203.o.
- [12] KUKORELLI ISTVÁN: *Az alkotmányozás évtizede*, 1995, Korona Kiadó, Budapest.
- [13] KUKORELLI ISTVÁN: *Tradíció és modernizáció a magyar alkotmányjogban*, 2006, Századvég Kiadó, Budapest.
- [14] MEZEY BARNA – SZENTE ZOLTÁN: *Európai alkotmány- és parlamentarizmus-történet*, 2003, Osiris Kiadó, Budapest.
- [15] PAPP IMRE: A politikai részvételi jogok, in HALMAI GÁBOR – TÓTH GÁBOR ATTILA (szerk.): *Emberi jogok*, 2003, Osiris, Budapest, 737-790. o.
- [16] PETRÉTEI JÓZSEF: *Magyarország alkotmányjoga I. Alapvetés, alkotmányos intézmények*, 2013, Kodifikátor Alapítvány, Pécs.
- [17] SMUK PÉTER: *Magyar közjog és politika 1989-2011*, 2011, Osiris Kiadó, Budapest.
- [18] SZALAI ANDRÁS: Manipuláció vagy korrekció? A népszavazás, mint a parlamentáris kormányzat ellensúlya, in *Pro publico bono: Magyar közigazgatás: a Nemzeti Köszolgálati Egyetem közigazgatás-tudományi folyóirata*, 2013/3. szám, 125-143. o.
- [19] SZIGETI PÉTER: A népszavazási kezdeményezések dömpingje – 2007. Jogalkalmazói tapasztalatok, in SÁNDOR PÉTER – VASS LÁSZLÓ (szerk.): *Magyarország politikai évkönyve 2007-ről. I kötet: Kormányzat, közpolitika, közélet*, 2008, Demokrácia Kutatások Magyarországi Központja Közhasznú Alapítvány, Budapest, 236-254. o.
- [20] SZÜTS KORINNA – KARSAI DÁNIEL – MÁNDI GÁBOR: *Az Alkotmánybíróság egyes határozatainak ismertetése*, 2006, Rejtjel Kiadó, Budapest.
- [21] TÓTH J. ZOLTÁN: Az alkotmánybírósági egyéni alapjogvédelem eszközei és gyakorlata- egykor és most, in RIXER ÁDÁM (szerk.): *Állam és közösség. Válogatott közjogi tanulmányok Magyarország Alaptörvénye tiszteletére*, 2012, KGRE, Budapest, 344-372. o.

FELHASZNÁLT JOGFORRÁSOK

- [1] Magyarország Alaptörvénye.
- [2] A Magyar Köztársaság Alkotmányáról szóló 1949. évi XX. törvény.

- [3] Az Alkotmánybíróságról szóló 1989. évi XXXII. törvény.
- [4] A helyi önkormányzatokról szóló 1990. évi LXV. törvény.
- [5] A választási eljárásról szóló 1997. évi C. törvény.
- [6] Az országos népszavazásról és népi kezdeményezésről szóló 1998. évi III. törvény.
- [7] A jogalkotásról szóló 2010. évi CXXX. törvény.
- [8] Az Alkotmánybíróságról szóló 2011. évi CLI. törvény.
- [9] Az egyes törvények Alaptörvénnyel összefüggő módosításáról szóló 2011. évi CCI. törvény.
- [10] A választási eljárásról szóló 2013. évi XXXVI. törvény.
- [11] A népszavazás kezdeményezéséről, az európai polgári kezdeményezésről, valamint a népszavazási eljárásról szóló 2013. évi CCXXXVIII. törvény.
- [12] 2/1993. (I. 22.) AB határozat.
- [13] 52/1997. (X. 14.) AB határozat.
- [14] 25/1999. (VII. 7.) AB határozat.
- [15] 52/2001. (XI. 29.) AB határozat.
- [16] 53/2001. (XI. 29.) AB határozat.
- [17] 26/2007. (IV. 25.) AB határozat.
- [18] 27/2007. (V. 17.) AB határozat.
- [19] 18/2008. (III. 12.) AB határozat.
- [20] 130/2008. (XI. 3.) AB határozat.
- [21] 82/2009. (VII. 15.) AB határozat.
- [22] 13/2013. (VI. 17.) AB határozat.
- [23] 3065/2013. (II. 28.) AB végzés.
- [24] 25/1989. (XI. 10.) OGY határozat.
- [25] 56/1990. (VII. 1) OGY határozat.
- [26] Kúria Kvk.V.37.174/2010/4. számú végzés.
- [27] Kúria Knk.37.807/2012/2. számú határozat.
- [28] Kúria Knk. IV.37.521/2013/2. számú határozat.
- [29] 1/2014. Nsz. számú határozat.
- [30] 91/2014. NVB határozat.

NYERGES ÉVA

A MUNKÁLTATÓ KÁRFELELŐSSÉGE AZ ÚJ PTK. TÜKRÉBEN

„A kártérítési jogviszonyban a jog a károsultat [...] oltalmazza és a reparációt a károkozó tulajdonának terhére oldja meg. Az [...] alapjogi tulajdonvédelem viszont mindenki, vagyis a károsult és a károkozó tulajdonára is vonatkozik. A jognak tehát egy olyan kárelosztási (kártelepítési) mechanizmust kell működtetnie, amelyben nemcsak a károsult, hanem a károkozó alkotmányos tulajdonvédelme is megfelelően igazolható...”

(800/B/1993. AB határozat)

BEVEZETÉS

A munkajogi szabályozás vizsgálata kiemelt figyelmet érdemel, mivel a társadalom tagjainak túlnyomó többsége mindennapjai során elkerülhetetlenül találkozik a munkajoggal. Az életviszonyok igen jelentős részét meghatározzák ugyanis a különböző munkakapcsolatok. A munkajogi jogviszonyok bonyolult, társadalmi és gazdasági jelentőségű viszonyok, e kapcsolatok jogi szabályozása a munkaviszony alanyainak különleges érdekei és helyzete miatt számos sajátosságot hordoz.

A munkajogi kárfelelősség kérdése a témán belül kifejezetten hangsúlyos. Általánosságban is elmondható, hogy a jogviták jelentős része anyagi természetű, és nincs ez másként a munka világában sem. A munkaviszonyban ugyanis számtalan módon fordulhat és fordul elő károkozás, ami kártérítési igényt keletkeztet, és gyakran vitát, végső soron peres jogvitát eredményez. Ezeknek az eseteknek a gyakori előfordulása és jelentősége miatt a törvényi szabályozás megértése és pontos ismerete nemcsak a jogalkalmazók számára követelmény, hanem a mindennapok során a munka világában munkavállalóként, illetve munkáltatóként részt vevők számára is fontos.

Napjainkban hazánk jogrendszere átalakul, gyakoriak a jogszabály-változások, melyek a magánjogi viszonyokban is alapvető változásokat hoznak. A szabályokat befolyásoló jogpolitikai célok gyakran alapjaikban eltérnek a korábbiaktól, s ez dinamikus jogi változtatásokat eredményez. Tovább árnyalja a képet az Európai Unió jogalkotása, amely kötelező és ajánlás-jellegű szabályaival egyaránt hat az alkalmazandó szabályokra. A Munka Törvénykönyvéről szóló 2012. évi I. törvény (a továbbiakban: Mt.) teljes egészében 2013. január 1-én

lépett hatályba; a 2014 tavaszán hatályba lépett Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény (a továbbiakban: Ptk.) pedig háttérszabályként hat a munkajogra. Az új kódexek változásai a felelősségi szabályokat is nagyban érintik, alkalmazásuk a joggyakorlatban számos kérdést vet fel.

Dolgozatom célja a hatályos magyar munkajog kárfelelősségi szabályainak bemutatása és elemzése. Ezen belül elsősorban a munkáltató által okozott károk megtérítésére vonatkozó – a törvényben „Felelősség az okozott kárért” cím alatt szabályozott – rendelkezéseket vizsgálom, tekintettel a polgári jogi kártérítési szabályokhoz való viszonyához. A téma feldolgozása során hangsúlyosabban kerülnek bemutatásra azok a jogintézmények, melyek a hatályos szabályozásba új jogintézményként kerültek, valamint azok a törvényi rendelkezések, melyek tekintetében módosításokat eszközölt a jogalkotó. Álláspontom szerint ugyanis e változások indokai és gyakorlati megvalósulásuk lehetséges módjai külön figyelmet érdemelnek. A hatályos jogszabályi rendelkezések bemutatása mellett – mely a téma lehatárolását elsődlegesen megalapozta – a témához kapcsolódó munkajogi irodalomban megjelent publikációk széles körű feldolgozására és ismertetésére törekszem. A kutatás során a téma specialitása, aktualitása és gyakorlati jelentősége miatt főként kortárs hazai szerzők munkái kerülnek elemzésre, külföldi munkákra csak kivételesen, említés szintjén utal a dolgozat.

1. A KÁRFELELŐSSÉGI SZABÁLYOK SAJÁTOSSÁGAI ÉS RENDSZERTANA

1.1. A felelősségtanról általában

A munkajogi felelősségről való gondolkodás során – tekintettel a magánjog és a munkajog szoros kapcsolatára – a polgári jogi felelősségtan elméleteinek áttekintése sem nélkülözhető. A felelősség fogalmával kapcsolatban kijelenthető, hogy az nem kizárólag jogi fogalom. Mint a társadalomra veszélyes és jellemzően az elkövetőnek felróható magatartásért való felelősség, értelmezhető a jogon kívül is, például politikai vagy erkölcsi felelősség vonatkozásában. E magatartások közül azokat, amelyeket jogi normák tiltanak, és amelyek ellen állami eszközökkel való védekezés indokolt, jogi felelősségnek tekintjük. E kör tovább szűkíthető: a polgári jogi felelősség kategóriájának sajátossága abban áll, hogy azt általában olyan magatartások váltják ki, melyek a felek között – jogellenes – vagyoneltolódást okoznak, s jellemzően a felelősséghez fűzött szankció is vagyoni jellegű.¹ A polgári jogi felelősség legfontosabb típusának ezen belül a kártérítési felelősség tekinthető, aminek specifikuma, hogy olyan vagyoni szankciót alkalmaz, mely a károsultat illeti és főszabály szerint az elszenvedett kárral egyenértékű. E szankció elsődleges célja a – tipikusan büntető

¹ SZÉKELY LÁSZLÓ: *Magyar polgári jog. A polgári jog alapjai*, 2007, Eötvös József Könyvkiadó, Budapest, 168-169. o.

jellegű – nevelő és megelőző célzat mellett a reparáció, vagyis a vagyoni hátrány kiegyenlítése.² A jogirodalom és a bírói gyakorlat a kártérítésre úgy tekint, mint a jogi felelősség reparatív intézményi formájára.³

A kártérítési felelősség megállapítása a jogban szigorú feltételekhez kötött, ami érthető, tekintve, hogy a felelősség megállapítása egyúttal a vagyoni szankcióra való kötelezéssel is jár. „*A polgári jogi felelősséghez a jogellenességen, a következményen, káron és az okozati összefüggésen túl az is szükséges, hogy a károkozó magatartásában olyan körülmények merüljenek fel, amelyek a kártérítési szankció alkalmazását indokolttá teszik; ez alapvetően a felróható magatartás.*”⁴ A felelősségről való jogi gondolkodás intézménytörténetében a felróható magatartás, mint a felelősség szükségszerű eleme hagyományosan gyűjtőfogalomként jelenik meg. E szerint abba beleértendő a szubjektív vétkes magatartás mellett a speciális alakzatokban szabályozott objektív felelősség is. A polgári jogi felelősségi alakzatok körében megkülönböztethető a szubjektív, az objektív és az eredményfelelősség. A szubjektív felelősség vétkességen alapul, az objektív felelősség független a vétkességtől; míg az eredményfelelősség mindenre tekintet nélkül terheli a károkozót (kivéve a károsult saját magatartását). Az eredményfelelősség emiatt valójában nem is tekinthető a szó szoros értelmében felelősségnek, az ugyanis kár- és kockázattelepítést jelent a kötelezett számára.

A szubjektív és az objektív felelősség összehasonlításakor – noha azokat egymáshoz képest ellentétes alakzatoknak is szokás tekinteni – valójában nem két külön kategóriában kell gondolkodnunk, hanem a felróhatóságon alapuló egyfajta felelősségi skálában, melynek különböző pontjain helyezkedik el a két alakzat. A szubjektív és az objektív felelősség elhatárolható olyan alapon is, hogy a vétkességi felelősség megállapításának elemi feltétele a vétkesség, az objektív felelősség megállapításához ezzel szemben elegendő a károkozó magatartás és a kár között fennálló okozati összefüggés.⁵

A felelősségi alakzatok hagyományosan a felelősségi igényt keletkeztető tényállás alapján is differenciálhatók. A felelősség intézménye már a római jogban is ismert volt, az alapvetően a szerződésen kívüli károkozásokból alakult ki, és később differenciálódott szerződéses (kontraktuális) és szerződésen kívüli (deliktuális) kártérítési felelősségekre, melyek következménye mindkét esetben a kártérítés. A kontraktuális felelősséget ennek megfelelően a szerződésszegés alapozza meg, míg a deliktuális felelősség alapja kizárólag a jogszabály,⁶ és

² EÖRSI GYULA: *Kötelmi jog – Általános rész*, 1996, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 240. o.

³ SÁRKÖZY TAMÁS: Fordulat a magyar kártérítési jogban, in *Magyar Jog*, 2013/9. szám, 535. o.

⁴ UJVÁRINÉ ANTAL EDIT: *Felelősségtan*, 2002, Novotni Kiadó, Miskolc, 19. o.

⁵ EÖRSI: i. m. 241-243. o.; 248. o.

⁶ MOLNÁR IMRE – JAKAB ÉVA: *Római jog*, 2004, Leges Szeged, Szeged, 264-265. o.

megállapításának feltételei már a római jogban is a károkozás objektív jogellenessége és a kárt okozó szubjektíve vétkes magatartása voltak. Látható, hogy a jogellenes vagyoneltolódás már egészen korán megteremtette az igényt a jogi felelősségre vonásra, és a keletkezett vagyoni hátrány helyreállítására is.

Hatályos jogunkban a magánjogi kártérítésre vonatkozó szabályokat a Ptk. határozza meg. A kódex egymástól különválasztva szabályozza a kontraktuális és a deliktuális felelősség szabályait. A törvény indokolása rámutat, hogy míg a szerződésszegésért való felelősség esetében a szabályozás szakít a felróhatósági alapú felelősség rendszerével, addig a szerződésen kívül okozott károkért való felelősség a törvény alapján továbbra is a károkozó felróhatóságán alapul. A Ptk. mind a kimentés feltételeit, mind a megtérítendő károk körét tekintve szétválasztja a szerződésszegési és a szerződésen kívüli kártérítési felelősség rendszerét. A törvény azonban több szempontból össze is kapcsolja a kontraktuális felelősség körében alkalmazandó szabályokat a deliktuális szabályokkal, kimondja ugyanis, hogy a kár fogalmára és a kártérítés módjára – a fejezetben nem szabályozott kérdésekben – a szerződésen kívül okozott károk megtérítésére vonatkozó szabályokat kell alkalmazni.⁷

A munkajogi kártérítési felelősséget a jogirodalom egyértelműen szerződésen alapuló felelősséggként kezeli. A munkajogi kárfelelősségi jogviszony esetében csak kontraktuális felelősségről beszélhetünk, hiszen ez a felelősségi rendszer a munkajogviszony alanyaira korlátozódik,⁸ alapja pedig a munkaszerződés. A jogfejlődés során a munkajogi kárfelelősséget a dogmatika azonban nem feltétlenül tekintette szerződéses jellegűnek. *„A polgári jogon belül a kötelmi jogi és a deliktuális felelősség viszonylatában addig, amíg a munkajog önálló jogágként kezelése volt az uralkodó doktrína, a munkajogi anyagi felelősséget is mind a jogi szabályozás, mind pedig a gyakorlat is kevésbé szerződésen alapuló felelősséggként kezelte.”*⁹

1.2. A munkajogi kártérítési felelősséget átható elvek és alapvető fogalmak

A munka az emberi társadalom egyik alapjának tekinthető. A legtöbb munkavégzési forma tekintetében elmondható, hogy a technikai fejlődésből következő gépesítés miatt egyrészt egyre bonyolultabbá válik, másrészt egyre több veszélyt rejthet magában. Ez a munkafolyamatok megfelelő megszervezését és a munkavédelem hathatós kialakítását követeli meg. Erre tekintettel a

⁷ VÉKÁS LAJOS: Az új polgári Törvénykönyvről, in *Jogtudományi Közlöny*, 2013/5. szám, 240. o.

⁸ FERENCZ JÁCINT: Kár érte? – A munkáltatói kárfelelősség változása, in VEREBÉLYI IMRE (szerk.): *Az állam és jog alapvető értékei a változó világban*, 2012, Széchenyi István Egyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskolája, Győr, 279. o.

⁹ PRUGBERGER TAMÁS: Munkajog a polgári jogban a globalizálódó gazdasági viszonyok között, 2006, DE Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen, 204. o.

munkavállalók egészségének és egyéb érdekeiknek a megóvása elsősorban munkáltatóval szemben támaszt követelményeket, melynek jogi kereteit a munkajog és a munkavédelemre vonatkozó jogi szabályozás adják meg.¹⁰

A munkajogi anyagi felelősség a magánjogi kárfelelősségi rendszer része, ám – tekintettel a munkaviszony sajátosságaira – a polgári jogi felelősségi szabályokhoz képest számos speciális jegyet hordoz. Eörsi emiatt a munkajogi kárfelelősséget egyfajta módosult polgári jogi felelősségnek tekinti.¹¹ A két jogágban a felelősség alapját jelentő elemek ugyan megegyeznek, ám a munkajogi szabályozás kifejezetten a munkajogviszony keretein belül értelmezi azokat, tekintettel az abban részt vevő felek helyzetére. Amíg a magánjogi szabályozás alapvetően a jogalanyok egyenjogúságából indul ki, addig a munkajog a felek vélelmezett alá-fölérendeltségének kiegyenlítésére törekszik.

A munkajogi szabályok értelmezésekor tehát mindig figyelembe kell venni, hogy a jogalkotás a munkajog specialitását jelentő sajátosságot, a felek egyensúlytalan helyzetét tartja szem előtt. A munkaviszony alanyainak viszonya ugyanis jellemzően nem mellérendelt; a munkáltatót tipikusan szélesebb körű jogosultságok illetik, míg a munkavállalót több kötelezettség terheli. A munkavállaló alárendeltségi, függőségi viszonyban van, munkáját önállótlanul végzi a munkáltató utasításának megfelelően. A törvényhozás kiindulópontja tehát ez a vélelmezett kiszolgáltatott helyzet, ennek korrigálására törekszik a törvénybe épített különböző garanciális szabályokkal és a munkavállaló védelmét szolgáló intézkedésekkel. A jogalkotó a munkáltatói kárfelelősség tekintetében ennek megfelelően egyrészt a sérelmet szenvedett munkavállalónak kára megtérüléséhez fűzött különösen fontos érdekére van tekintettel, mivel adott esetben a kár a munkavállaló és családja megélhetését is veszélyezteti. Másrészt a szabályozás azt is figyelembe veszi, hogy a munkáltatónak rendszerint széles körű lehetősége van arra, hogy a károsodást megfelelő szervezéssel és intézkedésekkel megelőzze.¹² A jogalkotó tehát feltételezi, hogy a munkáltató képes megakadályozni a tevékenységéből eredő károk bekövetkezését, az attól független okból bekövetkező károk megelőzése érdekében pedig minden szóba jöhető eszközt igénybe vesz.¹³

Az esetek többségében valószínűleg ez a vélelmezett kiszolgáltatottság valóban fennáll, noha ennek mértéke adott felek és adott munkakör tekintetében eltérő lehet. Nem szabad azonban megfedkezni a munkáltató gazdasági és egyéb érdekeiről sem, hiszen a munkáltatók versenyképességének biztosítása és

¹⁰ EMBER ALEX: *Az üzemi baleset*, 2013, Pólay Elemér Alapítvány, Szeged, 25. o.

¹¹ Idézi KUN ATTILA: A munkavállaló kártérítési felelőssége, in GYULAVÁRI TAMÁS (szerk.): *Munkajog*, 2013, ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 339-404. o.

¹² MIHOLICS TIVADAR: *Magyar Munkajog*, 1994, Unió Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 255. o.

¹³ ÁDÁM LÓRÁNT: *Kártérítési felelősség a munkajogban*, 2000, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 51. o.

megőrzése végső soron nemcsak a piac védelmét, de a munkavállalók érdekeit is szolgálja.

A magyar munkajogi szabályozás vizsgálata során érdemes figyelemmel lenni arra a tényre is, hogy hazánkban a jogfejlődés az évtizedekig tartó szocialista államberendezkedés miatt sajátosan alakult, ami természetesen a munkajogban is éreztette hatását. A kommunista befolyás alatt álló közép-kelet-európai országokban a munkajogi szabályok hasonló standardon alapultak. A foglalkoztatás ennek megfelelően Magyarországon is a központilag alárendelt mintát követte, amelyben a permanens, teljes munkaidős alkalmazás volt jellemző; s a nagyipari termelésben és állami szektorban való foglalkoztatás során a gazdasági-piaci tényezők és érdekek gyakorlatilag nem jutottak szerephez.¹⁴ Mára, mintegy negyedszázaddal a rendszerváltás után azonban kijelenthető, hogy a piacgazdasági érdekeknek a munkajogi jogviszonyokban éppúgy érvényesülniük kell, mint a munkavállaló szociális érdekeinek.

A kárfelelősségi szabályok által szem előtt tartott célokat tehát a fenti indokokra tekintettel, és a felek mindegyikének vonatkozásában kell értelmezni. E célok elérésének eszközei a munkajogban a reparáció, a prevenció és a represszió, melyek áthatják a munkajogi felelősségi rendszert. A polgári jogi – és az azzal rokonságot mutató munkajogi – felelősségi szabályok elsődleges célja a reparáció, az okozott jogsérelem orvoslása; vagyis olyan helyzet teremtése, mintha a kár be sem következett volna. További cél emellett a prevenció is, a további károkozás megelőzése. A prevenció cél egyrészt az egyén, másrészt a közösség viszonyában értelmezendő: részben a károkozót (speciális prevenció), részben a társadalom többi tagját kívánja visszatartani a jogsértéstől (generális prevenció).¹⁵ A represszió, az okozott jogsértés megtorlása a munkajogban a kárfelelősségi viszonyokban nem jellemző, a közszféra munkajogában, a fegyelmi felelősségi szabályokban azonban megjelenik.

1.3. A kártérítési felelősség helye és jellege a munkajogban

A munkaviszony kapcsán kétféle felelősségi típust különböztethetünk meg: a fegyelmi és a kártérítési felelősséget. E két felelősségi kategória nem zárja ki egymást – vagyis elképzelhető, hogy adott esetben együttesen áll fenn, és kerül megállapításra kártérítési felelősség és fegyelmi felelősség – szabályozásuk és jogkövetkezményeik viszont alapvetően eltérnek egymástól. Míg a fegyelmi felelősség voltaképpen a munkavállaló tekintetében áll fenn, és azt kötelezettségszegés alapozhatja meg; addig a kárfelelősség mind a

¹⁴ CRAIG, JOHN D. R. – LYNK, S. MICHAEL: *Globalization and the Future of Labour Law*, 2013, Cambridge University Press, Cambridge, 194. o.

¹⁵ JOBBÁGYI GÁBOR – FAZEKAS JUDIT: *Kötelmi jog*, 2007, Szent István Társulat, Budapest, 143-144. o.

munkavállalót, mind a munkáltatót terhelheti, és a felelősség megállapításának egyikük vonatkozásában sem feltétele a kötelezettségszegés.

A munkajogban felmerülő kártérítési alakzatokban a magyar kártérítési jogban felmerülő három alapvető felelősségi típus mindegyike megtalálható. A vétkességi alapú és az objektív felelősség mellett ugyanis a custodia jellegű felelősségi alakzat is fellelhető, mind munkáltatói, mind munkavállalói oldalon, csak fáziseltolódásokkal. Ez indokolja, hogy a törvény – hasonlóan a többi kelet-közép-európai országhoz – egymástól elkülönítve rendezi a munkáltatói és a munkavállalói kártérítés szabályait.¹⁶

A munkajogi kárfelelősségi jogviszonyok tehát két részre oszthatók a károkozó személye alapján, ennek megfelelően a kárfelelősségi rendszer a munkavállalói és a munkáltatói kárfelelősségből áll. E kategóriákon belül a jogdogmatika szisztematikusan további csoportosításokat állít fel:

- a munkavállalói kárfelelősség jogalapja szerint általános és megőrzési felelősségre tagolható;¹⁷
- míg a munkáltatói kárfelelősség a tárgya alapján osztható fel: ennek megfelelően megkülönböztethetjük a munkavállaló élete, egészsége és testi épsége körében okozott károkat, a munkavállaló munkahelyre bevitt dolgaiban okozott károkat, valamint a munkajogviszony keretében okozott egyéb károkat.¹⁸

A csoportosítás szempontjai is szemléletesen rámutatnak, hogy a munkajogi kárfelelősség körében felmerült esetek rendkívül változatosak lehetnek jogalapjuk, tárgyuk és a károkozó személyének sajátosságai miatt, e sajátosságok pedig mind-mind eltérő szabályozást kívánnak meg a törvényalkotótól.

1.4. A munkáltatói és a munkavállalói kárfelelősség viszonya

A munkáltatói kárfelelősség részletes ismertetése előtt – amely a dolgozat fő tárgyát képezi – érdemes kitérni a munkajogi kárfelelősség rendszerének bemutatására is. A fentiekben leírtakra tekintettel elmondható, hogy a munkajogi felelősségi rendszer speciális a polgári joghoz képest, és különlegessége elsősorban a jogviszonyban résztvevő alanyok sajátos helyzetéből ered. A munkajogi kártérítési felelősség vonatkozásában az általános magánjogi kárfelelősségi szabályok tehát egységesen nem alkalmazhatók, éppen a

¹⁶ PRUGBERGER TAMÁS – KENDERES GYÖRGY: A munkaviszony keretében fennálló kártérítési felelősség új szabályainak egyes problémáiról, in *Magyar Jog*, 2013/7. szám, 393. o.

¹⁷ A megőrzési felelősség mellett, annak speciális formájaként 1999 óta a magyar munkajogi szabályozás része a leltárfelelősség is, mely a munkavállalóval szemben szintén objektív jellegű felelősséget támaszt.

¹⁸ KISS GYÖRGY: *Munkajog*, 2005, Osiris Kiadó, Budapest, 266. o.

munkaviszony függő jellegéből következően. A legtöbb szabályozás ezt szem előtt tartva különíti el a munkavállaló, illetve a munkáltató kártérítési felelősségének szabályrendszerét.¹⁹ A speciális alanyokra tekintettel lévő szabályozási struktúra a munkajogi kárfelelősséget egészében áthatja. Ennek megfelelően a munkajogi szabályozás a kárfelelősség rendszerét két eltérő felelősségi formára osztja: a munkáltatói és a munkavállalói kártérítési felelősségre. A továbbiakban e két alakzat elhatárolása következik.

A két felelősségi forma tárgya tekintetében alapvetően összetartozik, hiszen mind a munkáltatói, mind a munkavállalói alakzat tekintetében elemi követelmény, hogy az érvényesítendő kárigény a munkaviszonnyal összefüggésben keletkezzen. Ennek megfelelően az e körben szabályozott felelősségi esetek kizárólag a munkajog sajátos élethelyzeteket szabályozó viszonyai között értelmezhetők. A munkajog éppen ezekre az eltérő élethelyzetekre tekintettel különíti el a szabályozást a jogviszony alanyai vonatkozásában. Ennek hatására a két kártérítési felelősségi rendszer mégis alapjaiban eltér egymástól, mind a felelősség megállapítása, mind a felelősség alóli mentesülés esetei tekintetében.

A felelősségi alakzatok eltérései elsősorban a felek eltérő helyzetéből erednek, másrészt – és éppen ebből következően – a szabályozás eltérő céljaiból adódnak. Mint az a szabályozást átható elvekből is kiderül, a munkajog az önállótlan, függő munka jogágának tekinthető. Habár a munkaviszony alapvetően két független jogalany, a munkavállaló és a munkáltató szabad megállapodása alapján jön létre, a felek jellemzően mégsem állnak egyensúlyi helyzetben, mivel a munkáltató gazdasági ereje kedvezőtlen alkupozícióba kényszeríti a munkájának eladásából élő munkavállalót. A jogviszony teljesítése, tehát a konkrét munkavégzés során is eltér a felek helyzete és ennek megfelelően érdekeik is. Amíg a munkavállaló saját magát és családját a munkája ellenértékeként kapott bérből tartja el, és erre tekintettel a munkáltató utasításainak megfelelően, alárendeltségben végzi a munkáját; addig a munkáltatót terhelik a termeléssel kapcsolatos döntésekkel járó gazdasági kockázatok és minden egyéb, a foglalkoztatásból eredő felelősség is terheli.²⁰

Az alapvető eltérés mögött tehát több jogpolitikai cél húzódik meg: az egyik, hogy a kártérítési felelősség körében is garanciális védelemben részesüljön a munkavállaló; a másik pedig abból ered, hogy a jogalkotó a kártérítés céljai közül melyiket helyezi előtérbe az adott felelősségi rendszerben. A munkavállaló kártérítési felelősségének általános alakzatában ugyanis a preventív és represszív

¹⁹ NÁDAS GYÖRGY: Miért és hogyan felelünk a munkaviszony esetében? in *Miskolci Jogi Szemle*, 2014/1. szám, 51. o.

²⁰ GÁSPÁRNÉ SZOKOL MÁRTA – HANYU HENRIETTA – KÁRTYÁS GÁBOR: *Az új Munka Törvénykönyve 2012*, 2012, Fórum Média Kiadó Kft., Budapest, 1-3. o.

célok mellett a részleges, korlátozott reparáció merülhet fel;²¹ míg a munkáltató vonatkozásában fő szabályként a teljes reparáció elve érvényesül, azzal a kitételrel, hogy a munkáltató objektív felelőssége sem jelent abszolút, vagy korlátlan felelősséget.²² A törvény tehát markánsan elválasztja a munkáltatói és a munkavállalói kárfelelősség rendszerét, szerkesztésében is elkülönítve, külön fejezetben szabályozza ugyanis a felelősségi alakzatokat. Elsőként a munkáltató kártérítési felelősségét határozza meg, majd újabb fejezetben határozza meg a munkavállalóra vonatkozó felelősségi szabályokat.²³ A munkáltató felelőssége egyértelműen objektív alapú, ám a munkavállalói felelősségi formák már differenciáltan jelennek meg: míg annak általános formája felróhatóságon alapul és a reparációs cél csak korlátozottan érvényesül benne, addig a speciális, objektív alakzatok – a megőrzési felelősség és a leltárhiányért fennálló felelősség – felróhatóságtól független felelősségi formák, melyek fő célja a munkáltató kárának teljes megtérítése.

1.5. A munkajogi kártérítési felelősség jogszabályi környezete

A magyar munkajog szabályanyagát áttekintve elsőként hazánk Alaptörvényéről²⁴ kell említést tenni. Az Alaptörvény – túl azon, hogy már preambulumban, a Nemzeti Hitvallásban leszögezi, hogy a munkát mind az egyén, mind a közösség viszonylatában alapvetően védendő értéknek tartja – számos helyen tartalmaz a munkára vonatkozó rendelkezést. A munka és foglalkozás szabadságát, a sztrájkhoz való jogot, valamint a szakszervezeti szervezkedés jogát alapvető jogként deklarálja. A munkaadók és a munkavállalók viszonyában megköveteli a felek együttműködését, alkotmányos szinten garantálja az egészséges és biztonságos munkafeltételeket és a pihenőidőt.

Látható tehát, hogy a munkával kapcsolatos szabályozás számos alapvető jogot érint. S minthogy – szintén az Alaptörvényből eredően – hazánkban az alapvető jogokra vonatkozó szabályokat törvény állapítja meg – a munkajog szabályozása törvényi szintű jogalkotást követel meg. A hazai jogrendszer átfogó munkajogi kódexe a Munka Törvénykönyve (Mt.), amely a munkaviszonyra vonatkozó alapvető rendelkezéseket tartalmazza. A munkajogi kárfelelősségi szabályok az Mt. XIII. fejezetében találhatók.

A kárfelelősség vonatkozásában az új Polgári Törvénykönyv egyes szakaszai háttérszabályként szintén irányadók. Noha a Ptk. megalkotása során a kodifikátorok a törvénybe integráltak több, korábban külön törvényben

²¹ A munkavállalói felelősség kivételes, objektív alapú formájában, a hiányért való felelősség körében azonban a szabályozás célja a teljes reparáció, a munkáltató teljes kárának megtérítése.

²² NÁDAS (2014): i. m. 51. o.

²³ A kárfelelősségi szabályokat az Mt. XIII-XIV. fejezete tartalmazza.

²⁴ Magyarország Alaptörvénye (2011. április 25.).

szabályozott magánjogi szabályt, az egyedi munkaszerződésekre vonatkozó szabályozást a magánjogi kódexen kívül hagyták, vagyis azt a magyar jogban továbbra is önálló törvény határozza meg.²⁵ A munkaszerződés jogi szabályozásának mára ugyanis annyi különleges vonása van, hogy vélhetőleg nehéz volna ezt a normarendszert egyetlen törvénykönyvbe integrálni, ráadásul – tekintettel a munkavállaló védendő helyzetére, mint megkülönböztető sajátosságra – e területen az európai közösségi jogi aktusok alakító hatása is sokkal intenzívebb, mint a magánjog egyéb területein. A munkaviszonyok speciális rendelkezései vonatkozásában azok jogi hátterének azonban a Ptk., azon belül is a szerződések általános szabályai tekintendők.²⁶ Az új Polgári Törvénykönyv munkaviszonyra gyakorolt hatását napjainkban értékelni még nem lehet, tekintettel arra, hogy az új keletű szabályok alkalmazásáról még nincs átfogó, kialakult gyakorlati tapasztalat. Az azonban egészen biztos, hogy az új magánjogi kódexnek egészen komoly hatása lesz a munkajog területén, hiszen a Ptk. számos szakaszát kell majd alkalmazniuk a jogalkalmazóknak. A két törvény kapcsolata azonban többrétű: egyrészt sok kérdés nincs szabályozva az Mt.-ben, mely esetekben a Ptk. mögöttes szabályozást ad, másrészt sok esetben kifejezetten a Ptk.-t rendeli alkalmazni a törvény. Az ebből adódó változások várhatóan nemcsak jogviták felmerülésekor éreztetik majd hatásukat a jogalkalmazásban. A mindennapi munkajogi joggyakorlásra is közvetlen hatást gyakorolhat, hiszen a munkaviszonyból származó jogok gyakorlása és kötelezettségek teljesítése során a Ptk. kötelmi jogi része határozza meg a mozgásteret a felek számára.²⁷

Az Mt. tehát számos polgári jogi szabályt a munkaviszonyban is alkalmazni rendel. A kártérítési viszonyok kapcsán erre kifejezett utalás is található a törvényben: a polgári jogi szabályok alkalmazása cím alatt a kár megtérítésére „egyebekben” a Ptk. 6:518-534. §-a szabályait kell alkalmazni.²⁸ Az egyebekben szó szerepeltetése arra utal, hogy minden olyan kérdésben, melyet az Mt. nem

²⁵ A nyugat-európai államok polgári törvénykönyveinek az egyes szerződéseket tartalmazó részében viszont szinte mindenütt szerepel a munkaszerződés, s a Ptk. megalkotása során a Kodifikációs Főbizottság eredeti elképzelése szerint is része lett volna a munkaszerződés a magánjogi kódexnek – PRUGBERGER TAMÁS: Helye van-e a munkaszerződésnek az új Ptk.-ban, és ha igen, miként? in *Magyar Jog*, 2012/3. szám, 145-147. o.

²⁶ VÉKÁS (2013): i. m. 225-242. o.

²⁷ KIS MIKLÓS: Átfogó az új Ptk. hatása a munkajogra. Interjú Dr. Pál Lajossal, in *HR & Munkajog*, 2014/7-8. szám, 44-45. o.

²⁸ Mt. 177. §.

szabályoz, a Ptk. az irányadó. Az Mt. tehát speciális a Ptk-hoz, mint általános szabályhoz képest.²⁹

A munkajogi kártérítési felelősség kapcsán nagy szerephez jutnak a jogértelmezés során a Kúria (korábban: Legfelsőbb Bíróság) Munkaügyi Kollégiumának állásfoglalásai. Noha a legfőbb bírói testület állásfoglalásai még a korábbi munkajogi kódex³⁰ értelmezéséhez kapcsolódóan születtek, a joggyakorlat egyelőre továbbra is irányadónak tekinti azokat.

A hazai jogszabályok áttekintése során a közösségi jogalkotásra is figyelemmel kell lenni, hiszen az jelentős hatást gyakorol a magyar szabályokra is. Az európai munkajog – mint az EU politikájának egyik központi összetevője – alapvető változást hozott a közös európai gazdasági jogban. Már a Római Szerződés is alapvető szinten garantálta a személyek, a tőke, az áruk és a szolgáltatások szabad áramlását, amellet, hogy az Európai Gazdasági Közösség elvei közt szerepelt: a munka nem tekinthető árucikknek. A munka ugyanis nyilvánvalóan nem sorolható sem az áruk, sem a szolgáltatások és tőkék kategóriái közé, hiszen az az emberek vonatkozásában állít fel jogokat és kötelezettségeket, ennél fogva szociális tartalommal is bír. Az európai munkajog az előbb kifejtettek okán mind az európai integráció szociális koncepciója, mind az EU-jog szociális dimenziója szempontjából jelentős, ezek magjának tekinthető.³¹ A magyar munkajogi jogalkotásban az európai munkajogi normák átvétele már jóval Magyarország európai integrációja előtt megkezdődött, az uniós csatlakozásunkat követő általános jogharmonizációs tevékenység pedig napjainkban is tart. Ennek keretében számos EU irányelv hazai jogrendbe iktatása valósult meg, s a jogalkotó emellett figyelemmel van a Nemzetközi Munkaügyi Szervezet (ILO) keretében létrejött olyan egyezményekre, melyekhez hazánk is csatlakozott.³²

A hazai szabályokat tehát számos jogforrás befolyásolja, a szabályozás gerincét azonban Munka Törvénykönyve adja. A következőkben a kárfelelősségi szabályok ismertetése során kiindulópontként mindenekelőtt az Mt. vonatkozó szabályainak elemzésére kerül sor. A munkajogi kártérítési rendszer egyes jogintézményei azonban szorosan kapcsolódnak a Ptk. szabályaihoz, így ezek tekintetében a releváns polgári jogi szabályok szintén bemutatásra kerülnek.

²⁹ KÁRTYÁS GÁBOR: „Egyebekben” – *Polgári jogi szabályok a munkajogi kárfelelősségben*, elérhető: <http://munkajog.hu/rovatok/szakertoi-blog/egyebekben-polgari-jogi-szabalyok-a-munkajogi-karfelelossegen> (2014.09.29.).

³⁰ A Munka Törvénykönyvéről szóló 1992. évi XXII. törvény (a továbbiakban: 1992-es Mt.).

³¹ BERCUSSON, BRIAN: *European Labour Law*, 2013, Cambridge University Press, Cambridge, 5-6. o.

³² SZÜCS PÉTER: *A munka törvénykönyve – jogszabálytükör*, 2013, Complex Kiadó, Budapest, 344. o.

2. A MUNKÁLTATÓ KÁRFELELŐSSÉGÉNEK MEGÁLLAPÍTÁSA

A munkajogi kárfelelősségi rendszer két, egymástól alapvetően eltérő alakzata a munkavállalói és a munkáltatói kárfelelősség. E két kártérítési felelősségi rendszer – a munkajogviszonyban részt vevő felek eltérő helyzetéből adódóan – alapjaiban tér el egymástól, mind a felelősség megállapítása, mind a felelősség alóli mentesülés esetei tekintetében. E fejezetben, a továbbiakban már kizárólag a munkáltatóra vonatkozó kártérítési felelősség szabályainak ismertetése következik, kitérve a munkáltató fogalmára és áttekintve a kártérítési felelősség megállapításának feltételeit.

2.1. A munkáltató fogalma

A törvény a munkáltatói képességet meglehetősen röviden fogalmazza meg, az Mt. szerint ugyanis munkáltatónak minősül az a jogképes személy, aki munkaszerződés alapján munkavállalót foglalkoztat.³³ Látható, hogy a törvényi definíció pontosan nem határolja körül a munkáltató fogalmát, az azonban bizonyos, hogy a munkavállaló fogalmából kiindulva, tehát kizárólag kettejük viszonylatában, az adott jogviszony keretein belül értelmezhető a munkáltató fogalma. A munkavállalót foglalkoztató gazdasági jogalany tehát lehet természetes személy, a társasági jog bármely alanya és az állam egyaránt. A munkáltató szempontjából továbbra is irreleváns, hogy az milyen cselekvőképességgel bír, tekintve, hogy a munkáltatói jogkör képviselő útján is gyakorolható.³⁴ A szabályozás tehát a munkáltatói képességhez a jogképességen kívül további követelményeket nem támaszt. Az Mt. konkrét utalást ugyan nem tesz a Polgári Törvénykönyvre, de a jogképesség fogalma a polgári jog szabályai alapján írható körül.³⁵

2.2. A munkáltató kártérítési felelősségének megállapítása

A kártérítési felelősségről való gondolkodásnak egyik alappillére a kárfelelősség megállapításának szabályozása, hiszen ez alapozza meg, vagy éppen e körülmények hiánya zárja ki a későbbiekben az ehhez kapcsolódó részletszabályok alkalmazását. Az új Munka Törvénykönyve szerint „a munkáltató köteles megtéríteni a munkavállalónak a munkaviszonnyal összefüggésben okozott kárt”. A felelősségi klauzula megfogalmazása után a törvény azonban szűk körben a kimentést is lehetővé teszi. Ezek szerint a

³³ Mt. 33. §.

³⁴ MÉLYPATAKI GÁBOR: A munkavállaló fogalma a magyar és a német jogban a munkáltató szempontjából, in *Publicationes Universitatis Miskolcensis Sectio Juridica et Politica, Tomus XXX/2*. 2012, Miskolc, 527. o.

³⁵ HANDÓ TÜNDE: *A munkáltató és a munkaviszony*, 2000, Magyar Hivatalos Közlönykiadó, Budapest, 67-68. o.

munkáltató „mentesül a felelősség alól, ha bizonyítja, hogy a kárt az ellenőrzési körén kívül eső olyan körülmény okozta, amellyel nem kellett számolnia és nem volt elvárható, hogy a károkozó körülmény bekövetkezését elkerülje, vagy a kárt elhárítsa”. A törvény továbbá abban az esetben is mentesíti a munkáltatót, ha „a kárt kizárólag a károsult elháríthatatlan magatartása okozta”.³⁶

A munkáltatói kárfelelősség szabályait alapvetően a reparáció célja hatja át. Vagyis a jogalkotói törekvés arra irányul, hogy a munkavállaló munkaviszonyával összefüggésben elszenvedett kára megtérüljön.³⁷ A felelősségi szabályok emellett prevenciók célt is szolgálnak: a törvény célja, hogy a munkáltatót rászorítsa olyan munkakörnyezet kialakítására, amely megteremti a munkavégzés során az egészséges és biztonságos feltételeket, valamint a munkavállalók vagyoni érdekeinek biztonságát is megfelelő módon biztosítja.³⁸ Az egészséges és biztonságos munkafeltételek megteremtésének követelménye emberi jogi gyökerekre vezethető vissza; e jogosultságot az irodalom hagyományosan a gazdasági és szociális jogok közé sorolja, azokon belül pedig a tradicionális jogok részének tekinti.³⁹

A szabályozás meglehetősen szigorú követelményeket támaszt a munkáltatóval szemben, az ugyanis a magyar munkajog hagyományainak megfelelően – és a fenti célok biztosítása érdekében – a munkáltató objektív felelősségét határozza meg a munkavállalónak okozott kár megtérítése körében. A szubjektív és az objektív felelősség elhatárolásának kérdése a jogirodalom állandó témája. Az objektív felelősség köznap szóhasználatban elterjedt értelmezése azonban némi pontosításra szorul. A közfelfogás ugyanis az objektív kártérítési felelősséget vétkesség nélkülinek tekinti – és ezen a ponton határolja el a vétkességen alapuló szubjektív felelősségtől – helyesebb azonban, ha az objektív felelősséget olyannak tekintjük, amely a vétkesség vizsgálatától tekint el. E felelősségi alakzatnak nem az a lényege tehát, hogy nincs mögötte vétkes magatartás, hanem az, hogy ennek a bizonyítása nem terheli a károsultat.⁴⁰ Mindezek alapján a munkáltató tehát a vétkesség vizsgálatára tekintet nélkül, teljes mértékben felel azokért a károkért, amelyek a munkavállalót a munkaviszonyával összefüggésben érik.⁴¹

³⁶ Mt. 166. §.

³⁷ BERKE GYULA – KISS GYÖRGY: *Kommentár a munka törvénykönyvéhez*, 2012, Complex Kiadó, Budapest, 426. o.

³⁸ KUN: i. m. 373-374. o.

³⁹ DAVIES, A. C. L.: *Perspectives on Labour Law*, 2009, Cambridge University Press, Cambridge, 45. o.

⁴⁰ LÖRINCZ GYÖRGY: A munkáltató kártérítési felelőssége. Felelősség az okozott kárért, in KARDKOVÁCS KOLOS (szerk.): *Az új munka törvénykönyvének magyarázata*, 2012, HVG-ORAC, Budapest, 257-269. o.

⁴¹ GYULAVÁRI: i. m. 373. o.

A jogirodalomban széles körben elterjedt felfogás szerint ahhoz, hogy a munkáltató kártérítési felelősségét meg lehessen állapítani, három pozitív, valamint egy negyedik, negatív feltétel együttállása szükséges. „*A három pozitív feltétel: a kár keletkezése, a munkajogviszony fennállása, a munkajogviszony és a kár közötti ok-okozati összefüggés, míg a negyedik, negatív feltétel az, hogy a munkáltató ne tudja kimenteni magát.*”⁴² A munkáltatói kárfelelősség megállapításának egyes feltételeire a dolgozat a későbbiekben részletesen kitér.

Vitás esetekben jellemzően a bizonyítás sikerességén múlik a jogvita végkimenetele, emiatt a bizonyítási kötelezettségnek a kártérítési felelősség megállapítása során nagy jelentősége van. A munkavállaló köteles bizonyítani a kár keletkezését, a kár mértékét, valamint a károkozás és a munkaviszony között ok-okozati összefüggést. Ha azonban a munkáltató a törvényben felsorolt kimentési okok fennállására hivatkozik, a bizonyítási kötelezettség ezzel kapcsolatban nyilvánvalóan őt terheli a bíróság előtt.⁴³

Érdemes kitérni rá, hogy bizonyos esetekben a munkajogi kártérítési felelősség kapcsán egyidejűleg a büntetőjogi felelősség fennállásának kérdése is felmerülhet. Ezzel kapcsolatban fontos leszögezni, hogy a munkáltatónak a munkajogi szabályokon alapuló kártérítési felelőssége fennállhat büntetőügyben hozott jogerős felmentő ítélet ellenére is. Az egységes bírói gyakorlat alapján ugyanis a büntetőjogi és a munkajogi felelősség egymástól függetlenül érvényesül,⁴⁴ vagyis adott tényállás mellett a munkáltató bűnössége vonatkozásában kimondott felmentő ítélet nem szünteti meg a kártérítési igény érvényesítésének lehetőségét.

2.3. A felelősség feltételei

A munkáltató kártérítési felelősségének megállapítása tehát csak a fent említett konjunktív feltételek fennállása esetén lehetséges. E körülmények megállapítása a gyakorlatban nem mindig egyértelmű, a vitássá tehető körülmények pedig adott esetben kizárhatják a felelősség megállapítását, tehát perdöntő jelentőséggel bírhatnak. A következőkben e feltételeket sorban részletezem.

2.3.1. A kár keletkezése

A kár keletkezése – mint a kártérítési felelősség megállapításának feltétele – nyilvánvaló követelménynek tűnik, ám ha a bekövetkezett kár jellegét, természetét vizsgáljuk, akkor árnyaltabb képet látunk. Általánosságban azt mondhatjuk, hogy abban az esetben beszélhetünk kár felmerüléséről a

⁴² BERKE – KISS: i. m. 426. o.

⁴³ Uo. 426. o.

⁴⁴ MÁDI SAROLTA: A munkáltató megtérítési felelősségének feltételei a munkavállaló üzemi balesete és foglalkozási megbetegedése esetén, in *Magyar Jog*, 2013/12. szám, 741-748. o.

munkavállaló és a munkáltató viszonyában, ha az egyik fél a másik félnek vagyoni vagy nem vagyoni kárt okoz. Nem vagyoni kárnak azt tekintjük, ha a károsult vagyoni hátránnyal nem járó sérelmet szenved, mely jogintézményt az új Polgári törvénykönyv nem vagyoni sérelemként szabályoz, és az személyiségi jogsértés miatti sérelemdíj iránti igényt alapozhat meg.⁴⁵ Vagyoni kár bekövetkezésekor viszont a sérelmet szenvedettnek csökken a vagyona, vagy nem jut hozzá olyan vagyoni előnyökhöz, amiket a károkozás hiányában megszerezhetett volna.⁴⁶

Kihangsúlyozandó azonban, hogy azok az esetek nem tekinthetők károkozásnak, amelyekben a követelésnek konkrét jogcíme van. A munkáltató anyagi helytállásának azon esetei, amikor az Mt. konkrétan meghatározza a munkáltató fizetési kötelezettségének jogcímét, nem tartoznak a munkáltatói kárfelelősség körébe.⁴⁷ Ennek megfelelően nem kártérítési jellegű a követelése annak a munkavállalónak, akinek munkáltatója – munkabér-fizetési kötelezettségét megszegve – elmulasztja kifizetni az őt jogosan megillető munkabért. Ilyen esetben ugyanis konkrétan a munkabér teljesítését követelheti, vagyis követelése jogcímmel bír.⁴⁸ Ezt támasztja alá a Legfelsőbb Bíróság egy eseti döntése is, melyben alaptalannak minősítette a felperes felülvizsgálati kérelmét. Ebben az alperes azt sérelmezte, hogy a bíróságok munkaszerződés alapján a részére járó prémiumot ilyen jogcímen, és nem kártérítés címen ítélték meg. A bíróságok indokolása szerint ugyanis a felperes igénye nem kártérítési jellegű volt, hanem munkabértartozásból eredt.⁴⁹ Ennek megfelelően tehát a konkrét jogcímmel bíró követelések nem sorolhatók a kárfelelősségi esetek közé. Nem kizárt viszont, hogy a teljesítés elmaradásából további kára is származik az igényét érvényesíteni kívánó félnek. Ebben az esetben, az így bekövetkezett kárral kapcsolatban már kártérítési igénnyel léphet fel, a bizonyítási kötelezettség e tekintetben már nyilvánvalóan őt terheli, vagyis mind a kárt, mind az okozati összefüggést bizonyítania kell.⁵⁰

2.3.2. A munkajogviszony fennállása

A felelősség egyik jogalapi eleme a felek közötti munkaviszony. A törvény egyértelműen kimondja, hogy a munkáltató a munkaviszonnyal összefüggésben okozott kár megtérítésére köteles.⁵¹ A munkáltató kártérítési felelőssége ennek

⁴⁵ Ptk. 2:52. § (1) bek.

⁴⁶ ÁDÁM LÓRÁNT: *Kártérítési felelősség a munkajogban*, 2000, HVG-ORAC, Budapest, 7. o.

⁴⁷ TÁLNÉ MOLNÁR ERIKA: *Munkáltató kártérítési felelőssége*, 2009, Complex Kiadó, Budapest, 14. o.

⁴⁸ ÁDÁM: i. m. 7. o.

⁴⁹ BH1999. 475.

⁵⁰ ÁDÁM: i. m. 8. o.

⁵¹ Mt. 166. § (1) bek.

megfelelően kontraktuális felelősség,⁵² mivel a munkaviszony alapja a munkaszerződés.

Számos esetben azonban alaposabb vizsgálatot igényel annak eldöntése, hogy mi tekinthető a felelősség megállapítása szempontjából munkaviszonynak. A munkaviszony kezdete előtt, és a munkaviszony megszűnését követően is felmerülhet ugyanis károsodás, a felelősség megállapítása azonban bizonyos esetekben ennek ellenére nem kizárt.

Noha a munkaviszony létrejöttének nemcsak alapja, de elégséges feltétele is a munkaszerződés, a munkaviszony kezdetének mégis a munkába lépés napját kell tekinteni. A munkába lépés egy tényleges helyzetet jelent, a felek általi teljesítés megkezdését.⁵³ Ha a szerződés megkötése és a munkába lépés időpontja időben egymástól elválik, a munkába állásig a feleket a munkaszerződés teljesítésével kapcsolatos tényleges kötelezettségek még nem terhelik, ennek ellenére a létesítéssel kapcsolatos kötelezettségeik fennállnak. Nem kizárt, hogy a szerződés megkötése után, de még a munkába lépés előtt egyik fél olyan magatartást tanúsít, amiből a másiknak kára származik,⁵⁴ s ha az a munkaviszonnyal összefüggésben van, adott esetben megalapozhatja a felelősségre vonást. A kártérítési igény érvényesítésének, és a felelősség megállapításának szempontjából nem megkívánt követelmény az, hogy a munkaviszony a kár bekövetkezésekor fennálljon. A munkaviszonynak ugyanis a kár okozásakor, és nem a bekövetkezésekor kell fennállnia.⁵⁵

A kárfelelősség megállapításának igénye a munkaviszonyt követő időszakban szintén felmerülhet. *„A munkáltatói kártérítési felelősség szabályait kell alkalmazni azokra az esetekre is, amikor a kár a munkaviszony megszűnte után jelentkezik, azonban a munkajogviszony fennállása alatt keletkezett”*. Tipikusan ilyen eset lehet, ha az üzemi baleset, foglalkozási megbetegedés tünetei csak később jelentkeznek.⁵⁶ El kell tehát választani a károsító cselekmény bekövetkezését a felmerült kár jelentkezésétől, észlelésétől, hiszen a kárfelelősség megállapítása szempontjából az előbbit kell irányadónak tekinteni. A jogalkalmazás egységességét segíti, hogy nemrégiben a Kúria elvi határozatában is rámutatott: *„a munkáltató kártérítési igényének érvényesítése szempontjából nemcsak az tekinthető munkavállalónak, akinek a munkaviszonya a munkáltatónál még fennáll”*, s ezzel pontot tett egy olyan jogvita végére, melyben a munkáltató a munkaviszony megszűnése után kívánta érvényesíteni leltárihiányból eredő követelését a munkavállalóval szemben.⁵⁷

⁵² BERKE – KISS: i. m. 427. o.

⁵³ Uo. 186. o.

⁵⁴ ÁDÁM: i. m. 8. o.

⁵⁵ FERENCZ (2012): i. m. 289. o.

⁵⁶ BERKE – KISS: i. m. 427. o.

⁵⁷ A Kúria 1/2013. számú munkaügyi elvi határozata.

S bár a felelősség kontraktuális jellegű, a munkaviszony tág értelmezése alapján az érvénytelen munkaszerződés alapján létrejött munkaviszony keretében okozott károkra is a munkajogi kárfelelősség szabályai alkalmazandók, ahogy a színlelt szerződés – vállalkozásnak, megbízásnak álcázott munkavégzés – keretében felmerült károkozás sem zárja ki a munkajogi szabályok alkalmazását.⁵⁸

Fentiekből is következik, hogy a károkozás körülményeinek vizsgálatakor magát a munkajogviszonyt, és annak fennállását is rendkívül tágan értelmezi a joggyakorlat.

2.3.3. Ok-okozati összefüggés a munkaviszony és a kár között

A munkaviszonnyal való okozatosság követelménye azt fejezi ki, hogy a munkavállalót ért hátránynak valamilyen módon összefüggésben kell állnia a felek között fennálló munkaviszonnyal, a munkaviszonyból folyó tevékenységgel.⁵⁹ A munkáltatóra háruló szigorú felelősségi szabályok az okozati összefüggés feltételének vizsgálatakor is nyilvánvalóan megmutatkoznak, a törvény szigora e feltétel kapcsán is egyértelműen a munkavállaló javára kedvez. A törvény ugyan a munkáltató által okozott kár megtérítéséről szól, de a jogalkotó egyben azt a vélelmet állítja fel, hogy a munkaviszonybeli kárt a munkáltató okozta. Így tulajdonképpen károkozó magatartás hiányában is fennállhat a kártérítési felelősség, emiatt *„helyesebb [...] a munkavállaló által a munkaviszonnyal összefüggésben elszenvedett károsodásról beszélni”*.⁶⁰

Az okozati összefüggés követelménye tehát azt jelenti, hogy a károsodás és a munkaviszonybeli kötelezettség teljesítése között objektív kapcsolatnak, valós összefüggésnek kell fennállnia. Nem zárja ki azonban a munkáltató felelősségének megállapítását az, ha csak közvetett⁶¹ vagy részköszági az összefüggés a kár és a munkaviszony között, vagyis ha nem kizárólag a munkaviszonnyal kapcsolatos ok hatott közre a károsodás bekövetkezésében.⁶² Ezek az esetek azonban valóban alapos bizonyítási eljárást és gondos mérlegelést követelnek meg a jogalkalmazótól, hiszen – főként tartós betegségek esetén – a károsodást kiváltó okok és a munkavégzés közötti kapcsolat teljes bizonyossággal csak ritkán állapítható meg.⁶³ Önmagában a károkozás és a

⁵⁸ BERKE – KISS: i. m. 427. o.

⁵⁹ RADNAY JÓZSEF: *Munkajog*, 2003, Szent István Társulat, Budapest, 203. o.

⁶⁰ ÁDÁM: i. m. 48. o.

⁶¹ BH2005. 443.

⁶² A Kúria 3/2013. számú munkaügyi elvi döntésében nem vitatta a munkaviszonnyal való összefüggést, annak ellenére, hogy a felperest ért károsodásban a munkaviszonyától függetlenül fennálló krónikus betegsége is közrehathatott. A bíróság indokolása szerint ugyanis a felperes munkahelyén, munkaidőben tisztálkodni készült, amikor elesett, ezért a munkaviszonnyal való összefüggés nem lehet kétséges.

⁶³ ÁDÁM: i. m. 49. o.

munkavégzés kapcsolatának lehetősége kevés, ha az egyéb körülmények annak valószínű bekövetkezését nem alapozzák meg.⁶⁴ Az eset lényeges bizonyítékait mindig együttesen kell értékelni ahhoz, hogy megállapítható legyen az összefüggés a munkaviszonnyal.⁶⁵

Konkrét eset vizsgálatakor gyakran igen nehéz meghúzni a határt a munkaviszonnyal összefüggő és össze nem függő káresetek között.⁶⁶ A bírói gyakorlat alapján azonban egyes tipikus esetek felsorolhatók mindkét oldalon:

- A munkaviszonnyal összefüggőnek kell tekinteni egyebek között a munkavégzéshez kapcsolódó előkészítő és befejező tevékenység közben felmerült, valamint a szokásostól eltérő munkavégzési helyen bekövetkezett károkat. Emellett számos további esetben is megállapítható az ok-okozati viszony, így a munkával összefüggő képzésen, értekezleten, egyéb rendezvényen való részvétel esetén.⁶⁷
- Bizonyos esetekben viszont nyilvánvalóan nem áll fenn az összefüggés a munkaviszonnyal, vagyis nem felel a munkáltató a bekövetkezett károkért. Ilyen az engedély nélkül végzett magánmunka során bekövetkezett baleset,⁶⁸ a munkába menet bekövetkezett baleset általában, vagy a munkásszálláson keletkezett kár.⁶⁹ Szintén nem állapítható meg az összefüggés abban az esetben sem, ha a munkáltató által szervezett rendezvényen (például sportnapon) éri a munkavállalót a károsodás, amennyiben az a munkaidőn kívül történik, és a rendezvényen való részvétel nem kötelező.⁷⁰

Mindezek alapján látható, hogy az okozati összefüggés meglétének vizsgálata vitás esetben döntő szerephez juthat, ami ismét a bizonyítás gyakorlati jelentőségére hívja fel a figyelmet. A jogértvényesítés ugyanis – a törvényben meghatározott bizonyítási kötelezettségnek megfelelően – elvi szinten megköveteli a munkavállalótól, hogy bizonyítsa a kár keletkezését, a kár mértékét és az okozati összefüggést. Ez utóbbival kapcsolatban azonban a bírói gyakorlatban találkozhatunk olyan indokolással, amely az ítéleti bizonyossághoz szükséges bizonyító tények körében kimondja, hogy „a munkavállaló legalább valószínűsítenie köteles a károsodásnak a munkaviszonnyal való összefüggését”.⁷¹

Fenti felsorolás természetesen csak egyes jellegzetes eseteket nevesít. A munkajogi kártérítési perek kapcsán e kérdéskörben kiterjedt esetjoggal

⁶⁴ Legfelsőbb Bíróság Mfv.I.10.084/1994/3. számú határozatában foglaltak alapján.

⁶⁵ BH2006. 228.

⁶⁶ GYULAVÁRI TAMÁS (szerk.): *Munkajog*, 2013, ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 379. o.

⁶⁷ BH2005. 368.

⁶⁸ BH2002. 331.

⁶⁹ BH1993. 263.

⁷⁰ KÁRTYÁS GÁBOR: Felelőségi szabályok, in BODNÁR LILLA (szerk.): *Top 100 munkajogi kérdés és válasz*, 2010, Complex Kiadó, Budapest, 87-88. o.

⁷¹ BH2007. 23.

találkozhatunk. A jogalkalmazói gyakorlatban a munkaviszonnyal összefüggésben keletkezett balesetek és foglalkozási megbetegedések megítélése során az okozatosság fennállása perdöntő szerephez juthat, a bírói ítéletek indokolásaiban kifejtettek emiatt nagy jelentőséggel bírnak.

3. EXCULPATIO – A MUNKÁLTATÓ KÁRFELELŐSSÉG ALÓLI MENTESÜLÉSE

3.1. Mentesülés az objektív felelősség alól

A munkáltatóval szemben támasztott felelősségi szabályok szigorúak ugyan, de nem jelentenek feltétlen helytállási kötelezettséget. Könnyen belátható ugyanis, hogy adódhatnak a mindennapi életben olyan helyzetek, melyekben a szigorú szabályok érvényesülése a munkáltató számára – a jog céljaival éppen ellentétes – igazságtalan eredményre vezetnek. A szabályozás két esetkörben teszi lehetővé az exculpációt: abban az esetben, ha a munkáltató számára ténylegesen lehetetlen a káresemény elkerülése; valamint akkor, ha a kárt kizárólag a károsult elháríthatatlan magatartása okozta.

A munkavállalót a munkavégzés során érő károk túlnyomórészt munkabalesettel állnak összefüggésben. Ezekben az esetekben az 1992-es Mt.-ben a veszélyes üzemi objektív felelősség analógiájára a *casus minor*, vagyis a kimentés lehetősége egészen összeszűkült, és csak külső hatalom, harmadik személy vagy a károsult munkavállaló elháríthatatlan magatartása esetén állt csak fent. Egyes jogirodalomban megjelent álláspontok szerint az új Munka Törvénykönyve – igazságtalan helyzetet teremtve – az előbb felsoroltak mellett további kimentési lehetőséget biztosít a munkáltató számára az előreláthatósági klauzula bevezetésével.⁷² Ez utóbbi eset azonban inkább tekinthető a kártérítés mértékét csökkentő, azt korrigáló eszköznek, mint kimentési oknak. Erre a dolgot a továbbiakban, az e jogintézményt tárgyaló szakaszban részletesen is kitér majd.

A törvény természetesen szűken behatárolja a kimentést és részleges mentesülés eseteinek a körét, és azt garanciális okok miatt szigorú feltételekhez köti. E kimentő körülményeket nyilvánvalóan a munkáltatónak kell bizonyítania.

3.1.1. Mentesülés a munkavállaló kizárólagos és elháríthatatlan magatartására való hivatkozással

Mindenekelőtt – annak egyszerűsége okán – a kimentés törvényben *másodikként* említett esetét érdemes vizsgálni, amely lehetővé teszi a munkáltató kárfelelősség alóli mentesülését abban az esetben, ha bizonyítja, hogy a kárt kizárólag a

⁷² PRUGBERGER TAMÁS: Az új Munka Törvénykönyvének többszemponútú vizsgálata és értékelése, in *Magyar Jog*, 2012/9. szám, 521. o.

károsult elháríthatatlan magatartása okozta.⁷³ A károsult kizárólagos és elháríthatatlan magatartására akkor hivatkozhat sikerrel a munkáltató, ha a törvényben meghatározott két feltétel együttesen fennállt. Az első fogalmi elem, a munkavállaló magatartásának kizárólagossága szűken értelmezendő.⁷⁴ A „kizárólagos okozás” nem jelent ugyanis egyúttal szükségszerűen felróhatóságot a munkavállaló részéről, inkább úgy értelmezendő, hogy a kár bekövetkezésében nem játszott közre olyan hatás, amely a munkáltató közvetlen hatalma, irányítása alá tartozik.⁷⁵ A munkavállaló kizárólagos magatartásának nem kell tehát vétkesnek lennie,⁷⁶ adott esetben a munkáltatói utasítástól eltérően, esetleg szabályszerűtlenül végzett munka sem feltétlenül alapozza meg e kimentési ok alkalmazását. A bírói gyakorlat alapján ugyanis az utasítással, szakmai szabályokkal ellentétes munkavállalói viselkedés eltérése a munkáltató részéről is hibás magatartásnak minősül, ilyen esetben a kizárólagosság a munkavállaló magatartásával kapcsolatban eleve nem állapítható meg,⁷⁷ kármegosztásra viszont alapot adhat. A kimentés feltételének második fogalmi eleme a munkavállalói magatartás elháríthatatlansága. Ennek hiányában nem hivatkozhat sikerrel a munkáltató a törvény fent említett szakaszára, hiszen a károk megelőzése érdekében végzett megfelelő ellenőrzés, utasítás, a szakszerű és biztonságos munkavégzés megkövetelése a munkáltató feladata.

3.1.2. Hivatkozás a munkáltató ellenőrzési körén kívül eső körülményre

Az objektív felelősség alóli kimentésnek csak objektív körülmények megléte esetén van helye, vagyis a munkáltató csak igen szűk körben mentesülhet a kártérítési felelősség alól. A mentesülés törvényben szabályozott *első esetében* három, konjunktív feltétel együttes meglétét kell bizonyítania a munkáltatónak. Nevezetesen azt, hogy *„a kárt az ellenőrzési körén kívül eső körülmény okozta, ezzel a körülménnyel nem kellett számolnia, és nem volt elvárható, hogy a károkozó körülmény bekövetkezését elkerülje, vagy a kárt elhárítsa”*.⁷⁸ A kimentő körülmények mindegyikének együttesen kell fennállnia, a három feltétel közül egyetlen körülmény hiánya – vagy annak bizonyíthatatlansága – már kizárja a kimentést.⁷⁹ Látható, hogy e feltételek mindegyike nagy jelentőséggel bír, ezért érdemes külön figyelmet fordítani a konjunktív feltételrendszer egyes elemeire.

⁷³ Mt. 166. § (2) bek. b) pont.

⁷⁴ GYULAVÁRI: i. m. 384. o.

⁷⁵ ÁDÁM: i. m. 55. o.

⁷⁶ MK 29.

⁷⁷ BH 1995. 740.

⁷⁸ Mt. 166. § (2) bek. a) pont.

⁷⁹ BERKE – KISS: i. m. 431. o.

3.1.2.1. Ellenőrzési kör hiánya

A szabályozás alapján a kimentés összefüggő feltételeinek első eleme az, hogy a kárt a munkáltató ellenőrzési körén kívül eső körülmény okozza. Fontos leszögezni, hogy a munkáltató az ellenőrzési körébe eső kár megtérítése alól nem mentesülhet. Az ellenőrzési körön kívül eső kárt csak a két további feltétel együttes megléte esetén nem kell megtéríteni, vagyis ha a körülménnyel nem kellett a munkáltatónak számolnia, és nem volt elvárható, hogy elkerülje vagy elhárítsa annak bekövetkezését.⁸⁰

Az ellenőrzési kör tehát felelősségi jogi tényállási elem, a kimentés egyik feltétele. Fontos azonban tisztázni, mit takar az ellenőrzési kör fogalma. Az ellenőrzési kör az új Polgári Törvénykönyvben is megjelenő fogalmi elem, az ahhoz fűzött miniszteri indokolás szerint ellenőrzési körön kívüli az a szerződésszegő fél által nem befolyásolható körülmény, melyre a fél nem képes hatást gyakorolni. E hatások közül az indokolás mindenekelőtt a *vis maior* hagyományos eseteit emeli ki, de ilyennek tekinti bizonyos állami intézkedések meghozatalát, a súlyos üzemzavart, valamint az olyan radikális piaci változásokat, melyek a szerződésszerű teljesítést lehetetlenné teszik.⁸¹ A munkajogban mindez úgy értelmezhető, hogy a munkáltató ellenőrzési körén kívül esik mindaz a körülmény, melynek alakulása felett a munkáltatónak nincs hatalma. Ezek szerint „a munkáltató mentesüléséhez vezet minden olyan körülménynek a bizonyítása, amelyre semmiféle ráhatása nem volt, és amit befolyásolni semmilyen módon nem tudott.” Más megközelítésből tehát a munkáltató ellenőrzési körébe esik mindaz a körülmény, melyre befolyással bír, amelyre képes hatást gyakorolni. Ide sorolható a saját üzemi rend szervezési vagy egyéb zavara, munkavállalóinak magatartása, piaci beszerzési nehézségek. Vagyis az ellenőrzési körbe tartoznak mindazok a körülmények, eszközök, energia, munkavállalók, melyeknek a működésére a munkáltatónak a tevékenysége során befolyása van. Az ellenőrzési kör ráadásul nem feltétlenül korlátozódik a munkáltató telephelyére, ugyanis adott tényállástól függően a munkáltatótól más, ettől eltérő munkavégzési helyen is elvárható lehet az egészséges és biztonságos munkafeltételek megteremtése.⁸² A munkáltatóval szemben támasztott megelőzési kötelezettség tehát igen magas szintű, de a szabályozás figyelembe veszi a társadalmi-gazdasági realitásokat is.⁸³

A jogintézmény a korábbi szabályozáshoz képest új terminust vezet be a munkáltatói kárfelelősség szóhasználatába. Az ellenőrzési kör kifejezéssel a jogalkotó ugyanis a korábbi törvényben szereplő működési kör kifejezést váltotta

⁸⁰ GÁSPÁRNÉ SZOKOL – HANYU – KÁRTYÁS: i. m. 3/9. 7. o.

⁸¹ NÁDAS GYÖRGY: Működési, vagy ellenőrzési kör, a kimentés megváltozott szabályai, in *HR & Munkajog*, 2013/10. szám, 25-27. o.

⁸² KARDKOVÁCS: i. m. 264. o.

⁸³ BERKE – KISS: i. m. 431. o.

fel.⁸⁴ Habár jelen dolgozatnak nem célja a korábbi és az új Mt. szabályainak összehasonlítása, a változtatás – és főként annak céljai – mellett nem lehet szó nélkül elmenni. Az Mt. miniszteri indokolása szerint a törvény szándéka ezzel az, hogy szűkítse a bírói gyakorlatban kialakult rendkívül széles körű kártérítési felelősséget. A korábbi – működési kör értelmezésén alapuló – joggyakorlat olyan tényállásokban is kártérítésre kötelezte a munkáltatókat, melyekben a kár bekövetkezésére még közvetett befolyása sem lehetett az elmarasztalt félnek. A bírói gyakorlat kifejezetten tágan értelmezte ugyanis a működési kör fogalmát, és gyakorlatilag e körbe volt sorolható minden olyan esemény, amely nem következett volna be akkor, ha nem történik munkavégzés.⁸⁵ Ezzel lényegében a bírói gyakorlat általánossá tette a polgári jog veszélyes üzemi felelősségét a munkáltatói kárfelelősség körében, ami nyilvánvalóan számos esetben indokolatlanul hátrányos helyzetet teremtett a munkáltató számára.

Az ellenőrzési kör fogalmának bevezetésével vélhetőleg a munkáltató kimentési lehetősége kibővül, hiszen e körbe a jövőben csak azok a körülmények tartoznak majd, amelyekre a munkáltatónak tényleges befolyása van. Ezzel várhatóan csökken majd az objektív felelősség szigora, bár – egzakt fogalom hiányában – a bírói gyakorlatra a jövőben is nagy szerep hárul majd mérlegeléskor.⁸⁶ A jövőbe tekintve azonban szkeptikus álláspont is megfogalmazható, hiszen a feltételrendszer további elemei a mentesülés lehetőségét szűkítik. Ezzel álláspontom szerint a jogalkotó a kimentés új, tágabbra szabott kereteit tulajdonképpen mintegy rövidebbre „nyírja”. Osztom tehát azt a nézetet, mely szerint „*az ítélkezési gyakorlatra vélhetőleg nem lesz olyan hatása a változásnak, amilyen hatást a jogalkotó várna*”⁸⁷. Vagyis az objektív munkáltatói felelősség enyhülése kizárólag a szóhasználat megváltoztatásától nem feltétlenül fog megvalósulni.

3.1.2.2. Olyan körülmény, mellyel a munkáltatónak nem kellett számolnia – a körülmény előreláthatóságának vizsgálata

A munkáltató mentesülésének további, az ellenőrzési kör hiányához kapcsolódó feltétele az, hogy a kárt okozó körülménnyel a munkáltatónak nem kellett számolnia. Kihangsúlyozandó, hogy ez a körülmény kizárólag az ellenőrzési körhöz való viszonyában vizsgálendő, vagyis ha egy adott körülmény a munkáltató ellenőrzése alatt áll, úgy a további mentesülési feltételeknek már

⁸⁴ Az 1992. évi XXII. törvény a Munka Törvénykönyvéről a következőként szabályozta a munkáltató mentesülését: 174. § (2) Mentesül a munkáltató a felelősség alól, ha bizonyítja, hogy a kárt működési körén kívül eső elháríthatatlan ok vagy kizárólag a károsult elháríthatatlan magatartása okozta.

⁸⁵ FABÓK ANDRÁS: A munkáltatói kártérítés egyes kérdései, in *Munkaiügyi Szemle*, 2001/12. szám, 52. o.

⁸⁶ GYULAVÁRI: i. m. 383. o.

⁸⁷ NÁDAS (2013): i. m. 26. o.

nincs relevanciájuk. E rendelkezés megköveteli, hogy konkrét esetben a kár bekövetkezéséhez vezető konkrét körülmények előreláthatóságát vizsgálja meg a jogalkalmazó. El kell határolni azonban e körben az kár bekövetkezésének absztrakt esélyét a kár valószínű bekövetkezésének reális veszélyétől. Önmagában abból, hogy a munkáltató ellenőrzési körén kívül – általánosságban és statisztikailag kimutathatóan is – számos veszélyforrás keletkezik, nem lehet arra következtetni, hogy a munkáltatónak számolnia kellett a kár bekövetkeztével.⁸⁸ Általában megállapítható, hogy a munkáltatónak nem kell számolnia a mindennapi életben előforduló átlagos körülményekkel, és azokkal, amelyek a közfelfogás, általános megítélés szerint nem tervezhetőek.⁸⁹

3.1.2.3. Az elhárítás elvárhatóságának hiánya

A kimentési feltételek harmadik eleme megköveteli, hogy a felelősség alóli mentesítés megállapításához a munkáltató azt is bizonyítsa, hogy sem a károkozó körülmény bekövetkezésének elkerülése, sem a kár elhárítása nem volt tőle elvárható. Az elvárhatóság vizsgálatakor azonban fontos szempont, hogy milyen mértékű gondosságot követel meg a szabályozás. Az általános elvárhatósági mérce alapján az átlagos gondosságot kell tanúsítania a munkáltatónak, de az adott helyzet tekintetében. Vagyis e feltétel megítélésekor a viszonyítás alapja az általános munkáltatótól az adott helyzetben elvárható magatartás.⁹⁰ Egy baleset tényállásában ez azt jelenti, hogy az elháríthatatlanság megítélésekor azt kell vizsgálni, hogy a baleset a megfelelő technikai és műszaki megoldásokkal elhárítható lett volna-e.⁹¹ Ismét nagy szerephez jut tehát az adott eset és adott körülmény vonatkozásában végzett pontos tényfeltárás, mivel vitás esetben arra a kérdésre kell választ találni, hogy mennyiben volt elhárítható a káreset. Fontos kiemelni, ilyen esetekben nem annak van jelentősége, hogy a munkáltató ténylegesen milyen intézkedéseket tett az elháríthatóság érdekében, hanem annak, hogy az eset konkrét körülményeit tekintve az adott helyzetben lévő munkáltatótól milyen ésszerű intézkedések meghozatala volt, illetve lett volna elvárható.⁹²

A munkáltató kárfelelősség alóli mentesülésének szabályai tehát a jogalkotó szándéka szerint a munkáltatóra nézve a korábbinál kedvezőbb irányba változtak. A kimentési rendszer azonban számos bizonytalan, esetről-esetre történő megítélést szükségessé tevő elemet hordoz. A feltételek mindegyikéről elmondható, hogy csak a konkrét körülmények pontos vizsgálata, a bizonyítékok pontos ismerete fényében dönthető el bizonyossággal, hogy a munkáltató

⁸⁸ KARDKOVÁCS: *i. m.* 265. o.

⁸⁹ BERKE – KISS: *i. m.* 433. o.

⁹⁰ Uo. 434. o.

⁹¹ A Legfelsőbb Bíróság MK. 29. számú állásfoglalásának b) pontja alapján.

⁹² KARDKOVÁCS: *i. m.* 265. o.

felelőssége megállapítható-e. Mindezen körülmények bizonyítási terhe pedig a munkáltatóra hárul, vagyis bármelyik feltétel bizonyítatlansága esetén a munkáltató kártérítésre kötelezhető. Az objektív felelősség alóli mentesülés esélyeit latolgatva a munkáltatónak tehát a későbbiekben is számolnia kell az adott bíróság szubjektív megítélésével, ami ismét kihangsúlyozza a bírói jogalkalmazás jelentőségét.

3.2. A felelősség alóli részbeni mentesülés, kármegosztás

A munkáltató a munkavállaló teljes kárát köteles megtéríteni.⁹³ A szabályozás tehát alapvetően a teljes kártérítés elvét vallja, de a törvényben meghatározott indokolt esetekben ettől mégis eltekint. Ennek megfelelően mentesíti a munkáltatót az olyan kár megtérítésétől, mellyel kapcsolatban bizonyítja, hogy az a károkozás idején nem volt előrelátható; és kármegosztást tesz lehetővé a munkavállaló vétkes közrehatása folytán bekövetkezett kárral kapcsolatban is, valamint abban az esetben, ha a munkavállaló kárenyhítési kötelezettségének nem tett eleget. E rendelkezések számos ponton azonosságot mutatnak a polgári jogi szabályokkal, és – az előreláthatósági klauzulát tekintve – nóvumot is hordoznak.

3.2.1. Előreláthatósági klauzula

Az előreláthatóság fogalma a korábbi szabályozáshoz képest új elemként került a munkajogi felelősség rendszerébe. Az Mt. magánjoghoz való egyre erősödő kapcsolatára mutat, hogy a magyar jogban az új Ptk. rendelkezett elsőként az előreláthatóság hiányáról, mint felelősségkorlátozó intézményről. A jogintézmény a kártérítés mértékének korlátját vezeti be, és azon az elvi alapon nyugszik, hogy a kártérítés összege – nyilvánvaló okból – ne haladhassa meg azt a veszteséget, amit a károkozó előre látott vagy láthatott.⁹⁴ A munkajogi szabályok ismertetésekor emiatt nem nélkülözhető a polgári jogi szabályok értékelése sem, a továbbiakban erre tekintettel a jogintézményt elsőként a Ptk. vonatkozó szabályozása szempontjából mutatom be.

Az előreláthatóság munkajogi kárfelelősségben való alkalmazása tehát összhangban áll a polgári jogi kártérítési szabályozással. A szerződésen kívül okozott károk megtérítésére meghatározott kimentési szabályok körében a Ptk. ugyanis kizárja a felelősség általános szabályának alkalmazását a következő klauzula megfogalmazásával: „*nem állapítható meg az okozati összefüggés azzal a kárral kapcsolatban, amelyet a károkozó nem látott előre, és nem is kellett előre látnia*”.⁹⁵ Tekintettel arra, hogy az előreláthatósági klauzula új jogintézményként

⁹³ Mt. 167. § (1) bek.

⁹⁴ VÉKÁS LAJOS: Az új Polgári Törvénykönyv koncepciójából, in *Polgári Jogi Kodifikáció*, 2002/4. szám, 8. o.

⁹⁵ Ptk. 6:521. §.

jelenik meg mind a polgári jog, mind a munkajog felelősségi rendszerében, a hatályos szabályozás ismertetése előtt érdemes figyelmet szentelni az előreláthatóság intézményének előzményeire.

3.2.1.1 Az előreláthatósági klauzula bevezetésének előzményei

Korábbi magánjogi kódexünk, a Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. törvény (a továbbiakban: 1959-es Ptk.) a megtérítendő kár mértékét illetően a teljes kártérítés elvéből indult ki, a károkozó részbeni mentesítésére csak méltányosságból teremtett lehetőséget.⁹⁶ A jogalkalmazói gyakorlat azonban jellemzően nem méltányossági alapon mentesítette a károkozót a felmerült kár egy részének viselése alól, hanem tipikusan az okozati lánc határainak megvonásával, illetőleg bizonyítottság hiányára való hivatkozással. A bírói gyakorlat tehát – helyesen – kivételt engedett a teljes kár megtérítésére való kötelezés alól, de a keresetek részbeni elutasításának indokaként a károkozó magatartás és a kár közötti összefüggés laza vagy távoli voltára hivatkoztak. Az okozatosság határainak megítélése – ahogy az az alábbiakban is ismertetésre kerül – a jogalkalmazásban közismerten problémás, és sok bizonytalanságot hordoz magában. Ebből fakadóan az okozati összefüggés hiányára alapozott érvek nem mindig kellően árnyaltak, és az ezzel érvelő döntések gyakran voltak vitathatók.⁹⁷ E problémás helyzetre igyekezett a jogalkotó megoldást találni az előreláthatóság fogalmának bevezetésével. A jogintézmény nemzetközi viszonylatban nagy múltra tekint vissza, több nemzeti jogban is – így az angol, az amerikai és bizonyos mértékig a francia és német jogban is – ismert és alkalmazott volt. A hazánkban is hatályos, nemzetközi adásvételi ügyletekre irányadó Bécsi Vételi Egyezményben szintén a felelősségi rendszer része, az alapvető szerződésszegés körében ugyanis a felelősség alóli mentesülés lehetőségét teremti meg. A felek egyike által elkövetett szerződésszegés az egyezmény szerint ugyanis akkor alapvető, ha az a másik félnek olyan hátrányt okoz, amely jelentős mértékben megfosztja őt attól, amit a szerződés alapján jogosult elvárni, kivéve, ha a szerződésszegő fél nem látta előre, és egy ésszerűen gondolkodó, hasonló személy azonos körülmények között sem látta volna előre az ilyen következményt.⁹⁸ Mint arra Vékás Lajos de lege ferenda javaslata is rámutat, az előreláthatósági klauzula tehát nemzetközi szinten ismert és alkalmazott jogintézmény volt. Az ugyanis bevált jogi eszköznek tekinthető,

⁹⁶ A Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. törvény 339. § (2): A bíróság a kárért felelős személyt rendkívüli méltánylást érdemlő körülmények alapján a felelősség alól részben mentesítheti.

⁹⁷ VÉKÁS LAJOS: Előreláthatósági klauzula a szerződésszegésből eredő kártérítési igényeknél, in *Magyar Jog*, 2002/9. szám, 513-526. o.

⁹⁸ Bécsi Vételi Egyezmény, 25. cikk. Az áruk nemzetközi adásvételi szerződéseiről szóló 1980. évi április hó 11. napján kelt Bécsi Vételi Egyezményt Magyarországon az 1987. évi 20. tvr. hirdette ki, 1988. január 1. óta hatályos.

amely alkalmas a szerződésből eredő piaci és egyéb kockázatok megosztására, emellett rugalmas eszközt ad a bírói jogalkalmazás kezébe, elsősorban az elmaradt hasznokra és a következménykárokat alapított igények megítélése tekintetében.⁹⁹ A javaslat ezen indokok mentén látta célszerűnek a magánjogi szabályokat kiegészíteni az előreláthatóság fogalmával, s az új Ptk. kodifikációja során minden bizonnyal erre tekintettel vált a szabályozás részévé.

3.2.1.2. Az előreláthatóság intézménye a hatályos polgári jogban és a munkajogban

A Ptk. az előreláthatóságot, mint felelősségkorlátozó intézményt kifejezetten az okozati összefüggés vonatkozásában határozza meg, a hatályos jogszabály alapján ugyanis nem állapítható meg az okozati összefüggés azzal a kárral kapcsolatban, amelyet a károkozó nem látott előre, és nem is kellett előre látnia. A törvényhez fűzött indokolás szerint az előreláthatóság intézménye a kártérítési perek kapcsán kialakult bírói jogalkalmazásnak enged teret a felelősség korlátozása tekintetében. A kártérítési ítélkezés bizonytalansága ugyanis jelentős részt abból fakadt, hogy a korábbi szabályozás valamennyi okozott kár megtérítését írta elő, ez azonban adott esetben akár rendkívül távoli, a károkozó által teljes mértékben előre nem látható károk megtérítését tette volna szükségessé. A bíróságok különböző megoldásokkal próbálták az ilyen károk megtérítését elkerülni. A törvény - elismerve a bíróságok törekvésének indokoltságát - elvágja az okozati láncot az olyan károk tekintetében, amelyet a károkozó nem látott előre és nem is kellett előre látnia. Ez természetesen továbbra is a gondos bírói mérlegelést teszi szükségessé, de a rendelkezés alkalmas lehet arra, hogy megteremtse a kiszámítható ítélkezési gyakorlat alapját.

Az utóbbi időben megjelent jogi publikációkban a klauzula magánjogi rendszerünkbe való bevezetésével kapcsolatosan helytelenítő álláspont is olvasható, mégpedig a bizonyítás kérdésével összefüggésben. A jogintézménynek e szerint az a vitatható pontja, hogy a kárral való összefüggést a károsult köteles bizonyítani, és számára rendkívül nehéz, szinte lehetetlen annak bizonyítása, hogy a károkozó mit látott előre (vagy mit kellett volna előre látnia). E vélemény szerint erre tekintettel tekinthető hibának az előreláthatóság beépítése a kártérítési jog objektív oldalába, szerencsésebb lett volna ugyanis azt a kimentési okoknál szabályozni, vagy a kártérítés mértékét csökkentő körülmények körében elhelyezni.¹⁰⁰ Álláspontom szerint azonban a jogintézmény bevezetése – az esetleges szabályozási technikát illető kritika ellenére is – mindenképp üdvözlendő (a polgári jogban és a munkajogban egyaránt), és a

⁹⁹ VÉKÁS (2002): i. m. 521. o.

¹⁰⁰ SÁRKÖZY TAMÁS: Fordulat a magyar kártérítési jogban, in *Magyar Jog*, 2013/9. szám, 538. o.

joggyakorlatban való érvényesülése pedig a jövő jogalkalmazásának értelmező tevékenységére vár.

A klauzula munkajogban való alkalmazása a fentiekkel azonos indokokon alapul. Az előreláthatóság hiányán alapuló kármegosztás kapcsán ugyanis a polgári és a munkajogi kárkötelmek vonatkozásában egyaránt arra a tényre kell tekintettel lenni, hogy a károkozó magatartásból nemcsak közvetlenül keletkezhet kár, hanem – amennyiben az beindít egy okozati láncot – akár többszörösen közvetve is. Ilyen esetben nyilvánvalóan indokolatlan lenne felelőssé tenni a károkozót a teljes folyamat minden bekövetkezett káráért. Az okozati láncban ennek megfelelően meg kell húzni egy határt, amely elhatárolja azokat a károkat, melyek már biztosan nem hozhatók kapcsolatba a munkáltató károkozásával. Ez összhangban áll az okozatossági teóriák dilemmájában köztes megoldást kínáló adekvát kauzalitás tanával, amely „*a károsodáshoz vezető eseménysor tényszerű okai közül választ ki néhányat, melyeket a kárt jogi értelemben előidéző okoknak tekint, a többi természettudományos értelemben vett okot pedig feltételnek nevezi*”.¹⁰¹ A törvény indokolása mindezek mellett felhívja a figyelmet arra is, hogy a bizonyítás terhe ilyen esetekben a munkáltatóra hárul. E követelmény érthető, tekintve, hogy a sikeres bizonyítás, és az abból következő kármegosztás a munkáltató érdekét szolgálja.

Az előreláthatósággal kapcsolatban fontos kiemelni, hogy az nem a felelősség alapját érinti a munkajogi kárfelelősség rendszerében, csupán a kártérítés mértékét csökkentheti, a kár mértékét korrigálhatja. Vagyis nem feltétlenül sorolható a kimentési okok közé, sokkal inkább szolgálhat a későbbiekben a korrekció eszközéül.¹⁰² Az európai jogban régóta ismert és alkalmazott intézménnyel kapcsolatos nemzetközi tapasztalatok azt mutatják, hogy tipikus tényállásoknál ez a klauzula általában nem érvényesül, így különösen extrém esetekben lehet jelentősége.¹⁰³

Számos kérdést felvet azonban az előreláthatósági klauzula bevezetése a munkajog vonatkozásában is. Mint az a fentebb leírtakból is kiderül, a szabály gyökerei kívül esnek a munkajog hagyományain – sőt, attól némileg „idegenek” is – azok ugyanis elsősorban a common law jogrendszerekre és a nemzetközi kereskedelmi gyakorlatra vezethetők vissza. E tekintetben ráadásul maga az Mt. indokolása sem ad kellő, részletes magyarázatot arra, hogy pontosan mi indokolta a szabály munkajogba való bevezetését.¹⁰⁴ A kritikai észrevételek között

¹⁰¹ TERCSÁK TAMÁS: Előreláthatóság – mint a szerződésen belül okozott kár megtérítésének korlátja, in *Polgári jogi dolgozatok*, 1993, Budapest, 231-254. o.

¹⁰² GYULAVÁRI: i. m. 385. o.

¹⁰³ KIS MIKLÓS: Az új Ptk. és az Mt. viszonya. Interjú Dr. Lőrincz Györggyel, in *HR & Munkajog*, 2014/3. szám, 35. o.

¹⁰⁴ KUN ATTILA: Gazdasági racionalitás és munkajog. Az előreláthatóság esettanulmánya az új Munka Törvénykönyve tükrében, in *Publicationes Universitas Miskolciensis. Sectio Juridica et Politica*, Tomus XXXI, 2013, Miskolc, 402-403. o.

olvasható, hogy a törvényszöveg rendelkezése nem világos a tekintetben (sem), hogy melyik fél által előre látható károkat kell a kártérítési összeg felső határának tekinteni. Bár a külföldi szakirodalom alapján az előreláthatóság mércéje az azonos helyzetben lévő ésszerű személy, és nem az, hogy a konkrét károkozó ténylegesen mit látott előre,¹⁰⁵ a magyar jogban való alkalmazásban e kérdésre a joggyakorlatnak kell majd választ adnia. Valamint kritikaként fogalmazódhat meg, hogy – tekintve, hogy a bíróság kezébe rugalmas eszközt ad – végső soron „nagy rést üthet a teljes kárért való felelősség elvén”, sőt a munkáltató munkavédelmi kötelezettségével is ellentmondásba kerülhet.¹⁰⁶ Más nézőpontból éppen az a bíráló ér a hazánkban új jogintézményt, hogy az a munkáltató felelősségét csak igen szűk körben korlátozhatja. Főleg az egészség károsodásával járó esetekre igaz, hogy szinte a végtelenségig lehet tágítani az okozati láncot, ugyanis – egészen extrém espektől eltekintve – az is kalkulálható, hogy a károsult munkavállaló akár élete végéig képtelen lesz jövedelmet szerezni. Ez a nézőpont arra mutat rá, hogy a munkáltató általában nem mentesülhet majd azon az alapon, hogy a kártételek bekövetkezése részéről nem volt előre látható.

Álláspontom szerint azonban az előreláthatóság fogalmának bevezetése éppen arra lesz alkalmas, hogy a munkáltató sikeresen hivatkozzon rá olyan helyzetben, amelyben valóban indokolatlanul, a károkozáshoz még közvetetten is alig kapcsolódó kárösszeg megfizetését követelik tőle. Az előreláthatóság jogintézményének bevezetése tehát mind a polgári jogi, mind a munkajogi szabályozásban előrelépést jelenthet, és igazságos jogalkalmazás képét vetíti elő. Az azonban nehezen lenne vitatható, hogy a bírói jogértelmezésre e szakaszok alkalmazása során is nagy felelősség hárul majd.

3.2.2. Kármegosztás a munkavállaló vétkes közrehatására tekintettel

A törvény a kármegosztás egyik módjaként azt az esetet nevesíti, amikor a munkavállaló vétkes magatartása közrehatott a kár bekövetkezésében. E kártelepítési forma két feltételen nyugszik: egyrészt feltételezi, hogy a munkavállaló – részben, tehát nem kizárólagosan – saját maga is okozója a saját kárának, másrészt ebben vétkekesség is terheli. A munkavállaló károkozásban való részességét azért kell kihangsúlyozni, mert ha a kárt kizárólagosan, vagyis teljes egészében ő okozta, akkor a munkáltató mentesül a felelősség alól és a kármegosztás nem jöhet szóba. Kármegosztásra tehát csak a munkavállaló vétkes közrehatása adhat alapot. Nem értékelhető a munkavállaló terhére a munkáltatónál kialakult és megtűrt szabálytalan gyakorlat,¹⁰⁷ ahogyan nem tekinthető vétkesnek a munkavállaló magatartása abban az esetben sem, ha őt a

¹⁰⁵ FUGLINSZKY ÁDÁM: Az előreláthatósági klauzula egyes kérdései, avagy kinek, mikor és mit kell előrelátnia, in *Magyar Jog*, 2011/7. szám, 416. o.

¹⁰⁶ GYULAVÁRI: i. m. 386. o.

¹⁰⁷ BH2003. 170.

szabálytalan művelet végzésére a munkáltató tanította be.¹⁰⁸ A biztonságos munkafeltételek, szabályos munkavégzés megszervezése ugyanis a munkáltató felelőssége.

A kármegosztás helyes aránya tekintetében a jogalkalmazók munkáját a Legfelsőbb Bíróság iránymutatása¹⁰⁹ segíti, amely szerint a kárviselés arányát az dönti el, hogy a munkavállaló vétkes közrehatása milyen mérvű volt. A munkavállaló vétkessége súlyának és a kárviselés arányának meghatározásánál azonban annak van jelentősége, hogy a munkáltató a kár bekövetkezésében maga is vétkes magatartással hatott közre.¹¹⁰ A vétkes közrehatás intézményével kapcsolatban megjegyzendő, hogy az „nem felelősségalapító tényállás, hanem felelősségcsökkentő tényező”.¹¹¹

3.2.3. Kármegosztás a kárenyhítési kötelezettség elmulasztására tekintettel

Nem kell megtéríteni a kárnak azt a részét, amely abból származott, hogy a munkavállaló kárenyhítési kötelezettségének nem tett eleget. „A kárenyhítési kötelezettség a károkozó helytállási kötelezettségének mértékét csökkentő tényező”. Fel kell hívni azonban a figyelmet arra, hogy a károsult csak olyan intézkedéseket köteles megtenni, melyek ésszerűek, és nem haladják meg teljesítőképességét. Az elvárhatóság mércéje alacsonyabb a károsult kárenyhítési kötelessége körében annál, mint amit a károkozótól vár el a jogalkotó.

A kárenyhítési kötelezettség kérdése két nagy területhez kötődik: jellemzően a gyógyíttatás és a munkavállalás megítélése esetén vetődik fel. A sérült, beteg munkavállalótól elvárható ugyanis, hogy a felépülésében tevékenyen közreműködjön, magát gyógyító kezelésnek alávesse. Ugyanakkor arra is kiterjed ez a követelmény, hogy a munkavállaló ésszerű időn belül új munkát vállaljon. Ennek a kötelezettségnek az elbírálásánál is különösen nagy szerephez jut az egyéni tulajdonságok, személyi körülmények és objektív tények gondos vizsgálata és mérlegelése.¹¹² A munkavállalótól elvárt kárenyhítés elmulasztásának bizonyítása természetesen a munkáltató terhére esik.¹¹³

A kárenyhítési kötelezettség megszegése a munkavállaló vétkes közrehatásának nevesített formájaként is értékelhető. A munkavállaló a kötelezettségének megszegésével lényegében „érdemtelenné válik” a teljes kártérítésre, emiatt részben elesik a teljes kár jóvátételétől.¹¹⁴

¹⁰⁸ EBH2002. 789.

¹⁰⁹ A Legfelsőbb Bíróság Munkaügyi Kollégiumának MK 31. számú állásfoglalása.

¹¹⁰ PÁL LAJOS – RADNAY JÓZSEF – TALLIÁN BLANKA – TÁLNÉ MOLNÁR ERIKA: *Munkajogi kézikönyv*, 2011, HVG Orac, Budapest, 313. o.

¹¹¹ BERKE – KISS: i. m. 437. o.

¹¹² Uo. 438. o.

¹¹³ KARDKOVÁCS: i. m. 269. o.

¹¹⁴ GYULAVÁRI: i. m. 387. o.

Megjegyzendő, hogy a munkajogi és a polgári jogi szabályok e tekintetben is párhuzamot mutatnak. A Ptk. a szerződésen kívül okozott károkért való felelősség körében ugyanis kifejezetten nevesíti a károsult közrehatás esetét, mint a felelősség korlátozására lehetőséget adó okot. Ezzel kapcsolatban rögzíti, hogy a károsultat kármegelőzési, kárelhárítási és kárenyhítési kötelezettség terheli. Az e kötelezettségek felróható megszegése miatt keletkezett kárt a Ptk. alapján a károkozó nem köteles megtéríteni. A károkozó és a károsult között a kárt magatartásuk felróhatósága arányában, ha ez nem megállapítható, közrehatásuk arányában kell megosztani. Ha a közrehatás arányát sem lehet megállapítani, a kárt a károkozó és a károsult között egyenlő arányban kell megosztani.¹¹⁵ Mind a munkajogi, mind a polgári jogi szabályok mögött az a nyilvánvaló jogalkotói szándék húzódik meg, amely minden jogalanytól elvárja az adott helyzetben általában elvárható magatartás tanúsítását, még abban az esetben is, ha károsultként kényszerülnek részt venni egy jogviszonyban. Ettől az elvárhatósági mércétől való eltérés ugyanis semmilyen körülmények között, még károsult minőségben sem maradhat következmények nélkül. A felróható károsult közrehatáson és a kárenyhítési kötelezettség elmulasztásán alapuló kármegosztás a teljes kártérítés elvének korlátjait képezik, kivételt jelentenek a teljes kártérítés elve alól anélkül, hogy céljuk a károkozó teljes mentesítése lenne. E jogintézmények valamelyest árnyalják a kártérítési jog tárgyából eredő szükségeszerű ellentmondásokat.¹¹⁶

3.2.4. *A kár mérséklése a munkáltató méltányolható helyzetére tekintettel*

A bíróság a munkáltatót rendkívüli méltánylást érdemlő körülmények fennállása esetén részben mentesítheti a kártérítés alól. E körben a bíróság mérlegelése tárgyává teszi a jogsértés súlyát, a felek vagyoni helyzetét valamint azt, hogy a kártérítés megfizetése milyen következményekkel járna.

A munkáltató méltányolható helyzetére alapított kedvezőbb kártérítési szabályozás nem új keletű munkajogi szabályozásunkban. Az 1992-es Mt. korábban ugyanis még úgy rendelkezett, hogy a legfeljebb tíz főfoglalkozású munkavállalót foglalkoztató magánszemély munkáltató a munkavállalónak okozott kárért csak vétkessége esetén vonható felelősségre. Ezt a rendelkezést azonban az Alkotmánybíróság megsemmisítette. Az AB az Mt. 175.§-ának alkotmányellenességét azzal az indokkal állapította meg, hogy a munkáltatói felelősségi alakzatok közötti, a cégformán és a 10 fő főfoglalkoztatott létszámon alapuló különbségtételnek nincs ésszerű alkotmányos indoka.¹¹⁷ A magánmunkáltatókra vonatkozó kedvezményes kárfelelősségi szabályok

¹¹⁵ Ptk. 6:525. §.

¹¹⁶ FUGLINSZKY ÁDÁM: Felróható károsult közrehatás és kárenyhítési kötelezettség a magyar polgári jogban, in *Polgári jogi kodifikáció*, 2008/4. szám, 3-23. o.

¹¹⁷ 41/2009. (III. 27.) AB határozat.

egyrészt alkalmasak voltak arra, hogy a munkavállalók között különbséget tegyenek, másrészt indokolatlanul hátrányosabb helyzetbe hozhatták azokat a munkáltatókat, amelyek nem tartoztak a „kiszegisztenciák” törvényben körülírt körébe. Noha az érintett munkáltatói kör általában ténylegesen kisebb anyagi teherviselésre képes, a korábbi szabályok valóban vitatható módon határolták körül a kedvezményes elbírálásra érdemes munkáltatói kört.

A hatályos Mt. tehát a munkáltatói kárfelelősség körében újra lehetőséget teremt a kártérítés összegének méltányossági alapú csökkentésére, a rendkívüli méltánylást érdemlő körülmények fennállásának megítélését azonban a bírói jogalkalmazásra bízta. Ezt a lehetőséget olyan – főként természetes személy – munkáltatók számára teremti meg a jogalkotó, akiknek a működését, fennmaradását, adott esetben létfenntartását veszélyeztetné, ha magas kártérítési összeg megfizetésére köteleznék a bíróság őket. A szabályozás arra a helyzetre kíván reagálni, hogy „*az ún. kiszegisztenciáknak általában nincsenek olyan eszközeik, technikai felkészültségük, mint a nagyobb, tőkeerős cégeknek*”, ezért velük szemben enyhébb felelősségi szabályok alkalmazása lehet indokolt. Fontos megjegyezni azonban, hogy a kár mérséklésének e módját valóban kivételes, a közfelfogás által is méltányolható helyzetekre tartja fent. A törvény ezt szóhasználatával, a „rendkívüli” kifejezés alkalmazásával juttatja kifejezésre.

118

3.3. Felelősség a munkavállaló munkahelyre bevitt dolgaiban bekövetkezett kárért

A munkáltató kárfelelősségének további sajátos alakzatát a törvény a dolgozat által vizsgált cím alatt utolsóként rendezi. Az Mt. rendelkezése¹¹⁹ alapján a munkáltatót az általános, objektív jellegű felelősség terheli a munkavállaló munkahelyre bevitt tárgyaiban, dolgaiban bekövetkezett károkért, ugyanakkor – a felelősség csökkentése érdekében – lehetővé teszi, hogy a munkavállaló számára előírja az általa bevitt dolgok megőrzőben (öltözőben, szekrényben) való elhelyezését vagy a bevitel bejelentését. Emellett a törvény azt is kimondja, hogy a munkába járáshoz vagy a munkavégzéshez nem szükséges dolgok csak a munkáltató engedélyével vihetők be. E kérdések szabályozására alkalmas lehet belső munkahelyi szabályzat, munkáltatói utasítás, kollektív szerződés, se elegendő lehet az is, ha a munkavállalóval bizonyíthatóan szóban közli a munkáltató.¹²⁰ Amennyiben pedig a munkavállaló e szabályokat megsérti, a bevitt dolgaiban bekövetkezett kárért a munkáltató csak abban az esetben vonható felelősségre, ha a kárt szándékosan okozta.

¹¹⁸ FERENCZ: i. m. 289. o.

¹¹⁹ Mt. 168. § (1)-(2) bek.

¹²⁰ GYULAVÁRI: i. m. 388-389. o.

A munkáltató felelőssége szempontjából nincs jelentősége annak, hogy a munkavállaló károsodása a munkáltatónak felróható-e. E szigorú objektív felelősség alól a törvény a munkavállalónak a munkahelyre bevitt dolgaiban, tárgyaiban bekövetkezett károk tekintetében a fentiek szerint azonban enged kivételt.¹²¹ Ahogy arra a törvényhez fűzött indokolás is rámutat, a munkáltató nem tilthatja meg azoknak a dolgoknak a munkahelyre vitelét, amelyeket a munkáltató a szokásos életvitel körében használ. Ez a lehetőség tehát csak olyan dolgok tekintetében áll fenn, amelyek e körön kívül esnek, vagyis sem a munkába járáshoz, sem a munkavégzéshez nem szükségesek, és a napi életvitel körébe sem sorolhatók. A napi életvitelhez, és a munkába járáshoz nyilvánvalóan nem tekinthetők szükségesnek például a nagyobb értékű elektronikai cikkek, ékszerek, egyéb értéktárgyak; ezeknek a dolgoknak a bevitele tehát megtiltható vagy feltételekhez köthető; míg az irányadó bírói gyakorlat – és az általános élettapasztalat szerint például a kerékpár munkába járáshoz szükséges eszköznek tekinthető.¹²² A munkáltató tehát tárgyi felelősséggel tartozik a munkavállalónak a munkahelyre bevitt dolgaiban bekövetkezett károkért, azonban ez kizárólag az érthető indokok miatt bevitt dolgok tekintetében áll fenn. A szabályozás ugyanis lehetővé teszi, hogy az ésszerűen igazolható okokat meghaladóan bevitt értékekben keletkezett károk tekintetében a munkáltató a kárfelelősségét kizárja.

Az eddigieket összegezve elmondható, hogy a munkáltatót a munkaviszonyban szigorú, objektív felelősség terheli a munkavállalónak okozott kár tekintetében. A felelősség azonban kizárólag az Mt.-ben meghatározott feltételek fennállása esetén állapítható meg. A törvény szigorát némileg enyhítik a – szintén szigorú feltételekhez kötött – kimentési és kármegosztási esetek, valamint a kártérítés mérséklésének lehetősége.

ÖSSZEZÉS

A dolgozatban a munkajogi kártérítés szabályainak bemutatására törekedtem, ezen belül pedig elsősorban és alapvetően a munkáltatói kárfelelősség megállapításának feltételeire leszűkítve, melyek álláspontom szerint a felelősségi rendszert alapvetően meghatározzák. Tekintettel arra, hogy a munkajogi kárfelelősség a magánjogi felelősség része, a munkáltatói kártérítési felelősség viszonylatában a polgári jogi szabályok megismerése, az új Ptk. vonatkozó rendelkezéseinek bemutatása sem nélkülözhető. A munkáltatói kárfelelősségi rendszer és az e szempontból releváns polgári jogi kárfelelősségi szabályok bemutatása során a jogszabályi rendelkezések ismertetése mellett igyekeztem a jogirodalomban publikált, esetenként eltérő véleményeket is bemutatni az adott jogintézményekkel kapcsolatban.

¹²¹ GÁSPÁRNÉ SZOKOL – HANYU – KÁRTYÁS: *i. m.* 3/9. 7. o.

¹²² BH1997. 502.

A két felelősségi forma összehasonlításakor nézőpontom szerint a szabályozás mögött meghúzódó eltérő jogpolitikai indokokat kell szem előtt tartani. Világosan kitűnik, hogy a jogalkotó a munkajogi szabályok megalkotása során elsősorban a munkavállaló érdekeinek előtérbe helyezését valósítja meg. A törvényhozás ugyanis a munkavállaló alárendelt helyzetéből indul ki, és kettejük egyensúlytalan helyzetének kiigazítására törekszik. Ennek megfelelően a munkáltatóval szemben támasztott felelősségi szabályok alapvetően objektív jellegűek, s ez döntően meghatározza a polgári jogi felelősséghez való viszonyulást. A szerződési és vállalkozási szabadság mellett a felek egyensúlyi helyzete és a mellérendeltség elve a magánjogot meghatározó magánautonómia egyik alappilléreinek tekinthető. Ez alól a polgári jogi szabályok csak kivételesen, fogyasztói jogviszonyok és általános szerződési feltételek alkalmazása esetében térnek el, ahol az egyensúlytalan helyzet a „gyengébbik fél” védelmét indokolja.¹²³ A magánjogi szabályok tehát nyilvánvalóan a felek mellérendeltségét tekintik alapvetőnek. Ehhez képest a munkajogi szabályozás eleve a felek alá-fölérendeltségéből és egyensúlytalan helyzetéből indul ki, s a munkajogi kárfelelősséget meghatározó szabályok vonatkozásában ez kiugróan megmutatkozik. Ez a különbségtétel pedig – a vitathatatlan magánjogi kötődés ellenére – alapvetően választja el a polgári jog és munkajog szabályait.

Véleményem szerint a munkavállalót védő jogalkotói törekvés érthető, hiszen a munkavállalók érdeke valóban védendő, és az esetek egy részében ténylegesen védelemre is szorul. Érdemes azonban a jogpolitikai célokat több szempontú vizsgálat alá venni. A munkavállaló javára aránytalanul túlzó szabályozás a munkavállalót abba a helyzetbe is hozhatja, hogy felelőssége helyett elvi felelőtlensége irányába hasson. A garanciális szabályozás, ami egyik oldalon a gyengébbik fél védelmét valósítja meg, az a munkáltatóra nézve egyes esetekben méltánytalan lehet. Ha ugyanis a kártérítési szabályok alkalmazása képes ellehetetleníteni a munkáltatót, az a munkaerőpiacon is éreztetheti a hatását. Végso soron viszont a munkáltatók versenyképességének fenntartása is a foglalkoztatottságot szolgálja.

A magánjogi reform hatására a polgári jogi felelősség vonatkozásában megvalósított jogszabályi változtatások álláspontom szerint a társadalmi és gazdasági viszonyok követelményeinek megfelelően alakítják majd át a későbbi joggyakorlatot. A hatályos munkajogi szabályozás 1992-es Mt.-hez viszonyított változásairól pedig általában elmondható, hogy azok a munkáltató érdekeit a korábbiaknál jobban előtérbe helyezik, ami véleményem szerint a szabad versenyen alapuló piacgazdasági érdekeknek sokkal inkább megfelel, mint a korábbi szabályozás. Megfelelő jogértelmezés mellett ugyanis kiegyensúlyozottabb munkajogi joggyakorlat alakulhat ki a jövőben az új szabályozás nyomán.

¹²³ VÉKÁS (2013): i. m. 225-242. o.

Az új szabályokkal kapcsolatban álláspontom szerint arra is érdemes felfigyelni, hogy a bírói mérlegelés és értékelés szerepe több felelősségi feltétel és kimentési ok megítélése során is felértékelődik. A szélesebb bírói mozgástér tehát a későbbiekben lehetővé teszi, hogy a munkáltatói érdekek a korábbiaknál hangsúlyosabban érvényre jussanak, amellet, hogy a munkavállalói érdekeket védő szabályok még mindig jelentős túlsúlyban vannak. Nagy szerep hárul azonban a bírói jogalkalmazásra e téren, mivel a konkrét esetek megítélése során a szubjektív tényezők feltárását és a helyes jogértelmezést egyaránt a jogalkalmazótól várja el a jogkereső közönség.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- [1] ÁDÁM LÓRÁNT: *Kártérítési felelősség a munkajogban*, 2000, HVG-Orac, Budapest.
- [2] BERKE GYULA – KISS GYÖRGY (szerk.): *Kommentár a munka törvénykönyvéhez*, 2012, Complex Kiadó, Budapest.
- [3] BERCUSSEON, BRIAN: *European Labour Law*, 2009, Cambridge University Press, Cambridge.
- [4] BODNÁR LILLA (szerk.): *Top 100 munkajogi kérdés és válasz*, 2010, Complex Kiadó, Budapest.
- [5] CRAIG, JOHN D. R. – LYNK, S. MICHAEL: *Globalization and the Future of Labour Law*, 2013, Cambridge University Press, Cambridge.
- [6] DAVIES, A. C. L.: *Perspectives on Labour Law*, 2009, Cambridge University Press, Cambridge.
- [7] EMBER ALEX: *Az üzemi baleset*, 2013, Pólay Elemér Alapítvány, Szeged.
- [8] EÖRSI GYULA: *Kötelmi jog – Általános rész*, 1996, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- [9] FABÓK ANDRÁS: A munkáltatói kártérítés egyes kérdései, in *Munkaügyi Szemle*, 2001/12. szám, 50-52. o.
- [10] FERENCZ JÁCINT: Kár érte? – A munkáltatói kárfelelősség változása. VEREBÉLYI IMRE (szerk.): *Az állam és jog alapvető értékei a változó világban*, 2012, Széchenyi István Egyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskolája, Győr, 279-291. o.
- [11] FUGLINSZKY ÁDÁM: Az előreláthatósági klauzula egyes kérdései, avagy kinek, mikor és mit kell előrelátnia, in *Magyar Jog*, 2011/7. szám, 412-425. o.
- [12] FUGLINSZKY ÁDÁM: Felróható károsult közrehatás és kárenyhítési kötelezettség a magyar polgári jogban, in *Polgári jogi kodifikáció*, 2008/4. szám, 3-23. o.
- [13] GÁSPÁRNÉ SZOKOL MÁRTA – HANYU HENRIETTA – KÁRTYÁS GÁBOR: *Az új Munka Törvénykönyve 2012*, 2012, Fórum Média Kiadó Kft., Budapest.
- [14] GYULAVÁRI TAMÁS (szerk.): *Munkajog*, 2013, ELTE Eötvös Kiadó, Budapest.
- [15] HANDÓ TÜNDE: *A munkáltató és a munkaviszony*, 2000, Magyar Hivatalos Közlönykiadó, Budapest.
- [16] JOBBÁGYI GÁBOR – FAZEKAS JUDIT: *Kötelmi jog*, 2007, Szent István Társulat, Budapest.

- [17] KÁRTYÁS GÁBOR: „Egyebekben” – *Polgári jogi szabályok a munkajogi kárfelelősségben*. Elérhető: <http://munkajog.hu/rovatok/szakertoi-blog/egyebekben-polgari-jogi-szabalyok-a-munkajogi-karfelelossegenben> (2014.09.29.).
- [18] KIS MIKLÓS: Az új Ptk. és az Mt. viszonya. Interjú Dr. Lőrincz Györggyel, in *HR & Munkajog*, 2014/3. szám, 33-35. o.
- [19] KIS MIKLÓS: Átfogó az új Ptk. hatása a munkajogra. Interjú Dr. Pál Lajossal, in *HR & Munkajog*, 2014/ 7-8. szám, 44-45. o.
- [20] KISS GYÖRGY: *Munkajog*, 2005, Osiris Kiadó, Budapest.
- [21] KUN ATTILA: Gazdasági racionalitás és munkajog. Az előreláthatóság esettanulmánya az új Munka Törvénykönyve tükrében. in *Publicationes Universitatis Miskolciensis. Sectio Juridica et Politica*, Tomus XXXI. (2013), 397-416. o.
- [22] MARENCSÁK ZSOLT: A munkavállaló általános kártérítési felelőssége, különös tekintettel az új Munka Törvénykönyve javaslatában előírányzott változtatásokra, in *Jogelméleti szemle*, 2011/4. szám.
- [23] MÁDI SAROLTA: A munkáltató megtérítési felelősségének feltételei a munkavállaló üzemi balesete és foglalkozási megbetegedése esetén, in *Magyar Jog*, 2013/12. szám, 741-748. o.
- [24] MÉLYPATÁKI GÁBOR: A munkavállaló fogalma a magyar és a német jogban a munkáltató szempontjából. in *Publicationes Universitatis Miskolciensis Sectio Juridica et Politica*, Tomus XXX/2. (2012), 521–540. o.
- [25] MIHOLICS TIVADAR: *Magyar Munkajog*, 1994, Unió Lap- és Könyvkiadó, Budapest.
- [26] MOLNÁR IMRE – JAKAB ÉVA: *Római jog*, 2004, Leges Szeged, Szeged.
- [27] NÁDAS GYÖRGY: Miért és hogyan felelünk a munkaviszony esetében? in *Miskolci Jogi Szemle*, 2014/ 1. szám, 48-56. o.
- [28] NÁDAS GYÖRGY: Működési, vagy ellenőrzési kör, a kimentés megváltozott szabályai, in *HR & Munkajog*, 2013/10. szám, 25-27.o.
- [29] KARDKOVÁCS KOLOS (szerk.): *Az új munka törvénykönyvének magyarázata*, 2012, HVG-ORAC, Budapest.
- [30] PÁL LAJOS – RADNAY JÓZSEF – TALLIÁN BLANKA – TÁLNÉ MOLNÁR ERIKA: *Munkajogi kézikönyv*, 2011, HVG-Orac, Budapest.
- [31] PRUGBERGER TAMÁS: Az új Munka Törvénykönyvének többszemponútú vizsgálata és értékelése, in *Magyar Jog*, 2012/9. szám, 513-525. o.
- [32] PRUGBERGER TAMÁS: Helye van-e a munkaszerződésnek az új Ptk.-ban, és ha igen, miként? in *Magyar Jog*, 2012/3. szám, 145-147. o.
- [33] PRUGBERGER TAMÁS: Munkajog a polgári jogban a globalizálódó gazdasági viszonyok között, 2006, DE Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen.
- [34] PRUGBERGER TAMÁS – KENDERES GYÖRGY: A munkaviszony keretében fennálló kártérítési felelősség új szabályainak egyes problémáiról, in *Magyar Jog*, 2013/7. szám, 393-402. o.
- [35] RADNAY JÓZSEF: *Munkajog*, 2003, Szent István Társulat, Budapest.
- [36] SÁRKÖZY TAMÁS: Fordulat a magyar kártérítési jogban, in *Magyar Jog*, 2013/9. szám, 535-542. o.
- [37] SÍPKA PÉTER: Az új Munka Törvénykönyve felelősségi rendszere, figyelemmel az új Polgári Törvénykönyvre, in *Magyar Jog*, 2013/12. szám, 735. o.

- [38] SZŰCS PÉTER: *A munka törvénykönyve – jogszabálytükör*, 2013, Complex Kiadó, Budapest.
- [39] SZÉKELY LÁSZLÓ: *Magyar polgári jog. A polgári jog alapjai*, 2007, Eötvös József Könyvkiadó, Budapest.
- [40] TÁLNÉ MOLNÁR ERIKA: *Munkáltató kártérítési felelőssége*, 2009, Complex Kiadó, Budapest.
- [41] TERCSÁK TAMÁS: Előreláthatóság – mint a szerződésen belül okozott kár megtérítésének korlátja, in *Polgári jogi dolgozatok*, 1993, Budapest, 231-254. o.
- [42] UJVÁRINÉ ANTAL EDIT: *Felelősségtan*, 2002, Novotni Kiadó, Miskolc.
- [43] VÉKÁS LAJOS: Az új Polgári Törvénykönyv koncepciójából, in *Polgári Jogi Kodifikáció*, 2002/4. szám, 3-10.
- [44] VÉKÁS LAJOS: Az új Polgári Törvénykönyvről, in *Jogtudományi Közöny*, 2013/5. szám, 225-242. o.
- [45] VÉKÁS LAJOS: Előreláthatósági klauzula a szerződésszegésből eredő kártérítési igényeknél, in *Magyar Jog*, 2002/9. sz. 513-526. o.

JOGFORRÁSOK ÉS BÍRÓI DÖNTÉSEK

- [1] Magyarország Alaptörvénye (2011. április 25.).
- [2] A Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. törvény.
- [3] A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény.
- [4] A Munka Törvénykönyvéről szóló 1992. évi XXII. törvény.
- [5] A munka törvénykönyvéről szóló 2012. évi I. törvény.
- [6] Az áruk nemzetközi adásvételi szerződéseiről szóló, Bécsben, az 1980. évi április hó 11. napján kelt Egyezménye kihirdetéséről szóló 1987. évi 20. törvényerejű rendelet.
- [7] 41/2009. (III. 27) AB határozat.
- [8] MK 22.
- [9] MK 25.
- [10] MK 26.
- [11] MK 29.
- [12] MK 31.
- [13] A Legfelsőbb Bíróság LB Mfv.I.10.084/1994/3. számú határozata.
- [14] A Kúria 1/2013. számú munkaügyi elvi határozata.
- [15] EBH2002. 789.
- [16] BH1993. 263.
- [17] BH1995. 740.
- [18] BH1999. 475.
- [19] BH2002. 331.
- [20] BH2003. 170.
- [21] BH2005. 368.
- [22] BH2005. 443.
- [23] BH2006. 228.
- [24] BH2007. 23.

SZENTGYÖRGYVÁRI TAMÁS

AZ IDEGENRENDESZET ÖNÁLLÓ JOGI SZABÁLYOZÁSÁNAK KEZDETEI ÉS CENTRALIZÁCIÓJA HAZÁNKBAN

BEVEZETÉS

A választott téma aktualitását – a külföldiek Magyarországon való lakhatásának jogtörténeti vizsgálata – az adja, hogy a közelmúltban számos történészi megállapítás hangzott el a Külföldieket Ellenőrző Országos Központi Hatóság tevékenységével kapcsolatban.

Dolgozatom egyrészt az első, a külföldieknek magyar korona országainak területén való lakhatását szabályozó 1903. évi V. törvénycikk megszületésének előzményeire, a törvény végrehajtási utasításaira, másfelől a Külföldieket Ellenőrző Országos Központi Hatóság felállításával változást hozó 1930. évi XXVIII. törvénycikkre helyezi a fő hangsúlyt. Elsősorban azt a centralizációs folyamatot kívánom bemutatni, melynek eredményeként a dualizmuskori rendészeti feladatok és hatáskörök markánsan kirajzolódtak, s egészen az 1940-es évekig meghatározták a Magyar Királyság – mai szóval élve – idegenrendészeti tevékenységét. Célul tűztem ki, hogy a vizsgált időszakban a külföldiekkel foglalkozó rendészeti hatóságok működését a közigazgatás sokrétű gyakorlati tevékenységi körébe helyezve mutassam be. Mindvégig szem előtt tartva azt a megállapítást, hogy a jogtörténeti kutatások a rendészet történetét csupán a közigazgatás kialakulásának részeként értelmezhetik helyesen, hiszen történetileg a rendészet volt a közigazgatás első formája. Finszter Géza ezt azzal támasztja alá, hogy: *„A rendészeti igazgatás úgy született, hogy a közbiztonság közösségi érdek rangjára emelkedett, az ellene intézett jogellenes támadások megfékezése csak állami impériumból levezethető hatósági kényszerítő jogosítványok birtokában lehetséges (...)”*.¹

A témaválasztás szempontjából a dualizmuskori rendvédelemi testületek közül a Magyar Királyi Csendőrség és a Magyar Királyi Határrendőrség tevékenységével is foglalkozom.

Annyiban érintem a dolgozatomban az idegenrendészethez kapcsolódó honosítási, állampolgársági kérdéseket, amennyiben azok a külföldiek tartózkodását szabályozó törvénykezés adekvát részét képezik. Munkám során ezért az illetőségi jogviszony szerepét is vizsgáltam, hiszen a községi illetőség az állampolgárság mellett az egyén legfontosabb jogi meghatározása volt a választott időszakban.

¹ FINSZTER GÉZA: *A rendőrség joga*, 2012, Országos Rendőr-főkapitányság, Budapest, 129. o.

A külföldiekre vonatkozó büntetőjogi kérdésekkel jelen tanulmány nem foglalkozik.

A kutatásom során az országgyűlés képviselőházi naplói, a vizsgált törvények, azok végrehajtási utasításai, a belügyminiszeri rendeletek, valamint a korabeli jogi szakirodalom értelmezései jelentették a kiindulópontot. A KEOKH működéstörténeti bemutatásánál a Magyar Nemzeti Levéltár iratanyagát is tanulmányoztam.

A terminológia tekintetében a törvényekben használt elnevezésekkel dolgoztam. Kivételt képez az „idegenrendészet” kifejezés, melyet egységes szerkezetben a korabeli források még az 1930-as évek elejéig nem használtak.

1. AZ IDEGENEK MAGYARORSZÁGON VALÓ LAKHATÁSÁNAK SZABÁLYOZÁSA AZ 1903. ÉVI V. TÖRVÉNYCIKK MEGSZÜLETÉSE ELŐTT

1.1. Migrációs folyamatok a századfordulón – a bevándorlás szabályozásának szükségessége

A bevándorlás kérdésének szabályozása, az első önálló idegenrendészeti törvényünk megalkotása Széll Kálmán miniszterelnökségéhez köthető. A kormány 1903-ban egy átfogó törvénycsomag beterjesztésével kívánta megoldani az egyre növekvőnek tűnő bevándorlás szabályozását. A külföldieknek a magyar korona országai területén való lakhatásáról szóló törvényjavaslatot² az országgyűlés a határrendéségről,³ a kivándorlásról⁴ és az útlevélügyről⁵ szóló javaslatok társaságában tárgyalta. Vajon milyen okok állhattak e törvényalkotói munka háttérében, milyen migrációs folyamatokra kívántak választ adni a politikusok? Az 1903. évi januári országgyűlési felszólalások alapján a bevándorlással kapcsolatos közigazgatási, közbiztonsági problémák sora rajzolódik ki előttünk.

A törvényjavaslat a bevándorlás szabályozását, szigorítását és nyilvántartását kívánta megvalósítani: *„czélja, hogy az ország területén bejelentés és az illetékes hatóságok tudta nélkül külföldi ne tartózkodhasson, hogy azok figyelemmel kísértessenek és szükség esetén eltávolíthatók legyenek,*

² 1903. évi V. törvénycikk a külföldieknek a magyar korona országai területén való lakhatásáról, <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=6873> (2013.09.07.).

Szentcsitést nyert 1903. évi márczius hó 11-én. Kihirdetett az „Országos Törvénytárban”-ban 1903. évi márczius hó 14-én.

³ 1903. évi VIII. törvénycikk a határrendéségről, <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=6876> (2013.09.07.).

⁴ 1903. évi IV. törvénycikk a kivándorlásról, <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=68762> (2013.09.07.).

⁵ 1903. évi VI. törvénycikk az útlevélügyről, <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=6874> (2013.09.07.).

*még mielőtt az államnak kárára válhatnának.*⁶ A legnagyobb problémát a kérdés megvitatása során az jelentette, hogy míg a magyarországi kivándorlásról viszonylag pontos adatok álltak rendelkezésre, a bevándorlók számáról és összetételéről ezt nem lehetett elmondani. A törvényjavaslat vitája során többször is elhangzott erre vonatkozó pejoratív megállapítás:

*„(...) abnormis állapotnak, a mely ma is jelentkezik, hogy t. i. az ország területén tartózkodó külföldieknek számáról halvány fogalmunk sincs.”*⁷

A korban nem volt megfelelő a statisztikai kimutatás. Míg az ország területén lakók nemzetiségi és felekezeti megoszlásáról pontos adatok álltak rendelkezésre, addig az itt letelepülő külföldiek számáról nem készült pontos adatfelvétel.

1.2. 1886. évi XXII. törvénycikk 15. §-a

Elsőként Irányi Dániel javaslata érdemel említést, aki a függetlenségi párt tagjaként 1885-ben törvényjavaslatot nyújtott be a képviselőházban. Az 1903. évi V. törvény parlamenti vitája során is utalt erre a téma előadója, kiemelve, hogy a javaslat alapeszméje helyes volt, hiszen a lakhatási és települési engedélyek kezelését már nem községi hatáskörbe utalta, hanem az alispán hatáskörébe. A törvényjavaslat azért került le a napirendről, mert az akkori belügyminiszter, Tisza Kálmán a községi törvény revíziójára hivatkozva kívánta rendezni az ügyet.⁸ Valóban az 1886. évi XXII. törvénycikk 15. §-a rendezte a bevándorlás kérdését, s rögzítette, hogy az idegen a községben lakhat, települhet, a község kötelékébe felvételt nyerhet.

A külföldiek illetőségszerzését az 1886-os tc. tömören és pontosan meghatározta. *„Talán a korrekt szabályozásnak volt köszönhető, talán annak, hogy kevesen választották új hazájuknak Magyarországot, tény, hogy a 15. § értelmezésével kevés gondja volt a belügyi kormánzatnak.”*⁹

Véglegesen a külföldieknek is meg kellett szereznie a községi illetőséget, mivel minden honpolgárnak valamely község illetőségébe kellett tartoznia. *„A községi kötelékbe való felvételt csak a honosítás hozzájárultának feltétele mellett szerezheti meg és a község a felvételt neki, ha már az országban öt évig lakott, kilátásba helyezheti, illetve a honosítás esetére megadhatja.”*¹⁰ Ezt a rendelkezést később az 1903. évi V. törvény is megismételte.

⁶ 179. országos ülés 1903. január 9-én, pénteken, in *Az 1901-1906. évi országgyűlés képviselőházának naplója*, X. kötet, 1902, Atheneum, Budapest, 203. o.

⁷ Uo.

⁸ KN. 1902. X. 206. o.

⁹ POMOGYI LÁSZLÓ: *Szegényügy és községi illetőség a polgári Magyarországon*, 2001, Osiris, Budapest, 63. o.

¹⁰ 1886. évi XXII. törvénycikk a községekről, <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=6215> (2013.10.11.).

Az illetőségi jogviszony teljességében való vizsgálatához szükségesnek mutatkozik a dolgozat témájaként megjelölt teljes időintervallumot magába foglaló korszak intézkedéseinek bemutatása is. A községi illetőségről tudnunk kell, hogy az egészen 1948-ig¹¹ hatályban volt. Pomogyi László szerint míg 1921 előtt a magyar állampolgárság birtoklása volt a feltétele a községi illetőség megszerzésének, addig 1921 után ez fordítva igaz.¹² A trianoni békediktátum a községi illetőséget a magyar közjog egyik alapintézményévé tette azzal, hogy az állampolgárság elismerésének kizárólagos előfeltételül a községi illetőség igazolását kívánta meg. A trianoni békeszerződésnek ez a hibája súlyos zavarokhoz vezetett.¹³ A békeszerződést kihirdető 1921. évi törvény *ex lege* állampolgárságvesztést keletkeztető szabályai és az opciós jog jogvesztő határidőhöz történő kötése, valamint az optálás lehetőségét igénybe venni nem tudó személyek számára a visszahonosítás procedúrája olyan méltánytalan helyzetet eredményezett, amelyet a jogalkotónak a lehető leggyorsabb úton rendeznie kellett.¹⁴

Magyary Zoltán hangsúlyozta, hogy a békeszerződést követő évtized folyamán az „illetőség gyakorlati jelentősége azonban csaknem teljesen megszűnt, mert újabb jogszabályaink nem az illetőségi községet, hanem a lakóhelyet veszik a közigazgatási intézkedéseknél alapul (6000/1931. M.E: sz. r.). Ez egyrészt azért indokolt, mert az emberek lakóhelyükön, nem pedig az attól esetleg eltérő illetőségi községükben találhatók, másrészt azért, mert a lakóhely megállapítása ténykérdés, az illetőségé jogkérdés és így a lakóhely eldöntése sokkal egyszerűbb és gyorsabb.”¹⁵ A külföldiek lakhatási viszonyait a már említett 1886:XXII. t.-cz. 15. §-a mellett az 1888-ban 54.091. szám alatt kiadott belügyminiszteri rendelet, az ennek alapján készített megyei szabályrendeletek,

¹¹ 1948. évi LXI. törvénycikk a községi illetőség megszüntetéséről, <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=9732> (2013.10.12.).

¹² POMOGYI: i. m. 62. o.

¹³ Uo. 64. o.

¹⁴ Ennek eredménye volt az 1922. évi XVII. törvénycikk, amelynek 24. §-a kimondta, hogy abban a kérdésben, hogy valakinek községi illetősége a trianoni békeszerződés életbelépésének napján Magyarországnak a trianoni békeszerződés következtében elszakított területén volt-e, hogy mely idő óta és hogy ez alapon a békeszerződés 61. és 62. cikke értelmében magyar állampolgárságát elveszítette-e vagy sem, első és egyúttal utolsó fokon a belügyminiszter határoz. Ld. KISTELEKI KÁROLY: A Trianon-sokk állampolgársági vonatkozásai és a községi illetőség jogintézménye, in *Ünnepi tanulmányok Révész T. Mihály 65. születésnapja tiszteletére*, 2010, Gondolat, Budapest, 227. o.

¹⁵ MAGYARY ZOLTÁN: *Magyar közigazgatás*, 1942, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 305. o.

az 1885-ben 9389. szám alatt kiadott belügyminiszteri „toloncz-szabályzat” szabályozta.¹⁶

2. AZ 1903. V. TÖRVÉNY – KÜLÖNÖS TEKINTETTEL A RENDÉSZETI HATÓSÁGOK VIZSGÁLATÁRA

A már többször hivatkozott 1886:XXII. t.-cz. 15. §-ának intézkedéseit két okból sem tartották alkalmasnak a képviselők a külföldiek lakhatásának rendezésére, s ezt a törvény indokolása is tartalmazta:

1. *„A lakhatási engedély megszerzésére kiszabott három hó túlságosan hosszú, az alatt külföldinek elég idő adatván, hogy a községnek vagy az államnak kárt okozzon, s eltávolítása is – midőn már magát úgyszólván befészkelte – nagyobb nehézséggel jár;*
2. *a külföldiek ellenőrzését, ezt a kiválóan állami feladatot a községekre bizza, holott – főleg a kis- és nagyközségek eljárói az állami érdekek iránt – sokszor a kellő érzékkel, eme feladatuk teljesítésére elegendő képességgel nem bírnak, miért is a külföldiek nyilvántartása sok községben, különösen az ország északkeleti határán, hol pedig tömegesen laknak idegenek, s így az ellenőrzés fokozottabb súlylyal bír, felette hiányos.”*¹⁷

Az indokolás megállapította, hogy ezen a helyzeten a községi törvény idevágó intézkedéseinek revideálásával lehetne segíteni. Ezt azonban a nehézségekre (az egész községi ügy rendezésének egészével lehetne csak kezelni a problémát) és a hosszú időtartamra hivatkozva elutasították. Legcélravezetőbb útnak így külön törvény alkotása bizonyult, hiszen csak ez tűnt alkalmasnak a veszélyes külföldieknek a magyar állam területén való lakhatásának ellenőrzésére. A törvény által szabályozni kívánt célok között egyértelműen láthatjuk annak az igénynek a kinyilatkoztatását, miszerint az idegenek ellenőrzését olyan szervezeteknek kell ellátniuk, amelyek megfelelő szakmaisággal, hatékonysággal, nem utolsósorban az állambiztonságot veszélyeztető külföldiekkel szemben kényszerintézkedések foganatosításával bírnak.

Ahhoz, hogy a célját elérje ez a rendszer, annak a legfontosabb követelménye az volt, hogy *„a külföldi megérkezéséről a rendészet gyakorlására hivatott helyi hatóság haladéktalanul értesüljön, hogy módjában legyen ennek az ellenőrzést elejétől fogva gyakorolni, továbbá, hogy a szabad közlekedés és forgalom és a költözködési szabadság nagy elveit teljesen érintetlenül hagyva, a külföldieknek pontos nyilvántartása felett úgy a helyi, mint szükség esetében a*

¹⁶ WETZEL TAMÁS: *A bevándorlás kérdése Magyarországon*, http://www.publikon.hu/userfiles/File/wetzel_vfinal.pdf (2013.10.12.).

¹⁷ *Az 1902. évi november hó 5-ére hirdetett Országgyűlés Főrendiházának irományai*, IV. kötet, 1903, Pesti Könyvnyomda-Részvény-Társaság, Budapest, 289. o.

*központi hatóság is örökdjék.*¹⁸ Az elfogadott jogszabály már tartalmazta azt az elvet, amely szerint a külföldieknek a Magyar Királyság területére lépéséről az illetékes hatóságoknak a lehető leghamarabb tudomást kell szerezniük. Az 1903-as törvény kimondta: „2. § *Ha külföldi a község területén bármily rövid időre is megszáll, úgy megérkezését, mint eltávozását köteles a szállásadó, vagy megbízottja 24 óra alatt bejelenteni.*” „3. § *Ha a külföldi a község területén lakni szándékozik, ezt a szándékát a hatóságnál megérkezésétől számítandó 15 nap alatt bejelenteni.*”¹⁹

A külföldiek ellenőrzését kétféle módon képzeltek el a képviselők. Az egyik elképzelés szerint már a határ átlépésekor ellenőrizték volna az országra érkezőket, a másik változat szerint bent az ország területén, az idegenek tartózkodási helyén tették volna ezt meg. Ez a szemlélet hozta magával a sajátos idegenrendészeti szervezeti struktúra kialakulását a századfordulón. Annak ellenére, hogy a parlamenti vita során többször is emlegették az amerikai példa követésének lehetőségét, azaz, hogy a külföldieket már az országhatáron célszerű ellenőrizni, mégis csak a problémás romániai, valamint északi és északkeleti területen hozták létre a határrendőrségi szervezetet.²⁰ A döntés mögött a liberális politikai elit azon felfogása állt, mely a szabad mozgáshoz való jog korlátozhatatlanságának elvét vallotta. Az utókor szempontjából korszerűnek, újítónak tekinthetjük ezt a felfogást.

Az 1903. évi V. törvény előzményeinek áttekintése után a törvény azon rendelkezéseit vizsgálom, amelyek a rendészet gyakorlására hivatott helyi hatóságokkal foglalkoznak. A parlamenti vita során Buzáth Ferencz is megállapította: „*Legfontosabb intézkedése a törvényjavaslatnak kétségtelenül a 14. szakasz, mely szerint jövőre a községi lakhatás és a községi kötelékbe való felvétel kérdésében nem a községek elöljárósága, hanem kis és nagyközségben a főszolgabíró képviselő hatóság, rendezett tanácsú és szabad királyi városokban pedig az eljáró rendőrhatalóság fog ezután határozni.*”²¹

Mind az általános indokolásban mind a parlamenti vita során is többször utaltak a képviselők a községek által eddig gyakorolt ellenőrzés eredménytelenségére. A külföldiek ellenőrzését a törvény ezért az első fokú rendőri hatóságra ruházta át. A 14. § ezeket a rendőri hatóságokat a települések tekintetében felsorolja. A törvény kitér arra is, hogy a hatóságok véghatározatai ellen fellebbezésnek van helye, ez a közigazgatási jog általános elveiből következik.

¹⁸ Uo.

¹⁹ 1903. évi V. törvénycikk a külföldieknek a magyar korona országai területén való lakhatásáról, <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=6873> (2013.09.07.).

²⁰ Az osztrák örökös tartományok és a Magyar Királyság között nem működött határellenőrzés ebben az időszakban.

²¹ Bár Buzáth ebben a községi autonómia sérelmét vélte felfedezni, s erre az okra hivatkozva utasította vissza a törvényjavaslatot. KN. 1902. X. 206. o.

A közigazgatási bizottság jelentéséből²² kapunk magyarázatot a rendőri hatóság jelentékeny „discretionarius jogkör”-ére.²³ A bizottság hangsúlyozza, hogy ezt a kérdést rendőri úton úgy lehet megoldani, ha széles diszkrecionális jog kapcsolódik hozzá. Megfelelő eszközök nélkül nem lehet a kívánt eredményt elérni. Érdemes újfent pár gondolatot megfogalmazni a jogorvoslatokról. A törvény mind a rendes jogorvoslat lehetőségét biztosította a sérelmezett döntésekkel szemben a fellebbezési jog megnyitásával, mind pedig a rendkívüli jogorvoslat igénybevételét megteremtette a felülvizsgálat bevezetésével. A vitatott határozatokkal szemben széles körben nyílt lehetőség magasabb fórumhoz fordulni jogszerű döntés meghozatalának érdekében. A diszkreciós jogkör pedig szintén azt a kötelezettséget róta a törvényhozóra, hogy megfelelően biztosítsa az elsőfokú határozatok megtámadását annak érdekében, hogy a jogsértő állapotok kiküszöbölésre kerüljenek.²⁴ Összefoglalóan megállapítható, hogy a külföldiek lakhatásának ellenőrzésére vonatkozó helyzet megfelelő rendezéséhez két feltételnek kellett teljesülnie. Az egyik: az önálló törvényi szabályozás megteremtése; a másik: olyan szervek létrehozása, amelyek hatásköre pontosan szabályozott.

„14. § alapján törvényben említett hatóság alatt értendők:

1. Magyarországon:

a) kis- és nagyközségekben a főszolgabíró; Ujpest és Rákospalota községekben a székesfővárosi m. kir. Államrendőrség ujbpesti ker. kapitánya;

b) városokban a rendőrkapitány;

c) Budapest székesfővárosban a 3., 4., 5. és 7. §-okra a tanács, – a 10. §-ra nézve a székesfővárosi m. kir. államrendőrség főkapitánya, illetve helyettese.

2. Horvát-Szlavonországokban az ottani törvények szerint illetékes I. foku politikai hatóság.

²² A közigazgatási bizottság jelentése, a „külföldieknek a magyar korona országai területén való lakhatásáról” szóló törvényjavaslat tárgyában, in *Az 1901. évi október 24-ére hirdetett Országgyűlés Képviselőházának Irományai*, XX. kötet, 1903, Athenaeum, Budapest, 40. o.

²³ A diszkrecionális jogkör: valakinek arra van lehetősége, hogy döntése feltételeit úgy határozhassa meg, hogy e tekintetben valamilyen szabály jogi kereteinek kell csupán megfelelnie.

²⁴ Vö.: Indokolás „a külföldiek a magyar korona országai területén való lakhatásáról szóló 1903. évi V. t.c. egyes rendelkezéseinek módosításáról” szóló törvényjavaslathoz, 1930, Magyar Törvénytár, 406-407. o.

3. A határrendőrség hatósági területén a határszéli rendőrkapitány; ezeknek a hatóságoknak véghatározata ellen a felettes hatóságokhoz fokozatos felelősségnek van helye.”²⁵

2.1. A rendészeti hatóságok

Mielőtt a rendészeti hatóságok feladatkörét elemezném, magának a rendészetnek a fogalmát kell megvizsgálnunk. Kmety Károly, a vizsgált korszak kiemelkedő jogtudósa szerint a rendészet a közigazgatás rendőri természetű, preventív jellegű működése.²⁶ Hasonló megfogalmazást olvashatunk Magyary Zoltán 1942-es kiadású művében is. A rendészetet a közigazgatás egyik ágának tekintette, melynek célja az általános nyugalom, biztonság és a rend biztosítása. A fő különbséget Magyary abban látta a rendészet és a szakirányú közigazgatás között, hogy a rendészet nem pozitív, hanem védő, elhárító tevékenység. A rendészet ebben a korszakban tehát már nem egyértelmű az egész közigazgatással, mint ahogy az jellemző volt az előző századokban. A korabeli rendészet feladatait hat csoportba sorolja:

- A közrend fenntartása, s ha kell, helyreállítása a közhasználatban álló területeken.
- A közbiztonság fenntartása. A közbiztonsági rendészet hatáskörébe tartozik az élet- és vagyonbiztonság megvédése, a testi épség, egészség, becsület, közérkölcse védelme (...) a külföldiek tartózkodásának, letelepedésének ellenőrzése; útlevelek, útiigazolványok, határátlépési igazolványok kiállítása; kiutasítás.
- A politikai- vagy államrendészet.
- Közigazgatási rendészet: a közigazgatás műveinek és működésének védelme, továbbá rendőri engedélyek, igazolványok kiadása.
- Igazságügyi rendészet: a büntettek kiderítésében és üldözésében való közreműködés.
- A rendőri büntetőbíráskodás.²⁷

Már itt megállapítható, hogy az idegenek ellenőrzése a rendészet széles körű tevékenységébe két ponton is beágyazódik, nevezetesen a közbiztonság fenntartásánál, illetve az államrendészeti feladatok ellátásánál, amennyiben az állam érdekeire káros egyének kiutasítása az ország területéről felmerül.

²⁵ 1903. évi V. törvénycikk a külföldieknek a magyar korona országai területén való lakhatásáról, <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=6873> (2013.09.07.). Ezt a szakaszt helyezte hatályon kívül később az 1930. évi XXVIII. tv., s egyúttal illetékessé tette az első szakaszában megnevezett hatóságokat a külföldiek ellenőrzésével kapcsolatos ügyekben.

²⁶ KMETTY KÁROLY: *A magyar közigazgatási jog kézikönyve*, 1905, Politzer-féle Könyvkiadóváll. kiadása, Budapest, VI. p.

²⁷ MAGYARY: i. m. 564-566. o.

Az előzőekben tárgyalt 1903. évi V. tc. indokolásakor ismertetett célok között kiemelt szerepet kapott, hogy a külföldiek ellenőrzése állami feladat kell, hogy legyen. Parádi József²⁸ a dualizmuskori rendvédelemről írt írásaiban hangsúlyozza, hogy a polgári magyar állam keretei között a rendvédelem megszervezésének vezérlő elve az volt, hogy az alapvetően az önkormányzatok kompetenciája. Azokon a területeken, ahol az önkormányzati működés nem volt megfelelő, ott a központi államhatalom hozott létre rendvédelmi szervezeteket az országgyűlés jóváhagyásával. A következő rendvédelmi testületekre vonatkozott ez a megállapítás: Magyar Királyi Pénzügyőrség (1867), a büntetésvégrehajtás szervezete (1867), a Magyar Királyi Csendőrség (1881), a Fővárosi Magyar Királyi Rendőrség (1882), a Magyar Királyi Koronaőrség (1894), a Magyar Királyi Határrendőrség (1903). Az önkormányzatok kompetenciájába tartozó rendvédelmi testületek voltak a vármegyei pandúr szervezetek a Magyar Királyi Csendőrség felállításáig, továbbá a városi rendőrségek 1867-1919-ig.²⁹

Felvetődik a kérdés, hogy az 1903. évi V. törvényben miért nem szerepelt a hatóságok között a csendőrség, pedig a már említett 1903-as törvénycsomaggal együtt 3 új csendőrkerület (Brassó, Debrecen, Szombathely)³⁰ felállításáról szóló javaslatot is tárgyalt a parlament. *„A centralizáció a dualizmus időszakában a rendvédelem területén is fokozatosan tért nyert, hasonlóan a közigazgatás egészéhez.”*³¹ A legnagyobb változást kétség kívül a Magyar Királyi Csendőrség létrehozása³² jelentette. A csaknem 283 000 km² nagyságú Magyar Királyságban mintegy 20 millió ember élt. A terület és a lakosság kis hányadát alkották a városok, a döntő többséget a vidék alkotta, ahol a rendet a csendőrség tartotta

²⁸ PARÁDI JÓZSEF: A magyar rendvédelem 1867-1914, in *Rendvédelem-történeti Füzetek*, 2012/25. szám, 79-80. o.

²⁹ Uo. 80. o.

³⁰ 1903. évi VII. törvénycikk három új csendőrkerület felállításáról, <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=6875> (2013.11.11.).

³¹ *„A közigazgatásra háruló feladatok növekedéséből származnak olyan szervezési problémák, amelyek csak a centralizálás erősítésével oldhatók meg. Egyre több ügyre szerzi meg a legmagasabb főnök a befolyást, részben úgy, hogy az azokat végző alacsonyabb szerveket magának teljesen alárendeli. Ezt államosítás néven ismerjük. Nálunk az államosítás kétféle módon jön létre: vagy úgy, hogy az állam átvesz egy olyan szolgálati ágat, amelyet addig a törvényhatóságok láttak el, vagy úgy, hogy egy jelentkező új feladatot mindjárt az állam vállal. Az előbbinek főbb példái: az 1881:III. tc. a csendőrség felállításáról és a vármegyei közbiztonsági szolgálat (pandúrok) megszüntetéséről; az 1881:XX. tc. Budapest székesfőváros rendőrségének államosításáról.”* MAGYARY: i. m. 110. o.

³² 1881. évi III. törvénycikk a közbiztonsági szolgálat szervezéséről 1. § A közbiztonsági szolgálat ellátására katonailag szervezett magyar kir. Csendőrség állítatik fel. 2. § Magyarország területe, Budapest főváros kivételével, hat csendőrkerületre osztatik, ugyanannyi csendőr-parancsnoksággal. Elérhető: <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=5960> (2013.11.11.).

*fenn. A korabeli rendvédelem két meghatározó pillérét a városi rendőrségek - 12 000 fővel - és a Magyar Királyi Csendőrség alkotta, ugyancsak 12 000 fővel.*³³

Az 1881. évi 3. tv. 1. §-a kimondta: „A közbiztonsági szolgálat ellátására katonailag szervezett magyar kir. Csendőrség állittatik fel.” Am a törvény a feladatkörre történő utaláson túl konkrét hatásköri és eljárási normákat nem tartalmazott. Ennek az volt az oka, hogy a csendőrséget nem tekintették önálló jogkörű államigazgatási szervnek, hanem mindenekelőtt más hatóságok döntései végrehajtása céljából rendelkezésre álló karhatalomnak.

Az 1903. évi V. törvény nem épített a karhatalomra, annak ellenére, hogy 1891-től a Magyar Királyi Csendőrséget is bevonták az ország külső határainak az őrzésébe. A határszéli csendőrség a román-magyar határon került felállításra. A határrendőrség és a csendőrség kapcsolatában voltak nézeteltérések, melyek később rendeződtek ismételt belügyminiszteri tisztázásakor.

2.1.1. A fővárosi és városi rendőrség

A dualizmus időszakában a városi rendőrség már nem tudta megfelelően ellátni a megnövekedett feladatokat, melyek a rendészetre hárultak. A fővárosi törvényjavaslat tárgyalásakor merült fel először ez a probléma. Ezen a helyzeten kívántak változtatni a fővárosi rendőrség államosításával.³⁴ A centralizáció irányába tett első jelentős lépés volt a fővárosi rendőrség államosítása, amelyet a fővárosi törvény rendelt el,³⁵ de teljes végrehajtására csak a fővárosi rendőrségről szóló törvény³⁶ elfogadása után került sor. A törvény értelmében a rendőrség közvetlenül a belügyminiszter irányítása alá került.³⁷ Ellentétben a csendőrséggel a fővárosban, a főkapitány – az államosítás ellenére, közigazgatási bizottsági tagsága révén – bizonyos mértékig függő viszonyba került a törvényhatósággal.³⁸

2.1.2. Magyar Királyi Határrendőrség

A határrendőrség felállításáról szóló törvényt 1903. március 11-én szentesítette az uralkodó. A testület működését azonban az 1905. december 9-i minisztertanácsi határozat alapján 1906. január 15-én kezdhette meg. A törvény széles körre terjesztette ki a határrendőrség működését, de itt is, mint ahogyan a

³³ PARÁDI (2012): i. m. 80. o.

³⁴ CSIZMADIA ANDOR: *A magyar közigazgatás fejlődése a XVIII. századtól a tanácsrendszer létrejöttéig*, 1976, Akadémiai Kiadó, Budapest, 193. o.

³⁵ Az 1872. évi 36. tc. „a fővárosi törvényhatóság területén a rendőrséget egységes szervezettel az állam fővárosi rendőrség neve alatt saját közegei által kezeli.” (20. §).

³⁶ A Budapest fővárosi rendőrségről szóló 1881:21. tc.

³⁷ SZIKINGER ISTVÁN: Rendvédelmi jog a dualizmus korszakában, in *Rendvédelem-történeti Füzetek*, 2012/26. szám, elérhető: http://epa.oszk.hu/02100/02176/00012/pdf/EPA02176_rendevedelem_torteneti_fuzetek_2012_26_141-157.pdf (2013.11.03.)

³⁸ PARÁDI (2012): i. m. 80. o.

csendőrséggel kapcsolatban is, pontos hatásköri és eljárási rendelkezések várattak magukra. A fiumei rendőrség a határrendőrségi kapitányságból szerveződött az ottani államrendőrség, a fiumei és a magyar-horvát tengerpart királyi kormányzójának felügyelete alatt.³⁹

A már bemutatott centralizációs folyamat eredménye, hogy a magyar határőrizet új vezető szervezete a kormány közvetlen irányításával működött. A határrendőrség törvényben megállapított feladatait alkotta többek között a külföldiek bejelentésére és az azok lakhatására vonatkozó szabályok végrehajtása.⁴⁰

A határrendőrség viszonya a vármegyei közigazgatáshoz és a társ fegyveres testületekhez a következőképpen alakult: *„Szolgálati tekintetben a határrendőrség közvetlenül a belügyminiszter alárendeltségébe tartozott. Azonban a határrendőr kapitányságok területileg illetékes vármegye főispánjának, a kirendeltségek pedig a szolgabíráknak a határőrizettel kapcsolatos – korabeli szóhasználatul élve – megkereséseit kötelesek voltak végrehajtani. Az illetékességet a határrendőrség maga döntötte el. Ha a határrendőrség és a helyi közigazgatás illetve rendőrhatalóság között mégis hatásköri nézeteltérésre került sor, abban a belügyminiszter döntött.”*⁴¹

2.1.3. A községek rendészeti feladatai

A községek a vizsgált időszakban a vármegye hatósága alatt álltak. A községi törvény erre nézve azt mondta, hogy *„a kis- és nagyközségek a járási illetékes tisztviselőség felügyelete és ellenőrködése alatt állnak, ez útján veszik a törvényhatóság rendeleteit s ezekre nézve a törvényhatósággal ezen hatósági*

³⁹ PARÁDI JÓZSEF: A Magyar Királyság határrendőrsége, in *Rendvédelem-történeti Füzetek*, 2010/21. szám, 101. o.

⁴⁰ 1903. évi VIII. tv. a) a határon átkelőket figyelemmel kísérése, a határ mentén felmerülő, államrendészeti szempontból fontosabb mozzanatokról és eseményekről tájékoztató szerzés és az észleleteknek az illetékes hatósággal való közlése;
b) a külföldiek bejelentésére és lakhatására vonatkozó szabályok végrehajtása;
c) a kémkedés megakadályozása, esetleg a kémeknek letartóztatása;
d) a szomszéd állam lakói részéről személyek és tárgyak ellen jöhető erőszakos támadás megállítását (...)
g) a határszélen letartóztatott s a tolonczszabályok rendelkezései alá eső egyének eltolonczolása, külföldről érkező tolonczok átvétele és tovább indítása;
m) azon határvonal, hol útlevél-kötelezettség áll fenn, az útlevelek vizsgálata, határátkelési igazolványok kiállítása;
n) az útlevél szabályok áthágása, tilos visszatérés, nőcsempészség, a külföldiek bejelentésére s lakhatására vonatkozó szabályok megszegése által elkövetett kihágások eseteiben első fokon való rendőri büntető bíraskodás;
o) a csempészet megakadályozásában való közreműködés és az erre hivatott közegek támogatása.

⁴¹ PARÁDI (2010): i. m. 103. o.

közeg útján érintkeznek” (1886:XXII. tc. 31. §). A járási illetékes tisztviselőség a járási főszolgabíró volt. Mivel a vármegye a hatóságát csak a megyei városok fölött gyakorolhatta közvetlenül, amelyek nem tartoztak járási kötelékbe, ezért a kis- és nagyközségek nagy számából következett az, hogy a községek és a vármegye közé egy fokozatot kellett beilleszteni. Így fejlődött ki a vármegyék járási beosztása, élén a főszolgabíróval. A járás tehát a területi közigazgatási egységek hierarchiájában középszinten jelent meg.

A főszolgabíró rendészeti feladatkörébe tartozott az idegenek ellenőrzése (1903. évi V. tc., a későbbiekben pedig a 100.000/1930. B. M., 500/1940. B. M. sz. r.); a toloncolás (9.389/1885. B. M. sz. r.).⁴²

Az 1903. évi V. törvénycikk 1906. március első napján lépett életbe.⁴³ Ekkor adták ki az 1906. évi 90.000/1905. számú belügyminisztériumi körrendeletet, amely tartalmazta a „külföldieknek a magyar korona országai területén lakhatásáról” szóló 1903. évi V. tc. végrehajtására vonatkozó utasítást.⁴⁴ Az utasítás szerint a bejelentéseket a helyi hatóságoknak a törvény 14. §-ban megjelölt rendőrhatalóságokhoz kellett továbbítani: „a községi (kör-) jegyzők a főszolgabíróhoz; azokban a községekben és városokban, melyek a határrendőrség hatásköre alá tartoznak, ott mind a községi (kör-) jegyzők, mind a városi rendőrkapitányok a határszéli rendőrkapitánysághoz.”

Azok a városi rendőrkapitányok, ahol a város nem esett a határrendőrség hatósági területébe, továbbá Újpest és Rákospalota községekben a székesfővárosi államrendőrség kerületi kapitánya a törvény végrehajtása szempontjából is rendőrhatalósági jogkörrel bírt. Ezekben az esetekben a városi rendőrkapitány (újpesti kerületi kapitány) egy személyben volt a bejelentéseket átvevő helyi hatóság és egyszersmind a lakhatási bizonylat kiállítására, s a külföldiek ellenőrzésére jogosított rendőrhatalóság.

Az állandó lakhatási bizonylat kiállítása a külföldi igazolására, valamint két év elteltével a „település kérhetésére” szolgált.

Az idegenek ellenőrzésével, nyilvántartásával foglalkozó hatóságok teljes szervezete helyezkedik el a közigazgatás rendszerén belül a fent bemutatottaknak megfelelően. A szervezetek között egyaránt találunk helyi szinten eljáró hatóságokat, mint a községi szolgabíró, illetve közvetlenül a kormány irányítása alatt álló szerveket, így a témánk szempontjából kiemelt jelentőséggel bíró Magyar Királyi Határrendőrséget is. Természetesen volt olyan hatóság, a rendőrség, amely a növekvő rendészeti feladatok ellátása érdekében került

⁴² MAGYARY: i. m. 283. o.

⁴³ A m. kir. Ministerium 1906. évi 660. M.E. számú rendelete, in *Magyarországi Rendeletek Tára*, 1906, Magyar Királyi Belügyministerium, Budapest, 171. o. (=RT. 1906).

⁴⁴ 1905. számú belügyminisztériumi körrendelet tartalmazta a „Külföldieknek a magyar korona országai területén lakhatásáról” szóló 1903. V. tc. végrehajtására vonatkozó utasítást. RT. 1906, 171-175. o.

államosításra. Centralizált hatóságok tehát már működnek a dualizmus utolsó éveiben is idegenrendészeti feladatokkal, viszont egy egységes, minden hatáskörrel rendelkező, központi irányítás alatt álló külföldiek ellenőrző hivatal létrehozására még nem került sor.

3. AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚT KÖVETŐ HELYZET

3.1. Az idegenrendészet centralizációjához vezető út

A rendőrség államosítása során a Magyar Királyi Határrendőrség, mint önálló rendvédelmi testület megszűnt. A rendőrség államosításáról az 5047/1919. M. E. sz. rendelet rendelkezett oly módon, hogy az összes városban és azon kívül a belügyminiszter által kijelölt községekben is a rendőrhatalóságot a magyar állami rendőrség gyakorolta, amelybe úgy a budapesti államrendőrség (1881:XXL. tc.), mint a határrendőrség (1903:VIII. tc.) beolvadt és egységes országos szervezetet alkotott. A rendőrség élén a belügyminiszter állt, aki alatt a kerületi rendőrfőkapitányságok és ezek alatt az egyes városokban, községekben vagy azok csoportjában a rendőrkapitányságok működtek. A határátkelőhelyeken – a Magyar Királyi Államrendőrség kötelékében – határszéli rendőri kirendeltségek tevékenykedtek.

Az első világháborút követően a rendvédelem vonatkozásában jelentősen megnőtt a Belügyminisztérium kompetenciája azzal, hogy országosan kiépítésre került az államrendőrség. Az államrendőrség kerületi kapitányságainak szervezése 1920 májusára fejeződött be, ekkorra épült ki az az új rendszer, melyben a kerületi kapitányságok hálózata megfelelően igazodott a csendőrkerületekhez.⁴⁵

A külföldiek nyilvántartását végző rendvédelmi hatóságok állami centralizációjával párhuzamosan megfigyelhető az idegenrendészeti kérdés eddigi szétszórt szabályozásának egységes keretben történő tárgyalására irányuló törekvés is. Az egységesítés nagyfokú szigorítással járt. Az országhatárok szigorú ellenőrzése új elemként jelent meg az idegenrendészet szabályozásában. Az idegenrendészet szabályozásának újragondolását a trianoni békeszerződés hatálybalépése is indokolta. Az előző fejezetben a községi illetőség tárgyalásakor már utaltam az 1921-es szabályozás okozta problémákra. A 200.000/1925-ös számú B. M. rendelet a megváltozott viszonyok között foglalta össze az idegenrendészeti rendszer működéséhez szükséges átalakításokat. A 200.000-as

⁴⁵ 1921-ben 7 csendőrkerület jött létre: Budapesti I. kerület, Székesfehérvári II. kerület, Szombathelyi III. kerület, Pécsi IV. kerület, Szegedi V. kerület, Debreceni VI. kerület, Miskolci VII. kerület. Mind a magyar királyi állami rendőrség, mind a magyar királyi csendőrség minden tekintetben és kizárólag a magyar királyi belügyminiszternek van alárendelve. Ld. 1922:VII. tc. 7. §, <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=7518> (2013.11.20.).

rendelet alapján „külföldi mindenki, aki a fennálló jogszabályok értelmében nem magyar állampolgár. Vitás esetekben a belügyminiszter dönt.”⁴⁶

A külföldiek beutazására vonatkozóan a rendelet kimondta, hogy a külföldiek az ország határát szabadon átléphetik a hatályban álló határátlépési és útlevelelrendszabályok korlátai között.

A külföldiek bejelentési kötelezettségére vonatkozó szabály továbbra is 24 órán belüli időpontot írt elő. A bejelentésnek kis- és nagyközségekben a községi (kör-) jegyzőknél, az állami rendőrség működési területén az illetékes rendőrkapitányságnál vagy kirendeltségnél, Budapest székesfővárosban az állami rendőrség főkapitányságánál, az állami rendőrség budapesti főkapitányságához tartozó más városokban és községekben az illetékes kerületi kapitányságnál kellett történnie. A bejelentőlap szelvénye a külföldi személyazonosságának és annak igazolására szolgált, hogy a külföldi bejelentése megtörtént. A külföldi köteles volt az igazoló szelvényt állandóan magánál hordani.⁴⁷ A külföldiek ellenőrzése az ország belső területén egyértelműen rendőrhatalósági feladat volt. Köteles volt a rendőrhatalóság az ország területére érkezett külföldi tartózkodásának idejét nyilvántartani. A két hónapon túli tartózkodás már tartózkodási engedélyhez kötött volt. A lakhatási bizonylat továbbra is csak abban a községben való lakhatásra jogosított, amelyre kiállították.⁴⁸

A kiutasítást a törvény 10. §-a értelmében a rendőrhatalóság végezte. A kiutasítás feltételeit a rendelet részletezte:

- a) aki személyazonosságát, állampolgárságát, előéletét kellően nem igazolja;
- b) aki maga és családja tartós fenntartására szolgáló eszközöket ki nem mutatja;
- c) akinek az állam területén való tartózkodása az állam érdekében aggályos;
- d) akinek az állam területén való tartózkodása a közbiztonságra és a közrendre aggályos.

A c) pontot további 10 alpontban részletezi a rendelet.⁴⁹ A kiutasítás kérdésében hozott mindazon határozatokat, amelyek ellen fellebbezettel nem éltek, jóváhagyás céljából az összes irattal együtt a belügyminiszterhez kellett felterjeszteni. A véghatározat elleni fellebbezetre általában az 1901:XX. tc. rendelkezései voltak irányadók.⁵⁰

⁴⁶ 200.000/1925. B. M. sz. rendelet, Külföldieknek az ország területén lakhatásáról szóló 1903:V. tc. végrehajtása, in *Belügyi Közlöny*, 1925. május 7., 367. o.

⁴⁷ Uo. 367-368. o.

⁴⁸ Uo. 369. o.

⁴⁹ Uo. 373. o.

⁵⁰ „6. § A főlebbvitel (felebbezés, felülvizsgálati kérelem és felfolyamodás) előterjesztésének határideje bármely közigazgatási ügyben, bármely foku határozat

A végrehajtásról intézkedő körrendelet (201.000/1925. B. M. számú körrendelet) az újbóli szabályozás okait abban jelölte meg, hogy a háború utáni „közállapotokban és az életviszonyokban” bekövetkező változások hatására az ország területén tartózkodó idegenek kérdésének gondosabb kezelésére van szükség. Továbbá az is problémát jelentett, hogy a háború után közvetlenül kiadott rendeletek már nem időszerűek, hiszen azok a külföldiek fokozottabb ellenőrzését, az állam érdekeire aggályos idegenek eltávolítását határozták meg. Ezeket a rendeleteket hatályon kívül kellett helyezni, de egyúttal gondoskodni kellett a külföldiek itt tartózkodásával kapcsolatos külpolitikai, közgazdasági és rendőri szempontoknak megfelelő védelemről is.⁵¹ Rakovszky Iván belügyminiszter ezeknek az érdekeknek az érvényesülését az 1903:V. tc. rendelkezéseinek hatályosabb végrehajtása útján kívánta biztosítani.

A 201.000-es rendelet az eddigi szabályozástól eltérően a határátlépést ellenőrző hatóságok kötelességei között sorolta fel, hogy az ország területére belépő (illetve távozó) külföldiekről két példányban kiállítandó névjegyzéket vezessenek. Az egyik példányt pedig naponként a belügyminisztérium illetékes ügyosztályához fel kellett terjeszteni.⁵²

A belügyminiszter főfelügyeleti joga alatt mondta ki a rendelet, hogy a külföldieknek a törvény 10. §-a alapján való kiutasítása nem jogvita kérdés, abban tehát újrafelvételi eljárásnak nincs helye, hanem a jogerős kiutasító határozat megváltoztatása bármikor ismét kérhető. Ezen kérelmek felett azonban a belügyminiszter döntött. Az ilyen kérelmek esetén a kérelmet az iratokkal és véleményes jelentéssel együtt kellett felterjeszteni.⁵³

Az 1903. évi V. törvény értelmében mind a külföldi hazánk területén történő megszállásának, mind lakhatási szándékának bejelentését nyilvántartásba vételi kötelezettség terhelte a hatóságok részéről, amelyet a belügyminiszter ellenőrizhetett. Az 1925-ös rendeletek értelmében már működött a központi bejelentő hivatal. Az előzőekben tárgyaltak szerint az új normák értelmében az ország határát átlépő külföldiekről már érkezésük másnapján értesítést kapott a belügyminiszter. E szabály előképeit már a háborús években is tetten érhetjük, amikor általánossá vált az útlevel-kötelezettség elrendelése, szakítva azokkal a liberális hagyományokkal, amelyek a századelő magyar jogalkotását jellemezték. Az állambiztonsági érdekek mutatkoztak korrelációt az 1925-ös rendeletnek az a tétel, miszerint a kiutasítást kimondó határozatokat a belügyminiszternek kellett megküldeni. Az előző fejezetben bemutatott szervezeti változások után láthatjuk,

(intézkedés, végzés) ellen a kihirdetést vagy a kézbesítést követő naptól számított 15 nap. 7. § A felelősséget szóban vagy írásban lehet előterjeszteni.”

⁵¹ 201.000/1925. B. M. sz. Külföldieknek az ország területén lakhatásáról szóló 1903:V. tc. végrehajtására vonatkozó új rendelet kibocsátása, in *Belügyi Közlöny*, 1925. május 7., 378-383. o.

⁵² Uo. 378. o.

⁵³ Uo. 381. o.

hogy most már a feladatok tekintetében kezdett a központi irányítás és felügyelet kibontakozni.

3.2. A menekültek kérdése

Magyarország a Népszövetség tagjaként, 1922-től részesévé vált a világháborút követő nagyszámú külföldi menekült befogadásának. A hazai idegenrendészeti szabályozást is érintette ez a jelenség. A hivatkozott 1925-ös rendelethez több kiegészítés is készült, külön szabályozták az örmény és orosz menekültek kérdését.⁵⁴ A Menekültügyi Főbiztosság szervezete a segélyezés és a letelepítés előmozdításán dolgozott. A menekültek bizonytalan jogi helyzetét a Nansen-útlelével bevezetésével sikerült orvosolniuk. Az első menekültügyi főbiztos, Fridtjof Nansen javaslatára először az orosz menekültek kaptak személyazonosságot igazoló nemzetközi dokumentumot. 1924-ben már 38 ország – köztük hazánk – jóváhagyásával már az örmény menekültek is megkapták a dokumentumot.⁵⁵

Az 1920-as évek elején még nem határozták meg pontosan a menekült fogalmát, erre csak az 1926-os népszövetségi konferencián került sor:

„Orosz: olyan orosz származású személy, aki nem élvezi vagy többé nem élvezheti a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége kormányának védelmét, és még nem szerzett más állampolgárságot.

*Örmény: olyan örmény származású személy, aki korábban az Oszmán Birodalom alattvalója volt, aki nem élvezi vagy többé nem élvezheti a Török Köztársaság kormányának védelmét, és még nem szerzett más állampolgárságot.”*⁵⁶ Innét számíthatjuk a nemzetközi migráció törvényes kereteinek kialakulását. Az orosz és örmény menekült pedig a „menekült fogalmának egyik prototípusává vált.”⁵⁷

A menekülteknek kiadott személyazonossági igazolvány az országban való tartózkodás alatt igazoló okmányként, az országhatáron való átlépéskor pedig útlelvpótló okmányként funkcionált. A belügyminiszter az igazolványokat a mindenkori érvényességük idejére a tartózkodási engedély joghatályával is felruházta. Ezen igazolvány tulajdonosaira is vonatkozott a 200.000. és a 201.000/1925-ös B. M. rendelet, így a végleg itt maradóknak az azokban meghatározottak szerint kellett eljárniuk.⁵⁸

⁵⁴ *A m. kir. belügyminiszter 1925. évi 197.400. számú körrendelete, oroszok itt tartózkodásáról*, RT., 1925, 325. o.

⁵⁵ BIRKÁS ANNA: A menekültlét arcai, in *Korall*, 2011/46. szám, 46. o.

⁵⁶ Uo. 47. o.

⁵⁷ Uo. 48. o.

⁵⁸ *A m. kir. belügyminiszter 1925. évi 202.700. számú körrendelete*, RT., 1925, 323-324. o.

4. A KÜLFÖLDIEKET ELLENŐRZŐ ORSZÁGOS KÖZPONTI HATÓSÁG

4.1. A Külföldieket Ellenőrző Országos Központi Hatóság létrehozásának szükségessége

Miért volt szükség 1930-ban a külföldieknek a magyar korona országai területén lakhatásáról szóló 1903:V. tc. módosítására? A belügyminiszter, Scitovszky Béla⁵⁹ a következő szempontokra fókuszálva határozta meg törvényjavaslatában az eddig fennálló fórumrendszer és eljárásrend megváltoztatásának sarkpontjait: elsőként a tartózkodási, lakhatási és kiutasítási ügyekben az eljárás elhúzódásának, hosszadalmas időtartamának felszámolását kellett a jogszabályi környezet megváltoztatásával elérni a javaslat indokolása szerint.⁶⁰ Közelebről szemügyre véve ez a következőket jelentette: a hosszadalmas eljárást vidéken a hármas hatósági fokozat⁶¹ idézte elő, Budapesten pedig az, hogy itt már első fokon megoszlott a hatáskör az állami rendőrség főkapitánya és a székesfőváros tanácsa között. Míg a fővárosban az előbbi szerv járt el a kiutasítási ügyekben, addig az utóbbi feladata volt az összes egyéb ügyben történő döntéshozatal első fokon. Az eljárások gyorsítása tehát megalapozott érv volt az új rendszer felállítása mellett.

Másodszorban az egységes központi irányítás érvényesülésének igényét helyezte előtérbe a javaslat előterjesztője. A probléma gyökerét a kormányhatóság döntési jogkörének hiányában kereshetjük az első fokon végérvényesen elintézett ügyek tekintetében. A vidéki ügyekre vonatkozóan az a helyzet állt elő, hogy a belügyminiszterhez csak felülvizsgálati kérelem eredményeként kerülhettek a felmerülő esetek, s itt is csak akkor dönthetett az ügy érdemében a miniszter, ha az alsóbb fokú hatóságok eljárásuk során jogszabálysértést követtek el.

A jogalkotó a szervrendszer módosításában látta mindkét függőben lévő kérdéskör megoldását, ezért vidéken a megszülető jogszabály kiiktatta a középfokú hatóságot, ezen kívül pedig lehetővé tette, hogy a központi hatóság a vidékről elé kerülő ügyekben is érdemben dönthessen. A székesfővárosban a belügyminiszter vált az első és végső fokú hatósággá azzal, hogy idegenrendészeti jogkörét a külföldieket ellenőrző országos központi hatóság útján gyakorolta. Az indokolás szerint a fellebbezés Budapesten való

⁵⁹ Scitovszky Béla belügyminiszter volt 1926. október 15-től 1931. augusztus 24-ig, a közigazgatás reformterveinek és az államrendőrség erősítésének támogatójaként lépett fel.

⁶⁰ Indokolás „a külföldieknek a magyar korona országai területén lakhatásáról szóló 1903:V. tc. egyes rendelkezéseinek módosításáról” szóló törvényjavaslathoz.

⁶¹ Kis-nagyközségekben: járási főszolgabíró, majd alispán, végül pedig a belügyminiszter; megyei és thj. városokban: az állami rendőrség kapitánysága, a kerületi rendőrkapitány, harmadfokon pedig a belügyminiszter alkotta a fórumrendszert.

kikapcsolását pótolni fogja a belügyminiszter revíziója. Baloghy Ernő a Jogtudományi Közlönyben megjelent cikkében a következőkre hívta fel a figyelmet az újonnan létrehozott szervezettel kapcsolatban: nem lenne helyes, ha a belügyminiszter átruházná felügyeleti jogkörét. Az sem lenne kielégítő megoldás, ha valamelyik közege részt venne és képviselné a minisztert a K.E.O.K.H. határozatainak hozatalában.⁶²

Nem lehet azonban megfelelkezni azoknak az aggályoknak a tárgyalásáról, amelyek a fent bekövetkezett új tételes jogi szabályozásból eredtek. Mint láthattuk, vidéken 1930-ig lehetőség volt fellebbezésre, emellett jogszabálysértésre hivatkozással felülvizsgálatra is. Az új törvény értelmében viszont csökkent az igénybe vehető jogorvoslatok száma, a fellebbviteli ügyek elintézését pedig már a belügyminiszter látta el. A törvényalkotó által az eljárás gyorsítására vonatkozó elképzelések megvalósulása előtti akadályok megszüntetésre kerültek, viszont ennek megvalósításához szükség volt arra, hogy a jogalkotó kiiktassa a külföldiek számára a jogsérelem megoldását jelentő egyik szervezeti szintet. A belügyminiszternek az a tervezett változtatása is stabil alapokra került, ami a kormányhatósági felügyelet és irányítás magasabb fokú érvényesítését célozta.

Végezetül pedig az idegenforgalomban bekövetkező változásokat kell megemlíteni, mint az újrashabályozás okait. Az I. világháború utáni években Magyarország idegenforgalma jelentősen visszaesett. A turizmus tudatos fejlesztése az 1920-as évek második felétől kezdődött meg.⁶³ A külföldiek beutazását elősegítő intézkedések sorába tartozott a külföldiek zaklatás nélküli, egyszerű ellenőrzése.

4.1.1. Érvek és ellenérvek a módosító javaslattal kapcsolatban

Árnyaltabb képet alkothatunk az idegenrendészet szabályozásának folyamatáról, ha áttekintjük az országgyűlés képviselőházi és felsőházi ülésein elhangzott felszólalásokat a vizsgált tárgykörben. A kérdéskör feldolgozásának alapját a pro és kontra érvek vizsgálata adja. Először az újrashabályozás szükségessége mellett állást foglaló beszédeket dolgoztam fel. A belügyminiszter hangsúlyozta a felsőházban, hogy az ország önállóságának és függetlenségének megszerzését követően vált különösen új kérdéssé és problémává az idegenrendészet kérdése, ugyanis „*a monarchia idején ez a kérdés nálunk problémát nem okozott, minthogy közös külügyi képviseltünk nem volt és szélesebb határok mellett ez a kérdés nem*

⁶² BALOGI BALOGHY ERNŐ: A külföldiek kezelése, in *Jogtudományi Közlöny*, 1931/2. szám, 14-15. o.

⁶³ A közlekedési, elszállásolási és szolgáltatási feltételek javítása mellett a kereskedelemügyi miniszter vezetésével, miniszterelnöki rendelet alapján megalakult az Országos Magyar Idegenforgalmi Tanács. (OMIT) (2.580/1928. M. E. sz.)

*bírt avval a jelentőséggel, mint bírt és bír a lecsonkított országra nézve.*⁶⁴ Kiemelte továbbá a miniszter, hogy bár kötött volt a kormány keze az 1903. évi V. tc. által, mégis rendeletekkel igyekeztek mind az államérdeket, mind pedig a külföldiek érdekeit megóvni, s őket a zaklatásoktól mentesíteni.⁶⁵ A képviselőházban is a belügyminiszter részéről találkozunk a módosítások nélkülözhetetlensége melletti érvek felsorakoztatásával. A törvényjavaslat megszületésének indokait vizsgálva már utaltam a belügyminiszter döntési és irányítási jogkörének szerepére. Scitovszky Béla miniszter a kiutasítás kérdésével összefüggésben fejtette ki elképzeléseit a fennálló rendelkezések megváltoztatását sürgetve. *„Amint bölcsen méltóztatnak tudni: kiutasítási kérdésekben eddig a belügyminiszternek ingerenciája alig volt, mert két egybehangzó véghatározat ellen a belügyminiszternek csak törvénysértés esetében, vagy hatáskör hiányában volt joga intézkedni, ott is csak hatálytalanítani a hozott intézkedést, nem pedig in concreto elbírálni az esetet.*”⁶⁶ Tovább erősíti a fent elhangzottakat, hogy a miniszter *„tudja az összes külföldi vonatkozásokat és relációkat, a fennálló nemzetközi megállapodásokat és ezek finnyás természetű kérdések, amelyeket végleges eldöntését nem lehet elsőfokú hatóságra bízni.*”⁶⁷

Utolsóként az idegenforgalom fellendítése, az országban tartózkodó külföldiek ittlétének megrázkódtatások nélküli, kényelmes biztosítása szerepelt a javaslatot támogató felszólalásban. A belügyminiszter kifejtette, hogy a nemzeti érdekek megóvása mellett teljesen előzékenyen kívánják kezelni a külföldieket Magyarországon, hogy ők minden zaklatástól mentesen tölthessék el *„azt a pár napot, amit a maguk jószántából erre rászántak.*”⁶⁸ Érdekes módon a törvény melletti állásfoglalások között egyedül a belügyminiszter hozzászólásaival találkozhatunk a parlamenti vita során, akár a képviselőházi, akár a felsőházi iratokat tanulmányozzuk. Nem csak az ellenzék részéről nem merültek fel a módosításokat helyeslő megoldások, de még a kormánypárt többi tagja sem jelentkezett szólásra az ülésnapok során a változtatások szükségessége érdekében. Ebből is kitűnik – s majd az ellenérvek részletezésekor még árnyaltabb megvilágítást kap –, hogy a miniszter a javaslat hiányosságaival és az ellenzék szerint hibás szabályozási koncepciójával foglalkozó felszólalásokban bemutatott esetek ellenére az idegenek itt-tartózkodását turisztikai célúnak tekintette elsősorban, s a probléma valós magjával nem foglalkozott.

⁶⁴ Az országgyűlés felsőházának 86. ülése 1930. évi július hó 1-én, kedden, in *Felsőházi napló*, 1927. V. kötet (1929. december 10. – 1930. július 10.), 352. o.

⁶⁵ Uo. 352. o.

⁶⁶ Az országgyűlés képviselőházának 413. ülése 1930 június 25-én, szerdán, KN., 1927. XIX. kötet 473. o.

⁶⁷ KN., 1927. XIX. kötet 473. o.

⁶⁸ KN., 1927. XIX. kötet 473. o.

Lényegesen több képviselő fejtette ki az új törvénnyel kapcsolatban az ellenérveit. A vonatkozó felszólalások közös pontjának tekinthetjük, hogy közülük a legtöbb azzal foglalkozott, hogy milyen rendelkezések hiányoznak a javaslatból. Legtöbbször az állampolgárság kérdésével találkozhatunk az olykor érzelmekre is hatni kívánó szónoklatokban. Számos aspektusból is felvetődött a szükségessége az állampolgársági normák újrakodifikálásának és a fent említett jogszabálytervezetben történő elhelyezésének. Kabók Lajos szociáldemokrata politikus véleménye szerint *„a trianoni békeszerződéssel kapcsolatban az akkor leszakított területeken születetteket idegeneknek minősítették és ezek a tulajdonképpen vérbeli magyarok külföldiek gyanánt kezeltetnek ma is, ugyanolyan elbírálás alá esnek, mint amilyen elbírálás alá vonják a tényleges külföldieket, a külállamokból idetelepedetteket.”*⁶⁹ Ebből következően a fennálló méltánytalan állapotok orvoslását a törvény nem képes megoldani, és az állampolgárság kérdésének rendezését ezúttal is elmulasztotta a miniszter. Györki Imre képviselő arra hívta fel a figyelmet, hogy a leendő szabály által lefektetett rendelkezések marginális jelleggel bírnak csupán, *„ugyanis tökéletesen mindegy, hogy ki dönt. Az eddigi állapot is maradhatott volna, ebből senkinek semmiféle hátránya nem lett volna, ellenben sokkal nagyobb hátrány származik abból, ha fenntartják továbbra is ezt a rendszert, hogy beköltözési engedélyt kérnek az ittlakóktól és a beköltözési engedély kérdésében futballozást végez a belügyminiszter és a népjóléti miniszter úr.”*⁷⁰ Az eljárás bonyolultságát az jelentette ebben az esetben, hogy aki nem tudta megszerezni a magyar állampolgársághoz szükséges, gyakran 100 évvel az eljárás megindítását megelőzően keletkezett iratokat, az külföldinek minősült. Ennek következményeként minden évben meg kellett szereznie lakhatási engedélyét, ami pedig költséggel járt. Fokozta a nehézségeket, hogy az engedély megszerzésében a kedvező belügyminisztériumi döntéshez a népjóléti miniszter előzetes határozatára volt szükség.

A fennálló rendszer diszfunkcionális működését alátámasztó eseteket ismertette Esztergályos János képviselő az országgyűlés ülésén. Kifejtette, hogy a Magyarországon született, s mégis idegennek minősített személyek helyzetének megoldása mellett az emberies eljárás megtartása is elmarad a gyakorlatban. Kiemeli továbbá, hogy a *„belügyminisztériumban van egy zsidó dosszié azoknak az állampolgároknak, illetve azoknak a külföldieknek minősített állampolgároknak ügyeiről, akik nem az államvalláshoz tartoznak, hanem zsidó vallásúak.”*⁷¹ Rothenstein Mór tovább részletezte a fennálló helyzetet és megállapította, hogy a belügyminisztériumban a kiutasítások kérdését felekezeti

⁶⁹ Uo. 463. o.

⁷⁰ Uo. 466. o.

⁷¹ KN., 1927. XIX. kötet 469. o.

alapon kezelik.⁷² Végezetül Malasits Géza törvényjavaslattal kapcsolatos záró gondolatával kívánom összefoglalásként a tervezettel szembeni ellenérvek lényegét bemutatni: „*s minthogy ez az új törvénytervezet nem javít a mai állapotokon, nem teszi a magyar, vagy vélt magyar állampolgároknak a beköltözési engedély megszerzését könnyebbé, nem teszi az itt tartózkodásukat elviselhetőbbé, nem szünteti meg azt a jogbizonytalanságot, amely ezen a téren van, a törvényjavaslatot nem fogadom el.*”⁷³

A felsőház végül 1930. július 1-jén fogadta el az 1930. évi XXVIII. törvénycikket az 1903. évi V. tc. egyes rendelkezéseinek módosításáról, szinte teljes mértékben a javaslattal megegyező szöveggel.⁷⁴ Az új jogszabály rendelkezései szerint a külföldiek lakhatási szándékának bejelentése, az arra vonatkozó kötelezettségről bizonylat kiállítása, a bejelentésekről nyilvántartása vezetése, illetve a külföldiek kiutasítása jelentette azokat a hatósági feladatokat, amelyekben a változások eredményeként az eljáró hatóságok rendszere megváltozott. A belügyminiszter vidéken jogorvoslati fórumként szerepelt, Budapesten pedig első- és végössfokú döntési jogköre volt.

A törvény második szakasza határozta meg a külföldieket ellenőrző országos központi hatóság elhelyezkedését a magyar közigazgatás szervrendszerében. Ennek értelmében a miniszter törvényben megállapított jogkörét e hatóság útján gyakorolta. A hatóság vezetőjét és helyettes vezetőit a belügyminiszter jelölte a belügyminisztérium vagy a magyar királyi állami rendőrség fogalmazási karához tartozó tisztviselők közül, egyéb személyzetét pedig a magyar királyi állami rendőrség létszámából.⁷⁵ Valójában a módosító rendelkezések folytán feleslegessé vált a Külföldieket Ellenőrző Hivatal, valamint a minisztérium illetékes osztályában jogorvoslati fórumként eljáró csoport tagjainak munkaköre változott meg, tudniillik az így felszabadult munkaerő alkotta az új hatóság tisztviselői karát és egyéb személyzetét.⁷⁶ A központi hatóság működését 1931. február 1-jén kezdte meg, s döntés végett a folyamatban lévő ügyekben is eljárhatott azokban az esetekben, amelyekben jogorvoslattal éltek, vagy az említett törvény hatálybalépése előtt első fokon a

⁷² Uo. 471. o.

⁷³ Uo. 471. o.

⁷⁴ Egyetlen változás az előzetes és az elfogadott normaszöveg között, hogy a kihágási ügyekben a székesfőváros egész területére kiterjedő hatáskörrel a belügyminiszter által megbízott kerületi rendőrkapitányságok jártak el a törvény 3. §-a értelmében, míg a javaslat csak egyes számban nevesítette az eljáró rendőrkapitányságot. Ld. a képviselőház közigazgatási bizottságának jelentése, 972. szám, 284. o.

⁷⁵ 1930. évi XXVIII. törvénycikk a külföldieknek a magyar korona országai területén lakhatásáról szóló 1903:V. tc. egyes rendelkezéseinek módosításáról, 2. §.

⁷⁶ PEREGRINY GÉZA - JAKOBI ROLAND: *Magyar állampolgárság, községi illetőség és idegenrendészet*, 2. köt., 1930, Budapest, 26. o.

székesfőváros polgármestere, vagy a magyar királyi állami rendőrség főkapitánya volt hivatott eljárni.⁷⁷

Az 1932-es belügyminisztériumi ügybeosztás szerint a központi hatóság már a VIII. osztály részeként működött.⁷⁸ Időközben változott a belügyminiszter személye is, a tárca élére Keresztes-Fischer Ferenc került. Ő kétszer töltötte be ezt a posztot a tárgyalt időszakban, 1931. augusztus 24-től 1935. március 4-ig, majd 1938. május 14-től 1944. március 19-ig. A két minisztersége közötti évek alatt a tárca élén Kozma Miklós, majd a miniszterelnök Darányi Kálmán, később Széll József állt.⁷⁹

4.2. A Külföldiek Ellenőrző Országos Központi Hatóság működése a kirendeltségek létrehozásáig

Scitovszky Béla az országgyűlés ülésén 1930. június 25-én elhangzott beszédében kiemelte, hogy „*az elkészült rendeletben minden tapasztalatunkat felhasználtuk, külföldi tanulmányutakat végeztem és az ott szerzett tapasztalatokat is felhasználtuk (...)*”⁸⁰ Kovács Tamás a KEOKH-ról írt tanulmányában a szervezet létrehozójaként Polczer Antal Ferencet (aki a későbbiekben a Pásztóy Ámon nevet vette fel) nevezi meg, aki Scitovszky Béla belügyminiszter utasítására tanulmányozta a svájci idegenrendészeti rendszert,⁸¹ majd elkészítette annak magyar változatát. A belügyminiszter a KEOKH vezetőjévé Folyovich József minisztériumi osztálytanácsost, helyettes vezetőivé

⁷⁷ A m. kir. belügyminiszter 1931. évi 127.100. számú rendelete, az 1930:XXVIII. tc. hatálybalépéséről, és a hatálybalépéssel kapcsolatosan szükséges átmeneti rendelkezésekről, 2-3. §

⁷⁸ A m. kir. belügyminisztérium ügybeosztása, in *Belügyi Közlöny*, XXXVII. évfolyam, 31. szám, 1932. július 18. Ehhez képest 1936-ban VII. (közbiztonsági osztály) részeként nevesíti az ügybeosztás a hatóságok, a VIII. osztály ekkor külön rendőri büntetőosztályként látta el feladatát. (Belügyi Közlöny, XLI. évfolyam, 28. szám, 1936. július 1.)

⁷⁹ BOTOS JÁNOS: *Fejezetek a Belügyminisztérium történetéből – A Belügyminisztérium története a Monarchia széthullásától a második világháború végéig*, 1995, BM Kiadó, 27. o.

⁸⁰ KN, 1927, XIX. kötet, 472. o.

⁸¹ A svájci idegenrendészet történetére vonatkozóan: A Szövetségi Tanács létrehozott 1917. november 21-től a határrendőrségre és a külföldiek ellenőrzésére vonatkozóan egy központi irodát, melyet a rendőrség szervezetéhez csatolt. Ennek az irodának a háború után lett szerepe, s bizonyos megfontolásból állandó intézményként maradt meg. (1919. június 27-én jelent meg a szövetségi törvény az Igazságügyi és Rendőri Minisztérium (DJP) szervezetéről.) A Szövetségi Központi Hatóság (ACF) 1933. december 28-án jegyezte be a külföldiek szövetségi rendőrségét a DJP rendőrségi osztályaként.

E 2001 (D) 3/264 Documents Diplomatiques Suisses, www.dodis.ch DoDiS-14257, 2014. augusztus 15.

Peregriny Géza rendőrfőtanácsost, dr. Jakobi Roland Károly miniszteri titkárt és Polczér miniszteri titkárt jelölte ki.⁸²

A KEOKH feladatai a 100.0000/1933-as rendelet alapján: „E rendelet szempontjából külföldi mindenki, aki a fennálló jogszabályok értelmében nem magyar állampolgár. Vitás esetekben a m. kir. belügyminiszter dönt.”⁸³

- A visszatérési tilalom hatálya alatt álló külföldiek beutazási engedélyének kiadása,
- a belügyminiszter nevében felmentést ad indokolt esetben az útlevelek kötelezettség alól,⁸⁴
- kiadja az országba beutazó, ill. az ország területén átutazó külföldi részére az útlevel láttamozását (vizumot) a m. kir. belügyminiszter nevében,⁸⁵
- a beutazási láttamozás előzetes megszerzése alól a KEOKH a m. kir. külügyminiszterrel egyetértőleg felmentést adhat,
- kiutasítási ügyekben dönt.

Mivel Budapesten az eljárásra jogosult hatóság is a KEOKH volt, így feladatai közé tartozott még:

- „nyilvántartási könyv” rendelkezésre bocsátása,
- az ideiglenes itt tartózkodásra vonatkozó bejelentés tudomásul vétele, ill. visszavonása,
- állandó „ittlakás” esetén a szükséges okmányok átvétele, lakhatási engedély kiállítása vagy megtagadása, egyes esetekben visszavonása,
- időnkénti jelentkezésre kötelezettek ügyének kezelése.

A KEOKH fölött a revíziót közvetlenül a belügyminiszter gyakorolta.

A szervezet 1931. február 1-jén költözött a jelenlegi helyiségeibe, a Vámház emeletére. Borbély-Kapy szerzőpáros a szervezet munkáját tekintve két korszakot különített el. A kezdeti időszakra esett az idegenforgalom legszebb

⁸² PEREGRINY – JACOBI: i. m. 14. o.

⁸³ Itt ismételten felvetődött annak a kérdése, hogy kik tekinthetők magyar állampolgárnak. A rendőrhatalóságok mindazokat, akik feltehetőleg nem magyar állampolgárok, állampolgárságuk igazolására szólítja fel. A magyar állampolgárságot az állampolgársági bizonyítvány vagy okirat igazolja. Az érvényes útlevel a személyazonosság igazolására szolgál, ennek alapján az állampolgárságot csak vélelmezni lehet. Ld. PEREGRINY – JACOBI: i. m. 29. o.

⁸⁴ „A határon csoportos útlevelemmel való beutazást a K.E.O.K.H. engedélyezi. Ily engedélyt kongresszusokra, országos ünnepélyekre, tanulmányi-, vagy túristakirándulások céljából beutazni szándékozó zárt társaságok, ill. csoportok részére szoktak kiadni.” Ld. PEREGRINY – JACOBI: i. m. 34. o.

⁸⁵ A magyar vizumot 1931-ig a Külügyminisztérium adta meg. Peregriny helyesnek ítéli a rendelkezést, hiszen most a belügyminiszter a K.E.O.K.H. útján gyakorolja ezt a jogot, tehát azon hatóság útján, amely a külföldiek egyéb ügyeit is intézi, s ez a külföldiek kényelmét is szolgálja. Ld. PEREGRINY – JACOBI: i. m. 37. o.

virágzása, egész évben az idegenek járták az országot. A békeévekben, 1933-tól egyre növekedő mértéket öltött az idegenforgalom, s 1937-ben, a legsikeresebb évben 213.728 idegen járt Budapesten. A legnagyobb teljesítményt az idegenforgalom lebonyolítása terén a KEOKH 1938 májusában a budapesti Eucharisztikus Világkongresszus⁸⁶ idején nyújtotta. Egy hét alatt 132 különvonat érkezett Magyarországra, 37 000 idegen járt nálunk. Ezt a munkát a KEOKH úgy tudta zavartalanul lebonyolítani, hogy a rendes hivatalnoki gárdán kívül még 235 kiegészítő tisztviselő dolgozott. Külön kirendeltséget állítottak a MÁV mellé, az egyéni utazásokkal érkező kb. 10 000 embert a Vigadóban működő kirendeltség ellenőrizte. Ekkor már Pásztóy vezette a KEOKH-ot, munkáját méltányolták, hiszen kormányzói kitüntetést kapott.⁸⁷

A KEOKH fontos közreműködője volt annak a diplomáciai tevékenységnek is, amely keretében a másik ország államfőjét vagy uralkodóját látták vendégül. Kovács Tamás III. Viktor Emánuel olasz király budapesti látogatásával kapcsolatban közöl három forrást (BM reszelt rendelet, 1937), melyek a király személyi biztosításával foglalkoznak. *„A Külföldiek Ellenőrző Országos Központi Hatóság felhívta az összes állami és vármegyei rendőrhatóságokat, hogy a hatósági területükön lakhatási engedéllyel még el nem látott olyan olasz állampolgárokat, akiknek carthotek-lapját a KEOKH-hoz még nem terjesztették fel, továbbá a hatósági területükön ideiglenesen tartózkodó olasz állampolgárokat azonnal írják össze és az összeírási ívet (...) haladéktalanul terjesszék fel.”* A KEOKH intézkedett arról is, hogy az itt lakó horvát emigránsok (ustasák) ezalatt szigorított rendőri felügyelet alatt legyenek,⁸⁸ valamint május

⁸⁶ A budapesti Eucharisztikus Világkongresszust, mely a Szent István Emlékéhez kapcsolódott, 1938. május 25-29-én tartották meg. A szervezést egyház részéről az Actio Catholica, állami részről a Szent István Emlékév Országos Bizottsága végezte. Államalapító királyunk halálának 900-ik jubileuma alkalmából született meg az 1938. évi XXXIII. törvénycikk, melyben „mélységes tisztelettel emlékezik meg a nemzet első királyunknak, a szentnek, az államalkotónak, az uralkodónak és a hadvezérnek máig ható, dicsőséges tetteiről és maradandó történelmi alkotásairól.” A Kettős Szentévben az eucharisztikus gondolatot tehát a Szent István Emlékévvvel kötötték össze. Ld. http://bfl.archivportal.hu/index.php?action=gallery&category_id=183 (2014.08.21.).

⁸⁷ BORBÉLY ZOLTÁN – KAPY REZSŐ (szerk.): *A hatvan éves magyar rendőrség: 1881-1941, 1942*, Halász Irodalmi és Könyvterjesztő Vállalat, Budapest, 172-173. o.

⁸⁸ „1934. október 9-én Marseilles-ben II. Sándor jugoszláv király és Louis Barthou francia külügyminiszter merénylet áldozatai lettek. A tettesek a makedón gyökerű VMRO szervezet tagjai voltak (...) de a háttérben a horvát usztasa mozgalom is ott állt. Magyar szempontból az ügy súlyos következményekkel járt, mivel korábban a magyar kormány befogadta a Jugoszláviából menekülő usztasákat, s Jankapusztán szállást is biztosított számukra. Az usztasák azonban túlléptek a kormány intencióin, s az eredetileg átmeneti szálláshelyül szolgáló jankapusztai táborban kiképzést folytattak.” Ld. KOVÁCS TAMÁS: *Király(i) biztosítás – Az olasz király személyi biztonságának kérdéséhez az 1937-es*

17-re és 18-ra minden városban és községben általános állambiztonsági razziát rendelt el a belügyminiszter, a megyei rendőrhatalóságokat erről a KEOKH értesítette.⁸⁹

A másik korszakot a háború kitörésétől számította a Borbély-Kapy szerzőpáros. Ez az időszak már teljesen új feladatokat hozott a KEOKH munkájában. A szervezet fontossága a nem magyar állampolgárok, a rendezetlen állampolgárságúak, gyanús és nem kívánatos idegenek felkutatásában és nyilvántartásában állt. Ez a hatóság, különösen mióta az állampolgársági bizonyítványokat mindenütt megkívánták, s annak kiadását újr szabályozták, igen sok munkát adott a belügyminisztérium közjogi osztályának, amellyel állandó együttműködésben volt.⁹⁰

1937 óta a KEOKH az egész országban állampolgársági razziákat rendezett a fővárosban és vidéken is a zsidónegyedekben.⁹¹

budapesti látogatásakor, in *ArchívNET XX. századi történeti források*, 2011/6. szám, elérhető: http://archivnet.hu/politika/kiralyi_biztositas.html (2014.08.30.).

⁸⁹ Uo.

⁹⁰ BORBÉLY – KAPY: i. m. 174. o. Vö.: A hazánk területén tartózkodó zsidókkal szembeni hatósági úton való fellépés kulcseleme az állampolgársági igazolás volt. Mindenekelőtt a rendőri és KEOKH-vonalon kezdett 1938-tól kezdve érvényesülni az a felfogás, amelynek értelmében eleve külhonosnak tekintették azt a zsidó származású személyt (bármily régóta éltek a felmenői Magyarországon), aki nem tudta okiratokkal is dokumentálni magyar honosságát. A törvényalkotás és a kialakított rendszabályok azonban csaknem lehetetlenné tették az érintettek számára a kívánt igazolások beszerzését, olykor megtartását.

MAJSAI TAMÁS: A Kamenyec-Podolszkij-i deportálás, in *História*, 1994/7. szám, 27. o. A diszkriminatív jellegű szabályozások az állampolgárság elvesztéséhez kapcsolódnak. Az elvesztési jogcímek közül pedig a megfosztást kell kiemelnünk, amely egyértelműen politikai rezsimspecifikus találmány.

Elsőként az 1939. évi IV. tv.-t kell említenünk, ami „a zsidók gazdasági térfoglalásának korlátozásáról” címet viseli. Ennek 3. §-a egyrészt előírja, hogy honosítás, házasságkötés vagy törvényesítés által zsidó magyar állampolgárságot nem szerezhet, másrészt a zsidó személyek meglévő állampolgárságának hatálytalanítása tárgyában intézkedik. Ennek keretében a jogszabály felhatalmazza a belügyminisztert, hogy hatálytalanítsa az 1914. július 1-je után magyar állampolgárságot kapott zsidók honosítását, illetve visszahonosítását, amennyiben nevezetteket életviszonyaik nem kényszerítik arra, hogy az ország területén maradjanak, ha a honosításnak illetve visszahonosításnak a törvényben meghatározott előfeltételei nem állottak fenn, illetve ha a magyar állampolgárság megszerzése érdekében a nevezett személyek bűncselekményt vagy fegyelmi vétséget követtek el vagy a hatóságot megtévesztették.

Ld. KISTELEKI KÁROLY: A magyar állampolgárság fejlődéstörténete a kezdetektől a rendszerváltozásig, elérhető: http://www.kettosallampolgarsag.mtaki.hu/tanulmanyok/ta_n_21.html (2014.08.12.).

⁹¹ BORBÉLY – KAPY: i. m. 174. o.

Ennek az állításnak teljesen ellentmond az országgyűlés 1935. november 20-i ülésén Kozma Miklós belügyminiszter Fábian képviselő interpellációjára adott válasza: *„Természetesen, hogy van tudomásom arról, hogy a Külföldiek Ellenőrző Országos Központi Hatóság november 5. és 7-e között többek közt Kisvárdán is razziát foganatosított. Ez a razzia nemcsak Kisvárdát érintette, hanem érintette azoknak a megyéknek a területét is, (...) amelyekről köztudomású, hogy beszivárgási vonalát és első letelepedési területét alkotják olyan elemeknek, amelyeknek engedély nélküli beszivárgása semmilyen vonatkozásban nem kívánatos.”*⁹² A miniszter szerint az ellenőrzés jobb módját pénzügyi okokból és a határ alakulása folytán nem lehetett foganatosítani.⁹³

Egy 1937. november 10-i interpellációban arról kérdezték a belügyminisztert (Széll Józsefet), hogy van-e tudomása arról, hogy a KEOKH rendelkezése folytán a budapesti államrendőrség Budapesten a Király utcában és a szomszédos utcákban, valamint Óbudán razzia tartás címén 1937. november 7-ére virradó éjjel több száz lakásba behatolt, ott házkutatásokat tartott és nagyszámú magyar állampolgárt is törvénytelenül elfogva a toloncházba szállíttatott. A razzia során „valuta bűnösöket, valutavisszaéléssel vádolhatókat” kerestek. *„Itt van egy Haubner Károly nevű kis 11 éves gyerek. Hát ezek ellen a 11 éves kisgyerekek és sok más ártatlan ellen rendezik a razziákat? Ezt a kis fiút, akinek az apja felmutatta magyar állampolgársági oklevelét, elszakították az apjától, bevitték a toloncházba azért, mert nem volt otthon a születési bizonyítványa.”*⁹⁴ Ruppert Rezső képviselő arról is kérdezte a minisztert, hogy miért érte meg ez a nagy tömegtámadás, hiszen tíz-tizenkétezer ember átvizsgálása után 503 emberből 29-et tudtak visszatartani, akik ellen további eljárás szükséges. A miniszter válaszában kitért arra, hogy a szóban lévő ellenőrzést a saját személyes elhatározásából rendelte el. A következő indokokat sorolta fel: állambiztonsági és közbiztonsági szempontból ki kellett deríteni, hogy hol tartózkodnak olyan bűnözők, akik a valutarendészeti szabályokat megsértik, illetve akik vétenek a külföldiek itt tartózkodására nézve fennálló jogszabályok rendelkezései ellen. Széll József utalt arra is, hogy az előbb körvonalazott cél érdekében a közvélemény osztatlan helyeslésével találkozva állította fel a KEOKH három vidéki kirendeltségét is.⁹⁵

Részletesebb elemzést kíván a hatáskörök között szereplő kiutasítás is. A kiutasítás meghatározott időre vagy végleges hatállyal szólt, kimondása véghatározattal történt. Budapesten a KEOKH kiutasító véghatározatával szemben fellebbezésnek nem volt helye. Az ország többi rendőrhatóságainak véghatározatai ellen benyújtott fellebbezések felett a KEOKH, mint második,

⁹² KN., 1935. IX. 119. o.

⁹³ Uo. 150. o.

⁹⁴ KN., 1935. XV. 381. o.

⁹⁵ Uo. 378. o.

végső fórum döntött. A kiutasítás okait a rendelet a), b), és c) pontja tartalmazta. (A kiutasítás okait a rendelet az 1903:V. tc. 10. §-ából idézi, valamint a 200.000/1925 BM rendeletből.)

A levéltári anyagban több véghatározat is található. A véghatározatok minden esetben mind a három pontot felsorolták. Az indokok alatt pedig a következőket tüntették fel: *„Nevezett külhonosoknak megélhetése részben biztosítva nincs, részben pedig a gazdasági életre káros befolyást gyakoroltak, s így közbiztonsági, közrendészeti, valamint államvédelmi szempontból aggályosak.”*⁹⁶ A c) pont vonatkozásában meg kell jegyeznünk, hogy Peregriny rámutat arra, hogy a kiutasítás alapelveit, annak okait a hatályon kívül helyezett 200.000/1925. BM. sz. r. állapította meg, s az általa ismertetett gyakorlat ettől alig tért el. Külön tárgyalta a külföldieknek azon csoportját, akik az állami és társadalmi rend szempontjából aggályos kategóriába tartoztak, így különösen:

- akik az ország határát a külföldiekre vonatkozó törvény és törvényes rendelkezések megszegésével lépték át, vagy megszegették az ország területén bármily célból való tartózkodásra vonatkozó szabályokat;
- akiket az állami és társadalmi rend védelméről szóló 1912:III. tc. alapján, 10 éven belül jogerősen elítéltek, vagy olyan magatartást tanúsítottak, amelyből arra lehet következtetni, hogy az állami és társadalmi rend felforgatására törekszenek;
- akik a magyar államot, az államfő személyét, a magyar nemzetet, a vallásos vagy hazafias érzést – szóban vagy írásban – lenéző, lekicsinylő kijelentést tesznek;
- akikről feltehető, hogy kémkednek, vagy csempészésből tartják fenn magukat;
- akiknek ittlakása az ország bármilyen érdeke szempontjából nem kívánatos (pl. a szovjet alattvalóké stb.).

A másik csoportba azok a külföldiek tartoztak, akik a közbiztonságra és közrendre voltak aggályosak:

- akik koldulás, titkos kéjelgés, csavargás, közveszélyes munkakerülés vagy közerkölcsbe ütköző bűncselekmény miatt büntetve voltak;
- akiknek nincs állandó foglalkozásuk vagy keresetforrásuk, s vagyonnal sem rendelkeznek;
- akik közerkölcsökbe ütköző foglalkozást üznek;
- akik magukat valótlanul magyar állampolgároknak jelentették be (hamis okmányokat használnak).

Különösen súlyosnak számítottak a 2., 3., 4. és 5. pontokban említett kiutasítási okok.⁹⁷ Ezek fennállása esetében a hatóságok sohasem mellőzték a kiutasítást.

⁹⁶ Magyar Országos Levéltár (=MOL) K-492. 123., 142.

⁹⁷ PEREGRINY – JACOBI: i. m. 98. o.

Ha a kiutasított az eltávozásra megszabott határidő alatt a kiutasítás végrehajtása elől elrejtőzésre tett kísérletet, a hatóság a kiutasító véghatározatnak azonnali végrehajtását is elrendelhetette.⁹⁸ A kiutasítások között találjuk meg Schlésinger János külhonos, kisjattói lakos ügyét. A fent nevezett lakhatási engedélyének meghosszabbításához a belügyminiszter nem járult hozzá, s utasította az érsekújvári járás főszolgabíróját, hogy haladéktalanul hozzon kiutasítási véghatározatot Schlésinger János és családja ellen, a 100.000/1930 BM. számú rendelet 13. § c) pontja alapján. Mivel a külhonosnak nem volt érvényes úti okmánya, ezért a főszolgabíró úgy rendelkezett, hogy kísérjék a budapesti főkapitányság fogház és tolonc ügyosztályához. A külhonos azonban megszökött. A főszolgabíró körözést rendelt el. Egy újabb KEOKH rendelet 1939. december 31-ig felfüggesztette a végrehajtást. Schlésinger János dr. Mikecz Ödön budapesti ügyvéd útján beadott egy sürgős felülvizsgálati kérvényt. 1941. június 25-én a KEOKH ismételten rendeletet intézett a főszolgabíróhoz, hogy adjon lakhatási engedélyt a külhonosnak 1942. január 1-ig. 1942 januárjában a főispánnak véleményeznie kellett a jelenlegi helyzetet, aki országos biztonsági és nemzetpolitikai szempontokra hivatkozott, amikor nem tartotta kívánatosnak a lakhatási engedély meghosszabbítását. Felhívta a belügyminiszter figyelmét arra, hogy a külhonos ellen 1939-ben kormányzó megsértése miatt büntetőeljárás folyt, valamint utalt a mezőgazdasági miniszter azon rendeletére, hogy „zsido fajú egyének” földbérleteit ne hagyják jóvá. Az ügy végleges lezárásáról nem tartalmazott anyagot ez a dosszié.⁹⁹

4.3. A Külföldieket Ellenőrző Országos Központi Hatóság kirendeltségeinek szervezete és a hatáskörükbe tartozó feladatok

Az 1930:XXVIII. tc. teremtette meg a kirendeltségek létrehozásának törvényi háttérét, hiszen rögzítette, hogy a hatóság szervezetét a belügyminiszter rendelettel állapítja meg. Az e jogszabályban adott felhatalmazás alapján adta ki első rendeletét 1937-ben Széll József miniszter, amelyben általános jelleggel meghatározta a kirendeltségek alapvető rendeltetését, nevezetesen azt, hogy „*a Külföldieket Ellenőrző Országos Központi Hatóság az elsőfokú rendőrhatóságok idegenrendészeti feladatkörének ellenőrzését helyszíni kirendeltségek útján is gyakorolhatja.*”¹⁰⁰

Ezen szervezeti egységek feladatát képezte a) az elsőfokú rendőrhatóságok idegenrendészeti ügyvitelének figyelemmel kísérése, b) az ideiglenesen itt tartózkodó, valamint a lakhatási engedéllyel nem rendelkező külföldiek életkörülményeinek és működésüknek figyelemmel kísérése, c) kétes

⁹⁸ Uo. 101. o.

⁹⁹ MOL K-492. 418-420.

¹⁰⁰ A m. kir. belügyminiszter 1937. évi 180.210. számú rendelete, a Külföldieket Ellenőrző Országos Központi Hatóság kirendeltségeinek szervezetéről, 1. §.

állampolgárságú egyének felkutatása, szükség esetén helyszíni ellenőrzések, razziák tartása, végül pedig d) a határállomások utasellenőrző szolgálatában történő alkalmoszerű részvétel és azok tevékenységének rendszeres figyelemmel kísérése.¹⁰¹

A kirendeltségek vezetői fogalmazói karbeli rendőrtisztek voltak, akik közvetlenül a központi hatóság vezetőjének voltak alárendelve.

Elsőként 1937 szeptemberében hozta létre a belügyminiszter Miskolcon, Nyíregyházán és Sátoraljaújhelyen a központi hatóság helyi szerveit.

A kirendeltségek létrehozása és a revíziós törekvések megvalósulási állomásai között szoros összefüggéseket találhatunk. A területi revízióra az 1930-as évek végén kerülhetett sor, amikor is a müncheni egyezmény után Magyarország tárgyalásokat kezdett Csehszlovákiával.

A kérdés megoldását nehezítette, hogy a csehszlovák fél jelentős magyar ajkú területeket tartott volna vissza.¹⁰² A tárgyalások eredménytelensége miatt az új határok kijelölésére az első bécsi döntésig kellett várni (1938. november 2.). Az első bécsi döntés javarészt etnikai alapon húzta meg a két állam közös határát.¹⁰³

A miskolci kirendeltség iratait vizsgálva a következő feladatkörök állapíthatók meg: a kirendeltség feladata volt 1938 novemberében a lakosság átvételének megszervezése; a Csehszlovákiából kiutasított, illetőleg hazatérő magyar állampolgárok átvétele, helyszíni igazoltatása, s annak eldöntése, hogy okmányaik alapján vélelmezhető-e magyar állampolgárságuk. Ugyanekkor került sor a magyar területről kiutasított, illetőleg távozó csehszlovák állampolgárok átadására is.

A beszivárgott zsidóknak Csehszlovákiába való eltávolításáról is a kirendeltség intézkedett.¹⁰⁴

Az 1938. december 2-i kirendeltség vezetői jelentés arról szól, hogy ezen a napon „*ujabb 35 fő beszivárgott idegent /:zsidót:/ utasítottam ki, illetőleg távolítottam el Kassa város területéről. Nevezettek egyik részét Kassaujfalunál,*

¹⁰¹ A m. kir. belügyminiszter 1937. évi 180.210. számú rendelete, a Külföldieket Ellenőrző Országos Központi Hatóság kirendeltségeinek szervezetiéről, 2-3. §.

¹⁰² SALLAI JÁNOS: *Az államhatárok története*, 2004, Press Publica Kiadó, Budapest.

¹⁰³ A Magyarországhoz visszacsatolt felvidéki területen az 1941-es népszámlálás 84%-ban állapította meg a magyarok arányát, és 10% körül a szlovákságét, ezzel együtt pedig az új határon túl mindössze 67 000 magát magyarnak valló – szlovák – állampolgárt regisztráltak. Ld. TARJÁN M. TAMÁS: 1938. november 2. Az első bécsi döntés, elérhető: http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/1938_november_2_az_első_becsi_döntés/ (2014.09.08.).

¹⁰⁴ „(...) az izrealita hitközség vezetőségét szóbelileg köteleztem arra, hogy kutassák föl és adják a kezemre a még Kassán tartózkodó beszivárgott zsidókat, hogy ezáltal a razziáktól járó zaklatásoktól mentesüljenek. A mai napon eltávolított 144 fő zsidót már az izrealita hitközség segítségével tudtam eltávolítani.” Ld. MOL K-492. 33.

*míg a másik részét Hernádtihanynál adtam át a cseheknek. A mai napig a Kassa város területéről eltávolított zsidók száma ezzel 1180 főre emelkedett.*¹⁰⁵

A fennmaradt iratokból megállapítható, hogy a kirendeltség munkája során együttműködött a térség katonai parancsnokságával, valamint a határőrizeti szervvel is.¹⁰⁶ A miskolci kirendeltség iratai között található egy 1939. március 15-i jelentés, melyben a KEOKH miskolci kirendeltségének vezetője arról tájékoztatta Pásztóy Ámon miniszteri tanácsost, hogy Nandrás község lakóinak Csehszlovákiához történő csatlásakor erőlyesen kellett, hogy fellépjen a magyar csendőri karhatalom. Erre vonatkozóan a belügyminiszter személyesen intézkedett.¹⁰⁷

A kirendeltség vezetője rendszeresen helyzetjelentést küldött a térség ügyeiről a belügyminiszternek. Egy 1938. október 26-i helyzetjelentésből például megtudjuk, hogy a *„külpolitikai viszonyok hatása, valamint a mindinkább fokozódó magyar propaganda következtében a csehszlovák hadsereg körében a felbomlás jelei fokozott mértékben mutatkoznak (...)”* A magyar nemzetiségű katonák próbálnak átszökni a határon.¹⁰⁸ A sátoraljaújhelyi kirendeltség fennmaradt iratai között túlnyomórészt hangulatjelentéseket találhatunk főként a csehszlovák helyzetről.¹⁰⁹ A KEOKH kirendeltség rendkívüli működésének eredményéről szóló jelentés szerint: *„(...) még a bécsi döntés előtti hónapokban kémvédelem szempontjából megszervezett bizalmi emberei útján a Borsi községben ellenünk kémkedők névsorát és adatait az akkor még Miskolcon szolgáló Sajtó osztállyal közölte (...)”*¹¹⁰

„A KEOKH miskolci kirendeltségének vezetője, Pásztóy Ámon miniszteri osztálytanácsosnak írott levelében beszámolt a lengyel menekültek szervezkedéséről és politikai megbízhatatlanságukról. Abaúj-Torna vármegyében a kassai baraktáborban, a hidasnémeti, a krasznokvajdai és a tornanádaskai volt határőrlaktanyákban mintegy kétezer lengyel menekült volt elhelyezve. A miskolci KEOKH Kirendeltség vezetője érintkezésbe lépett a kassai VIII. hadtestparancsnokság kémelhárító osztályával azzal a céllal, hogy (...) nem volna-e lehetséges

¹⁰⁵ MOL K-492. 1/7. 1938. eln. sz.

¹⁰⁶ *„Nevezettet támogatom szolgálatának ellátásában, és mivel naponként délelőtt 10-kor megjelenek a határponton, a szükségesnek látszó tanácsokkal ellátom.”* Ld. MOL K-492. 33. (1932. október 1-től a határőrizeti feladatokat a Magyar Királyi Határőrség látta el. Névváltozás történt, a vámőrség elnevezése változott meg. A politikai élet militarizálódása miatt 1938-tól a határőrség folyamatosan honvéd határvadásszá alakult át.) Ld.: SALLAI: i. m.

¹⁰⁷ MOL K-492. 53.

¹⁰⁸ MOL K-492. 53/11/1938 eln. sz.

¹⁰⁹ MOL K-492. 68., 83/1939. biz., 96/1939. biz.

¹¹⁰ MOL K-492. 253/2 1939. biz.

esetleg megbízható lengyel tisztek segítségével a kommunistaérzelmű katonák felkutatása és különválasztása.”¹¹¹

A Belügyminisztérium menekültügyi tevékenységének jogi alapját a második genfi egyezmény (1922) adta, melynek kihirdetésére 1936-ban került sor. Ez az egyezmény szabályozta a menekültekkel való eljárást a háborús időszakban. A szerződés hatálya kiterjedt a katonai menekültek mellett a hadifogságból szököttekre is. A Lengyelországból érkező menekültekkel két tárca foglalkozott. A polgári menekültek elhelyezése, ellátása, továbbutaztatása a Belügyminisztérium IX. segélyezési és szegényellátási osztályának feladata volt, míg a katonai menekültekkel a Honvédelmi Minisztérium XXI. osztálya foglalkozott.¹¹² A menekültek nyilvántartása és a fent bemutatott dokumentum alapján a megfigyelésük a KEOKH feladata volt.

Jelentős szervezeti változás 1940-ben következett be, amikor az 1938. november 2-i bécsi döntés értelmében Magyarországhoz visszakerült Kassán és Munkácson állított fel a miniszter új kirendeltségeket.¹¹³ A kassai kirendeltség egészen 1944 júniusáig működött.

A bécsi döntést követően visszacapott Felvidék után az 1939. március 14-e és 18-a közötti katonai bevonulás eredményeként Kárpátalja is magyar fennhatóság alá került. Kárpátalja megszállásával 12 171 km² terület került vissza az országhoz 496 000 lakossal együtt.¹¹⁴ A Kárpátalja visszafoglalása után azonban megszűnt a munkácsi kirendeltség, helyette alakult új Máramaroszigeten. Eltérően azonban az 1938-as területgyarapodástól, az itt élők mintegy háromnegyede ruszin nemzetiségűnek vallotta magát, a magyarok számaránya nem tett ki többet 10%-nál.

Az 1940 augusztusában kihirdetett második bécsi döntés értelmében az ország Székelyföldet és Erdély északi részét kapta vissza közel 2,5 millió lakossal. Az 1941-es népszámlálás szerint a lakosság több, mint fele magyar, 38 %-a román, 10 %-a német volt.¹¹⁵ A kormányzat ezen területi változásokra reagálva állította fel a már említett máramaroszigeti, valamint a kolozsvári,

¹¹¹ Vö.: LAGZI ISTVÁN: Lengyel menekültek tábori viszonyai Észak-Magyarországon, in *Herman Ottó Múzeum Évkönyve*, 1977, 156–157. o.

22. HL. HM 1939—21—21—3107—54.371. A m. kir. Belügyminisztérium K.E.O.K.H. miskolci kirendeltség vezetőjének jelentése dr. Pásztóy Ámon miniszteri tanácsosnak. Bizalmas. 1939. okt. 5. (másolat).

¹¹² BOTOS: i. m. 74–75. o.

¹¹³ A m. kir. belügyminiszter 1940. évi 241. eln. számú rendelete, a Külföldieket Ellenőrző Országos Központi Hatóság kirendeltségei számának és működési területének újabb megállapításáról. RT., 1940.

¹¹⁴ Vö.: SALLAI: i. m. és HARASZTI GYÖRGY: Kárpáti rapszódia, in *História*, 2004/2–3. szám, 23–28. o.

¹¹⁵ SALLAI: i. m.

csíkszeredai, nagyvárad kiadelttségeket.¹¹⁶ Utolsóként az 1941-es területi növekedésről kell szólni, aminek következtében Bácska, a baranyai háromszög és a Muraköz került ismét magyar fennhatóság alá, jelentős számú német és szerb lakossággal. A sort folytatva az Újvidéki kiadelttség felállítása még ebben az évben megtörtént.¹¹⁷

A már az előzőekben említett lengyel menekülteken kívül, különböző nemzetiségű zsidó vallású menekültek, 1940 végétől a német fogságból szökött szintén különböző nemzetiségű hadifoglyok, deportáltak növekvő számban léptek az ország területére. Külön problémakört jelentettek a zsidó vallásúak, mivel Magyarországon már érvényben volt az első és a második zsidótörvény.¹¹⁸ A bemutatott KEOKH kiadelttségi iratok alapján vonhatjuk le következtetésként, hogy a területváltozásokból fakadó feladatok számának növekedésével, illetve a menekültek érkezésével, valamint a területi revíziók következtében nem magyar nemzetiségűek jelentős mértékben Magyarországra kerülésével a központi hatóságnak is reagálnia kellett a fennálló helyzet okozta változásokra. Ennek eredményeként jöttek létre a kiadelttségek.

A KEOKH a deportálások szervezésében is közreműködött, 1941 júliusában orosz és lengyel állampolgárságú zsidók kiutasítására és kitelepítésére került sor. A kitoloncoltak kétharmada az 1939-ben visszafoglalt kárpátaljai területekről származott. „A kitoloncoltak közül tizenegyezen a végső megoldás első öt számjegyű, addig példátlan méretű és szörnyűségű tömegmészárlásának estek áldozatául az ukrainai Kamenyec-Podolszkijban.”¹¹⁹

¹¹⁶ A m. kir. belügyminiszter 1.520/1940. B. M. számú rendelete, a Külföldieket Ellenőrző Országos Központi Hatóság kiadelttségei számának és működési területének újabb megállapítása. RT. 1940.

¹¹⁷ A m. kir. belügyminiszternek 1.200/1941 B. M. számú rendelete. RT. 1941.

¹¹⁸ BOTOS: i. m. 74. o.

¹¹⁹ „1941. július 1-én Pászty Ámon utódeként kerültem a KEOKH élére. Július 2-án Keresztes-Fischer, akkori belügyminiszter felrendelt s a következőket közölte velem: »a KEOKH-ra egy kellemetlen feladat hárul, és pedig a lengyel és orosz állampolgárságú zsidóknak Galíciába való kitelepítése.« Siménfalvy Sándor, a KEOKH vezetőjének vallomása a nyomozati szakban és a népbíróság előtt.”

„Az ország belterületén a belügyminiszter úr, a kárpátaljai területen, pedig a kormányzó bíztos úr rendeletére 1941. július 15-én megindult az orosz és lengyel állampolgárságú zsidók kiutasítása és kitelepítése. A kitelepítések a határvidéki rendőrkapitányság irányítása mellett előbb a kőrösmezői határvidéki rendőrkiadelttség, majd a m. kir. belügyminiszter úr kiküldötte útján az eltávolítások céljára Kőrösmezőn felállított m. kir. 108. számú katonai zsidó gyűjtő- és mozgótáboron keresztül történtek. A zsidó kitelepítések 1941. július 15-től augusztus 12-ig tartottak. Ez idő alatt az egész ország területéről 19426 személy került kitelepítésre. A német katonai szervek intézkedésére a zsidó kitelepítéseket 1941. augusztus 12-én be kellett szüntetni, minek folytán az orosz és lengyel állampolgárságú kiutasított és kitelepítésre már kijelölt zsidóság igen tekintélyes része az országba visszamaradt.” (A határvidéki magyar királyi rendőrkapitányság és

A szörnyűséges hírek és tiltakozások hatására 1941. augusztus 15-én Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszter azonnali hatállyal leállította a deportálást.¹²⁰

A dolgozat hazánk háborúba lépéséig vizsgálja az idegenrendészet történetét, ezért csak utalni szeretnék arra, hogy a KEOKH feladatai hogyan egészültek ki a háború hatására. Egy 1941 áprilisi dokumentum a teljes mozgósítás első napjára elrendelt tennivalók közt sorolja fel a háborús helyzet által megkívánt tevékenységeket.¹²¹ A bővülő hatásköri szabályok közül a következőket érdemes kiemelni: kirendeltségi feladat lett a honvédség felvonulási területein rejtőző, honvédelmi szempontból aggályos egyének felkutatása és eltávolításuk iránti intézkedés. Említést érdemel a honvédség szerveivel együttesen megvalósított kémelhárítás, a lakosság hangulatának figyelemmel kísérése, ezzel összefüggésben az aggályos egyénekről jelentések készítése, valamint a nemzetiségek által lakott területeken az államellenes szervezkedések felkutatása, adott esetben pedig azonnali intézkedések megtétele.

Külföldieket Ellenőrző Országos központi hatóság kirendeltségei		
Dátum	Létrehozott	Megszüntetett
1937. szeptember	Miskolc, Nyíregyháza, Sátoraljaújhely	-
1938. február	Szombathely, Gyula, Makó, Balassagyarmat	-
1940. április	Esztergom, Kassa, Munkács	Szombathely, Balassagyarmat, Miskolc, Nyíregyháza, Sátoraljaújhely
1941. január	Máramarosziget, Kolozsvár, Csíkszereda, Nagyvárad	Munkács, Gyula, Makó
1941. szeptember	Újvidék	-
1944. február	-	Esztergom, Csíkszereda
1944. június	-	Kassa, Kolozsvár, Nagyvárad, Máramarosziget, Újvidék

alárendelt kirendeltségek 1941. harmadik negyedévi működéséről szóló jelentés.) Vö.: GELLÉRT ÁDÁM – GELLÉRT JÁNOS: Az 1941. évi körösmezői deportálások, A kitoloncolásokat jóváhagyó minisztertanácsi döntés háttere, elérhető: http://www.bete.kinto.hu/2012_2_gellert_gellert#_edn1 (2014.08.25.).

¹²⁰ BOTOS: i. m. 75. o.

¹²¹ MOL K-150. 20.

ZÁRÓ GONDOLATOK

A külföldiek magyarországi tartózkodását meghatározó törvényi szabályozás közel 40 éves történetének áttekintése során megállapítható, hogy a vizsgált időszakban már kialakult az idegenrendészet modern értelemben vett felfogása. Az idegenrendészet olyan hatósági tevékenység volt, amely a külföldiek itt tartózkodásával, „ittlakásával”, az idegenek kiutasításával és a külföldieknek Magyarországon való munkavállalásával foglalkozott.

A külföldiekkel kapcsolatos dualizmus kori liberális felfogást a két világháború között a szigorítás és az erőteljes központosítás váltotta fel. Ebben a folyamatban az első világháborút követő trianoni békeszerződésnek fontos szerepe volt.

A békeszerződéshez köthető a községi illetőség és az állampolgárság viszonyában bekövetkezett változás is. A trianoni békediktátum a községi illetőséget a magyar közjog egyik alapintézményévé tette azzal, hogy az állampolgárság elismerésének kizárólagos előfeltételül a községi illetőség igazolását kívánta meg.

Az 1920-as évektől vetődött fel az az igény, hogy a külföldiek ellenőrzése állami feladat kell, hogy legyen. Ezért a rendészeti hatóságok közvetlen kormányzati irányítás alá kerültek, a Magyar Királyi Belügyminisztérium felügyelte őket. 1925-től a belügyminiszter szerepe folyamatosan erősödött a dolgozatban bemutatott rendészeti feladatok tekintetében. A Külföldieket Ellenőrző Központi Hatóság létrehozása jelentette e folyamat betetőzését.

A közigazgatási szervezés racionális megvalósítása érdekében a központi hatóság a kirendeltségek létrehozását megelőzően is támaszkodott a járási főszolgabíróra, illetve a Magyar Királyi Államrendőrségre a közigazgatási feladatok ellátásakor. A történelmi helyzet változásával kezdetben ellenőrzési jogkörrel alakultak meg a kirendeltségek, majd önálló hatáskörökkel ruházták fel őket. Magyar gondolatainak megfelelően a decentralizáció egyik fajtája, a dekoncentráció valósult meg, amikor is alá- és fölérendeltségi helyzetbe került ez az új szerv a fennálló közigazgatás rendszerében.

A vizsgált időszakban (1930-1941) a KEOKH és kirendeltségei által megvalósított intézkedések azonban több esetben túllépték a jogszerűség határát, tetéztve azt az alapproblémát, hogy a korabeli jogszabályok jelentős része a politikai vezetés idegenellenes álláspontját tükrözte. Az állampolgárság bizonyításának ellehetetlenítése, a tömeges zsidó-kiutasítás, a razziák, illetve a deportálások szervezésében való közreműködés is mind ezt támasztják alá.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- [1] BALOGI BALOGHY ERNŐ: A külföldiek kezelése, in *Jogtudományi Közlöny*, 1931/2. szám, 14-15. o.
- [2] BIRKÁS ANNA: A menekültlét arcai, in *Korall*, 2011/46. szám, 42-65. o.
- [3] BORBÁLY ZOLTÁN – KAPY REZSŐ (szerk.): *A hatvan éves magyar rendőrség: 1881-1941*, 1942, Halász Irodalmi és könyvterjesztő Vállalat, Budapest.
- [4] BOTOS JÁNOS: *Fejezetek a Belügyminisztérium történetéből: A Belügyminisztérium története a Monarchia széthullásától a második világháború végéig*, 1995, BM Kiadó.
- [5] CSIZMADIA ANDOR: *A magyar közigazgatás fejlődése a XVIII. századtól a tanácsrendszer létrejöttéig*, 1976, Akadémiai Kiadó, Budapest.
- [6] FINSZTER GÉZA: *A rendőrség joga*, 2012, Országos Rendőr-főkapitányság, Budapest.
- [7] GELLÉRT ÁDÁM – GELLÉRT JÁNOS: *Az 1941. évi körösmezői deportálások, A kitoloncolásokat jóváhagyó minisztertanácsi döntés háttere*, elérhető: http://www.betekinto.hu/2012_2_gellert_gellert#_edn1 (2014.08.25.).
- [8] HARASZTI GYÖRGY: Kárpáti rapszódia, in *História*, 2004/2-3. szám, 23-28. o.
- [9] KISTELEKI KÁROLY: A magyar állampolgárság fejlődéstörténete a kezdetektől a rendszerváltozásig, elérhető: http://www.kettosallampolgarsag.mtaki.hu/tanulmanyok/tan_21.html (2014.08.12.).
- [10] KISTELEKI KÁROLY: A Trianon-sokk állampolgársági vonatkozásai és a községi illetőség jogintézménye, in *Ünnepi tanulmányok Révész T. Mihály 65. születésnapja tiszteletére*, 2010, Gondolat, Budapest, 226-246. o.
- [11] KMETY KÁROLY: *A magyar közigazgatási jog kézikönyve*, 1905, Politzer-féle Könyvkiadóváll. kiadása, Budapest.
- [12] KOVÁCS TAMÁS: Király(i) biztosítás: Az olasz király személyi biztonságának kérdéséhez az 1937-es budapesti látogatásakor. ArchivNET XX. századi történeti források, 2011/6. szám, elérhető: http://archivnet.hu/politika/kiralyi_biztositas.html (2014.08.30.).
- [13] LAGZI ISTVÁN: Lengyel menekültek tábori viszonyai Észak-Magyarországon, in *Herman Ottó Múzeum Évkönyve*, 1977, 151-190. o.
- [14] A m. kir. belügyminisztérium ügybeosztása, in *Belügyi Közlöny*, XXXVII. évfolyam, 31. szám, 1932. július 18.
- [15] MAGYARY ZOLTÁN: *Magyar közigazgatás*, 1942, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest.
- [16] MAJSAI TAMÁS: A Kamenyec-Podolszkij-i deportálás, in *História*, 1994/7. szám, 26-29. o.
- [17] PARÁDI JÓZSEF: A két világháború közötti Magyar Királyság rendvédelme, in *Rendvédelem-történeti Füzetek*, 2010/21. szám, 85-100. o.
- [18] PARÁDI JÓZSEF: A Magyar Királyság határrendőrsége, in *Rendvédelem-történeti Füzetek*, 2010/21. szám, 101-116. o.
- [19] PARÁDI JÓZSEF: A magyar rendvédelem 1867-1914, in *Rendvédelem-történeti Füzetek*, 2012/25. szám, 79-80. o.
- [20] PEREGRINY GÉZA – JAKOBI ROLAND: *Magyar állampolgárság, községi illetőség és idegenrendészet*, 2. köt. 1930, Budapest.

- [21] POMOGYI LÁSZLÓ: *Szegényügy és községi illetőség a polgári Magyarországon*, 2001, Osiris, Budapest.
- [22] SALLAI JÁNOS: *Az államhatárok története*, 2004, Press Publica Kiadó, Budapest.
- [23] SZIKINGER ISTVÁN: Rendvédelmi jog a dualizmus korszakában, in *Rendvédelem-történeti Füzetek*, 2012/26. szám, elérhető: http://epa.oszk.hu/02100/02176/00012/pdf/EPA02176_rendvedelem_torteneti_fuzetek_2012_26_141-157.pdf (2013.11.03.).
- [24] TARJÁN M. TAMÁS: 1938. november 2. Az első bécsi döntés, elérhető: http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/1938_november_2_az_első_beccsi_dontes/ (2014.09.08.).
- [25] WETZEL TAMÁS: A bevándorlás kérdése Magyarországon, elérhető: http://www.publikon.hu/userfiles/File/wetzel_vfinal.pdf (2013.10.12.).

TÖRVÉNYEK, RENDELETEK

- [1] 1881. évi III. törvénycikk a közbiztonsági szolgálat szervezéséről, elérhető: <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=5960> (2013.11.11.).
- [2] 1886. évi XXII. törvénycikk a községekről, elérhető: <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=6215> (2013.09.11.).
- [3] 1903. évi V. törvénycikk a külföldieknek a magyar korona országai területén való lakhatásról, elérhető: <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=6873> (2013.09.07.).
- [4] 1903. évi VI. törvénycikk az utlevélügyről, elérhető: <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=6874> (2013.09.07.).
- [5] 1903. évi VII. törvénycikk három új csendőrkerület felállításáról, elérhető: <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=6875> (2013.11.11.).
- [6] 1903. évi VIII. törvénycikk a határrendőrségről, elérhető: <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=6876> (2013.09.07.).
- [7] 1903. évi IV. törvénycikk a kivándorlásról, elérhető: <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=68762> (2013.09.07.).
- [8] 1922. évi XVII. törvénycikk az 1922/23. költségvetési év első hat hónapjában viselendő közterhekről és fedezendő állami kiadásokról, elérhető: <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=7528> (2013.10.12.).
- [9] 1930. évi XXVIII. törvénycikk a külföldieknek a magyar korona országai területén lakhatásáról szóló 1903:V. tc. egyes rendelkezéseinek módosításáról, elérhető: <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=7840> (2013.11.12.).
- [10] 1948. évi LXI. törvénycikk a községi illetőség megszüntetéséről, elérhető: <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=9732> (2013.10.12.).
- [11] Magyarországi Rendeleték Tára, 1906, Magyar Királyi Belügyministerium, Budapest, 1906.
- [12] Magyarországi Rendeleték Tára, 1925, Magyar Királyi Belügyministerium, Budapest, 1925.
- [13] Magyarországi Rendeleték Tára, 1930, Magyar Királyi Belügyministerium, Budapest, 1930.

- [14] Magyarországi Rendeletek Tára, 1937, Magyar Királyi Belügyministerium, Budapest, 1937.
- [15] Magyarországi Rendeletek Tára, 1940, Magyar Királyi Belügyministerium, Budapest, 1940.
- [16] Magyarországi Rendeletek Tára, 1941, Magyar Királyi Belügyministerium, Budapest, 1941.
- [17] 201. 000/1925. B. M. sz. Külföldieknek az ország területén lakhatásáról szóló 1903:V. t.cikk végrehajtására vonatkozó új rendelet kibocsátása, in *Belügyi Közlöny*, 1925. május 7. 378-383. o.
- [18] 200. 000/1925.B. M. sz. Külföldieknek az ország területén lakhatásáról szóló 1903:V. t.cikk végrehajtása, in *Belügyi Közlöny*, 1925. május 7. 367-377. o.

ORSZÁGGYŰLÉSI IRATOK

- [1] Az 1901-1906. évi országgyűlés képviselőházának naplója, X. kötet, 1902, Atheneum, Budapest.
- [2] Képvelőházi Napló, 1927. XIX. kötet.
- [3] Képvelőházi Napló, 1931. XXXVI. kötet.
- [4] Az 1902. évi november hó 5-ére hirdetett Országgyűlés Főrendiházának irományai. Hiteles kiadás. IV. kötet. 1903, Pesti Könyvnyomda-Részvénytársaság, Budapest.
- [5] 1901. évi október 24-ére hirdetett Országgyűlés Képviselőházának Irományai, XX. kötet, 1903, Athenaeum, Budapest.

LEVÉLTÁRI FORRÁSOK

- [1] Documents Diplomatiques Suisses www.dodis.ch DoDiS-14257.
- [2] Magyar Országos Levéltár K szekció
- [3] MOL K-492. 123.
- [4] MOL K-492. 142.
- [5] MOL K-492. 418-420.
- [6] MOL K-492. 33.
- [7] MOL K-492. 1/7. 1938. eln. sz.
- [8] MOL K-492. 53.
- [9] MOL K-492. 53/11/1938 eln. sz.
- [10] MOL K-492. 68.
- [11] MOL K-492. 83/1939. biz., 96/1939. biz.
- [12] MOL K-492. 253/2 1939. biz.
- [13] MOL K-150. 20.

**„DIVATJOG A KIFUTÓN” – A DIVATIPAR OLTALMAZHATÓSÁGÁNAK
LEHETŐSÉGEI A SZELLEMI TULAJDONJOGOK TÜKRÉBEN**

BEVEZETÉS

Nem a ruha teszi az embert – így szól a mondás, megjelenésünk azonban mégis befolyásolja a velünk kapcsolatba kerülők viselkedését. Öltözködési stílusunk tükrözi az általunk képviselt értékeket, így mint az önkifejezés legközvetlenebb eszköze, a divat lehetővé teszi számunkra, hogy összekapcsolódjunk a társadalommal.

A ruházati- és textilipar egy különleges iparág, amely olyan területeket hidal át, amelyek a gyakorlatiasságot és az esztétikát egyaránt képviselik. Ez a világ egyik legfontosabb kreatív iparága, a belőle származó állami bevétel meghaladja a könyvkiadás, filmgyártás, és hangfelvétel-készítés együttes bevételét.¹ Az egész világra kiterjedő ruházati- és textilipari bevételek mértéke a becslések szerint 2006-ban 1252,8 milliárd dollár volt. A világ különböző területeinek részesedése, ezen bevételekből a 2006-os adatok alapján százalékban kifejezve a következő: Ázsia és Csendes-óceán 35,4%, Európa 29,4%, USA 22,3%, a világ többi része pedig 12,9%. A számadatokból és a bevételek összegéből tehát kitűnik, hogy a divat a világkereskedelem szerves részét képezi.²

A ruházati ipar ugyanakkor a világ egyik legmobilisabb iparágának is tekinthető. Ahogy a fenti adatokból is látszik, a ruházati termékek gyártása a fejlett gazdaságokról lényegében a kevésbé fejlett gazdaságokra tevődött át; a legjelentősebb ruhagyártó nemzetek Kína, India, Indonézia, Banglades és Pakisztán lettek. Habár az elmúlt két évtizedben a kínai és az indiai ruhagyártás lényeges növekedést mutatott, és termékeik előzönlötték az Európai Unió és az USA piacát,³ a textil- és ruhagyártásnak még mindig jelentős ipara van a nyugati

* A tanulmány a szerző „Divatjog a kifutón” – a divatipar oltalmazhatóságának lehetőségei a szellemi tulajdon-jogok tükrében, címmel az Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 10. (120.) évfolyam 2. számának (2015) 5-37. oldalain megjelent tanulmányának másodközlése.

¹ AKANEGBU, ANULI: *Fashion's Moral Dilemma: Exploring How a Lack of Moral Rights in the United States Disproportionately Harms Emerging Fashion Designers*, 2012. május, 2. o.

² SHIRWAIKAR, PRANJAL: Fashion Copying and Design of the Law, in *Journal of Intellectual Property Rights*, Vol. 14. No. 2. (2009), 114. o.

³ 2004-2005 között az USA piacán 47%-kal, az EU piacán 43%-kal nőtt a kínai gyártmányú ruházati termékek száma. Az indiai termékek esetében ez az arány az USA-ban 25%, az EU-ban pedig 30%.

országokban. 2006-ban az EU-ban több mint 2 millió embert foglalkoztattak a textil- és ruhaiparban együttesen, az USA-ban pedig ez a szám megközelítőleg 1,9 millió főre tehető. Nem feledkezhetünk meg azonban arról sem, hogy a legjelentősebb nemzetközi kiskereskedők és márkatulajdonosok bázisa is a nyugati országokban, egészen pontosan Párizsban, Milánóban, Londonban, New Yorkban és Los Angelesben található.⁴

A ruházati ipar terjeszkedésének eredményeként a nyilvánosság felfigyelt a divatos „tervezői termékekre”, így az egyes tervezők és meghatározott dizájnok népszerűségének köszönhetően a divatkalózkodás jelensége is egyre elterjedtebbé vált. Divatkalózkodás alatt egy divattervező eredeti tervének lemásolását értjük, ami által lényegében kiadások nélkül hasznosítható annak művészeti alkotása. A tervezők által inspirált termékek gyártása – habár ezek nem számítanak konkrét másolatoknak – szintén hozzájárulnak a kalózkodáshoz, ugyanis azt a benyomást keltik, hogy az adott termék kapcsolatban áll a tervezői darabbal. A technológiai fejlődés lehetővé tette a divatkalózok számára, hogy megszerezzék más személyek terveit, és akár egy éjszaka alatt másolatokat gyártsanak le belőlük. Mivel a kalózkodás mindent áthat, a másolás mára már mindennapos jelenségnek számít a divatiparban.⁵

A ruházati ipar termékei ennek következtében differenciálódtak, és tipikusan feloszthatóak néhány átfogó kategóriára, amelyet legegyszerűbben egy „divatpiramis” formájában tudunk ábrázolni. A piramis felső szintjein található a tervezői kategória, amely három különböző szintet foglal magában. Az első az úgynevezett csúcsdivat (*haute couture*), amelynek körében egyedi tervezésű darabokat készítenek szinte kizárólag nők számára, és a termékeket rendkívül magas áron árulják. Közvetlenül ez alatt található a készruházat (*ready-to-wear clothing*) csoportja, amely már nagyobb üzletágot jelent, itt férfiak és nők számára egyaránt készítenek termékeket. Egyel lejjebb helyezkedik el a „különb” divat (*better clothing*) kategóriája, amely már mérsékeltébb vételárú termékeket tartalmaz. Ez alatt pedig az alap vagy tömeggyártású ruházati cikkek kategóriája található.⁶

Az egyes kategóriák között többféle szempont alapján lehet különbséget tenni. Az egyik legfontosabb jellemző a termék ára, ami fokozatosan növekszik

⁴ MACCARTHY, BART L. – JAYARATHNE, P. G. S. A.: Fast Fashion: Achieving Global Quick Response (GQR) in the Internationally Dispersed Clothing Industry, in – CHOI, JASON (szerk.): *Springer Handbook on Innovative Quick Response Programs in Logistics and Supply Chain Management*, 2009, Springer, 2-3. o.

⁵ TU, KEVIN V.: Counterfeit Fashion: The Interplay Between Copyright and Trademark Law in Original Fashion Designs and Designer Knockoffs, in *Texas Intellectual Property Law Journal*, Vol. 18. Issue 3. (2010), 421-422. o.

⁶ RAUSTIALA, KAL – SPRIGMAN, CHRISTOPHER: The Piracy Paradox: Innovation and Intellectual Property in Fashion Design, in *Virginia Law Review*, Vol. 92. Issue 8. (2006), 1693. o.

a piramis csúcsa felé haladva. További szempontok a divattartalom, a termék minősége, valamint a dizájnváltság, amelyek lefelé haladva csökkennek. Ez azt jelenti, hogy a tervezői kategóriában lévő termékek az előző kollekcióikhoz képest több dizájnert elemet, újítást tartalmaznak, és gyorsabb ütemben változnak, cserélődnek, mint az alsóbb kategóriákban lévő divatcikkek.⁷ Ebből az következik, hogy a szellemi tulajdon-védelem eszközeire elsősorban a piramis csúcsán elhelyezkedő tervezői kategóriának van szüksége; a csúcsdivat tervezői azok, akik a divatkalózkodás elsődleges áldozataivá válnak.

1. ábra: Divatpiramis (a szerző saját szerkesztése).

Ismeretes, hogy Európában a formatervezésiminta-oltalom révén a divatipar termékei akár huszonöt évig tartó védelemben is részesülhetnek. Ezzel szemben az USA-ban a divatipar nem élvez kifejezetten erre az iparágra szabott szellemi tulajdon-védelmet, amely sorozatos viták tárgyát képezi. Felmerül a kérdés, hogy szükség van-e egyáltalán a divatiparban szellemi tulajdon-védelemre? Milyen lehetőségek vannak az USA-ban és az Európai Unióban, és vajon melyik oltalmi forma biztosít hatékonyabb jogvédelmet? Jelen dolgozat e kérdésekre keresi a választ.

Fontos megjegyezni, hogy szellemi tulajdon-védelem hiányában relatív hatályú versenyjogi eszközök is rendelkezésre állnak a divatcikkek védelmére, dolgozatomban azonban kifejezetten az abszolút szerkezetű szerzői jogi védelemre és az iparjogvédelmi formákra koncentrálok. A tanulmány emellett nem tárgyalja azokat az oltalmi formákat sem, amelyek rendeltetésüknél fogva – elsősorban azok műszaki jellege miatt – alkalmatlanok a divatipar számára. Így nem képezte kutatásom tárgyát a találmányok szabadalmi oltalma, a használati

⁷ Uo. 1694. o.

mintaoltalom, a növényfajtak oltalma, a topográfiai oltalom, valamint a földrajzi árujelzők.

1. A DIVATIPAR JOGI VÉDELME NEK TÖRTÉNETI ÁTTEKINTÉSE

A divatipar, valamint maga a ruházatkodás jogi eszközökkel történő szabályozása nem új keletű. A dolgozat tárgyául szolgáló szellemi tulajdon-védelmet elsőként Franciaországban, a lyoni selyemszövő munkások követelték az 1700-as évek elején, és 1787-re egy királyi rendelettel a selyemgyártókra országosan kiterjesztették a védelmet. A francia gyártók és exportőrök a 17. század óta híresek voltak az ízléses luxustermékeikről és más nemzetekénél kifinomultabb ízlésükéről. A lyoni selyemgyártók terjesztetni és reklámozni kezdték a Versailles-i kastély kulturális fölényét. Ennek keretében a legújabb párizsi divat szerint felöltöztetett babákat küldtek más francia és európai városokba, hogy így versengjenek a helyi ruhakészítők rendelkezésére. Habár a francia csúcdivat a stílusosságáról és kizárólagosságáról volt ismert, a másolás kulcsszerepet játszott a divaton belüli kapcsolatépítésben.⁸

A textiltermelés iparosítását követően, a 19. században ugyanis a párizsi modern csúcdivat mellett megjelent a készruházi ipar is.⁹ A ruhagyártás ezen két oldala között végül összetett jogi és gyakorlati kapcsolat jött létre, de kezdetben csak a nőiruha-tervezés gyakorolt behatást az új stílusok kialakítására. Amikor az első nőiruha-tervezőként ismert Charles Worth megalapította a műtermét a 1850-es évek végén, akkor a legtöbb ruha magánszemélyek otthoni, vagy instrukcióik alapján varrónők által elkészített egyedülálló alkotása volt. Worth ehelyett kifejlesztett egy olyan rendszert, amelyben évszakonként új tervek sorozatát mutatta be, ezután pedig rendeléseket vett fel ezekre a tervek az ügyfelektől, akik számára a ruhák egyedi méretre készültek. Ez a rendszer – ami a mai napig létezik – megteremtette a hivatásos divattervezők befolyását a divat irányzataira, valamint elszaporította a másoló művészek iparát, akik buzgó módon gyártották és adták el az eredeti párizsi termékek kevésbé drága változatait.¹⁰

Az 1920-as és 1930-as években a nőiruha-tervezésben bekövetkezett változások eredményeképpen a divat könnyebben másolhatóvá és elérhetőbbé

⁸ SHIRWAIKAR: i. m. 114. o.

⁹ A francia csúcdivat (*haute couture*) kifejezés alatt a privát ügyfelek számára megrendelésre gyártott, egyedi, nemes kivitelezésű ruhadarabokat, exkluzív divatcikkeket értjük. A készruházi (*ready-to-wear*) termékek ezzel szemben a tömegek számára készült hétköznapi darabok különböző konfekcióméretekből, amelyek elérhető áron kaphatók, és megfelelnek bizonyos hordhatósági feltételeknek.

¹⁰ SCAFIDI, SUSAN: Intellectual Property and Fashion Design, in *Intellectual Property and Information Wealth*, Vol. 1. (2006), 117. o.

vált, így az utánzás továbbra is a legnagyobb gondot jelentette. A francia divatipar a kalózkodás elterjedésére kétféleképpen válaszolt: egyrészt szellemi tulajdonvédelmet keresett az eredeti divattervek számára, másrészt átengedték ezeknek a terveknek a felhasználási jogát jó hírű gyártóknak, hazaiaknak és külföldieknek egyaránt. A szellemi tulajdonjogi rendszerbe történő beillesztés után kutatva a francia tervezők egyszerre támaszkodhattak az 1902-ben módosított 1793-as szerzői jogi és az 1909-ben módosított 1806-os ipari minta törvényre.¹¹

A másolókkal szemben ilyen jogi eszközökkel felvértezve a nőiruhatervezők exportálták a francia divatot a világ minden tájára. A leggazdagabb vásárlók Párizsba utaztak, hogy kézhez kapják a legújabb személyre szabott ruháikat, a középosztálybeliek megvásárolták az engedélyezett másolatokat a helyi áruházakban és butikokban, a viszonylag szegényebb rétegek pedig vagy megvárta maguknak a ruhákat, vagy megvárták, míg az olcsó készruházati darabok elérhetővé váltak. Habár a francia szellemi tulajdonjog nem irtotta ki teljesen a divatkalózkodást, a védelem, amit a párizsi tervezők élveztek, nagyban hozzájárult az ipar megerősödéséhez és annak egész világra kiterjedő befolyásához.¹²

Mialatt a francia divatipar virágzott, és Párizs a divat fővárosává nőtte ki magát, addig az Egyesült Államok a divatkalózok kikötőjévé vált, és határozottan ellenállt a divat védelmére szolgáló törvények bevezetésének.¹³

A textil és ruházati minták olyan esztétikai alkotások, amelyek hasznos funkciót is szolgálnak, így elvileg alkalmasak lehetnének a védelemre akár a szerzői jogi, akár az iparjogvédelmi rendszerben. Franciaország a védelem mindkét típusát alkalmazta, legalábbis a 20. század elejétől kezdve, az Egyesült Államok viszont ténylegesen egyiket sem. Bár az amerikai jog 1842-től kezdve gondoskodott formatervezésiminta-oltalomról, a szigorú követelmények eleve kizárták a legtöbb minta bejelentését. 1882-ben egy selyemgyártó céggel szemben az oltalom megtagadása olyannyira felvillanyozta az iparágat, hogy lobbizni kezdtek a védelemért, ennek azonban semmi eredménye nem volt. A szerzői jog tovább már nem volt sikeres útirány a kreatív tervezők számára, annak ellenére, hogy 1913-ban kísérletet tettek a szerzői jogi törvény módosítására, hogy a francia modellt követve a képzőművészet mellett a ruhatervet bejelentését is engedélyezzék. A 20. század első évtizedeiben az egyetlen amerikai törvényhozói vagy bírósági engedmény a szövetek, illetve a ruházat védelmére az 1913-as Kahn-törvény volt, amely azokat az európai tervezőket szándékozta védeni, akik elzárkóztak attól, hogy elküldjék a munkáikat a közelgő Panama-

¹¹ REICHMAN, J. H.: Design Protection in Domestic and Foreign Copyright Law: From the Berne Revision of 1948 to the Copyright Act of 1976, in *Duke Law Journal*, Vol. 1983. No. 6. (1983), 1154. o.

¹² SCAFIDI: i. m. 117. o.

¹³ Uo. 118. o.

Pacific Nemzetközi Kiállításra anélkül, hogy előbb biztosítékot kapjanak az amerikai jogbitorlás ellen.¹⁴

A divattervezők mindazonáltal a Kongresszusban sem maradtak szövetségesek nélkül. A következő két évtized alatt törvényjavaslatok sorozatával igyekeztek kiterjeszteni a védelmet a divattervekre és a kapcsolódó, hasonló helyzetű iparágakra. A sikerhez legközelebb kerülő ezek közül a Vestal-törvényjavaslat volt, amelyet 1926-ban terjesztettek elő. Egy sor módosítás után a javaslat 1930-ban túljutott a Képviselőházon, de csak azért, hogy a Szenátus előtt pihenjen, amíg a Kongresszus el nem halasztotta a következő évre.¹⁵

A Kahn-törvényt követően számos más törvényjavaslat született annak érdekében, hogy a divatipar termékei számára szerzői jogi oltalmat biztosítsanak, azonban ezek mindegyike eredménytelen volt. Jelentős állomás volt az Amerikai Divattervezők Céhének (*Fashion Originators' Guild of America*) megalapítása. A Céh 1932-ben jött létre tizenkét taggal, akik New York legfontosabb divatházai voltak. Az önkéntes szervezet célja kifejezetten az volt, hogy a divattervezőket és munkáikat megvédje a másolástól és a kalózkodástól, így a ruhagyártók maguk között megállapodtak abban, hogy kizárólag olyan kiskereskedőknek adnak el árut, akik cserébe formálisan kötelezettséget vállalnak arra, hogy csak eredeti mintákat vásárolnak meg.¹⁶ A Céh megalapításának egyik legmeglepőbb következménye, hogy a francia tervezők másolása hallgatólagosan engedélyezett volt, az amerikai tervezők közötti másolás azonban szankciót vont maga után. A Céh bejegyzett divattervezői igyekeztek kiközösíteni azokat a másolókat, akik eredeti amerikai tervezők munkáit másolták. Habár a Céh sikeresen szabályozta a divatkalózkodást, mégsem tudta megvalósítani a célját, miután a Legfelsőbb Bíróság döntésében¹⁷ kimondta, hogy a Céh tevékenysége tisztességtelen és törvénytört.¹⁸

Az 1950-es években kifejlődött a fogalmi szétválaszthatóság elve a szerzői jogban, amely számos divattervezéshez kapcsolódó iparág ügyét segítette elő. Kimondták, hogy mindaddig, amíg egy egyébként használati tárgy művészi formája független volt annak funkciójától, az a forma potenciálisan alkalmassá vált a szerzői jogi védelemre. Az ezt követő ügyek tisztázták, hogy a védelem kiterjedt a divatékszerekre is, de ugyanez az okfejtés a ruházati minták teljes egészére már nem vonatkozott. Ez a korszak sejtetni vélte a textilgyártók védelemért való hosszú küzdelmének végét, mivel a bíróságok óvatosan

¹⁴ SCAFIDI: i. m. 118. o.

¹⁵ Uo. 119. o.

¹⁶ HEMPHILL, C. SCOTT – SUK, JEANNIE: The Fashion Originators' Guild of America: Self-Help at the Edge of IP and Antitrust, in *Columbia Public Law Research Paper*, No. 13-344. (2013), 4. o.

¹⁷ Ld.: *Fashion Originator's Guild v. Federal Trade Commission* 312 U.S. 457 (1941), elérhető: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/312/457/case.html> (2014.10.20.).

¹⁸ SHIRWAIKAR: i. m. 115. o.

kimondták,¹⁹ hogy az anyagra nyomott minták szerzői jogi értelemben megkülönböztethetetlenek más nyomtatott mintáktól.²⁰

Az 1950-es és 1960-as években megújult érdekérvényesítési törekvések sem bizonyultak sokkal eredményesebbnek a ruhatervek oltalmának biztosítására, mint a harminc évvel korábbi előfutáraik. Habár a sajtó nyilvánosságra hozta mind a párizsi, mind a new yorki divattervezők panaszait, és felfedte az őket plagizáló üzletházak különböző stratégiáit, a Nemzetközi Kiskereskedelmi Egyesület (*National Retail Merchant Association*) ellenállása legyőzte a formatervezésiminta-oltalmi törvényjavaslatok új generációját. Még az 1976-os szerzői jogi törvényben betetőződő széles körű tárgyalások sem teremtettek oltalmat a divattervezés számára; valójában már a törvényhozási folyamat során kifejezetten kizárták a női ruhákat a védelemből.²¹

A törvényhozásban bekövetkezett kudarcok ezen sorozata után a divatipar a védelem más lehetséges formái felé fordult. Míg egyes tervezők továbbra is a szerzői jogi fogalmak elkülönítésének határait feszegették, sokkal elterjedtebb és sikeresebb stratégiának bizonyult a védjegyoltalomhoz folyamodni. Lehet, hogy egy ing vagy egy kézitáska modell az amerikai szellemi tulajdonjog hatályán kívül esik, a ruhaterméken vagy kiegészítőn feltüntetett embléma azonban a védjegy jog teljes körű oltalmát élvezi. Így tehát, míg a divattervezők a szembeutó logótervekkel az 1980-as évek státusz-központú vásárlóinak kedvében jártak, az iparág ezzel egyidejűleg együttműködő kapcsolatot ápolt a rendészeti tisztviselőkkel, akik a mai napig fontos szerepet játszanak a hamisítás elleni törekvésekben.²²

Habár az Egyesült Államok hagyományosan és történelmileg megtagadta a divatipartól a szerzői jogi védelmet, a dizájn szellemitulajdon-védelmének hiánya nem a divatkalózkodás iránti közömbösséget vagy a tervezők elmúlt évszázados törekvésének hiányát tükrözi. A történelem sokkal inkább egy sor nyilvános és magánjellegű próbálkozásról tesz tanúságot a probléma kezelésére.²³

2. A DIVATIPAR NAPJAINKBAN. LEHETŐSÉGEK ÉS VESZÉLYEK

2.1. A szellemitulajdon-intenzív iparágak jelentősége a gazdaságban

A kreatív iparágak, köztük a divatszakma is meghatározó gazdaságalkító tényezővé vált az elmúlt években a közép-európai régióban. Az Európai

¹⁹ Ld.: *Peter Pan Fabrics, Inc. v. Brenda Fabrics, Inc.*, 169 F. Supp. 142 (1959), elérhető: <http://law.justia.com/cases/federal/district-courts/FSupp/169/142/1409459/> (2014.10.20.).

²⁰ SCAFIDI: i. m. 120. o.

²¹ Uo. 120. o.

²² Uo. 120. o.

²³ Uo. 121. o.

Bizottság 2013-ban mutatta be az első olyan – az Európai Szabadalmi Hivatallal és a Belső Piaci Harmonizációs Hivatallal közösen készített – tanulmányát, amely azt mutatja be, hogy a szellemi tulajdon-intenzív ágazatok milyen mértékben járulnak hozzá az uniós gazdasághoz a GDP, a foglalkoztatás, a bérek és a kereskedelem tekintetében.

A szellemi tulajdon-intenzív ágazatok azok az iparágak, amelyekben belül az egy munkavállalóra jutó szellemi tulajdon-jogok meghaladják az átlagot. E tanulmány szerint az európai ágazatok közel fele ilyen iparágnak tekinthető. A tanulmány több száz szellemi tulajdon-intenzív iparágat azonosított, és a legfontosabb szellemi tulajdon-jogokat, így a szabadalmakat, a védjegyeket, a formatervezésiminta-oltalmakat, a szerzői jogot és a földrajzi árujelzőket vizsgálta.²⁴

Az eredmények szerint a 2008-2010 közötti időszakban az uniós munkahelyek közel 26%-át ilyen szellemi tulajdon-intenzív ágazatok, még pontosabban közel 21%-át védjegy-, 12%-át a formatervezési minta-, 10%-át a szabadalom-, továbbá kisebb mértékben a szerzői jog- és földrajzi árujelzés-intenzív iparágak biztosították. Ebben az időszakban a szellemi tulajdon-intenzív ágazatok a hozzávetőleg 218 millió fős összes munkaerőből átlagosan 56,5 millió európai polgárt foglalkoztattak. Ezenfelül a szellemi tulajdon-intenzív ágazatok számára termékeket és szolgáltatásokat szállító iparágak további 20 millió munkahelyet biztosítottak. A közvetett munkahelyeket is figyelembe véve a szellemi tulajdon-jogokhoz kapcsolódó állások száma közel 77 millióra nőtt (35,1%).²⁵

²⁴ BPHH kutatás 2013. *Az uniós GDP 39%-át a szellemi tulajdon-intenzív ágazatok biztosítják*, 2013. október 05., elérhető <http://www.hamisitasellen.hu/2013/10/az-unios-gdp-39-at-a-szellemi-tulajdon-intenziv-agazatok-biztositjak/> (2014.10.24.).

²⁵ *Intellectual Property Rights Intensive Industries: Contribution to Economic Performance and Employment in the European Union*, 2013, European Patent Office – Office for Harmonization in the Internal Market, München – Alicante, 6. o.

Szellemitulajdon-jog	Foglalkoztatás	Összes foglalkoztatáson belüli arány
Védjegy-intenzív ágazatok	45,508,046	20,8%
Formatervezési minta-intenzív ágazatok	26,657,617	12,2%
Szabadalom-intenzív ágazatok	22,446,133	10,3%
Szerzői jog-intenzív ágazatok	7,049,405	3,2%
Földrajzi jelzés-intenzív ágazatok	374,345	0,2%
Szellemitulajdon-intenzív ágazatok összesen	56,493,661	25,9%
EU gazdaság összesen	218,400,733	

2. ábra: A szellemitulajdon-intenzív ágazatok közvetlen hozzájárulása a foglalkoztatáshoz.²⁶

Ugyanezen időszak során, a szellemitulajdon-intenzív ágazatok az EU összes gazdasági tevékenységének (GDP) közel 39%-át biztosították, 4,7 billió EUR értékben (a formatervezésiminta-intenzív ágazatok összes Unión belüli részesedése 12,8%, ami 1,6 billió EUR hozzáadott értéket jelent). Emellett az Unió és a világ más részei között folyó kereskedelem nagy része is ezekben az ágazatokban zajlott, és a formatervezési minta-, a szerzői jog- és földrajzi jelzés-intenzív iparágak kereskedelmi többletet termeltek. A szellemitulajdon-intenzív ágazatok továbbá a többi ágazatnál számottevően magasabb bért fizetnek: a bérprémium meghaladja a 40%-ot (a formatervezési minta-intenzív ágazatok esetében ez 31%). Ez összhangban áll azzal, hogy az egy munkavállalóra jutó hozzáadott érték a szellemitulajdon-intenzív ágazatokban magasabb, mint a gazdaság más területein.²⁷

²⁶ A szellemitulajdon-intenzív iparágak hozzájárulása az európai gazdasági teljesítményhez és foglalkoztatáshoz – Összefoglaló, 2013, Európai Szabadalmi Hivatal – Belső Piaci Harmonizációs Hivatal, München – Alicante, 9. o. http://www.hamisitasellen.hu/wp-content/uploads/2013/10/Osszefoglalo_a_tanulmanybol_1.pdf (2014.10.24.).

²⁷ Uo. 8. o.

Szellemi tulajdon-jog	Hozzáadott érték/ GDP (millió EUR)	Az összes uniós GDP-n belüli rész- esedés
Védjegy-intenzív ágazatok	4,163,527	33,9%
Formatervezési minta-intenzív ágazatok	1,569,565	12,8%
Szabadalom-intenzív ágazatok	1,704,485	13,9%
Szerzői jog-intenzív ágazatok	509,859	4,2%
Földrajzi jelzés-intenzív ágazatok	16,134	0,1%
Szellemi tulajdon-intenzív ágazatok összesen	4,735,262	38,6%
Uniós GDP összesen	12,278,744	

3. ábra: A szellemi tulajdon-intenzív ágazatok közvetlen hozzájárulása a GDP-hez.²⁸

Ezen uniós tanulmány eredményeit az Egyesült Államokra vonatkozó eredményekkel összevetve kiderül, hogy a két gazdaság, hasonló felépítésű, ami hasonló fejlettségi szintjüket tekintve várható volt.²⁹ A szellemi tulajdon-intenzív ágazatok hozzájárulása tekintetében ugyanakkor a foglalkoztatáson és a GDP-n belüli arányok az Unióban valamivel magasabbak: a foglalkoztatás terén 26% szemben 19%-kal, a GDP esetében pedig 39% a 35%-kal szemben.³⁰

A statisztikákból és a tanulmányok elemzéséből tehát egyértelműen kiderül, hogy a kreatív iparágak – így a divatipar is – jelentős szerepet töltenek be mind az európai, mind az amerikai gazdaság alakulásában, ezért ezen ágazatok jogi eszközökkel történő védelme nem elhanyagolható kérdés. A divatiparnak folyamatosan szembe kell néznie a kalózkodás problémájával, de vajon milyen formában jelentkezik ez a fenyegetés, és milyen oltalmi formákkal léphetünk fel ellene? A következőkben erre keressük a választ.

2.2. A divatkalózkodás formái: inspiráció vagy utánzás?

A kalózkodás a szerzői joggal, szabadalommal vagy védjegyjoggal védett anyagok jogosulatlan és törvényellenes reprodukciója vagy terjesztése. A divatiparban a kalózkodás a termékek formatervezési mintájának másolásában nyilvánul meg, aminek három kategóriáját különböztethetjük meg: a

²⁸ Uo. 11. o.

²⁹ *Intellectual Property and the U.S. Economy: Industries in Focus*, 2012, U.S. Department of Commerce, Washington, i. – viii. o. és 1-3. o. Elérhető: http://www.uspto.gov/news/publications/IP_Report_March_2012.pdf (2014.10. 24.).

³⁰ *A szellemi tulajdon-intenzív iparágak hozzájárulása az európai gazdasági teljesítményhez és foglalkoztatáshoz – Összefoglaló*, 11. o.

trendkövetést (*trend imitation*), a hamisított árukat (*counterfeit goods*) és utánzatokat (*knockoffs*).³¹

Trendkövetésről akkor beszélünk, amikor egy tervező az alkotás során mások munkájára támaszkodik, de közvetlenül nem másolja le azokat. Ilyenkor az eredeti darabokat egyfajta ihletforrásként használja fel a saját kifejezőmódja megvalósításához. Ez magában foglalja az aktuális szezon divatos színét, a szoknyák szegélyének hosszúságát, illetve a ruhadarabok általános szabását. Az utánzás e formája nem számít jogsértőnek, viszont érzékelteti a különbséget azok között, akik egyszerűen lemásolják mások munkáját, és akik hozzáadják a saját kreativitásukat is.³²

Sokkal érdekesebb kérdés a hamisítás és az utánzás fogalmának elhatárolása. Némely kontextusban ezek a kifejezések talán felcserélhetők, de a tárgyalt témában az apró eltérések is számottevő jelentőséggel bírnak. A hamisítványok olyan illegális árucikkek, amelyek valamely luxusmárka hajszálpontos másolatai, és kifejezetten azzal a céllal készülnek, hogy a hamis címkével megtévesszék a vevőket (*ld. 4. és 5. számú ábra*).

4. ábra: Balra az eredeti Rolex óra, jobbra a hamisítvány látható.³³

³¹ ELLIS, SARA R.: Copyrighting Couture: An Examination of Fashion Design Protection And Why the DPPA and IDPPPA Are a Step Towards the Solution To Counterfeit Chic, in *Tennessee Law Review*, Vol. 78. No. 1. (2010), 166. o.

³² Uo. 167. o.

³³ *How To Spot A Fake Rolex Presidential*, 2013. április 30., elérhető: <http://raymondleejewelersblog.com/2013/04/30/fake-rolex-presidential/> (2014.10.25.).

5. ábra: Eredeti és hamisított Hermès táska.³⁴

Hasonlóképpen az utánzatok is az eredeti termék közel azonos másolatai, viszont a hamisítványokkal szemben ezeket nem eredetiként, hanem más tervezők neve alatt árulják (*ld. 6. és 7. számú ábra*). Az utánzatok tehát nem az adott termék márkájának, hanem annak stílusának a másolatai, így a hamisítványokkal szemben csupán a divat ártalmatlan másolásának tűnnek. Az utánzatok a bevásárló központokban található ismert üzletekben megvásárolhatók, a hamisítványok viszont legfeljebb egy eldugott hátsó szobában vagy utcai árusoktól az eredetinél jóval alacsonyabb áron szerezhetőek be.³⁵

6. ábra: Balra a Balmain 2009 őszi kollekciójának egy darabja, jobbra a Zara utánzat látható.³⁶

7. ábra: Balra a Zara utánzat, jobbra a Balmain eredeti terve.³⁷

Annak elhatárolása, hogy a divatcikkek egyes utánzatai miért tiltottak, mások pedig miért törvényesek, nem egyszerű feladat. Nyelvi szempontból a hajsza,

³⁴ THE FASHION LAW: *U.S. & China Bust Counterfeit Kingpin*, 2012. november 20., <http://www.thefashionlaw.com/u-s-china-bust-counterfeit-kingpin/> (2014.10.25.).

³⁵ FERRILL, ELIZABETH – TANHECO, TINA: Protecting the Material World: The Role of Design Patents in the Fashion Industry, in *North Carolina Journal of Law and Technology*, Vol. 12. Issue 2. (2011), 254. o.

³⁶ *Ces marques qui me dérangent...*, 2013. február 25., elérhető: <http://www.thefashionspot.com/runway-news/320417-zara-celine-designer-knockoff/> (2014.10.25.).

³⁷ CYRIL FOIRET: *Zara Man vs Balmain Homme: Zara Guilty!*, 2010. augusztus 31., elérhető: <http://trendland.com/zara-man-vs-balmain-homme-zara-guilty/> (2014.10.25.).

ami elválasztja a hamisítást az utánzástól, a szándék: az utánzatok célja pusztán a másolás, míg a hamisítványok készítésével a vevők megtévesztésére törekednek. Jogi szempontból a megkülönböztetés a szellemitulajdon-védelem különböző típusain alapul. A hamisítványok kifejezetten a védjegyet sértik, az azon szereplő megjelölések vagy azonosak, vagy az összetéveszthetőségig hasonlóak az oltalom alatt álló védjegyekkel, ezáltal pedig védjegybitorlást valósítanak meg velük. Az utánzatokat viszont nem eredetiként árulják, így nem tesznek rá hamis megjelölést. (Ezek esetében csak akkor merülhet fel védjegybitorlás, ha maga a külső forma bír olyan megkülönböztetőképeséssel, ami alkalmassá tette védjegyoltalom megszerzésére.) Logikai szempontból viszont mindkettő ugyanazt eredményezi: a másolók végül mások kreativitásából húznak hasznot.³⁸

2.3. Hogyan működik a divatipar?

Ahhoz, hogy megértsük, hogy a divatcikkek másolása miért okoz a tervezők számára állandó problémát, szükséges, hogy egy kicsit jobban megismerjük a ruhatervek megalkotásának folyamatát.

Egy divattervező számára átlagosan 18-24 hónapig tart, hogy az eredeti elképzelését a végső formájában megalkossa. Mielőtt nekilátna a vázlatok elkészítésének, a tervezőnek először fel kell mérnie, hogy milyen trendek lesznek népszerűek 18-24 hónap múlva. Ez a kutatás általában a szín- és az anyagtrendek tanulmányozásával kezdődik. Hogy megjósolják a következő szezon divatszíneit, a különböző tervezői iparágak szakértői értekezletet tartanak, melynek eredménye kihat a ruházatkódásra, a kiegészítőkre, lakberendezésre és sok más divatvezérelt iparágra. Ebből a válogatásból a tervezők kiválasztanak egy 8-12 színből álló „szín-témát”, amelyre a jövőbeni terveiket alapozzák. Ezt követően a tervezők továbbléphetnek az anyagtrendek áttekintésére.³⁹

A szín- és az anyagirányzatok nem a tervezők egyetlen inspirációforrásai. A tervezők tanulmányozzák az utcai divatot, a szakmai folyóiratokat és a trendtudósításokat, hogy gyarapítsák az ötleteiket. A múzeumok látogatása, a népi viseletek tanulmányozása, a lakberendezési irányzatok figyelemmel követése, a levágott anyagdarabok, szövetek, ruhadarabok összegyűjtése mind hozzátartoznak a tervezők folyamatos ötletgyűjtéséhez.⁴⁰

³⁸ HOWARD, LAUREN: An Ingenious Paradox: Intellectual Property Protections for Fashion Designs, in *Columbia Journal of Law and the Arts*, Vol. 32. No. 3. (2009), 101. o.

³⁹ SPEVACEK, ALEKSANDRA M: Couture Copyright: Copyright Protection Fitting For Fashion Design, in *The John Marshall Review of Intellectual Property Law*, Vol. 9. Issue. 2. (2009), 604. o.

⁴⁰ Uo. 605. o.

A tervező csak a megfelelő ihlet és szín-téma birtokában kezdhet hozzá az új divattervek felvázolásához. A divatiparban ezek a vázlatok tekinthetők a tervezés nyelvének, a tervező ezek segítségével közli a terv fizikai megalkotásában részt vevőkkel, hogy hogyan kellene a ruhadarabot kivitelezni. Amint az ötleteket papírra vetették, a tervező megkeresi a tervének alapjául szolgáló kivitelezési technikáknak, körvonalaknak, trendeknek legmegfelelőbb szövetet. Amint az anyagot kiválasztották, a tervező kézzel elkészít egy mintadarabot, amelyet egy megfelelő modellre szabnak. Ezt az előzetes verziót alaposan megvizsgálják és a tervező ízlése szerint beigazítják. Csak miután az összes igazítást elvégezték, kezdhetnek hozzá a ruházati cikk gyártásának a kívánt kivitelezési technikák és szövetek felhasználásával.⁴¹

Egy tervező ugyanezen a folyamaton megy keresztül, akárhányszor egy új kollekciót alkot meg (általában évente ötöt készítenek), arról nem is beszélve, hogy egy ilyen tervezési folyamat meglehetősen nagy idő- és pénzráfordítással jár. Amint a prototípust tökéletesítették, a tervezők egy divat vagy szakmai bemutatón mutatják be legújabb darabjaikat. Ez az a pont, amikor a nyilvánosság – a másolókat is beleértve – először megpillanthatja az új kollekciót. Attól a pillanattól kezdve, hogy a ruhadarabot nyilvánosan bemutatták, annak formatervezése alkalmassá válik arra, hogy abból az eredetihez képest olcsóbb, gyorsabban előállított másolatokat készítsenek. Ezek az utánzatok arra kényszerítik a tervezőket, hogy versenybe szálljanak azokkal a darabokkal, amelyeket lényegében ők alkottak meg, de olcsóbban árulnak és az emberek szélesebb körében elérhetőek.⁴²

Ahhoz, hogy megértsük az eredeti ruhadarabok másolásával okozott károkat, meg kell értenünk a divat gazdasági körforgásának működését. Modern szociológiai és gazdasági értelemben a körforgás akkor kezdődik, amikor a magas pozícióban lévő egyének megvásárolnak egy tervezői darabot. Ez a darab ezután státuszszimbólummá válik, amely keresletet teremt az adott termékre az alsóbb rétegek körében. Ahogy egyre többen vásárolják meg az adott árucikket, az annál inkább elveszíti státuszszimbólum jellegét. Az utánzatokon keresztül ezek a tervezői darabok ugyanis széles körben elterjednek a piac kevésbé drága szegmenseiben, és megfosztják a csúcdivatot a csábító exkluzivitásától, mivel az egykor különlegesnek számító ruhadarabok vagy kiegészítők, ezáltal mindennapos tömegdarabokká válnak. A divat körforgása akkor teljesedik ki, ha a magas pozíciójú egyének megvásárolják az újabb drága és ritka darabokat, hogy ezzel megkülönböztessék magukat az alsóbb rétegektől. Megbomlik azonban a körforgás, ha a tervezők az előző kollekciókból nem nyerik vissza a befektetett pénzüket, és így nem tudják miből megalkotni az újabb kívánt darabokat. A nyereség, illetve a tervezők versenyképessége tehát attól a rendszertől függ,

⁴¹ Uo. 605. o.

⁴² Uo. 606. o.

amely védelmet nyújt az eredeti divattervek iránti vevői kereslet számára. A tervezők megkísérelték megakadályozni a körforgás elakadását, és a szellemi tulajdonjog különböző oltalmi formái által nyújtott védelmet igényeltek, ideértve a védjegyjogot, a design szabadalmat és a formatervezési mintaoltalmat, valamint a szerzői jogot.⁴³ De vajon melyik oltalmi forma lehet a legalkalmasabb a divattervek védelmére?

A következő fejezetben azt vizsgálom, hogy a divatcikkeknek mely feltételeknek kell megfelelniük – és egyáltalán megfelelhetnek-e ezeknek – ahhoz, hogy valamely abszolút szerkezetű oltalmi forma által biztosított védelem segítségével hatékonyan felléphessenek a fentiekben bemutatott utánzással szemben. A vizsgálat során a termékek külső kialakításának és tipikus formajegyeinek oltalmazhatóságát vizsgálom, nem pedig tervezők vagy divatházak márkajelzéseit, hiszen azok jogosulatlan használata a védjegyjog által megfelelően rendezett kérdés, és így a hamisítás ellen kellő védelmet nyújt. Az igazi problémát a teljesen más márkajelzéssel ellátott utánzatok jelentik, ahol maga a termék kialakítása szorul védelemre. A lentiekben ennek fényében elemzem a szellemi tulajdonjog különböző formáit, azok előnyeit és hátrányait. Fontos megemlíteni, hogy amennyiben az oltalmazhatósági kritériumoknak nem felel meg egy divatkreáció, a tervezők még ekkor is segítségül hívhatják a versenyjog eszköztárát, hogy jellegzetes külső kialakítású termékeiket megóvják a versenytársak utánzásától. E relatív jogvédelmi eszközzel terjedelmi okokból jelen dolgozatomban nem foglalkozom, mindazonáltal a divatiparban mutatkozó jellegbitorlás bírói gyakorlatának vizsgálata a jövőre nézve új kutatási irányokat nyit meg.

3. ELŐNYÖK ÉS HÁTRÁNYOK. OLTALMI LEHETŐSÉGEK A DIVATIPAR SZÁMÁRA

3.1. Szerzői jog

3.1.1. Szerzői jog az USA-ban: védhetők-e a divatcikkek?

A divatipar számára a szerzői jog elsőre megfelelő oltalmi formának tűnik, hiszen a szerzői jogi védelem kiterjed minden olyan szerzői alkotásra, amely valamilyen módon kifejezésre jut a kívülág számára, így tehát felismerhető, reprodukálható vagy más módon közvetíthető. Szerzői műnek számít az alkotó szellemi tevékenységéből fakadó, az irodalom, a tudomány és a művészet területén létrehozott egyéni, eredeti alkotás.⁴⁴

⁴³ Uo. 607. o.

⁴⁴ HEDRICK, LISA J.: Tearing Fashion Design Protection Apart at the Seams, in *Washington and Lee Law Review*, Vol. 65. No. 1. (2008)/1. szám, 228. o.

A szerzői jogi védelem legfontosabb előnye, hogy meglehetősen könnyen megszerezhető; a védjegyjoggal ellentétben itt nincs szükség hatósági eljárásra, a védelem a mű megszületésével automatikusan keletkezik, és a szerzőt életében és a halálát követően több évtizeden át megilleti. A védelmi idő tekintetében az irodalmi és művészeti művek védelméről szóló 1886-ban kelt Berni Egyezmény 7. cikke a részes tagállamokat minimum 50 éves védelmi idő biztosítására kötelezi. Sok országban, köztük az Európai Unió tagállamaiban ez 70 év, egyes országokban pedig még ennél is több lehet (pl. Mexikóban 100 év, és az USA-ban is többféle védelmi idő létezik). Ugyanakkor ahhoz, hogy bizonyos jogsértések esetén lehetőség legyen a jogérvényesítésre, illetve rendelkezésre álljon bizonyíték a perindításhoz, egyes országokban, így például az USA-ban is a szerzőnek értesítenie kell a megfelelő hivatalt a mű létrejöttének tényéről. A hivatal a mű eredeti példányát átveszi megőrzésre, magán a művön pedig feltüntetik a jogtulajdonos nevét, és a jogviszony időbeli hatályának kezdetét.⁴⁵

További előny, hogy a szabadalmi jogban előírt újdonság kritériumával szemben a szerzői jogi védelemhez nem szükséges, hogy a mű objektíve újszerű legyen, elegendő feltétel annak eredeti jellege. Az alkotás akkor is eredeti, ha rendkívül hasonlít egy már meglévő műre mindaddig, amíg a hasonlóság csak véletlen, és nem másolás eredménye. Ugyan a ruhatervektől általában nem várható el az eredeti, művészi jelleg, ennek megléte azonban nem zárható ki.⁴⁶

Természetüknél fogva a divattervezők nem különböznek sokban a hagyományos képzőművészekről, ugyanis mindketten egy adott ötlet valamilyen módon történő kifejezésére törekednek. A divattervezők számára a szövet szolgál elsődleges közvetítő eszközként, míg a képzőművészek olyan eszközöket használnak, mint a festővászon, agyag vagy a bronz. A divattervezőket és a képzőművészeket is az őket körülvevő világ inspirálja. Tulajdonképpen mind a divat, mind a művészet a kortárs kultúra változásait tükrözi. A kreativitás és az eredetiség a divat középpontjába került, mivel a divattervezők a haute couture darabokkal átlépték azt a hagyományos határt, ami elválasztja a viselhető ruházatot a viselhető művészettől (*ld. 8. számú ábra*).⁴⁷

⁴⁵ MOLNÁR KATALIN: *Szerzői jogok az interneten*, 1. o.

⁴⁶ HEDRICK: *i. m.* 228. o.

⁴⁷ AKANEGBU: *i. m.* 6. o.

8. ábra: Iris Van Herpen 2011/2012-es őszi/téli haute couture kollekciója.⁴⁸

Ennek ellenére az USA-ban jelenleg uralkodó felfogás szerint a divatcikkek nem élvezhetnek szerzői jogi védelmet, mivel azok természetükből fakadóan gyakorlati célokat szolgáló használati cikkek, és mint ilyenek, nem tartoznak a szerzői jog hatálya alá. Az amerikai szerzői jogi törvény 101. §-ában foglalt értelmező rendelkezések szerint a különféle képi, grafikus és szobrászati műveket tartalmazó használati cikkek csak abban az esetben kaphatnak szerzői jogi védelmet, ha azok képi, grafikai vagy szobrászati elemeket tartalmazó külső kialakítása akár fizikailag, akár fogalmilag elválasztható a gyakorlati funkciótól.⁴⁹ A védelem viszont ebben az esetben sem az egész műre, hanem csupán annak művészi elemére terjed ki.⁵⁰

Fizikai elválaszthatóságról akkor beszélhetünk, ha az adott cikk művészi tulajdonsága fizikailag függetleníthető annak funkcionális jellegétől. Ezt a követelményt az Amerikai Legfelsőbb Bíróság 1954-ben a *Mazer v. Stein* ügyben⁵¹ fogalmazta meg. Az ügy tárgya egy lámpa volt, melynek talapzatát táncoló férfi és női alakokat formázó szobrocskák alkották. A Bíróságnak abban a kérdésben kellett döntenie, hogy a lámpa gyártója kaphat-e szerzői jogi védelmet a szobrocskákra annak ellenére, hogy azok egy használati cikk részei. A Bíróság végül megállapította, hogy mivel a szobrocskák művészeti alkotásnak számítanak, és fizikailag elválaszthatók a lámpától, megilleti a szerzői jogi védelem annak ellenére, hogy az alkotó a művet egy használati tárgy részeként

⁴⁸ FEDERIQUE RENAUT: *There are Haute Couture Fashion Collections and then... There is Azzedine Alaïa*, 2011. augusztus 1., elérhető: <http://www.benjaminakanarekblog.com/2011/08/01/paris-haute-couture-fashion-week-fall-winter-2011-2012-report-azzedine-alaia/> (2014.10.28.).

⁴⁹ US Code Title 17 – Copyrights, §101., SCRUGGS, BRANDON: Should Fashion Design Be Copyrightable? in *Northwestern Journal of Technology and Intellectual Property*, Vol. 6. Issue 1. (2007), 123. o.

⁵⁰ WONG, TEDMOND: To Copy or Not to Copy, That is the Question: The Game Theory Approach to Protecting Fashion Designs, in *University of Pennsylvania Law Review*, Vol. 160. (2012), 1145. o.

⁵¹ *Ld.: Mazer v. Stein*, 347 U.S. 201 (1954).

kívánta sokszorosítani. A Bíróság hozzátette, hogy a gyártó ezzel meggátolhatja ugyan, hogy a szobrocskák másolatait más lámpákhoz felhasználják, azt viszont nem akadályozhatja meg, hogy általánosságban szobrocskákat használjanak egy lámpa talapzataként.⁵²

A fizikai elválaszthatóság viszonylag egyértelmű elméletével ellentétben a fogalmi elválaszthatóság egyszerre megfoghatatlan és zavarosan alkalmazott fogalom. A fogalmi elválaszthatóság kifejezést a bíróságok használják annak meghatározására, hogy a dizájn mely elemei részesülhetnek szerzői jogi védelemben, és melyek számítanak a hasznos elemektől elválaszthatatlannak. A fogalmi elválaszthatóság az egyetlen olyan mechanizmus a jelenlegi amerikai szerzői jogi szabályozásban, amelyen keresztül a divattervek egyes részei minimális védelmet nyerhetnek.⁵³

A fogalmi elválaszthatóság tesztje messze zavarosabb, mint a fizikai elválaszthatóságé. Példa erre a *Kieselstein-Cord v. Accessories by Pearl, Inc.* ügy,⁵⁴ melyben egy ékszertervező egy műalkotás által ihletett, díszített övcsat kollekciót tervezett, és szerzői jogi védelmet kapott a kialakításra. Amikor a kollekció sikert aratott, egy versenytárs lemásolta a dizájnt, és piacra dobta a saját változatát. A másoló versenytárs vitatta, hogy az övcsatok szerzői jogi védelemben részesíthetők, mondván, azok használati cikkek, melyek nem tartalmazzak olyan képi, grafikai vagy szobrászati elemeket, amelyek külön-külön azonosíthatók, és a cikk használati jellegétől függetlenül is létezhetnek. A bíróság elutasította az érvet, és megállapította, hogy az övcsatok rendelkeznek fogalmilag elválasztható elemekkel, mivel viselőik nem csupán a derék, hanem a test többi részének díszítésére is használták őket (például nyakláncként). Ennélfogva az övcsatok elsődlegesen díszítő, másodlagosan használati funkciót tölthetnek be.⁵⁵

Annak ellenére tehát, hogy az USA-ban a divatcikkek általánosan elfogadottan gyakorlati célt szolgáló használati cikknek minősülnek, megvan a lehetőség arra, hogy szerzői jogi védelemben részesüljenek, ehhez azonban át kell esniük a bíróságok által alkalmazott fizikai és fogalmi elválaszthatóság tesztjén, amelynek nem könnyű megfelelni.⁵⁶ Egy divatcikk adott esetben legfeljebb akkor kaphat védelmet, ha rendelkezik olyan külön műalkotásnak számító eredeti képi, grafikai vagy szobrászati elemmel, ami a ruha használati funkciójától elkülöníthető. Viszont ebben az esetben is csak ez a bizonyos művészi elem lehet

⁵² MAX, THEODORE – MULLIN, SHEPPARD: Intellectual Property Protection and Fashion in the United States: The Past, Present and Future, in KIRCHNER, ANDREE – KIRCHNER-FREIS, IRIS (szerk.): *Handbuch Moderecht*, 2011, Erich Schmidt Verlag, Berlin, 219. o.

⁵³ HEDRICK: i. m. 229. o.

⁵⁴ *Ld.: Barry Kieselstein-cord, v. Accessories by Pearl, Inc.*, 632 F.2d 989 (1980).

⁵⁵ SCRUGGS: i. m.125-126. o.

⁵⁶ JIMENEZ, GUILLERMO C. – KOLSUN, BARBARA: *Fashion Law: A Guide for Designers, Fashion Executives and Attorneys*, 2014, Bloomsbury Publishing Inc, 46. o.

a védelem tárgya, a ruházati cikk egésze nem (így például egy pólón feltüntetett kép – ha az megfelel a szerzői jogi védelem feltételeinek – részesíthető védelemben, maga a póló azonban nem). Így tehát az amerikai szerzői jog önmagában nem alkalmas a divatcikkre oltalmára.

3.1.2. A szerzői jogi védelem lehetőségei az EU-ban

Az Európai Unióban a szerzői jog jóval megengedőbb, mint az USA-ban. Franciaországban a szerzői jog véd minden olyan művet, amely „az alkotó szellemi tevékenységéből fakad”. A törvény ugyan nem adja meg ennek a pontos meghatározását, sem a védelemben részesített művek kimerítő felsorolását, az esetjog viszont tisztázza a szerzői jogi védelem hatályát. A bíróságok megadják a védelmet azoknak az eredeti alkotásoknak, amelyek „hordozzák a szerző egyéniségének jegyeit”. A törvény ugyanakkor kimondja, hogy a szerzői jog kiterjed „a szerző szellemi tevékenységéből fakadó minden alkotására, mindegy, hogy az milyen típusú alkotás, milyen kifejezésformában jelenik meg, kinek szánják vagy, hogy elismerésre érdemes-e”. Habár a törvény nem tartalmaz kimerítő felsorolást arra nézve, hogy mely alkotások alkalmasak szerzői jogi védelemre, azért megnevez néhány olyan művet, amely „a szerző szellemi tevékenységéből fakadónak” számít. Ide sorolja különösen a szezonális ruházatot és kiegészítőket gyártó iparágak alkotásait. Franciaországban a divatcikk tehát részesülhet szerzői jogi védelemben, amennyiben azok eredeti jellegűek, és hordozzák a szerző egyéniségének jegyeit.⁵⁷

Olaszországban a ruházati termékek ugyancsak kaphatnak szerzői jogi védelmet. Ennek feltétele, hogy az árucikk művészeti értékkel bírjon, ami akkor valósul meg, ha a termék, mint művészeti tárgy önmagában is önálló értékkel bír.⁵⁸

Az Egyesült Királyságban a szerzői jogot az 1988-as *Copyright, Designs and Patents Act* szabályozza. Ahhoz, hogy egy alkotás védelemben részesüljön, szükséges, hogy eredeti jelleggel bírjon, és tartalmazza az alkotó belefektetett egyedi szakértelmét és munkáját. Az eredeti jelleg itt azt jelenti, hogy a szerző a művet saját szakértelmével, ítélőképességével és egyéni fáradozásával hozta létre, nem pedig más munkájának másolásával. Az angol jogban azonban – ellentétben a fentebb említettekkel – általában nem számít, ha az alkotásnak nincs

⁵⁷ CHAPOULLIÉ, CHRISTOPHE: Introduction to Intellectual property rights protection in France, in KIRCHNER, ANDREE – KIRCHNER-FREIS, IRIS (szerk.): *Handbuch Moderecht*, 2011, Erich Schmidt Verlag, Berlin, 193. o.

⁵⁸ SCHIANO DI PEPE, GIORGIO: Protection of Intellectual Property Rights and Fashion Under Italian Law, in KIRCHNER, ANDREE – KIRCHNER-FREIS, IRIS (szerk.): *Handbuch Moderecht*, 2011, Erich Schmidt Verlag, Berlin, 207. o.

irodalmi vagy művészi értéke, a divattermék formáját és külső megjelenését attól még megilleti a szerzői jogi védelem.⁵⁹

Hazánkban a védelemképesség kritériumait az 1999. évi LXXVI. törvény (Szt.) tartalmazza. A magyar szerzői jog a Berni Unió Egyezmény fogalmaira épít, ennek megfelelően a védelem feltételeként egyrészt azt írja elő, hogy a mű az irodalom, a tudomány vagy a művészet körébe tartozzon, másrészt hogy annak a szerző szellemi tevékenységéből fakadó egyéni, eredeti jellege legyen. Az egyéni-eredeti jelleg meglétének vagy hiányának vizsgálata miatt gyakran fordulnak a Szerzői Jogi Szakértő Testülethez (a továbbiakban: SZJSZT), amelynek szakvéleményei alakítják a szerzői jog gyakorlatát.⁶⁰ A divatcikkeknek ugyan nem könnyű megfelelniük a szerzői jog kritériumainak, a SZJSZT számos véleményében – még ha csak szűk terjedelemben is –, de elismerte az egyes ruházati termékek szerzői jogi védelmét.⁶¹

3.2. Védjegy és trade dress

3.2.1. Védjegy: sikerek és kudarcok

Az USA-ban a védjegy jog a szerzői jogi védelem kézenfekvő alternatívája a ruhatervek számára. Egyik sajátossága ugyanis, hogy a szabadalommal vagy a szerzői joggal ellentétben nem az amerikai alkotmány szellemi tulajdonklausulájából, hanem az úgynevezett kereskedelmi klausulából ered, amely az államok közötti kereskedelem szabályozása tekintetében hatalmazza fel jogalkotásra a törvényhozót.⁶² További előnye, hogy az oltalom időtartama gyakorlatilag korlátlan, mivel az tetszőleges alkalommal megújítható.

A szerzői joghoz képest azonban a védjegy jog más elméleti alapokon nyugszik. A védjegy mint árujelző ugyanis az egyes áruk és szolgáltatások azonosítására, egymástól való megkülönböztetésére szolgál. Legfontosabb szerepe, hogy védje a gazdasági szereplők üzleti jó hírnevét, valamint az adott márka önálló gazdasági értékét (goodwill) azáltal, hogy a jogosult számára kizárólagos jogokat biztosít az árujelző használatára.⁶³ A védjegy továbbá

⁵⁹ SIDKIN, STEPHEN: Legal Protection of Fashion in the UK, in KIRCHNER, ANDREE – KIRCHNER-FREIS, IRIS (szerk.): *Handbuch Moderecht*, 2011, Erich Schmidt Verlag, Berlin, 211. o.

⁶⁰ GYERTYÁNFY PÉTER: A szerzői jog bírói gyakorlata 2006-tól: a védelem tárgya és a mű egysége, in *Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle*, 2012/4. szám, 35. o.

⁶¹ Ld.: SZJSZT 7/2005, 32/2002, 37/2003. szakvélemények.

⁶² KESERŰ BARNA ARNOLD: Összetéveszthető? A védjegyek összetéveszthetőségének pozitív jogi és pszichológiai háttere az USA-ban, az Európai Unióban és Magyarországon, in *Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle*, 2012/1. szám, 57. o.

⁶³ Egy gazdasági szereplőnek érdekében áll, hogy a jó minőségű termékén vagy szolgáltatásán használt megjelölésre kizárólagos jogot szerezzen, és így megakadályozza, hogy az árujelzőt mások is használják. Áruinak jó hírnevét ugyanis sértheti, ha a

forrásazonosítóként is szolgál a fogyasztók számára, ha a termék vagy szolgáltatás eredete és származása követhetetlenné vagy azonosíthatatlanná válna.⁶⁴

Védjegy lehet egy szó, szóösszetétel, személynév, ábra, kép, alakzat, vagy ezeknek a kereskedelemben használt összetételei, sőt még színek, hangok vagy más nem lajstromozott megjelölések is részesülhetnek oltalomban.⁶⁵ A védjegy tehát alkalmas a formatervezési minta bizonyos elemeinek, így például a tervező márkajelzésének védelmére. Ahhoz azonban, hogy az adott megjelölés oltalomban részesüljön, rendelkeznie kell megkülönböztető képességgel. Ez kétféleképpen lehetséges: a megjelölés vagy természeténél fogva megkülönböztető vagy „másodlagos jelentés” (*secondary meaning*) megszerzésével nyer megkülönböztető jelleget. Másodlagos jelentés akkor merül fel, ha a fogyasztók az adott megjelölést elsődleges értelmében nem magával a termékkel, hanem a termék forrásával azonosítják.⁶⁶ Ennek elérése azonban nem egyszerű, rengeteg időbe telik, és általában ismételt értékesítések és reklámozás eredménye.⁶⁷

A divattervezők számára az elsődleges eszköz ahhoz, hogy dizájnjukat megkülönböztessék, az oltalom alatt álló márkajelzés vagy név feltüntetése a ruhadarabon. Előfordul azonban, hogy a tervezők az ismertetőjegyüket magába a divatkreációba foglalják bele. Jó példa erre a Burberry divatcég jellegzetes skót kockás mintája, ami lajstromozott védjegy, és a cég számos termékén feltünteteti (ld. 9. számú ábra).

9. ábra: A brit Burberry divatház jellegzetes kockás motívuma.

A védjegy ily módon történő alkalmazása azonban a termék külső megjelenése számára nem nyújt védelmet, az csak magára a megkülönböztető jelzésre

versenytárs rosszabb minőségű árukat ad el. Egy adott termékkel elégedett fogyasztók a jövőben is megveszik vagy használják a terméket, ezért szükség van rá, hogy az azonos vagy hasonló termékek között egyértelműen különbséget tudjanak tenni.

⁶⁴ TU: i. m. 430. o.

⁶⁵ ELLIS: i. m. 174. o.

⁶⁶ WONG: i. m. 1143. o.

⁶⁷ JIMENEZ – KOLSUN: i. m. 31. o.

vonatkozik. Ezért ahhoz, hogy a dizájn védjegyként oltalmazható legyen, azonos szintű megkülönböztető jelleggel kell rendelkeznie, mint ami a megjelölésnél követelményként elő van írva. Mivel a legtöbb mintát viszonylag rövid idő alatt lemásolják, a vásárlóközönség talán azonosítja a kialakításban felfedezhető sajátos trendet, de nem valószínű, hogy azt egy meghatározott tervezőhöz fogják társítani.⁶⁸

A védjegyoltalom ugyan megakadályozza, hogy egy adott személy vagy cég más neve alatt értékesítse a saját termékét, azt viszont szükségképpen nem tiltja, hogy a saját nevüket tegyék egy olyan termékre, amely nyilvánvaló hasonlóságot mutat valamely más termékkel mindaddig, amíg azok nem az összetéveszthetőségig hasonlóak. A Louis Vuitton Malletier v. Dooney & Bourke, Inc. ügyben⁶⁹ az amerikai bíróság megállapította, hogy nyilvánvaló hasonlóság áll fenn Louis Vuitton Mukarami kék táskája és Dooney & Burke It-Bag táskája között, utóbbin ugyanis fehér háttéren ábrázolt élénk színű Dooney & Burke monogramot tüntettek fel, ráadásul még az anyaga is a Louis Vuitton táskához volt hasonló (ld. 10. számú ábra).

10. ábra: Bal oldalon Louis Vuitton Mukarami kék táskája, jobb oldalon Dooney & Burke It-Bag táskája.⁷⁰

Tekintet nélkül azonban a táskák hasonlóságára, a bíróság nem találta őket az összetéveszthetőségig hasonlóknak, így nem állapított meg védjegybitorlást. Ez a jogeset tehát kiváló példája annak, hogy a védjegyoltalom önmagában nem nyújt védelmet az eredeti divatcikknek valamennyi eleme számára.⁷¹

⁶⁸ HEDRICK: *i. m.* 226-227. o.

⁶⁹ Ld.: *Louis Vuitton Malletier, v. Dooney & Bourke, Inc.*, No. 04-4941-cv, 454 F.3d 108 (2006).

⁷⁰ <http://fashiontribes.typepad.com/fashion/2008/06/two-it-bags-duk.html> (2014.10.28.).

⁷¹ JIMENEZ – KOLSUN: *i. m.* 27. o.

Ahhoz, hogy a bíróság védjegybitorlást állapítson meg, először azt kell eldönteni, hogy a megjelölés – lajstromozástól függetlenül – a *Lanham Act*⁷² alapján oltalmat érdemel-e.⁷³ Ennek keretében a sértettnek bizonyítania kell, hogy (1) a megkülönböztető jel kereskedelmi forgalomban használatos, (2) a védjegy a sértett jogos tulajdonában áll, és hogy (3) a hasonló megjelölés használata feltehetően tévedést okoz a fogyasztók tudatában a termék származását illetően.⁷⁴ Ha ez sikeres volt, a sértett ezt követően hivatkozhat arra, hogy a védjegyek között összetéveszthető hasonlóság áll fenn. Ez annyit jelent, hogy a megjelölések közötti hasonlóság feltehetően félrevezeti, vagy egyszerűen összezavarja az átlagos fogyasztók jelentős számát a szóban forgó termék származását illetően. 1979-ben a Szövetségi Fellebbviteli Bíróság előtt zajló *AMF Inc. v. Sleekcraft Boats & Bruce Nescher*-ügyben a bíróság meghatározta azokat a tényezőket, amelyeknek döntő jelentősége lehet két megjelölés összetéveszthetőségének vizsgálatánál. E tényezők a következők: (1) a sértett védjegyének erőssége, (2) az érintett termékek közelsége, (3) a megjelölések hasonlósága, (4) a tényleges összetévesztés megléte, (5) a használt kereskedelmi csatornák, (6) az áruk típusa és az ehhez kapcsolódó vélt vásárlói gondosság, (7) az állítólagos jogsértő indítékai a védjegy használatára és (8) a termékcsalád hasonló irányú bővítése.⁷⁵ E teszt alapján az ismertebb divattervezők felismerhető logói oltalomban részesíthetők, azok a tervezők azonban, akik még nem rendelkeznek erős védjeggyel, hátrányos helyzetbe kerülnek.⁷⁶

A védjegyoltalom tehát védelmet nyújt a külső kialakítás némely elemeinek, arra azonban nem alkalmas, hogy megakadályozza a tervezők dizájnainak lemásolását. A védjegy ugyanis elsősorban a termék forrásának azonosítására szolgál, magát a formatervezést azonban nem védi. A ruházati cikk dizájnjának minden más jellege így szabadon másolható mindaddig, amíg az magát a védjegyet nem érinti. A helyzetet tovább nehezíti az a tény, hogy a fogyasztók általában nem szeretik, ha az általuk viselt ruhadarabon feltűnő márkajelzés szerepel.⁷⁷ Szintén hátrányt jelent, hogy a megkülönböztető jelleg és az összetéveszthető hasonlóság szigorú kritériumai miatt csak korlátozott számú

⁷² Az USA-ban az 1946. évi Trademark Act vagy más néven Lanham Act az elsődleges szövetségi törvény, amely a védjegyek oltalmáról szól.

⁷³ SPEVACEK: i. m. 608. o.

⁷⁴ TU: i. m. 431. o.

⁷⁵ KESERŰ BARNÁ ARNOLD: A védjegyek összetéveszthetőségének joggyakorlata az USA, az Európai Unió és Magyarország védjegyjogában, in *Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle*, 2012/2. szám, 70. o.

⁷⁶ SPEVACEK: i. m. 608. o.

⁷⁷ Gondoljunk csak arra, hogy például a férfiak hajlandóak megvásárolni egy olyan golfpólót, amelyen szerepel a márka logója, a nők viszont nem fognak megvenni egy olyan alkalmi ruhát, amely feltűnően hirdeti annak tervezőjét.

tervezőnek van lehetősége sikeres jogérvényesítésre. A divatcikkek külső kialakításának védjegy jog általi oltalma tehát gyenge megoldásnak kínálkozik.⁷⁸

3.2.2. *Trade dress, avagy a bíróság által szabott oltalom*

Mivel a védjegyoltalom nem terjed ki a dizájn egészére, a divattervezők számára a „trade dress” szolgálhat erre megoldásként. A trade dress kifejezés általában a termék összképére, teljes külső megjelenésére utal, ami a divatban olyan jellemzőket foglal magában, mint a méret, forma, szín, színskombinációk, szövet, grafika, sőt még az egyes értékesítési technikák is.⁷⁹ A trade dress a védjegy kiterjesztő értelmezése során született meg az USA-ban, amikor az amerikai Legfelsőbb Bíróság kimondta, hogy a lajstromozható védjegyek körébe nemcsak a szavak, ábrák stb. tartoznak bele, hanem a trade dress is, ami eredetileg csak a termék csomagolását, „köntösét” foglalta magában, az utóbbi években viszont számos fellebbviteli bíróság kiterjesztette a termék dizájnjára is.⁸⁰

Trade dress alapján a termék csak akkor kaphat oltalmat, ha az nem funkcionális, valamint vagy természeténél fogva megkülönböztető jellegű vagy „másodlagos jelentéssel” bír. Ezek a kritériumok azonban csaknem lehetetlenné teszik, hogy a külső kialakítás trade dress oltalmat kapjon. A Wal-Mart Stores v. Samara Brothers, Inc. ügyben⁸¹ az amerikai Legfelsőbb Bíróság megállapította, hogy a termék dizájnja a termék csomagolásával ellentétben nem lehet természeténél fogva megkülönböztető jellegű, ezért ahhoz, hogy oltalmazható legyen, „másodlagos jelentést” kell szereznie. A Samara Brothers gyermekruhákat tervezett és gyártott olyan kiskereskedők részére, mint a JCPenney. A tervezett kollekció tavaszi és nyári egyrészes ruhákból állt, melyek szívekkel, virágokkal, gyümölcsökkel és egyéb motívumokkal voltak díszítve. A Wal-Mart fényképeket küldött a Samara Brothers terveiről az egyik ellátójának, amely aztán tizenhat ruhadarabról készített másolatot csupán jelentéktelen változtatásokkal. Az alacsony árú Wal-Mart utánzatok kinézetre és tapintásra annyira hasonlítottak a felső kategóriás Samara Brothers tervekhez, hogy a JCPenney egyik képviselője összetévesztette őket az eredeti termékekkel. Habár a tervek többsége rendelkezett oltalom alatt álló elemekkel, a bíróság úgy vélte, hogy nem történt trade dress bitorlás, mivel azoknak nem volt „másodlagos jelentése”.⁸²

Ahhoz, hogy a trade dress bitorlásból fakadó követeléseket érvényesíteni tudja, a sértettnek tehát bizonyítania kell a „másodlagos jelentés” meglétét, vagyis hogy a fogyasztó tudatában a termék egyetlen forráshoz társul. A forrás

⁷⁸ SCRUGGS: i. m. 133. o.

⁷⁹ TU: i. m. 434. o.

⁸⁰ WONG: i. m. 1143. o.

⁸¹ Ld.: Wal-Mart Stores, Inc. v. Samara Brothers, Inc. 529 U.S. 205 (2000).

⁸² ELLIS: i. m. 177. o.

tényleges ismerete azonban irreleváns. A bíróság a „másodlagos jelentés” meglétének vizsgálatakor a következő tényezőket veszi figyelembe: (1) az értékesítési sikereket és a nyugták mennyiségét, (2) a termék médiában történő önkéntes reklámozásának mértékét, (3) a termék harmadik fél általi szándékos másolását, (4) a reklámozásra fordított kiadások összegét és mennyiségét, (5) kifejezetten a trade dressre összpontosított hirdetést, (6) a fogyasztók termékfelismeréséről készült felmérésekből és önkéntes fogyasztói ajánlásokból származó statisztikai adatokat, (7) a használat időtartamát és kizárólagosságát, valamint (8) a fogyasztók asszociációját közvetlenül bizonyító fogyasztói tanúvallomásokat, eskü alatt tett írásbeli nyilatkozatokat. Ahhoz, hogy a sértett kártérítést követelhesen, nem feltétel a jogsértő áru tényleges értékesítése vagy a fogyasztók megtévesztése, a sértettnek elegendő magát a jogsértés lehetőségét bizonyítani.⁸³

A probléma azonban abból ered, hogy a „másodlagos jelentés” megszerzése időbe telik, addig viszont a tervezők sebezhetőek a másolókkal szemben, és magas ügyvédi díjakat kell fizetniük, hogy munkáikat megvédjék. Az utánpótlás piaci jelenléte pedig csak tovább nehezíti a „másodlagos jelentés” megszerzését. Egy cég számára nehéz ugyanis bebizonyítani azt, hogy ő az adott áru egyedüli forrása, ha a piaci versenytársak pontosan ugyanazt a terméket árulják.

Példaként említhető Christian Louboutin, aki annak ellenére, hogy 1992 óta forgalmaz pirosra lakkozott talpú cipőket, csak 2008. január 1-jén szerzett rá védjegyoltalmat a 3.361.597 lajstromszámon⁸⁴ azután, hogy többszörös csatát nyert a jellegzetes megjelenését használó tervezők ellen.⁸⁵

A probléma másik része, hogy a trade dress oltalmához a tervezőnek ki kell mutatnia, hogy a dizájn jellegzetessége nem funkcionális, pedig általánosan elfogadott tény, hogy a ruházati termékek funkcionális jellegűek. Az amerikai bíróságok két tesztet alkalmaznak a design funkcionalitásának megállapítására: az „alternatív dizájn” és az „esztétikai funkcionalitás” tesztjét. Az előbbi teszt során azt nézik, hogy a trade dress adott eleme nélkülözhetetlen-e a termék használatához vagy céljához, illetve befolyásolja-e a termék árát vagy minőségét. Az utóbbi során pedig azt vizsgálják, hogy a trade dress adott elemének kizárólagos használata a versenytársakat az ismertség hiányával összefüggésben hátrányos helyzetbe hozná-e. Amennyiben a formatervezés egyedüli célja az, hogy esztétikusan vonzó legyen, az meggátolja abban, hogy trade dress oltalomban részesüljön.⁸⁶

⁸³ TU: i. m. 434. o.

⁸⁴ Ld. http://tsdr.uspto.gov/#caseNumber=77141789&caseType=SERIAL_NO&searchType=statusSearch (2014.11.01.).

⁸⁵ VAN ROEYEN, GINO – VERDOOLD, DENISE: Intellectual Property: A Dedicated Follower of Fashion? – A Dutch Perspective, in *European Intellectual Property Review*, Vol. 36. Issue 6. (2014), 354. o.

⁸⁶ ELLIS: i. m. 178. o.

A trade dress tehát a védjegynél kiterjedtebb oltalmat biztosít, de még így sem fogja át a formatervezési minta teljes egészét. Ráadásul természetéből fakadóan a trade dress oltalom csak a legfelismerhetőbb márkanevek dizájnjai esetében jöhet szóba, és ezek közül is csak maroknyi tervező részesül tényleges védelemben a „másodlagos jelentés” bizonyításának nehézsége miatt.⁸⁷ Versenyjogi alapon azonban ekkor is védelmet élvezhetnek az utánpótlásokkal szemben.⁸⁸

3.3. Dizájnsszabadalom

A szerzői joggal vagy a védjegyjoggal ellentétben a használati cikkek külső megjelenése az amerikai szabadalmi jog alapján oltalomban részesülhet. Az amerikai jog háromféle szabadalmat ismer, melyek közül a dizájnsszabadalom szolgálhat a divatipar védelmének lehetséges eszközül.⁸⁹

Szabadalomban részesíthető minden olyan találmány, ami új, feltalálói tevékenységen alapul, iparilag alkalmazható, valamint a Szabadalmi Hivatal (Patent Office) számára kellőképpen fel van tárva. Az amerikai szabadalmi törvény alapján egy formatervezési minta ehhez képest akkor részesülhet dizájn szabadalomban, ha az új, eredeti és díszítő jellegű.⁹⁰ Lényegében a dizájnsszabadalom az iparcikk hasznossága helyett annak dekoratív oldalát védi, így tulajdonképpen, ha egy termék formatervezési mintáját kizárólag annak funkciója határozza meg, akkor az adott cikk nem szabadalmazható.⁹¹ A dizájnsszabadalom általában a termék alakjára, külső díszítésére, vagy ezek összetételeire korlátozódik, ráadásul a mintának előre megalkotottnak és reprodukcióra alkalmasnak kell lennie ahhoz, hogy oltalmat kaphasson.⁹²

A szabadalmaztatás feltételeinek nem egyszerű megfelelni. Az újdonság fogalma szerint csak olyan megoldásra kapható szabadalom, amely sehol a világon nem volt ismert a szabadalmi bejelentés előtt, tehát a találmányra vonatkozó legelső bejelentés időpontja (elsőbbisége) előtt sehol nem történt írásbeli közlés, szóbeli ismertetés, gyakorlatba vétel, illetve nem vált egyéb módon hozzáférhetővé.⁹³ A legnagyobb akadályt a formatervezési minta esetében azonban a feltalálói tevékenység kritériuma jelenti. Eszerint egy megoldás akkor tekinthető szabadalmazhatónak, ha az a korábban rendelkezésre álló ismeretek

⁸⁷ TU: i. m. 435. o.

⁸⁸ U.S. Code Title 15, § 1125.

⁸⁹ HEDRICK: i. m. 222. o.

⁹⁰ U.S. Code Title 35, § 171 (a).

⁹¹ ELLIS: i. m. 178. o.

⁹² FERRILL – TANHECO: i. m. 279. o.

⁹³ Ld.: United States Code Title 35, § 102 (a).

alapján a szakember⁹⁴ számára nem nyilvánvaló.⁹⁵ Tehát az adott formatervezési mintának olyan eredeti megoldásnak kell lennie, amire egy másik divattervező vagy más divatiparban jártas személy korábban nem gondolt volna. Egy ruhadarab esetében ennek a kritériumnak a teljesítése azonban csaknem lehetetlen. Tekintve, hogy a ruházati cikkek viszonylag standard szabással és formával rendelkeznek, illetve az iparágban bevett gyakorlat, hogy egy korábbi alkotáshoz nyúlnak vissza, arra hivatkoznak, reflektálnak, a tervezők nem tudják egykönnyen bizonyítani a feltalálói tevékenységet.⁹⁶ Azonban még ha ezeknek a törvényi feltételeknek meg is felel, a formatervezési mintának a funkcionalitáson felül díszítő jellegűnek is kell lennie, a bíróságok viszont a ruházatot általában tisztán funkcionálisnak tekintik.⁹⁷

A szabadalmi oltalom legnagyobb akadályát ezen felül maga a szabadalmi eljárás jelenti. Egy szabadalom bejelentéséhez számos információ szükséges, amelynek összegyűjtése minden egyes formatervezési mintához túl sok időt vesz igénybe egy tervező számára.⁹⁸ Ráadásul a szabadalom megszerzésének folyamata önmagában tovább tart, mint ameddig az adott ruhadarab népszerűségnek örvendene. Az USA-ban átlagosan 25 hónapba telik, míg a dizájnszabadalom megadásáról döntés születik, ami a divatiparban egy örökkévalóságnak tűnik. Mire ugyanis a divattervezők értesülnek arról, hogy a szabadalmat megkapták, már rég a következő design megalkotásán dolgoznak. Arról nem is beszélve, hogy a bejelentésért, illetve a design szabadalom megadásáért kérelmenként meghatározott díjat, plusz ügyvédi díjat kell fizetni, amely egy kezdő divattervező számára meglehetősen nagy költséget jelent.⁹⁹ A szabadalmi eljárás időkerete és költsége, valamint a törvényi feltételek teljesítésének nehézsége miatt a dizájnszabadalom tehát nem a legpraktikusabb módja a formatervezési minta oltalmának.

Az USA-ban tehát – az európai szabályozással ellentétben – a divattervezőknek nincs lehetősége sui generis oltalomra, így számos tudós szerint a másolás csaknem teljesen legális, sőt bevett gyakorlatnak számít. A divattervekre szabott oltalom bevezetésére irányuló kísérletek sorra megbuktak, valamint az amerikai szerzői jogi törvény módosítása is ellenállásba ütközött. Mindaddig azonban, amíg erre nem találnak megfelelő megoldást, a fent említett szellemi tulajdon-védelmi formák egymást átfedő és kiegészítő oltalmat nyújtanak az eredeti divattervek számára.

⁹⁴ A szakember egy fiktív személy, a szakterület átlagos művelője, aki átlagos szaktudással rendelkezik az elsőbbség napján ismert megoldásokról.

⁹⁵ Ld.: United States Code Title 35, § 103.

⁹⁶ WONG: i. m. 1144. o.

⁹⁷ HEDRICK: i. m. 222. o.

⁹⁸ Uo. 222. o.

⁹⁹ ELLIS: i. m. 178. o.

3.4. Megoldás az EU-ban: a sui generis formatervezésiminta-oltalom

3.4.1. A szabályozás háttere

Az Európai Unió (EU) területére kiterjedő közösségi formatervezésiminta-oltalom jogalkotói előkészítése már több mint két évtizeddel ezelőtt megkezdődött. Az első tervet a szellemi tulajdonra és versenyjogra szakosodott Max Planck Intézet készítette el, melyet aztán az Európai Bizottság Zöld Könyve, majd 1993-ban az első hivatalos javaslat is átvett.¹⁰⁰ A tervezet megakadt a pótalkatrészek védelmének ügyében kialakult vita miatt, de a szabályozást végül elfogadták azzal a kompromisszummal, hogy a problémára majd később keresnek megoldást.¹⁰¹

1998-ban az Európai Parlament és a Tanács elfogadta a formatervezési minták oltalmáról szóló európai irányelvet (98/71/EK irányelv), amely megteremtette a nemzeti formatervezésiminta-oltalmi jogok harmonizálásának kötelezettségét. Az 1998-as irányelv alapján a nemzeti oltalmaknak a termék egészének vagy részének megjelenését kell védeniük, és a szabályozás alapján a minta akkor kaphat oltalmat, ha az „új és egyéni jellegű”.¹⁰² Ha az irányelv alapján a formatervezési minta oltalmazható, akkor a bejelentés napjától számított legfeljebb 25 évre nemzeti oltalomban részesül (az a tagállamok elhatározásán múlik, hogy egy vagy több ötéves időtartamra részesítik-e oltalomban a formatervezési mintákat, de a többszöri megújításokkal is 25 év lehet az oltalom tartama).¹⁰³

2001. december 12-én a Tanács elfogadta a közösségi formatervezésiminta-oltalmi rendszert létrehozó rendeletet. A közösségi formatervezési mintaoltalomról szóló 6/2002/EK rendelet (a továbbiakban: CDR) 2002. március 6-án lépett hatályba, és az 1998-as irányelvhez hasonló oltalmat nyújt a minták számára azzal a különbséggel, hogy az az Európai Unió teljes területére kiterjedő egységes hatályú oltalmat eredményez, valamint kettős védelmet biztosít a lajstromozott és lajstromozás nélküli formatervezésiminta-oltalom bevezetésével.

A rendelet új korszakot teremtett a formatervezési minta európai védelmében. A közösségi formatervezésiminta-oltalmi rendszer ugyanis az EU területén egységes oltalmat biztosít a formatervezési minták számára. Ez azt jelenti, hogy egyetlen aktussal olyan mintaoltalom szerezhető, amely az EU

¹⁰⁰ ZOMBORI ZSOLT: Formatervezésiminta-oltalom Magyarországon és az Európai Közösségben – III. rész, in *Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle*, 2006/4. szám, 27. o.

¹⁰¹ FRYER, WILLIAM T.: European Union (EU) Revolutionizes General Industrial Design Protection, in *Journal of the Patent and Trademark Office Society*, Vol. 84. No. 11. (2002), 901-902. o.

¹⁰² Az Európai Parlament és a Tanács 98/71/EK irányelve (1998. október 13.) 3. cikk (2) bekezdés.

¹⁰³ Uo. 10. cikk.

valamennyi tagállamában azonos hatályú, és a tagállamok mindegyikében egyidejűleg és egységesen keletkezik, illetve szűnik meg. Emellett pedig párhuzamosan továbbra is léteznek a nemzeti oltalmak, így ugyanaz a minta gyakran többféle oltalom tárgya is lehet.¹⁰⁴

3.4.2. A lajstromozott és lajstromozás nélküli közösségi formatervezésiminta-oltalom

A közösségi formatervezésiminta-oltalmi rendszer két, egymástól több tekintetben is különböző oltalomtípust takar: a minták külön bejelentését nem igénylő lajstromozás nélküli, valamint a lajstromozott közösségi mintaoltalmat.

A kétszintű rendszer bevezetésére azért volt szükség, hogy egy olyan szabályozást hozzanak létre, amely minden iparág és életciklusú termék formatervezési minta igényének megfelel. Azok a szektorok, amelyek nagy mennyiségű, de viszonylag rövid életciklusú formatervezett termékeket állítanak elő, olyan oltalmi rendszert igényelnek, amelyben az oltalom megszerzéséhez nem szükséges formalizált eljárás, és a védelmi idő is kevésbé lényeges. Másrészt vannak olyan iparágak, amelyek a formális bejelentés nyújtotta biztonságot, és hosszabb védelmi időt kívánnak meg.¹⁰⁵

A relatíve rövid élettartamú lajstromozás nélküli formatervezésiminta-oltalom jellemzően a divatipar számára kedvező. Az oltalom e típusa külön eljárás lefolytatása nélkül biztosít védelmet, azonban csak a szándékosan elkövetett másolás ellen véd, a szerző tevékenységétől függetlenül létrejött azonos vagy hasonló minták ellen nem, így nem biztosít a jogosult számára kizárólagos jogot a minta használatára. Az oltalom lajstromozás nélkül, automatikusan keletkezik, attól a naptól számított hároméves időtartamra, amelyen a Közösségben először jutott nyilvánosságra. A formatervezési mintát akkor kell a Közösségben nyilvánosságra jutottnak tekinteni, ha azt oly módon tették közzé, állították ki, hozták kereskedelmi forgalomba, vagy vált bárki számára hozzáférhetővé, hogy ezek az események a rendes üzletvitel során ésszerűen juthattak az érintett ágazatban a Közösségben működő szakmai körök tudomására. Ez a publikálási szabály meglehetősen protekcionista, ugyanis arra sarkallja a piaci szereplőket, hogy az Európai Unióban hozzák nyilvánosságra elsőként a formatervezési mintát, ellenkező esetben ugyanis elvész a lajstromozás nélküli oltalomszerzés lehetősége. Az európai piac védelmének másik oldala pedig, hogy 2004. május 1-jétől a CDR. 11. cikke alapján a Közösségben nyilvánosságra nem jutott minták (például egy USA-ban bemutatott divatkollekció) nem részesülnek lajstromozás nélkül formatervezési mintaoltalomban, és újdonságrontó hatásuk sincsen. Így tehát egy amerikai divatkollekció csak

¹⁰⁴ ZOMBORI: i. m. 28. o.

¹⁰⁵ VAD LANE-ROWLEY, ULLA: *Using design protection in the fashion and textile industry*, 1997, John Wiley & Sons, 143. o.

akkor szerezhethet az Európai Unió piacán lajstromozás nélküli oltalmat, ha azt elsőként a Közösségben mutatják be, és nem az Egyesült Államokban. Ennek hiányában csak a rendes lajstromozási eljárás keretében igényelhető oltalom, ami egy több száz darabból álló kollekció esetén jelentős költségekkel jár.

A CDR célja, hogy a lajstromozás nélküli formatervezési minták esetében csak a másolását akadályozza meg, ezért a (21) preambulumbekzdés alapján nem tiltja az olyan megoldásokat, amelyek független alkotás eredményeként születtek. Ez a szabály ellensúlyozza az oltalomszerzés automatikusságából és ingyenességéből származó előnyöket a relatíve nehezebb jogérvényesítési lehetőségekkel. Bitorlás esetén a jogosultnak ugyanis igazolnia kell, hogy a minta megfelel az oltalmazhatósági követelményeknek, és megfelelően nyilvánosságra is jutott a Közösségen belül. Ezen felül pedig bizonyítani kell, hogy a bitorlóról ésszerűen feltételezhető a lemásolt minta ismerete.

A lajstromozás nélküli közösségi mintaoltalom az olyan termékek számára, amelyek viszonylag rövid időre szóló azonnali oltalmat igényelnek – mint a ruhák, lábbelik és kozmetikai termékek – nagyszerű innovációt jelent. Annak ellenére azonban, hogy a legtöbb divathullám szempillantás alatt jön és megy, vannak, amelyek időtlenek, így kiterjedtebb és hosszabb időtartamú oltalmat igényelnek.¹⁰⁶

A lajstromozott közösségi formatervezésiminta-oltalom a BPHH-hoz benyújtott bejelentés alapján, a CDR-ben szabályozott eljárás lefolytatásával szerezhethető, és a bejelentés napjától számított öt évig biztosít védelmet a minta számára. Az oltalom azonban újabb öt évre, legfeljebb négy alkalommal megújítható, így a lehetséges leghosszabb oltalmi idő 25 év. Egyetlen bejelentéssel korlátlan számú minta oltalma igényelhető, és a szerző számára a minta nyilvánosságra hozatalától számított 30 hónapos türelmi idő áll rendelkezésre, amely lehetővé teszi, hogy a piaci érdeklődés függvényében döntsön az oltalomszerzésről. Ez a viszonylag rövid időszak azonban nem jelenti azt, hogy a minta szabadon másolható lenne, fennáll ugyanis a minta lajstromozás nélküli oltalma.¹⁰⁷ A lajstromozott közösségi minta kizárólagos jogot biztosít a jogosult számára az oltalom alatt álló minta hasznosítására, így az bárkivel szemben felléphet, aki a mintát az engedélye nélkül használja. Lényeges tulajdonsága továbbá, hogy a lajstromozásnak köszönhetően nagyobb biztonságot nyújt egy bitorlási perben.¹⁰⁸

¹⁰⁶ VAN KEYMEULEN, EVELINE: Copyrighting Couture or Counterfeit Chic? in *Journal of Intellectual Property Law and Practice*, Vol. 7. No. 10. (2012), 729. o.

¹⁰⁷ HACKETT, PETAL JEAN: Cutting too Close? Design Protection and Innovation in Fashion Goods, in *CESifo Working Paper Series*, No. 3716. (2012), 3-4. o.

¹⁰⁸ LANE-ROWLEY: i. m. 143. o.

3.4.3. A közösségi formatervezésiminta-oltalom jellegzetességei

A közösségi mintaoltalom tárgya a formatervezési minta, amely a CDR meghatározása szerint „a termék egészének vagy részének megjelenése, amelyet magának a terméknek, illetve a díszítésének külső jellegzetességei – különösen a rajzolat, a körvonalak, a színek, az alak, a felület, illetve az anyagok jellegzetességei – eredményeznek.”¹⁰⁹ A rendelet alkalmazásában termék „bármely ipari vagy kézműipari árucikk”.¹¹⁰ A definíció szándékosan elhagyja az „ipari jelleg” követelményt, hogy a hagyományos képzőművészet eredményeként létrejött termékek – mint például a kézzel készített haute couture darabok – is ide értendők legyenek. Ennélfogva a mintaoltalom lényege a termék megjelenése, amely kiterjed a termék alakjára, külső díszítésére és szövetére egyaránt. Mind a kétdimenziós (például a szövet mintája), mind a térbeli minta (például ruha szabása vagy a kalap alakja) oltalmazható a közösségi mintaoltalmi jog szerint. A pusztá divatstílusok azonban, mint például a miniszoknya, csizmanadrág, trapéz nadrág vagy szűk szárú nadrág nem részesülhetnek védelemben.¹¹¹

A formatervezésiminta-oltalom egyik legfontosabb jellegzetessége, hogy nem támaszt művészi vagy esztétikai követelményt, a „megjelenés” nem azonosítandó a szépséggel, esztétikai értékkel, így a formatervezési minta fogalma alapján a díszítő és a funkcionális jellegű minták egyaránt oltalmazhatók.¹¹² Ennek ellenére a CDR megtagadja az oltalmat az olyan külső jellegzetességtől, amely „kizárólag a termék műszaki rendeltetésének következménye”.¹¹³ A BPHH és a legtöbb tagállam ezt a rendelkezést a „formák sokféleségére” vonatkozó elméletnek megfelelően értelmezte. Eszerint a műszaki jellegű terméket csak akkor kell kizárni az oltalomból, ha a technikai funkciót más kialakítással nem lehet elérni. Ha a tervező több kialakítási mód közül is választhat, akkor a minta értelemszerűen nem kizárólag a műszaki rendeltetés következménye, és így oltalomban részesíthető.¹¹⁴

Az oltalmazhatóság feltételeként a CDR mindkét oltalmi forma számára az újdonságot és az egyéni jelleget írja elő, azzal a különbséggel, hogy a lajstromozott mintaoltalom esetén a bejelentés vagy az igényelt elsőbbség napját, a lajstromozás nélküli mintaoltalomnál pedig a nyilvánosságra hozatal napját kell a viszonyítás alapjául venni.¹¹⁵ Követelmény továbbá, hogy a formatervezési mintával szemben ne merüljön fel abszolút kizárási ok, vagyis a minta ne

¹⁰⁹ CDR 3. cikk (a) pont.

¹¹⁰ Uo. 3. cikk (b) pont.

¹¹¹ VAN KEYMEULEN: i. m. 730. o.

¹¹² SUTHERSANEN, UMA: Function, Art & Fashion: Do We Need the EU Design Law? in *Queen Mary School of Law Legal Studies Research Paper*, No. 88. (2011)/88. szám, 7. o.

¹¹³ CDR 8. cikk (a) pont.

¹¹⁴ VAN KEYMEULEN: i. m. 731. o.

¹¹⁵ ZOMBORI: i. m. 31. o.

ütközzön közrendbe vagy közerkölcsbe, és ne álljon fenn az újdonság és az egyéni jelleg hiánya.¹¹⁶

A formatervezési minta új, ha azzal azonos, vagy attól csak lényegtelen részletekben különböző formai kialakítású termék nem jutott nyilvánosságra.¹¹⁷ Az újdonság objektív kritérium, azt az elvárást fejezi ki, hogy a mintának különböznie kell bármely korábbi mintától, így ha ugyanaz a minta más terméken korábban már nyilvánosságra jutott, azt újdonságrontó tényezőnek kell tekinteni. Az újdonság meghatározásakor nem az összbenyomást kell figyelembe venni, hanem az új és régebbi minta külsejét kell megvizsgálni.¹¹⁸

A minta oltalmazhatóságához azonban nem elegendő, ha az a korábban nyilvánosságra jutott mintáktól különbözik, hiszen apróbb eltérések esetén még fennáll a korábbi termékekkel való összetéveszthetőség veszélye. Az egyéni jelleg követelménye olyan mértékű különbözést ír elő, amely „bármely nyilvánosságra jutott mintához képest a tájékozott használóra eltérő összbenyomást tesz”.¹¹⁹ Az összbenyomás megállapításához a mintát, mint „egészet” kell szemlélni, és „figyelembe kell venni, hogy a szerző milyen alkotói szabadságfokkal alakíthatta ki a mintát”.¹²⁰ Előfordul ugyanis, hogy az adott iparág sajátosságaira tekintettel a minta funkcionális jellemzői korlátozzák a tervező szabadságát, mivel bizonyos területeken a formatervezési minta néhány jellemzője „kötelező” elem, amelyek vonatkozásában a szerző nem rendelkezik a változtatás szabadságával (a divattervezők esetében ilyen korlát, hogy a ruha illeszkedjen az emberi testre, illetve a társadalmilag elfogadott dress code-oknak való megfelelés). Ilyenkor a termékek iparilag kevésbé alakíthatók szabadon, ezért már a minta apróbb eltérései is egyéni jelleget kölcsönöznek nekik, így önmagában a szűk körű alkotói szabadságfok nem akadályozza az oltalomszerzést.¹²¹ Az alkotói szabadságfok korlátozásának kétféle megközelítése létezik. Az egyik alapján csak azok a jellemzők értékelhetők e körben, amelyek a termék funkciójának ellátásához szükségesek. A másik felfogás szerint a funkcionálisan ugyan nem szükséges, de a piac által diktált és elvárt jellemzők is korlátozhatják az alkotó szabadságfokát. A C-281/10 P számú, PepsiCo kontra Grupo Promer Mon Graphic ügyben az Európai Unió Bírósága előtt zajlott fellebbezési eljárásban, a főtanácsnok indítványában kizárólag a funkcionális megközelítést tartotta elfogadhatónak, és a Törvényszék által hozott első fokú ítéletben is ez tükröződött, ezzel szemben a BPHH a piaci trendek által

¹¹⁶ SUTHERSANEN: *i. m.* 7. o.

¹¹⁷ CDR 5. cikk.

¹¹⁸ ZOMBORI: *i. m.* 42-43. o.

¹¹⁹ CDR 6. cikk (1) bekezdés.

¹²⁰ Uo. 6. cikk (2) bekezdés.

¹²¹ VAN KEYMEULEN: *i. m.* 732. o.

korlátozott alkotói szabadságfok mellett érvelt.¹²² A funkcionális megközelítés azonban vitatható, és a formatervezési minták oltalmáról szóló 2001. évi XLVIII. törvény indokolása is elismeri, hogy a piaci viszonyok is korlátozhatják az alkotó szabadságfokát. Ugyanis ha a stílus-és divatirányzatok által meghatározott jellegzetességeket nem tekintenénk ilyen alkotói szabadságot korlátozó tényezőnek, az azt eredményezné, hogy az éppen aktuális divattrendeknek megfelelő stílusjegyekkel ellátott formatervezési minták nem részesülhetnének oltalomban az egyéni jelleg hiánya miatt. Ez pedig a stílus és divatirányzatok kisajátítását eredményezné, ami nyilvánvalóan ellentétes lenne a belső piac célkitűzéseivel.¹²³

Az egyéni jelleg követelményének másik alapvető fogalmi eleme az összehasonlítás mellett a tájékozott használó. A tájékozott használó egy szubjektív kritérium, olyan elképzelt személyt értünk alatta, akinek a tájékozottsága és körületekintése zsinórmértékül szolgál az oltalomképesség eldöntéséhez, és valahol az átlagos fogyasztó és a szabadalmi szakember között helyezhető el. Az Európai Bizottság szerint a tájékozott használó lehet a végfelhasználó, akinek biztos ismerete vagy tudomása van a formatervezési mintáról, tehát az adott iparágban nyilvánosságra került hasonló mintákat már ismeri, és a termék kiválasztásánál egyéb szempontok mellett a formai kialakítást is figyelembe veszi.¹²⁴

Mióta a 2002-es rendelettel bevezették a közösségi formatervezésminta-oltalmi rendszert, a ruházati termékekre benyújtott mintaoltalmi bejelentések száma jelentősen megnőtt. 2003-ban csupán 3156 mintát lajstromoztak be, amelynek száma 2013-ban már 8919-re emelkedett. A 2013-as adatok alapján a locarnói osztályozás szerinti második osztályba tartozó ruházati cikkekre vonatkozó formatervezési minták száma összesen 84 966 volt, amelyet csak a hatodik osztályba tartozó bútorszerek előztek meg.¹²⁵ 2013-ban összesen 725 964 közösségi formatervezési minta volt hatályban az EU-ban.¹²⁶

¹²² KESERŰ BARNA ARNOLD: Az Európai Bíróság első ítélete közösségi formatervezési mintával összefüggésben, in *Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle*, 2013/4. szám, 46. és 52. o., valamint az Európai Unió Bírósága előtt *C-281/10 P. számú, PepsiCo kontra Grupo Promer Mon Graphic ügyben* tett főtanácsnoki indítvány 28-35. pontjai.

¹²³ SZÖLLŐSI GUSZTÁV: Hozzászólás Kesperű Barna Arnold Az Európai Bíróság első ítélete közösségi formatervezési mintával összefüggésben című tanulmányához, in *Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle*, 2013/4. szám, 56. o.

¹²⁴ VAN KEYMEULEN: i. m. 733. o.

¹²⁵ SSC007 – *Statistics of Community Designs*, 15. o. Elérhető: https://oami.europa.eu/tunnel-web/secure/webdav/guest/document_library/contentPdfs/about_oheim/the_office/SSC007-Statistics_of_Community_Designs-2014_en-pdf (2014.11.5.).

¹²⁶ *Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala, Éves Jelentés 2013, 2014*, SZTNH, Budapest, 43. o.

A 2002-es rendelet alapján két híres divattervező kártérítési igényét is elismerték. Az egyik Jimmy Choo esete¹²⁷ volt, aki beperelte a Towerstone Ltd.-t, amiért az lemásolta az egyik közösségi mintaoltalommal védett Jimmy Choo táska designját. A bíróság a divattervezőnek adott igazat, amikor megállapította, hogy egy tájékozott használó számára a két táska egy az egyben megegyezik. A bíróság annak ellenére döntött így, hogy a táskák különböztek a szövet textúrájában, a csatban, és a lyukak számában, amelyeken keresztül a szíj a táska tetején futott.¹²⁸ Hasonlóképpen Karen Millen kártérítési igényét is elismerték,¹²⁹ amikor a tervező beperelte a Dunnes Stores-t három lajstromozás nélküli közösségi formatervezési mintájának megsértéséért. A Dunnes Stores beismerte, hogy lemásolta a mintákat, de állítása szerint az nem minősült bitorlásnak, mivel a minta nem rendelkezett egyéni jelleggel, és így nem is részesülhetett oltalomban. Ennek bizonyítására az alperes fotókat terjesztett a bíróság elé, amelyek Dolce & Gabbana és Paul Smith által tervezett hasonló ruhadarabokat ábrázoltak. A bíróság ennek ellenére úgy ítélte meg, hogy a minta megfelel az egyéni jelleg kritériumának, és kötelezte az alperest, hogy hagyjon fel a másolatok árusításával.¹³⁰

A közösségi formatervezésiminta-oltalmi rendszer tehát praktikus megoldásnak kínálkozik a divattervezők alkotásainak védelmére. A lajstromozott és lajstromozás nélküli közösségi oltalom mind a nagy piaci befektetők, mind a kisebb gazdasági jelentőséggel bíró tervezők számára lehetőséget teremt. Az előbbieik számára értékes előnyt jelent, hogy egyetlen eljárással az egész EU területén egységes oltalmat szerezhetnek, míg az utóbbiak számára nagyobb biztonságot nyújt a minta másolását hatékonyan gátló, külön formalítások nélkül létrejövő lajstromozás nélküli oltalom.¹³¹

ÖSSZEZÉS

Néhány évszázaddal ezelőtt a ruházat még tisztán használati funkcióval bírt, arra szolgált, hogy az emberi testet elfedje, és melegen tartsa. A divat tehát inkább mesterségnek, mint művészetnek számított. Mára azonban a közvélemény arra a megegyezésre jutott, hogy a divat a kreativitás kifejezésének egyik eszköze, és egyes esetekben inkább beszélhetünk viselhető művészetről, mint viselhető ruházatról. Ha az embereket ugyanis a ruházatuk kiválasztásában pusztán a

¹²⁷ *J Choo (Jersey) Ltd. v. Towerstone Ltd.*, [2008] EWHC 346 (Ch) (H. Ct.).

¹²⁸ ELLIS: i. m. 193. o.

¹²⁹ *Karen Millen Ltd. v. Dunnes Stores*, [2007] IEHC 449 (H. Ct.).

¹³⁰ DARCY, JENNIFER: Under-Regulated or Under-Enforced: Intellectual Property, the Fashion Industry and Fake Goods, in *European Intellectual Property Review*, Vol. 35. No. 2. (2013), 90. o.

¹³¹ ZOMBORI: i. m. 38. o.

haszonelvűség vezérelné, akkor egyszerűen addig hordanának egy bizonyos ruhadarabot, amíg az tönkre nem megy, vagy teljesen el nem használódik. Ehelyett az emberek ruházata nagyfokú kifejezőerőről tanúskodik, egy személy öltözködési stílusáról következtethetünk annak személyiségére, az általa képviselt értékekre, és ez az, ami a legfőbb különbséget jelenti a ruházat és a divat között. Véleményem szerint a divattervezők ebből következően művészeknek tekinthetők, akik a művészetük közvetítésére a ruhadarabokat használják, ezért alkotásaik érdemesek a szellemi tulajdonjog által kínált oltalomra.

A divatcikkek funkcionális karaktere és rövid élettartama azonban nagy kihívást jelent a megfelelő jogi védelem megtalálásában. Az USA-ban a bíróságok még ma is azt az elavult nézetet vallják, hogy a ruházati termékek „használati cikknek” minősülnek, ami megfosztja a divattervezőket a jogi oltalom lehetőségétől. Az USA-ban alkalmazott oltalmi formák, mint a szerzői jog, védjegy, trade dress és dizájnsszabadalom a divatcikkek bizonyos elemeit ugyan védelemben részesítik, önmagában a divattervek egészét azonban semmi sem védi meg a divatkalózok támadásától. Ezzel szemben az Európai Unióban ezt a problémát úgy oldották meg, hogy sui generis oltalmi formát hoztak létre a formatervezési minták oltalmára, amely a ruházati termékek külső megjelenésének egészére kiterjedő védelmet képes biztosítani. A kétszintű formatervezésiminta-oltalmi rendszer ráadásul minden iparág és életciklusú termék formatervezési minta igényét megfelelően kielégíti.

Az európai közösségi formatervezésiminta-oltalmi rendszer praktikus megoldásnak bizonyult, így ennek nyomán az USA-ban is hasonló tervezetet terjesztettek a Kongresszus elé. Habár az amerikai törvényhozás éveken át ismételten megtagadta a divatcikkektől a sui generis védelmet, a Kongresszus előtt jelenleg függőben van az *Innovative Design Protection and Piracy Prevention Act* (IDPPPA), amelynek elfogadása az amerikai oltalmi rendszer reformációját jelentené, és gátat szabna a divatkalózkodás terjedésének.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- [1] A szellemi tulajdon-intenzív iparágak hozzájárulása az európai gazdasági teljesítményhez és foglalkoztatáshoz – Összefoglaló, 2013, Európai Szabadalmi Hivatal – Belső Piaci Harmonizációs Hivatal, München – Alicante. Elérhető: http://www.hamisitasellen.hu/wp-content/uploads/2013/10/Osszefoglalo_a_tanulmanybol_1.pdf (2014.10.24.).
- [2] AKANEGBU, ANULI: *Fashion's Moral Dilemma: Exploring How a Lack of Moral Rights in the United States Disproportionately Harms Emerging Fashion Designers*, 2012. május. Elérhető: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2054783 (2014.10.24.).
- [3] CHAPOULLIÉ, CHRISTOPHE: Introduction to Intellectual property rights protection in France, in KIRCHNER, ANDRÉE – KIRCHNER-FREIS, IRIS (szerk.): *Handbuch Moderecht*, 2011, Erich Schmidt Verlag, Berlin, 191-202. o.

- [4] DARCY, JENNIFER: Under-Regulated or Under-Enforced: Intellectual Property, the Fashion Industry and Fake Goods, in *European Intellectual Property Review*, Vol. 35. No. 2. (2013), 82-92. o.
- [5] ELLIS, SARA R.: Copyrighting Couture: An Examination of Fashion Design Protection And Why the DPPA and IDPPPA Are a Step Towards the Solution To Counterfeit Chic, in *Tennessee Law Review*, Vol. 78. No. 1. (2010), 163-212. o.
- [6] FERRILL, ELIZABETH – TANHECO, TINA: Protecting the Material World: The Role of Design Patents in the Fashion Industry, in *North Carolina Journal of Law and Technology*, Vol. 12. Issue 2. (2011), 251-300. o.
- [7] FRYER, WILLIAM T.: European Union (EU) Revolutionizes General Industrial Design Protection, in *Journal of the Patent and Trademark Office Society*, Vol. 84. No. 11. (2002), 899-904. o.
- [8] GYERTYÁNFY PÉTER: A szerzői jog bírói gyakorlata 2006-tól: a védelem tárgya és a mű egysége, in *Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle*, 2012/4. szám, 35-51. o.
- [9] HACKETT, PETAL JEAN: Cutting too Close? Design Protection and Innovation in Fashion Goods, in *CESifo Working Paper Series*, No. 3716. (2012).
- [10] HEDRICK, LISA J: Tearing Fashion Design Protection Apart at the Seams, in *Washington and Lee Law Review*, Vol. 65. No. 1. (2008), 215-273. o.
- [11] HEMPHILL, C. SCOTT – SUK, JEANNIE: The Fashion Originators' Guild of America: Self-Help at the Edge of IP and Antitrust, in *Columbia Public Law Research Paper*, No. 13-344. (2013), 344-367. o.
- [12] HOWARD, LAUREN: An Ingenious Paradox: Intellectual Property Protections for Fashion Designs, in *Columbia Journal of Law and the Arts*, Vol. 32. No. 3. (2009), 101-131. o.
- [13] *Intellectual Property and the U.S. Economy: Industries in Focus*, 2012, U.S. Department of Commerce, Washington. Elérhető: http://www.uspto.gov/news/publications/IP_Report_March_2012.pdf (2014.10.24.).
- [14] *Intellectual Property Rights Intensive Industries: Contribution to Economic Performance and Employment in the European Union*, 2013, European Patent Office – Office for Harmonization in the Internal Market, München – Alicante. Elérhető: http://ec.europa.eu/internal_market/intellectual-property/docs/joint-report-epo-ohim-final-version_en.pdf (2014.10.24.).
- [15] JIMENEZ, GUILLERMO C. – KOLSUN, BARBARA: *Fashion Law: A Guide for Designers, Fashion Executives and Attorneys*, 2014, Bloomsbury Publishing Inc.
- [16] KESERŰ BARNA ARNOLD: A védjegyek összetéveszthetőségének joggyakorlata az USA, az Európai Unió és Magyarország védjegyjogában, in *Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle*, 2012/2. szám, 68-95. o.
- [17] KESERŰ BARNA ARNOLD: Az Európai Bíróság első ítélete közösségi formatervezési mintával összefüggésben, in *Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle*, 2013/4. szám, 40-53. o.
- [18] KESERŰ BARNA ARNOLD: Összetéveszthető? A védjegyek összetéveszthetőségének pozitív jogi és pszichológiai háttere az USA-ban, az Európai Unióban és Magyarországon, in *Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle*, 2012/1. szám, 55-76. o.
- [19] MACCARTHY, BART L. – JAYARATHNE, P. G. S. A.: Fast Fashion: Achieving Global Quick Response (GQR) in the Internationally Dispersed Clothing Industry,

- in CHENG, EDWIN – CHOI, JASON (szerk.): *Springer Handbook on Innovative Quick Response Programs in Logistics and Supply Chain Management*, 2009, Springer, 37-60. o.
- [20] MAX, THEODORE – MULLIN, SHEPPARD: Intellectual Property Protection and Fashion in the United States: The Past, Present and Future, in KIRCHNER, ANDREE – KIRCHNER-FREIS, IRIS (szerk.): *Handbuch Moderecht*, 2011, Erich Schmidt Verlag, Berlin, 217-231. o.
- [21] MOLNÁR KATALIN: *Szerzői jogok az interneten*. Elérhető: http://www.inf.unideb.hu/~bujdosok/kurzusok/halogyak/kisea/szerzoi_jogok_az_interneten_dolg.pdf (2014.10.09.).
- [22] RAUSTIALA, KAL – SPRIGMAN, CHRISTOPHER: The Piracy Paradox: Innovation and Intellectual Property in Fashion Design, in *Virginia Law Review*, Vol. 92. Issue 8. (2006), 1687-1777. o.
- [23] REICHMAN, J. H.: Design Protection in Domestic and Foreign Copyright Law: From the Berne Revision of 1948 to the Copyright Act of 1976, in *Duke Law Journal*, Vol. 1983. No. 6. (1983), 1143-1264. o.
- [24] SCAFIDI, SUSAN: Intellectual Property and Fashion Design, in *Intellectual Property and Information Wealth*, Vol. 1. (2006), 115-131. o.
- [25] SCHIANO DI PEPE, GIORGIO: Protection of Intellectual Property Rights and Fashion Under Italian Law, in KIRCHNER, ANDREE – KIRCHNER-FREIS, IRIS (szerk.): *Handbuch Moderecht*, 2011, Erich Schmidt Verlag, Berlin, 203-207. o.
- [26] SCRUGGS, BRANDON: Should Fashion Design Be Copyrightable? in *Northwestern Journal of Technology and Intellectual Property*, Vol. 6. Issue 1. (2007), 122-137. o.
- [27] SHIRWAIKAR, PRANJAL: Fashion Copying and Design of the Law, in *Journal of Intellectual Property Rights*, Vol. 14. No. 2. (2009), 113-121. o.
- [28] SIDKIN, STEPHEN: Legal Protection of Fashion in the UK, in KIRCHNER, ANDREE – KIRCHNER-FREIS, IRIS (szerk.): *Handbuch Moderecht*, 2011, Erich Schmidt Verlag, Berlin, 208-216. o.
- [29] SPEVACEK, ALEKSANDRA M: Couture Copyright: Copyright Protection Fitting For Fashion Design, in *The John Marshall Review of Intellectual Property Law*, Vol. 9. Issue. 2. (2009), 602-623. o.
- [30] SSC007 – *Statistics of Community Designs*, https://oami.europa.eu/tunnel-web/secure/webdav/guest/document_library/contentPdfs/about_ohim/the_office/SSC007-Statistics_of_Community_Designs-2014_en-pdf (2014.11.05.).
- [31] SUTHERSANEN, UMA: Function, Art & Fashion: Do We Need the EU Design Law? in *Queen Mary School of Law Legal Studies Research Paper*, No. 88. (2011).
- [32] *Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala, Éves Jelentés 2013, 2014*, SZTNH, Budapest, elérhető: http://www.sztnh.gov.hu/hivatalrol/SZTNH_eves_jelentes_2013.pdf (2014.11.05.).
- [33] SZÖLLŐSI GUSZTÁV: Hozzászólás Keserű Barna Arnold Az Európai Bíróság első ítélete közösségi formatervezési mintával összefüggésben című tanulmányához, in *Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle*, 2013/ 4. szám, 54-56. o.
- [34] TU, KEVIN V.: Counterfeit Fashion: The Interplay Between Copyright and Trademark Law in Original Fashion Designs and Designer Knockoffs, in *Texas Intellectual Property Law Journal*, Vol. 18. Issue 3. (2010), 419-450. o.

- [35] VAD LANE-ROWLEY, ULLA: *Using design protection in the fashion and textile industry*, 1997, John Wiley & Sons.
- [36] VAN KEYMEULEN, EVELINE: Copyrighting Couture or Counterfeit Chic? in *Journal of Intellectual Property Law and Practice*, Vol. 7. No. 10. (2012), 728-737. o.
- [37] VAN ROEYEN, GINO – VERDOOLD, DENISE: Intellectual Property: A Dedicated Follower of Fashion? – A Dutch Perspective, in *European Intellectual Property Review*, Vol. 36. Issue 6. (2014), 352-357. o.
- [38] WONG, TEDMOND: To Copy or Not to Copy, That is the Question: The Game Theory Approach to Protecting Fashion Designs, in *University of Pennsylvania Law Review*, Vol. 160. (2012), 1139-1193. o.
- [39] ZOMBORI ZSOLT: Formatervezésiminta-oltalom Magyarországon és az Európai Közösségben – III. rész, in *Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle*, 2006/4. szám, 27-40. o.

FELHASZNÁLT JOGFORRÁSOK

- [1] U.S. Code Title 17 – Copyrights.
- [2] U.S. Code Title 15 – Commerce and Trade.
- [3] U.S. Code Title 35 – Patents.
- [4] Az Európai Parlament és a Tanács 98/71/EK irányelve (1998. október 13.) a formatervezési minták oltalmáról.
- [5] A Tanács 6/2002/EK rendelete (2001. december 12.) a közösségi formatervezési mintáról.
- [6] Az irodalmi és művészeti művek védelméről szóló 1886. évi Berni Egyezmény.

FELHASZNÁLT JOGESETEK

- [1] *Barry Kieselstein-cord, v. Accessories by Pearl, Inc.*, 632 F.2d 989 (1980).
- [2] *C-281/10 P. számú, PepsiCo kontra Grupo Promer Mon Graphic ügy, Európai Bíróság.*
- [3] *Fashion Originator's Guild v. Federal Trade Commission* 312 U.S. 457 (1941).
- [4] *J Choo (Jersey) Ltd. v. Towerstone Ltd.*, [2008] EWHC 346 (Ch) (H. Ct).
- [5] *Karen Millen Ltd. v. Dunnes Stores*, [2007] IEHC 449 (H. Ct.).
- [6] *Louis Vuitton Malletier, v. Dooney & Bourke, Inc.*, No. 04-4941-cv, 454 F.3d 108 (2006).
- [7] *Mazer v. Stein*, 347 U.S. 201 (1954).
- [8] *Peter Pan Fabrics, Inc. v. Brenda Fabrics, Inc.*, 169 F. Supp. 142 (1959).
- [9] *Wal-Mart Stores, Inc. v. Samara Brothers, Inc.* 529 U.S. 205 (2000).
- [10] SZJSZT 7/2005. szakvélemény ruhatervek szerzői jogi védelméről.
- [11] SZJSZT 37/2003. szakvélemény munkaruhák összehasonlításáról.
- [12] SZJSZT 32/2002. szakvélemény a hobbiruhák szerzői jogi védelméről.
- [13]

FELHASZNÁLT INTERNETES FORRÁSOK

- [1] *BPHH kutatás 2013. Az uniós GDP 39%-át a szellemi tulajdon-intenzív ágazatok biztosítják*, elérhető: <http://www.hamisitasellen.hu/2013/10/a-z-unios-gdp-39-at-a-szellemi-tulajdon-intenziv-agazatok-biztositjak/> (2014.10.24.).
- [2] *Ces marques qui me dérangent...*, 2013. február 25., <http://www.thefashionspot.com/runway-news/320417-zara-celine-designer-knockoff/> (2014.10.25.).
- [3] CYRIL FOIRET: *Zara Man vs Balmain Homme: Zara Guilty!*, 2010. augusztus 31., <http://trendland.com/zara-man-vs-balmain-homme-zara-guilty/> (2014.10.25.).
- [4] *How To Spot A Fake Rolex Presidential*, 2013. április 30., <http://raymondleejewelersblog.com/2013/04/30/fake-rolex-presidential/> (2014.10.25.).
- [5] THE FASHION LAW: *U.S. & China Bust Counterfeit Kingpin*, 2012. november 20., elérhető: <http://www.thefashionlaw.com/u-s-china-bust-counterfeit-kingpin/> (2014.10.25.).
- [6] FEDERIQUE RENAUT: *There are Haute Couture Fashion Collections and then...There is Azzedine Alaïa*, 2011. augusztus 1., elérhető: <http://www.benjaminskanarekblog.com/2011/08/01/paris-haute-couture-fashion-week-fall-winter-2011-2012-report-azzedine-alaia/> (2014.10.28.).
- [7] http://tsdr.uspto.gov/#caseNumber=77141789&caseType=SERIAL_NO&searchType=statusSearch (2014.11.01.).

UNGER NIKOLETT

A TISZTESSÉGES ELJÁRÁSHOZ VALÓ JOG AZ ÜGYÁTHELYEZÉS TÜKRÉBEN

BEVEZETÉS

A tisztességes eljárás rendkívül tág és nem új keletű fogalom, értelmezhető úgy is, mint az igazságszolgáltatás valamennyi ágában érvényesítendő alapjog. Ugyanakkor e jog nem korlátozható kizárólagosan erre a hatalmi ágra: az állami tevékenység mindazon elemeire kiterjed, ahol az állampolgárok az állami szervekkel, mint hatóságokkal találkoznak.¹ A tisztességes eljáráshoz való jog korlátozását illetően a 6/1998. (III. 11.) AB határozatban az Alkotmánybíróság kifejezetten kiemelte, hogy *„a tisztességes eljáráshoz való jog abszolút jog, amellyel szemben nem létezik mérlegelhető más alapvető jog vagy alkotmányos cél, mert már maga is mérlegelés eredménye.”* Ezen megállapítás fontos tétel, tekintve, hogy az Alkotmánybíróság speciális szükségesség-arányosság tesztjének alkalmazásával számos alkotmányos jog korlátozásának jogszerűségét megállapította már.²

E jog olyan alapvető, emberi jogokból tevődik össze, amelyek jelenléte és érvényesülése a demokratikus jogállam fő jellemzője. Az emberek nem csupán azt követelhetik meg az államtól, hogy ne sértse meg alapvető jogaikat, hanem azt is, hogy egyedi ügyekben tisztességes eljárás keretében határozzanak az állam szervei.³ Ezen alapjog nélkül demokráciáról aligha lehet szó. A tisztességes eljáráshoz való jog alkotóelemét képező törvényes bíróhoz való jog, valamint az eljárás ésszerű határidőn belüli befejezéséhez való jog azonban időnként még napjaink modern jogrendszereiben is sérelmet szenvedhetnek.

Írásomban egy aktuális témát feszegetek, amely az említett részjogosítványok csorbulását érinti. Magyarország Alaptörvényének negyedik, illetve ötödik módosítása felveti az ügyáthelyezés kérdéskörét, s ezzel együtt a tisztességes eljáráshoz való jog feltétlen érvényesülésének problematikáját. Vitathatatlan, hogy nem pusztán a magyar, hanem a nemzetközi média és a külföldi hírportálok vezető témái közé sorolható a jogintézmény kapcsán kiobbant heves vita.

Vizsgálódásom fókuszpontjának, az ügyáthelyezés történetének szemléltetése előtt dolgozatom első felében igyekszem bemutatni a tisztességes eljáráshoz való jog szabályozását egyrészt az Alkotmány, másrészt az Alaptörvény vonatkozásában, továbbá azt, hogy ezen elv alkotmányosságának

¹ SÁRI JÁNOS – SOMODY BERNADETTE: *Alapjogok*, 2008, Osiris, Budapest, 118. o.

² 6/1998. (III. 11.) AB határozat.

³ HALMAI GÁBOR – TÓTH GÁBOR ATTILA: *Emberi jogok*, 2003, Osiris, Budapest, 703. o.

kritériumai miképpen teljeseznek ki a bírósági eljárások, különös tekintettel a büntetőeljárás során, annak elveiben. Ugyanis e jog részjogosítványainak egy része minden eljárástípusban fellelhető, míg mások csak a büntető eljárásokban érvényesülnek. Az Alaptörvény (korábban Alkotmány) elsősorban az emberi és állampolgári alapjogok szabályozása, ismertetése kapcsán teremt összekötetési pontokat a büntetőeljárással. Ezen alapelvek hézagosak, ugyanis a büntetőeljárás fogja konkretizálva értelmezni ezeket és a gyakorlatban alkalmazni. Ezen elvek mentén kell kiépíteni a büntetőeljárás azon garanciáit, amelyek nem csupán jogszerűvé, de alkotmányos szinten is elfogadottá teszik azokat.⁴

1. TISZTESSÉGES ELJÁRÁSHOZ VALÓ JOG ELEMELI

A tisztességes eljáráshoz való jog több nemzetközi egyezmény által garantált jog. Deklarálása legmagasabb szintű jogforrásunkban, az Alaptörvényben (korábban Alkotmány) is megjelenik. Ezen fejezetben igyekszem bemutatni a tisztességes eljáráshoz való jog alkotmányjogi vetületeit, különös tekintettel arra, hogy ezen alapjog alkotmányosságának kritériumai miképpen teljeseznek ki a büntetőeljárás elveiben. Kísérletet teszek egy olyan összehasonlító követelménylista felállítására, amely tartalmazza azon elemeket, amelyeket a magyar jogforrási hierarchia csúcsán álló Alaptörvény és az 1949. évi XX. törvény, a Magyar Köztársaság Alkotmánya meghatároz.

A tisztességes eljárás fogalma összetett, különféle kardinális elvekből áll. Ezen alapjogok önmagukban is olyan kiemelkedő fontossággal bírnak, hogy önálló vizsgálatuk is elegendő lenne egy tanulmány alapjául, ennél fogva nem törekszem az elvek részletekbe menő szemléltetésére, azonban megítélésem szerint, rövid ismertetésük elengedhetetlenül fontos a tisztességes eljáráshoz való jog garanciáinak megértéséhez. Elemeinek taxatív lajstromozása az említettekre tekintettel, nem lehetséges, azonban a legfontosabbakat szükségesnek látszik prezentálni.

1.1. Az Alkotmány szabályozása

Az Alkotmány 1949-es eredeti szövege a bíróságok előtti egyenlőség elvét csak részben, a tisztességes eljáráshoz való jogot pedig egyáltalán nem tartalmazta. Ennek magyarázata egyrészt a keletkezését meghatározó politikai berendezkedés, továbbá nemzetközi szinten az angolszász eredetű garanciát csak az 1950-es Római Egyezmény tette ismertté, általános alapelvvé. Magyarország az Egyezményt az 1993. évi XXXI. törvénnyel emelte be a belső jogba. Az 1996-ban elfogadott Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya szintűgy

⁴ FARKAS ÁKOS: *A falra akasztott nádpálca, avagy a büntető igazságszolgáltatás hatékonyságának korlátai*, 2002, Osiris, Budapest, 81. o.

garantálja e jogot. Deklarálása így indokolttá vált a legmagasabb szintű jogforrásunkban, az Alkotmányban is.⁵

Az Alkotmány 57. § (1) bekezdésének szabályozását az Alkotmány módosításáról szóló 1989. évi XXXI. törvény alakította ki, amellyel a tisztességes eljáráshoz való jog és a bíróság előtti egyenlőség alapelve alkotmányos szintre emelkedett. A jogalkotó az erre vonatkozó szabályokat az Alkotmány XII. Fejezetébe foglalta, amely az alapvető jogokat és kötelezettségeket tartalmazza.⁶ Követelményét a bíróságok szervezetéről és igazgatásáról szóló 1997. évi LXVI. törvény is hangsúlyozza.⁷

Az Alaptörvény a tisztességes eljáráshoz való jogot kissé kibővítette a nemzetközi követelményeknek, egyezményeknek megfelelően.

1.2. Az Alaptörvény szabályozása

A tisztességes eljáráshoz való jog több alaptörvényi rendelkezésben is megtalálható. Az Alaptörvény (a korábbi Alkotmánnyal ellentétben) kifejezetten és nyomatékosan két helyen rögzíti a tisztességes eljáráshoz való jogot. Egyrészt az Alaptörvény XXIV. cikk (1) bekezdése általánosságban, minden hatóság vonatkozásában határoz meg garanciákat. *„Mindenkinek joga van ahhoz, hogy ügyeit a hatóságok részleghajlás nélkül, tisztességes módon és ésszerű határidőn belül intézzék.”*⁸ Ezt követően a XXVIII. cikkben foglalkozik azon igazságszolgáltatási alapelvekkel, amelyek főként a büntetőjog területén érvényesülnek.

1.2.1. A törvény által felállított bírósághoz való jog

Az Alaptörvény XXVIII. cikkének (1) bekezdése kimondja: *„Mindenkinek joga van ahhoz, hogy az ellene emelt bármely vádat vagy valamely perben a jogait és kötelezettségeit törvény által felállított, független és pártatlan bíróság tisztességes és nyilvános tárgyaláson, ésszerű határidőn belül bírálja el.”*⁹ Mind a polgári, mind a büntető jellegű eljárásokra vonatkozó szabályoknak eleget kell tenniük annak a kíváncsnak, hogy az eljáró bíróságnak törvény által létrehozottnak kell lennie. Az Emberi Jogok Európai Bíróságának gyakorlatában bíróság alatt olyan szervet kell értenünk, amely jogosult arra, hogy az előtte folyó

⁵ JAKAB ANDRÁS: *Az Alkotmány kommentárja*, 2009, Századvég, Budapest, 2009-2011. o.

⁶ SÁRI – SOMODY: *i. m.* 118. o.

⁷ A bíróságok szervezetéről és igazgatásáról szóló 1997. évi LXVI. törvény 9. § *„Mindenkinek joga van ahhoz, hogy bírói útra tartozó ügyét független és pártatlan bíróság tisztességes eljárás során és ésszerű határidőn belül bírálja el.”*

⁸ Alaptörvény XXIV. cikk (1) bek.

⁹ Alaptörvény XXVIII. cikk (1) bek.

ügyben a felekre nézve kötelező, végleges és végrehajtható határozatot hozzon.¹⁰ Ennélfogva a nemzetközi dokumentumok szabályozásával összhangban, hazánkban az igazságszolgáltatást a bíróságok gyakorolják. Azok hatáskörére, valamint illetékességére vonatkozó szabályokat az egyes eljárási törvények állapítják meg.

1.2.2. A független és pártatlan bírósághoz való jog

A bíróságok függetlensége és pártatlansága egymáshoz közel álló, részben egymást átfedő viszonyban álló fogalmak. A függetlenség egyfajta szervezeti szabadságot jelent, a pártatlanság követelménye ezzel szemben inkább személyi szabadságra utal. A bíró tevékenységének gyakorlása során csak az Alaptörvénynek és a törvényeknek van alárendelve, a legjobb tudása és saját lelkiismerete szerint jár el. A bírakat tisztségükből csak sarkalatos törvényben meghatározott okból és eljárás keretében lehet elmozdítani. Döntéseiket külső vagy belső befolyástól mentesen hozzák.¹¹ A pártatlanság megvalósulásának jogi eszközei az összeférhetetlenség, az együttalkalmazási tilalmak, illetve a kizárás intézménye.¹²

A pártatlanság követelményét az Alkotmánybíróság több ítéletében is megfogalmazza: „A pártatlan bírósághoz való alkotmányos alapjog az eljárás alá vont személy iránti előítélet mentesség és elfogulatlanság követelményét támasztja a bírósággal szemben. Ez egyrészt magával a bíróval, a bíró magatartásával, hozzáállásával szembeni elvárás, másrészt az eljárás szabályozásával kapcsolatos objektív követelmény: el kell kerülni minden olyan helyzetet, amely jogos kétséget kelt a bíró pártatlansága tekintetében.”¹³ Az Alkotmánybíróság a 72/2009. (VII. 10.) AB határozatában ezzel kapcsolatosan kifejtette, hogy amennyiben kétség merül fel a bírák pártatlanságát illetően, akár annak látszatában, az sérti a tisztességes eljáráshoz való jogot.¹⁴

A bíróságnak végrehajtható hatalomtól függetlennek kell lennie, de nem feltétlenül kell az adott állam rendes bírósági szervezetrendszerébe tagozódnia. Az Alkotmánybíróság a 604/B/1990. számú határozatában kifejti, hogy e követelménynek a választottbíróság intézménye ugyancsak megfelel.¹⁵ Hazánkban a bíróságok szervezetéről és igazgatásáról szóló 2011. évi CLXI. törvény rendelkezései az Alaptörvénnyel összhangban tartalmazzák az igazságszolgáltatás legfontosabb követelményeit.

¹⁰ HALMAI–TÓTH: i. m. 707. o.

¹¹ VISEGRÁDY ANTAL: Az igazságszolgáltatás néhány aktuális kérdése, in *Közjogi Szemle*, 2009/4. szám, 36. o.

¹² KUKORELLI ISTVÁN (szerk.): *Alkotmánytan I*, 2007, Osiris, Budapest, 568. o.

¹³ 67/1995. (XII. 7.) AB határozat.

¹⁴ KÁDÁR ANDRÁS KRISTÓF: A tisztességes eljáráshoz és a védelemhez való jog húsz éve Magyarországon, in *Fundamentum*, 2009/4. szám, 72. o.

¹⁵ 604/B/1990. AB határozat.

A függetlenség teremtette meg az összeférhetetlenség elvét is. Ezen elv egyik aspektusa a hivatali összeférhetetlenség, amely szerint a bíró más tisztséget nem viselhet, továbbá politikai párt tagja nem lehet. Munkája mellett csak tudományos, irodalmi, művészeti vagy oktató munkát végezhet.¹⁶

1.2.3. A tárgyalás nyilvánosságának elve

Az ügy nyilvános tárgyalásához való jog kettős szereppel bír. Egyfelől biztosítja az igazságszolgáltatás működésének ellenőrzését a társadalom részéről, másrészt preventív és nevelő funkciót szolgál. A nyilvánosság tárgya alapján beszélhetünk intézményi-szervezeti és eljárási nyilvánosságról, az előbbi az igazságszolgáltatás működési adatait, az utóbbi pedig a bírósági eljárások során keletkezett adatokat érinti. A bírósági eljárásokon belül megkülönböztethetjük a tárgyalás nyilvánosságát, a bírósági iratok nyilvánosságát, valamint az ítéletek nyilvánosságát.¹⁷

A tárgyalás nyilvánosságának célja, hogy a büntetőjog tilalmai eljussanak a közösség tagjaihoz.¹⁸ A nyilvánosság elve a büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvényben is kiemelkedően fontos szereppel bír. A törvényhozó nem a Be. I. Fejezetében – a régi Be.-vel ellentétben – rögzíti, hanem a XI. Fejezetben, ahol a bírósági eljárás általános szabályairól rendelkezik. A nyilvános tárgyaláshoz való jog nem abszolút jog. Magyarországon a Be. és Pp. rögzíti azokat az eseteket, ami felhatalmazást ad a bírónak, hogy a tárgyalásról kizárja a nyilvánosságot. A Be. 237. § (1) bekezdés szerint a bíróság tárgyalása főszabály szerint nyilvános, e jog azonban a törvény alapján, és a bíróság mérlegelési döntésének megfelelően korlátozható.¹⁹ A tanács elnöke a hallgatóság létszámát meghatározhatja, valamint a bíróság hivatalból vagy – ügyési, vádlotti, védői, sértetti, tanúi – indítványra a tárgyalásról, vagy annak egy részéről kizárhatja a nyilvánosságot.²⁰

A polgári peres eljárásban minősített adat, üzleti titok vagy külön törvényben meghatározott más titok megőrzése érdekében lehetséges. A bíróság a nyilvánosságot a közérkölcös védelmében, kiskorú védelmében, valamint az ügyfél kérelmére abban az esetben is kizárhatja, ha az a fél személyiségi jogainak védelme érdekében indokolt. A bíróság a nyilvánosságot különösen indokolt esetben a tárgyalásnak a tanúkihallgatással érintett részéről akkor is kizárhatja, ha a tanú adatainak zártan kezelését rendelte el, és a zárt tárgyaláson történő

¹⁶ FARKAS: i. m. 86. o.

¹⁷ BADÓ ATTILA: *A bírói függetlenség, a tisztességes eljárás és a politika*, 2011, Gondolat Kiadó, Budapest, 159. o.

¹⁸ 58/1995. (IX. 15.) AB határozat.

¹⁹ A büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény 237. § (1) bek.

²⁰ BARTKÓ RÓBERT – DÁVID LILLA – HORVÁTH PÉTER (et. al.): *Büntetőeljárás jog I*, 2012, Universitas, Győr, 89. o.

meghallgatás a tanú, illetve hozzátartozója életének, testi épségének a megóvása érdekében feltétlenül szükséges.²¹

Azonban hiába rendelt el a bíróság zárt tárgyalást és zárta ki magáról a tárgyalásról a nyilvánosságot az Alkotmánybíróság az 58/1995. (IX. 15.) határozatában kifejti, hogy a bíróság a tárgyaláson hozott határozatát akkor is nyilvánosan köteles kihirdetni, ha a nyilvánosságot kizárta. E jogot alkotmányos követelménynek tekinti és hivatkozik az 1993. évi XXXI. törvénnyel kihirdetett, az emberi jogok és az alapvető szabadságjogok védelméről szóló Egyezmény 6. cikk 1. pontjára, továbbá az 1976. évi 8. törvényerejű rendelettel kihirdetett Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányának 14. cikk 1. pontjára.²² Ezen rendelkezés a Be. 239. § (2) bekezdésében is fellelhető.

1.2.4. Az ésszerű időn belüli tárgyaláshoz való jog

Az egyénnek mindig jelentős érdeke fűződik ahhoz, hogy ügyében mielőbb érdemi és jogerős döntés szülessen. Az eljárás elhúzódása, annak ésszerűtlen időtartama megkérdőjelezheti a jogbiztonság követelményét és azzal együtt megingathatja az egyénnek az igazságszolgáltatásba vetett hitét.²³

Az eljárások ésszerű határidőn belül történő befejeződéséhez fűződő követelménye alapvető fontosságát hazánk Alkotmánybírósága több ízben is kiemelte. Meghatározott egyfajta prioritást, amikor kinyilvánította, hogy a közvetlen alkotmányi garanciák gazdaságossági és célszerűségi okokból az eljárás egyszerűsítése vagy az időszerűség követelményének érvényesülése címén sem mellőzhetők.²⁴ Az ésszerű határidő követelménye általános alapelv, amely a polgári és büntetőeljárásban egyaránt érvényesül. A polgári perrendtartásról szóló 1952. évi törvény a bíróság feladatai között említi e jogot.²⁵ Adott ügy végső elintézésére törvényi határidőt nem lehet előírni, hiszen ez mindig az adott ügy bonyolultságától, a felek magatartásától függ. Mint ahogy már említettem, az Alkotmánybíróság több határozatában is foglalkozott az ésszerű idő meghatározásával, ezek közül a 8/1992. (I. 30.) AB határozat kimondja, hogy az ügyek elbírálására az az ésszerű idő, amelynek tartama alatt az adott ügy elbírálnak, megalapozott döntés hozható. Az indokolatlan késlekedés az ésszerű határidőn belüli döntésre vonatkozó kötelezettség megszegésének tekinthető.²⁶ Eljárás szándékos elhúzódása mind a polgári, mind a büntető ügyekben jelen van, továbbá a meg nem jelenés, az indokolatlan ellenkérelmek, a késedelmes eljárási cselekmény teljesítés, és nem utolsón sorban

²¹ A polgári perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvény (a továbbiakban: Pp.) 5. § (2) bek.

²² 58/1995. (IX. 15.) AB határozat.

²³ MAVI VIKTOR: *Az Európa Tanács és az emberi jogok*, 1993, Budapest, 151. o.

²⁴ 49/1998. (XI. 27.) AB határozat.

²⁵ Pp. 2. § (1) bek.

²⁶ 8/1992. (I. 30.) AB határozat.

a szándékos távolmaradás egyaránt eredményezhetik az eljárás elhúzódását.²⁷ Számos olyan pervezető, akár személyi szabadság korlátozásáig, vagy vagyoni hátrányig terjedő intézkedés áll a bíróság intézkedésére, amikkel ezt kiküszöbölheti. Másfelől a bíróságnak is eljárási határidőkkel kell dolgoznia, amelyeket be kell tartania, illetve tartatnia, és amelyek a bíróságon is számon kérhetők.

1.2.5. Az ártatlanság védelme

Az ártatlanság védelme kiemelkedő jelentőségéről tanúskodik, hogy mind az Alaptörvényben, mind a büntetőeljárásról szóló törvényben deklarálja a jogalkotó. Azonban a már említett nemzetközi dokumentumokkal ellentétben hazai jogforrásaink negatív módon, tilalomként szabályozzák a kérdéses alapelvet.²⁸ Az Alaptörvény értelmében „*Senki nem tekinthető bűnösnek mindaddig, amíg büntetőjogi felelősségét a bíróság jogerős határozata nem állapította meg.*”²⁹ Így azzal a személlyel szemben, akinek bűnössége még nem nyert megállapítást, nem alkalmazhatók azon jogkövetkezmények, amelyek a bűnösség fennálláshoz kötődnek. Az ártatlanság védelme abszolút jog: korlátozására nincs lehetőség. Az Alkotmánybíróság szerint e tétel nem értelmezhető akként, hogy a bíróságok ne alkalmazhatnának bizonyos – alapjogokat is korlátozó – intézkedéseket a gyanúsítottal szemben. E körbe tartozik többek között az őrizetbe vétel, az elzárás, a letartóztatás, és a lakhelyelhagyási tilalom.³⁰ A büntetőeljárásról szóló törvény az ártatlanság védelméhez szorosan kapcsolódó, járulékos elveket is említ: a bizonyítási teher, a bizonyítási kétség értékelése és az önvádra kötelezés tilalma.

A bizonyítási teher (*onus probandi*) jogintézményéről a Be. 4. § (1) bekezdése rendelkezik. Kimondja, hogy a vád bizonyítása a vádlót terheli. Ennek terhe és kötelezettsége a következőket jelenti: a vádat alátámasztó bizonyítási eszközök felkutatását, beszerzését, megvizsgálását az ügyész által, továbbá azoknak a bíróság rendelkezésére bocsátását, illetve az indítványok megtételét, másrészt az e tárgyban az ügyészhez intézett bírósági megkeresés teljesítését. Kivételes esetekben magánszemélyeket is terhelhet bizonyítási kötelezettség: többek között a magánvádlót magánvádas ügyekben.³¹

A Be. 4. § (2) bekezdése szerint: „*A kétséget kizáróan nem bizonyított tény nem értékelhető a terhelt terhére.*” Ezen szabály érvényesülése a római jog egyik

²⁷ *Eljárások gyorsítása, ügyáthelyezés – Kossuth Rádió 180 perc.* Elérhető: <http://www.youtube.com/watch?v=2WeuoQrFs0g> (2014.01.16.).

²⁸ BARTKÓ – DÁVID – HORVÁTH (et. al.): *i. m.* 83. o.

²⁹ Magyarország Alaptörvénye XXVIII. cikk (2) bek.

³⁰ 3/1998. (II. 11.) AB határozat.

³¹ BARTKÓ – DÁVID – HORVÁTH (et. al.): *i. m.* 85. o.

jogelvére vezet vissza, az „*in dubio pro reo*” elvére.³² A bizonyítási kétség fennállhat a tényállás egésze, a tényállás egy része, vagy az elkövető vonatkozásában. Ezekben a helyzetekben nyújt eligazítást az említett elv, amely értelmében ténybeli kétség esetén a terhelt javára kell dönten. Ez esetben tehát bizonyosság hiánya miatt marad el a bűnösség megállapítása. Hiába nyilvánvaló valaki bűnössége, ha nem tudják jogszerűen bizonyítani, ártatlan marad.³³

A bűnösség kifejezés az Alaptörvény alkalmazásában olyan felelősséget jelent, amely represszív szankció alkalmazására adhat alapot. Így ezen alapelv elsősorban a büntetőeljáráshoz kapcsolódik, azonban azon túlmutató érvényessége is van. Kiterjed más típusú eljárásokra, mint például a közigazgatási, fegyelmi, szabálysértési ügyekre.³⁴ Nem tartozik viszont a bűnösség fogalmába az olyan felelősség, amely restoratív vagy reparatív szankció alkalmazására adhat okot, mint például a kártérítés.³⁵

A Be. 8. §-a az önvádra kötelezés tilalmát fogalmazza meg. Ezen alapelv az ember természetes ösztönéből fakadó magatartás törvényi elismerése.³⁶ „*Senki sem kötelezhető arra, hogy önmagát terhelő vallomást tegyen, és önmaga ellen bizonyítékot szolgáltatson.*”³⁷ E körben indokolt utalni az Egyesült Államokban kialakult gyakorlatra. A „*nemo tenetur*” elve az úgynevezett Miranda szabály által került be az európai joggyakorlatba. Ennek lényege, hogy az őrizetbe vett személy nem köteles vallomást tenni, illetve a vallomás tételét a kihallgatás folyamán bármikor megtagadhatja, és amit mond, az bizonyítékként felhasználható ellene.³⁸ A hallgatás joga hatályos jogunkban is megszilárdult, és nyilvánvaló, hogy jogelméleti és jogtörténeti előzményt jelent a Miranda szabály, mely megalapozza a hazai jogrendszerben is a garanciális jog beépülését.

1.2.6. A védelemhez való jog

Az Alaptörvény XXVIII. cikkének (3) bekezdése a védelemhez való alkotmányos jogot szabályozza, amelyet meg kell különböztetni a védelemhez való jogot deklaráló törvényi szintű rendelkezésektől. Az alkotmányos garancia hatóköre ugyanis eltérhet a törvényi alapelvtől, annál szűkebb vagy szélesebb is lehet.³⁹ Így, ha az Alaptörvény és a Be. rendelkezéseit összevetjük, feltűnik a védelemre

³² BÁNÓCZI ROZÁLIA – RIHMER ZOLTÁN: *Latin nyelvkönyv joghallgatók számára*, 2000, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 66. o.

³³ 11/1992. (III. 5.) AB határozat.

³⁴ BÁN TAMÁS: *A tisztességes eljárás és annak fontos vonása: az ártatlanság védelme*, 1999, INDOK, Budapest, 123. o.

³⁵ 26/B/1998. AB határozat.

³⁶ CSÉKA ERVIN – FANTOLY ZSANETT – KÁROLYI JUDIT (et. al.): *A büntetőeljárás jog alapvonalai 1*, 2006, Bába Kiadó, Szeged, 81. o.

³⁷ 1998. évi XIX. törvény a büntetőeljárásról. 8.§.

³⁸ CSÉKA – FANTOLY – KÁROLYI (et. al.): *i. m.* 81. o.

³⁹ 20/2005. (V. 26.) AB határozat.

jogosultak körének eltérő szabályozása. Az Alaptörvény „büntetőeljárás alá vont személy”-ről rendelkezik, míg a Be. „terhelt”-et említ. Az Alaptörvény tehát szélesebben határozza meg a személyi kört. Az alkotmányos alapjog megfogalmazásában a „személy” kifejezés kiterjed a természetes és a jogi személyekre, illetve a jogi személyiséggel nem rendelkező jogalanyokra is. Továbbá e körbe a terheltén kívül beletartozik a még terheltté nem nyilvánított, de eljárás alá vont személy is. A védelemhez való jog alkotmányos büntetőeljárási alapelve az eljárás minden mozzanatában jelen van, és számtalan részletszabályban ölt testet. Ezen jog a büntetőeljárás alá vont személy jogaiban és a hatóságok kötelezettségeiben egyaránt fellelhető.⁴⁰ Az Alkotmánybíróság esetjoga alapján megállapítható, hogy e szabályba beletartozik a védekezés előkészítése és a vádról való tájékoztatás, csakúgy, mint a védőhöz való jog és a fegyverek egyenlősége.⁴¹

1.2.7. A fegyverek egyenlőségének elve

A tisztességes eljárásnak általánosan és nem vitatottan elismert eleme a fegyverek egyenlősége. Nem kifejezetten csak a büntetőügyekben kap hangsúlyos szerepet. Azt hivatott biztosítani, hogy a vádnak és a védelemnek is ugyanazok a jogi eszközök álljanak rendelkezésére az eljárás során. A fegyverek egyenlőségének egyik feltétele a felek mindegyikének személyes jelenléte az eljárás során, továbbá, hogy az ügyben releváns, lényeges adatokat a vád, illetve a terhelt és a védő ugyanolyan teljességében és mélységében ismerhessék meg.⁴² Ezen elv elérése a büntetőeljárás során csupán cél, nem valósul meg teljes körűen, hisz más jogok ez elé kerülhetnek, mint például az emberi méltósághoz való jog, a személyi szabadsághoz való jog, vagy a legalitás követelménye.

1.2.8. A jogorvoslathoz való jog

A jogorvoslat joga kardinális eleme a tisztességes eljárásnak. E jog biztosítása nélkül önkénymentes, tisztességes ítélkezés aligha képzelhető el. Az Alaptörvény XXVIII. cikkének (7) bekezdése szerint „Mindenkinek joga van ahhoz, hogy jogorvoslattal éljen az olyan bírósági, hatósági és más közigazgatási döntés ellen, amely jogát vagy jogos érdekét sérti.” E rendelkezés alapján a jogorvoslati jog „mindenkit” megillet. E fogalom pontos tartalmát a törvényalkotó az eljárási törvényekben pontosítja azzal, hogy meghatározza, hogy az eljárás mely szereplőit tekinti úgy, akiknek a joga, jogos érdeke sérülhetett az eljárás

⁴⁰ BALOGH ZSOLT – HOLLÓ ANDRÁS: *Az értelmezett Alkotmány*, 2009, Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 556. o.

⁴¹ HALMAI – TÓTH: i. m. 724. o.

⁴² BARTKÓ – DÁVID – HORVÁTH (et. al.): i. m. 93. o.

lefolytatása során, azaz megjelöli azok körét, akik élhetnek a jogorvoslat lehetőségével.⁴³

A nemzetközi emberi jogi dokumentumokban az ismertetett jog kettős szerepet tölt be. Az egyezmények egyfelől az adott nemzetközi dokumentumban garantált jogok megsértése esetén a mindenkit megillető jogérvényesítésről rendelkeznek, másfelől a bírósági és hatósági döntésekkel szembeni jogorvoslatról, azaz a határozatok felülvizsgálatának lehetőségéről szólnak.⁴⁴

1.2.9. *Nullum crimen sine lege, Nulla poena sine lege*

Az Alaptörvény XXVIII. cikk (4) bekezdésének⁴⁵ gyökere a *nullum crimen sine lege* elve, amelynek értelmében senkit nem lehet bűncselekmény miatt felelősségre vonni, ha a cselekményét annak elkövetésekor a törvény nem rendelte büntetni.⁴⁶ Olyan alapjog, amely nemcsak a jogalkalmazót köti, hanem a jogalkotót is. Csaknem valamennyi demokratikus berendezkedésű állam alkotmányában fellelhető. E követelményt az Alkotmánybíróság egyik határozatában sem mondja ki explicit módon, de ilyen értelmezést követ többek között a 11/1992. (III. 5.) AB határozat is. Ez az úgynevezett első elévülési határozat, amely az Alkotmánybíróság legkiemelkedőbb és legfontosabb döntései közé tartozik. Értelmezésében a *nullum crimen sine lege* és a *nulla poena sine lege* a büntetőjogi legalitás elvének része.⁴⁷ A *nullum crimen sine lege* elv feltételét nem lehet mások jogai védelmére irányuló valamely alkotmányos feladat ellátásával pótolni.⁴⁸

Az elv nem csupán alkotmányos princípium, hanem több nemzetközi dokumentumban is fellelhető alapelv. Az Európai Emberi Jogi Egyezmény 7. cikke, valamint az ENSZ Egyezségokmánya 15. cikke is nevesíti a *nullum crimen sine lege* és a *nulla poena sine lege* alapelveket.⁴⁹

⁴³ HALMAI – TÓTH: i. m. 717. o.

⁴⁴ Uo. 715. o.

⁴⁵ Alaptörvény XVIII. cikk (4) bek.: „Senki nem nyilvánítható bűnösnek, és nem sújtható büntetéssel olyan cselekmény miatt, amely az elkövetés idején a magyar jog vagy – nemzetközi szerződés, illetve az Európai Unió jogi aktusa által meghatározott körben – más állam joga szerint nem volt bűncselekmény.”

⁴⁶ GELLÉR BALÁZS JÓZSEF: *A magyar büntetőjog tankönyve I. Általános tanok*, 2008, Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 50. o.

⁴⁷ BELOVICS ERVIN – GELLÉR BALÁZS – NAGY FERENC – TÓTH MIHÁLY: *Büntetőjog I. A 2012. évi C. törvény alapján*, 2012, HVG-ORAC, Budapest, 66. o.

⁴⁸ TÓTH MIHÁLY: *A magyar büntetőeljárás az Alkotmánybíróság és az európai emberi jogi ítélkezés tükrében*, 2001, KJK-KERSZÖV, Budapest, 38. o.

⁴⁹ GELLÉR: i. m. 50. o.

2. A BÍRÓSÁGOK IGAZGATÁSA

Az európai bírósági igazgatási rendszereknek döntően három modelljét lehet elkülöníteni. A klasszikus modell esetén működnek igazságszolgáltatási tanácsok, azonban ezek hatásköre csupán a bírák kiválasztására korlátozódik. Költségvetési, szervezeti és működési feladatok az Igazságügyi Minisztériumhoz tartoznak. A minisztériumi modell különlegessége, hogy a bírósági igazgatás céljából nem jön létre külön igazgatási tanács. E két sémától élesen elkülönül a harmadik, amelynek sajátossága, hogy a létrejött bírói tanácsoknak széles hatáskörük van, amely kiterjed egyrészt a bírák kiválasztására, továbbá a költségvetési és szervezeti adminisztrációs feladatokra is. Így egyfajta ellensúlyt képeznek a végrehajtó és a törvényhozó hatalommal szemben. Ez utóbbi modell valósult meg Magyarországon is 1997-ben az Országos Igazságszolgáltatási Tanács felállításával.⁵⁰

2.1. Rendszerváltás reformja

A rendszerváltás a magyar bírósági rendszer felépítését és igazgatását számottevően nem befolyásolta. Igazgatásuk – egészen az 1997. évi bírósági reform bekövetkezéséig – két pilléren nyugodott: egyfelől a külső, másrészt a belső igazgatási tevékenységen. A külső igazgatást az igazságügyért felelős miniszter, a belső igazgatást pedig a bírósági vezetők gyakorolták. A rendszerváltást követő szabályozás e modellt fenntartva, az igazságügyért felelős miniszter jogainak erőteljes korlátozását jelölte ki feladatául. Ennek indoka az volt, hogy az igazságügyért felelős miniszter személyében számos olyan jogkör összpontosult, amelyek alkalmasak voltak az ítélezés befolyásolására.⁵¹ Félő volt, hogy a szervezeti függetlenség elve megtörik. Ezzel kapcsolatosan fejtette ki véleményét az Alkotmánybíróság az 53/1991. (X. 31.) és a 38/1993. (VI. 11.) határozatában. Megállapította, hogy, ezen szabályozás nem sérti a bírói függetlenség alkotmányos elvét, ezért az indítványokat elutasította. Indokolásában rögzítette, hogy *„nem feltétlenül alkotmányellenes az olyan törvényi szabályozás, amely – a bírói függetlenség sérelme nélkül – bizonyos igazgatási feladat- és hatásköröket ad az igazságügy miniszternek a bírósági ítélezés személyi és tárgyi feltételeinek kialakításával kapcsolatban.”*⁵² Ugyanakkor hangsúlyozta, hogy az Országgyűlés hatásköre az optimális szabályozási mód kiválasztása, amellyel kapcsolatban nem csupán egyetlen lehetséges megoldás van.

⁵⁰ SZÓKE LÍVIA: *A bírói önigazgatás megszüntetése*. Elérhető: http://meltanyossag.ikon.tent.hu/files/meltany/imce/kp_a_biroi_onigazgatas_megszuntetese_120313.pdf (2014.12.22.).

⁵¹ KUKORELLI: i. m. 576. o.

⁵² 53/1991. AB határozat.

A Parlament ezen alkotmányos aggályokat oly módon oldotta fel, hogy az 1996. április 23-i ülésen elfogadta azt az álláspontot, hogy az igazságszolgáltatásnak a végrehajtó hatalomtól teljesen el kell válnia, és a külső igazgatást át kell vennie a bírósági szervezeten belül egy új jogintézménynek.⁵³

Az újonnan kialakított rendszer a bíróságok központi igazgatásának feladatát az Országos Igazságszolgáltatási Tanácshoz (OIT) telepítette.⁵⁴

2.2. Országos Igazságszolgáltatási Tanács

Az említett okok vezettek következésképpen a bírósági szervezeten belül egy új, a magyar jogban eddig ismeretlen intézmény bevezetéséhez, melynek alapját az Országgyűlés által elfogadott, a bíróságok szervezetről és igazgatásáról szóló 1997. évi LXVI. törvény adta.⁵⁵

Az Országos Igazságszolgáltatási Tanács tizenöt tagú testület, amely egyfelől hivatásos bírákból, másfelől külső hatalmi ágak által delegált tagokból (két országgyűlési képviselő, az igazságügyért felelős miniszter, a legfőbb ügyész), továbbá a Magyar Ügyvédi Kamara elnökéből állt. Bírait közvetett módon választották.⁵⁶

Az Országos Igazságszolgáltatási Tanács általános feladatköre a Bszi. szerint: „*a bírói függetlenség alkotmányos elvének megtartásával ellátja a bíróságok igazgatásának központi feladatait, és felügyeletet gyakorol az ítélőtábla és a megyei bíróság elnökének igazgatási tevékenysége felett*”.⁵⁷ Hatáskörébe tartozott továbbá a bírósági vezetők kinevezése, felmentése, ezen felül előzetes véleménynyilvánítás a Legfelsőbb Bíróság elnökének jelöléséről, valamint az elnökhelyettes pályázatáról. Az igazgatás ellátása érdekében a bíróságokra nézve kötelező erejű szabályzatokat, ajánlásokat készített, továbbá határozatokat hozott, amelyek közül számos döntés a mai napig hatályban van.

Az Országos Igazságszolgáltatási Tanács testületként gyakorolta hatáskörét. Határozatképessége a tagok kétharmados jelenlétét követelte meg. Határozatait egyszerű többséggel hozta, kétharmados többség egyetlen esetben, a választott tag kizárásához volt szükséges.⁵⁸

A testületi irányításból természetesen következett, hogy az Országos Igazságszolgáltatási Tanács döntéseiben partikuláris érdekek érvényesültek, a gyorsan megoldandó problémák kezelése is hónapokig húzódott. Ezért a 2011.

⁵³ GATTER LÁSZLÓ: *Az igazságszolgáltatás reformja 1987-1997*, 2004, KJK-KERSZÖV, Budapest, 153. o.

⁵⁴ Uo. 153. o.

⁵⁵ KENGyel MIKLÓS: *Magyar polgári eljárásjog*, 2010, Osiris, Budapest, 95. o.

⁵⁶ KUKORELLI: i. m. 576. o.

⁵⁷ Uo. 577. o.

⁵⁸ Uo. 577. o.

január 1-jével, illetve a 2011. március 1-jével bevezetett új jogszabályok az OIT számos jogosítványát az OIT elnökének jogkörébe utalták.⁵⁹

Elnöke a Legfelsőbb Bíróság mindenkori elnöke volt. Ezzel kapcsolatosan merül fel az intézménnyel szemben megfogalmazott azon kritika, hogy a Legfelsőbb Bíró személyében keverednek a szakmai és igazgatási szerepek. Ennek magyarázata, hogy az elnök egy személyben volt az Országos Igazságszolgáltatási Tanács és a Legfelsőbb Bíróság elnöke. Irányította az OIT Hivatalát, egyúttal eleget kellett tennie belső igazgatási teendőinek.⁶⁰

2.3. Országos Bírói Tanács

A 2012. január 1-jétől hatályos Alaptörvény végrehajtásaként a bíróságok szervezetéről és igazgatásáról szóló 2011. évi CLXI. törvény (a továbbiakban: Bszi.), valamint a bírák jogállásáról és javadalmazásáról szóló CLXII. törvény (a továbbiakban: Bjt.) a fent bemutatott minta hibáinak megszüntetését, az egész bírósági rendszert és ítélkezést korszerűbb és hatékonyabban működő pályára kívánja állítani. Cél egy olyan konstrukció kialakítása volt, ahol a szakmai és igazgatási hatáskörök nem keverednek.⁶¹ Az említett törekvések köszönnek vissza a 2011. évi CLXI. törvény preambulumban is, miszerint Az Országgyűlés törvényalkotását a bírósági hatáskörök jogállami szintű, hatékony ellátása, a bírói függetlenség elvének maradéktalan megvalósítása és az ítélkezés egységének biztosítása vezérelte.

A hatályos szabályozás kettéosztotta a feladatokat. A bíróságok központi igazgatását az Országos Bírói Hivatal (OBH) elnöke látja el, munkáját elnökhelyettesek és a Hivatal segíti. Az OBH elnökének igazgatási munkáját a bírók által választott, kizárólag bírákból álló Országos Bírói Tanács (OBT) felügyeli. A szabályozás módosításával különvált a szakmai vezetésért felelős Kúria elnökének és a bírósági igazgatás vezetőjének személye.⁶² Az Alaptörvény 25. cikke szerint a bíróságok igazgatásában a bírói önkormányzati szervek is közreműködnek.⁶³

A tizenöt tagú Országos Bírói Tanács, amelynek az élén a Kúria elnöke áll, felügyeleti és véleményező funkciót lát el. A további tizennégy bíró tagját a bírák küldöttértekezlete, a küldöttek közül titkosan és szavazattöbbséggel választja

⁵⁹ *Az Országos Bírói Hivatal Elnökének jogköre és az Országos Bírói Tanács központi igazgatási felügyelete.* Elérhető: <http://www.birosag.hu/obh> (2014.11.01.).

⁶⁰ *A mai bírósági rendszer.* Elérhető: <http://www.lb.hu/hu/mai-birosagi-rendszer> (2014.11.02).

⁶¹ Uo.

⁶² Uo.

⁶³ Alaptörvény 25. cikk (5) bek.

meg. Tagjává csak olyan bíró választható, aki legalább öt éves bírói gyakorlattal rendelkezik.⁶⁴

Az Országos Bírói Tanácsot az elnök vezeti és képviseli. Tisztségét a tagok félévenként egymást váltva viselik. Elsőként a leghosszabb tartamú bírói szolgálati viszonnal rendelkező bíró tölti be e pozíciót. Őt követik a további tagok szolgálati jogviszonyuk időtartamának csökkenő sorrendjében. Elnökhelyettesi tisztség betöltésének szabályait ugyanezen elv határozza meg, annyi különbséggel, hogy elsőként a második leghosszabb tartam bírói szolgálati viszonnal rendelkező bíró tölti be. Megbízatusuk az OBT első ülésétől számított hat évre szól. Az OBT megbízatusa az újonnan megválasztott OBT első ülésének napján szűnik meg.⁶⁵ 2013. március 1-jén létrejött az OBT irodája, amely egy bíró vezetésével ellátja az OBT iratkezelésével, üléseinek szervezésével és általános működésével kapcsolatos adminisztratív és technikai feladatokat.⁶⁶

2.4. Az Országos Bírói Hivatal elnöke

Az Országos Bírói Hivatalt az elnök vezeti.⁶⁷ A Hivatal elnökére vonatkozó szabályokat a már említett Bszi. Harmadik Része tartalmazza. Az elnököt az Országgyűlés, a köztársasági elnök javaslatára a határozatlan időre kinevezett és legalább öt éves bírói szolgálati viszonnal rendelkező bírák közül kilenc évre választja meg, az országgyűlési képviselők kétharmadának szavazatával.⁶⁸ Az elnök nem választható újra.⁶⁹

Az OBH elnöke rendelkezik a korábban az Országos Igazságszolgáltatási Tanács elnökét megillető jogosítványokkal és a hatékony igazgatás érdekében további hatáskörökkel is. Feladatköreit a Bszi. taxatív felsorolja. Ide tartozik többek között, hogy az OBH elnöke a bírói függetlenség elvének megtartásával ellátja a bíróságok igazgatásának központi feladatait, továbbá a költségvetési törvény bíróságokról szóló fejezete tekintetében irányító hatásköreit, és felügyeletet gyakorol az ítélőtáblák és a törvényszékek elnökeinek igazgatási tevékenysége felett.⁷⁰ A Bszi. 76. § (8) bekezdés a) pontja szerint az OBH elnöke a tájékoztatással kapcsolatos feladatkörében félévente tájékoztatja a tevékenységéről az Országos Bírói Tanácsot, míg ugyanezen bekezdés c) pontja szerint beszámol a bíróságok általános helyzetéről és a bíróságok igazgatási

⁶⁴ Bszi. 103. §.

⁶⁵ Bszi. 89. §.

⁶⁶ *Országos Bírói Tanács*. Elérhető: <http://www.birosag.hu/obt/obt/orszagos-biroi-tanacs-tajek> (2014.01.10.).

⁶⁷ Bszi. 86. § (2) bek.

⁶⁸ Alaptörvény 25. cikk (6) bek.

⁶⁹ Bszi. 66. §.

⁷⁰ Bszi. 65. §.

tevékenységéről évente az Országgyűlésnek, továbbá az éves beszámolók között egy alkalommal, az Országgyűlés igazságügygel foglalkozó bizottságának.⁷¹

3. AZ ORSZÁGOS BÍRÓSÁGI HIVATAL ELNÖKÉNEK ÜGYÁTHELYEZÉSI JOGKÖRE

A magyar bíróságok munkáját a regionális egyenlőtlenség jellemzi. Górcső alá véve a statisztikákat, megfigyelhető, hogy a budapesti és a főváros környéki bíróságok kiemelten leterheltek.⁷²

A bíróságok túlterheltsége, a bírósági döntések elhúzódása nem új jelenség Magyarországon. Az Európa Tanács tagállami igazságszolgáltatással kapcsolatos jelentése is felveti, emellett az Emberi Jogok Európai Bírósága is legtöbbször ennek kapcsán marasztalta el hazánkat.⁷³

A strasbourgi székhelyű bíróság 2013. év végén kiadott statisztikája alapján megfigyelhető, hogy Magyarország az egyik olyan ország, amely ellen a legtöbb beadvány érkezik az eljárások elhúzódása miatt. Hazánkat érintő döntések száma a tárgyév alatt negyvenkettő, amiből negyven esetben állapított meg valamilyen jogsértést a bíróság. Ezen negyven ügyből huszonöt esetén marasztalták el hazánkat az ésszerű időn belül történő elbíráláshoz való jog megsértése miatt.⁷⁴ Bár a korábbi alkotmányból is levezette az Alkotmánybíróság, hogy a perek ésszerű határidőn belüli elbírálása alapjogi szintű kíváncsolom, az Alaptörvény XXVIII. cikke volt az első, amely ezt a követelményt a normaszöveg szintjén is rögzítette.

Dolgozatom ezen fejezetének célja egy olyan jogintézmény bemutatása, amely a közelmúltban viták sorozatát képezte nem csupán hazai, hanem nemzetközi vonatkozásban is. Az ügyáthelyezés jogintézménye a bíróságok leterheltségét kívánja orvosolni, annak feloldásához szándékozik átmeneti segítséget nyújtani. A bíróságok túlterheltsége ugyanis veszélyezteti az eljárás ésszerű határidőn belüli elbíráláshoz való jogot, amely a tisztességes eljáráshoz való jog nélkülözhetetlen részét képezi.

3.1. Az ügyáthelyezés megjelenése a hazai jogi szabályozásban

Az ügyáthelyezés intézménye a bírósági szervezeti rendszerben már az alaptörvényi klauzula megfogalmazása előtt, mi több már az új igazgatási modell

⁷¹ Bszi. 76. §.

⁷² *Az Országos Bírósági Hivatal Elnökének 2012. évi beszámolója*. Elérhető: http://www.birosag.hu/sites/default/files/allomanyok/birosagi_kozlony2013/bk_2012_beszamolo_obhe.pdf (2014.01.21.).

⁷³ *Violations by article and by states*. Elérhető: http://www.echr.coe.int/Documents/Sta_ts_violation_2013_ENG.pdf (2014.10.30.).

⁷⁴ Uo.

bevezetését megelőzően működött. A jogintézményt az egyes törvényeknek a bíróságok hatékony működését és a bírósági eljárások gyorsítását szolgáló módosításáról szóló 2010. évi CLXXXIII. törvény vezette be 2011. január 7. napjával a magyar jogrendszerbe.⁷⁵ E törvény alapján módosult a bíróságok szervezetéről és igazgatásáról szóló 1997. évi LXVI. törvény, a Polgári Perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvény, valamint a Büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény. A felsorolt jogszabályokon túl sem alkotmányos, sem alacsonyabb szintű részletszabályozásként nem léteztek további rendelkezések az ügyáthelyezéssel kapcsolatban. Az OITH és az akkori Országos Igazságszolgáltatási Tanács elnöke sem teremtett további részletszabályokat a jogintézmény kapcsán.⁷⁶ Ennek ellenére 2011-ben tizenhárom ügyben indítványozta az OIT elnöke más bíróság kijelölését.⁷⁷ Az említett tizenhárom ügyből tizenkettő gazdasági és egy büntető jogvita volt. Valamennyi esetben az előterjesztő bíróság a főváros valamely fóruma volt.⁷⁸ Fontos megemlíteni, hogy további négy büntető ügy esetén indítványozta az illetékes bíróság az áthelyezést, azonban ezen esetekben az OIT elnöke nem tett előterjesztést más bíróság kijelölésére, tekintettel arra, hogy nem tartotta indokoltnak az ügy áthelyezését.⁷⁹

Az ügyáthelyezések a tárgyév gyakorlatában a következőképpen zajlottak: az ügy elbírálására hatáskörrel és illetékességgel rendelkező bíróság elnöke indítványt tett az OIT elnöke felé a kijelölésre. Az OITH Statisztikai Osztálya ezt követően összefoglalót készített az országos ügyforgalmi adatokról, amelynek alapján megkereste a legkevésbé leterhelt bíróságok elnökeit, hogy a vádirat, illetőleg a keresetlevél alapján nyilatkozzanak arról, hogy látnak-e lehetőséget az adott bíróság kijelölésére. Amennyiben a bíróságok részéről pozitív választ kapott, az OIT elnöke előterjesztést tett az ügyek elbírálását vállaló bíróságok valamelyikének kijelölésére. Az előterjesztés elbírálása a Legfelsőbb Bíróság hatáskörébe tartozott, és valamennyi esetben az OIT elnök előterjesztésének megfelelően döntött. Fontos azonban kiemelni, hogy az említett időszakban az OIT elnöke egyben a Legfelsőbb Bíróság elnöke is volt.⁸⁰

⁷⁵ *Tájékoztató az Országos Bírósági Hivatal Elnökének az eljáró bíróság kijelölésével kapcsolatos 2012. évi gyakorlatáról.* Elérhető: http://www.birosag.hu/tudjon-meg-tobbet/az-eljaro-birosag-kijelolese-mint-az-itelkezes-idoszeruseget-javito-vegso-es-kiveteles-igazgatasi#_ftn1 (2014.10.28.).

⁷⁶ Uo.

⁷⁷ *Az Országos Bírósági Hivatal Elnökének 2012. évi beszámolója.* Elérhető: http://www.birosag.hu/sites/default/files/allomanyok/birosagi_kozlony2013/bk_2012_b_eszamolo_obhe.pdf (2014.01.13.).

⁷⁸ *Tájékoztató az Országos Bírósági Hivatal Elnökének az eljáró bíróság kijelölésével kapcsolatos 2012. évi gyakorlatáról.*

⁷⁹ Uo.

⁸⁰ Uo.

3.2. Változások 2012-ben

2012. január 1. napjával hatályba lépett Magyarország Alaptörvénye, egyúttal megkezdte működését az Országos Bírószági Hivatal és az Országos Bírói Tanács. Az ügyek áthelyezésére vonatkozó jogszabályok módosultak, valamint új szabályozási szint jelent meg, nevezetesen az Alaptörvény Átmeneti rendelkezései is tartalmaztak erre vonatkozó szabályokat.⁸¹ A korábbi szabályokhoz képest lényeges változás, hogy már nem a Legfelsőbb Bíróság elnöke dönt az ügyáthelyezés kérdésében, hanem az OBH elnöke.⁸²

Az új bírósági igazgatási modell kialakulásával felvetődött az ügyáthelyezés problematikája. Az OBH elnöke szembesült azon nehézséggel, hogy nincs olyan alacsonyabb szintű norma, amely az ügyáthelyezéssel kapcsolatos eljárásrendet szabályozná. Az ügyáthelyezés 2011. évi gyakorlatát áttekintését követően kiadásra került az eljárás rendjére vonatkozó ajánlás tervezete. Ezen ajánlást – kisebb nagyobb észrevételek feldolgozását követően – az OBH elnöke közzétette.⁸³ *„Az eljáró bíróság kijelöléséről az ügyek ésszerű időn belül való elbírálásának biztosítása érdekében” című 3/2012. (II. 20.) OBH elnöki ajánlás megfogalmazta az ügyáthelyezés lényegi eljárásjogi kérdéseit.*⁸⁴

A bíróságok szervezetéről és igazgatásáról szóló 2011. évi CLXI. törvény, valamint a bírák javadalmazásáról szóló 2011. évi CLXII. törvény módosításáról rendelkező 2012. évi CXI. törvény 2012. július 17. napjával több ponton módosította az ügyáthelyezés szabályait. A törvényhozó az Országos Bírói Tanács kötelezettségévé tette azon elvek meghatározását, amelyeket szem előtt tartva gyakorolhatja az Országos Bírószági Hivatal elnöke az ügyáthelyezési jogkörét.⁸⁵ Mivel az OBT a nyári ítélezési szünetre tekintettel az említett

⁸¹ Magyarország Alaptörvényének Átmeneti Rendelkezései 11. cikk (3) bek.: *„Az Alaptörvény XXVIII. cikkének (1) bekezdésében biztosított ésszerű határidőn belüli bírói döntéshez való alapjog érvényesülése érdekében mindaddig, amíg a bíróságok kiegyensúlyozott ügyterhelése nem valósul meg, az Országos Bírószági Hivatal elnöke bármely ügy tárgyalására az általános illetékességű bíróságtól eltérő, de azonos hatáskörű bíróságot jelölhet ki.”*

⁸² *Tájékoztató az Országos Bírószági Hivatal Elnökének az eljáró bíróság kijelölésével kapcsolatos 2012. évi gyakorlatáról.*

⁸³ SZÖKE LÍVIA: *A bírói öngazgatás megszüntetése*. Elérhető: http://meltanyossag.ikontent.hu/files/meltany/imce/kp_a_biroi_onigazgatas_megszuntetese_120313.pdf (2014.01.13.).

⁸⁴ *3/2012. (II. 20.) OBH Elnöki ajánlás*. Elérhető: http://www.birosag.hu/sites/default/files/allomanyok/obh/dokumentumok/2012evi_3szamu_ajanlas_elj_birosag_kijelolese1.pdf (2014.01.13.).

⁸⁵ *Az Országos Bírószági Hivatal Elnökének 2012. évi beszámolója*. Elérhető: http://www.birosag.hu/sites/default/files/allomanyok/birosagi_kozlony2013/bk_2012_beszamolo_obhe.pdf (2014.01.13.).

időszakban nem ülésezett, a törvény szerinti elvek meghatározására 2012. augusztus 17-én került sor.⁸⁶

Az Országos Bírószági Tanács elnöke közzétette a 36/2012. (VIII. 17.) számú OBT határozatát az eljáró bíróság kijelölése során az OBT által meghatározandó elvek elfogadásáig követendő eljárásról. A határozat úgy rendelkezett, hogy az Ajánlás 2. pont 1-5. alpontjában foglaltakat tekinti az OBT által elfogadott elveknek.⁸⁷

Az ügyáthelyezés lényege abban áll, hogy a törvényszékek és az ítélőtáblák elnökei a bíróságukra érkező ügy, vagy akár ügyek csoportjaira nézve kezdeményezhetik más bíróság kijelölését. Ezen formula alkalmazásának csupán annyi feltétele van, hogy az ügy, vagy a bíróságra az adott időszakban érkezett ügyek meghatározott csoportjának elbírálása a bíróság rendkívüli és aránytalan munkaterhe miatt ésszerű időn belül másként nem biztosítható, és a kijelölés nem jár a kijelölt bíróság aránytalan sérelmével.⁸⁸ „A bíróság munkaterhe tárgyaló bírói (tanács) létszámmal arányosnak tekinthető, ha a folyamatban lévő perek egy tárgyaló bíróra (tanácsra) jutó száma az országos átlaghoz képest 10 százalékos határon belül található.”⁸⁹

Az ügyek ésszerű határidőn belüli elbírálását illetően kiemelt figyelmet kell fordítani a jogszabályok értelmében a soron kívüli eljárást igénylő, továbbá a polgári perrendtartásról szóló törvény XXVI. fejezete, és a büntetőeljárásról szóló törvény VIII/A. fejezete szerinti kiemelt jelentőségű ügyekre. Ebből adódóan, ha a bíróságra több olyan ügy érkezett, amely soronkívüliséget élvez, a kijelölést – tizenöt napon belül – a legkorábban beérkezett kiemelt jelentőségű ügyre kell kezdeményezni.⁹⁰

Az ítélőtáblák valamint a törvényszékek elnökeinek elsődlegesen az ügyelosztási renddel, továbbá a helyi bíróságok közötti bíró kirendeléssel vagy annak kezdeményezésével, illetve a törvényszék és a területén lévő helyi bíróságok közötti kirendeléssel kell biztosítani az ország bíróinak arányos munkaterhelését, és ez által az ügyek ésszerű időn belüli befejezését. Az eljáró bíróság kijelölése csakis végső és kivételes igazgatási intézkedés a munkateher arányosításaként. Az ennek során felmerülő többletköltségek kapcsán az OBH elnöke szükség szerint rendelkezik.⁹¹

⁸⁶ Uo.

⁸⁷ 36/2012. (VIII. 17.) számú OBT határozat az eljáró bíróság kijelölése során az OBT által meghatározandó elvek elfogadásáig követendő eljárásról.

⁸⁸ Az Országos Bírószági Hivatal Elnökének 2012. évi beszámolója.

⁸⁹ Országos Bírószági Hivatal Elnökének 27/2012. (XII. 29.) OBH utasítása. Elérhető: http://www.birosag.hu/sites/default/files/allomanyok/obh/dokumentumok/27_2012_obh_utasitas.pdf (2014.01.13.).

⁹⁰ Az Országos Bírószági Hivatal Elnökének 2012. évi beszámolója.

⁹¹ Országos Bírószági Hivatal Elnökének 27/2012. (XII. 29.) OBH utasítása.

Végül 2012. szeptember 17-én született meg az 58/2012. (IX. 17.) OBT határozat, amely az eljáró bíróság kijelölésénél kötelezően figyelembe veendő elveket fogalmazta meg. Továbbá konkrét számításokat is tartalmazott arra vonatkozóan, hogy milyen ügyforgalmi adatok esetén élhet a bírósági elnök az indítványozás jogával, valamint, hogy hogyan határozható meg a kijelölhető bíróságok sora. Ezen határozat számos, az OBH elnökének Ajánlásától eltérő szabályt fogalmazott meg, ezért az OBH elnöke – a bíróságokkal történt egyeztetést követően – adta ki a 27/2012. számú (XII. 29.) az ügyek áthelyezésének eljárási rendjét meghatározó OBH elnöki szabályzatot.⁹²

Az OBH elnöke által kiadott ajánlás, valamint az utóbb ismertetett OBT által meghatározott alapelvek alkalmazásával az ügyek áthelyezése jogállami garanciákkal biztosított eljárás lett.

3.2.1. Az ügyáthelyezések számára vonatkozó 2012. évi adatok

2012-ben emelkedés figyelhető meg az áthelyezett ügyek kapcsán a 2011-es adatokhoz képest. 2012-ben negyvennégy esetben érkezett indítvány másik bíróság kijelölésére, melyek közül negyvenkettő ügyet helyeztek át. Ezen jogviták több mint fele kiemelt ügy volt. A nem kiemelt ügyek egy része célszerűségi szempontból került át másik bírósághoz, tekintettel arra, hogy szoros összefüggésben álltak egy szintén áthelyezésre javasolt kiemelt üggyel. A nem kiemelt ügyek másik csoportja esetén az áthelyezés indoka az volt, hogy elbírálásuk ésszerű határidőn belül nem lett volna biztosítható.⁹³ A kijelölést kérő bíróság negyvenegy esetben a Fővárosi Törvényszék, egy alkalommal pedig a Fővárosi Ítélőtábla volt.⁹⁴ Harmincegy gazdasági, kilenc büntető és kettő polgári ügy tárgyalása került át az általános illetékességű bíróságtól eltérő, azonos hatáskörű bírósághoz. Az adatokból megállapítható, hogy a Fővárosi Törvényszék túlnyomórészt gazdasági ügyek tekintetében kezdeményezte másik bíróság kijelölését.⁹⁵ Konstatálható tehát, hogy e tehermentesítő lehetőséggel túlnyomórészt a központi régió leginkább leterhelt törvényszéke kívánt élni. Az Országos Bírósági Hivatal elnöke, Handó Tünde egy interjúbán kiemelte, hogy az ügyáthelyezés hatalmas segítséget nyújt az olyan bíróságoknak, amelyek leterheltsége rendkívül magas, ilyen például a Fővárosi Törvényszék, vagy akár a Fővárosi Ítélőtábla.⁹⁶ Solt Pál, a Legfelsőbb Bíróság nyugalmazott elnöke

⁹² *Az Országos Bírósági Hivatal Elnökének 2012. évi beszámolója.*

⁹³ *Tájékoztató az Országos Bírósági Hivatal Elnökének az eljáró bíróság kijelölésével kapcsolatos 2012. évi gyakorlatáról.*

⁹⁴ *Az Országos Bírósági Hivatal Elnökének 2012. évi beszámolója.*

⁹⁵ *Tájékoztató az Országos Bírósági Hivatal Elnökének az eljáró bíróság kijelölésével kapcsolatos 2012. évi gyakorlatáról.*

⁹⁶ *Az ügyáthelyezésről és jogszabály-módosításokról adott interjút Handó Tünde az Inforádióknak.* Elérhető: <http://www.birosag.hu/media/video/az-ugyathelyezesrol-es-jogszabaly-modositasokrol-adott-interjut-hando-tunde-az> (2014.01.11.).

kihangsúlyozta, hogy égető problémát jelent a legjelentősebb bíróságok súlyos leterheltsége. Egyúttal kiemelte, hogy a fővárosban a bírói kar mintegy 25%-a tevékenykedik, ugyanakkor az általuk elbírálendő ügyek száma ezt az arányt jelentősen meghaladja.⁹⁷

Összefoglalva a 2012. évi ügyáthelyezési gyakorlatot megállapítható, hogy az intézmény helye - a 2011-es átmenetinek mondható időszakot követően - a jogrendszerben megszilárdult. Egyrészt az OBH elnöke, másrészt az OBT megteremtette azokat az eljárásjogi szabályokat, amelyek e jogintézmény alapkövét képezik.

3.3. Alaptörvény negyedik módosítása

2013. február 5-én az Országgyűlésben kétharmados többséggel rendelkező kormány koalíció tagjai módosító javaslatot nyújtottak be Magyarország 2012. január 1-je óta hatályos Alaptörvényéhez.⁹⁸ Ezen javaslat az azt megelőző módosításokkal ellentétben jóval több alaptörvényi rendelkezést érintett. Ennek oka az volt, hogy többé-kevésbé olyan rendelkezéseket kívántak az Alaptörvénybe beemelni, amelyek korábban az Átmeneti Rendelkezések között szerepeltek, de azokat az Alkotmánybíróság a 45/2012. (XII. 29.) AB határozatával megsemmisítette.⁹⁹ Tekintettel arra, hogy Magyarország Alaptörvényének módosításához a képviselők kétharmadának szavazata szükséges,¹⁰⁰ az akkori politikai körülmények között a módosító javaslatot a kormányzó pártszövetség az ellenzék egyetértése nélkül fogadhatta el.

A Parlament végül – az ellenzék támogatása nélkül – 2013 márciusában szavazta meg az Alaptörvény negyedik módosítását, amely többek között alkotmányos szinten deklarálta az Országos Bírósági Hivatal elnökének ügyáthelyezési jogkörét.¹⁰¹ Az Alaptörvény 27. cikk (4) bekezdése szerint „*az ésszerű határidőn belüli bírói döntéshez való alapjog érvényesülése és a bíróságok kiegyensúlyozott ügyterhelése érdekében sarkalatos törvényben meghatározottak szerint az Országos Bírósági Hivatal elnöke sarkalatos törvényben meghatározott ügyek tárgyalására az általános illetékességű*

⁹⁷ *Bíróági reform Magyarországon – interjú Solt Pállal.* Elérhető: http://www.hvgor.ac.hu/sites/portal/Default.aspx?page=journal&article=interju_soltpal.htm (2014.11.12.).

⁹⁸ *Magyarország Alaptörvényének negyedik módosítása.* Elérhető: <http://www.parlament.hu/irom39/09929/09929.pdf> (2014.01.10.).

⁹⁹ SZENTE ZOLTÁN: Az Alkotmánybíróság döntése Magyarország Átmeneti rendelkezései alkotmányosságáról. Az Alaptörvény integritása és az alkotmányozó hatalom korlátai, in *JEMA*, 2013/2. szám, 11-21. o.

¹⁰⁰ SOLTÉSZ ISTVÁN: *Az Országgyűlés*, 2009, Parlamenti Módszertani Iroda, Budapest, 121. o.

¹⁰¹ *Magyarország Alaptörvényének negyedik módosítása.* Elérhető: <http://www.parlament.hu/irom39/09929/09929.pdf> (2014.01.10.).

bírásgtól eltérő, azonos hatáskörű bíróságot jelölhet ki.”¹⁰² Ezen elv az Alaptörvény Átmeneti Rendelkezései között szerepelt, és mintegy ideiglenes, rendkívüli intézkedésként volt szabályozva.¹⁰³ Nem lett viszont az Alaptörvény része az a passzus, amely korábban az Alaptörvény Átmeneti Rendelkezései között lehetővé tette, hogy a legfőbb ügyész másik bíróság előtti vádemelésre adjon utasítást.

Mindez több törvény módosítását is szükségessé tette. Többek között a polgári perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvény 47. §-át, valamint a büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény 20/A. §-át érintette a módosítás. A büntetőeljárásban e szabály alapján az Országos Bírósági Hivatal elnöke az illetékes bíróság helyett, más, azonos hatáskörű bíróságot jelölhet ki az ügy elbírálására, ha a bíróság rendkívüli munkaterhe miatt az ügyek ésszerű időn belül való elbírálása más módon nem biztosítható, azonban ennek feltétele, hogy a kijelölés nem jár a kijelölt bíróság aránytalan megterhelésével.¹⁰⁴

Az Alaptörvény negyedik módosítása heves vitát váltott ki, már annak elfogadása előtt mind hazai, mind nemzetközi vonatkozásban is.

Az ellenzék legfőbb indoka az volt, hogy a tervezett módosítások aláásnák a jogállamiságot Magyarországon azáltal, hogy az Alaptörvényben rögzítik azokat a szabályokat, amelyeket az Alkotmánybíróság korábban alkotmányellenesnek talált.¹⁰⁵ Ezzel egyrészt gyengülne az Alkotmánybíróság kontrollja az Országgyűlés felett, másrészt csorbítaná a testület tekintélyét a jogalanyokra nézve.¹⁰⁶ Nem utolsó sorban kifogásolták, hogy a módosító javaslatban foglalt rendelkezések sértenék a nemzetközi mintákat.¹⁰⁷ Az ellenzék meggyőződés szerint az ilyen alkotmányozás alááshatja az Alaptörvény stabilitását, és annak kikényszeríthetőségét, továbbá leronthatja az alapvető emberi jogok védelmi szintjét.

A hazai támadásokkal párhuzamosan nemzetközi viszonylatokban is felerősödött a módosítás körüli vita. A javaslat elfogadása előtti napokban Magyarország nemzetközi támadások ösztüzébe került. Az Európa Tanács

¹⁰² Hatályon kívül helyezte: Magyarország Alaptörvényének ötödik módosítása 7. cikk (1) bek. Hatálytalan: 2013. október 1. napjától.

¹⁰³ Magyarország Alaptörvényének Átmeneti Rendelkezései 11. cikk (3) bek.: „Az Alaptörvény XXVIII. cikkének (1) bekezdésében biztosított ésszerű határidőn belüli bírói döntéshez való alapjog érvényesülése érdekében mindaddig, amíg a bíróságok kiegyensúlyozott ügyterhelése nem valósul meg, az Országos Bírósági Hivatal elnöke bármely ügy tárgyalására az általános illetékességű bíróságtól eltérő, de azonos hatáskörű bíróságot jelölhet ki.”

¹⁰⁴ BARTKÓ – DÁVID – HORVÁTH (et. al.): i. m. 111. o.

¹⁰⁵ Ld. http://helsinki.hu/wp-content/uploads/Jagland_4_alkmod_20130226_HUN.pdf (2014.01.15.).

¹⁰⁶ Uo.

¹⁰⁷ Uo.

főtitkára kérte a Parlamentet, hogy halassza el a módosító javaslat tárgyában a szavazást, továbbá kérje ki a Velencei Bizottság véleményét a szabályozással kapcsolatban. Az Európai Bizottság elnöke is kifejezte aggályát a negyedik alkotmány-módosítás kapcsán.¹⁰⁸

Az alkotmány módosítás megszavazását nem gátolta az ellenzők elutasító hozzáállása, így végül 2013. március 11-én az Országgyűlés elfogadta az eddigi legátfogóbb, 22 cikkből álló módosító javaslatot.

3.4. Az Alkotmánybíróság határozata az Alaptörvény negyedik módosításáról

Az Alkotmánybíróság a 12/2013. (V. 24.) AB határozatában fejtette ki álláspontját az Alaptörvény vitatott negyedik módosítsa tárgyában.

Az alapvető jogok biztosa a negyedik Alaptörvény módosítással kapott jogosítványával élve kezdeményezett utólagos normakontrollt. Indítványozási jogával összefüggésben előadta, hogy elsősorban a köztársasági elnök alkotmányos feladata, hogy őrködjön az államszervezet demokratikus működése felett, ám annak okán, hogy az államfő nem kezdeményezte az Alkotmánybíróság eljárását, a jogállamiság megóvása érdekében létfontosságúnak találta közbenjárását.¹⁰⁹

Az ombudsman által benyújtott indítvány két vonatkozásban állította a módosítás alkotmányellenességét: formailag közjogi érvénytelenségre hivatkozott, tartalmilag pedig a módosítással előállott belső koherencia zavarra.¹¹⁰ Az első részben az indítványozó arra a következtetésre jutott, hogy a módosítás közjogi érvénytelenségben szenved, mivel részletes vitájának lezárását és az előterjesztői zárszót követően az Alkotmányügyi Bizottság további módosító javaslatot nyújtott be, és az így kiegészített javaslathoz további módosító indítvány nem érkezett, így záróvita nélkül fogadták el az egységes javaslatot. A szóban forgó kérdéssel kapcsolatban a többségi érvelés rávilágít arra, hogy a negyedik Alaptörvény módosítás megalkotása során az Országgyűlés a Házzsabálynak megfelelően járt el, így az ombudsman indítványának e részét nem találta megalapozottnak.¹¹¹ A második kérdés kapcsán a Taláros Testület

¹⁰⁸ *The European Commission reiterates its serious concerns over the Fourth Amendment to the Constitution of Hungary.* Elérhető: http://europa.eu/rapid/press-release_IP-13-327_en.htm (2014.01.16.).

¹⁰⁹ MÉSZÁROS GÁBOR: Az Alkotmánybíróság legutóbbi döntéseiből, in *Fundamentum*, 2013/3. szám, 106. o.

¹¹⁰ 12/2013. (V. 24.) AB határozat.

¹¹¹ ERDŐS CSABA: *Az országgyűlési autonómia aktustani megközelítése* (PhD disszertáció) 2014, Győr, elérhető: <http://doktiskjog.sze.hu/downloadmanager/download/nohtml/1/id/19174/m/3620> (2014.10.30.).

arra az álláspontra helyezkedett, hogy az nem eljárási, hanem tartalmi kérdésre vonatkozik, amire nincs hatásköre.¹¹²

3.5. Velencei Bizottság nyilatkozata

Nem váratott soká a nemzetközi visszhang. Az egész Európában mérvadónak tekintett szakértői testület, a Velencei Bizottság a magyar alkotmányosságot érintő erős kritikát fogalmazott meg a negyedik alaptörvény módosítás kapcsán. A bírálat súlyát mutatja, hogy e jelentés indította a Kormányt törvénymódosításra, egyúttal sor került az Alaptörvény ötödik módosítására.

Az Európa Tanács alkotmányjogi tanácsadó testülete az Európa Tanács főtákarának és a magyar külügyminiszternek a kérésére vette az ET alapelveinek szempontjából görcső alá a jogi aktust.

A Velencei Bizottság 2013 júniusában hozta nyilvánosságra az említett állásfoglalását.¹¹³ Az összesen 31 oldalas jogi szakvélemény széles körű bírálatot fogalmazott meg, mely az igen terjedelmes módosító javaslat minden pontjára kiterjed.

3.5.1. Az Országos Bírósági Hivatal elnökének szerepe

A Bizottság korábbi álláspontjaiban nagymértékben bírálta az új bírósági igazgatási modellt, különös tekintettel az Országos Bírósági Hivatal elnökének hatásköreire és a felelősségre vonhatóságának hiányát. Az Országos Bírói Tanács, mint az Országos Bírósági Hivatal fölötti kontrollt ellátó elem, helyzete erősítésének szükségességét emelte ki.¹¹⁴ A negyedik alaptörvény módosítással az Országgyűlés az Országos Bírósági Hivatal elnökének pozícióját alkotmányos szintre emeli. Az Alaptörvény 25. cikk (5) bekezdése értelmében a bíróságok központi igazgatásának feladatait az Országos Bírósági Hivatal elnöke látja el, és a bírói önkormányzati szervek csupán részt vesznek ezen igazgatásban.¹¹⁵

3.5.2. Az Országos Bírósági Hivatal elnökének ügyáthelyezése

Az Alkotmánybíróság a 166/2011. (XII. 20.) AB határozatában az egyes eljárási és igazságszolgáltatást érintő egyéb törvények módosításáról szóló 2011. évi

¹¹² VINCZE ATTILA: Az alkotmánybíróság határozata az Alaptörvény negyedik módosításáról. Az alkotmánymódosítás alkotmánybírósági kontrollja, in *JEMA*, 2013/3. szám, 3-12. o.

¹¹³ *A Velencei Bizottság véleménye az Alaptörvény negyedik módosításáról*. Elérhető: <http://helsinki.hu/a-velencei-bizottsag-velemenye-az-alapto-rveny-negyedik-modositasa> rol (2014.01.15.).

¹¹⁴ *Opinion on the Fourth Amendment to the Fundamental Law of Hungary Adopted by the Venice Commission at its 95th Plenary Session*. Elérhető: <http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD%282013%29012-e> (2014.01.16.).

¹¹⁵ Alaptörvény 25. cikk (5) bek.

LXXXIX. törvénnyel módosított, valamint a büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény számos rendelkezését megsemmisítette. Az AB határozat központi elemét a legfőbb ügyész ügyáthelyezési joga képezte, továbbá az a lehetőség, mely szerint, ha a törvényben meghatározott feladata másként nem teljesíthető, a bíróság, az ügyész, valamint a nyomozó hatóság a tanú egyes, a feladat ellátásához szükséges személyi adata zárt kezelését mellőzi.¹¹⁶ Az Alkotmánybíróság indokolásában kifejtette, hogy a legfőbb ügyész ügyáthelyezési joga az Emberi Jogok Európai Egyezményébe ütköző jogintézmény. Az ismertetett döntés felülbírálatát képezi, hogy a legfőbb ügyész ügyáthelyezési jogát Magyarország Alaptörvényének Átmeneti Rendelkezéseibe foglalták. A negyedik módosítás a legfőbb ügyész ügyáthelyezési jogát nem, azonban az Országos Bírósági Hivatal elnökének ugyanezen jogát érinti.

A Velencei Bizottság kifejtette aggályát az ügyáthelyezés jogával kapcsolatosan. *„Az ügyáthelyezés rendszere nem egyeztethető össze a törvényes bíróhoz való joggal, ami lényegi elemét képezi a jogállamiságnak, ezért azt módosítani szükséges. Amíg ezt a problémát nem kezelik, további ügyáthelyezésre nem lenne szabad sort keríteni.”*¹¹⁷ Az ügyáthelyezés jogintézménye pont hogy a tisztességes eljáráshoz való jog elemét képező ésszerű időn belüli eljáráshoz való jogot kívánja biztosítani, azonban ennek eszköze a Bizottság álláspontja szerint sérti a törvényes bíróhoz való jogot, amely ugyancsak a tisztességes eljáráshoz való jog érdemi összetevője. Ezen szabályozás, mindent összevetve alkotmányos aggályokat vet fel. Ugyanis a törvényes bíróhoz való jog lényegi eleme, hogy nem valakinek az egyedi döntésén múlik, hanem a törvény határozza meg, hogy kinek milyen ügyét melyik bíróság tárgyalja. Ezen elv segítségével kiküszöbölhető, hogy felmerüljön az, hogy egy adott ügy nem véletlenül került egy adott bíró elé. Ezen elméletek megakadályozásának csakis az olyan ítélezés vethet gátat, amelyek kizárják, vagy legalábbis korlátozzák az emberi tényezők szerepét annak meghatározásában, hogy egy ügyről melyik bíróság dönt. Ezzel elősegítve az ítélezés pártatlanságába vetett állampolgári bizalom megerősödését.

A Bizottság megítélése szerint az eljárások elhúzódásának és a bíróságok leterheltségének kiküszöbölésére vannak olyan megoldások is, amelyek nem sértik a törvényes bíróhoz való jogot. Ilyen eszköz lehet a bíróságok átszervezése, vagy a bíró kirendelése. A Bizottság hozzáteszi, hogy nem lett volna akadálya

¹¹⁶ 166/2011. (XII. 20.) AB határozat.

¹¹⁷ *A Velencei Bizottság véleménye az Alaptörvény negyedik módosításáról.* Elérhető: http://helsinki.hu/wp-content/uploads/Velencei_Bizottsag_CD-L-AD_2013_012_Velemeny_az-Alaptorv%C3%A9ny-negyedik_modos%C3%ADtasarol_HUN.pdf (2014.01.16.).

annak, ha a jogalkotó az ügy áthelyezését nem az Országos Bírói Hivatal személyéhez, hanem az érintett felek hozzájárulásához köti.¹¹⁸

Végül következtetésként a Bizottság megfogalmazza, hogy a negyedik módosítás véleménye szerint állandósítja az Országos Bírói Hivatal elnökének problematikus pozícióját, komolyan aláássa Magyarországon az alkotmányos felülvizsgálat lehetőségét, mely nagymértékben veszélyezteti a fékek és ellensúlyok alkotmányos rendszerét.¹¹⁹ Erős kritikát fogalmaz meg a magyar Kormánnyal szemben, mikor kifejti, hogy megítélése szerint a tervezett módosítás nem más, mint a kormánytöbbség politikai eszközeként való felfogásának az eredménye, és egyben az alkotmányos jelentőségű és rendes politikai döntések közötti lényeges különbségek megszűnésének jele. A jogi szakvélemény záró következtetéseiben a testület nyomatékosítja, hogy a magyar alaptörvényt nem szabadna politikai eszköznek tekinteni.¹²⁰ Azzal, hogy Magyarország Kormánya az Alaptörvényben rögzíti azokat a szabályokat, amelyeket az Alkotmánybíróság korábban alkotmányellenesnek talált, korlátozza az Alkotmánybíróság szerepét. Ez azonban azzal a kockázattal jár, hogy az negatív hatással lehet az Európa Tanács három pillérére: a hatalommegosztásra, mint a demokrácia egy alaptételére, az emberi jogok védelmére és a joguralom elvére.

3.6. Az alaptörvény ötödik módosítása

A Kormány a nemzetközi nyomásnak eleget téve módosító javaslatot nyújtott be, amelyet végül kibővített formában újra beterjesztett az Országgyűlés elé. A módosítás az eredeti tervezethez képest fontos újdonságot tartalmazott. Egyrészt változtatott a kampányidőszakra vonatkozó médiaszabályozáson, másrészt az egyházügyi törvény módosításával korábban bevezetett, a vallási közösségek új felosztása az Alaptörvényben is megjelenik. Emellett alaptörvényi szintre került az Országos Bírói Tanács, mint az Országos Bírói Hivatal felügyeleti szerve.¹²¹

A T/11545. számú, Magyarország Alaptörvényének ötödik módosítását a közigazgatási és igazságügyi miniszter, Dr. Navracsics Tibor nyújtotta be 2013 júniusában.¹²²

¹¹⁸ *Opinion on the Fourth Amendment to the Fundamental Law of Hungary Adopted by the Venice Commission at its 95th Plenary Session.* Elérhető: <http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD%282013%29012-e> (2014.01.16.).

¹¹⁹ Uo.

¹²⁰ „A negyedik módosítás hiányosságokat teremt, vagy állandósít” – megjött a Velencei Bizottság jelentése. Elérhető: http://hvg.hu/itthon.parlament/20130615_A_negyedik_modositas_hianyossagokat_terem (2014.01.17.).

¹²¹ *Magyarország Alaptörvényének ötödik módosítása.* Elérhető: <http://www.parlament.hu/irom39/11545/11545.pdf> (2014.01.18.).

¹²² Uo.

A benyújtott ötödik módosítás megválaszolatlanul hagyja az Alaptörvényt ért hazai és nemzetközi, szakmai és politikai kifogások döntő részét. A Kormányt nem a belátás, hanem a kényszer vezette: csupán azokon a pontokon engedett eredeti szándékaiból, ahol az Európai Bizottság eljárások kezdeményezését helyezte kilátásba.¹²³ Ennek következtében kimaradt belőle többek között a hajléktalanok emberi méltóságát sértő, vagy a sértő beszédet tiltó szabályok, a szociális biztonsághoz való jog eltörlése, az Alkotmánybíróság hatáskörének megcsönkítése, valamint érintetlenül hagyta a kommunista múltrol szóló U) cikket.¹²⁴

A Kormány azon célt szem előtt tartva, hogy egyes alkotmányos kérdések a továbbiakban ne szolgálhassanak alapjául Magyarországgal szembeni fellépésekhez a nemzetközi és/vagy uniós fórumok előtt, az eredeti szándékától nem eltérve javasolta, hogy az eljáró bíróság kijelölésének jogintézménye helyett más módon legyen biztosítható a bíróságok egyenletes ügyterhelése. A Kormány az Európai Bizottság megkeresésére válaszul, javasolja megszüntetni bírósági ügyáthelyezés lehetőségét, amelynek következtében a bíróságok leterheltségének csökkentésére és az egyedi ügyek rövidebb időtartam alatti jogerős befejezésére más megoldásokat kell keresni. A Kormány ennek elérése érdekében a hatályos törvényi szabályok módosítására irányuló törvényjavaslatot készített elő, és nyújtott be.¹²⁵

Ennek folytán az Országgyűlés 2013. szeptember 16-án ötödik alkalommal módosította az Alaptörvényt. A módosítások azonban csupán az alacsonyabb szintű jogszabályokban megfogalmazott elvekhez igazítják az Alaptörvény rendelkezéseit. Az Országos Bírósági Hivatal felügyeleti minősége ugyanis már a bíróságok szervezetéről és igazgatásáról szóló 2011. évi CLXI. törvény szövegében is szerepelt.¹²⁶ Valamint az Országos Bírósági Hivatal elnökének ügyáthelyezési jogosítványát augusztus 1-től az egyes törvényeknek az Alaptörvény negyedik módosításával összefüggő módosításáról szóló 2013. évi CXXXI. törvény már megszüntette.¹²⁷

¹²³ *Nem akarásnak nyögés a vége*. Elérhető: <http://helsinki.hu/wp-content/uploads/Nem-akarásnak-nyoges-a-vege-20130918.pdf> (2014.01.18.).

¹²⁴ Alaptörvény U) cikk.

¹²⁵ *Magyarország Alaptörvényének ötödik módosítása*. Elérhető: <http://www.parlament.hu/irom39/11545/11545.pdf> (2014.01.18.).

¹²⁶ Bszi. 88. §.

¹²⁷ Az egyes törvényeknek az Alaptörvény negyedik módosításával összefüggő módosításáról szóló 2013. évi CXXXI. törvény.

ÖSSZEGZÉS ÉS ZÁRÓ GONDOLATOK

Dolgozatomban a tisztességes eljáráshoz való jog, és annak összetevőit képező alapjogok bemutatására törekedtem, s ennek megértése céljából megvizsgáltam az Alkotmány és az Alaptörvény rendelkezéseit. E témakör kapcsán nem hagyhatók figyelmen kívül napjaink eseményei, így tanulmányomban igyekeztem ismertetni az ügyáthelyezés jogintézményének történetét a magyar jogban. Nélkülözhetetlen e problematikus kérdéskör kapcsán, nem csupán a magyar, hanem a nemzetközi visszahatást is szemléltetni.

A bíróságok túlterheltsége a mai napig fennálló probléma. Ennek feloldásához nyújtott átmeneti segítséget az ügyáthelyezés. A jogintézmény a tisztességes eljáráshoz való jog érvényesülésének biztosítását hivatott elősegíteni, azonban az ellene kifogást emelők, e jog csorbulását vélték felfedezni annak jelentőségében. Ezen kettősség alkotmányos aggályokat vet fel.

Megítélésem szerint a törekvés célszerű, azonban ennek eszközét, az ügyáthelyezést nem a megfelelő megoldásnak tartom. Álláspontom szerint az ügy áthelyezése a felek védelemhez való jogának sérelmét eredményezi. Abban az esetben, ha ügyáthelyezés végett, az illetékes bíróság helyett más bíróság jár el, egyrészt a feleknek többletköltségeket jelentene az odautazás, másrészt nehezítené a felek iratbetekintési, valamint az eljárási cselekményekben való részvétel jogát. Nem utolsó sorban a törvényes bíróhoz való jog, valamint a törvényes bírótól való elvonás tilalmával is összeegyeztethetetlen a jogintézmény. Erre utal az Alkotmánybíróság is a 36/2013. (XII. 5.) AB határozatban, amely kimondja, hogy az eljáró bíróságnak az OBH elnöke saját mérlegelésén alapuló kijelölése a törvényes bíróhoz való jog sérelmét eredményezi, mivel a szabályozás a pártatlan bíráskodás úgynevezett objektív tesztjének nem felel meg.¹²⁸ A bíróságnak egyrészt előítéletektől, személyi elfogultságtól mentesnek, szabadnak kell lennie, másrészt, objektív szempontból a szabályozásnak kellő garanciát kell biztosítania a jog érvényesüléséhez, és minden kétely kizárásához.¹²⁹ Állásfoglalásom szerint az igazságszolgáltatásba vetett bizalom megőrzéséhez szükséges, hogy a pártatlanság látszata is fennmaradjon, hogy ezáltal kétség se merüljön fel afelől, hogy pártatlan bíróság jár el a jogalanyok ügyeiben. A pártatlanság és annak látszata a bírósági eljárás egészében alapvető követelmény.

Meggyőződésem szerint a bíróságok túlterheltségének csökkentéséhez nem feltétlenül kell új jogintézményt megteremteni, elegendő lenne a már létező és jól működő módszereket fejleszteni, finomítani. Következésképp a kérdés megoldásának kulcsa nézetem szerint a fejlett demokráciákban kiemelkedő szerepet betöltő alternatív vitarendezési módok szerepének növelésében, a

¹²⁸ 36/2013. (XII. 5.) AB határozat.

¹²⁹ 32/2002. (VII. 2.) AB határozat.

társadalom körében történő minél szélesebb népszerűsítésében rejlik. Ezen eljárások nem csupán a túlterheltségre nyújtanak megoldást, hanem jóval költséghatékonyabbak és gyorsabbak, mint a bírósági eljárások. Ezen konfliktuskezelési módok egyik típusát képezi a közvetítői eljárás.

A közvetítői eljárás – közismertebb elnevezése mediáció – a helyreállító igazságszolgáltatási szemlélet elterjedésének kimagasló példája. A mediáció lényege, hogy a felek vitájában egy kívülálló, semleges harmadik fél jár közben, akinek segítségével jutnak a felek egyezségre, és ezen eljárás mindkét fél számára elfogadható megoldással zárul.¹³⁰ Igénybevétele önkéntes, a bírósághoz fordulás jogát nem érinti. A jogintézmény az utóbbi évtizedekben terjedt el, hazánkban elsősorban a polgári és büntető ügyekben alkalmazzák, illetve jelen van a munkaügyi konfliktusok körében is. A büntetőeljárásról szóló törvény 2007. január 1-jei hatállyal teremtette meg a büntető ügyekben alkalmazható közvetítői eljárás lehetőségét, eleget téve ezzel európai uniós tagállami kötelezettségének.¹³¹

A mediáció szélesebb körben való elterjedése meglátásom szerint segítheti egy másfajta szemlélet kialakulását, mely a viták békésebb elintézését részesíti előnyben, segítve ezzel a viták emberséges, erőszakmentes megoldását, végső soron az emberi kapcsolatok jobbá tételét. Fontosnak tartom azon felfogást erősíteni, hogy ne a túlterhelt bíróságtól várjuk a megoldást, egy idősebb, megfelelő tapasztalattal rendelkező mediátor olykor sokkal többet tud nyújtani a konfliktus rendezése érdekében.

Tekintettel azonban arra, hogy a mediáció jogintézménye nem terjedhet ki minden jogvitára, a fennmaradó ügyek gyorsítására megfelelő megoldás lenne, ha az ügyáthelyezésről való döntés, nem csupán az OBH elnökén múlna, hanem az adott ügyben érintett felek hozzájárulásán. Ezen szabályozással kiküszöbölhető lenne, hogy az eljárásban érintett felek érdekei csorbuljanak, biztosított lenne, hogy jogaikat maradéktalanul gyakorolhassák.

A szóban forgó dilemma nyitja azonban még várat magára. A jövőbeli szabályozásnak azonban eleget kell tennie a nemzetközi szerződésekben foglaltaknak, valamint az alapvető emberi jogok feltétlen érvényesülését garantálnia kell.

¹³⁰ BARCY MAGDOLNA – SZAMOS ERZSÉBET: „*Mediare necesse est*” A mediáció technikái és társadalmi alkalmazása, 2002, ANIMULA, Budapest, 5. o.

¹³¹ A büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény módosításáról szóló 2006. évi LI. törvény 103. §.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- [1] BADÓ ATTILA: *A bírói függetlenség, a tisztességes eljárás és a politika*, 2011, Gondolat Kiadó, Budapest.
- [2] BALOGH ZSOLT – HOLLÓ ANDRÁS: *Az értelmezett Alkotmány*, 2009, Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, Budapest.
- [3] BÁN TAMÁS: *A tisztességes eljárás és annak fontos vonása: az ártatlanság védelme*, 1999, INDOK, Budapest.
- [4] BÁNÓCZI ROZÁLIA – RIHMER ZOLTÁN: *Latin nyelvkönyv joghallgatók számára*, 2000, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- [5] BARCY MAGDOLNA – SZAMOS ERZSÉBET: *„Mediare necesse est” A mediáció technikái és társadalmi alkalmazása*, 2002, ANIMULA, Budapest.
- [6] BARTKÓ RÓBERT – DÁVID LILLA – HORVÁTH PÉTER – JANCSAK RAMÓNA – JUNGI ESZTER – KOVÁCS GÁBOR – NAGY KLÁRA – NÉMETH IMRE: *Büntetőeljárás jog I.*, 2012, Universitas-Győr, Győr.
- [7] BELOVICS ERVIN – GELLÉR BALÁZS – NAGY FERENC – TÓTH MIHÁLY: *Büntetőjog I. A 2012. évi C. törvény alapján*, 2012, HVG-ORAC, Budapest.
- [8] CSÉKA ERVIN – FANTOLY ZSANETT – KÁROLYI JUDIT – LÖRINCZY GYÖRGY – VIDA MIHÁLY: *A büntetőeljárás jog alapvonalai I*, 2006, Bába Kiadó, Szeged.
- [9] ERDŐS CSABA: *Az országgyűlési autonómia aktustani megközelítése* (PhD disszertáció), 2014, Győr. Elérhető: <http://doktiskjog.sze.hu/downloadmanager/download/nohtml/1/id/19174/m/3620> (2014.10.30.)
- [10] FARKAS ÁKOS: *A falra akasztott nádpálca, avagy a büntető igazságszolgáltatás hatékonyságának korlátai*, 2002, Osiris, Miskolc.
- [11] GATTER LÁSZLÓ: *Az igazságszolgáltatás reformja 1987-1997*, 2004, KJK-KERSZÖV, Budapest.
- [12] GELLÉR BALÁZS JÓZSEF: *A magyar büntetőjog tankönyve I. Általános tanok*, 2008, Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, Budapest.
- [13] HALMAI GÁBOR - TÓTH GÁBOR ATTILA: *Emberi jogok*, 2003, Osiris, Budapest.
- [14] JAKAB ANDRÁS (szerk.): *Az Alkotmány kommentárja*, 2009, Századvég, Budapest.
- [15] KÁDÁR ANDRÁS KRISTÓF: *A tisztességes eljáráshoz és a védelemhez való jog húsz éve Magyarországon*, in *Fundamentum*. 2009/4. szám.72. o.
- [16] KENGyel MIKLÓS: *Magyar polgári eljárásjog*, 2010, Osiris, Budapest.
- [17] KUKORELLI ISTVÁN (szerk.): *Alkotmánytan I*, 2007, Osiris, Budapest.
- [18] MAVI VIKTOR: *Az Európa Tanács és az emberi jogok*, 1993, Budapest.
- [19] MÉSZÁROS GÁBOR: *Az Alkotmánybíróság legutóbbi döntéseiből*, in *Fundamentum*, 2013/3. szám 106. o.
- [20] SÁRI JÁNOS – SOMODY BERNADETTE: *Alapjogok*, 2008, Osiris, Budapest.
- [21] SOLTÉSZ ISTVÁN: *Az Országgyűlés*, 2009, Parlamenti Módszertani Iroda, Budapest.
- [22] SZENTE ZOLTÁN: *Az Alkotmánybíróság döntése Magyarország Átmeneti rendelkezései alkotmányosságáról. Az Alaptörvény integritása és az alkotmányozó hatalom korlátai*, in *JEMA*, 2013/2. szám, 11-21. o.
- [23] SZÖKE LÍVIA: *A bírói önigazgatás megszüntetése*. Elérhető: http://meltanyossag.ikontent.hu/files/meltany/imce/kp_a_biroi_onigazgatas_megszuntetese_120313.pdf (2014.12.22.)

- [24] TÓTH MIHÁLY: *A magyar büntetőeljárás az Alkotmánybíróság és az európai emberi jogi ítélkezés tükrében*, 2001, KJK-KERSZÖV, Budapest.
- [25] VINCZE ATTILA: Az alkotmánybíróság határozata az Alaptörvény negyedik módosításáról. Az alkotmánymódosítás alkotmánybírósági kontrollja, in *JEMA*, 2013/3. szám, 3-12. o.
- [26] VISEGRÁDY ANTAL: Az igazságszolgáltatás néhány aktuális kérdése, in *Közjogi Szemle*, 2009/4. szám.36. o.

FELHASZNÁLT JOGFORRÁSOK

- [1] Magyarország Alaptörvénye.
- [2] A Magyar Köztársaság Alkotmányáról szóló 1949. évi XX. törvény.
- [3] Magyarország Alaptörvényének Átmeneti Rendelkezései.
- [4] A polgári perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvény.
- [5] A bíróságok szervezetéről és igazgatásáról szóló 1997. évi LXVI. törvény.
- [6] A büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény.
- [7] A büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény módosításáról szóló 2006. évi LI. törvény.
- [8] A bíróságok szervezetéről és igazgatásáról szóló 2011. évi CLXI. törvény.
- [9] Az egyes törvényeknek az Alaptörvény negyedik módosításával összefüggő módosításáról szóló 2013. évi CXXXI. törvény.
- [10] 604/B/1990. AB határozat.
- [11] 53/1991. (X. 31.) AB határozat.
- [12] 8/1992. (I. 30.) AB határozat.
- [13] 11/1992. (III. 5.) AB határozat.
- [14] 58/1995. (IX. 15.) AB határozat.
- [15] 67/1995. (XII. 7.) AB határozat.
- [16] 3/1998. (II. 11.) AB határozat.
- [17] 6/1998. (III. 11.) AB határozat.
- [18] 26/B/1998. AB határozat.
- [19] 49/1998. (XI. 27.) AB határozat.
- [20] 32/2002. (VII. 2.) AB határozat.
- [21] 20/2005. (V. 26.) AB határozat.
- [22] 166/2011. (XII.20.) AB határozat.
- [23] 12/2013. (V. 24.) AB határozat.
- [24] 36/2013. (XII. 5.) AB határozat.

FELHASZNÁLT INTERNETES FORRÁSOK

- [1] „A negyedik módosítás hiányosságokat teremt, vagy állandósít” - megjött a Velencei Bizottság jelentése. Elérhető: http://hvg.hu/itthon.parlament/20130615_A_negyedik_modositas_hianyossagokat_terem (2014.01.17.).
- [2] 3/2012. (II. 20.) OBH Elnöki ajánlás. Elérhető: http://www.birosag.hu/sites/default/files/allomanyok/obh/dokumentumok/2012evi_3szamu_ajanlas_elj_birosag_kijelolese1.pdf (2014.01.13.).

- [3] *A mai bírósági rendszer.* Elérhető: <http://www.lb.hu/hu/mai-birosagi-rendszer> (2014.11.05.).
- [4] *A Velencei Bizottság véleménye az Alaptörvény negyedik módosításáról.* Elérhető: <http://helsinki.hu/a-velencei-bizottsag-velemenye-az-alaptorveny-negyedik-modositasarol> (2014.01.15.).
- [5] *A Velencei Bizottság véleménye az Alaptörvény negyedik módosításáról.* Elérhető: http://helsinki.hu/wp-content/uploads/Velencei_Bizottsag_CD-L-AD_2013_012_Velemeny_az-Alaptorv%C3%A9ny-negyedik_modos%C3%ADtasarol_HUN.pdf (2014.01.16.).
- [6] *Az Országos Bírósági Hivatal Elnökének 2012. évi beszámolója.* Elérhető: http://www.birosag.hu/sites/default/files/allomanyok/birosagi_kozlony2013/bk_2012_beszamolo_obhe.pdf (2014.01.21.).
- [7] *Az Országos Bírósági Hivatal Elnökének jogköre és az Országos Bírói Tanács központi igazgatási felügyelete.* Elérhető: <http://www.birosag.hu/obh> (2014.11.01.).
- [8] *Az ügyáthelyezésről és jogszabály-módosításokról adott interjút Handó Tünde az Inforádióknak.* Elérhető: <http://www.birosag.hu/media/video/az-ugyathelyezes-rol-es-jogszabaly-modositasokrol-adott-interjut-hando-tunde-az> (2014.01.11.).
- [9] *Bírósági reform Magyarországon – interjú Solt Pállal.* Elérhető: http://www.hvgorac.hu/sites/portal/Default.aspx?page=journal&article=interju_soltpal.htm (2014.01.12.).
- [10] *Eljárások gyorsítása, ügyáthelyezés - Kossuth Rádió 180 perc.* Elérhető: <http://www.youtube.com/watch?v=2WeuoQrFs0g> (2014.01.16.).
- [11] http://helsinki.hu/wp-content/uploads/Jagland_4_alkmod_20130226_HUN.pdf (2014.01.15.).
- [12] *Magyarország Alaptörvényének negyedik módosítása.* Elérhető: <http://www.parlament.hu/irom39/09929/09929.pdf> (2014.01.10.).
- [13] *Magyarország Alaptörvényének ötödik módosítása.* Elérhető: <http://www.parlament.hu/irom39/11545/11545.pdf> (2014.01.18.).
- [14] *Nem akarásnak nyögés a vége.* Elérhető: <http://helsinki.hu/wp-content/uploads/Nem-akarásnak-nyoges-a-vege-20130918.pdf> (2014.01.18.).
- [15] *Opinion on the Fourth Amendment to the Fundamental Law of Hungary Adopted by the Venice Commission at its 95th Plenary Session.* Elérhető: <http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD%282013%29012-e> (2014.01.16.).
- [16] *Országos Bírói Tanács.* Elérhető: <http://www.birosag.hu/obt/obt/orszagos-biroi-tanacs-tajek> (2014.01.10.).
- [17] *Országos Bírósági Hivatal Elnökének 27/2012. (XII. 29.) OBH utasítása.* Elérhető: http://www.birosag.hu/sites/default/files/allomanyok/obh/dokumentumok/27_2012_obh_utasitas.pdf (2014.01.13.).
- [18] *Tájékoztató az Országos Bírósági Hivatal Elnökének az eljáró bíróság kijelölésével kapcsolatos 2012. évi gyakorlatáról.* Elérhető: <http://www.birosag.hu/tudjon-meg-tobbet/az-eljaro-birosag-kijelolese-mint-az-itelkezes-idoszeruseg-et-javit-o-vegso-es-kiveteles-igazgatasi> (2014.10.29.).

- [19] *The European Commission reiterates its serious concerns over the Fourth Amendment to the Constitution of Hungary.* Elérhető: http://europa.eu/rapid/press-release_IP-13-327_en.htm (2014.01.16.).
- [20] *Violations by article and by states.* Elérhető: http://echr.coe.int/Documents/Stats_violation_2013_ENG.pdf (2014.01.16.).

A DÍJAZOTT PÁLYAMUNKÁK

Szerző	Dolgozat címe	Tagozat	Díj
Csítei Béla	A kitagadási okok tartalma, avagy észre-vételek az új Ptk. örök-lési jogi könyvéhez	Polgári jogi tagozat IV.	I. helyezett, valamint a Magyar Ügyvédi Kamara Különdíja
Csudai Tünde	Pluralizmus a tömegtájékoztatásban	Infokommunikáció és médiajogi tagozat	Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság Különdíja
Hegedűs Laura	A társszabályozás vizsgálata a magyarországi és a külföldi médiaigazgatás tükrében	Infokommunikáció és médiajogi tagozat	II. helyezett
Kelemen Roland	Az elkülönült magyar igazságszolgáltatás szervezetének közel fél évszázada	Magyar állam- és jogtörténeti tagozat	Magyar Katonai Jogi és Hadijogi Társaság Különdíja
Kobl Tamás	A vezető tisztségviselők polgári jogi felelőssége	Polgári jogi tagozat I.	II. helyezett, valamint a Magyar Ügyvédi Kamara Különdíja
Molnár Dóra	Népszavazás és a népszavazási eljárás az új törvény tükrében – különös tekintettel az alkotmányjogi panasz jogorvoslati eljárásban betöltött szerepére	Alkotmányjogi tagozat III.	II. helyezett
Nyerges Éva	A munkáltató kárfelelőssége az új Ptk. Tükrében	Munkajogi tagozat I.	II. helyezett
Szentgyörgyvári Tamás	Az idegenrendészet önálló jogi szabályozásának kezdetei és centralizációja hazánkban	Magyar állam- és jogtörténeti tagozat	Honvédelmi Minisztérium Különdíja
Ujvári Petra	"Divatjog a kifutón" - A divatipar oltalmazhatóságának lehetőségei a szellemi tulajdonjogok tükrében	Polgári jogi tagozat II.	Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala Különdíja
Unger Nikolett	A tisztességes eljáráshoz való jog az ügyáthelyezés tükrében	Alkotmányjogi tagozat I.	Országos Bírószági Hivatal Különdíja

KÖTETÜNK SZERZŐI

Csítei Béla 1993. december 16-án született Sopronban. 2012-ben érettségizett a kapuvári Felsőbüki Nagy Pál Gimnáziumban. Ugyanebben az évben felvételt nyert a Széchenyi István Egyetem Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Karára, ahol 2013-tól a Jogtörténeti Tanszék demonstrátoraként tevékenykedik. 2013-tól a Batthyány Lajos Jogász Szakkollégium tagja, azon belül 2015-től a kollégium Választmányának Tudományos Tevékenységért felelős tagja.

2013-ban az Universitas-Győr Alapítvány hallgatói ösztöndíját, 2014-ben a Magyar Országos Közjegyzői Kamara ösztöndíját és az Universitas-Győr Alapítvány hallgatói ösztöndíját nyerte el. A 2014-es tavaszi helyi Tudományos Diákköri Konferencián II. helyezést, az őszi helyi Tudományos Diákköri Konferencián I. helyezést ért el. A 2015 áprilisában megrendezett XXXII. Országos Tudományos Diákköri Konferencián I. helyezést és különdíjat, az XII. Országos Munkajogi Jogesetmegoldó- és Perbeszéd Versenyen II. helyezést és különdíjat, a II. Országos Büntetőjogi Perbeszédversenyen különdíjat ért el. 2015-ben szakmai, tudományos és kulturális ösztöndíjban részesül. Német nyelvismerettel rendelkezik. Tudományos érdeklődési területe az polgári jog és a munkajog, kiváltképpen a kártérítési felelősség egyes kérdései.

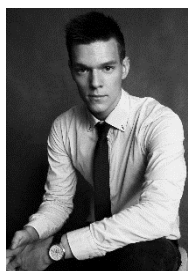
Csudai Tünde 1992. március 2-án született Győrben. 2010-ben érettségizett a győri Prohászka Ottokár Orsolyita Közoktatási Központban. Ugyanebben az évben felvételt nyert a Széchenyi István Egyetem Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Karára, ahol 2011-től 2013-ig az Alkotmányjogi és Politikatudományi Tanszéken demonstrátorként tevékenykedett valamint a Batthyány Lajos Szakkollégium tagja volt. 2013. szeptemberétől 2014 márciusáig a HTW Berlin Egyetemen tanult üzleti jogot az Erasmus program keretein belül. A 2013 áprilisában megrendezett XXXI. Országos Tudományos Diákköri Konferencián Alkotmánybíróági Különdíjjal, a 2015 áprilisában megrendezett XXXII. Országos Tudományos Diákköri Konferencián pedig a Nemzeti Média és Hírközlési Hatóság Különdíjával jutalmazták dolgozataiért. Kétszeres díjazottja (2013, 2015) a Médiatudományi Intézet TDK pályázatának. Angol és német nyelvismerettel rendelkezik. Tudományos érdeklődési területe az alkotmányjog és a médiajog, valamint a nemzetközi köz és magánjog. Hobbija: a Liszt Ferenc Zeneiskola, AMI és Tehetségpont növendéke volt 10 évig, ahol fäfűvös tanszakon tanult.

Hegedűs Laura 1992. szeptember 7-én született Pápán. 2011-ben érettségizett a pápai Türr István Gimnáziumban és ugyanebben az évben felvételt nyert a Széchenyi István Egyetem Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Karára.

2012-től a Közigazgatási és Pénzügyi Jogi Tanszék demonstrátora és a Batthyány Lajos Szakkollégium tagja. 2013-tól a Szakkollégium Kulturális és Nemzetközi Tevékenységért felelős választmányi tagjaként tevékenykedik. 2013-ban az Országos

Tudományos Diákköri Konferencián III., 2015-ben pedig II. helyezést ért el. Két alkalommal is a Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság pályázatának díjazottja, valamint az Igazságügyi Minisztérium által kiírt közigazgatási-fejlesztési pályázaton II. helyezést ért el a dolgozatával 2014-ben. Több magyar és egy idegennyelvű publikációja is megjelent. Angol felsőfokú, valamint német középfokú nyelvismerettel rendelkezik. Tudományos érdeklődési területe jelenleg a médiajog egyes kérdéseit öleli fel.

Kobl Tamás 1992. december 8-án született Mosonmagyaróváron. 2011-ben érettségizett a mosonmagyaróvári Kossuth Lajos Gimnáziumban. Ugyanebben az évben felvételt nyert a Széchenyi István Egyetem Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Karára, ahol 2014-től a Kereskedelmi, Agrár- és Munkajogi Tanszék demonstrátoraként tevékenykedik. 2012-től a Batthyány Lajos Szakkollégium tagja. 2014-ben részt vett a Weil, Gotshal & Manges LLP és a Dr. Nagy László Alapítvány által megrendezett Dr. Nagy

László Magánjogi Érvelési Versenyen, amelyen a negyeddöntőbe jutott. A 2015-ös XXXII. Országos Tudományos Diákköri Konferencián II. helyezést ért el és különdíjban részesült. 2013-ban elnyerte az UNIVERSITAS GYŐR Alapítvány ösztöndíját, 2014-ben pedig a köztársasági ösztöndíjat. Angol és német nyelvismerettel rendelkezik. Tudományos érdeklődési területe a polgári jog, a társasági jog, a versenyjog, valamint a pénzügyi jog egyes kérdéseit öleli fel.

Kelemen Roland 1985-ben született. Középiskolai tanulmányait a győri Pálffy Miklós Kereskedelmi Szakközépiskolában végezte, ahol több szakirányú képesítést is szerzett. Ezt követően előbb jogi asszisztens felsőfokú szakképesítést szerzett a Győri Széchenyi István Egyetem Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Karán, majd 2010-ben ugyanezen intézmény jogász képzésére nyert felvételt. 2011-től tagja a Széchenyi István Egyetem Batthyány Lajos Szakkollégiumának, ahol 2012-től kezdve több tisztséget is

betöltött. Elnyerte az Universitas Győr Alapítvány hallgatói ösztöndíját (2012) és a „Hallgatók a Tudományért” díjat (2014) is. Másodéves korától demonstrátora a Kar

Jogtörténeti Tanszékének, amely kötődés szakmai érdeklődéséből is tükröződik. Hallgatói pályája kezdetétől résztvevője a Tudományos Diákköri Mozgalomnak, amelynek keretében több – nem csak jogtörténeti tárgyú – dolgozattal megmérette magát. A XXXI. Országos Tudományos Diákköri Konferencián alkotmányjogi dolgozatával, a Nemzeti Közszerződési Egyetem Rendészeti Kutatóműhelyének 2014. évi pályázatán a kiberterrorizmusról írott munkájával, a Magyar Katonai Jogi és Hadijogi Társaság 2014. évi „Inter arma silent leges” című tudományos pályázatán pedig a sajtószabadság és a hadiérdek kapcsolatáról írott jogtörténeti tanulmányával ért el harmadik helyezést. Ezek mellett az Országos Bírósági Hivatal Mailáth György tudományos pályázatán a kibertámadások nemzetközi jogi és büntetőjogi relevanciájáról, a Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság Médiatudományi Intézetének pályázatán pedig a sajtószabadság 1780 és 1918 közötti szabályozásáról írott pályaműveiért részesült díjazásban. A XXXII. Országos Tudományos Diákköri Konferencián jogtörténeti tárgyú dolgozata különdíjban részesült.

Rendkívül aktív pályázati tevékenysége mellett a 2013/2014. tanévben az Országgyűlés Hivatalának ösztöndíjasa, 2014 nyarán pedig a Központi Nyomozó Főügyészség Győri Regionális Osztályának gyakornoka. Hallgatói, kutatói tevékenysége mellett és részben azokkal összefüggésben a Magyar Katonai Jogi és Hadijogi Társaság és a Magyar Történeti Társulat is tagjává fogadta.

Molnár Dóra 1991. augusztus 7-én született Mosonmagyaróváron. 2010-ben érettségizett a mosonmagyaróvári Kossuth Lajos Gimnáziumban, német szakirányon. Ugyanebben az évben felvételt nyert a Széchenyi István Egyetem Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Karára, ahol 2013-2014-ig az Alkotmányjogi- és Politikatudományi Tanszéken demonstrátorként tevékenykedett. 2013 májusától a Batthyány Lajos Jogász Szakkollégium tagja. 2015 áprilisában megrendezett XXXII. Országos Tudományos Diákköri

Konferencián II. helyezést ért el. Angol, német nyelvismerettel rendelkezik. Tudományos érdeklődési területe az alkotmányjog, valamint a polgári jog egyes kérdéseit öleli fel.

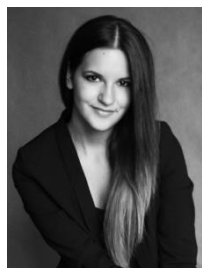
Nyerges Éva 1979. szeptember 3-án született Budapesten. 2010-ben felvételt nyert a Széchenyi István Egyetem Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Karára, levelező képzésen. 2014-ben a Kar által szervezett II. Kari Munkajogi Perbeszédversenyen I. helyezést; a Bűnügyi Tudományok Tanszéke által szervezett perbeszédversenyen szintén I. helyezést ért el. Ugyanebben az évben a XI. Országos Munkajogi Jogesetmegoldó- és Perbeszéd Versenyen I. helyezést nyert. 2015-ben az Országos Bírósági Hivatal Mailáth György

Tudományos Pályázatán III. helyeztként díjazták, valamint a XXXII. Országos Tudományos Diákköri Konferencián II. helyezést ért el. Tanúsítvánnyal rendelkező vitakultúra-fejlesztőként több közösségi vita-projektben részt vett. Angol nyelven középfokon, töökül társalgási szinten beszél. Tudományos érdeklődési területe elsősorban a munkajog, valamint a pénzügyi jog egyes kérdéseit öleli fel.

Szentgyörgyvári Tamás 1991. október 3-án született Szombathelyen. 2010-ben érettségizett a szombathelyi Kanizsai Dorottya Gimnáziumban. Ugyanebben az évben felvételt nyert a Széchenyi István Egyetem Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Karára, ahol 2011-től a Jogtörténeti Tanszék demonstrátoraként tevékenykedett. 2011-től a Batthyány Lajos Szakkollégium tagja, 2012 szeptemberétől a Szakkollégium Tudományos Tevékenységért Felelős Választmányi Tagja, majd Választmányi Elnöke volt. A

XXXI. és a XXXII. Országos Tudományos Diákköri Konferencián részt vett versenyzőként, dolgozataival különdíjat nyert. 2014 novemberében a Magyar Katonai Jogi és Hadijogi Társaság Inter arma silent leges elnevezésű pályázatán a Honvédelmi Minisztérium díját nyerte el tanulmányával. Több magyar és egy idegennyelvű publikációja is megjelent. Német nyelvismerettel rendelkezik.

Ujvári Petra 1992. május 26-án született Mosonmagyaróváron. 2011-ben érettségizett a mosonmagyaróvári Kossuth Lajos Gimnáziumban, angol nyelvi előkészítő tagozaton. Ugyanebben az évben felvételt nyert a Széchenyi István Egyetem Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Karára. 2013-tól a Batthyány Lajos Szakkollégium tagja. A 2015 áprilisában megrendezett XXXII. Országos Tudományos Diákköri Konferencián a Szellemi Tulajdon

Nemzeti Hivatalának különdíjában részesült. Angol felsőfokú nyelvismerettel rendelkezik. Tudományos érdeklődési területe a szellemi tulajdon jog egyes kérdéseit öleli fel.

Unger Nikolett 1992. október 29-én született Győrben. 2011-ben érettségizett a győri Kazinczy Ferenc Gimnáziumban. Ugyanebben az évben felvételt nyert a Széchenyi István Egyetem Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Karára. 2013-tól a Batthyány Lajos Szakkollégium tagja. Angol és német nyelvismerettel rendelkezik. A 2015-ös XXXII. Országos Tudományos Diákköri Konferencián különdíjban részesült az Országos Bírósági Hivatal részéről. Tudományos érdeklődési területe a büntetőjog és az alkotmányjog.

